T.C.

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ-ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜLERİ

FARS DİLİ ve EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ORTAK DOKTORA PROGRAMI

SEYF-İ FERGÂNÎ DİVANI TAHLİLİ

(KASİDE, KIT'A VE RUBAİLER)

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

İsmail SÖYLEMEZ

Danışman

Prof. Dr. Adnan KARAİSMAİLOĞLU

Ortak Danışman

Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ

Ocak - 2018

KIRIKKALE

Kabul-Onay Sayfası

KABUL-ONAY

Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu ve Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç danışmanlığında İsmail Söylemez tarafından hazırlanan "Seyf-i Fergânî Divanı Tahlili (Kaside, Kıt'a ve Rubailer)" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüleri Ortak Doktora Programında Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

11/01/2018

(İmza) [Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan) Prof. Dr. Adnan KARAISMAİLOĞLU

[İmza] [Unvanı, Adı ve Soyadı] Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ

[İmza] [Unvanı, Adı ve Soyadı] Prof. Dr. Yusuf ÖZ

[İmza] [Unvanı, Adı ve Soyadı] Doç. Dr. Abdüsselam BİLGEN

[İmza] [Unvanı, Adı ve Soyadı] Prof. Dr. Sait OKUMUŞ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

11/01/2018 (Ünvan, Adı Soyadı) Enstitü Müdürü

Kişisel Kabul Sayfası

Doktora Tezi olarak sunduğum Seyf-i Fergânî Divanı Tahlili (Kaside, Kıt'a ve Rubailer) adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

11.01.2018

İsmail Söylemez

İmza

ÖZET

Söylemez, İsmail, “Sayf-i Farghânî Divanı Tahlili (Kaside, Kıt‘a ve Rubailer)”, Doktora Tezi, Kırıkkale-Ankara, 2018.

Maveraünnehir/Batı Türkistan’da doğup yetişen Seyf-i Fergânî (öl.749/1348’den önce) hayatının büyük bölümünü Anadolu’da Aksaray çevresinde geçirmiştir. Yaşadığı yıllardaki Anadolu’nun sosyal, tarihî ve edebî özelliklerini, onun şiirlerinde görmek mümkündür.

Anadolu’da Farsça şiir söyleyen şairlerin en büyüklerinden biri olan Seyf-i Fergânî’nin tamamı 10.277 beyit olanın divanının 3466 beyit ihtiva eden kaside, rubai ve kıta nazım şekillerindeki şiirleri, Din-Tasavvuf, Cemiyet, İnsan ve Tabiat başlıkları altında taranmış ve tasnife gidilmiştir. Bazı bölümler için divanın gazeller bölümü de taranmıştır. Örnek beyitler ve çevirileriyle konular hakkında gerekli değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Şairin hayatı ve eseri ayrıntılı olarak ele alınırken XIII-XIV. asır Anadolusunun tarihi ve sosyal yapısı da ortaya konmuştur. Çalışmamızda son olarak sistematik indeks yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Seyf-i Fergânî, Fergânâ, Aksaray, Şiir, Tahlil, Divan, Farsça, Selçuklular, İlhanlılar

ABSTRACT

Söylemez, İsmail, "Analysis of the Divan of Sayf-i Farghānī (Qaside, Kıt'a and Rubai)", PhD Dissertation, Kırıkkale-Ankara, 2018.

Sayf-i Farghānī (death's before 749/1348), was born and raised in the Maveraunnehir / West Turkestan and spent most of his life in Anatolia around Aksaray. The social, historical and literary features of Anatolia at that time were discussed in his poetry.

Sayf-i Farghānī, one of the greatest poets in Persian poetry in Anatolia, was scanned and classified under the headings of Religion, Sufism, Society, Human and Nature, all of which had divisions of 10,277 couplets in the forms of kaside, rubai and kıta poetry containing 3466 couplets . For some departments in the gazel section of the divan was also have been scanned and classified. The necessary assessments were made on the subjects with sample couplets and translation.

The history and social structure of XIII-XIV century Anatolia has also been revealed, while the poet's life and work are discussed in detail. Finally, the systematic index is included in our study.

Keywords: Sayf-i Farghānī, Farghānā, Aksaray, Poetry, Analysis, Diwan, Persian, Seljuks, Ilkhanids

KISALTMALAR

age. : Adı geçen eser

agm. : Adı geçen makale

bs. : Baskı, basım

C. : Cilt

çev. : Çeviren

DİA : Diyanet İslâm Ansiklopedisi

hk. : Hicrî kamerî

hş. : Hicrî şemsî

G : Gazel

K : Kaside

Ktp. : Kütüphane

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

No. : Numara

s. : Sayfa

S. : Sayı

Yay. : Yayınevi/Yayınları

Yz. : Yazma nüsha

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmada İslâm Ansiklopedisi'ndeki uygulamalardan da yararlanılarak şu transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır:

Sesliler: آ , ا ــ , ى ــَ : â ; ى ــِ: î ; و ــُ: û

ــَ: e, a ; ــِ : ı, i ; ــُ : u, ü

Sessizler:

'	ء،ا	ḫ	خ	ṣ	ص	k	ك
b	ب	d	د	ż	ض	g	گ
p	پ	ẕ	ذ	ṭ	ط	l	ل
t	ت	r	ر	ẓ	ظ	m	م
s̱	ث	z	ز	'	ع	n	ن
c	ج	j	ژ	ġ	غ	v	و
ç	چ	s	س	f	ف	h	ه
ḥ	ح	ş	ش	ḳ	ق	y	ى

a) Harf-i tarif ile gelen kelimelerin başındaki şemsî ve kamerî harflerin okunuşu belirtilmiştir: ör. *el-Kâmil fi't-târîḫ, Mucmelu't-tevârîḫ*.

b) Terkib halindeki isim ve lakapların cüzleri ayrı değil, bitişik yazılmıştır: ör. 'Abdurraḥîm, Nâṣireddîn, Mu'izzeddîn, Nizâmulmulk.

c) Ülkemizde tanınan ve herkes tarafından bilinen özel isimler transkripsiyonsuz yazılmıştır.

ÖN SÖZ

Seyf-i Fergânî Divanı, şairin yaşadığı dönem, Anadolu ve Aksaray hakkında bilgiler içermektedir. Şairin şiirlerinde tarihî ve sosyal olaylara yer vermesi yanında edebî, dinî ve kültürel özellikler bulundurması bu çalışmanın yapılmasının gerekçesini teşkil etmiştir. Şairin Anadolu hakkında kaleme aldığı bir kasidesi, Ahmed Ateş tarafından *Anadolu'nun Gözyaşları* şeklinde nitelendirilmiştir. Bu tesbit bile başlıbaşına şairin ve şiirinin önemini ifade etmeye yetmektedir. Öte yandan şairin divanının yazma nüshası Ahmed Ateş tarafından tesbit edilmiş, mikrofilmleri Tahran'da bulunan Z. Safâ'ya yine bizzat Ahmed Ateş tarafından gönderilmiş ve Zebîhullâh-i Safâ tarafından Tahran'da neşredilmiştir. Nitekim Safâ da bu önemli şairin divanından Ahmed Ateş sayesinde haberdar olduğunu çalışmanın mukaddimesinde ifade etmiştir. Anılan iki önemli araştırmacının bu şair ile ilgilenmesi ve önemsemesi de şairin önemini açıklar niteliktedir.

Şairler toplumun hassas bireyleri olmaları hasebiyle ürettikleri metinleriyle toplumda özel bir yere sahiptirler. Şairler adaletsizlikler karşısında toplumun diğer kesimlerine oranla seslerini daha çok yükseltirler ve itirazlarını âdeta çığlığa dönüştürürler. Tarihte saklı kalmış dönemler ve durumlar hakkında en doğru bilgiler ve belgeler, bazen sadece o dönemlere tanıklık etmiş ve eserlerinde mensubu bulundukları toplumun ve tanığı oldukları zamanın manzarasını doğru bir şekilde anlatan şair ve yazarların eserlerine başvurmakla elde edilebilir.

Eldeki çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde dönemin ilmî-edebî, sosyal ve siyasi durumu hakkında özlü bilgiler verilmiştir. Tezin birinci bölümü Seyf-i Fergânî başlığını taşımaktadır. Bu bölümde şairin hayatı ve edebî kişiliği özellikle şairin şiirlerinden hareketle ortaya konulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde şairin divanı hakkında bilgi ve tespitler sıralanmıştır. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise divan, muhteva açısından incelenmiştir. Bilhassa kasidelerin mazmun açısından taranmasıyla elde edilen veriler din-tasavvuf, cemiyet, insan, tabiat vb. ana ve alt başlıkları altında alfabetik olarak incelenip sunulmuştur.

Seyf-i Fergânî Divanı, toplamda 10.277 beyitten oluşmaktadır. Bizim bu çalışmada incelediğimiz kısım, kaside, rubai ve kıtalardan oluşmakta olup toplam 3466 beyittir.

Ayrıca bazı bölümler için gerektikçe divanın gazeller bölümü de taranmıştır. Bu çalışmada, daha önce Zebîhullâh-i Safâ tarafından tashih edilerek ve bir mukaddime eklenerek Tahran Üniversitesi yayınları arasında neşredilen divanın Seyyid Muhammed-i Turâbî tarafından yine Safâ'nın notları doğrultusunda gözden geçirilmiş ve İntişârât-i Firdevs tarafından 1392/2013 yılında Tahran'da yayımlanmış ikinci baskısı esas alınmıştır.

Çalışmada kullanılan Muhammed, Ahmed, Tahran, Tebriz gibi yaygın bilinen özel isimlerde çeviri yazı sistemi uygulanmamıştır. Farsça tamlamalar ve özel isimlerde ise çeviri yazı sistemi uygulanmıştır. Şahit beyitlerin kaynağı, "K 36/1-1 veya G 318/204-5821" şeklinde gösterilirken K rumuzu kaside/G rumuzu gazel için kullanılmıştır. Sonraki rakam kasidenin/gazelin Farsça divandaki sayfasını, eğik çizgiden sonraki ilk rakam kaside/gazel numarasını, ikinci rakam ise beyit numarasını göstermektedir.

Divan edebiyatı sahasında Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın öncülük ettiği ilmî anlayışla asırlar öncesinde yazılmış divanlar tahlil edilmek suretiyle şairlerin hayal dünyası ile fikrî dünyası, ilmî ve objektif bir şekilde ortaya konmaya gayret edilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde şairler arasında karşılaştırmalar yapılıp, etkilendikleri ve etkiledikleri şahıslar, yaşadığı dönemin şartları, tarihî şahsiyetler ve tarihî olaylar vb. konular gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu çalışmalar klasik dönem karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarına da kaynaklık etmektedir.

Bu çalışma esnasında engin bilgi birikimleriyle ve derin tecrübeleriyle bize yol gösteren, eksiklerimizi büyük bir sabır ile düzelten değerli hocalarım başta birinci danışmanım Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu olmak üzere ikinci danışmanım Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç ve tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Yusuf Öz ile Doç. Dr. Abdüsselam Bilgen'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tez yazım süreci boyunca sıklıkla görüşlerine başvurduğum, değerli desteklerini aldığım muhterem hocalarım Prof. Dr. Orhan Başaran'a ve Prof. Dr. Hasan Çiftçi'ye de en kalbî şükranlarımı sunarım.

İsmail Söylemez

Ocak - 2018

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Klasik Farsça şiir ihtiva ettiği yoğun eleştiri ifadeleri, hicviyeler ve bu malzemenin sosyal arka planı itibariyle sosyolojik bir bakış açısıyla değerlendirilmeye ve incelenmeye değer. Bu çalışmanın konusu olan Seyf-i Fergânî de şiirinde yaşadığı dönemin sosyal durumunu açık bir şekilde işlemiştir. Seyf'in şiiri, sunduğu veriler itibariyle döneminin sosyal ve siyasî durumuyla birebir örtüşmektedir. Döneme ilişkin son derece açık anlatımlarla dönemin genel manzarası hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Seyf, şiirlerinde dönemin şahsiyetlerine yönelik bir taraftan sert eleştiriler dile getirirken diğer taraftan nasihatlerde bulunmaktadır. Şair eleştirilerini, ahlakî ve siyasî konularda yoğunlaştırmakta, gerek saray erkânına, saray çevresine, devlet memuriyetinde bulunan şahıslara ve gerekse toplumda mevki ve makam sahibi bir takım şahsiyetlere yönelik de sert eleştirilerde bulunmaktadır.

Seyf-i Fergânî'nin siyasî ve sosyal olarak son derece karışık bir dönemde yaşaması ise onun şiirini önemli kılmaktadır. Zira anılan dönemde toplumsal hayat bütün boyutlarıyla çok yoğun bir baskı görmeye başlamıştı. Bu dönemde ekonomik sıkıntılar baş göstermiş, halkın emniyet kaygıları ciddi boyutlara ulaşmış ve emirlerin, egemenlerin, kamu görevlilerinin ahlakî çöküşü had safhaya ulaşmıştı.

Şairin yaşadığı dönem olan hicrî yedinci yüzyılın ikinci yarısı ve sekizinci yüzyılın ilk yarısında (m.XIII-XIV.yy), önceki dönemlere oranla eleştirel düşünceler ve eleştiri yoğunluklu şiirlerin sayısında artış olduğu görülebilmektedir. Moğolların istilasıyla birlikte oluşan fetret dönemi ve yönetim boşluğu sonucunda toplumsal yozlaşmanın hızlı bir şekilde artması ve çok sayıda katliamın yaşanması toplumun her kesiminde ve özellikle de şairlerde yüksek düzeyde bir hassasiyet oluşmasına neden olmuştur. Bütün bu nedenler, bu dönemde eleştirel şiirin çok daha ön plana çıkmasına sebebiyet vermiştir. Seyf-i Fergânî de bu yaşananlara tanıklık etmiş ve bunca olumsuzluğu güzel bir ifadeyle söze dökmüş olan en önemli şairlerin başında gelmiştir.

Seyf-i Fergânî'nin Yaşadığı Dönem (650-749/1250-1348)[1]

Seyf-i Fergânî'nin yaşadığı ve eser verdiği dönem, divanından elde edilen bilgilerden hareketle 650-749/1250-1348 olarak tahmin edilmektedir. Bu tarih aralığı üç farklı siyasî hakimiyetin kesiştiği bir döneme denk gelmektedir. Bu siyasî güçler, 1077-1307 yıllarında hüküm süren Anadolu Selçukluları, 1206-1294 yıllarında hüküm süren Moğollar ve son olarak da 1256-1353 yılları arasında hüküm süren İlhanlılardır. Anılan bu üç siyasi gücün egemenlik alanı olan coğrafya, aynı zamanda şairin yaşam ve kültür coğrafyasıdır. Fergânâ, Tebriz, Aksaray çizgisinde geniş bir coğrafyanın etkilerine maruz kalan, benliğinde bu coğrafyanın izlerini taşıyan şairin şiir dilini daha sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek açısından bu coğrafyanın o dönemdeki siyasî, sosyal ve edebî durumu da bilinmelidir. Zira şiir ve mekân ilişkisi ve mekânın şiire olan etkisi bilinmektedir. Nitekim bu bağlamda Karaismailoğlu şöyle demektedir: "Doğu şiiri, İslâmiyet öncesi gelenek ve kaynaklardan da yararlanarak, İslâm dairesine giren milletlerin katkılarıyla gelişmiş ve asırlar boyu muhteva, şekil ve lafız açısından büyük değişiklikler geçirmiştir. Özellikle Gazneliler ve Selçukluların siyâsî hâkimiyetinin ve dinî anlayışının, şiirin Müslüman toplumun şiiri haline gelmesinde önemli etkisi olmuştur."[2]

1. Siyasî Durum

Selçuklu devletlerinin en uzun ömürlüsü ve en önemlisi olan ve Süleyman Şah tarafından kurulan Anadolu Selçukluları tarihine bakıldığında I. Keykâvus'un kardeşi ve halefi I. Keykûbâd devrinin (1220-1237) Anadolu Selçukluları tarihinin altın devri olduğu görülmektedir. Anadolu Selçuklularının geniş bir coğrafyada hâkim olduğu ancak I. Keykûbâd'ın ölümünden sonra çöküşe geçtiği bilinmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yükseliş devri I. Keykûbâd'ın ölümüyle sona ermiş (634/1237) ve yerine geçen oğlu II. Keyhusrev ile birlikte çöküş devri başlamıştır. (643/1246)'da vefat eden II. Keyhusrev'in yerine tahta geçen II. Keykâvus devleti toparlamayı başaramamıştır. Yerine 1249 yılında tahta geçen kardeşi IV. Kılıçarslan, Moğollara karşı başarı elde etmiş olmasına rağmen devleti eski gücüne getirmeye muvaffak olamamıştır. Kaldı ki bu dönemde hanedanı oluşturan kardeşler arasında ihtilaf da meydana gelmiştir. Nitekim bu ihtilafı çözmek için Emîr Celâleddîn Karatây

[1] Seyf-i Fergânî'nin doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmediğinden hayatıyla ilgili bölümde ayrıntılı açıklamalarda ifade edildiği üzere tahminî bir tarih aralığı dikkate alınmak durumundadır.
[2] Adnan Karaismailoğlu, ***Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri,*** Akçağ Yay., 2011, Ankara, s.17.

hadiseye müdahil olmak durumunda kalmıştır. Onun geliştirdiği üç sultanlı devlet yönetimi bir başka problemin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Böylece Anadolu Selçuklu Devleti tarihinde müşterek saltanat devri başlamıştır (1249-1254). Celâleddîn Karatây ve II. Keykûbâd'ın ölümünden sonra II. Keykâvus ile IV. Kılıçarslan anlaşmazlığa düşmüştür. IV. Kılıçarslan kendini Kayseri'de müstakil sultan ilân etmiştir (652/1254). Sultan Keykâvus, Aksaray yakınlarında Sultanhanı'nda Moğollarla yaptığı savaşta mağlûp olmuştur (654/1256), bunun üzerine Burgulu'da (Uluborlu) bulunan IV. Kılıçarslan Konya'ya getirilerek tahta çıkarılmıştır (655/1257).

1242'de Anadolu'ya gelen ve 1243'te Kösedağ'da Selçukluları yenen Bâycû Noyân, Kösedağ'dan sonra Azerbaycan bölgesine çekilmiş, ardından 1256'da Anadolu'ya geri dönmüştür. Konya'yı ele geçiren Bâycû, Giyâseddîn Keyhusrev'in hapisteki oğlu IV. Rukneddîn Kılıçarslan'ı tahta çıkarmış ve görevini tamamladığını düşünerek Anadolu'dan ayrılmıştır. Ancak Bâycû'nun Anadolu'dan ayrılmasından sonra II. Keykâvus, Konya'da tekrar tahta oturtulmuştur (14 Rebîülâhir 655/1 Mayıs 1257). Ancak bu durum Moğolları harekete geçirmiş, Mengü Han devreye girerek ülkeyi 'İzzeddîn Keykâvus ile Kılıçarslan arasında ikiye bölmüştür (657/1259). Kılıçarslan'ın Moğollar tarafından öldürülmesinden sonra (664/1266) yerine küçük yaştaki oğlu III. Keyhusrev geçirilmiştir.

Öte taraftan Eyyûbîlerden sonra Mısır'da kurulan Memlûk Sultanlığı giderek güçlenmiş ve Moğollarla mücadele edebilecek güce ulaşmıştır. Nitekim bu güç Anadolu'yu kasıp kavurmaya çabalayan Moğolların önünde bir set olarak durmaya başlamıştır. Öyle ki Memlûk Sultanı Bâybârs Kayseri'ye gelerek Moğollarla savaşmış (675/1277) ve Elbistan ovasında meydana gelen savaşta Moğolları ağır bir yenilgiye uğratmıştır (Zilkade 675/Nisan 1277). Ancak Bâybârs'ın Mısır'a geri dönmek zorunda kalmasını fırsat bilen İlhanlı Hükümdarı Âbâkâ Han, Anadolu'ya gelmiş, yenilgilerinin müsebbibi olarak gördüğü ve Memlûklerle iş birliği yaptıkları gerekçesiyle devlet adamlarından, halktan ve Türkmenlerden 200.000 kişiyi katletmiştir. Böylece Anadolu, yeniden İlhanlıların hâkimiyetine girmiştir.

İlhanlıların, Anadolu Selçuklu Devleti'ni Tebriz'den gönderdikleri memurlarla idare etmeye çalıştıkları bilinmektedir. Bu dönemde Anadolu'da aileleriyle birlikte yaşayan çok sayıda Moğol askeri vardı. Moğolların nüfusu İran'dan gelenlerle birlikte gittikçe artmaktaydı. Buna rağmen Anadolu'nun tamamını Moğollarla idare

etmek yerine Türkmen boylarından istifade etmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Nitekim Âbâkâ Han, Erzurum, Erzincan, Sivas, Diyarbekir ve Harput'un idaresini 1280'de II. Mesud'a vermeyi tercih etmiştir. Ahmed Tekûder, İlhanlı hükümdarı olunca (680/1282) Selçuklu topraklarını II. Mesud ile III. Keyhusrev arasında taksim etti. Ârgûn Han tahta çıktıktan sonra II. Mesud'u sultan ilân etmiş (681/1282) ve III. Keyhusrev'i öldürtmüştür. II. Mesud, Anadolu'ya dönüp önce Kayseri'de, ardından Konya'da Selçuklu sultanı olarak tahta çıktı (683/1284).

İlhanlılar'da hânedanın en seçkin siması Gâzân Han'ın (1295-1304) İslâm'ı kabulü ve tahta geçmesinin ardından içtimaî, idarî ve iktisadî sahalarda yaptığı reformlar dikkat çekmektedir. Doğudaki büyük han Kubilay Kağan'ın ölümünden (1294) sonra artık akrabalık derecesi oldukça zayıflayan amcazadeleriyle tâbiiyet bağlarını koparan Gâzân Han, İran'da bozkır geleneklerinin yanında İslâmî geleneklere dayanan bir devlet düzeni oluşturmayı tercih etmiştir. Böylelikle halka karşı Moğol emirleri ve vergi tahsildarlarının yaptığı zulmün önüne geçmeyi amaçlamıştır.

İlhanlı Hükümdarı Gâzân Han Müslüman olunca Anadolu halkı rahat nefes alabilmiştir. Gâzân Han döneminde II. Mesud hükümdarlıktan uzaklaştırılıp Hemedân'da ikamete mecbur edilmiştir. İki yıl sonra kardeşi Ferâmûrz'un oğlu III. Keykûbâd tahta çıkarılmıştır (697/1298). Ancak III. Keykûbâd'ın seleflerinin aksine adil bir yönetimi tercih etmeyip Moğol valilerinin usulünü uygulamayı bir politika olarak benimsediği görülmektedir. Onun bu uygulaması tahttan uzaklaştırılıp II. Mesud'un ikinci defa tahta çıkarılmasına neden olmuştur (702/1302). İkinci hükümdarlık dönemi de başarısız geçen II. Mesud 708'de (1308) ölmüştür. Onun ardından tahta çıkarılan Kılıçarslan b. III. Keyhusrev, hem Moğollar hem Selçuklu hânedanı ve halk tarafından tanınmadığı için II. Mesud son hükümdar olarak kabul edilmektedir.

Anadolu Selçuklularının bütününü esas aldığımızda her bir hükümdarın ortalama saltanat süresi 3 yıldan daha az (2 yıl 8 ay) bir süre olmuştur. Bu durum bile başlı başına dönemin ne kadar çalkantılı ve siyasî belirsizliklerle dolu olduğunu göstermeye kâfidir. [3]

---

[3] Bu dönemle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Osman Turan, ***Selçuklular ve İslamiyet***, 3. bs, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1993, s. 35; Osman Turan, ***Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti,*** Boğaziçi Yay., İstanbul, 1993, s. 284; Faruk Sümer, "Selçuklular", ***DİA,*** XXXVI. Cilt, 2009, s. 380-83; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", ***İslam Ansiklopedisi***, X. Cilt, MEB, 1997, s. 379; Osman Turan,

2. Sosyal Durum

Selçuklular döneminde şairin yaşam coğrafyasında uzun süren bir istikrarsızlıktan sonra nihayet siyasî istikrar sağlanmış, üretim arttırılmış ve ticaret son derece gelişmiştir. Ticaret kervanları Mâverâünnehir, Hârizm, İran, Azerbaycan, Irak, Suriye ve Anadolu'da güvenli bir şekilde sefer yapabilmiştir. Şehirlerde üretilen mallar, ticaret yolları vasıtasıyla pek çok yere kolayca pazarlanabilmiştir. Selçukluların ticaret yollarına vermiş olduğu önem özellikle Anadolu'da daha ileri bir seviyeye ulaşmış ve milletlerarası ticaretin gelişmesine yardımcı olmuştur. Eğitim faaliyetleri de şehirlerde hızla yayılan medreselerde yürütülmüştür. Merv, Nîşâbûr Bağdat, İsfahan, Rey gibi şehirlerde çok sayıda medrese ve büyük kütüphane kurulmuştur.[4] Anadolu'da ise önceleri birer kaleden ibaret olan kasabalar büyümüş, gelişmiş, Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum, Harput, Amasya, Tokat, Ankara, Sinop, Samsun, Antalya, Alanya ve Aksaray gibi şehirler birer büyük şehir olarak ortaya çıkmışlardır.[5]

Moğol istilası sırasında şairin yaşam coğrafyasında birçok şehir ve kasaba tahrip edilmiş ve bu yerleşim alanlarında bulunan ilim ve irfan kurumları da bu durumdan yeterince nasibini almıştır. Art arda gelen saldırılarda Mâverâünnehir, Horasan, Irak ve Rey gibi İslâm medeniyetinin merkezi durumunda olan şehirler birer viraneye dönmüş, Hârizm, Buhara, Semerkand, Merv, Nîşâbûr, Tûs, Gazne, Rey, İsfahan ve benzeri şehirlerde bulunan büyük kütüphaneler de tamamen yok olmuştu. Cuveynî, Moğolların yıkıcılığı hakkında değerlendirmede bulunurken şu çarpıcı cümleyi kullanmaktadır: "Geldiler, yıktılar, yaktılar, öldürdüler, gittiler ve götürdüler."[6]

İlhanlılar döneminde genel olarak Hûlâgû'nun İslâm'a ve Müslümanlara karşı beslediği kinden dolayı, hem komşu Müslüman ülkelerle savaşa dayalı siyaseti ve hem de Müslümanlar aleyhindeki Hıristiyan Batı âlemi ile ittifakı ve dostluğu uzun süre devam etmiş ve saray entrikalarının doğurmuş olduğu iç karışıklıklar ve komşu

---

Selçuklular Zamanında Türkiye, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014, s. 631; Tuncer Baykara, ***Türkiye Selçukluları Devrinde Konya***, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 26; Osman Çetin, ***Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı***, Marifet Yayınları, İstanbul, 1990, s. 235; Osman Turan, ***Selçuklular ve İslamiyet***, Ötüken Yayınları, Altıncı Basım, İstanbul, 2005, s. 111; Anonim, ***Târîh-i Âl-i Selçuk,*** çev. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, Atıf Yay., Ankara, 2014, s. 36; Osman Gazi Özgüdenli, "Moğollar", ***DİA,*** XXX. Cilt, 2005, s. 225-29; Muḥammed-i Cuveynî, ***Târîḫ-i Cihângûşâ,*** I. Cilt, İntişârât-i Erġuvan, Tahran, 1370 s. 83; Reşîduddîn Fażlallâh-i Hemedânî, ***Târîḫ-i Mubârek-i Ġâzânî, Dâstân-i Ġâzân Ḫân,*** Neşr-i Evḳâf-i Gibb, London, 1940, s. 76.

[4] Faruk Sümer, "Selçuklular", s. 384.

[5] İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", s.401.

[6] Muḥammed-i Cuveynî, ***Târîḫ-i Cihângûşâ***, s. 83.

ülkelerle sürtüşmeler sürüp gitmiştir. Bunun neticesinde ülke çapında ekonomik gerileme, sanayi ve ticaretin durması, birçok toplumsal hareketin ve göçün doğması gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır. Ancak Müslüman olduktan kısa bir süre sonra tahta oturan Mahmud Gâzân Han'ın iyi sayılan idaresi neticesinde öteden beri sürmekte olan iç savaşlar sona ermiş ve her alanda imar hareketleri başlamıştır.[7]

İslâmiyet'i kabul eden Sultan Mahmud Gâzân Han, Horasan'dan hareket ederek, hanlık makamına oturunca (1295-1304) İslâm aleyhtarı siyasete son vermekle bölgeye umumî bir huzur getirmiştir. Gâzân Han yüksek şahsiyeti ve adaleti sayesinde derhâl devlet nizamını kurmuştur. Han, Tebriz'de ve Azerbaycan'da Moğollara ait Budist puthanelerini yıkarak ırkdaşlarını İslâmiyet'i kabule teşvik etmiş, fakat diğer yandan gayri Müslimlere şeriatı tatbikten ve adaleti tesisten başka bir şey yapmamıştır. Esasen Gâzân Han birçok ıslahat işleri ve tesisleri ile de imparatorluğa yeni bir nizam getirmiştir.[8]

Mahmud Gâzân Han, Müslüman ve aynı zamanda yüksek vasıflara sahip bir hükümdar olduğu halde, Moğol idaresi Anadolu'da bir düzelme ve salah yoluna girememiştir. Moğol Noyânlarının isyanları memlekette büyük sarsıntılar yaratmıştır. İlhanlı devleti Anadolu'da vergi nizamını sağlamak maksadıyla vezir Nizâmeddîn Yahyâ'yı bir yarlığ ile gönderdi. Nizâmeddîn birçok yerde halka zulmetti. Nihayet Aksaray'a geldiğinde orada da bu soygun ve zulümleri tekrarladı. Kendisine karşı çıkanları da öldürttü. Bu zulümlere bir de beş sene süren kuraklık ve kıtlık eklenince Aksaray'da insanlar açlıktan ölmeye başladı. Kerîmuddîn Âksarâyî bir manzumesinde bu durumu "Kıtlık halkın kanını akıttı ve hükümetin zulmü de memleketin malını hebâ etti" şeklinde ifade etmektedir. Âksarâyî, Yahyâ'dan sonra Şerefeddîn Hamza'nın da zulümlerini şiir ve hicviyeleri ile anlatır ve Anadolu'nun ızdırabına tercüman olur. Nihayet bu duruma dair Anadolu'nun dört bir yanından şikâyetler Gâzân Han'a arz edilmiştir.[9] Gâzân Han'ın ölümünden sonra yerine İlhanlı tahtına Sultan Muhammed geçtiğinde o da, Anadolu'da hüküm süren bozuk nizamı düzeltmek için gayret sarf etmiştir.

---

[7] Hasan Çiftçi, '***Ubeyd-i Zâkânî: Toplumsal Görüşleri, Ahlâk ve Felsefesi***, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Erzurum, 1996, s. 8.

[8] Reşîduddîn Fażlallâh-i Hemedânî, ***Târîḫ-i Mubârek-i Ġâzânî***, s. 76; Osman Turan, ***Selçuklular Zamanında Türkiye,*** s. 631.

[9] Osman Turan, ***age.,*** s. 648.

3. İlmî ve Edebî Durum

Farsça şiir için oldukça önemli olan Selçuklular dönemi, genel olarak Doğu şiiri için de bir değişim dönemidir. Bu dönem, "Arapça, Farsça ve Türkçe şiir için aynı derecede etkin olan bir değişim ve gelişme dönemidir. Şiirde üslûp farklılığı oluşmuş, düşünce ve hayal ağırlık kazanmaya başlamış, maddî hisler ve dış dünyaya yönelik gözlemler yerini manevî hislere ve iç dünya zevklerine bırakır olmuştur."[10] Anadolu Selçukluları döneminde de Anadolu'da edebiyatın ve özellikle de şiirin oldukça saygın bir konumda olduğu görülmektedir.[11] Şiirin bu saygın konumundan hareketle Mevlânâ halkla paylaşmak istediği duygu ve düşüncelerini şiir şeklinde takdim ettiğini söylerken kullandığı "şerbete karıştırılan ilaç" benzetmesi bu saygınlığı çok açık bir şekilde göstermektedir. Bu dönemde Anadolu'da edebiyatın, özellikle şiirin konumunu, halk nezdindeki önemini anlayabilmek açısından Mevlânâ'nın ifadesi oldukça önemlidir. Anadolu'da o dönemde halk, şiire karşı bir temayül sergilemekte, hatta kendisine aktarılacak her bilginin manzum olarak verilmesini beklemektedir. Şairler; şiiri, toplumu aydınlatma ve bilgilendirmenin bir vasıtası olarak kullanmışlardır. Bu dönemin edebî ortamı ve şiirin halk arasında gördüğü ilgi hakkında bir başka önemli tespit de yine Mevlânâ tarafından yapılmıştır, Mevlânâ şiir yazmasını Anadolu'da bulunmasına bağlamıştır: "Yanıma gelen dostlar benden mütemadiyen şiir istiyorlar, yoksa şiir nerede, ben nerede. Vallahi ben şiirden usanmışım, benim indimde şiirden aşağı bir şey yok. İnsan bir memlekette hangi mal revaçta ise, bayağı bir şey bile olsa, onu alıp satmalıdır. Bizim memleketimizde şairlik kadar ayıp bir iş yoktu. Eğer memleketimde kalsaydım, ben de vaaz etmek, ders okutmak ve kitap yazmakla uğraşırdım."[12]

"Genelde Müslüman toplumun hissiyatı ve sanat zevkine, bazen de özel tasavvufî düşünceye yer veren şiir anlayışı, genel olarak bütün İslâm dünyasında Selçuklular döneminde yaygınlaşmıştır."[13] Diğer taraftan sultanlar da isimlerinin kalıcı olabilmesi için şairleri ve şiirleri önemsemişlerdir. Sultanlar, şairlerin şiirleri

---

[10] Adnan Karaismailoğlu, ***Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri,*** s. 14.

[11] Ayrıntılı bilgi için bkz. Adnan Karaismailoğlu, "Selçuklu Dönemi Şiiri ve Mevlânâ'nın Şiirinin Özellikleri", ***Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlânâ ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu (14-16 Aralık 2006) / Bildiriler***, Selçuk Üniversitesi Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay., Konya 2007, s. 1-9; Adnan Karaismailoğlu, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Farsça ve Farsça Eserler", ***Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı, I-II,*** T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 2006, I, 487-491; Claude Cahen, ***Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler,*** e Yayınları, İstanbul, 1994, s.66.

[12] Mevlânâ, ***Dîvân-ı Kebîr***, çev. Abdulbaki Gölpınarlı, İş Bankası Yay., İstanbul, 2007, s. 70.

[13] Adnan Karaismailoğlu, ***Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri.,*** s. 15.

üzerinden isimlerinin kalıcı hale geleceğine ve ölümsüzleşeceklerine inandıklarından dolayı şairleri desteklemişler, koruyup kollamışlardır. Sadece şairleri desteklemekle yahut şairlere eser yazdırmakla kalmamışlar, sultanların kendileri de şiir söylemişlerdir. Şiir söylerken de birçoğunun tercih ettiği şiir dili Farsça olmuştur.[14]

XII. asırda Anadolu, İslâm dünyasında ilim ve irfan için yeni bir merkez durumuna gelirken özellikle XIII. asrın başlarından itibaren alimler ve şairler için âdeta bir sığınak haline gelmişti. Orta Asya, İran, Hindistan, Arap bölgeleri, Kuzey Afrika ve Endülüs'ten Anadolu'ya ulaşan âlim, ârif ve edip kişiler, başta üç dil; Türkçe, Farsça ve Arapça olmak üzere çeşitli dillerde konuşuyor ve eserler kaleme alıyordu. Anadolu'daki bu yeni nüfus ve göç hareketliliği ve bağlı gelişmeler, bu açıdan ele alındığında genel olarak Doğu şiirinin, bütün özellikleriyle bu alana taşındığını ifade etmek gerekecektir.[15]

Anadolu Selçukluları döneminde Farsça, Anadolu'da konuşulan beş dilden biridir. Bürokraside ise çok yoğun kullanılmakta ve resmi yazışma dili gibi kabul görmektedir. Birçok sultan ve melik de Farsça bilir ve hatta Farsça şiir yazar, şair ve âlimleri de himaye ederdi. Sultan 'İzzeddîn Keykâvus da bizzat Farsça şiir yazardı. Onun Kayseri muhasarası sırasında 'Alâeddîn Keykûbâd tarafında bulunan Zahîruddîn İlî'ye yazdığı bir kıt'a şairliğini ve kültür seviyesini de göstermektedir. Hastalığında hayatından ümidi kestiği bir sırada söylediği ve sandukasına yazılmasını vasiyet ettiği kıta onun hem şairliğini hem de hayat görüşünü ifade eder.

İbn-i Bîbî tarafından kitabına dercolunan ve Yazıcıoğlu tarafından Türkçeye nazmen çevrilen bu güzel kıtanın Farsçası ve Türkçesi şöyledir:

ما جهان را گذاشتیم و شدیم
رنج بر دل نگاشتیم و شدیم
پس ازین نوبت شماست که ما
نوبت خویش داشتیم و شدیم

Bu cihânı ki terk edüp gittik
Rencini dilde berk edüp gittik
Şimden sonra nevbet erdi size
Nitekim evvel ermiş idi bize[16]

[14] M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", ***Belleten***, VII. Cilt, S. 27, Ankara 1943, s. 19.
[15] Adnan Karaismailoğlu, ***Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri,*** s. 16.
[16] Osman Turan, ***Selçuklular Zamanında Türkiye,*** s. 341.

‘Alâeddîn Keykûbâd’ın da Farsça şiir söylediği bilinir. Onun söylediği beyitlerden birinin Farsçası ve Yazıcıoğlu tarafından yapılan Türkçe çevirisi şöyledir:

عالم ز لباس شاديم عريان يافت
با ديدۀ پر خون و دل بريان يافت
هر شام كه بگذشت مرا غمگين ديد
هر صبح كه خنديد مرا گريان يافت

Âlem beni key hazîn ve giryân buldu,
Her şâdi donundan teni üryân buldu
Her şâm melâlet beni gamgîn gördü
Her subh ki beşâret beni giryân buldu[17]

‘Alâeddîn Keykûbâd’ın Arapça, Farsça ve Rumca’yı konuşabilecek derecede bildiği ve ilim adamlarını himaye ettiği de rivayet edilmiştir. Moğol istilası yüzünden kaçan Türkistanlı, İranlı ve diğer âlim, edib, şair ve sanatkârlar için Türkiye’yi bir sığınak ve himaye sahası yapmıştı. Bu dönemde Moğollardan kaçan Necmeddîn Râzî, Kayseri’ye gelerek Sultan ‘Alâeddîn’in hizmetine girmiştir.[18] Necmeddîn Râzî, Türkistan, Fergânâ, Mâverâünnehir, Hârizm, Horasan, Gûr ve Sîstân, İran, Irak, Diyarbekir, Suriye ve Rûm (Anadolu) ülkelerinin Selçukluların eserleri ile dolu olduğunu ifade eder ve Müslümanların bu hanedanlara dua ve sena ettiklerini” belirtir.[19]

Karaismailoğlu da bu dönemde Farsça’nın etkinliğine dair şu tespitte bulunur: “Anadolu Selçuklu Devleti’nde bilim dili Arapça, divan dili önce Arapça, daha sonra Farsça olmuştur.”[20] Ancak bürokraside birçok Farsça konuşan memurun bulunması, Moğol baskısı yüzünden çok sayıda Farsça konuşan münevverin Anadolu’ya göç etmesiyle Farsçanın itibarının artması, hatta giderek şehirlerde yüksek tabakanın edebiyat dili haline gelmesi o dönemde kaleme alınan bazı eserlerin sebeb-i teliflerinde de ifade edilmiştir.

Bu dönemin dikkat çeken noktalarından biri de Farsça, Arapça ve Türkçe divanların tertip edilmesidir. Bunlar içerisinde en dikkati çeken divanlar ise Mevlânâ’nın Dîvân-ı Kebîr’i, Sultan Veled, Seyf-i Fergânî ve Faḥreddîn-i ‘Iraḳî’nin Farsça

---

17 Osman Turan, ***Selçuklular Zamanında Türkiye***, s. 349.
18 Osman Turan, ***age.,*** s. 412.
19 Necmeddîn-i Râzî, ***Mirṣâdu’l-‘İbâd,*** Maṭba’a-yi Meclis, Tahran, 1302, s. 413.
20 Adnan Karaismailoğlu, “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Farsça ve Farsça Eserler”, ***Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı, I-II,*** T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 2006, I, s. 487-491.

divanlarıdır.[21] "Anadolu'da, Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminde çok sayıda Farsça eser yazılmıştır. Bu dönemde İslâm dünyasındaki ilmî ve edebî gelenek Anadolu'ya taşınmıştı, çok sayıda din ve bilim adamı da Anadolu'yu sığınak edinmişti."[22]

Selçuklular döneminde durum böyle iken Moğollar ve İlhanlılara gelindiğinde durumun ciddi bir değişime uğradığı görülmektedir. Moğol ve İlhanlı hanları işgal altındaki milletlerin edebiyatlarını önemsemediler ve İslâm dinini kabul edinceye kadar dinî ilimlere de itibar etmediler. Bütün bu olumsuzluklara rağmen tahrip olmaktan kurtulmuş Fars eyaleti, Sind ırmağının ötesindeki Gûrcî beylikleri ve Anadolu'daki Selçuklular gibi bazı irili ufaklı ülkeler, edebiyat ve ilim adamlarının sığınağı haline gelmiş, ilim ve edebiyatın gelişmesine katkıda bulunmuştu. Mevlânâ ve Sa'dî gibi büyük şairlerin bu dönemde yetişmesi de bu anılan ülkelerin katkıları sayesinde olmuştur. Bu dönemin bir diğer özelliği de genel olarak övgüye dair kaside tarzının ve saray şiirinin azalmış olmasıdır.[23] Moğolların saldırısıyla bölgenin karşı karşıya kaldığı zulüm ortamı, yıkımlar, katliamlar, göçler, kültürel imha süreçleri, şehirlerin talan ve tarumar edilmesi gibi zarar ve ziyanlar çok sayıda kitaba konu olmuş ve genel kamuoyu tarafından da bilinen durumlardır. Moğolların tarihe bir kara leke gibi düştükleri ve topluma her yönden verdikleri zarar tartışılmazdır. Ancak burada ilgi çekici olan başka bir durum var ki o da bu dönemde yaşamış önemli şairlerin tartışmasız bir şekilde Farsça'nın şiir anıtları olan şairler olmasıdır. Sa'dî, Mevlânâ, Hâfız, Seyf-i Fergânî, Evḥadî-yi Merâġaî, 'Ubeyd-i Zâkânî gibi tarih boyunca Farsçanın yetiştirdiği en büyük şairlerin bu netameli dönemde yetişmiş olmaları ve eser vermiş olmaları son derece ilgi çekicidir. Onca zulüm ve kötülük ortamında, onca yıkım ve talan ortasında, hayatın normal akışının ciddi zararlar gördüğü ve sekteye uğradığı bir ortamda, eğitim görmenin değil, hayatta kalmanın bile büyük bir başarı sayıldığı bir zamanda bu yetkinlikte şairlerin nasıl yetiştikleri de henüz cevaplandırılamamış bir sorudur.

Anadolu Selçukluları zamanındaki bu fikrî ve ilmî gelişme giderek zayıflamıştır. Halk tasavvufa daha çok ilgi göstermeye başlamış ve bölgede tekke ve dergâhlar giderek önemli hale gelmiş ve saygınlık kazanmıştır. Bu dönemde tasavvuf şiirinin

---

[21] Ayrıntılı bilgi için bkz. Adnan Karaismailoğlu, "agm.", s. 487-491.
[22] Adnan Karaismailoğlu, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Farsça ve Farsça Eserler", s. 487-491.
[23] Hasan Çiftçi, '***Ubeyd-i Zâkânî: Toplumsal Görüşleri, Ahlâk ve Felsefesi,*** s. 20.

yaygınlaşmasına dair Karaismailoğlu şu tespitte bulunur: "Genelde Müslüman hissiyatı ve sanat zevkine, bazen de özel tasavvufî düşünceye yer veren şiir anlayışı, genel olarak bütün İslâm dünyasında Selçuklular döneminde yaygınlaşmıştır."[24] Bu zayıflama ve gerileme Moğol istilâsının etkisiyle gerçekleşmiştir. Özellikle Moğolların 640/1243 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'ni hâkimiyetleri altına almalarından sonra, devlet tedricen zayıflarken, dinî-tasavvufî düşünce ön plana çıkıp gelişmeye başlamıştır. Zira XIII. asrın ilk çeyreğinden itibaren çok sayıda mutasavvıf ve sufî, Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya gelmiş ve burada gösterdikleri faaliyetler neticesinde Anadolu'daki fikrî dengenin tasavvuf lehine dönmesini sağlamıştır. Bunda Moğol iktidarının Anadolu halkı üzerinde yarattığı şiddetli baskı ve gerçekleştirdiği katliamların önemli bir etkisi olmuştur. Böylece hızlıca mistikleşen Anadolu'da diğer ilimlere olan ilgi de azalmıştır. Moğolların Anadolu'da gerçekleştirdikleri bu katliam ve zulümlerden dolayı birçok münevver ya öldürülmüş ya da Anadolu'yu terk etmiştir. Bütün bu gelişmelerin sonucunda da Anadolu'da dinî-tasavvufî-ahlakî mensur eserlerin telifinde gözle görülür bir artış dikkat çekmektedir. Bu eserlerin büyük çoğunluğu da yine Farsça ile kaleme alınmıştır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere Moğolların bunca saldırısına rağmen Farsça edebiyatın Sa'dî, Mevlânâ, Hâfız, Seyf-i Fergânî gibi en önemli isimlerinin de bu dönemde yetişmiş ve eser vermiş olması araştırmacıların ilgisini çekmiş ve sorgulanmış bir konudur.

Moğolların bu yoğun saldırıları sonucu edebiyat merkezi değişti. Horasan'ın merkez olma özelliği özellikle daha güvenli kalmayı başarmış olan diğer bölgelere geçti. Yedinci ve sekizinci yüzyıllarda şairlerin itiraz ve eleştirileri genellikle sosyal eleştiri konulu olmuştur, edebiyatın bu iki asırdaki güzel konumu ve durumu dördüncü asırda başlamış ve doğrudan Moğollar ile herhangi bir ilgisinin olmadığı, şairlerin, Moğollar vakasından ziyade daha başka konulara yöneldiklerini iddia eden araştırmacılar olmuştur ancak bu dönemde korku sonucu köşesine çekilen isimlerin

---

[24] Adnan Karaismailoğlu, ***Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri,*** s. 15.

yanısıra Seyf gibi açıkça isim vermeden de olsa net ifadelerle eleştirilerini dile getiren şairler de çıkmıştır.[25]

Moğolların medeniyetten nasibini almamış bir halk olmasına ve sıkı bir şekilde sihire, cin ve perilerin gündelik yaşama müdahil oluşlarına inanmalarına karşın onların döneminde İran'da, tıp, astronomi ve matematik gözle görülür bir gelişme kat etmiştir. Bu dönemde Farsça şiir de Moğol saldırısı döneminde yaygınlaşmış olan İslâmi irfandan faydalanarak büyük bir gelişme göstermiştir. Moğol döneminde çok sayıda şair yetişmiş ve Farsça şiiri yeni bir aşamaya geçirmişlerdir. Bu şairlerin büyük çoğunluğu arif, bilgili ve kendi döneminin sorunlarıyla ilgilenen kişilerdi. Farsça bu dönemde çok değerli eserler vermiştir. Bu dönemde yetişen şairler üçe ayrılmaktadır. 'Attâr'ın başını çektiği birinci gruptaki şairler, şiirlerinde irfanî mazmunları kullanarak yeni bir üslup oluşturanlardır. Seyf-i Fergânî de bu gruptaki büyük şairlerdendir. İkinci gruptaki şairler, sosyal ortamdan etkilenmeksizin meddahlık ile ilgilenenlerdir. Selmân-i Sâvecî, bu grubun en önemli isimlerindendir. Üçüncü gruptaki şairler ise övücü kasideler yazmalarına rağmen memduhlarına nasihatte bulunmaktan da geride durmayanlardır. Sa'dî bu gruptaki en önemli şairlerdendir. Onun kasidelerinin konusu, nasihat, hikmet, ahlak, irfan, mersiye ve methiyedir. O övgü ve nasihati birbirine katmıştır.[26]

Bu dönem şiirinde sosyal eleştiri geçmiş dönemlerden çok daha fazla ve yoğun bir şekilde ön plana çıkmıştır. Çalışmamıza konu olan Seyf-i Fergânî de bu eleştirel dili en fazla kullanan şairlerin başında gelmektedir.

---

[25] Mehnâz-i Fûlâdî, ***Berresî-yi Te'sîrât-i Ḫamle ve Ḫukûmet-i Moġolân ber Şi'r-i Fârsî,*** Pâyânnâme-yi Kârşinâsi-yi Erşed, Dânişkede-yi Edebiyât ve Zebânhâ ve Târîḫ, Dânişgâh-i Zehrâ, Tahran, 1383, s. 1.

[26] Muḥammedrızâ Berzger-i Ḫâlikî-Vahîde Novruzzâde-yi Çegînî, "Berresî-yi Veche-yi Temâyuzât ve Teşâbuhât-i Sebkî der Ḳaṣâyid-i 'Aṣr-i Moġol", ***Behâr-i Edeb,*** Sâl-i Çehârom, Şomâre-yi Dovvom, Tahran, Tâbistân, 1390, s. 368.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYF-İ FERGÂNÎ

1. Hayatı

1.1. Adı ve Mahlası

Seyf-i Fergânî, h.VII. ve VIII./XIII-XIV. yüzyılın usta şairlerindendir. Şairin asıl adı, Muhammed'dir. Lakabı, Seyfeddîn'dir. Künyesi, Ebu'l-Meḥâmid'dir. Nisbesi, Fergânî ve mahlası da Seyf veya Seyf-i Fergânî'dir. Şairin tam adı, kendi divanında geçmemektedir. Seyf-i Fergânî olarak bilinen şairin tam adı hakkındaki bilgiyi divanın müstensihi olan Aksarâyî'ye borçluyuz. Zira divanın Üniversite Kütüphanesi F171 nüshasını istinsah eden Muhammed bin ʻAlî Kâtib-i Aksarâyî, bu nüshaya düştüğü istinsah kaydında, şairin tam adının *Seyfeddîn Ebu'l-Meḥâmid Muḥammed-i Ferġânî* olduğunu ifade etmektedir. Şair hakkındaki en önemli bilgi, yine divanın üniversite nüshasının müstensihi olan Muhammed bin ʻAlî Kâtib-i Aksarâyî'nin istinsah ettiği nüshaya bir saygı ifadesi olarak düştüğü ve şairin tam adını da ele veren şu istinsah kaydıdır:

تم هذه ديوان من انشاء امام العالم الزاهد المتقى سيد المشايخ والمحققين مولانا سيف الله والحق والدين ابو

المحامد محمد الفرغانى نورالله روحه العزيز على يدى العبد الضعيف المحتاج الى رحمة ربه اللطيف محمد

بن على الكاتب الاقسرايى... بتاريخ يوم الاحد الثالث من ... رجب...لسنه تسع و اربعين و سبعماية الهجرية...

"*Alim, zahid, takvalı, şeyhlerin ve muhakkiklerin efendisi, milletin, hakkın ve dinin kılıcı Ebu'l-Meḥâmid Muḥammed el-Ferġânî, Allah ruhunu aziz kılsın".*[27] Ateş de Aksarâyî'nin bu kaydını esas almak durumunda olduğumuzu ifade etmektedir.[28] Şair,

[27] Seyf-i Fergânî, ***Dîvân***, Yz., İstanbul Üniversitesi Ktp., No. F171, İstinsah kaydı.

[28] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Ateş, "Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi: Sayf al-Dīn Muhammed al Farġānī", ***TTK Belleten***, XXIII/91, Ankara, 1959, s. 416; Ahmed Ateş, ***İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I,*** MEB, İstanbul, 1968, s. 206-208.

Aynı şekilde şairin divanını neşreden Safâ'nın belirttiğine göre divanın Revanköşkü nüshasının ilk sayfasının arkasında *Seyf-i Fergânî* ismi yer almaktadır. Yine aynı nüshanın vakıf mührünün altında nestâlik yazıyla *Dîvân-ı Seyf-i Fergânî* kaydı bulunmaktadır. Safâ, bu notu aktararak, şair hakkındaki bilgiler itibariyle bu küçük not ile iktifa etmek durumunda olduğunu ifade eder. Ayrıntılı bilgi için

şiirlerinde çoğunlukla Fergânâlı Seyf anlamına gelen Seyf-i Fergânî mahlasını kullanırken bazen de sadece Seyf mahlasını kullanmıştır. Nitekim şairin divanında yer alan şiirleri incelendiğinde iki yüz bir makta beytine Seyf-i Fergânî diye başladığı, yirmi bir beyite Seyf diye başladığı görülmektedir. Bunlar dışında makta beyit içlerinde de zaman zaman Seyf-i Fergânî ve Seyf mahlaslarını kullanmıştır.

Divanın hemen başında yer alan yedi beyitlik küçük bir kasidenin yedinci beytinde, tertip edilen divanın Seyf-i Fergânî'ye ait olduğu şairin bizzat kendisi tarafından belirtilmiştir. Zira kuvvetle muhtemel şair, bu küçük kasideyi mukaddime maksadıyla ve divanını tanıtıcı bilgi olması niyetiyle kaleme almıştır. Anılan beyit şu şekildedir:

از جهان کمتر ثناگوی ویست

سیف فرغانی که این دیوان اوست

Dünyadaki en az övgüde bulunandır
Bu divanın sahibi olan Seyf-i Fergânî

K *36/1-7*

1.2. Doğum Tarihi

Seyf-i Fergânî'nin doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Şairin elimizde bulunan divanında kendisinin doğum tarihiyle doğrudan alakalı bir bilgi bulunmamaktadır ancak divanın yazıldığı döneme dair fikir yürütmeye imkân tanıyan birtakım bilgiler bulunmaktadır. Şairin devri ile ilgili kaleme aldığı hiciv ve nasihat yollu şiirlerinde doğrudan anılan çok az şahıs adı bulunmaktadır. Şairin şiirlerinin büyük çoğunluğunda şahıs adı anılmamıştır ve şairin muhatabı belli değildir. Bundan dolayı kesin bir tarih bilgisi sunmak mümkün değilse de şiirlerinde bahse konu olan şahıs ve hadiselerden hareketle yaşadığı dönem hakkında yaklaşık bilgiler edinmek mümkündür. Şairin divanında yaşadığı ve şiirlerini kaleme aldığı tarihler ile ilgili bilgiyi alabilmeye imkân tanıyan birkaç beyit vardır. Bu beyitlerden birinde şair, dünyaya gelişinden bahsetmekte ancak orada da herhangi bir tarih bilgisi vermemekte, sadece dönem hakkında hayretini ifade etmektedir. Anılan beyit şu şekildedir:

در عجبم تا خود آن زمان چه زمان بود

کآمدن من بسوی ملک جهان بود

---

bkz. Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Dîvân-i Seyf-i Fergânî,*** Bâ taṣḥîh ve muḳaddime-yi Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, İntişârât-i Firdevs, Tahran, 1392, s. heşt.

Hayret ediyorum, o zamanlar ne zamanlardı
Benim dünya mülküne geldiğim o zamanlar

***K** 129/65-2055*

Şairin ömrüne dair önemli bilgi kaynaklarından biri, şairin altmış yaşını geçtiğini ifade eden şu beyittir:

مکن جوانی ازین بیش سیف فرغانی

که پیری آمد و عمرت بحد ستین رفت

Bundan böyle gençlik taslama Seyf-i Fergânî
Zira yaşlılık geldi ve senin ömrün altmış sınırını aştı

***K** 74/30-822*

Divanın ilerleyen bölümlerindeki kasidelerinden birinde tarih bilgisine de yer verdiği bir beyit bulunmaktadır. Şairin hayatına dair önemli karinelerden biri de onun *gece gündüz demeden divanını tertib etmek ile meşgul olduğunu* ifade ettiği şu beyittir:

هفتصد و سه سال بر گذشته ز هجرت

روز نگفتیم و لیل، مه رمضان بود

Hicretten yedi yüz üç yıl geçmişti
Gece gündüz demedik, Ramazan ayı idi

***K** 129/65-2087*

Anılan bu son iki beyit birlikte düşünüldüğünde şairin h. 703/1303 yılında en az altmış yaşında olduğu varsayılarak onun hicrî 640/1243 civarında doğmuş olabileceği sonucuna varılabilir.[29]

Elde edilen bu bilgilerden hareketle şairin Moğolların Anadolu'yu yakıp yıktığı dönemde dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. Bu dönem de yaklaşık olarak hicrî yedinci yüzyılın ilk yarısına denk düşmektedir. Bu kanaat de yukarıda divandan elde edilerek arzedilen bilgileri teyit etmektedir. Kaynaklarda yer alan hicrî yedinci asrın ilk yarısı ifadesi de bu tesbitimizi doğrular niteliktedir.[30] Buna göre Seyf-i Fergânî'nin tahminî doğum tarihi için hicrî 640/1243 civarı şeklindeki ifade ile iktifa etmek durumundayız.

---

[29] Zebîhullâh-i Safâ, Seyf'in şiirlerinden yaptığı çıkarımla onun doğum tarihinin yedinci yüzyılın ilk yarısının ortalarında olması gerektiğini ifade eder. Bu da yaklaşık olarak h.625 tarihine denk düşmektedir. Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Dîvân-i Seyf-i Ferġânî,*** s. devâzde.

[30] Ẕebîḥullâh-i Safâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân***, III/I. Cilt, İntişârât-i Firdevs, Tahran, 1371, s. 625; Ḥasan-i Enûşe, ed. ***Dânişnâme-yi Edeb-i Pârsî,*** VI. Cilt, -Ânâtolî ve Bâlḳân-, İntişârât-i Teb' u Neşr, Tahran, 1384, s. 483.

1.3. Doğum Yeri

Seyf-i Fergânî'nin doğum yeri hakkında da doğrudan elde edebildiğimiz kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Şairin tercih ettiği mahlastan ve tam adının tesbitine imkân tanıyan nüsha kayıtlarından hareketle onun Fergânâ'da dünyaya geldiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Şairin, adı bahsinde anılan bilgilerden hareketle ve nitekim kullandığı mahlastan aslen Fergânâlı olduğu ve Maveraünnehir bölgesinde yer alan Fergânâ vadisi diye bilinen bölgede dünyaya geldiği anlaşılmaktadır.

Fergânâ, Seyhun ırmağının kuzeyinde yer almaktadır. Genellikle Fergânâ vadisi şeklinde anılan ve Tanrı dağları ile Altay dağları arasında yer alan bölgenin toprakları günümüzde Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan arasında bölünmüştür. Yine günümüzde Özbekistan'da Fergânâ adında bir idari birim de bulunmaktadır. Fergânâ, bugün de Özbekistan'ın önemli kültür ve ekonomi merkezlerinden birisidir.

Seyf-i Fergânî'nin doğum yeri olan Fergânâ şehri tarihte önemli kültür merkezlerinden biri olarak ön plana çıkmıştır. Fergânâ bölgesinden birçok âlim, şair, yazar, mutasavvıf ve mütefekkir yetişmiştir. *Ebû'l-'Abbâs Aḥmed b. Muḥammed b. Kesîr el-Ferġânî, Sa'âdeddîn Ferġânî (Sa'îduddîn-i Ferġânî), Ebû Mansûr Aḥmed b. 'Abdullâh el-Ferġânî. Ebû Muzaffer Muşâttâb b. Muḥammed el-Ferġânî, Ebû Sâlih 'Abdulazîz el-Ferġânî ve Mes'âde b. Bekir b. Yûsuf el-Ferġânî* bu bölgeden yetişen Fergânî nisbesiyle anılan önemli isimlerdir.[31]

1.4. Eğitimi

Dönemin önemli kültür merkezlerinden birisi konumunda olan Fergânâ'da dünyaya gelen Seyf-i Fergânî'nin, eğitim hayatı ve ailesi hakkında başta kendi divanı olmak üzere ulaşılan diğer kaynaklarda da bir bilgi bulunamamıştır. Seyf-i Fergânî Divanı'nı, vefatından bir süre sonra istinsah eden Muḥammed bin 'Alî Kâtib-i Âksarâyî, şairi *âlim, zahid, muttaki, şeyhlerin ve muhakkiklerin efendisi* sıfatlarıyla zikretmekte *ve milletin, Allah'ın, hakkın ve dinin kılıcı Ebu'l-Meḥâmid Muḥammed el-Ferġânî, Allah ruhunu aziz kılsın* şeklinde duayla anmaktadır. Bu kısacık tanıtım,

[31] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Dîvân-i Seyf-i Ferġânî,*** s. deh; Tahsin Yazıcı, "Fergânâ", ***DİA***, XII. Cilt**,** 1995, s. 375; Muḥammed Emîn-i Riyâḥî, ***Zebân o Edeb-i Fârsî der Ḳalemrov-i 'Osmânî***, Tahran 1369, s. 109.

Seyf'in çağdaşları nezdindeki konumu hakkında önemli bir fikir vermektedir.[32] Zira, bir şahsın âlimlik mertebesine ulaşması için ciddi bir ilim tahsil etmesi, âlimlerin ve muhakkiklerin efendisi olarak anılabilmesi için dönemindeki diğer âlimler arasında da ön plana çıkmış olması gerekmektedir. Bu ifadeden hareketle Seyf-i Fergânî'nin iyi bir eğitim gördüğünü ve döneminde nüfuzlu bir âlim olarak ön plana çıktığını, toplumda saygın bir konumda olduğunu ifade etmek mümkündür. Divandan elde edilen bilgilere göre Seyf-i Fergânî'nin, ilmi son derece önemseyen alim bir zat olduğu anlaşılmaktadır. Şairin birçok şiirinde Kur'an ve ilmin önemini ifade etmesi dikkat çekmektedir.

مکن بجهل تناول که خوان قرآن را

پر از حلاوه علم است کاسه های حروف

Cehalet ile bir şey yeme zira Kur'an sofrasında
Harflerin kâseleri ilim tatlılarıyla doludur

***K** 46/9-227*

دایم ز شراب نخوت علم

سرمست روی بگرد بازار

Daima ilim gururunun şarabından ötürü
Çarşı etrafında sarhoş dolaşır olmuşsun

***K** 82/34-1028*

Şairin, hak yolun ancak Kur'an ve dinî kaynaklarda bulunabileceğini vurgulaması da onun alim ve fakih bir zat olduğunu göstermektedir.

خلق در دنیای باطل راه حق گم کرده اند

چون نمی جویند در قرآن و در اخبار دین

Halk batıl dünyada hak yolunu kaybetmiştir
Kur'an ve din kaynaklarında aramadıkları için

***K** 180/107-3172*

Yine divanda görüldüğü üzere şair döneminde alimlerin yaşadığı sıkıntıları da dile getirmektedir. Şair, alimlerin hakkettikleri konumda olmamalarından yakınmaktadır.

اندرین ایام کآسایش نمی یابند انام

حکم بر ارباب علم اهل جهالت می کنند

Halkın huzur bulmadığı bu devirde
Cahiller alimlere hükmederler

***K** 190/121-3379*

عارفان بی جای و جامه عالمان بی نان و آب

[32] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân***, III/I. Cilt, s. 623; 'Ali Honerî-yi İbrâhîmpûr, ***Berresî ve Tahlîl-i 'İlm-i Beyân der Dîvân-i Seyf-i Ferġânî,*** Pâyânnâme-yi Kârşinâsî-yi Erşed, Dânişgâh-i İmâm Ḫomeynî, Dânişkede-yi 'Ulûm-i İnsânî, Tahran, 1392, s. 4.

خانقه بی فرش و سقف و مدرسه بی بام و در

Arifler yersiz ve elbisesiz, alimler ekmeksiz ve susuz
Hânkâh halısız ve tavansız, medrese çatısız ve kapısız

***K** 154/81-2586*

Divandan şairin çevresinde bulunanlara yönelik vaaz ve nasihatte bulunabilecek bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum da şairin alimliğini göstermektedir.

نصیحت می کنم بشنو بر آن باش
بدل گر مستمع بودی بجان باش

Nasihat ediyorum dinle ve itaat et/uygula
Gönül ile eğer dinlediysen candan kabul et

***K** 180/108-3177*

Divandan elde edilen bilgilere göre şairin ilk tahsilini memleketi Fergânâ'da gördüğü ve belli bir olgunluğa eriştikten sonra dönemindeki diğer âlimler gibi memleketin maruz kaldığı kötü şartların da etkisiyle ilim ve irfan peşine düşerek memleketinden ayrılmayı tercih etmesi kuvvetle muhtemeldir. Seyf-i Fergânî'nin, Moğol tehlikesi ortaya çıktığında, güvenlik endişeleriyle yurdunu terk etmediği, aksine bu feci olaydan çok daha sonra, muhtemelen saldırı sonrasındaki o karışıklıklar döneminde memleketi Fergânâ'dan ayrılarak Anadolu'ya göç ettiği anlaşılmaktadır.

1.5. Fergânâ'dan Ayrılışı ve Tebriz İkameti

Seyf-i Fergânî'nin, tam olarak hangi tarihte yahut kaç yaşında Fergânâ'dan ayrıldığı bilinmiyorsa da, Fergânâ'dan Anadolu'ya göçünün muhtemelen genç yaşlarda vuku bulduğu söylenebilir. Bazı rivayetlerde Moğol istilasının yol açtığı o kargaşa döneminde memleketi Fergânâ'dan ayrıldıktan sonra Anadolu'ya gelmeden önce bir süre Tebriz'de yaşadığı söylenmektedir.[33] Safâ'ya göre Hârezm'de de kısa bir süre bulunmuştur. Şairin Tebriz'de yaşadığı döneme dair divanında *kaderin kendisini Tebriz'e gönderdiğini* ifade ettiği bir beyit bulunmaktadır. Anılan beyit şu şekildedir:

ز بعد آنکه مرا مدتی قضای اِلَه
میان خِطۀ تبریز چون گهر در سنگ

Ondan sonra kader bir süreliğine beni
Tebriz şehrinin ortasına attı taşın ortasındaki cevher gibi

***K** 93/39-1270*

Şairin Tebriz'de bulunduğu sürede Cuveynî'nin himayesinde iken kaleme aldığı şiirlerden hareketle de o dönemde bir süre Tebriz'de yaşadığı anlaşılmaktadır ancak

[33] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Dîvân-i Seyf-i Fergânî,*** s. deh.

Tebriz’e ne zaman gittiği, orada ne kadar kaldığı ve oradan ne zaman ayrıldığına dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak bir süreliğine de olsa şairin hamiliğini üstlendiği anlaşılan Cuveynî’nin 661/1263 - 683/1284 tarihleri arasında görevde olduğu[34] bilindiğinden hareketle şairin de bu tarih aralığına denk gelen bir dönemde birkaç yıllığına Tebriz’de bulunmuş olduğu söylenebilir. Safâ, Seyf’in Tebriz’de kaldığı sürenin birkaç yıl olabileceğini ifade ederek Sa‘dî ile yazışmaları, Humâm-i Tebrîzî’nin şiirleri ile tanışıklıklarının da Tebriz’de bulunduğu bu dönemde gerçekleştiğini söyler. [35]

Seyf-i Fergânî’nin, Tebriz’de bulunduğu döneme dair kaleme aldığı bir şiirinde kullandığı ifadelerden Tebriz’de bulunduğu zaman içerisinde bir sıkıntıyla karşılaştığı da anlaşılmaktadır. Şairin yaşadığı bu sıkıntı şiirine şöyle yansımıştır:

مرا کلوخ جفا آنچنان زدند بقهر
که کافران عرب بر لب پیمبر سنگ

Beni cefa kesekleriyle öylesine bir kahırla dövdüler ki
Arap kâfirlerinin peygamberin dudağına taş vurması gibi

***K** 93/39-1272*

Bir süre Tebriz’de yaşayan Fergânî, oradan ayrılarak Anadolu’ya gelmiş ve Aksaray’a yerleşmiştir. Aşağıda gösterdiğimiz şu beyit de Tebriz’den ayrılışının sebebini açıklar gibidir. Zira şair *yardım almak için övgü şiirleri yazması gerektiğinden bahisle bunun için eşek gibi alçalmak istemediğini* ifade etmektedir.

اسب همت سر کشید و بهر جو جایز نداشت
خوار همچون خر در اصطبل ثنا خوانی مرا

Himmet atım başkaldırdı ve arpa için caiz görmedi
Medhiye tavlasında benim eşek gibi hakir olmamı

***K** 104/45-1527*

1.6. Aksaray İkameti ve Aksaray

Seyf-i Fergânî’nin Tebriz’den ayrılış tarihi hakkında ne şairin kendi divanında ne de diğer kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmaktadır ancak ifade edilen bilgilerden

---

[34] Tahsin Yazıcı, “Cuveynî”, ***DİA,*** C.VII, 1993, s. 145-146.
[35] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân,*** III/I. Cilt, s. 626.

hareketle şairin bir süre Tebriz'de yaşadıktan sonra Anadolu'ya geçerek Aksaray'a yerleştiği anlaşılmaktadır.[36]

Şairin Aksaray'da kaleme aldığı ve meşguliyetine dair karineler barındıran beyitlerden elde ettiğimiz mevcut bilgilerden hareketle Seyf'in Sa'dî'nin çağdaşı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Zira şiirlerinden elde edilen bilgilere göre Sa'dî'ye karşı büyük bir muhabbet beslemekte olan şair onun birçok şiirine cevaben şiirler kaleme almıştır ve nitekim şu beyitte yer alan ifadesinden hareketle Sa'dî'nin 691/1292[37] yılında vefat ettiği dönemde henüz hayatta, sağlıklı ve şiir söylemekte olduğu anlaşılmaktadır.

برای وقت جوانان کنون که سعدی رفت

سخن بگو که درین خانقاه پیر تویی

Sa'dî'nin gittiği şu vaktitte şimdiki gençler için
Şiir söyle zira bu hankâhta pir olan sensin

***G** 318/204-5821*

Bir rivayette, Fergânî'nin Nevşehir ve Konya arasındaki bir hankâhda yaşadığı belirtilmektedir.[38] Kaynaklarda şairin evliliği ile ilgili herhangi bir kayıt yoktur. Divanından elde edilen bilgilerden anlaşıldığına göre şair yalnız bir hayatı tercih etmiştir. Nitekim şiirlerinde de bu yalnızlık vurgusu hissedilmektedir.

ایا سیف فرغانی ار عاقلی

برو گوشه یی گیر و بگزین عفاف

Ey Seyf-i Fergânî eğer akıllıysan
Git bir köşeye çekil ve takvayı seç

***K** 67/24-688*

Eldeki bilgiler şairin uzun bir süre Anadolu'da (Aksaray'da) yaşadığını, Aksaray'da vefat ettiğini ve şiirlerinin büyük çoğunluğunu da Aksaray'da yaşarken kaleme aldığını göstermektedir.[39] Şiirlerin içeriği incelendiğinde şairin ömrünün büyük kısmını Aksaray'da geçirdiği ve muhtemelen genç yaşlarda Aksaray'a yerleştiği anlaşılmaktadır. Fergânî'nin Aksaray'da ikamet ettiğine dair en önemli bilgi kaynağı şairin divanında yer alan şu beyittir:

---

[36] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân***, III/I. Cilt, s. 629; Muḥammed Emîn-i Riyâḥî, ***Zebân u Edeb-i Farsî der Ḳalemrov-i 'Osmânî,*** s. 109; Muhammed Sâdık-i Zeynîvend, ***Bâztâb-i Mesâ'il-i İctimâ'î ve Bâverhâ-yi Mezhebî der Dîvân-i Seyf-i Ferġânî***, Pejuhişgâh-i 'Ulûm-i İnsânî ve Mutâle'ât-i Ferheng, Tahran, 1387.
[37] Sa'dî-yi Şîrâzî, ***Gülistan,*** çev. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yay., Ankara, 2004, s. 7.
[38] Sayyāra Mahīnfar, "Farġānī, Sayf-Al-Dīn Moḥammad", Encyclopaedia Iranica, December 15, 1999 (Erişim) http://www.iranicaonline.org/articles/ persian-authors-2, 03.06.2016.
[39] Ahmed Ateş, ***İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I,*** s. 208.

مسکن من ملک روم مرکز محنت

آقسرا شهر و خانه دار هوان بود

Benim meskenim Anadolu mihnetin merkezi
Aksaray zilletin şehri ve eviydi

***K** 129/65-2088*

Şairin Aksaray'da yaşadığı döneme ışık tutan şiirlerinden birisi de ifadelerinden anlaşıldığı üzere yardım ve desteklerini aldığı ve kendisi için çırpındığı anlaşılan Kerimeddîn İsmâʻîl el-Bekrî hakkında yazdığı ünlü mersiyesidir. Mersiyeden Bekrî'nin yedi ay boyunca işkence gördüğü, çektiği sıkıntılar itibariyle Aksaray'ın onun için Kerbelâ'ya dönüştüğü anlaşılmakta ve şiirdeki ifadelerde Seyf'in o sert eleştiri yüklü ifadeleri de net bir şekilde görülebilmektedir. Bu şiirden işkencenin Aksaray'da gerçekleştiği ve Seyf'in de bunun tanığı olduğu da anlaşılmaktadır. Bu mersiyedeki ifadeleri şu şekildedir:

ای بوده همتم همه طول بقای تو

همت اثر نکرد و بدیدم فنای تو

Ey bütün himmetimi varlığın için harcadığım sen
Himmet etki etmedi ve senin yok oluşunu gördüm ben

نزدیک عصر بود که ناگه غروب کرد

اندر محاق حادثه ماه بقای تو

İkindi sularıydı ansızın battığında
Olayların karmaşasında senin varlığının ayı

***K** 105/46-1052-1053*

شمر تو چون یزید سمر شد بفعل بد

ای تو حسین و آقسرا کربلای تو

Senin Şimr'in Yezid gibi kötü eylemiyle ünlendi
Ey kendisi Hüseyin ve Aksaray Kerbelâsı olan sen

این هفت ماهه زحمت و محنت ز ناکسان

رنجوری تو بود و شهادت شفای تو

Bu yedi ay boyunca alçaklardan zahmet ve eziyet
Senin eziyetin idi ve şehadet senin şifan idi

***K** 105/46-1056-1057*

Öyle görünüyor ki Anadolu'daki canlı şiir pazarı ve şirin saygınlığı Seyf-i Fergânî'yi Anadolu'ya cezbetti. Ancak Fergânî, Anadolu'ya vardığı zaman Selçuklu devletinin parlak dönemi sona ermiş, onların şiire verdiği değer artık geride kalmıştı.

Şair, ömrüne dair önemli karinelerden biri olan şu beyitte de *artık iyice yaşlandığını ve tövbe istiğfar vaktinin erdiğini* söylemektedir. Kuvvetle muhtemel altmışından sonra yazılmış olan bu beyit şairin nisbeten uzun bir ömür sürdüğünü göstermektedir.

سیف فرغانی جوانی رفت تا کی عاشقی

پیر گشتی توبه کن هنگام استغفار شد

Seyf-i Fergânî gençlik gitti âşıklık ne zamana kadar
Yaşlandın artık tövbe et bak istiğfar vakti erdi

***G** 224/49-3995*

Şair, divanda yer alan beyitlerde altmış yaşını geçtiğini, artık yaşlandığını ifade ederken devamında da sırasıyla hicrî 703/1303 ve 705/1305 tarihlerine yer vermektedir. İlk tarih bilgisi onun gece gündüz demeden divanını tertib etmek ile meşgul olduğunu beyan ettiği şu beyittir:

هفتصد و سه سال بر گذشته ز هجرت

روز نگفتیم و لیل، مه رمضان بود

Hicretten yedi yüz üç yıl geçmişti
Gece gündüz demedik, Ramazan ayı idi

***K** 129/65-2087*

İkinci tarih bilgisi de divanında yer alan, hayatına dair en son bilgi kaynağı olan ve divanın gazeller bölümünde kaleme aldığı bir gazelin başına düştüğü şu nottur:

در شهور سنه خمسه و سبعمایه شیخ نجم الدین اردبیلی و شمس وراوی بدین ضعیف رسیدند و التماس این دو غزل کردند گفته آمد...

705 yılı aylarında Şeyh Necmeddîn Erdebîlî ve Şems-i Verâvî bu zaife gelerek şu iki gazeli istediler.[40]

Şairin burada anılan isimlerin kendisine *705/1305 yılında gelerek gazel isteğinde bulundukları ifadesinden* Seyf-i Fergânî'nin 705/1305 yılında hayatta olduğu ve sağlıklı bir durumda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgilere ilaveten divanda açıkça zikredilen memduhlardan birisi olan Gâzân Han'ın da 694-703/1295-1303 yılları arasında iktidarda olduğu ve şairin Gâzân Han'a hitaben şiir kaleme aldığı bilindiğinden buradaki bilgiler de hâsıl olan kanaati teyit etmektedir.

Seyf-i Fergânî Divanı'nı daha sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek ve şiirini daha doğru anlayabilmek açısından o dönemdeki Aksaray şehrini tanımak ve önemini bilmek konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Zira anılan dönemde Mevlânâ

[40] Seyf-i Ferġânî, ***Dîvân,*** G/501, s. 494.

Konya'ya gelip yerleşmişken, Seyf-i Fergânî ise yerleşmek için Aksaray şehrini tercih etmiştir. Tarihî kaynaklar incelendiğinde o dönemde Aksaray şehrinin de önemli bir merkez olduğu görülmektedir.

T. Baykara'nın belirttiğine göre; "Aksaray, Konya ve Karaman ile birlikte Selçuklu döneminde rağbet gören şehirlerden birisidir. Şikârî'ye akseden Türk rivayetlerinde de Selçuklu payitahtı olarak Aksaray, Lârende ve daha sonra Konya gelmektedir."[41] O.Çetinin belirttiğine göre de "Aksaray şehri, bu dönemde büyük bir önem taşıyan Sivas-Kayseri-Aksaray-Konya bağlantısını sağlayan önemli bir güzergâh üzerinde bulunmaktadır."[42] Ayrıca O. Turan'ın belirttiği gibi "Bu güzergâhın önemini vurgulayan Kerîmeddîn Âksarâyî'nin zikrettiği şu vakıa dikkat çekicidir. Konya-Aksaray yolu üzerinde bulunan 'Alâaddîn Keykûbâd Hanı tahribe uğramış ve bu yol emniyetsiz bir hale gelince birkaç yıl işlemez olmuş ve daha sonra Gâzân Han'ın yardımlarıyla yeniden inşa edilmiştir."[43]

"Kılıçarslan 566/1170'da yeniden kurduğu ve askerî seferleri için bir üs haline getirdiği Aksaray'da kendisine bir saray (Ak-saray adı buradan gelir)"[44], "askerlerine meskenler inşa ederken şehirde camiler, medreseler, ribat (zaviye)lar ve çarşılar yaptırmış; Azerbaycan'dan buraya gaziler, âlimler ve tüccarlar getirterek yerleştirmiştir. Rum ve Ermenilerin şehre girmelerine müsaade etmemiştir. Moğol İstilası büyük ölçüde ilim ve sanat adamlarının Anadolu'ya göçmesine ve bu ülkede İslâm kültürünün gelişmesine amil oldu. Seferlerine de çoğu zaman buradan hareket ettiği için Aksaray'a bu hüviyeti dolayısıyla Dâru'z-zafer, bazen de Dâru'l-cihâd veya Dâru'r-ribât unvanları verilmişti."[45] Anadolu'da birleşmeye başlayan büyük ticaret yolları ve iktisadi kalkınma sebebiyle ilk Selçuklu kervansarayı da Kılıçarslan tarafından Aksaray'a bir konak mesafede inşa edilmiştir.[46]

Anılan dönemde Aksaray'ın konumunu anlayabilmek için şehrin sosyoekonomik durumuna bakmak şehrin önemi ve konumu hakkında fikir verebilir. Bu dönemde Aksaray'ın sosyoekonomik durumunu göstermesi açısından Hamdullah Kazvînî'nin

---

[41] Tuncer Baykara, ***Türkiye Selçukluları Devrinde Konya***, s. 26.
[42] Osman Çetin, ***Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı***, s. 235.
[43] Osman Turan, ***Selçuklular Zamanında Türkiye,*** s. 111.
[44] Aksaray isminin tarihî kökeni hakkında Turan bu iddiada bulurken, M. Zeki Oral ise, Kapadokya krallarının sonuncusu olan Archelais'den geldiğini söylemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Zeki Oral, "Aksaray'ın Tarihî Önemi ve Vakıfları" ***Mütefekkir,*** Yıl:1, S.2, Güz-2004, s. 221.
[45] Osman Turan, ***Selçuklular Zamanında Türkiye***, s. 257.
[46] Osman Turan, ***age.***, s. 259; Osman Turan, ***Selçuklular ve İslamiyet***, s. 78; Osman Turan, ***Selçuklular Zamanında Türkiye***, s. 259.

Selçukluların 1336 yılına dair verdiği bilgiler önemlidir. "Kazvînî'ye göre Konya'nın ödediği vergi 600.000, Sivas'ın ödediği vergi 700.000 dinar iken Aksaray'ın ödediği vergi 51.000 dinardır."[47]

Aktarılan bilgilerden hareketle Aksaray'ın dönemin ön plana çıkan şehirleri kadar olmasa da anılan dönemde küçük bir şehir olmasına rağmen önemli bir konuma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Aksaray şehrinin Dâru'z-zafer unvanını taşıdığı, iyi insanların, garip, zengin ve fakirlerin sığınağı durumunda olduğu da kaynaklarda belirtilmektedir.[48]

Aksaray şehri bu önemini İlhanlılar döneminde de korumuştur. Oral, bunu şöyle anlatmaktadır: "235 yıl devam eden Anadolu Selçukîlerinin idaresi zayıfladığı vakit Aksaray da diğer Anadolu şehirleri gibi İlhânîlerin idare ve nüfuzları altına girmiş ve İlhanî kumandanlarının belli başlı merkezlerinden biri olarak kalmıştır."[49]

1.8. Vefatı

Şairin doğum tarihi gibi ölüm tarihi de divanındaki bilgilerden hareketle kesin olarak tesbit edilememiştir. Tezkirelerde şairin ismine rastlanmadığı gibi günümüze dek ulaşan ve bugün elimizde bulunan divanın üç nüshasındaki istinsah, kıraat ve vakıf kayıtlarında da ölüm tarihine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Seyf-i Fergânî Divanı'nın nüshalarından müellif hattı[50] olan Vahid Paşa Kütüphanesi 1575 numarada kayıtlı bulunan nüshada istinsah kaydı yoktur ancak varak 372b'de yer alan ve kıraat kaydı olduğu anlaşılan kayıttaki *kutibe fî şevval seneti ḫamsin ve seb'ami'e (yedi yüz elli senesi şevvalinde yazıldı)* ifadesinden hareketle divanın 750/1349 yılında okunduğu ve kıraat kaydı düşüldüğü, haliyle kuvvetle muhtemel bu tarihten evvel istinsah edildiği anlaşılmaktadır.[51] İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 171 nolu nüshada yer alan istinsah kaydındaki *bi't-târîḫi yevm'i-l aḥad es-s̱âlis min receb li seneti tis'a ve erb'aîn ve seb'a mi'etu'l-hicriye (hicri yedi yüz kırk dokuz yılı receb ayının üçü pazar günü)*[52] şeklindeki ifadeden de anılan nüshanın yazımının hicrî 749/1348 yılının recep ayının üçü, Pazar gününde tamamlandığı anlaşılmaktadır. Divanın üçüncü nüshası olan Topkapı Sarayı Müzesi Revan köşkü

---

[47] Osman Turan, ***Selçuklular ve İslamiyet***, s. 138.
[48] Osman Turan, ***Selçuklular Zamanında Türkiye***, s. 350; M. Zeki Oral, "agm.", s. 221.
[49] M. Zeki Oral, "agm.", s. 223.
[50] Ahmed Ateş, "Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi", s. 416.
[51] Ahmed Ateş, "agm.", s. 416.
[52] Ahmed Ateş, "agm.", s. 417.

Kütüphanesindeki 984 numaralı nüshada kayıtlı *fî senetin erbe'a ve tis'a mi'e (dokuz yüz dört senesi)* şeklinde bir istinsah kaydı bulunmaktadır.[53]

Görüldüğü üzere şairin doğum tarihi gibi ölüm tarihi de belli değildir. Ancak h.k. 705/1305 yılından sonra ve 749/1348 yılından önce vefat ettiği tahmin edilmektedir. Zira yukarıda anıldığı üzere divan nüshalarındaki kayıtlardan hareketle ölüm tarihi hakkında net bir fikir yürütmek mümkün görünmemektedir. Nitekim Ahmed Ateş, Üniversite Kütüphanesi F.171 nolu nüshanın istinsah kaydındaki duaların ölmüş kimseler için kullanılan dualar olduğundan hareketle şairin bu tarihte yani Receb 749/Eylül-Ekim 1348 tarihinden önce ölmüş olduğunu beyanla şairin ölüm tarihi olarak XIV. yüzyılın ilk çeyreğini işaret etmektedir.[54] Bu tarih de yaklaşık olarak 1300-1325 yılları arasına denk gelmektedir. Çeşitli kaynaklarda ise birbirini tekrar ettiği anlaşılan bir bilgiye göre Fergânî'nin, 749/1348 yılında, 80 yaşında küçük bir şehir olan Aksaray'ın hankâhlarından birinde pek de tanınmamış bir şekilde yalnızlık içerisinde vefat ettiği ifade edilmektedir.[55] Safâ da neşrettiği divanın mukaddimesinde anılan bilgilerden hareketle şairin 80-90 yıl arasında bir ömür sürmüş olduğunu ifade etmektedir.[56]

Seyf'in isminin tezkirelerde ve aynı şekilde ileri gelen tasavvuf ehli ve ariflerin eserlerinde de anılmamasının sebebi olarak da, Seyf'in erken dönemde memleketini terk ederek Anadolu'ya yerleşmesi ve bir daha memleketine geri dönmemesi şeklinde ifade edilmektedir. Zira bu dönemde Anadolu'da yaşanan karışıklıklar nedeniyle şairin yaşam coğrafyasının ilk parçaları olarak andığımız Fergânâ-Tebriz hattı ile ilişkiler de oldukça zayıflamıştı. Seyf'in adının hiçbir kaynakta anılmıyor oluşunun bir nedeni olarak da Ahmed Ateş, devrin son derece karışık olması ve Fergânî'nin dönemin kültür merkezi Konya'da değil de Aksaray'da yaşaması olduğunu ifade eder.[57] Şairin özellikle görmezden gelindiğini iddia ederek sert eleştiri yüklü dili, zalim ümerayı övmekten kaçınması, dünyadan elini eteğini

53 Ahmed Ateş, "agm.", s. 417.
54 Ahmed Ateş, "agm.", s. 425.
55 Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân, ,*** III/I. Cilt,s. 624; Muḥammed Emîn-i Riyâḥî, ***Zebân o Edeb-i Fârsî der Ḳalemrov-i 'Osmânî,*** s. 109; Nimet Yıldırım, "Seyf-i Fergânî", ***DİA,*** XXXVII. Cilt, 2009, s. 27; Ḥasan-i Enûşe, ***Dânişnâme-yi Edeb-i Pârsî***, s. 483; Hâdî-yi Kezâyî, ***Zindegînâme-yi Nivîsendegân ve Şâ'irân ez Rûdekî ta Dovletâbâdî,*** İntişârât-i Behzâd, Tahran, 1386, s. 199. Kezâyî, Seyf'in Aksaray'da doğduğunu belirtmektedir ancak bu bilgi diğer kaynaklarda geçmemektedir.
56 Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Dîvân-i Seyf-i Ferġânî,*** s. hifdeh.
57 Ahmed Ateş, "Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi", s. 416.

çekmesi ve hayatını sürdürdüğü bölgenin memleketi ile ilişkilerinin eski parlaklığına karşın zaafa uğraması olduğunu ifade edenler de vardır.[58]

Divanda yer alan bir beytine bakıldığında şairin Anadolu'dan ayrılmak istediği ancak bunu yapamadığı anlaşılmaktadır. Zira bu beyitte sıkıntısını ve artık yorulduğunu açık bir şekilde ifade ederek Tebriz'e dönebilmek için Allah'a dua etmektedir. Anılan beyit şu şekildedir:

منم مانند خاقانی و روم امروز شروانم

بتبریزم فگن یارب ز شروان بی نیازم کن

Ben Hâkânî gibiyim ve Anadolu bugün Şîrvân'ımdır
Tebriz'e at beni ya rabbi Şîrvân'a muhtaç etme beni

***K** 150/78-2531*

Şairin burada kendisini Hâkânî'ye benzetmesi Anadolu'yu da Şîrvân'a benzetmesi ve Allah'tan Tebriz'i dilemesi son derece ilginç olup özellikle Hâkânî'nin kayınpederi ile arasının açılmasından sonra yaşadıkları ve özellikle Hacc dönüşü Şîrvân'a gitmeyerek bir süre Tebriz'de yaşamak zorunda kalması ve kendisine sığınabileceği, kendisini barındırabilecek bir saray aramasını hatırlatmaktadır. Buradan hareketle şairin Anadolu'da benzer sıkıntılar yaşamakta olduğu söylenebilir. Bir sonraki beyitte de Hâkânî'nin destek talebiyle birçok kişiye kaside ve mektuplar yazmasına göndermede bulunarak kendisinin böyle bir girişimde bulunmadığını ifadeyle Allah'a dua ederek talebini yinelemektedir. Bu ifadelerden Seyf'in kopup geldiği topraklarla iletişiminin devam ettiği, bu iletişimin hiç kopmadığı da anlaşılmaktadır.

نگفتم همچو خاقانی ثنای هیچ خاقانی

تو از گنج عطای خود ز خاقان بی نیازم کن

Ben Hâkânî'nin yaptığı gibi hiçbir hakanı övmedim
Sen kendi hazinenden ver hakana muhtaç etme beni

***K** 150/78-2532*

Hal böyle iken anılan iddiaları ikna edici birer sebep olarak kabul etmek uzak bir ihtimal olarak görünmektedir. Geriye tek ihtimal olarak şairin kaynaklarda başka bir isimle anılmış olma ihtimali kalmaktadır ancak maalesef bu tahmini temellendirebilecek bir veriye de en azından şimdilik sahip değiliz.

1.9. İlmî ve Dinî Şahsiyeti

[58] Ahmed Ateş, "agm.", s. 416; Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***age.,*** s. noh; 'Ali Honerî-yi İbrâhîmpûr, ***Berresî ve Taḥlîl-i 'İlm-i Beyân der Dîvân-i Seyf-i Fergânî,*** Pâyânnâme-yi Kârşinâsî-yi Erşed, Dânişgâh-i İmâm Ḫomeynî, Dânişkede-yi 'Ulûm-i İnsânî, 1392, s. 4.

Seyf-i Fergânî'nin çok geniş bir dinî/tasavvufî bilgiye sahip olduğu ve dindar bir birey olarak hassasiyetini dile getirdiği dikkat çekmektedir.

ای بدنیا مشتغل از کار دین غافل مباش

یک نفس از ذکر رب العالمین غافل مباش

Ey dünya ile meşgul olan din işinden gafil olma
Bir an bile Rabbu'l-âlemîni anmaktan gafil olma

***K** 185/114-3290*

Şiirlerinde büyük bir özgüvenle çevresine nasihatte bulunurken kullandığı ifadelerden, Fergânî'nin âlim bir şahsiyet ve kuvvetle muhtemel devrinin sözü dinlenen önemli isimlerinden birisi olduğu anlaşılmaktadır.

ای هشت خلد را بیکی نان فروخته

وز بهر راحت تن خود جان فروخته

Ey sekiz cenneti bir ekmeğe satan
Bedenin rahatlığı için ruhunu satan

نان تو آتش است و بدینش خریده ای

ای تو ز بخل آب بمهمان فروخته

Senin ekmeğin ateştir ve din ile satın almışsın
Sen ey sen cimrilikten misafire su satan

ای ز برای نعمت دنیا چو اهل کفر

اسلام ترک کرده و ایمان فروخته

Ey sen dünya nimeti için ehl-i küfür gibi
İslâmı terk eden ve imanı satan

***K** 43/5-147-150*

ای خانه دلت بهوا و هوس گرو

وی جان جبریل بشیطان فروخته

Ey gönlünün evini hevâ ve hevese rehin veren
Ve sen Cebrâil'in canını şeytana satan

ای تو زمام عقل سپرده بحرص و آز

انگشتری ملک بدیوان فروخته

Ey sen ki aklın dizginini hırsa teslim eden
Mülkün yüzüğünü şeytanlara satan

***K** 43/5-152-153*

Şair, Ehl-i sünnet ve'l-cemaate mensup olup mezhep olarak da Hanefî mezhebine bağlıdır. Nitekim şiirinde de İmâm Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit'e bağlılığını şu şekilde ifade etmektedir:

از حقیقت اصل دارد وز طریقت رنگ و بوی

میوه مذهب که هست از فرع نعمانی مرا

Hakikatten aslı vardır tarikattan rengi ve kokusu
Mezheb meyvesi Nu'mân'ın yolundandır benim için

***K** 105/45-1537*

Ahmed Ateş ve Safâ, Fergânî'nin tasavvufî bir yönü olduğunu ve dönemindeki önemli tasavvufî şahsiyetlerden birisi, muhtemelen nüfuzlu bir şeyh olduğunu söylemişlerdir.[59] Bu özelliğini açıklar nitelikte bir şiirinde kaleme aldığı şu ifadeler de bu düşünceyi destekler niteliktedir. Şairin bu şiirini, tavrının, duruşunun, dilinin ve şiirinin anlaşılmazlığını eleştiren birisine yönelik cevaben kaleme almış olması da kuvvetle muhtemeldir.

گرت نیست از شرع عشق آگهی

بر اسرار شعرم نیابی شعور

Eğer senin aşkın kanununa dair bilgin yoksa
Benim şiirimin sırlarına akıl erdiremezsin

وگر پاک داری درون چون صدف

چه درها بدست آوری زین بحور

Eğer içini sedef gibi temiz tutarsan
Bu denizlerden ne inciler çıkarırsın

***K** 63/20-583-584*

Fergânî, dini dünya işlerine alet edenlerden yakınmakta ve dinin bu tiplerin elinden bizar olduğunu ifade etmektedir. Şair, sarık ve cübbenin imam olmak için yeterli olmayacağını, dünyayı terk etmeden sadece sarık ve cübbe ile dinin yaşanmayacağını söylemektedir. Şair bu tipleri, dindarlık görüntüsü veren dönemin yaygın lakaplarından mülhem bir şekilde *fîlânu'd-dîn ve'd-dunyâ* şeklinde anmakta ve eleştirmektedir.

ای تو را در کار دنیا بوده دست افزار دین

وی تو از دین گشته بیزار و ز تو بیزار دین

Sen ey dünya işlerinde dini bir alet edinen
Sen dinin elinden bizar oldun din de senin elinden

ای بدستار و بجبه گشته اندر دین امام

ترک دنیا کن که نبود جبه و دستار دین

Ey sarık ve cübbe ile dinde imam olan
Dünyayı terk et zira cübbe ve sarık din olmaz

ای لقب گشته فلان الدین و الدنیا تو را

---

[59] Ahmed Ateş, "Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi: Sayf al-Dīn Muhammed al Farġānī", s. 424.

ننگ دنیایی و از نام تو دارد عار دین

Ey lakabı fîlânu'd-dîn ve'd-dunyâ olan sen
Dünyanın utancısın ve din de senin isminden utanmaktadır

***K** 179/107-3145-3147*

Şair, nefsi de *hilekâr* olarak nitelemek suretiyle olumsuzlamakta ve nefsin hile ile bireyi aldattığını ifadeyle riyakarların, çıkarcıların dinlerini dünya için sattıklarını, dini para ile satın aldıklarını belirtmektedir.

نفس مکارت کجا بازار زرقی تیز کرد

کز پی دنیا درو نفروختی صد بار دین

Senin Hilekâr nefsinin kızıştırdığı hangi pazarda
Sen dünya için yüz kere dinini satmadın

قدر دنیا را تو می دانی که گر دستت دهد

یک درم از وی بدست آری بصد دینار دین

Dünyanın değerini sen biliyorsun eğer elinden gelirse
Yüz din dinarı ile ondan bir dirhem alırsın

***K** 179/107-3148-3149*

Şair, her durumda vaaz u nasihatten geri durmaz ve çevresine öğüt verir, tavsiyelerde bulunur. Şair, cemaate yönelik olarak *dünyayı satın alma* hevesinden vazgeçmeleri gerektiğini, *din pazarında altın satılmayacağını, dünya ehli olanların ucuz mal için ahiretlerini, dinlerini kaybettiklerini belirterek* uyarılarda bulunur.

خویشتن باز آر ازین دنیا خریدن زینهار

چون خریداران زر مفروش در بازار دین

Kendini geri çek bu dünyayı satın almaktan sakın
Altın müşterileri gibi altın satma sen din pazarında

کز برای سود دنیا ای زیان تو ز تو

بهر مال ارزان فروشد مرد دنیادار دین

Dünya menfaati için senin zararın sendendir
Dünya ehli adam mal için dini ucuza satar

***K** 179/107-3151-3152*

Şaire göre, samimi, dindar dini yaşamak gayesiyle öğrenir ve hayatına tatbik eder. İlmi, makam ve mevki için kullananlara yönelik olarak *dinin sana nasip olması için tedris makamı arzusunu gönlünden kovmalısın* diyerek uyarıda bulunur, zira din sırlarına muttali olmak için dünya güzelinden yüz çevirmek gerekir.

آرزوی مسند تدریس بیرون کن ز دل

تا ترا حاصل شود بی بحث و تکرار دین

Tedris makamı arzusunu gönlünden çıkar
Taki tartışmasız ve tekrarsız nasip olsun sana din

چشم جان از دیدن رخسار این رعنا ببند

تاگشاید بر دلت گنجینه اسرار دین

Can gözünü bu güzelin yanağını görmeye kapat
Ki senin gönlüne din sırlarının hazinesi açılsın

***K** 179/107-3159-3160*

2. Edebî Şahsiyeti

Yaşadığı dönemde Anadolu'nun en büyük şairlerinden birisi olduğu anlaşılan Seyf-i Fergânî'nin günümüze divanı dışında bir eserinin ulaşmaması ve kaynaklarda da şair hakkında başkaca bir bilgi bulunmamasından hareketle sadece şiir alanında eser verdiği söylenebilir. Şairin günümüze kadar ulaşan tek bir eseri bulunmaktadır. Nitekim şairin kendisi de sadece şiir yazdığını ifadeyle şairliğini vurgulayarak kendisinden geriye sadece şiirlerinin kaldığını divanında şu şekilde ifade etmektedir:

من شاعری بدم ز من اشعار باز ماند

Ben bir şair idim ve benden geriye şiir kaldı

***K** 102/43-1480*

از جهان رفت سیف فرغانی

ماند اشعار ازو نشان در وی

Dünyadan gitti Seyf-i Fergânî
Ondan geriye şiirleri kaldı orada

***K** 187/115-3334*

Seyf-i Fergânî'nin en önemli özelliği şiirlerinde çok açık ve net ifadelerle sosyal eleştiriye yer vermesinin yanısıra dönemin sosyal yapısına yönelik net veriler sunmasıdır. Şairin bir diğer önemli özelliği de bir methiye şairi olmamasıdır. Şair, saray şairlerinin aksine gelir ve çıkar elde etmek için şahları, padişahları, vezirleri yahut diğer ileri gelenleri övmekten sakınmıştır. Arif bir şair olarak dikkat çeken Seyf, çok sınırlı sayıda övgü içerikli şiir yazmıştır ancak kendisinin bir medhiye şairi olmadığını ifade ederek diğer şairlere de methiye yazmamalarını tavsiye etmiştir.[60] Seyf'in bu hassasiyeti şirine şu şekilde yansımıştır:

من نیم شاعر که مدح کس کنم مر شاه را

[60] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân***, s. 635.

از برای حق نعمت پند دادم این قدر

Ben kimseyi methededen bir şair değilim
Ancak şaha hak için öğüt verdim o kadar

***K** 154/81-2615*

Seyf, saraylara muhtaç bir görüntü vermekten sakınmıştır. Seyf'in bu hassasiyeti Gâzân Han'a yazdığı ve bir beyti yukarıda iktibas edilen kasidede açıkça görülmektedir. İlhanlı hükümdarlarından Gâzân Han, Müslüman olunca ona gönderdiği tebrik ve nasihat içerikli kasidede *kimseyi övecek bir şair olmadığını, sadece nimet hakkı için, öğüt verdiğini, kimsenin, iyiliğinin ve kötülüğünün peşinde olmadığını* ifade etmiştir.[61] Bu kasidede, muhatabından sitayişle söz ettiğinden olsa gerek aslında övgü şairi olmadığını, kimseyi övmediğini de özellikle belirtme gereği duymuştur.

Ahmed Ateş, şairin XIV. asır başlarındaki Anadolu halkının sıkıntılarını yüksek bir şiir ifadesi ile dile getirdiğini belirtmektedir. Bu tesbit Safâ tarafından da paylaşılmaktadır.[62] Divanda dönemin durumuna yönelik eleştiriler ve dönemin yetkililerine ve halka yönelik nasihatleri dikkat çekmektedir. Divanında bu tavrı pek çok yerde görülebilmektedir.

تا زمان باشد رهی را بر صلاحیت بدار

چون اجل آید بمیران بر مسلمانی مرا

Henüz vakit varken kendine yakışan bir yol seç
Ecel geldiğinde beni Müslümanlık üzere öldür

***K** 105/45-1549*

Fergânî'nin bir özelliği de şiirlerinde eleştirdiği, nasihatte bulunduğu şahısların isimlerini anmamasıdır. Bu şahısların kimler olduğu bilinmiyorsa da dönemin üst düzey memurları oldukları açıktır. Buraya alacağımız birkaç şiir örneğinin incelenmesinden de anlaşılacağı üzere şairin, gerek eleştirirken gerekse de nasihatte bulunurken sözünü esirgemeyen bir kaleme sahip olduğu görülebilmektedir. Şair, padişahları dahi eleştirmekten ve nasihatte bulunmaktan çekinmemiştir.

ملک شمشیرزن باید چو تو تن می زنی ناید

ز تیغی بر میان بستن مرادی در کنار تو

Padişah dediğin kılıç kullanmalı oysa sen dizini dövüyorsun
Bele kılıç kuşanmakla maksat hâsıl olmaz

***K** 40/4-90*

---

[61] Ẕebîḥullâh-i Safâ, ***age.***, s. 631, Hasan Çiftçi, '***Ubeyd-i Zâkânî,*** s. 271.
[62] Ahmet Ateş, "Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi", s. 415; Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***age.,*** s. 623.

عیالان رعیت را بحسبت کدخدایی کن

چو کدبانوی دنیا شد برغبت خواستار تو

Emrindekilere gerektiği gibi davran, sahip çık
Dünya hanımı seni arzuyla istediğinde

مروت کن یتیمی را بچشم مردمی بنگر

که مروارید اشک اوست در گوشوار تو

Yetime iyi davran bir insan gözüyle bak
Zira senin küpendeki inci onun gözyaşıdır

***K** 40/4-92-93*

Seyf-i Fergânî Divanı'nı diğer divanlardan ayıran temel özelliğin, sert ve açık eleştirisi olduğu ifade edildi. O dönemin emirlerini, *kurt, deli, tilki ve köpek, hakkı yiyen*, vezirleri *eşek huylu,* emir yardımcısını *eşek,* âlimi *kuru beyinli*, dervişi *tilki, köpek ve sinek* olarak nitelemektedir. O, dönemin zalimlerini *şeytan suratlı,* büyükleri *ölü ve köle* olarak anmaktadır. Bu kullanımlara örnek olarak şu beyitler dikkat çekmektedir:

چون صید که در پیش سگانند

چون کلب که در پی کسانست

Köpeklerin önünde olan bir av gibi
İnsanların peşinde olan köpek gibi

هر چند که خواجه ظالمانرا

همواره چو گربه گرد خوانست

Her ne kadar zalimlerin efendisi olsa da
Sofranın etrafında dolanan kedi gibidir daima

چون سگ شکمش نمی شود سیر

با آنکه چو سفره پر ز نانست

Köpek gibi karnı doymaz
Sofra gibi ekmekle dolu olmasına rağmen

***K** 172/101-3010-3012*

ایا دستور هامان وش! که نمرودی شدی سرکش

تو فرعونی و چون قارون به مال است افتخار تو

Ey Hâmân gibi olan! Sen Nemrûd gibi asi oldun
Sen Firavunsun ve Kârûn gibi malınladır gururun

***K** 40/4-101*

بگاو آوردند در خانه بعهد تو که و دانه

ز خرمنهای درویشان خران بی فسار تو

Öküz ile getirirler evine saman ve tahılı
Senin yularsız eşeklerin, yoksulların harmanlarından

***K** 40/4-105*

بجاه خویش مفتونی و چون زین خاک بگذشتی

بهر جانب رود چون آب مال مستعار تو

Kendi makamına tutkunsun ama bu topraktan göçtüğünde
Senin bu ödünç malın da su gibi her tarafa dağılır

***K** 41/4-107*

ز خرطبعی تو مغروری بدین گوساله زرین

که گاو سامری دارد امل در اغترار تو

Eşekliğinden dolayı sen bu altın buzağı ile aldanırsın
Zaten Sâmirî'nin sığırının amacı da senin aldanman

***K** 41/4-108*

تو نخل بارور گشتی بمال و دست رس نبود

بخرمای تو مردم را ز بخل همچو خار تو

Sen meyve yüklü hurma ağacı gibi olmuşsun servetinle
Halk senin diken gibi cimriliğin yüzünden hurmana ulaşamıyor

رهت ندهند اندر گور سوی آسمان زیرا

چو قارون در زمین ماندست مال خاکسار تو

Kabirde gökyüzüne doğru sana yol vermezler
Zira Kârûn gibi yerde kalmıştır senin değersiz malın

***K** 41/4-112-113*

تو مسلمان گشته و از نامسلمان حاکمان

اندرین کشور نمانده از مسلمانی اثر

Sen Müslüman oldun ve Müslüman olmayan egemenler yüzünden
Bu memlekette kalmamış Müslümanlıktan bir eser

عارفان بی جای و جامه عالمان بی نان و آب

خانقه بی فرش و سقف و مدرسه بی بام و در

Arifler yersiz ve elbisesiz, âlimler ekmeksiz ve susuz
Hânkâh halısız ve tavansız, medrese damsız ve kapısız

هم شفای جان مظلومان شده زهر اجل

هم غذای روح درویشان شده خون جگر

Hem mazlumların canının şifası olmuş ecel zehri
Hem dervişlerin ruhunun gıdası olmuş ciğer kanı

خرقه می پوشند چون مسکین خداوندان مال

لقمه می خواهند چون سایل نگهبانان زر

Miskinler gibi hırka giyiyorlar mal sahipleri
Dilenciler gibi lokma istiyorlar altın bekçileri

***K** 154/81-2586-2588*

Şiirlerinde çağın olumsuzluklarını, toplumun tabakaları arasında refah düzeyi bakımından oluşan farklılıkları ve yozlaşmayı açık ve eleştirel bir yaklaşımla dile getirmiştir.

شرع الاهی و سنت نبوی را

هر که نکرد اعتبار معتبر آن بود

Allah'ın şeriatına ve Peygamberin sünnetine
Kim değer vermezse o değer görür bu devirde

***K** 129/65-2078*

Seyf-i Fergânî, şiirlerini Farsça olarak kaleme almıştır. Şiirlerinde çok nadir olarak Türkçe unsurlara tesadüf edilmektedir. Örneklerde görüleceği üzere, eşek anlamındaki *ulâġ,* buyruk anlamındaki *yarlîġ,* vergi anlamındaki *ḳoncûr* ve mühür anlamındaki *tamgâ* gibi Türkçe unsurları az da olsa kullanmıştır. Seyf'in Türkçe bilip bilmediğine dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Şiirlerinde tesadüf edilen bu çok az sayıdaki Türkçe kelimelerin Farsça'ya geçmiş kelimeler olma ihtimalinin yanısıra şairin yaşadığı bölgede Türkçe konuşan kişilerle iletişim halinde olmasından hareketle az da olsa Türkçe'yi öğrenmiş olduğu da muhtemel görünmektedir. Öte yandan anılan kelimelerin İran coğrafyasında yaygın olarak kullanıldığı da bilinmektedir.

کجا به منزل وصلت رسم چو اندر راه

اولاغ عمر سقط می‌شود بهر فرسنگ

Nasıl varayım vuslat konağına zira şu yolda
Ömür eşeği sakatlanıyor her fersahta

***K** 92/39-1240*

چو زر قلب مردود است و تقویم کهن باطل

درین ملکی که ما داریم، یرلیغ تتار تو

Sahte altın gibi geçersiz ve eski takvim gibi batıldır
Bizim yaşadığımız bu memlekette senin Tatar yarlığın

***K** 42/4-130*

حاکمان دردم از او قنجر و تمغا خواهند

عنکبوت ار بنهد کارگه جولاهی

Yetkililer ondan da hemen vergi ve haraç isterler
Örümcek dahi bir dokuma atölyesi kursa

***K** 147/76-2489*

Fergânî, Farsça'da genel kabul gören ve günlük dil kullanımında rastlanabilecek Arapça kelime ve tamlamalar dışında da şiirlerinde yer yer Arapça unsurlar kullanmaktadır. Zaman zaman altıncı asır şairlerinin kullanımında gelenek olduğu üzere şiirlerinde Arapça terkiblere de rastlanmaktadır. Hatta bazen bir mısraın tamamı Arapça bir deyim olabilmektedir. Bazen de ifadenin bir kısmını Arapça olarak yazarken diğer bölümünü Farsça olarak yazmaktadır. Öte yandan özellikle

ayet ve hadis alıntılarında ise doğrudan Arapça ifadeyi kullandığı dikkat çekmektedir. Yine klasik divan tertibinde bir gelenek olduğu üzere şiirlerinin başına ilave ettiği notların Arapça olması da dikkat çekicidir. Buradan hareketle şairin Arapça'ya vâkıf olduğu ifade edilebilir. Aşağıda göstereceğimiz örneklerden de görülebileceği üzere Seyf'in şiirlerinde çoğunlukla tesadüf edilen Arapça unsurlara örnek olarak şunlar anılabilir: نجوم، اظفار حور، امطار خزن، شمسه حق لايقين، رق، رقيق، صولجان ارجعى

Şairin divanında kullandığı Arapça unsurlar tahlil bölümünde Arapça unsurlar başlığı altında ayrıntılı olarak yer almaktadır. Örneklerden de anlaşılacağı üzere Fergânî'nin şiirinde Farsça dışındaki unsurlara da yer verdiği görülmektedir ancak bu Arapça unsurlar o dönemde eser veren hemen hemen her şairin şiirlerinde kullanılan kelimelerdir. Lakin her şeye rağmen bu Türkçe ve Arapça unsurlar Seyf-i Fergânî'nin dilinin sadeliğini ve üslubunun akıcılığını bozmamaktadır.

Şair kasidede herhangi bir girizgâhta bulunmaksızın doğrudan anlatmak istediği konuyu işlemeye başlamaktadır. Teşbîb, tegâzzûl, nesîb gibi bölümlere yer vermez. Övgü kasidelerinde görmeye alışkın olduğumuz dua bölümüne de yer vermez.

Seyf'in kasideleri Farsça şiirin sanatsal örnekleri arasında değerlendirilmektedir. Divanında sıklıkla teşbih sanatını kullandığı görülmektedir. Hemen hemen her beyitte teşbih ve istiare kullanmıştır. Seyf-i Fergânî, âdeta dilini teşbih ve istiare üzerine kurmuştur. Kasidelerinde bilge, arif ve düşünür bir şair olduğu görülmektedir. Fergânî'nin gazelleri diğer büyük sûfî şairlerin gazelleri gibi, aşk mevzularına dairdir. Gazellerinin içeriği nasihat, toplumsal eleştiri ve irfânî mazmunlar olup az sayıda âşıkane şiirleri de mevcuttur. Bu şiirlerde en çok teşbih sanatı kullanılmıştır.

Safâ, Seyf'in şiiri hakkında değerlendirmede bulunurken kasidelerinin onun sözdeki ustalığını net bir şekilde gösterdiğini, Seyf'in şiirlerini ya vaaz ve nasihat içerikli olarak söylediğini ya da sosyal sıkıntıları, sorunları eleştirdiğini ifadeyle onun padişahları, emirleri ve vezirleri methetmediğini söyler. Safâ da sadece iki kasidede Gâzân Han'ın methedildiğine dikkat çekmektedir.[63] Ama divan incelendiğinde adı açıkça anılan Cuveynî gibi memduhlarının yanısıra adı açıkça anılmayan şahıslara yönelik de zaman zaman övgü içerikli şiirler yazdığı görülebilmektedir. Şairin

[63] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân***, s. 631.

kendilerini övdüğü şahıslar genellikle şairler olup tahlil kısmında gelecek olan ilgili bölümde etraflıca bahsedilecektir.

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde *segiye* diye anabileceğimiz bölümlere de sıklıkla rastlanmaktadır. *Segiye,* sevgili yahut memduh karşısında kendisini köpeğe benzetmek olarak tanımlanmaktadır ve özellikle hicrî altıncı asırda yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanımın önemli örnekleri, *Enverî, Nizâmî, Hâkânî* gibi usta şairlerin şiirlerinde görülmektedir.[64] Seyf'in *segiye* olarak değerlendirilebilecek kullanımlarına örnek olarak şu beyitleri dikkat çekicidir:

گرگ طبعم بحمله همچون شیر

سگ سرشتم بحیله چون روباه

Aslan gibi saldırırken kurt gibi davranıyorum
Tilki gibi hile yaparken köpek gibi davranıyorum

***K** 38/3-51*

پلنگ طبعی و من بر درت چو سگ خوارم

به دست جور مزن بر چو من غضنفر سنگ

Kaplan gibisin ve ben de senin kapında köpek gibi zelilim
Eziyet ederek ben gibi yırtıcı aslana taş atma

***K** 92/39-1241*

شدم ز عشق تو سگ جان و شیر دل که مرا

غمت چو گربه فرو برد در جگر دندان

Senin aşkından canın köpeği ve gönlün aslanı oldum
Senin derdin kedi gibi ciğerime dişlerini batırdığında

***K** 94/40-1296*

خاک کوی فقر لیسم زان چو سگ بر هر دری

تیره نبود آب عز از ذل بی‌نانی مرا

Yokluk sokağının toprağını yalarım her kapıda bir köpek gibi
Çünkü izzet suyu bulanmaz benim ekmeksizlik zilletimden

***K** 104/45-1530*

ما بجای سگ درین در خفته ایم

قسم ما زآن استخوان آید همی

Biz köpek yerine bu kapıda uyumuşuz
Bizim yeminimiz o kemikten gelir daima

***K** 138/71-2261*

مفتاح فتح خواهی در دست خود، چو سگ

بر آستانه نه سر و بیرون گذار پای

Kapının anahtarını kendi elinde istersen eğer

---

[64] Sa'îd-i Ḥamîdiyân, "Tefâvut-i Reh ez-Sa'dî tâ Seyf-i Ferġânî", ***Faṣlnâme-yi Taḫaṣṣosî-yi Zebân o Edebiyât-i Fârsî,*** Sâl-i Evvel, Şomâre-yi Yek, Pejuhişgâh-i 'Ulûm-i İnsânî, Tahran, 1389, s.167.

Köpek gibi eşiğe koy başını ve dışarı koy ayağını

***K** 142/73-2367*

Seyf-i Fergânî’nin şiirinde Horasan ekolünün özellikleri görülmektedir. Bu durumun en büyük göstergesi Seyf’in doğu şivesini kullanmasıdır. Zira Seyf’in kendisi de o bölgeden, Fergânâlı idi. Bu bölgenin lehçesinde Batı İran etkisi çok azdı. Seyf’in şiirinde doğu şivesini kullanmasının tek nedeni Seyf’in gurbet elde içine kapanması ve çocukluğundaki dili koruması değildir. Zira Safâ’nın da tesbitiyle divanındaki özel bir takım kullanımlar da bu durumun bilinçli bir tercih olduğunu göstermektedir. Örneğin, divanında defalarca خواستن fiilini Semerkand lehçesinin etkisiyle elifsiz olarak خوستن şeklinde yazdığı görülmektedir. Bu cümleden olmak üzere divanda, defalarca خوهم، خوهی، خوهد، نخوهد kullanımları görülmektedir. Bu kullanımlara misal olarak şu beyitler verilebilir:

خاک کوی او خوهم کز هر سوش

« باد جوی مولیان آید همی»

Onun sokağının toprağını isterim zira her tarafından
“Mûliyân ırmağının havası gelir daima”

***K** 139/71-2292*

ای شمع می خوهم که ببینم شبی ترا

چون شمعدان گرفته من اندر کنار پای

Ey mum isterim ki bir gece göreyim seni
Şamdan gibi ben ayağını kucaklamış olarak

***K** 142/73-2370*

ای دوستان خوهم (که) بنیکی دعای سیف

یک روز بر زبان شما نیز بگذرد

Ey dostlar iyilik üzere isterim ki Seyf’in duası
Bir gün sizin de dilinizin üzerinden geçer

***K** 171/100-2997*

چو خار غصه فرو برد سر بپای دلم

اگر خوهی که بدستت رسد بیار انگشت

Keder diken gibi battı gönlüme
Eğer eline ulaşmasını istiyorsan uzat parmağı

***K** 143/74-2396*

چو عشق مالک امر تو شد از آن پس ملک

بده بهر که خوهی وز ملوک بستان تیغ

Aşk senin işlerinin amiri olduktan sonra
İsteyene ver sen saltanatı ve meliklerden al kılıcı

***K** 157/84-2726*

گر خوهی تا نظم گیرد کار ملک و دین ز تو

جهد کن تا جمله افعالت شود موزون عدل

Din ve devlet işlerinin senin elinden düzen bulmasını istersen
Bütün eylemlerinin adalet ölçüsünce olması için gayret göster

***K** 163/88-2818*

عاشق تو ز غیر مستغنیست

تیغ چوبین نمی خوهد بهرام

Senin aşığının başkasına ihtiyacı yoktur
Behram'ın ahşap oka ihtiyacı yoktur

***K** 174/103-3059*

Yine ikamet anlamında باش kelimesinin kullanımı veya Doğu Derî lehçesinin özelliği olan kelimelerin başına elifin eklenmesiyle استاره، ستاره، اشکستگان، شکستگان اشکن، اشکم şeklindeki yazımlar bu bağlamda anılması gereken özelliklerdendir.

در دولت شود بر تو گشاده

گرت گوید چو سگ بر آستان باش

Devlet kapısı açılır sana
Sana köpek gibi eşikte kal dese de

***K** 180/108-3184*

درین ماه کاندر زمین می‌درخشد

بدان سان که استاره بر آسمان گل

Yeryüzünde parıldayan bu ayda
Sanki gökyüzündeki yıldızdır gül

***K** 99/42-1418*

درین کوی آوارگان را مقام

درین حرب اشکستگان را ظفر

Bu sokakta serseriler için bir makam
Bu savaşta yenilenlere bir zafer

***K** 124/62-1971*

اشکم گورست و پهلوی لحد بر پشت خاک

گر کسی خواهد که اندر مأمنی سازد مقر

Karın kabirdir ve kabrin karnı da toprağın sırtındadır
Her kim güvenli bir yerde kendine mekan yapmak isterse

***K** 154/81-2595*

Yahut زنبور kelimesi yerine منْج kelimesinin kullanımı, öte yandan Sûzênî-yi Semerkandî'de görülen نَکُنَد kelimesinin kefin sükûnuyla نَکْنَد şeklinde yazılması, نَبْوَد kelimesinin de ba'nın sükûnuyla yazılması da dil özellikleri olarak dikkat çekmektedir.[65]

---

[65] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân***, s. 632; Şokûfe-yi Darâbi, ***Cilvehâ-yi 'İrfân ve Taṣavvuf der Dîvân-i Seyf-i Ferġânî,*** Pâyânnâme-yi Kârşinâsî-yi Erşed, Gorûh-i Zebân u Edebiyât-i Fârsî, Dânişkede-yi 'Ulûm-i İnsânî, Dânişgâh-i Peyâm-i Nûr, Ahvâz, 1385, s. 18.

همچو منج انگبین در کنج بودم منزوی
چون گلی دیدم برافراز شجر باز آمدم

Bal arısı gibi bir köşede münzevi idim
Bir çiçeği görünce ağacın tepesine geri geldim

***K** 134/69-2184*

Seyf-i Fergânî, şiir yazarken şiir musikisine de önem vermektedir. Şiirdeki ahengi sağlamak için kullanacağı vezin ve bahirleri özenle seçerken, kafiye ve redif kullanımında da oldukça seçici olduğu dikkat çekmektedir. Hatta yer yer redif kullanımındaki ısrarı nedeniyle anlamı oldukça zorladığı, şiiri çok yorduğu da görülmektedir. Seyf, konu akışına binaen vezin ve bahir tercihinde bulunurken Farsça şiirde artık gelenekselleşen bahirleri kullanmayı tercih etmektedir. Köşede kıyıda kalmış pek bilinmeyen bahir ve vezinleri pek tercih etmediği dikkat çekmektedir.

Fergânî, 582 gazel, 125 kaside, 23 rubai ve 5 kıta olmak üzere 730 manzumeden oluşmakta olan divanında yer alan manzumelerini remel (237), hezec (148), muzâri' (124), müctes (104), hafif (57), mütekârib (28), münserih (17), recez (11), seri' (4) olmak üzere toplam 9 ayrı bahirde ve 32 ayrı vezinde söylemiştir.

Seyf-i Fergânî'nin kendi divanından, muasırı olan şairlerle iletişim halinde olduğu anlaşılmaktadır. Seyf, dönemin büyük şairleriyle iletişim halinde olduğu ve şiirlerini onlara gönderdiği divanda yer alan nazire örneklerinden anlaşılmaktadır. Sa'dî ile olan yazışmalarından anlaşıldığına göre Seyf'in şiiri, Sa'dî tarafından cevher/maden olarak övülmüştür.[66] Seyf de kendi şiirini övmekten geri durmaz, bu konuda hiç tevazu göstermez ve şairliğinin güçlü olduğunu vurgulamaktadır. Şair, şiirini başkalarının şiiriyle karşılaştırmaktan çekinmediğini şöyle ifade etmiştir:

بزور بازوی شعراز کسی نترسم ازآنک
مرا چو پنجه شیر است استوار انگشت

Şiirin bilek gücünde kimseden korkmam zira
Aslanın pençesi gibi güçlüdür benim parmağım

***K** 144/74-2425*

2.1. Şiir ve şair hakkındaki görüşleri

Klasik dönem şairlerinin zaman zaman şiir ve şair hakkındaki görüşlerini şiirlerinde dile getirdikleri görülmektedir. Modern zamanda bir gelenek haline gelen kitabın

[66] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân***, s. 635.

önsözünde poetika yayımlamak veya müstakil bir çalışma olarak poetika yayımlamak yerine klasik şiirde bu poetik yaklaşımların daha dağınık bir şekilde divanın geneline serpiştirilmiş olarak yer aldığı görülmektedir. Seyf-i Fergânî de bu konuda oldukça konuşkan ve söz üreten bir şair olarak dikkat çekmektedir. Divanında şiirin ne olması yahut ne olmamasına dair çok sayıda ifadenin yanısıra şairin duruşuyla da alakalı çok sayıda değerlendirme bulunmaktadır.

Seyf-i Fergânî'ye göre *şiir tercümandır, şiir hazırcevaptır, şiir övgü aracıdır, şiir mektuptur, şiir ihlas yüklüdür, şiir derviş sofrasında katıktır, şiir kelimelerin kırkayak gibi sıraya dizilmesidir, şiir iksirdir, şiir keder kovucudur, şiir ateş gibi kıvılcımlar saçar, şiirin tuzağına can kuşları av olur, şiir bahçesinde şairin kucağı gül doludur, şiir gonca dolu gül bahçesidir, şiir gül verir, şiir çeşmeden daha berrak saf şaraptır, şiir baldır, şair de bal arısıdır, şiir söz suyudur, şairin şiiri su gibidir, şiir bunalan gönlü rahatlatır, şiir Zerdüşt ateşkesindeki kül gibidir, şair koruk, şiir helva gibidir, şair bülbül, şiiri bülbülün ıslığıdır, şiir şairin perişan gamıdır, şiir nasihattir, şiir vezir nasihatidir, şiir Attar'ın çadırından bir damladır, şiirde melâlet olmaz, şairlik Süleyman'ın yüzüğü gibidir, şiir yed-i beyzâdır, şiir kevser suyu gibi cennetliktir, şiir söz mülküdür, şair söz mülkünün sultanıdır, şair sözün sultanıdır, şair ufukların fatihi ve şiir de ordudur, şiir dil kılıcıdır, şair papağandır, şiir papağanın ağzındaki şekerdir, şiir rübâba ses veren ipektir, şiir cevher, şair madendir, şiir kuyumdur, şiir bir metadır, şiir inci gibidir, şiir sultani sikkedir, şiir altındır, şiir altın sikkedir, şairlik madeninin akan gümüşüdür, övgü tacı yapan bir cevherdir, şiir gümüş, şair ayyardır, kötü şiir sahte altındır, şiir sedeftir, şiir kılıçtır, şiir ejderhadır, şiir aşkın delilidir, şiir âşıkların zikridir, şiir felek gibi yücedir, şiir meleği felekten indirir ve raksa durdurur.*

شعر كه نقد روان معدن طبع است

بر دل اين ممسكان به نسيه گران بود

Şairlik madeninin akan gümüşü olan şiir
Bu cimrilerin gönlünde borç gibi ağırdı

***K** 130/65-2084*

چو دام شعر ترا گشت مرغ جانها صيد

ميان دانه دلهاست آشيانه تو

Senin şiir tuzağına canlar kuşu av olunca
Gönül tanelerinin arasındadır senin yuvan

***K** 111/52-1684*

Şaire göre şiir, felek gibi yüksektir ancak eğer söylenmesi gereken yerde söylenmez ise, arştan daha aşağısına tenezzül edilirse bu mertebesini yitirir ve alçalır. Eğer şiir doğru yerde ve zamanda söylenirse, melek dahi felekten iner ve o şiirin huzurunda raksa durur.

شعر با همت عارف که چو چرخست بلند

پست باشد اگر (از) عرش فروتر گویی

Şiir felek gibi yüksektir arifin himmetiyle
Alçak olur eğer arştan daha aşağıya söylersen

***K** 168/95-2924*

ملک از چرخ فرود آید و در رقص آید

گر تو زین پرده چو مطرب غزلی برگویی

Melek felekten iner ve raksa durur
Eğer sen bu perdeden bir çalgıcı gibi bir gazel söylersen

***K** 167/95-2931*

Seyf-i Fergânî, kendi şiiri hakkında değerlendirmelerde bulunurken zaman zaman kendi ruhsal durumunu da ele vermektedir. Şair bir beytinde, halinin çok perişan olduğunu ve bu durumun da şiirine yansıdığını ifadeyle şöyle demektedir: *Gam o kadar perişan halli ki bugün bu durum darmadağınık şiire düştü.* Seyf, şiirinin coşkun ve daima güzel olduğunu, dilinin daima aydınlık olduğunu ve ışık saçtığını söyler.

غم چندین پریشان حال امروز

درین طبع پریشان اوفتاده

O kadar perişan halli gam bugün
Bu darmadağınık şiire düştü

***K** 113/54-1716*

مرا زین طبع شوریده سخن نیکو همی آید

چراغم من، مرا باشد دهن تیره زبان روشن

Benim bu heyecanlı coşkun şiirimden daima güzel söz gelir
Ben ışığım, benim ağzım karanlık ve dilim aydınlık olur

***K** 136/70-2230*

Her ne kadar Seyf-i Fergânî'nin bir medhiye şairi olmadığı ifade edildiyse de bu ifadede şairin klasik anlamda şah/padişah/emir övgüsü yazmadığı kastedilmektedir. Değilse şair kendi çevresindeki bir takım kişileri, özellikle de şairleri oldukça abartılı ifadelerle övmektedir. Öyle ki bir memduhuna hitap ederken kendi şiirinin onun övgüsü için yetersiz kaldığından söz etmekte ve şu ifadeyi kullanmaktadır: *Senin övgün yaydaki ok gibi dümdüz gelir bu eğri büğrü şiirime.* Onu övmek için şiir

söylemesi durumunda ancak *zaten yeterince süslü olan bir geline küçük bir süs eklemiş olacağını* açık yüreklilikle ifade eder. Başka bir şiirinde de memduhunu övdüğü için şiirinin gonca dolu bir bahar bahçesine döndüğünü ifadeyle memduhunu yüceltmekte ve tevazuyla kendi şiirinin değerini düşük göstermektedir. Şair bir diğer şiirde memduhunu düşündükçe ve bu düşünce ateşiyle yandıkça rahatlığa ermek için ateş gibi kıvılcımlar saçan şiirler söylediğini ifade eder.

وصف تو در طبع کژ بنده راست

همچو تیراندر کمان آید همی

Senin övgün bu eğri büğrü şiirime
Yaydaki ok gibi dümdüz gelir

***K** 138/71-2263*

گر بگویم در صفات او سخن

در عروسی می فزایم زیوری

Eğer onu övmek için şiir söylersem
Ancak bir geline bir süs eklerim

***K** 191/123-3394*

ز وصف گل روی تو گشت شعرم

چو باغ از بهاران سراسر شکوفه

Senin gül yüzünü övmekten benim şiirim
Baştanbaşa gonca dolu olan bahar bahçesi gibi oldu

***K** 97/41-1371*

تا بر افروزد بوصفت شمع فکر اندر ضمیر

طبع وقادم کند هر دم چو آتش اشتعال

Düşünce mumu seni övmek için içerde yandıkça
Hazırcevap şiirim her an ateş gibi kıvılcım saçar

***K** 167/94-2895*

Şair, memduhunu yüceltmek için bunca mütevazı davranabiliyorken aslında şiirinin değeri ve kalitesi hakkında hiç mütevazı değildir. Seyf, şiirini değerlendirirken son derece özgüvenle konuşmaktadır. Şairliğinden dolayı parmağının dünya genelinde insanlar arasında bir şöhret bulduğunu, *kaleminin Mûsâ'nın asâsı* gibi olduğunu zira sözünün *yed-i beyzâ* gibi olduğunu ifade etmektedir. Şiiriyle yarışmaya hazır olduğunu ifade edecek kadar şiirine güvenmektedir. Bu konuda hiç kimseden korkusu olmadığını ifadeyle âdeta çağdaşı şairlere meydan okumaktadır. Şiirinin *aslan pençesi gibi güçlü* olduğunu iddia etmektedir.

ز دست طبعم چون خاتم سلیمانی

میان اهل جهان یافت اشتهار انگشت

Şairlik elimden, Süleyman'ın yüzüğü gibi
Dünya halkı arasında şöhret buldu parmağım

قلم عصای کلیم ار بود سزد که مرا

درین سخن ید بیضاست ای نگار انگشت

Benim kalemim Mûsâ'nın asası olsa yakışır bana
Bu şiirde yed-i beyzâdır parmak, ey güzel

***K** 144/74-2429-2430*

بزور بازوی شعر از کسی نترسم ازآنک

مرا چو پنجه شیر است استوار انگشت

Şiirin bilek gücünde kimseden korkmam zira
Aslanın pençesi gibi güçlüdür benim parmağım

***K** 144/74-2425*

Seyf-i Fergânî, divanının bir bahçe olduğunu üstelik öyle sadece bahar mevsiminde değil her mevsimde gonca açan bir bahçe olduğunu belirterek şiirini yüceltmekten geri durmaz. Seyf şiirinin okunduğu minberin değerinin artacağını ifadeyle şiirinin bir değer olduğunu vurgular. Şair son derece iddialı ifadelerle bir divan sahibi olduğunu ve söz mülkünün en şereflisi olduğunu ifade ederek kendisini yüceltmekten çekinmezken aklın dahi ancak ruhani lezzetler için bir hazinedar olarak kendisinin hizmetinde bulunduğunu söyler. Şair, söylediği şiirleri muhatabın hatırı için değil, ona değer verdiği için ancak söylediğini ve söylediği şiirlerin muhatab için başına dökülen inciler mesabesinde bulunduğunu ifadeyle çok üst perdeden lütufta bulunduğunu ifade eder.

بدین شعر دیوان من هست باغی

بهر فصل در وی میسر شکوفه

Bu şiirle benim divanım bir bahçedir
Her mevsimde onda gonca mümkündür

***K** 99/41-1401*

خطبه شعر مرا شد پایه منبر بلند

ز آنک بر زر سخن شد سکه سلطانی مرا

Benim şiirimin hutbesiyle minberin değeri yükseldi
Sözün altın olanı sultani sikke oldu benim için

***K** 104/45-1525*

صاحب دیوان نظمم مُشرف ملک سخن

عقل مستوفی لذتهای روحانی مرا

Şiir divanının sahibiyim söz mülkünün şereflisi
Akıl ruhani lezzetlerin hazinedarıdır benim için

***K** 104/45-1531*

از بحر خاطر خود چندین در نصیحت

بر تو نثار کردم از نظم این لآلی

Gönül denizinden şu birkaç nasihat incisini
Bu inciler dizisiyle senin üzerine saçtım

***K** 107/47-1595*

Seyf-i Fergânî, gerek kendinden önceki şairlerin eserleri olsun gerekse de çağdaşı şairlerin eserlerine yoğun bir ilgi göstermekte ve dönemin şiir ortamını yakından takip etmektedir. Kendi şiirine yöneltilen övgü dolu ifadeleri de *benim şairliğime yönelik onun övgü cevheri, incinin denizden gelmesi, altının madenden gelmesi gibidir* şeklinde ifade etmektedir.

گوهر وصفش ز طبع من چنانک

در ز دریا زر ز کان آید همی

Onun benim şairliğime olan övgü cevheri
İncinin denizden, altının madenden gelmesi gibi daima

***K** 139/71-2297*

Şair, başka bir beyitte de, kendi şiirinin muhtemelen Sa‘dî tarafından cevher olarak kabul gördüğünü ifadeyle, şiirinin cevher olması halinde dahi madene cevher göndermenin beğenilecek bir davranış olmadığını ifade ederek asıl madenin Sa‘dî olduğunu ve asıl cevherin de onun şiiri olduğunu ifade eder.

تو نظم مرا خود گهر گیر یکسر

پسندم که گوهر سوی کان فرستم؟

Sen benim şiirimi hepten cevher kabul etsen de
Madene cevher göndermeyi nasıl beğeneyim?

***K** 111/51-1663*

Seyf-i Fergânî, bir diğer beyitinde de şiirini sarrafa benzetmekte ve dilinin tek tek cevher dizdiğini beyan etmektedir. Kendi şiirinin memduhunun başına bir övgü tacı olduğunu ifadeyle de son derece özgüvenli bir duruş sergilemektedir.

چو تاج وصف تو می ساخت زرگر طبعم

درو نشاند زبانم یکان یکان گوهر

Senin övgü tacını yaparken benim kişilik kuyumcum
Ona tek tek cevher dizdi benim dilim

***K** 146/75-2475*

Şairin ifadelerinden anlaşıldığına göre o dönemde şirini eleştirenlerin ve Seyf'in şiirini başkalarının şiiriyle kıyaslayanların da olduğu ve şairin de bu durumdan son derece rahatsız olduğu görülmektedir. Seyf, bu rahatsızlığını, muhatabına hitaben onun başkasının adını anmakla *şiirde bir tat, bir lezzet bırakmadığını, sapla samanı*

birbirine karıştırdığını söyler. Böyle bir yaklaşımın karşısında *artık akarsu berraklığının* bir anlamının kalmadığını ifadeyle de sitemini dile getirir.

چو ذکر دیگری کردی نماند شعر را لذت

چو با خس کرد آمیزش نماند آب روان روشن

Başkasını andığın için şiirde bir lezzet kalmadı
Saman sapıyla karışan akarsuyun berraklığının kalmaması gibi
***K** 137/70-2250*

Seyf-i Fergânî, eleştirilmekten, şiirinin beğenilmemesinden hiç hoşnut değildir. Bunu sert ve net bir tepkiyle dile getirir ancak bu durumun önemsenmemesi gereken bir durum olduğunu ifadeyle işine devam etmesi gerektiğini de ifade eder. *Halk şiirlerini övmese de şairler şiir madeninden cevher saçmaya* devam ederler der. Bu durumda en doğru tavrın muhatabın doğru seçilmesi olduğunu ifadeyle *cevheri pazarda boncuk fiyatına satmayacağını* söyler. Zira cevherin hakkını teslim edecek, değerini bilecek müşteri vardır ve şair bunun bilincindedir.

اگر بمدحت این مردم نه مرد و نه زن

ز کان طبع فشاندند شاعران گوهر

Kadın erkek bu halk seni övmese de
Şairler şiir madeninden cevher saçtılar
***K** 146/75-2462*

مرا که چون تو خریدار هست نفروشم

بنرخ مهره ببازار دیگران گوهر

Benim senin gibi müşterim olduğu için satmam
Cevheri başkalarının pazarında boncuk fiyatına
***K** 146/75-2467*

Seyf-i Fergânî'nin ne kadar yüksek bir özgüvenle konuştuğu şu beyitte çok daha açık bir şekilde görülebilmektedir. Şair, şiirinin beğenilmemesinin sebebi olarak memduhunun övgüsüne kimsenin ilgi göstermemesi olduğunu ifadeyle aslında kendi şiirinde bir kusur bulamadıklarını ifade eder. Ona göre şiirinin beğenilmemesi ihtimali yoktur. Şair, muhatabına hibaten *hatırını gözetmesi durumunda cevheri sedefe bekçi yapmış olacağını* ifadeyle kendi şiirini sedefe benzetmekte ve doğru muhatabı bulması durumunda o muhatabın da cevher olacağını söylemektedir. Anılan kasidesinin de kendi şiirinin bir şahidi konumunda olduğunu belirterek muhataplarını bir denize benzetmekte ve bu kasidenin ikisi arasındaki iletişimi sağlamaya yeteceğini, *denizle sedef arasında bir cevher olarak tercüman* olduğunu söyler.

اگرچه کس بطمع مدح تو نگوید لیک

بچون تویی ندهم من برایگان گوهر

Gerçi kimse senin övgüne ilgi göstermiyor lakin
Sen olduğun için bedavaya vermem ben bu cevheri

سزد اگر بسخن خاطرم نگه داری

کنی بلطف صدف را نگاهبان گوهر

Eğer şiirde hatrımı gözetirsen senin gibi birisine
Lütf ile sedefi cevhere bekçi yapmak yakışır

***K** 146/75-2476-2477*

هم این قصیده بگوید حدیث من با تو

میان بحر و صدف هست ترجمان گوهر

Hem bu kasideyi söylesin sana sözüm zira
Deniz ve sedef arasında tercümandır cevher

***K** 147/75-2479*

Seyf-i Fergânî, şiirinin ortaya çıkış süreciyle ilgili olarak da sevgiliye/maşuka/dosta duyduğu sevgi ve aşkın hararetiyle tutuşan bir ateşten beslendiğini, bu şiirlerin o ateşten duman aldığını, neşet ettiğini ifade etmektedir. Şaire göre şiir, âşıkların sevgililerini zikrederkenki samimiyetinde olmalıdır, şiir âşıkların zikrine benzemelidir. Şair, *gül yüzlünün yüzünü görmedikçe şiir yazamaz, arısı bal vermez* ancak o güzel yüzü görünce şiir yazabilmektedir.

در دلم از تاب عشقت آتشیست

شعر از آن آتش دخان آید همی

Benim gönlümde senin aşkının hararetiyle bir ateş var
Şiir de o ateşden alır dumanını daima

***K** 139/71-2299*

ازین سان سیف فرغانی سخن گو تا که اشعارت

بسان ذکر معشوقان انیس العاشقین باشد

Bu şekilde söz söyle Seyf-i Fergânî ta ki şiirlerin
Sevgililerinin zikri gibi aşıkların dostu olsun

***K** 168/95-2921*

تا گل روی تو ندید نداد

نحل طبع من انگبین کلام

Senin gül yüzünü görmedikçe
Benim şairlik arım söz balını vermedi

***K** 175/103-3073*

Seyf-i Fergânî, kendi şiiri hakkında değerlendirmelerde bulunduğu birçok şiirinde âlim, vaiz ve nasihat eden özellikleriyle dikkat çeker. Nitekim bir şiirinde muhatabın temiz tabiatına tesirde bulunmak üzere şiir söylediğini ifade eder ve şiiriyle nasihatte

bulunduğunu söyler. Şair, kendi şiirinin nefsin şerrine maruz kalan ve bunalan gönüllerin rahatlaması için bir imkân olduğunu ifade ederek âdeta şiirini şifa bağışlayan bir tedavi unsuru olarak sunmaktadır. Bir diğer beyitte de kederi kovmak, üzüntüden kurtulmak için kendi şiirinin okunmasını tavsiye etmektedir.

سیف فرغانی نصیحت کرد و حالی باز گفت

باد پند و شعر او در طبع پاکت کارگر

Seyf-i Fergânî nasihat etti ve bir durumu tekrar etti
Onun nasihati ve şiiri senin temiz tabiatına tesir etsin

***K** 154/81-2611*

بوعظ خود سخنی گفت سیف فرغانی

بر آن امید که صافی شود مکدر نفس

Kendi vaazıyla bir söz söyledi Seyf-i Fergânî
Kederli nefsinin saf hale gelmesi umuduyla

***K** 108/48-1613*

که بهر دفع غم این شعر را بخوان یعنی

چو غصه رد کنی از دل بکار دار انگشت

Kederi kovmak için bu şiiri oku yani
Üzüntüyü gönülden kovduğunda parmağını kullan

***K** 144/74-2436*

Şair, kendi şiirlerinin okunmasını, kendi sözünün dinlenmesini, başka vaizlere ve şairlere güvenilmemesini, itibar edilmemesini tavsiye eder ancak bunun yanısıra şiirin de dinî bir bilgi içermediğini, dinî ilimlerin yerini tutmayacağını, muhatabın dinî ilimler ile de iştigal etmesi gerektiğini de ifade eder. Şairin burada muhatabını dinî ilimlere yönlendirmesi de *âlim-sûfi* duruşuyla ilgili güçlü bir fikir vermektedir. Zira şairin âlim yönünün daha baskın olduğu yukarıda ifade edilmişti.

ورچه شعر از علم دین بیرون بود، چون عارفان

تا توانی درج کن در ضمن این اشعار دین

Şiir dinî ilimlerin dışında ise de sen arifler gibi
Elinden geldiğince bu şiirlerin içerisinde dine de yer ver

***K** 180/107-3175*

Seyf, nasihat amacıyla şiir söylediğini, ancak nasihatin tek başına işe yaramadığını, zira muhatabın da istekli ve gönüllü olması gerektiğini ifadeyle *hiçbir iksirin sıradan bir çömleği altına çeviremeyeceğini* söylemektedir. Bir padişahın bir vezire ihtiyaç duyması gibi muhatabın da kendi şiirine muhtaç olduğunu, ihtiyacını karşılayabilmesi ve faydalanabilmesi için çaba sarfetmesi gerektiğini ifade eder ve muhtemelen isim vermeden çağdaşları olan şairlerin şiirlerine de çok tenezzül

etmemesini, aldanmamasını zira piyasada altınla kaplanmış sahte gümüşler olduğunu söylerek net bir uyarıda bulunmaktadır. Şiiri yazan kişinin, o cevhere ayar veren kişinin Seyf-i Fergânî olmaması durumunda sıkıntılar yaşayacağını, o şiirleri almaması gerektiğini de sözlerine ekler ve seçkin olduğu için ancak kendi sözünün dinlenmesi gerektiğini belirterek *eğer sözü söyleyen Seyf-i Fergânî olursa, onun sözünü al ve rüzgâra savurma, onun vaazını dinle* diye ekler.

گفتم برای پند تو نظمی چنین بدیع

کردم ز بحر طبع خود آبی فدای خاک

Sana nasihat için böylesine güzel birkaç şiir söyledim
Kendi denizimden bir suyu toprağa feda ettim

***K** 127/63-2017*

بموعظت نتوانم ترا براه آورد

سفال را نتواند که زر کند اکسیر

Nasihat ile seni yola getiremem
İksir de çömleği altına çeviremez ki

***K** 116/55-1779*

چو تو امیر باشعار سیف فرغانی

چو پادشاه بود مفتقر بپند وزیر

Senin gibi emir Seyf-i Fergânî'nin şiirlerine
Vezirin öğüdüne muhtaç padişah gibi olur

***K** 116/55-1785*

نقد شعری که عیارش نه چنین است، بدان

که زر اندود تکلف بود آن، مستانش

Ayarı böyle olmayan şiir altını
Tekellüf altınıyla kaplıdır onu alma

***K** 113/53-1713*

سیف فرغانی در شعر اگرت گوید وعظ

وعظ او گوش کن و شعر ورا باد مگیر

Seyf-i Fergânî eğer şiirde sana vaaz ederse
Onun vaazını dinle ve onun şiirini yele verme

***K** 166/93-2887*

بشنو پند سیف فرغانی

که سخنهای او گزین باشد

Dinle sen Seyf-i Fergânî'nin nasihatini
Zira onun sözleri seçkin olurlar

***K** 149/77-2512*

Seyf-i Fergânî, şiirin toplumdaki konumunun ve değerinin farkındadır. Birçok şiirinde şiirin ve şairin bu itibarlı konumundan istifade ettiğini, buradan güç aldığını

görmek mümkündür. Şair, sözün sultanının, yani şairin dil kılıcıyla alınabilecek her yeri aldığını ifade ederken bu konumu teyit etmektedir.

پادشاه سخن بتیغ زبان

تا بجایی که می توان بگرفت

Sözün sultanı dil kılıcıyla
Alınabilecek her yeri aldı

***K** 109/50-1637*

Şair, tatlı sözlüdür, ağzından şeker saçılan bir papağan gibidir. Bu haliyle de toplumun sevgilisidir. Şiirinin tuzağına sevgililer bir av gibi düşerler ve şairin yeri gönüller olur.

طوطی طبعش از سخن شکری

بدهان شکرفشان بگرفت

Şiirinin papağanı tatlı sözünden bir şekeri
Şeker saçan ağzına aldı

***K** 110/50-1647*

چو دام شعر ترا گشت مرغ جانها صید

میان دانه دلهاست آشیانه تو

Senin şiir tuzağına canlar kuşu av olunca
Gönül tanelerinin arasındadır senin yuvan

***K** 111/52-1684*

Şiirin toplumdaki üstün konumunun farkında ve bilincinde olan Fergânî, döneminde en azından bir süre bu durumun kaybolduğunu, şiirin artık eskiden olduğu gibi o hak ettiği değeri bulamadığını, yeterince iltifat edilmediğini ifadeyle şiirin artık değersiz bir meta olduğunu söyler ancak bu durumda dahi şairin kaybeden tarafta olmadığını şeref gibi bir servetle aziz ve yüce olduğunu söyler. Şair, yaşadığı dönemde insanların maddiyata haddinden fazla önem vermesinden şikâyetçi olur. Onları gümüş peşinde koşturan birer dilenciye benzeterek onların şiirinin altın olması durumunda dahi topraktan bile daha değersiz olacağını söyler.

بدولت شرف نفس تو عزیز شود

متاع شعر که خوارست در زمانه تو

Şeref servetiyle senin nefsin aziz olur
Şiir metası değersizdir senin zamanında

***K** 111/52-1699*

شعر در دولت این سیم پرستان گدا

کمتر از خاک بود گر ز پی زر گویی

Bu gümüşe tapan dilencilerin devletinde şiir

Topraktan daha değersiz olur altın için söylesen de

***K** 168/95-2923*

Seyf-i Fergânî, şiirin ortaya çıkış süreciyle ilgili memduhu överken zaman zaman da asıl marifetin şaire ait olduğunu ifadeyle şairi bir arıya benzetir ve *ancak arının bal yapmayı bildiğini* ifade eder.

غمت را طبع او زینسان سخن ساخت

که گل را نحل داند انگبین کرد

Senin kederini onun şairliği söz dönüştürdü
Zira çiçeği ancak arı bilir bal yapmayı

***K** 192/125-3420*

Seyf'e göre şairin nasihati ölçülü olmak durumundadır. Zira *beyitler deniz, lafızların anlamları da cevher hazinesidir*, ölçülü olmadığında anlaşılması, muhatabını bulması da güçleşecektir. Yine Seyf'e göre şairin, *şah dahi olsa kimseyi övmemesi gerektiğini*, kendisinin ancak *nimetin hakkını teslim için öğüt vermek amacıyla şiir söylediğini* ifadeyle şairlerin nasıl davranması gerektiğine dair tavsiyelerde bulunur ve *sırf kendi nefsi ve hevâsı için kimsenin iyiliğini yahut kötülüğünü* ifşa etmediğini, hele hele *altın ve gümüş için kimseyi övmediğini ve kötülemediğini* ifadeyle sahih şair duruşu hakkında da net bir değerlendirmede bulunmaktadır.

یاد گیر این پند موزون را که اندر نظم اوست

بیتها بحر معانی لفظها گنج گهر

Öğren bu ölçülü nasihati zira onun nazmında
Beyitler anlam denizi, lafızlar cevher hazinesidir

***K** 154/81-2613*

من نیم شاعر که مدح کس کنم، مر شاه را

از برای حق نعمت پند دادم این قدر

Ben şah bile olsa kimseyi methedecek bir şair değilim
Ben nimetin hakkı için öğüt verdim o kadar

خیر و شر کس نگفتم از هوای طبع و نفس

مدح و ذم کس نکردم از برای سیم و زر

Kimsenin kötülüğünü ve iyiliğini söylemedim kendi hevâ ve hevesim için
Kimseyi de methetmedim ve kötülemedim gümüş ve altın için

***K** 154/81-2615-2616*

Seyf-i Fergânî, şairlere tavsiyelerde bulunmaya devamla *bütün mesainin şiir yazmak için harcanmaması gerektiğini,* böyle yapılırsa eğer bunun *düşmanın eline silah vermek olacağını* söyleyerek ariflerin örnek alınması gerektiğini savunur. Şair, arifleri Zühal yıldızına ve şairleri Merih yıldızına benzeterek merihin zorlamayla,

bütün mesainin şiir için harcanmasıyla Zühale yetişemeyeceğini söyler. Zira Zühal yedinci gök yıldızı iken merih beşinci gök yıldızıdır. Zühal Merihten daha ulu bir yıldızdır.

مدام فكر بتركيب شعر صرف مكن

بدست خويش مده بعد ازين بخصمان تيغ

Her zaman düşünceyi şiir yazmak için harcama
Kendi elinle bundan sonra düşmana kılıç verme

***K** 157/84-2735*

بعارفان نرسد كس بشاعرى هرگز

كجا رساند مريخ را بكيوان تيغ

Ariflere asla ulaşamaz kimse şairlik ile
Merihi Zühale nasıl ulaştırır kılıç

***K** 157/84-2738*

Seyf'e göre şair aşkına delil olarak şiirini göstermemelidir, bu durumun yakışık almayacağını ifade ederken aşkı bir savaşa ve şiiri de köylünün küreğine benzeterek zaten olması gereken bir durum olduğunu vurgular ve bunun bir lütuf, bir fedekarlık olmadığını ifade eder.

براه عشق نشايد ز شعر كرد دليل

بگاه حرب نزيبد ز بيل دهقان تيغ

Aşk yolunda şiirden delil sunmak yakışmaz
Savaş sırasında köylünün küreğinin kılıç olması yaraşmaz

***K** 157/84-2739*

Seyf-i Fergânî, şairin sözünü belâgatla söylemesi durumunda Haydar ile eşdeğer olabileceğini o yüzden de ancak dengiyle mücadeleye girişmesi gerektiğini söyler. Bu beyitlerde şairin üstün bir belâgatla söz söylediğini, kendisini söz kahramanı olarak gördüğünü ve şimdiye kadar hiç kimsenin kendisinden önceki söz kahramanlarının karşısına böylesine açık bir cesaretle çıkmadığını, kendisine bu cesareti bahşeden durumun da Haydar misali belâgat ile şiir söylemesi olduğunu ifade eder.

برين نهج كه تويى با چنين بلاغت شعر

تو حيدرى نزند با تو هر سخن دان تيغ

Böylesine bir belağatla şiir söylediğin bu üslubda
Sen Haydarsın her söz bilen senle kılıç sallayamaz

ز صفدران سخن پيش ازين نپندارم

كه كس كشيده بود غير تو ازين سان تيغ

Bundan önceki söz kahramanlarından birisine
Senden başkasının bu şekilde kılıç çektiğini sanmıyorum
***K** 157/84-2742-2743*

Seyf-i Fergânî, dünyanın bütün şairlerine âdeta meydan okur gibidir. Kendi şiirinin şiir meydanında rakipsiz olduğunu ifadeyle *eğer dünyanın bütün şairleri şiirle büyü yapsalar gene de kendisinin tek bir kasidesinin bir ejderha gibi onların silahlarını yutacağını* iddia eder. Kendi şiirini bir kılıca benzeterek böylesi bir savaş ortamında dostun huzurunda çekilmeyecek kadar tehlikeli bir kılıç olduğunu ifadeyle *savaş günü yazar ve şairlerin huzurunda kılıç çekilmemesi* gerektiği yönünde tavsiyede bulunur. Seyf, şiirde en doğru yolun kendi yolu olduğunu ve bundan sonrasının sapkınlık olacağını da belirtmekten geri durmaz.

سخن وران جهان گر بشعر سحر كنند

درين قصيده بياشامدش چو ثعبان تيغ

Dünya şairleri eğer şiir ile büyü yapsalar
Bu kasidede ejderha gibi onu içer kılıç

بنزد دوست مبر شعر سيف فرغانى

بروز رزم مكش پيش پوردستان تيغ

Dostun yanına götürme Seyf-i Fergânî'nin şiirini
Savaş gününde yazarların ve şairlerin huzurunda kılıç çekme
***K** 157/84-2744-2745*

تا تويى اى سيف فرغانى ازين پس در سخن

زين نمط مگذر كه بعد از حق نباشد جز ضلال

Sen sen olduğun sürece Seyf-i Fergâni bundan sonra şiirde
Yolu terk etme zira doğrudan sonra delâletten gayrısı olmaz
***K** 167/94-2905*

2.2. Etkilendiği Şairler

Seyf-i Fergânî'nin dönemin şiir ortamını yakından takip ettiği görülmektedir. Kendisinden önceki ve kendi dönemindeki birçok şairin divanından haberdar olduğu, bu divanları okuduğu anlaşılmaktadır. Şiirlerinde birçok şaire atıfta bulunmuş ve şiirlerine nazireler yazmıştır. Dönemindeki şairlerle karşılıklı yazışmalarda bulunmuştur. Özellikle hicrî altıncı asırda Mâverâünnehir, Horasan, Irak, Azerbaycan bölgesi şairlerinin sıkı bir iletişim halinde oldukları ve birbirlerinin şiirlerine nazireler yazdıkları bilinmektedir. Seyf-i Fergânî'nin de bu iletişime örnek bağlamında *âftâb* redifiyle kaleme aldığı şiiri önemli bir örnektir. *Âftâb* redifi birçok şair tarafından kullanılmış ve deyim yerindeyse ortak bir redif olarak gelenek haline gelmiştir. Nitekim *âftâb* redifli bu şiirler sonradan شعر آفتابى (*âftâbî şiirler)* diye

anılmaya başlanmıştır. *Âftâb* redifli şiir yazanların başında Hâkânî, Enverî, Esîr-i Ehsîketî, Seyf-i Fergânî, Hazîn-i Lahîcî, Bîdil, Muhteşem-i Kâşânî gibi büyük şairler gelmektedir. Seyf-i Fergânî, divanında defaeten Hâkânî ve Enverî'yi anmıştır, aşağıya alacağımız şu nazireyi de onların etkisiyle yazmış olması kuvvetle muhtemeldir.[67]

ای جلوه کرده روی تو خود را در آفتاب

وی گشته نور روی ترا مظهر آفتاب

Cilve senin yüzünü kendisine güneşin kapısı yapmış
Ey yüzü kendisini güneşte gösteren kişi

***K** 86/37-1113*

ای عارض چو ماه تو را چـــــاکر آفتاب

یک بندهٔ تو ماه سزد دیگر آفتاب

Ey ay gibi yüzüne güneşin köle olduğu
Bir kölen ay diğerinin de güneş olması yakışır

Hâkânî

Seyf, kasidesini Hâkânî ile aynı vezin, aynı kafiye ve aynı redifle kaleme almıştır. Hâkânî gibi harf-i nida ile kasideye başlamıştır. Seyf'in *âftâb* redifli kasidesi 79 beyitten oluşmaktadır. Hâkânî'nin kasidesi 31 beyitten oluşmaktadır. بستر، انور، نیلوفر، افسر، لشکر، مجمر، احمر، مادر، ابتر، خاور، دلبر، زر، ساغر، مضمر، چنبر، عنبر، گوهر kelimeleri de Hâkânî ile ortak kullandığı kelimelerdir. Her iki kaside arasında ciddi benzerlikler bulunmaktadır. Hâkânî'nin kasidesi, Azerbaycan emiri Kızılarslan'ı övmek için kaleme alınmıştır. Seyf'in kasidesi de övgü içerikli bir kasidedir ancak şairin bu kasideyi kimi övmek için kaleme aldığı belli değildir. Lakin kasidenin içeriğinden hareketle bir sevgiliye hitaben kaleme aldığı rahatlıkla anlaşılmaktadır.

اندر دلم نتیجه حسن تو هست عشق

روزش عرض بود چو بود جوهر آفتاب

Benim gönlümde senin güzelliğinin sonucudur aşk
Günü araz olur güneşin cevher olması gibi

از صانعان رسته بازار حسن تو

یک رنگرز مه است و یکی زرگر آفتاب

Senin güzelliğinin çarşısında yetişen ustalardan
Biri ayın kumaş boyacısıdır ve biri güneşin kuyumcusudur

---

[67] Mehdî-yi Nîkmenîş, "Nigâh-i be Şi'r-i Âftâbî-yi Ḥâḳânî", Şişomîn Hemâyiş-i Pejuhişhâ-yi Edebî, Dânişgâh-i Behiştî, Tahran, 1391, s. 9; Żiyâuddîn-i Seccâdî, "Şi'rhâ-yi Âftâbî", ***Mecele-yi Dânişkede-yi Edebiyât ve 'Ulûm-i İnsânî,*** Sâl-i Pânzdehom, Şomâre-yi Pencom u Şişom, Tahran, Mordâd, 1143, s. 4.

از سایه تو خاک چو زر می شود چه غم

گر سنگ را دگر نکند گوهر آفتاب

Senin gölgenden dolayı toprak altın gibi olur
Güneş artık taşı cevhere dönüştürmezse ne gam

گفتم دمی بلطف مرا در کنار گیر

ای نوعروس حسن ترا زیور آفتاب

Bir an lütfeyle beni kucağına al dedim
Ey taze gelin senin güzelliğin için süstür güneş

فریاد زد زمین که تو کی آسمان شدی

تا در کنار مه بودت، در بر آفتاب

Yeryüzü feryad etti sen ne zaman gökyüzü oldun ki
Kaldı ki ay kucağında olsun ve güneş koynunda olsun

K *89/37-1147-1151*

Seyf-i Fergânî'nin başta Sa'dî-yi Şirâzî olmak üzere kendisinden önce yahut kendisiyle aynı dönemde yaşamış şairlerden birçok kişinin etkisinde kaldığı görülmektedir. Bunlardan bir kısmının adını şiirlerinde açıkça zikretmekle yetinmiş, bir kısmının şiirlerine nazire yazmış ve bir kısmının da sadece şiirlerinden iktibaslarla yetinmiştir.

Seyf-i Fergâni'nin, kasidelerinden bazılarını ünlü şairlerin kasidelerine nazire olmak suretiyle kaleme alarak onlara cevap verdiği ifade edildi. Bilindiği üzere bu gelenek, hicri altıncı yüzyıldan sonraki şairlere ait bir gelenektir. Anılan dönemde kendisinden önceki usta şairlere cevap verebilen, nazire yazabilenlere usta şair denilmekteydi. Nazireler bazen beğeni ifadesi, bazen eleştiri bazen de şiirine nazire yazılan usta şair nezdinde kendini ispat amacı taşıyordu. Aşağıya örnekleri alınacak şiirlerin anılan gelenek doğrultusunda yazılmış cevabî şiirler ve nazireler olduğu görülebilmektedir.[68] Buradan hareketle Fergânî'nin hangi şiirleri okuduğu, kimlerin etkisinde kaldığı da anlaşılabilmektedir.

Seyf-i Fergânî'nin nazire yazdığı şairler ve şiirleri incelendiğinde Sa'dî'nin şairin nezdinde özel bir konumu olduğu net olarak anlaşılmaktadır. Şair, Sa'dî'ye şiirlerini göndermekte ve kendisinden onay beklemektedir ancak bunu yaparken son derece çekinmekte olduğu, saygıda kusur etmekte oluşundan tereddüt etmekte olduğu görülebilmektedir. Bu durumu da şiirinde bizzat kendisi ifade etmektedir. Fergânî'nin nazire kaleme aldığı şairler çalışmanın üçüncü bölümünde şahıslar

[68] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân***, III/I. Cilt, s. 631.

başlığı altında etraflıca ele alınmaktadır. Bu nedenle burada kısaca değinmekle iktifa edilecektir.

Rûdekî (ö.329/934), Fergânî'nin nazire yazdığı en eski şairdir. *Peder-i şi'r-i fârsî* (Farsça şiirin babası) olarak anılan Rûdekî, Farsça şiir yazan ilk kişi olmasa da Farsça şiiri olgunlaştıran ilk isim olarak anılmaktadır.[69] Seyf-i Fergânî Divanı'nda yer alan 71 numaralı kaside Rûdekî'nin ünlü şiiri olan ve *Bûy-i cûy-i mûliyân âyed hemî* şeklinde başlayan şirine yazdığı naziredir. Seyf, Rûdekî'nin şirine cevaben aynı redifle elli beyitlik bir kaside kaleme almıştır. Bu kaside, Rûdekî'ye nazire olarak kaleme alınan ancak kim için söylendiği belli olmayan medhiye konulu bir kasidedir. Senâî (535/1140), Fergâni'nin nazire yazdığı ikinci şairdir. Senâî, hicrî altıncı asırda yaşamış üst düzey bir arif ve Farsça'nın usta şairlerindendir.[70] Seyf-i Fergânî'nin, Senâî'ye olan saygısını ifade etmek için kaleme aldığı kaside divanda 64 numarayla yer almaktadır. Senâî'ye ait bir mısra olan چون سخن زآن زلف و رخ گویی مگو از کفر و دین : *"O yanak ve zulüfe dair konuştuğunda din ve küfürden bahsetme"* mısraını makta beyitinde kullanırken, *Senâî'nin olduğu yerde kimseye söz düşmez* diyerek ünlü şaire saygısını sunmaktadır.

Emiru'ş-şu'arâ Ebu'n-Necib Şehâbeddîn 'Am'aḳ-i Buḫârâyî (ö.543/1159), Mâverâünnehir bölgesinin önemli şairlerinden olup hicrî altıncı yüzyılın başlarında yaşamıştır.[71] Seyf-i Fergânî'nin 'Am'aḳ-i Buḫârâyî'ye nazire olarak kaleme aldığı şiiri divanında yer alan 36 numaralı kasidedir.[72] Seyf-i Fergânî, 'Am'aḳ-i Buḫârâyî'yi övmek için *"Eğer benim bülbülüm ötseydi, seni övmek için söylediği şiirin irabını senin benindeki noktalardan hareketle düzeltir, konuşmanın nahvini de yanağındaki yazıyı gördüğünde düzeltirdi, senin övgünle güzelliğini buluncaya kadar cümlenin karnı nar gibi şişti, senin yüzüne olan aşkından gül de altın gibi sarardı, ilkbahar senin yanağının utancından gül gibi kızardı"* şeklindeki övgülerle devam eden 34 beyitlik bir kaside kaleme almıştır.

Evhḥaduddîn 'Alî bin İsḥaḳ Enverî-yi Ebîverdî (ö.583/1187), hicrî altıncı yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. Enverî altıncı yüzyılın en önemli Farsça kaside söyleyen

[69] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân,*** I. Cilt, s. 371; Bedî'uzzemân-i Furuzânfer, ***Soḫen o Soḫenverân***, Çâp-i Pencom, İntişârât-i Hârezmî, Tahran, 1380, s. 18.
[70] Ẕebîḥullâh -i Ṣafâ, ***age.***, s. 552-556; Bedî'uzzemân Furuzânfer, ***age.***, s. 254.
[71] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân,*** II. Cilt, s. 535; Bedî'uzzeman-i Furuzânfer, ***Soḫen o Soḫenverân***, s. 237.
[72] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân,*** III/I. Cilt, s. 631.

şairidir ve Farsça'nın usta isimlerindendir. Sa'dî'yi etkileyen önemli bir isimdir.[73] Seyf-i Fergânî, divanında yer alan 10 numaralı kasideyi ünlü şair Enverî'ye nazire olarak kaleme almıştır. Fergânî, bu kasidesinde Enverî'nin kasidesinin matla beyitinin ilk mısraını aynen alıntılayarak kullanmıştır ve kasidesini de aynı kafiyeyle kaleme almıştır. [74]

Hassânu'l-'Acem Efżaluddîn Bedîl (İbrâhîm) b. 'Alî Ḥâḳânî Ḥakâyiḳ-i Şîrvânî (ö.595-1199), İran'ın en büyük şairlerinden ve belâgatçılarıdan biridir. Şîrvânlıdır. Hicrî altıncı asrın önemli isimlerinden birisidir.[75] Seyf-i Fergânî, Anadolu'da bulunduğu dönemde kaleme aldığı bir kasidesinde artık yorulduğunu, gurbetten sıkıldığını ifadeyle Tebriz'e geri dönme isteğini ifade ederek bu isteğinin yerine gelmesi için Allah'a dua ederken Hâkânî'yi anmaktadır. 78 numaralı kasidede bu meyanda Hâkânî'yi anarken 63 numaralı kasidede de adını anmadan kendisine tavsiyelerde bulunmaktadır. Kasidede Hâkânî'nin adını anmamıştır ancak kasidenin son beytinin ikinci mısraını Hâkânî'den alıntılamıştır.

Ferîduddîn Ebû Ḥâmid Muḥammed bin Ebû Bekir İbrâhîm bin İshak 'Aṭṭâr Kedkenî-yi Nîşâbûrî (ö. 617/1220), hicrî altıncı asrın ikinci yarısı ve hicrî yedinci asrın ilk yarısında yaşamış ünlü şair ve ariftir.[76] Seyf-i Fergânî, divanında yer alan 56 numaralı kasidede büyük şair 'Attâr'a olan saygısını ve sevgisini açık ve yoğun ifadelerle dile getirmektedir. 'Attâr'a olan sevgisini ifade eden kasidesinde şairin جانم ز سر دو کون برخاست *(canım her iki alemin başından kalktı)* mısraına cevap olarak جانم ز سر کون بسودا در اوفتاد *(canım her varlığın başından sevdaya düştü)* mısraını kaleme almıştır. Bu mısrada da düşkünlüğünü ifadeyle tevazu göstermektedir. Fergânî, bu kasidede, *"aşkla tamamlanmayan kişinin eksik kaldığını* ifadeyle 'Attâr'a hitaben *ey güzellik padişahı çaresiz Seyf senin gamından dolayı güçlünün eline düşmüş zayıf güçsüz birisi gibidir* diyerek saygısını sunmaktadır.

Kemâleddîn-i İsmâ'îl bin Cemâleddîn Muḥammed bin 'Abdurrezâḳ-i İsfehânî (ö. 635/1238), kendisi de bir şair olan Cemâleddîn-i İsfehânî'nin oğludur. Moğollar

---

[73] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***age.***, s. 656; Bedî'uzzemân-i Furuzânfer, ***Soḫen o Soḫenverân***, s. 332.
[74] Ḥasan-i Besâk, Muhsin Şerîfî-yi Sehî, *"İḳtibâshâ ve Sirḳât-i Dîgerân ez Enverî"*, ***Faṣlnâme-yi Pejuhişhâ-yi Edebî ve Belâğî,*** Sâl-i Evvel, Şomâre-yi Sevvom, Tâbistân, Meşhed, 1392, s.12.
[75] Ẕebîḥullâh -i Safâ, ***age.***, s. 776-784; Bedî'uzzemân Furuzânfer, ***age.***, s. 612.
[76] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân***, s. 858; 'Abdulḥuseyîn-i Zerrînkûb, ***Ez Gozeşte-yi Edebî,*** İntişârât-i Soḫen,Tahran, 1385, s.183.

döneminde yaşamış Farsça kaside söyleyen son büyük şairdir.[77] Seyf-i Fergânî'nin divanında Kemâleddîn-i İsmâ'îl'e cevaben yazılmış iki kaside bulunmaktadır. Bu kasideler divanda 70 ve 73 numarayla yer almaktadırlar. Seyf'in İsmâ'îl'i beğendiği, ustalığını takdir ettiği ve kendisini övdüğü anlaşılmaktadır.

Muşerrefuddîn Muşliḥ b. 'Abdullâh Sa'dî-yi Şîrâzî (ö. 690/1291), miladî onüçüncü asrın başlarında Şiraz'da doğmuştur. Henüz yaşadığı dönemde büyük bir üne ulaşan şairin eserleri erken dönemden itibaren birçok dile tercüme edilmiştir, eserlerine şerhler yazılmıştır, eserleri yakın döneme kadar medreselerde okutulmuştur.[78] Seyf-i Fergânî, aynı dönemde yaşadığı Sa'dî'yi sözün üstadı olarak anmakta ve kendisine derin bir saygı duymaktadır. Şiirlerini onay almak üzere kendisine göndermektedir. Sa'dî'ye hitaben yazdığı ve divanında 33, 53 ve 85 numaralarıyla yer alan kasidelerden anlaşıldığı üzere karşılıklı yazışmaları vuku bulmuştur. Seyf-i Fergânî, *va'z ederken Sa'dî gibi bir söz söylediğini ve o esnada orada bulunanların şanslı kimseler olduğunu* ifadeyle sözün ancak Sa'dî gibi söylendiğinde değer bulduğunu söylemektedir. Sa'dî'ye karşı beslediği saygısını net bir şekilde ifade eden şu beytinde *sana şiir değil de onun yerine eğer canımı dahi gönderirsem ancak Kirmân'a kimyon göndermiş olurum.* Oysa kimyonun çokluğuyla bilinen Kirmân'a kimyon göndermenin anlamsızlığı açıktır şeklinde saygısını net olarak ifade etmektedir. Fergânî, devam eden bölümde bunun böyle olmasının uygun olmadığını, en iyisi *"şiiri sen gönder ben de karşılığında sana canımı göndereyim"* diyerek üstadı yüceltir ancak bunu dahi utancından dolayı yapamayacağını zira *ab-ı hayata can göndermenin de anlamsız olduğunu* belirtmektedir.

Humâm-i Tebrîzî olarak meşhur olan Ḫâce Humâmuddîn 'Alâ-i Tebrîzî (ö. 714/1314), İlhanlılar döneminde yaşamış İran'ın ünlü isimlerinden, büyük şeyhlerinden ve döneminin ünlü şairlerinden birisidir.[79]

Kaynaklarda Seyf-i Fergânî'nin Tebriz'de bulunduğu süre içinde, Cuveynî'nin yanındayken Humâm ile tanıştıkları ve birlikte zaman geçirdikleri anlatılır. Humâm'ın şiirlerini bilen Seyf, onun şiirinden bir mısraı aynen iktibasla şiirinde kullanmıştır.

---

[77] Ẕebîḥullâh-i Safâ, ***age., İrân,*** s. 871-873; 'Abdulḥuseyîn Zerrînkûb, ***age.,*** s.348; 'Abdurresûl-i Ḫayyâmpûr, ***Ferheng-i Soḫenverân,*** İntişârât-i Ṭelâye, Tahran, 1393, s.866.
[78] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân,*** III. Cilt, s. s.584-600, Sa'dî-yi Şirazî, ***Gülistan,*** s. 7.
[79] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân,*** s. 612-619.

3. Eserleri

Seyf-i Fergânî'nin, Farsça divanı dışında bir eseri bulunmuyor. Şair bizzat kendisi de divanında kendisinin şiir dışında bir şey yazmadığını ifade etmiştir. Günümüze kadar ulaşan divanın mevcut nüshalarından anlaşıldığına göre şairin bizzat kendisi tarafından tertip edilen divanı günümüze kadar ulaşmış olup tespit edilmiş üç nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalardan müellif hattı olan birinci nüsha, Kütahya Vahid Paşa kütüphanesinde, ikinci nüsha İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde ve üçüncü nüsha da Topkapı Sarayı Revan Köşkü kütüphanesinde bulunmaktadır.

Seyf-i Fergânî Divanı hakkında Ahmed Ateş'in *Belleten'*de yayımlanan makalesi ile Nimet Yıldırım'ın DİA'da yayımlaman ansiklopedi maddesi bulunmaktdır. İran'da Seyf-i Fergânî ve divanı hakkında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan ikisi bağımsız telif kitap iken diğer çalışmalar ise lisansüstü tez çalışmaları ve akademik makalelerdir. Seyf-i Fergânî Divanı hakkında İran'ın değişik üniversitelerinde özellikle son yıllarda giderek artan bir oranda onlarca tez çalışması yapıldığı ve çok sayıda bilimsel makale yazıldığı dikkat çekmektedir.

Bazı kaynaklarda Türkçe şiirlerinin de bulunduğu ve Sa'dî'nin Gülistan adlı eserini Türkçeye çevirdiği[80] yönündeki bilgilerin doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Bu iddianın temelindeki hatanın esas nedeninin Seyf-i Fergânî isminin Seyf-i Sarâyî (ö. 796/1394'ten sonra) ismiyle karıştırılması olduğu anlaşılmaktadır. Bunun da sebebinin öncelikle Seyf isminin benzerliği olduğu ikinci olarak da Sarây şehri ile Aksaray şehirlerinin isim benzerliği olduğu söylenebilir. Gülistan'ı ilk defa Kıpçak Türkçesine çeviren kişi ise Seyf-i Sarâyî'dir.[81] Sarây şehri ile Aksaray şehirlerinin isim benzerliğinin yanı sıra her iki ismin de Moğol istilası nedeniyle memleketlerini terk ederek göç etmek zorunda kalmaları da bu karışıklığın bir nedeni olarak dikkat çekmektedir. Seyf-i Fergânî Aksaray'a yerleşmişken Seyf-i Sarâyî ise o dönemde Mısır'a giderek orada yaşamıştır.

4. Memduhları

[80] Ḥasan-i Enûşe, ***Dânişnâme-yi Edeb-i Pârsî,*** s. 483. Enûşe bu eserinde, Seyf'in Gülistan'ı ilk kez Türkçeye çeviren kişi olduğunu ve bu çevirinin Osmanlı edebiyatındaki ilk Gülistan tercümesi olduğunu da belirtmekte ve bu eserin nüshasının Hollanda'nın Leiden kentindeki kütüphanede bulunduğunu ifade etmektedir ancak kaynakların incelenmesinden anlaşılacağı üzere anılan bu eser Seyf-i Sarâyî'nin Gülistan tercümesidir. Veyis Değirmençay, ***Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri***, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 2013, s. 73.

[81] Seyf-i Sarâyî, ***Gülistan Tercümesi***, Haz. Ali Fehmi Karamanlıoğlu, Türk Dil Kurumu yayınları: 544, Ankara 1989; Ozan Yılmaz, ***Gülistân Şerhi (Sûdî-yi Bosnevî***), Çamlıca Yay., İstanbul, 2012, s. XXXV.

Seyf-i Fergânî, bir medhiye şairi olmadığını belirterek medhiye yazmayı iyi görmediğini ifade etmekte ve diğer şairleri de bundan sakınmaları yönünde uyarmaktadır. Divanında çok az övgü şiiri bulunmakta ve şair bunları da hakkı teslim etmek için yazdığını ifade etmektedir. Seyf'in şiirinde övülen isimler şunlardır:

4.1. Cuveynî (ö. 683/1284)

Fergânî'nin şiirlerinden anlaşıldığına göre şair, Tebriz'de bulunduğu dönemde Sahibdîvân Şemseddîn Cuveynî'nin hizmet ve himayesinde bulunmuştur. Cuveynî, şairin hakkında övgü şiiri yazdığı çok az sayıdaki birkaç memduhundan birisidir.[82] Divanın 119 nolu kasidesinin başında bulunan *kutibe ile'l-hıdmeti's-sâhib şehîd tâbe serâhu* (*şehîd vezir için yazıldı, kabri iyi ve temiz olsun)* ibaresindeki *sâhib şehîd* ifadesinden murad Şemseddîn Muhammed Sahibdîvân Cuveynî'dir.[83] Divanın gazeller bölümünde de 502 nolu gazelin başına ilave edilen *bu gazeli Sâhib-i Şehîd Şemseddîn Sâhibdîvân'ın büyük emriyle yazıyorum* ibaresinde de memduhun adı açık bir şekilde anılmaktadır.[84]

Fergânî'nin memduhu olan Cuveynî, Hülâgu Han tarafından 661/1263'te sahibdivanlığa getirilen ve Âbâkâ Han döneminde de bu görevine devam eden birisidir. Âbâkâ tarafından 676/1277'de büyük yetkilerle Anadolu'ya gönderilmiştir.[85]

4.2. Gâzân Han (ö.703/1304)

Şairin ismini anarak şiirinde işlediği çok az sayıda kişi vardır. Bunlardan en önemlisi ise kuşkusuz İlhanlı hükümdarı Gâzân Han'dır. Gâzân Han'a medhiye yazılmasının nedeni de Müslüman olmuş ilk İlhanlı hükümdarı olmasıdır. Ayrıca şairin yaşadığı dönemde Anadolu'nun içler acısı durumundan duyduğu rahatsızlığı ifade ederek Gâzân Han'dan yardım dileme amacı taşımaktadır. Seyf-i Fergânî'ye göre Gâzân Han, *dünya şahlarının önderi ve örneğidir, zamanın padişahıdır, Gâzân han beklenen Mehdi gibidir, memleket koltuğunu ve şahinşahlık makamını varlığıyla süsleyendir, şans ve zaferin yoldaşlık ettiğidir, adil şahtır, Cengiz Han soyundan onun gibi temiz dinli evlat doğmamıştır, hem silahlı ve mülk sahibi ve mutludur, hem*

[82] ʻAbdulḥuseyîn-i Zerrînkûb, ***Ez Gozeşte-yi Edebî-yi İrân,*** İntişârât-i Soẖen, Tahran, 1385, s. 360.
[83] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân,*** s. panzdeh.
[84] Seyf-i Fergânî, ***Dîvân,*** s. 494.
[85] Tahsin Yazıcı, "Cuveynî", ***DİA,*** VII. Cilt, s. 145-146.

soylu bir padişah hem de adaletiyle ünlüdür, bir yüz olan saltanata tıpkı göz gibi yakışandır, bir göz olan saltanata tıpkı görme gücü gibi gerekendir, şahin onun adaletiyle kanadının altına alır kekliği, devlet ile onurlanmıştır, mutlulukla meşgul olandır, devlete ve ikbale kavuşmuş ikbal sahibidir, saltanatta Ferîdûn'dan yüce olan şahinşahtır, malı Kârûn'dan daha fazla olan cihan sahibidir.

قدوه و عمده شاهان جهان غازان را

از پریشانی این ملک بده آگاهی

Dünya şahlarının önderi ve örneği Gâzân'a
Bu memleketin perişanlığından haber ver

***K** 147/76-2481*

پادشاه وقت غازان را اگر بینی بگو

کای همه ایام تو میمون تراز روز ظفر

Zamanın padişahı Gâzân'ı eğer görürsen ona de ki
Sen ey bütün günleri zafer günü gibi mutlu olan

***K** 152/81-2574*

چون نزول عیسی اندر عهد ما ناممکنست

عدل غازانست ما را همچو مهدی منتظر

Bizim devrimizde Îsâ'nın inişi imkânsız olduğu için
Gâzân'ın adaleti beklenen Mehdî gibidir bizim için

***K** 154/81-2596*

ای صبا گر سوی تبریز افتدت روزی گذر

سوی درگاه شه عادل رسان از ما خبر

Ey saba eğer bir gün Tebriz civarından geçersen
O adil şahın sarayına ulaştır bizden de haber

***K** 152/81-2573*

اصل چنگزخان نزاده چون تو فرعی پاک دین

ملک سلطانان ندیده چون تو شاهی دادگر

Cengiz Han soyundan doğmamıştır senin gibi temiz dinli evlat
Sultanların mülkü görmemiştir senin gibi adil bir padişahı

***K** 152/81-2575*

4.3. Kerîmeddîn İsmâ'îl el-Bekrî

Fergânî'nin şiirinde doğrudan ismi anılmayan ancak şiirlerinden Şairin Aksaray'da yaşadığı dönemde, yardım ve desteklerini aldığı, kendisine hamilik eden bir kişi olduğu anlaşılan Kerîmeddîn İsmâ'îl el-Bekrî hakkında divanda bir mersiye bulunmaktadır. Mersiyeden, *Bekrî'nin yedi ay boyunca işkence gördüğü, çektiği sıkıntılar itibariyle Aksaray'ın onun için Kerbelâ'ya dönüştüğü* ifade edilmektedir. Divanda doğrudan ismi geçmez ancak 46 nolu kasidenin başında yer alan ve *lehu*

*kale fî mersiye eş-şehîd kerîmeddîn İsmâ'îl el-bekrî nevverellâhu hefreteu ve merkedehu (*و له قال فی مرثیه الشهید کریم الدین اسمآعیل البکری نور الله حفرته و مرقده) şeklindeki ifadede anılmaktadır. Şair, onun kurtuluşu için bütün gayretini sarf etmiştir ancak bu yeterli olmamıştır. Bekrî, şairin sadık bir arkadaşıdır ve şairi himayesine almıştır.

ای بوده همتم همه طول بقای تو

همت اثر نکرد و بدیدم فنای تو

Ey bütün himmetimi varlığın için harcadığım sen
Himmet etki etmedi ve senin yok oluşunu gördüm ben

***K** 105/46-1552*

در زندگی تو دوست صادق بدی مرا

تا زنده ام بصدق بگویم دعای تو

Hayatta sen sadık bir arkadaş idin bana
Sağ olduğum sürece sadakat ile sana dua edeyim

***K** 106/46-1571*

لطف بنزد خویش مرا جای داده بود

ایزد کناد جنت فردوس جای تو

Lütf ile yanında bana yer vermişti
Allah Firdevs cennetini makamın kılsın senin

***K** 106/46-1572*

İKİNCİ BÖLÜM

SEYF-İ FERGÂNÎ DİVANI

1. Divanın Yazma Nüshaları ve Neşirleri

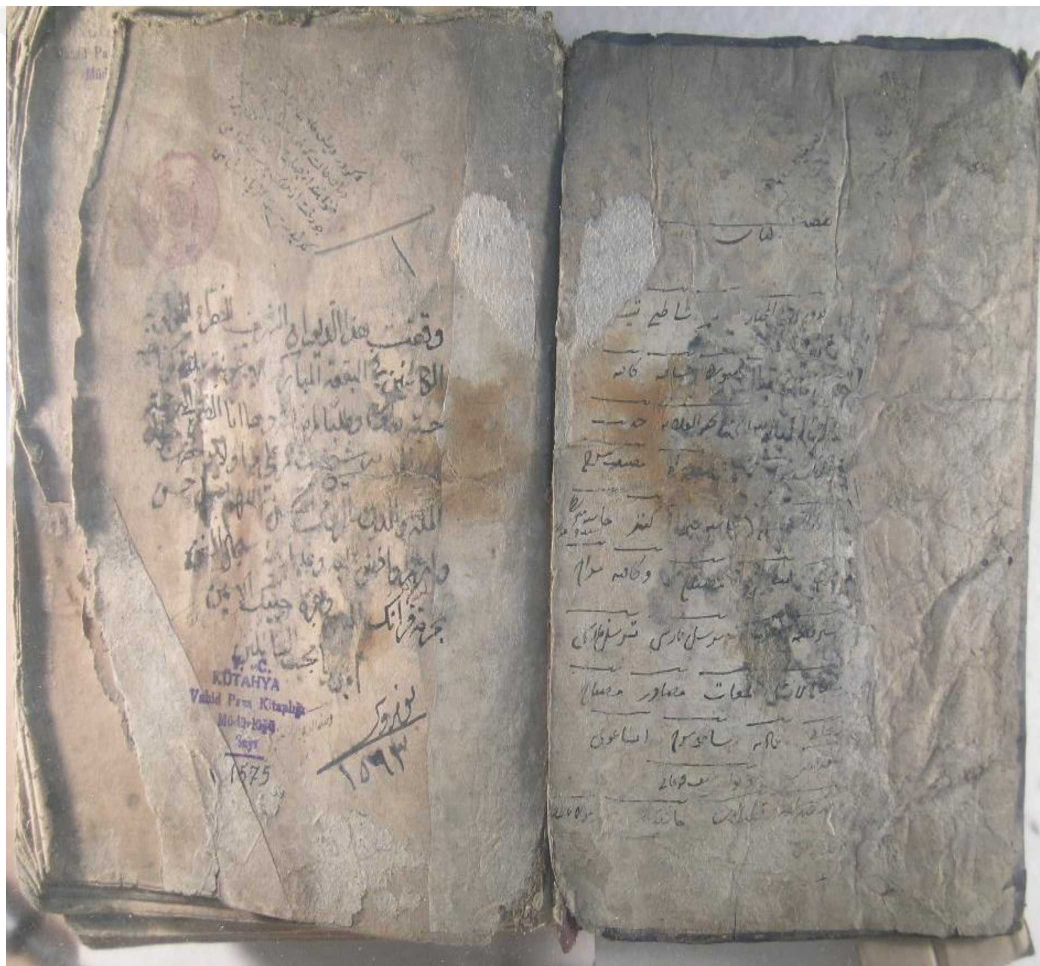
1.1. Kütahya, Vahid Paşa Kütüphanesi, No: 1575

Divanın eldeki birinci nüshası, aynı zamanda müellif hattı olan nüsha Kütahya Vahid Paşa kütüphanesinde bulunan 1575 nolu nüshadır. Şairin kendi el yazısıyla kaleme almış olduğu bu nüsha, Ahmed Ateş ve Nihad Çetin tarafından 1954 yılında tespit edilmiştir. Bu nüshanın özellikleri şu şekildedir: Ortası şemseli, meşin bir cilt içinde 375 varak, sarı, saman renginde ve penbe renklerde kalınca kâğıtlar kullanılmıştır. 24x18 ebadında ve 15 satırlıdır. Söz başları kırmızı mürekkeplidir. Şiirler, gelenek olduğu üzere kafiyelerine göre alfabetik sırayla dizilmemişlerdir. Divanda istinsah kaydı bulunmamaktadır. Ancak varak 372b'deki kayıtlı *kutibe fî şevvâl senetin ḫamsin ve seb'a mi'e (yedi yüz elli senesi şevvalinde yazıldı)* şeklindeki kıraat kaydından nüshanın 750/1349 yılında okunduğu, haliyle bu tarihten önce istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Ahmed Ateş, anılan yazmada çizilmiş, silinmiş, kenara ilave edilmiş, çizilip tashih edilmiş beyitler ve parçalar olduğunu belirterek nüshanın yazıldıktan sonra müellif tarafından gözden geçirildiğini ve düzeltildiğini söylemektedir.[86]

[86] Ahmed Ateş, "Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi: Sayf al-Dīn Muhammed al Farġānī", s. 416.

Seyf-i Fergânî Divanı, (Şairin müsveddesi. Kütahya, Vahid Paşa Kütüphanesi, No: 1575)

Seyf-i Fergânî Divanı, (Şairin müsveddesi. Kütahya, Vahid Paşa Kütüphanesi, No: 1575)

Seyf-i Fergânî Divanı, (Şairin müsveddesi. Kütahya, Vahid Paşa Kütüphanesi, No: 1575)

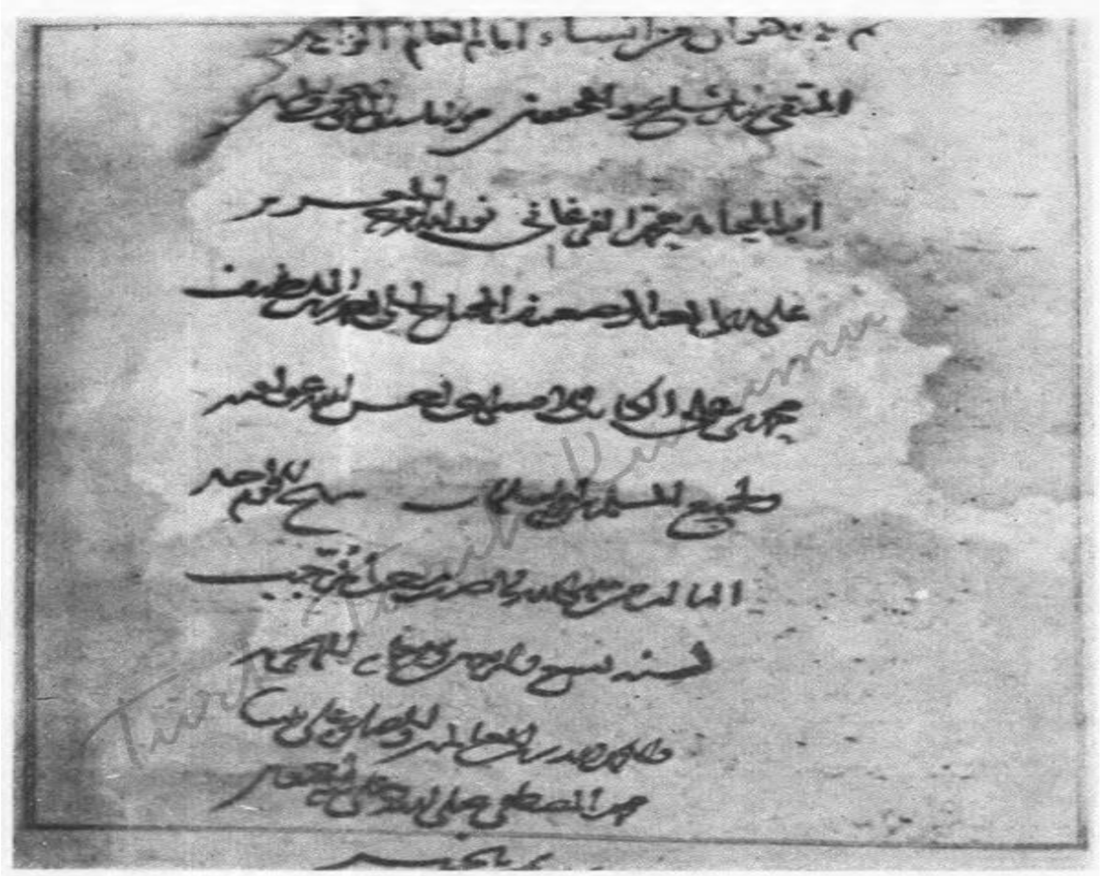
1.2. İstanbul, Üniversite Kütüphanesi, No: F 171

Divanın ikinci nüshası ise İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde bulunmaktadır. Üniversite kütüphanesindeki F171 nolu bu nüshanın özellikleri şu şekildedir: Yeni yapılmış kırmızı meşin bir cild içinde 368 varak, 25x17.5 ebadında, 15 satırlıdır. Az saykallı kalın kâğıt, çift çizgi halinde kırmızı mürekkeple cedvel, Anadolu neshi, kahverengi mürekkep, söz başları kırmızı mürekkeplidir. Bu nüshada istinsah kaydı bulunmaktadır. İstinsah kaydı şu şekildedir:

تم هذه ديوان من انشاء امام العالم الزاهد المتقى سيد المشايخ والمحققين مولانا سيف الله والحق و الدين ابو المحامد محمد الفرغانى نور الله روحه العزيز على يدى العبد الضعيف المحتاج الى رحمه ربه اللطيف محمد بن على الكاتب الاقسرايى .... بتاريخ يوم الاحد اثالث من....... رجب..... لسنه تسع و اربعين و سبعمايه الهجريه....

Bu nüshada da kasideler ve gazeller birarada olup, kafiye esaslı bir sıralama yapılmamıştır. Birçok şiirde mahlas beyti yoktur. Atlamalar vardır. Şiirlerde noksanlıklar vardır ancak noksan kısımlar nüshanın başka kısmında bulunmaktadır.[87]

[87] Ahmed Ateş, "Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi", s. 417.

Seyf-i Fergânî Divanı, İstanbul Üniversitesi, F 171 nolu nüshanın istinsah kaydı.

1.3.Topkapı Sarayı Müzesi, Revan Köşkü Kütüphanesi, No: 984

Divanın üçüncü nüshası ise Topkapı Sarayı müzesi Revan Köşkü kütüphanesindeki 984 nolu nüshadır. Bu nüsha Nihad Çetin tarafından Revan Köşkü kütüphanesinde tespit edilmiştir. Nüshanın özellikleri şu şekildedir: Şemseli, kahverengi, meşin, yıpranmış bir cild içinde 361 varak, 22.5x18 ebadında, yaldız cedvel içinde, kusursuz talik yazı, bütün başlıklar yaldızlı, kâğıdı saman rengi, saykallı ve kalın olup 15 satırlıdır. Nüshanın istinsah kaydı şu şekildedir:

كتب العبد المذنب المحتاج الى رحمه ربه الكريم الغنى محمد بدخشى الحسنى ...... فى سنه 904 اربع و تسعمايه الهجريه

Yine başka bir sayfada da dairevi bir tezhip içinde şu kayıt vardır:

ديوان سيف فرغانى مشتمل بر بدايع معانى برسم مطالعه السلطان العظيم..... ابوالنصر بايزيد خان بن محمد خان.....

Bu kayıttan anlaşıldığı üzere nüsha Fatih’in oğlu sultan Bayezid’in hususi kütüphanesi için yazılmıştır. Bu nüshada, kütüphane için yazılan diğer eserlerde olduğu gibi, yaldız ve mavi zeminli bir başlık ve bunun ortasında kûfî yazı ile bir besmele bulunmaktadır. Şiirler sonraki divanların mutad tertibine sokulmuştur.

Kasideler ve gazeller, kıtalar ve rubailer şeklinde tasnif edilmiş ve alfabetik olarak sıralanmıştır. [88]

1.4. Seyf-i Fergânî Divanı Neşirleri

Seyf-i Fergânî Divanı, matbu olarak ilk defa Zebîhullâh-i Safâ tarafından h.ş. 1341/1962'de Tahran'da yayımlanmıştır. Tahran üniversitesi tarafından yayımlanan divanın bu birinci baskısı üç cilt olarak basılmıştır. Bu baskıda, birinci cilt kasidelerden, ikinci cilt kıtalardan ve gazellerden, üçüncü cilt de 261 gazelden oluşmaktaydı. Safâ, divanın bu neşrini üniversite nüshasını esas alarak 1341-4/1962-65 yılları arasında gerçekleştirmiştir. Nitekim Safâ da divanın önsözünde, anılan divandan Ahmed Ateş vasıtasıyla haberdar olduğunu, gene onun aracılığıyla mikrofilmlerine ulaştığını ve divanın birinci baskısını Üniversite nüshasının mikrofilmlerini esas alarak neşrettiğini söylemektedir. Safâ, Revan Köşkü nüshasını ancak 1344/1965 yılında Ankara'da görev yapan Muhammed Emîn-i Riyâhî'nin temin ederek kendisine gönderdiğini ifade eder. Sonraki yıllarda Almanya'da bulunduğu sırada kendisini Lübeck'te ziyaret eden Seyyid Muhammed-i Turâbî ile birlikte matbu nüshayı Revan Köşkü nüshası ile karşılaştırarak gerekli düzeltmeleri yaptılar. Safâ, bu düzeltme esnasında Üniversite nüshasındaki mevcut eksiklikleri Revan Köşkü nüshasından istifadeyle tamamladığını ifade eder. Divanın düzeltilmiş hali 1364/1985 yılında Firdevs yayınları tarafından yayımlandı. Divanın son baskısı da 1391/2012 yılında Torâbî'nin yeniden gözden geçirmesiyle Firdevs Yayınları tarafından Tahran'da yayımlanmıştır.[89] Divanların nüsha farkları, son baskıda üniversite için *u* ve Revan Köşkü için *r* şeklinde dipnotta gösterilmiştir.

Divan daha sonra çeşitli özel yayınevleri tarafından da yayımlanmıştır. Nitekim elimizde bulunan ve bu çalışmada esas olarak alınan divan, İntişârât-i Firdevs tarafından yayımlanmış olan 1392/2013 tarihli ikinci baskıdır. Bu baskı, Seyyid Muhammed-i Turâbî tarafından gözden geçirilmiştir. Künyede, Zebîhullâh-i Safâ'nın tashihi ve mukaddimesiyle yayımlandığı belirtilmiştir. Nitekim Safâ'nın şairin hayatı, şiiri ve divanı hakkında kaleme aldığı mukaddime, kendisinin el yazısıyla bu baskının da başında yer almaktadır.

---

88 Ahmed Ateş, "Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi", s. 418.

89 Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân***, s. 630-31; ***Dîvân-i Seyf-i Ferġânî,*** s. 34. (soḫen-i musaḥḥiḥ)

2. Divânın Muhtevası

2.1.Nazım Şekilleri

Seyf-i Fergânî Divanı'nda, kaside, gazel, kıta ve rubaî türünde nazım şekilleri bulunmaktadır. Divanın elimizde bulunan matbu nüshasında birinci bölüm kasidelere ayrılmıştır. Bu bölümde 120 adet kaside yer almaktadır. Divanda yer alan 5 adet kıt'a için müstakil bir bölüm ayrılmamıştır. Kıt'alar, kasideler bölümü içerisinde yer almaktadır. Kasideler ve kıt'alar toplamda 3420 beyitten oluşmaktadır. İkinci bölümde gazeller yer almaktadır. Bu bölümde yer alan 582 gazel, toplamda 6811 beyitten oluşmaktadır. Üçüncü bölüm rubailere ayrılmıştır. Bu bölümde 23 rubai yer almakta ve rubailer toplamda 46 beyitten oluşmaktadır. Seyf-i Fergânî Divanı, toplamda 10.277 beyitten oluşmaktadır.

2.3.Redifler

Seyf'in dikkat çeken diğer bir özelliği de sıklıkla redif kullanmasıdır. Zaman zaman çok zor redifler kullandığı ve kullanımda dili çok zorladığı da dikkat çekmektedir. Kasidelerinde redife sıklıkla yer vermesi bazı beyitlerin kuvvet ve canlılığını azaltmakta, âdeta üslubun akıcılığını sekteye uğratmaktadır. Redif seçiminin tekil ve çoğul isimler, basit ve birleşik fiiler ve kısa cümleler olduğu görülmektedir. Redifli uzun kasideler kaleme almıştır. Özellikle bu redifli uzun kasidelerde dilin muğlaklaştığı, ifade gücü ve anlamın geri planda kaldığı dikkat çekmektedir. Kullandığı rediflere örnek olarak *hurûf, endîşe, hosn, âyîne, hekîket, âftab, sâye, seng, dendân, şokûfe, gol, pây, engoşt, goher, meşgûl, me'kûl* kelimeleri anılabilir.

2.4. Vezinler

Divanda mevcut manzumelerin hepsinin taktii yapılarak bahri ve vezni bulunmuştur. Bahirler, nicelik yani en çok kullanım esasına göre tertip edilmiş ve her bahirdeki vezinlerin sayısı zikredilerek divanda yer alan manzumelerdeki kullanım yüzdesi çıkarılmıştır.

Divanda mevcut olup ele alınan manzumelerin toplamı 582 gazel, 125 kaside, 23 rubai ve 5 kıta olmak üzere 730 manzumeden oluşmaktadır. Seyf-i Fergânî, zikredilen manzumelerini remel (237), hezec (148), muzâri' (124), müctes (104), hafif (57), mütekârib (28), münserih (17), recez (11), seri' (4) olmak üzere toplam 9 ayrı bahirde ve 32 ayrı vezinde söylemiştir.

Divanın genelinde en çok kullanılan bahir Remel bahridir. En az kullanılan bahir ise Seri' bahridir. Divanda en çok kullanılan ilk üç vezin ise remel bahrinden müsemmen-i mahzûf (102 manzume): fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün/ fâilün, muzari bahrinden müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf (100 manzume): mefûlü / fâilâtü / mefâîlü / fâilün ve remel bahrinden müsemmen-i mahbûn-i eslem (73 manzume): mefâilün / feilâtün / mefâilün / fe'lün vezinleridir.

Divan, genel olarak dikkate alındığında toplamda 32 farklı veznin kullanıldığı görülmektedir. Divanda kullanılan bahir ve vezinler kullanım sıklığına göre şu şekilde sıralanmaktadır:

2.4.1. Kullanım Niceliğine Göre Bahirler ve Vezinleri

1. Remel Bahri (237 manzume):

Seyf-i Fergânî, 237 manzumesini bu bahirde söyleyerek hezec bahrinden sonra en çok bu bahirden yararlanmıştır. Divandaki manzumelerin % 32.46'sını ihtiva eden bu bahrin 7 vezni kullanılmıştır. Bu vezinler şu şekildedir:

1.1. Müsemmen-i mahzûf (102 manzume):

Fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün/ fâilün

1.2. Müsemmen-i mahbûn-i eslem (73 manzume):

Fâilâtün / feilâtün / feilâtün / fe'lün

1. 3. Müsemmen-i mahbûn-i mahzûf (34 manzume):

Fâilâtün / feilâtün / feilâtün / feilün

1.4. Müseddes-i mahzûf (25 manzume):

Fâilâtün / fâilâtün / fâilün

1.5. Müsemmen-i meşkûl (1 manzume):

Feilâtü / fâilâtün / feilâtü / fâilâtün

1.6. Müsemmen-i salim (1 manzume)

Fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün

1.7. Müseddes-i mahbûn-i eslem (1 manzume)

Feilâtün / feilâtün / fe'lân

2. Hezec Bahri (148 manzume)

Seyf-i Fergânî, 148 manzumesini bu bahirde söylemiş olup bu bahir en çok kullandığı ikinci bahirdir. Bunlar, divandaki manzumelerin % 20.27'sini oluşturmaktadır. Bahrin 8 vezni kullanılmıştır. Bu vezinler şu şekildedir:

2.1. Müseddes-i mahzûf (41 manzume):

Mefâîlün / mefâîlün / feûlün

2.2. Müsemmen-i sâlim (37 manzume):

Mefâîlün / mefâîlün / mefâîlün / mefâîlün

2.3. Müseddes-i ahreb-i makbûz-i mahzûf (24 manzume):

Mefûlü / Mefâilün / feûlün

2.4. Müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mecbûb (12 manzume)

Mefulü / mefâîlü / mefâîlü / feul

2.5. Müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i ebter (11 manzume)

Mefulü / mefâîlü / mefâîlün / fa'

2.6. Müsemmen-i ahreb (12 manzume):

Mefûlü / mefâîlün / mefûlü / mefâîlün

2.7. Müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf (7 manzume):

Mefûlü / mefâîlü / mefâîlü / feûlün

2.8. Müseddes-i ahreb-i makbuz (4 manzume):

Mefulü / mefâilün / mefâîlün

3. Muzâri' Bahri (124 manzume)

Fergânî, 124 manzumesini bu bahirde söylemiş ve bu bahrin 3 vezninden faydalanmıştır. Bunlar divandaki manzumelerin % 16.98'ini oluşturmaktadır. Bu vezinler şu şekildedir:

3.1. Müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf (100 manzume):

Mefûlü / fâilâtü / mefâîlü / fâilün

3.2. Müsemmen-i ahreb (23 manzume):

Mefûlü / fâilâtün / mefûlü / fâilâtün

3. 3. Müsemmen-i ahreb-i mekfûf (1 manzume):

Mefûlü / fâilâtü / mefâîlü / fâilâtün

4. Müctes Bahri (104 manzume)

104 manzumede kullanılan bu bahirin 3 veznine yer verilmiştir. Bu vezinler divandaki manzumelerin % 14.24'ünü teşkil etmektedir.

4.1. Müsemmen-i mahbûn-i eslem (72 manzume):

Mefâilün / feilâtün / mefâilün / fe'lün

4.2. Müsemmen-i mahbûn-i mahzûf (29 manzume):

Mefâilün / feilâtün / mefâilün / feilün

4.3. Müsemmen-i mahbûn (3 manzume):

Mefâilün / feilâtün / mefâilün / feilâtün

5. Hafif Bahri (57 manzume):

Fergânî, 57 manzumesini bu bahirde söylemiş ve bu bahrin iki veznini kullanmıştır. Bu da divandaki manzumelerin % 7.80'ini oluşturmaktadır.

5.1. Müseddes-i mahbûn-i eslem (32 manzume):

Fâilâtün / mefâilün / fe'lün

5.2. Müseddes-i mahbûn-i mahzûf (25 manzume):

Fâilâtün / mefâilün / feilün

6. Mütekârib Bahri (28 manzume)

Şair, 28 manzumeyi bu bahirde söylemiştir. Bu bahir divandaki manzumelerin % 3.83'ünü teşkil etmektedir. Bahrin kullanılan iki vezni şu şekildedir:

6.1. Müsemmen-i mahzûf (20 manzume):

Feûlün / feûlün / feûlün / feûl

6.2. Müsemmen-i sâlim (8 manzume):

Feûlün / feûlün / feûlün / feûlün

7. Münserih Bahri (17 manzume)

Divan genelinde 17 manzumede kullanılan bu bahrin üç veznine yer verilmiştir. Bu bahir divandaki manzumelerin % 2.32'sini teşkil etmektedir.

7.1. Müsemmen-i matvî-yi menhûr (10 manzume):

Müfteilün / fâilâtü / müfteilün / fa'

7.2. Müsemmen-i matvî-yi mekşûf (5 manzume):

Müfteilün / fâilün / müfteilün / fâilün

7.3. Müsemmen-i matvî-yi meksûf (2 manzume):

Müfteilün / fâilün / müfteilün / fâilün

8. Recez Bahri (11 manzume)

11 manzumede bu bahirden istifade edilmiş ve sadece 3 veznine yer verilmiştir. Bu da divandaki manzumelerin % 1.50'sini karşılamaktadır.

8.1. Müsemmen-i sâlim (8 manzume):

Müstefilün / müstefilün / müstefilün / müstefilün

8.2. Müseddes-i sâlim (2 manzume):

Müstefilün / müstefilün / müstefilün

8.3. Müsemmen-i matvî-yi mahbûn (1 manzume):

Müfteilün / mefâilün / müfteilün / mefâilün

9. Seri' Bahri (4 manzume):

Seyf-i Fergânî'nin en az faydalandığı bahirdir. Divanda sadece 4 kez ve tek vezinle kullanılmıştır. Divandaki manzumelerin % 0.54'ünü karşılamaktadır.

9.1. Müseddes-i matvî-yi mekşûf (4 manzume):

Müfteilün / müfteilün / fâilün

2.5. Divanın Konusu

Divan, dinî-tasavvufî içerikli, yoğun sosyal eleştiri ifade eden şiirler içeren, yazıldığı döneme ışık tutacak açık ve yoğun veriler sunan bir muhteveya sahiptir. Fergânî'nin kasidelerinde çeşitli mevzuların işlendiği görülmektedir. Daha çok dinî-tasavvufî ve

ahlakî şiirler dikkat çekmektedir. Kasidelerinin içeriği genellikle, nasihat, dönemin sıkıntılarına yönelik eleştiriler ve şikâyetlerdir.Şairin gazel şeklindeki şiirleri de aşk mevzularına dairdir. Divanın tesbiti ve neşri hususunda kendisine çok şey borçlu olduğumuz Ahmed Ateş, şairin divanını *genel olarak dinî ve tasavvufî şiirleri içine alan ve çok yüksek bir seciye ve ruha delalet eden kaside, kıt'a ve gazel şeklindeki şiirlerden meydana gelen bir divan* şeklinde zikretmektedir.[90]

3. Divandaki Türkçe Unsurlar

Moğolların Farsça konuşulan coğrafyayı işgali ve egemenlikleri sırasında memleketi Moğolların yasalarına göre idare etmelerinden dolayı, Moğolların kullanmakta olduğu çok sayıda kavram devlet teşkilatlarında kullanılmaya başlandı. Bu nedenle de Farsçaya çok sayıda Türkçe kelime geçmiştir. Bu etki Fergânî'nin şiirlerinde de çok az da olsa görülmektedir. Fergânî de şiirlerinde Türkçe kelimeler kullanmıştır ancak bu kelimelerin anılan dönemde Farsçaya geçen kelimeler mi olduğu yoksa şairin Türkler arasında uzun yıllar ömür sürmesinin etkisiyle diline girmiş kelimeler mi olduğu tam olarak bilinememektedir. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde geçen ve tarafımızca tesbit edilen *ulâġ*, *yerlîġ*, *ḳoncûr*, *ṭemġâ* gibi kelimelere örnek olarak şu beyitler verilebilir:

كجا به منزل وصلت رسم چو اندر راه

اولاغ عمر سقط می‌شود بهر فرسنگ

Nasıl varayım vuslat konağına zira şu yolda
Ömür eşeği sakatlanıyor her fersahta

***K** 92/39-1240*

Ulâġ Türkçede eşek anlamında kullanılan bir kelimedir.

چو زر قلب مردود است و تقویم کهن باطل

درین ملکی که ما داریم، یرلیغ تتار تو

Sahte altın gibi geçersiz ve eski takvim gibi batıldır
Bizim yaşadığımız bu memlekette senin Tatar yarlığın

***K** 42/4-130*

Bu şiirde geçen *yarlîġ* Türkçe bir kelime olup emir anlamındadır.

حاکمان دردم از او قنجر و تمغا خواهند

عنکبوت ار بنهد گارگه جولاهی

Yetkililer ondan da vergi ve haraç isterler
Örümcek bir dokuma atölyesi kursa

***K** 147/76-2489*

---

[90] Ahmed Ateş, ***Farsça Manzum Eerler I,*** s. 208.

Bu şiirdeki *ḳoncûr* yıllık vergi anlamında ve *temgâ* da mühür anlamında olup Türkçe kelimelerdir.

Bu kelimelerin yanı sıra şiirlerde tesbit edilen üç ay ismi de kullanılmaktadır. Bunlar nisan, temmuz ve haziran aylarının isimleridir.

Nisan ayının adı da bir şiirde *nisan yağmurları* bağlamında anılmaktadır. Şairin kelime tercihinde Farsça asıllı ismi kullanarak yaklaşık bir karşılık vermektense doğrudan Anadolu'da kullanılmakta olan *nisan* kelimesini tercih etmesi, şairin göndermede bulunmak istediği Türkçe bir deyim olan *nisan yağmurları* deyimiyle alakalı olduğunu düşündürtmektedir.

كند ميوه را همچو باران نيسان

صدف وار در سينه گوهر شكوفه

Meyveyi nisan yağmuru gibi yapar
Cevheri göğüste sedef gibi yapar gonca

***K** 97/41-1362*

Haziran ayının ismi dönem anlamıyla yaz ve kış tezatı bağlamında anılmaktadır. Şairin ilk mısrada kış dönemini anlatırken Farsça *Dey* (21 Aralık-20 Ocak) ismini kullanması, karşıtı olan yaz dönemini anlatırken doğrudan *haziran* kelimesini tercih etmesi de ilginçtir.

در ماه دى دريغ و تاسف خورى بسى

اى مرد پوستين به حزيران فروخته

Dey ayında çokça yakınır ve üzülürsün
Be hey adam kış elbiseni Haziran ayında satmışsın

***K** 44/5-176*

Anlatılan dönemin Farsça ismi yerine Türkçede de kullanılmakta olan farklı bir takvim geleneğinde yer alan temmuz tercihi de daha evvel de ifade edildiği üzere Türkçedeki *temmuz güneşi/temmuz sıcağı* deyimiyle yakından alakalı olsa gerektir.

مفر من در تست آنچنانك مردم را

در آفتاب تموزى بود مفر سايه

Benim sığınağım senin kapındır nasıl ki
Halk için temmuz güneşinde sığınak olur gölge

***K** 90/38-1211*

4. Divandaki Arapça Unsurlar

Seyf-i Fergânî, şiirlerinde çok sayıda Arapça kelime ve tamlama kullanmıştır. Ancak bu kullanımlar günlük dilde kullanılmakta olanlardır ve dilin akışını bozacak yahut

şiir dilini ağırlaştıracak nitelikte değildirler. Şairin bazen de altıncı asırda oluşmuş gelenek üzere Arapça tabir ve tamlamaları da kullandığı görülmektedir. Seyf-i Fergânî'nin şiirlerinde tesbit edilen Arapça unsurların başlıcaları şunlardır: *entum 'alâ'l-ḥaḳḳu'l-mûbîn, nuzhetu'l-nazîrîn, rûḥu'l-emîn, raḥmetu'l-'âlemîn, ḥablu'l-metîn, nûr-i 'ayn, eyne'l-mefer, kelîmullâh, huccetu'l-haḳḳ, ṣadru'l-vefâ, aḥâd, haḳḳe'l-yaḳîn, 'ayne'l-yaḳîn, bi'se'l-ḳarîn, hude'l-li'l-muttaḳîn, enîsu'l-âşiḳîn, ummu'l-kitâb, yedullâh, yemînullâh, bereketullâh, bârîḳât-ı tecellî, tebârekallâh, rehîbu'l-cennân, levh-i ezel, rabbi'l-'âlemîn, ḫatemu'l-murselîn*... Bu kullanımlara örnek olarak şu beyitler anılabilir:

دلش مرغزار تذروان عشق

ز امطار حزن اندرو جویبار

Gönlü aşk sülünlerinin bahçesidir onun
Hüzün yağmurlarından içinde ırmak var onun

***K** 76/32-870*

تو چنان شاهی که در منشور دولت درج کرد

عشق تو عشاق را انتم علی الحق المبین

Sen öylesine bir padişahsın ki devlet fermanında ilan etti
Senin aşkın aşıklara hitaben siz apaçık bir gerçek üzerinesiniz

***K** 127/64-2023*

در سخن معنی لفظش مایه آب حیات

گرد رخ مضمون خطش نزهت للناظرین

Konuşurken kelimelerinin anlamı ab-ı hayatın mayası
Yanağının çevresindeki çizgileri görenler için mutluluktur

***K** 127/64-2035*

میان زمره خوبان تو حجت الحقی

ز بهر منکر آن حجتست برهان تیغ

Güzeller topluluğunda sen huccetu'l-haksın (gerçeğin delilisin)
O delili inkar edenler için açık bir delildir kılıç

***K** 156/84-2678*

اگر تو راه حق رفتی بسنتهای پیغمبر

احادیث تو چون قرآن هدی للمتقین باشد

Eğer sen peygamberin sünnetleriyle hak yoluna gittiysen
Senin hadislerin tıpkı Kur'an gibi hude'l-li'l-muttakin olur

***K** 167/95-2920*

ای غافلان ز عشق کَفَرتُم بدینکُم

وی عاشقان دوست اَتیْتُم بماوَجَب

Ey aşktan gafil olanlar dininizi inkâr ettiniz
Ve ey dostun âşıkları gerekli olanı yerine getirdiniz

G 325/216-5967

حیٍّ علی العشق گوید از قِبَلِ حق

با تو که کردی ز من سوال حقیقت ،

Haydi, aşka diye seslenir Allah'ın yanından
Bana hakikat sorusu soran sana

***K** 83/35-1047*

از توکلنا علی الله نقش کن بر وی اگر

جامه دینت خوهد از رنگ درویشی طراز

Tevekkelnâ 'alâ'llah ile süsle onu eğer
Din elbisesinin dervişlik rengi ile işlenmesini istersen

***K** 151/80-2559*

هر کجا رفتم غمت پیش از من آنجا رفته بود

گفتم از دست غمت این المفر باز آمدم

Her nereye gittiysem senin gamın benden önce oraya gitmişti
Senin gamının elinden eyne'l-mefer (kaçış nereye)dedim tekrar geri geldim

***K** 134/69-2173*

تیر دعای من بنشانه نمی رسد

الرمی قد تواتر والسهم لایصیب

Benim dua okum hedefe ulaşmıyor
Peşpeşe atışlar isabet etmiyor

***G** 239/74-4280*

من داعی توام باجابت امیدوار

داعیک لایرد و راجیک لایخیب

Ben sana dua ediyorum icabet edeceğin umuduyla
Seni çağıran reddedilmez senden bekleyen eli boş dönmez

***G** 239/74-4281*

5. Divandaki Tarihî Şahsiyetler

Seyf-i Fergânî şiirlerinde andığı yahut hitap ettiği şahısları ismen açıkça zikretmediği için eleştirilerine muhatab olan isimleri yahut bir vesileyle anılan kişileri tesbit etmenin imkanı yoktur. Divanında geçen ve kendisiyle muasır olan çok az sayıda şahsiyet ismi açıkça zikredilmektedir. Şairin divanında elli beş civarında tarihî şahsiyetin ismi geçmektedir. Divanda tesbit edilen tarihî şahsiyetler çalışmanın üçüncü bölümünde ilgili başlık altında ayrıntılı olarak verilmektedir. Bu şahsiyetlerden şairin yaşadığı dönemde yaşadığı tesbit edilen sekiz ismin bu bölümde anılması gerekli görülmüştür.

Gâzân Han (ö.703/1304), Müslüman olan ilk İlhanlı hükümdarıdır. Gâzân Han'a medhiye yazılmasının nedeni de Müslüman olmasıdır. Şairin o dönemde Anadolu'nun içinde bulunduğu durumu Han'a arz ederek yardım talebinde

bulunması da ikinci bir sebep olarak dikkat çekmektedir. Şair, Gâzân Han'ı *dünya şahlarının önderi ve örneği, zamanın padişahı,, adil temiz dinli, Ferîdûn'dan yüce* gibi övgü dolu sıfatlarla anmaktadır.

Fergânî'nin memduhu olan Cuveynî (ö. 683/1284), Hülâgu Han tarafından sahibdivanlığa getirilmiş ve Âbâkâ Han döneminde de görevine devam etmiştir. Cuveynî, Âbâkâ tarafından 676/1277'de büyük yetkilerle Anadolu'ya da gönderilmiştir. Cuveynî, Kazvin ve Zencan arasında Eher kasabası civarında 683/1284 tarihinde öldürüldü. Mezarı Tebriz'dedir.[91] Divanda doğrudan adı geçmemektedir ancak Safâ 119 nolu kasidenin başında yer alan *kutibe ile'l hidmedi's-sâhib eş-şehîd tâbe serâhu* (كتب الا الخدمه الصاحب الشهيد طاب ثراه) ifadesinde anılan *sahib*'in Cuveynî olduğunu söylemektedir.[92]

Ebû Muslim-i Horâsânî (ö. 137/755), Emevilere karşı başlatılan Abbâsi ihtilalinin önemli isimlerinden birisidir. Emeviler ve Abbâsiler arasındaki hilafet mücadelesi bağlamında ismi anılmaktadır. Ebû Muslim, Mervân'a karşı savaşmıştır, şairin şirinde de bu savaşa gönderme bağlamında anılmaktadır.

Ebû Sa'îd Bahâdır Han (ö.736/1335), 1317-1335 tarihleri arasındaki İlhanlı hükümdarıdır. İlhanlı Devleti'nin son büyük hükümdarı olarak kabul edilen Ebu Sa'îd Bahâdır Han, Seyf'in şirinde Sultan Mesud'un savaşmadan Horâsân'ı Ebu Sa'îd'den alması bağlamında anılmaktadır.

Kerîmeddîn İsmâ'îl el-Bekrî'nin ismi divanda doğrudan geçmez ancak 46 nolu kasidenin başında yer alan ve *lehu ḳâle fî mersiye eş-şehîd kerîme'd-din İsmâ'îl el-Bekrî nevverellâhu ḥefretehu ve merḳedehu* (و له قال فى مرثيه الشهيد كريم الدين اسمآعيل البكرى نور الله حفرته و مرقده) şeklindeki ifadede anılmaktadır. Şairin Aksaray'da yaşadığı dönemde yardım ve desteklerini aldığı, kendisine hamilik eden bir kişi olduğu anlaşılan Kerîmeddîn İsmâ'îl el-Bekrî hakkında bir mersiye yazmıştır. Kerîmeddîn İsmâ'îl el-Bekrî'nin ismi bir kez de divanın son bölümünde 11 nolu rubainin baş kısmına ilave edilen قال فى غلام جاء بمكتوب من كريم الدين اسمعيل şeklindeki ibarede geçmektedir. Bekrî hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

---

[91] Tahsin Yazıcı, "Cuveynî", ***DİA***, C.VII, 1993, s. 145-146.
[92] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân***, III/I. Cilt, s. 626.

Kubâd bin Yezîd (ö.1049), Şîrvânşâhların on üçüncü hükümdarıdır. Seyf'in şiirinde toprağı namaz kılınmayacak derecede kirleten *Kisrâ ve Pervîz* ile birlikte anılmaktadır.

Muhyîddîn Emîr Şâh, şiirlerde ismi doğrudan anılmayan Muhyîddîn Emîr Şâh'ın adı divanda 123 nolu kasidenin başında yer alan (در حق امیر محیی الدین امیر شاه طاب مرقده گوید که استری شموس فرستاده بود، رد کرد و دیگری التماس نمود) şeklindeki ifadede geçmektedir. Muhyîddîn Emîr Şah hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Şeyh Nureddîn bin Şeyh Mahmûd, şiirlerde doğrudan ismi zikredilmeyen ancak divanda 118 nolu kasidenin başındaki *ketebe ilâ sadikin ersele ileyhi kitâben ve huve eş-şeyh Nûreddin bin eş-şeyh Mahmûd edâmellâhu bereketuhumâ* şeklindeki (Şeyh Nureddîn bin Şeyh Mâhmûd bir arkadaşına (bir mektup) yazdı ve onu yazılı olarak ulaştırdı. Alllah ikisinin de bereketini daim kılsın!) anlamındaki ifadede anılmakta ve kasidenin kendisine yazıldığı anlaşmaktadır. Şeyh Mâhmûd hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

6. Divanda Adı Geçen İlmî ve Edebî Şahsiyetler

Seyf-i Fergânî Divanı'nda doğrudan anılan dokuz şair ismi tesbit edilmiştir. Bu isimler, Rûdekî, 'Am'ak-i Buhârâyî, Enverî, Hâkânî, 'Attâr, Senâî, Kemâleddîn-i İsmâ'îl, Sa'dî ve Sahbân isimli şairlerdir. Ayrıca eserleri münasebetiyle anılan iki isim daha vardır. Sadece eserleri vesilesiyle anılan şahsiyetler *Hz. Ali* ve *İbn-i Sînâ*'dır. Bu isimler çalışmanın üçüncü bölümünde ilgili başlık altında ele alındığından burada sadece şairle muasır olan edebî şahsiyetler zikredilecektir.

Kemâleddîn-i İsmâ'îl, Seyf-i Fergânî'nin şiirinde iki beyitte anılmaktadır. Şair, Kemâleddîn İsmâ'îl'in benden önce yazılmış *çû cân-i âşıkân rûşen* redifli bir kasidesi var imiş diyerek kendisinin şiir kandiline yağ eklediği, yani malzeme verdiğini ifade etmiş ve İsfahan'da yaşayan Kemâleddîn'in kendi şiirine ihtiyacı olmadığını eklemiştir.

Sa'dî, şairin en çok andığı ve övdüğü şairdir. Seyf-i Fergânî, aynı dönemde yaşadığı Sa'dî'yi sözün üstadı olarak anmakta ve kendisine derin bir saygı duymaktadır. Sözün ancak Sa'dî gibi söylendiğinde değer bulduğunu söyleyen şair Sa'dî'ye karşı beslediği saygısını şu şekilde ifade etmektedir: *sana şiir değil de onun yerine eğer canımı dahi gönderirsem ancak Kirmân'a kimyon göndermiş olurum. Oysa kimyonun çokluğuyla bilinen Kirmân'a kimyon göndermenin anlamsızlığı açıktır*.

7. Divanda Adı Geçen Eserler

Seyf-i Fergânî, eser adı olarak Hz. Ali’nin *Nehcu’l-Belâġâ*’sını, İbn-i Sînâ’nın *İşârât’*ını ve *Kânûn’*unu, Sa‘dî’nin *Gülistan’*ını anmaktadır. Şair, genel olarak kitabı ve ilmi önemsemektedir. Şair, *dinini eserlerle güçlendir, aradığını kitaplarda ara, Kur’an ve din kaynaklarında aramayanların hak yolu kaybettiklerini* ifade etmektedir.

سیف فرغانی برو آثار دین داران بجان

در کتب می جو، قوی می کن بدان آثار دین

Seyf-i Fergâni git dindarların eserlerini can ile
Kitaplarda ara, o eserlerle güçlendir dinini

خلق در دنیای باطل راه حق گم کرده اند

چون نمی جویند در قرآن و در اخبار دین

Halk batıl dünyada hak yolu kaybetmiştir
Kuran ve din kaynaklarında aramadıkları için

***K** 180/107-3171-3172*

Nehcu’l-Belâġâ, Hz. Ali’nin eseridir. *Nehcu’l-Belâġâ*, isminin lügat manasını da hatırlatacak şekilde bir benzetme bağlamında kullanılmaktadır. Burada şair *böylesi bir belağatla şiir söyleyen kişin Haydar olacağını söyleyerek* eseriyle birlikte Hz. Ali’nin Haydar lakabını da anmaktadır.

برین نهج که تویی با چنین بلاغت شعر

تو حیدری نزند با تو هر سخن دان تیغ

Böylesine bir belağatla şiir söylediğin bu üslubda
Sen Haydar’sın her söz bilen senle kılıç sallayamaz

***K** 157/84-2742*

İbn-i Sinâ’nın tıp ile ilgili kaleme alınmış olup orijinal ismi *el-Ḳânûn fî’t-tıb* olan ancak *Kânûn* şeklinde ünlenen eseridir. Şair de burada *şifanın Kânûn’da aranmaması gerektiğini, asıl aranması gereken yerin Kur’an* olduğunu belirterek okuru doğru bilgi için Kur’an’a yönlendirmektedir.

ز دارو ها که در قانون نوشتست

مجوی صحت که چون قرآن شفایم

Kânûn’da yazılı olan ilaçlardan
Sağlık arama zira Kur’an’dır şifam

***K** 53/14-357*

İşârât, İbn-i Sinâ'nın *İşâretler ve Telmihler* kitabıdır. Mantık, fizik ve metafizik bölümlerinden müteşekkil bu eser yirmi bölüm olarak kaleme alınmıştır. Orijinal ismi *İşârât ve'l-tembihât* şeklindedir. Şair, burada muhtemelen *İşârât*'ın yoğunluğuna göndermede bulunarak *İşârât* ile meşgul olanın haberlerden, hatta müjdelerden dahi habersiz kaldığını söylemektedir.

بسمع جانش بشارات ره روان نرسید

کسی که ره به اشارات پورسینا رفت

Can kulağıyla yolcuların müjdesine yetişmedi
İbn-i Sînâ'nın İşârât'ına yolu düşen kimsenin

***K** 70/27-746*

Şair, Sa'dî'nin ünlü eseri *Gülistân*'ı isminin lüğat manası bağlamında anmakta ve *gülün dikeninin kendisinin payına düştüğünü* söylemektedir. Diğer beyitte de Sa'dî'nin şiirini bir bülbüle benzetmekte ve gül ile bülbül arasında tenasub kurarak her yerin gül bahçesi olduğunu ifade etmektedir.

زین گلستان بسیف فرغانی

خار دادی مدام و خرما هم

Bu Gülistân'dan Seyf-i Fergânî'ye
Diken vermişsin ve bir de hurma

***K** 72/28-781*

بلبل طبع او صفیری زد

همه آفاق گلستان بگرفت

Onun şiirinin bülbülü bir ıslık çaldı
Bütün ufukları Gülistan kapladı

***K** 109/50-1640*

8. Divanda Anılan Harfler

Klasik Farsça edebiyatta, özellikle teşbihlerde harfler çokça kullanılmıştır ve genellikle de benzetilen olarak kullanılmışlardır. Şairler, genellikle harflerin şekilsel özelliklerinden yola çıkarak benzetmelerde bulunmuşlardır. Örneğin sevgilinin boyunun düzgünlüğünü, uzunluğunu *elif*'e benzetirken, eğri, kambur olmasını da *dal, cim* ve *ha*'ya benzetmişlerdir. *Elif,* ayrıca özellikle irfani edebiyatta Allah'ı anlatmaktadır. *Elif,* aynı zamanda tevhidi de anlatmaktadır. *Sin,* dişleri anlatırken, *mim* dudağı anlatmaktadır. Kur'an'daki *hurûf-ı mukatta* da şairler tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Özellikle *Sebk-i Horâsânî*'ye mensup şairler harf imgeleminden

oldukça fazla faydalanmışlardır.[93] Şaire göre *harflerin hepsinin mana dilleri vardır ve bizim hikmetimiz de onların mantığından oluşmaktadır.* Şair, *elif, ha, harf-i nida, mim, kaf, dal, şın, sıfır, bir, nokta'*yı daha çok şekilleriyle bağlantılı benzetmeler bağlamında anmaktadır. Divanda bu meyanda dikkat çeken kullanımlar şunlardır: *elif'in gizli gözyaşı, Hû'nun hası, ha'nin gözü, mim gibi gizli, çocukların levhalarındaki harf kaf, birlerden daha az olmak…*

ز اشک پنهان الف تر چو لحاف ابرست

بالش نقطه که افتاده بزیر سر بیست

Elifin gizli gözyaşından bulut yorganı gibi ıslaktır
Yastık da yirminin (bist)başının dibine düşmüş noktadır

***K** 53/15-371*

های هو نون انانیت ما را خصم است

محو کن حتم جدل زآنکه نه این جای مریست

Hu'nun ha'sı, bizim enaniyetimizin nûn'una düşmandır
Kavga ortamını yok et zira dostluk yeri değildir

در سواد بشری کشف چنین ظلمت را

چاره از نور بیاضی است که در دیده هیست

İnsanlık bilgisinde böylesine bir karanlığın olması
Çaresi ha'nın gözündeki beyazlığın ışığıdır

***K** 54/15-390-391*

غم تو در دل چون میم من پنهان

چنان که پنهان در گفته های اندیشه

Senin üzüntün gönülde benim mim'im gibi gizli
Söylenişte düşüncenin ha'sının gizli olması gibi

***K** 55/16-412*

بر الواح اطفال اگر حرف بود

ببین در نبی سوره یی گشته قاف

Eğer çocukların levhalarında harf olursa
Bak Kur'an'da bir süre Kâf olmuş

***K** 67/24-674*

بر دفتر جمال تو وقت حساب حسن

ز آحاد کمتر است بر آن دفتر آفتاب

Senin güzelliğinin defterinde güzelliği hesaplama vakti
Güneş birlerden daha az gelir o defterde

***K** 89/37-1153*

9. Divanda Adı Geçen Kavim ve Topluluklar

---

[93] Mehdî-yi Bâḳırî, "Çegûnegî-yi Taṣvîrsâzî bâ Ḥûrûf-i Elifbâ der Şi'r-i Şâ'irân-i Sunnetî", ***Kitâb-i Mâh-i Edebiyât***, Şomâre: 50 (peyâpey) Ḫordâd, Tahran, 1389, s. 44.

Seyf-i Fergânî Divanı’nda Anadolulular, Araplar, Farslar, Tatarlar, Kürtler, Türkler, Ermeniler ve Zenciler gibi çok sayıda kavim isimi zikredilmektedir.

Anadolulular (Rûmiyân), müstakil bir kavim olarak değil, Anadolu coğrafyasında yaşamakta olan insanlar için genel bir isimlendirme olarak ifade edilmektedir.

Araplar, İslâm öncesi şiir gelenekleri, Hz. Peygamber’e karşı mücadeleleri ve Müslüman olduktan sonra da Sâsânîlere karşı zafer kazanmaları bağlamında anılırlar.

Farslar doğrudan anılmazken sadece Hüsrev ve Şirin hikâyesine yapılan göndermede bir benzetilen olarak anılmaktadır.

Tatarlar doğrudan geçmez ancak *Tatarların* halkı yükümlü tuttuğu vergi anlamında yarlık kelimesiyle birlikte zikredilmektedir.

Kürtler, Seyf-i Fergânî’nin şiirinde sadece bir beyitte hırka giymeleri vesilesiyle benzetilen olarak anılmaktadır.

Türkler, Seyf-i Fergânî’nin şiirinde en çok anılan kavimdir. Türkler genellikle olumsuz olarak anılmaktadırlar. Şairin bu olumsuzluğun temel nedeni olarak Ahmed Ateş, *onun göçebe Türkleri beğenmemesi, yerleşik ve göçebe şeklindeki iki ayrı düzenin birbirine uymaması ile açıklanabilir* demektedir.[94] Sürekli isyan etmeleri nedeniyle genellikle olumsuz olarak anılmaktadırlar. O dönemde *Türkmenlerin* şehir merkezlerine baskın yapmaları, yağmacılıkları vurgulanmaktadır. Bu devirde göçebe unsurlar, baskın, yağma ve her türlü saldırılar ile şehirli ahaliye büyük zarar verirlerdi. Türk kelimesi iki beyitte de *güzel* anlamında kullanılmıştır.

Ermeniler, sadece bir beyitte anılmaktadırlar. Bu beyitte de etnik köken vurgusundan ziyade din vurgusu ön plandadır.

Zenciler, sadece bir beyitte anılmaktadırlar. Bir etnik vurgudan ziyade siyahi renkleri bağlamında benzetilen olarak anılmaktadır. İlgili beyitler çalışmanın üçüncü bölümünde ilgili başlık altında teferruatıyla verilmektedir.

10. Divanda Adı Geçen Ülkeler ve Şehirler

Seyf-i Fergânî Divanı’nda 36 şehir ve ülke ismi geçmektedir. Bu şehirlerin ilki şairin yaşadığı şehir olan *Aksaray*’dır. Şair *Aksaray*’ı bir beyitte meskeni olarak anarken

---

[94] Ahmed Ateş, “Anadolu’nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi: Sayf al-Dīn Muhammed al Farġānī”, s. 430.

diğer beyitte de dervişlerin, güçsüzlerin şehri evi ve memleketi olarak zikretmektedir.

Alamût bölgesi de Hasan Sabbâh'ın mekanı olan ünlü Alamût kalesi vesilesiyle anılmaktadır.

Anadolu, Seyf-i Fergânî'nin şiirinde Mısır'dan sonra en çok adı geçen ikinci memlekettir. *Anadolu*, Seyf'in şiirinde *Rûm* şeklinde anılmaktadır. Seyf'in şiirinden anlaşıldığı üzere o dönemde çok zor günler geçiren Anadolu'nun durumu açıkça tasvir edilmektedir. Anadolu mihnetin merkezi, gurbetlik olarak zikredilmektedir.

Afganistan'ın vilayetlerinden ve yakut madeniyle ünlü olan *Bedehşân,* şiirde sadece bir kez anılmaktadır. İslâm medeniyetinin önemli ilim merkezlerinden birisi olan *Buhara*, ancak Seyf'in şiirinde hükümeti/tahtı ile ilgili olarak anılmaktadır.

Çin, Seyf-i Fergânî'nin şiirinde dört beyitte anılmaktadır. İlkinde *ilim Çin'de de olsa* hadis-i şerifine telmihle anılmakta, ikinci beyitte *Çin ceylanı* münasebetiyle anılmakta, üçüncü beyitte *Çinli güzeller* münasebetiyle anılmakta ve son beyitte ise *dindar olanın düşmanı Anadolu ve Çin olur* şeklinde bir ifadeyle mübalağalı olarak anılmaktadır.

Ermenistan, Seyf-i Fergânî'nin şiirinde bir beyitte Şîrîn münasebetiyle *Ermen* şeklinde anılmaktadır.

İran, Seyf-i Fergânî'nin şiirinde dört beyitte anılmaktadır. İlkinde Hz. Ömer'in İran'ı feth etmesi vesilesiyle, ikinci beyitte İran'ın Devân çölü münasebetiyle anılırken üçüncü beyitte ünlü kahraman Zâl ile ilgilili olarak kullanılırken son beyitte ise *İran'a sefer yapacak olanın muzaffer olacağı* şeklindeki bir ifadede anılmaktadır. Üç beyitte *İran* kelimesi ile anılırken birinde *'Acem mülkü* olarak anılmaktadır. İran'ın ünlü şehri

İsfahan, Seyf'in şiirinde üç beyitte anılmaktadır. İlk iki beyitte sürmesi münasebetiyle anılırken diğer beyitte de şairleri bağlamında zikredilmektedir.

Gazneliler merkezi olan *Gazne* şehri Seyf'in şiirinde bir kez ve Gaznelilerin saltanatının çökmesi münasebetiyle geçmektedir.

Hicâz, Müslümanlar açısından önemli bir bölgedir. Divanda sadece bir beyitte ve bölge ismi olarak anılırken orada da Kâbe münasebetiyle anılmaktadır.

Horasan, Seyf'in şiirinde tek beyitte o da Selçukluların hâkimiyetine geçmesi münasebetiyle anılmaktadır.

Çin'in Uygur-Sincan bölgesinde ve ipek yolu güzergâhı üzerinde yer alan bir şehir olan *Hoten* güzelleri münasebetiyle anılmıştır.

İran'ın kuzeyindeki *Kazvîn*, burayı üs olarak kullanan Hasan Sabbâh münasebetiyle anılmıştır.

Ken'ân, Hz. Yûsuf'un memleketidir ve Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de bu münasebetle anılmakta ve Hz. Yûsuf ile birlikte zikredilmektedir. Hz. Hüseyin'in şehid edildiği mekân olan Kerbelâ, Seyf'in şiirinde de bu münasebetle anılmaktadır.

Kerbelâ, Kerbelâ faciasının yaşandığı yer olmasından dolayı anılan facia, Yezîd ve Hz. Hüseyin ile birlikte zikredilmektedir.

İran coğrafyası şehirlerinden olan *Kirmân*, kimyonuyla ünlüdür ve Seyf'in şiirinde de bu münasebetle anılmaktadır.

Müslümanların ilk kıblesi olup Filistin'de bulunan *Kudüs* iki beyitte anılmaktadır. ilkinde Hz. Meryem'in memleketi olarak anılırken ikincisinde bir benzetilen olarak kullanılmaktadır.

Hz. Şuayb'in memleketi olan *Medyen*, Hz. Mûsâ'nın Medyen yolculuğu ve oradaki ikameti münasebetiyle anılmaktadır.

Müslümanlar için kutlu şehirlerin başında gelen *Mekke-i mükerreme*, Seyf'in şiirinde üç beyitte geçmektedir. İlk beyitte hac ibadeti ve hacılar münasebetiyle anılırken ikinci beyitte Semûd şehri tarif edilirken yön belirteci olarak kullanılmış ve son beyitte de zemzem kuyusu münasebetiyle anılmıştır.

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde adı en çok anılan ülke *Mısır*'dır. Biri hariç on beş beyitin tamamında da Hz. Yûsuf münasebetiyle anılırken bir beyitte de Hz. Musâ münasebetiyle anılmaktadır.

Merv şehri, sadece bir beyitte Selçukluların başkenti olması münasebetiyle anılmaktadır.

Orta Asya ve Doğu İran bölgesinde kurulmuş bir devlet olan *Sâmânîler* bir beyitte, ipek yolu güzergâhı ve Buhara hükümeti/tahtı ve Gazneli hükümdarı Sebuktegîn'in saldırısı münasebetiyle anılmaktadır.

Sâsânîler sadece bir beyitte, Müslümanlara karşı yenilmeleri münasebetiyle nefisle mücadelede bir benzetilen olarak anılmaktadır.

Hz. Süleyman'ın kıssasında adı geçen Belkıs'ın memleketi olan *Sebâ,* Seyf'in şiirinde de Hz. Süleyman ve Belkıs münasebetiyle anılmaktadır.

Selçuklular, Seyf'in şiirinde iki beyitte anılmaktadır. İlkinde Merv'deki saltanatlarının yıkılması, ikincisinde ise Horasan'ı almaları münasebetiyle anılmaktadırlar.

Semûd kavminin şehri olan Semûd sadece bir yerde geçmektedir. Şam'dan Mekke'ye gidilen güzergâhta bulunan Semûd şehrinin harabelerinin ibret amaçlı görülmesi ve onlarınkine benzer evler yapılmaması tavsiyesi bağlamında anılmaktadır.

Dönemin son derece önemli şehirlerinden olan *Şam* şehri, Seyf'in şiirinde iki beyitte anılmaktadadır. Her iki beyitte de güzergâh tarif edilirken belirleyici olarak kullanılmaktadır.

Şîrâz şehri sadece bir beyitte o da şairin Sa'dî ile yazışmaları münasebetiyle bir özlem ifadesi olarak anılmaktadır.

Şirvânşâhların merkezi olan *Şîrvân* şehri Hâkânî-yi Şîrvânî münasebetiyle bir beyitte anılmaktadır.

Tarâz (Talas), Kazakistan'ın Jambıl Eyaleti'nin merkezi olan bir şehirdir. Güney Kazakistan'da, Kırgızistan sınırına yakın olup Talas Nehri üzerindedir. Seyf'in şiirinde Türkçe-Arapça münasebetiyle bir beyitte anılmaktadır.

Tebriz şehri üç beyitte anılmaktadır. İlk beyitte Seyf-i Fergânî'nin bir süre Tebriz'de ikamet etmesi münasebetiyle anılırken ikincisinde bir özlem ifadesinde ve son beyitte de Gâzân Han münasebetiyle anılmaktadır.

Turân ülkesi iki beyitte anılmaktadır. Her iki beyitte de İran-Turan tezadıyla kullanılmaktadır.

Ummân, sadece bir beyitte o da denizi münasebetiyle *Umman Denizi* şeklinde anılmaktadır.

Yemen, sadece bir beyitte ve o da dönemin ticaret merkezi olması münasebetiyle anılmaktadır.

11. Divanda Sosyal Eleştiri

Seyf-i Fergânî, sosyal hicive ağırlık veren şairlerdendir. Divanında sosyal eleştiri içeren şiirleri çoğunluktadır. Şairin, ömrünü Anadolu'da geçirmiş olması da bizim için ayrı bir önemi haizdir. Anadolu'nun sosyal ve siyasal yapısını yansıtan şiirleri şairin yaşadığı döneme ışık tutmaktadır. Seyf-i Fergânî Divanı, XIV. asır başlarında Anadolu halkının ıztıraplarını cidden yüksek bir şiir ifadesiyle dile getirmesi bakımından da dikkate değerdir.[95] Şair, çıkarı için kimseyi hicvetmediğini ifade etmektedir ancak halkın gördüğü zulümlere dayanamayarak, yapılan haksızlıklara karşı sesini yükseltmiş ve bu duruma sebep olanları yermekten çekinmemiştir. Şairin yaşadığı dönemde Anadolu'da zulüm hüküm sürmekte, toplumsal sıkıntılar yoğun bir şekilde yaşanmakta, ahlakî yozlaşma had safhaya çıkmış durumdadır. Bu durum şair tarafından ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. Şairin, divanında zulüm yapanları, rüşvet alan kadıları, dindarlık taslayıp haram yiyen sofuları ve müderrisleri şiddetle tenkit etmesinden hareketle o dönemde Anadolu'da toplumsal yozlaşmanın ciddi boyutlara ulaştığı, devlet kurumlarında büyük bir fesadın baş gösterdiği rahatlıkla anlaşılmaktadır. Şair, asıl hücumlarını devlet adamlarına ve iktidar sahiplerine yönelttiği halde bunların adlarını vermez, hatta bazen tenkitlerini de nasihat yolu ile yapar. Bununla da çoğunlukla Moğol hanını ve onun Anadolu'da hüküm süren temsilcilerini kasteder. Nitekim şair,

رومیان همچو گوسپند از گرگ

همه در زحمت از سگان تواند

Anadolu halkının koyunun kurttan sıkıntıda olduğu gibi
Hepsi senin köpeklerinden dolayı sıkıntıdadır

همچو سگ قصد نان ما دارند

گربگانی که گرد خوان تواند

Köpek gibi bizim ekmeğimize kastederler
Senin sofranın etrafında dolanan kediler

***K** 154/82-2630-2631*

derken artık iktidarı kalmamış Selçuklu sultanını değil, Moğol hanını düşündüğü âşikârdır. Memlekette yeni nizâm ve kanunlar koymak isteyen bir yetkiliyi tenkit ederken onun gayrı meşru icraatı ve zulümleri üzerine acı sözler söyler:

ای که اندر ملک گفتی می نهم قانون عدل

ظلم کردی ای اشاراتت همه بیرون عدل

Ey memlekette adalet kanunu koyuyorum diyen sen

95 Ahmed Ateş, "Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi", s. 416.

Ey bütün emirleri adalet dışı olan zulmettin sen

این امیرانی که بیماران حرص اند و طمع

همچو صحت از مرض دورند از قانون عدل

Bu hırs ve tamah hastası olan emirler

Sağlığın sıhhatten uzaklığı gibi adalet kanunundan uzaktırlar

***K** 162/88-2804-2805*

Şair, zulmün ortaya çıktığını, yaygınlaştığını, adaletin *Anka kuşu misali kayıplara karıştığını* anlatırken de şu çarpıcı ifadeleri kullanmaktadır.

سیف فرغانی چو پیدا گشت بوم شوم ظلم

راست چون عنقا نهان شد طایر میمون عدل

Ey Seyf-i Fergânî, zulmün uğursuz baykuşu ortaya çıktığında
Hakikat adaletin uğurlu kuşu Anka gibi kayboldu

***K** 162/88-2821*

Şair, memleketteki yağmadan, felaketlerden artık usanmış, kullandığı ifadelerden hem memleketin ağır bir buhran geçirmekte olduğu hem de kendisinin bundan derin bir üzüntü duymakta olduğu anlaşılmaktadır. Nihâyet yeni tahta çıkmış ve Müslüman olmuş Gâzân Han'ın içtimaî nizamı kurmasını dileyerek ona şöyle hitap eder ve memleketin içler acısı durumunu arz eder:

کندرین ایام ای خاقان کسری معدلت

ظلم حجاج است اندر روم نی عدل عمر

Ey adaletin kisrâsı olan hakan, bu günlerde
Anadolu'da Haccâc'ın zulmü var Ömer'in adaleti değil

تو مسلمان گشته و از نامسلمان حاکمان

اندرین کشور نمانده از مسلمانی اثر

Sen Müslüman oldun ve Müslüman olmayan egemenler yüzünden
Bu memlekette kalmamış Müslümanlıktan bir eser

***K** 154/81-2585-2586*

Şair, Anadolu'da ciddi bir buhran durumunun yaşanmakta olduğunu, yokluğun halkı kırıp geçirdiğini, imkânsızlığın haddi aştığını, ariflerin, alimlerin yersiz yurtsuz kaldığını, aç ve susuz kaldığını, cemiyetteki fesad durumunun sonucu olarak zenginlerin dahi fakirler/dervişler gibi hırkaya büründüklerini, altın bekçileri olanların da dilenciler gibi lokma dilendiklerini da şu çarpıcı ifadelerle seslendirmektedir:

عارفان بی جای و جامه عالمان بی نان و آب

خانقه بی فرش و سقف و مدرسه بی بام و در

Arifler yersiz ve elbisesiz, âlimler ekmeksiz ve susuz
Hânkâh halısız ve çatısız, medrese çatısız ve kapısız

***K** 154/81-2586*

خرقه می پوشند چون مسکین خداوندان مال

لقمه می خواهند چون سایل نگهبانان زر

Fakirler/dervişler gibi hırka giyiyorlar mal sahipleri
Dilenciler gibi lokma istiyorlar altın bekçileri

قحط از آن سان گشته مستولی که بهر قوت روز

کشته خواهر را برادر خورده مادر را پسر

Yokluk öyle bir boyuta ulaşmış ki iktidarı elde etmek için
Kardeş bacısını öldürmüş, oğul annesini yemiş

***K** 154/81-2588 -2589*

Şair, döneminde yaşanan sıkıntılardan kurtulmanın ancak ölümle mümkün olduğunu, ecelin mazlumlar için bir şifa hükmüne büründüğünü söyleyerek ifade etmektedir. Şair, dervişlerin de derin elem ve üzüntüyle olgunlaştığını da aynı beytinde dile getirmektedir.

هم شفای جان مظلومان شده زهر اجل

هم غذای روح درویشان شده خون جگر

Hem mazlumların canının şifası olmuş ecel zehri
Hem dervişlerin ruhunun gıdası olmuş ciğer kanı

***K** 154/81-2587*

مردم تشنه جگر از زندگانی گشته سیر

چون سگان گرسنه افتاده اندر یکدگر

Ciğerleri susamış halk hayattan bıkmış
Aç köpekler gibi birbirine düşmüş

***K** 154/81-2590*

Bir kasidesinde yaşadığı dönemde ve ikamet ettiği bölgede yaşanan katliamları anlatırken *değerli insanların kanının sular gibi aktığını hayretle* ifade etmektedir.

بر سر خاکی که پایگاه من و تست

خون عزیزان بسان آب روان بود

Bana ve sana mekân olan topraklarda
Değerlilerin kanları su gibi aktı

***K** 129/65-2057*

Şiirlerinde genel olarak karamsar bir bakış açısı hâkim olmakla beraber, Fergânî yaşadığı dönemin âdeta bir manzarasını tasvir eder. Kullandığı tabir ve ifadeler son derece gerçekçi olup doğrudan hayatın içinden alınmıştır. Aşağıya bir kısmını

alacağımız şiiri o dönemdeki Anadolu hakkında son derece net fikir vermesi açısından oldukça ilginçtir:

دنیا که من و ترا مکانست

بنگر که چه تیره خاکدانست

Bana ve sana mekân olan dünyaya
Bak hele ne karanlık bir mezbeleliktir

پرکژدم و پر ز مار گوری

از بهر عذاب زندگانست

Akreb ve yılan dolu bir kabirdir
Dirilere eziyet etmek içindir

هر زنده که اندروست امروز

در حسرت حال مردگانست

Bugün onda yaşayan her canlı
Ölülerin halini özlemektedir

***K** 172/101-2998-3000*

Nitekim Ahmet Ateş'in Anadolu'daki zorlukları anlatan bu şiirin içeriğinden hareketle *Anadolu'nun Gözyaşları*[96] nitelemesini yapmış olması da şairin duruşu, yaklaşımı ve şiir anlayışı hakkında net fikir vermektedir. Buradan hareketle sosyal gerçekçi bir üsluba sahip olduğu söylenebilir.

Şiirlerinde son derece yoğun bir sosyal eleştiri olduğu ifade edilen Fergânî'nin zaman zaman muhtemelen karşılaştığı eleştirilere karşılık *sadece gerçekleri dile getirdiğini* ifadeyle kendisini savunmak durumunda kaldığı görülmektedir.

من نیم شاعر که مدح کس کنم، مر شاه را

از برای حق نعمت پند دادم این قدر

Ben şah bile olsa kimseyi methedecek bir şair değilim
Ben nimetin hakkı için öğüt verdim o kadar

خیر و شر کس نگفتم از هوای طبع و نفس

مدح و ذم کس نکردم از برای سیم و زر

Kimsenin kötülüğünü ve iyiliğini söylemedim kendi hevâ ve hevesim için
Kimseyi de methetmedim ve kötülemedim gümüş ve altın için

***K** 154/81-2615-2616*

Şiirlerinde halkın karşılaştığı felaketleri ve sıkıntıları konu edinmiştir. Zalim valileri, emirleri, maliye memurlarını, kadıları şiddetle eleştirmiştir. Seyf-i Fergânî, sosyal, siyasal ve ahlâkî sert eleştirilerde bulunmuş, zamanın yöneticilerini veya onların

[96] Ahmed Ateş, "Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi", s. 417.

emrinde çalışanları, hatta onları öven şairleri, ciddi fakat ağır ifadelerle hicvetmiştir. Bu durum birçok şiirinde görülebilmektedir.[97]

ظلم بهر خانه لانه کرده چو خطاف

عدل چون عنقا ز چشم خلق نهان بود

Zulüm her evde şeytan gibi yuva yapmıştı
Adalet anka gibi halkın gözünden saklanmıştı

رایت اسلام سر شکسته ازیرا

دولت دین پیر و بخت کفر جوان بود

İslâm bayrağının boynu bükük, bu yüzden
Dinin bahtı yaşlı ve küfrün şansı genç idi

***K** 129/65-2061-2062*

ایا مستوفی کافی که در دیوان سلطانان

بحل و عقد در کارست بخت کامکار تو

Ey defterdar sultanların divanında olman yeterlidir
İşlerin yürütülmesinde şansın yaver gidiyor

***K** 41/4-119*

قلم چون زرده ماری شد به دست چون تو عقرب در

دواتت سله ماری کزو باشد دمار تو

Kalem senin gibi akrebin elinde sarı yılan gibi oldu
Divitin de yılancı sepeti oldu ki helakın da ondan olacak

خلایق از تو بگریزند همچون موش از گربه

چو در دیوان شه گردد سیه سر زرده مار تو

İnsanlar senden farenin kediden kaçtığı gibi kaçarlar
Şahın divanında kara başlı olunca senin sarı renkli yılanın

تو ای بیچاره آنگاهی به سختی در حساب افتی

کزین دفتر فرو شویند نقش چون نگار تو

Sen ey çaresiz zorlukla hesap verdiğin vakit
Bu defterden silerler senin yazıp çizdiğini

***K** 42/4-121-123*

Seyf-i Fergânî, özellikle icra konumunda olan devlet memurlarının hak hukuk gözetmeksizin hüküm icra etmelerinden son derece rahatsızdır. Şiirlerindeki ifade yoğunluğundan ve sertliğinden dönemin helal haram gözetmeyen, rüşvete bulaşmış icracı memurlarının sebebiyet verdiği zulüm ve haksızlık net olarak anlaşılabilmektedir. Bu oldukça sert ve net eleştirilerden nasibini alan önemli bir

---

[97] Hasan Çiftçi, ***Klâsik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri,*** s. 271; Pervîn-i Hidâyetî, ***Naḳd-i İctimâ'î-yi Eş'âr-i Seyf-i Ferġânî,*** Pâyânnâme-yi Kârşinâsî-yi Erşed, Dânişgâh-i Zehrâ, Dânişkede-yi Edebiyât, Zebânhâ ve Târîḫ, Tahran 1385, s. 7.

kesim de adaletle hükmetmesi gereken, halkın hakkı için sığındığı son sığınak olan kadılardır. Kadılar, şairin eleştiri oklarına hedef olan önemli bir meslek grubudur.

ایا قاضی حیلت گر، حرام آشام رشوت خور

که بی دینی است دین تو و بی‌شرعی شعار تو

Ey hilekâr, haram yiyici ve rüşvet alan kadı
Dinsizliktir senin dinin, kanunsuzluktur işin senin

دل بیچاره‌ای راضی نباشد از قضای تو

زن همسایه‌ای آمن نبوده در جوار تو

Bir çaresizin dahi senin hükmüne gönlü razı olmaz
Senin çevrende bir komşu kadın dahi güvende olmaz

ز بی‌دینی تو چون گبری و، زند تو سجل تو

ز بی‌علمی تو چون گاوی و، نطق تو خوار تو

Dinsizlikte sen Mecusi gibisin, Zend'in senin fetvandır
Bilgisizlikte sen öküz gibisin ve senin konuşman alçaklığındır

چو باطل را دهی قوت ز بهر ضعف دین حق

تو دجالی درین ایام و، جهل تو حمار تو

Hak din zarar görsün diye batıla destek verdiğin için
Sen bu zamandaki deccalsın ve cehaletin senin örtün

***K** 42/4-124-127*

Tüccar sınıfı, çarşıdaki esnaf da Seyf'in o sert dilinden nasibini alır. Seyf, ticaret ehline de kendilerine çeki düzen vermeleri gerektiğini net bir şekilde âdeta haykırır.

ایا بازاری مسکین، نهاده در ترازو دین

چو سنگت را سبک کردی گران زان است بار تو

Ey miskin pazarcı/tüccar koymuşsun teraziye dinini
Taşını hafiflettiğin için ağırdır yükün senin

تو گویی سودها کردم، ازین دکان چو برخیزی

ببازار قیامت در پدید آید خسار تو

Sen çokça kâr ettim diyorsun, bu dükkândan kalktığında
Kıyamet çarşısında meydana çıkar senin zararın

***K** 42/4-134-135*

Dervişler, sufiler ve tarikat ehli de Seyf'in eleştiri ve nasihatlerinden nasiplenirler. Seyf onlara yönelik olarak da toplumun geri kalanına karşı kullandığı dili kullanmaktan çekinmez. Onlara doğru yolu tutmaları ve konumlarının hakkını vermeleri halinde erişecekleri makam ve bulacakları değere dair tavsiyede bulunur.

ایا درویش رعناوش چو مطرب با سماعت خوش

بنزد ره روان بازیست رقص خرس وار تو

Ey kibirli derviş dinlemesi güzel çalgıcı gibi
Yolcular için senin ayı gibi oynaman bir oyundur

***K** 42/4-136*

بدرویشی بکنجی در برو بنشین و پس بنگر

جهان داران غلام تو جهان ملک و عقار تو

Dervişlikle bir köşeye çekil ve otur sonra bak
Sultanlar senin kölen ve dünya da senin malın mülkün

***K** 42/4-140*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİVANIN TAHLİLİ

1. DİN-TASAVVUF

1.1. DİN

1.1.1. Allah

Seyf-i Fergânî Divanı, bütün klasik divanlardaki gibi tevhid bölümü ile başlar. Divanın ikinci kasidesi de yine Divân tertip geleneğine uygun olarak *fi tevhidi'l-bâri te'alâ* başlığıyla yazılmış bir münacattır. Gerek bu ilk iki kasidede gerekse de divanın diğer kasidelerinde Allah'ın isim, sıfat ve tezahürleri konu edilir.

Bu isim ve sıfatlar şunlardır: *Âferîdegâr, Allâh, Bârî, Cihânâferin, Hâdî, Ḥaḳ, Hazret, Ḫodâ, Ḫodâvend, Ḫodây, İlâh, Îzed, Ḳâzî, Kerîm, Kirdegâr, Perverdigâr, Subḥân, Ḳâdir, Ḳavî, To, Û, Rab, Rabbânî, Yezdân.* Bunlardan başka da yaratıcıyı kast eden *Âlem-i Ḳuds, Dest-i Ḳudret, Dest-i Cemâl, Dest-i Mutlaḳ, Dest-i Taḳdîr, Dest-i Yemîn, Naḳḳaş-i Ḳudret, Rabbilâlemîn, Sıfât-ı Muḳaddes, Tecellî-yi Ḥaḳ, Yed-i Ḳudret, Zat-i Mutehḥar, Zulcelâl, Zulmenân* gibi tamlamalı ifadelerde de ele alınır.

Seyf-i Fergânî, Allah'ı İslâmî görüşe uygun şekilde düşünür. Fergânî'ye göre; O, her şeyi yoktan var etmiştir. Dünyada var olan her şey ona aittir, ona ait olmayan bir şey yoktur. Her şeyi o yaratmıştır. Onun yaratmadığı hiçbir şey yoktur. O her şeye muktedirdir, o her şeyi görendir ve bilendir. O, herşeyi kalem ile nakşedendir, mutlak kudrettir, celal sahibidir, iyilikte ve lütufta bulunandır, fazlıyla uyaranadır, hidayet edendir, doğru yola yöneltendir, onun rahmetinden umutsuz olunmaz, onun yanında gizli ve açık olan aynıdır, bütün âlemlerin sahibidir, terbiye edenidir, koruyup gözetenidir, mahşerde hakemdir, cömerttir, en yücedir, en büyüktür. Herşey onun nurunun tecellisiyle nurlanır, şifa verendir, sıkıntıyı giderendir, gaflet uykusundan uyandırandır, kısmeti dağıtandır, affedendir, öldürendir, düşmanı yendiren ve bayrağı diktirendir, mahşerde sorgulayandır, keremiyle bağışlayandır, tahta çıkarandır ve tahttan indirendir, cehennem ateşinden koruyandır, kudreti suyun üzerine toprak binayı koyandır, cevher varlık âleminden onun emriyle çıkar, namerde muhtaç etmeyendir, lütuf rüzgârıyla ateşi söndürendir, Ceyhun'la toprağı sulayandır, rızkı dağıtandır, mutluluğu verendir, yardım edendir.

آن خداوندی که عالم آن اوست

جسم و جان در قبضش فرمان اوست

O Tanrı ki evren ona aittir
Cümle cisimler ve can onun emrindedir

***K** 36/1-1*

محکمه آن وقت محشر باشد و محضر ملک

ذولجلال آن روز قاصی باشد و زندان سقر

Mahkeme o zaman mahşer olur, mübaşir de melek olur
Zulcelâl o gün kadı olur ve zindan da cehennem olur

***K** 154/81-2602*

بعدل ار تو یاری کنی خلق را

بفضل ایزدت نیز یاری کند

Eğer sen adaletle halka yardım edersen
Allah da fazlıyla sana yardım eder

***K** 189/119-3373*

الهی ارچه ز قرآن ندارم آگاهی

مرا عطا کن فهمی گره گشای حروف

Allah'ım her ne kadar Kur'an'dan bir bilgim yoksa da
Bana harflerin düğüm çözücü anlayışını ver

***K** 47/9-247*

الهی تو از شوق خود سیف را

دلی خوش بده کش زبانی خوشست

İlahî sen kendi aşkınla Seyf'e
Güzel bir gönül ver ki dili güzel olsun

***K** 73/29-800*

Seyf-i Fergânî, yukarıda anılan isim ve sıfatlardan başka bazen de dua makamında isim ve sıfatlarından herhangi birisini anmaksızın Allah'ı anar.

مرغ جانم را بترک آرزو دل جمع دار

دور کن از دانهٔ قسمت پریشانی مرا

Can kuşum için arzuyu terk ile gönlü toparla
Kısmet tanesinden benim perişanlığımı uzaklaştır

***K** 105/45-1548*

1.1.2. Melekler

İslâm inancının temel ilkelerinden birisi de meleklere imandır. Melekler gözle görülemeyen, nurdan yaratılmış yaratıklardır. Meleklerden ön plana çıkanlar ise dört büyük melek olarak bilinen Cebrâil, Mîkaîl, İsrâfil ve Azrâil ile beraber Kirâmen Kâtibîn melekleri ile Münker ve Nekir melekleridir. Edebî eserlerde de genellikle bu çok bilinen melek isimleri ile karşılaşmaktayız. Melek imgesi, edebiyatta genellikle

masumiyet ve güzellik özellikleriyle, kötünün ve kötülüğün sembolü olan şeytanın karşısında benzetilen olarak kullanılmaktadır. Melekler güzellik sembolüdür. Genel olarak meleklerin gökyüzünde bulundukları kabul edilmektedir.

Seyf-i Fergânî Divanı'nda da genel olarak bu anlayışın hakim olduğu görülmektedir. Seyf'in şiirinde melek gökyüzündedir, felektedir, yüksektedir. Şeytan insana yaklaşmak için melek kılığına girer. Sevgili de meleğe benzetilir ve bazen de sevgili melek kılığına girmiş şeytana benzetilir. Melek insan gibi nankör değildir. Bazen de Bedir'deki gibi yeryüzüne inerek inananların yanında savaşırlar. Aşk olgunlaştırıcıdır ve insanı melek gibi yapar. Sevgilinin güzel yüzüne âşık olanlar da melekleşirler. Âşık melek gibi özgürleşir. İyi insanın yoldaşı da melekler olurlar. İyi olan insan gibi yeryüzünde olan ve melek gibi gökyüzünde olandır.

از پشت آسمانت ملک می کند خطاب

کای به ز روی مه مه روی زمین تویی

Gökyüzünün ardından sana sesleniyor melek
Ey yüzü aydan güzel olan, yeryüzünün ayı sensin

***K** 51/13-312*

درین ره گر ملک بینی پری وار

نهان شو زو که شیطان ره زن تست

Bu yolda eğer peri gibi melek görürsen
Saklan ondan zira yol kesen şeytanındır senin

چو انسان می‌توان سوگند خوردن

به یزدان کآن ملک اهریمن تست

İnsan Allah'a yemin edebilir ki
O melek senin Ehrimen'in (şeytanın)dır.

***K** 62/19-556-557*

ور تو خواهی که ز بهر تو جنود ملکوت

ملک گیرند برو با تن خود کن پیکار

Eğer sen melekler ordusunun senden yana
Yer almasını istersen git sen kendi vücudunla savaş

***K** 79/33-953*

محکمه آن وقت محشر باشد و محضر ملک

ذولجلال آن روز قاصی باشد و زندان سقر

Mahkeme o zaman mahşer olur, mübaşir de melek olur
Zulcelâl o gün kadı olur ve zindan da cehennem olur

***K** 154/81-2602*

بتن گر همچو انسان بر زمینی

بدل همچون ملک بر آسمان باش

Vücut olarak tıpkı insan gibi yeryüzünde olsan da
Gönül olarak tıpkı melek gibi gökyüzünde ol

***K** 180/108-3179*

1.1.2.1. Kirâmen Kâtibîn

Kur'an-ı Kerim'de *yaptıklarınızı bilen değerli yazıcılar sizi gözetlemektedirler* ayet-i kerimesinde ifade edilen meleklerdir. Daima bireyle beraber olan bu melekler bireyin bütün amellerini yazarlar. Seyf-i Fergânî de şiirinde bu inanışı dillendirmektedir ve bu melekleri *debîrân-i kuds, fireştegân-i refîk* şeklinde anmaktadır.

دبیران قدسی بنامت کنند

خلافت بمنشور پرودگار

Katip melekler senin adına yazarlar
Allah'ın emriyle hilafeti

***K** 75/32-861*

فرشتگان که رفیق تواند گویندت

چه نیک کرد کز افعال بد پشیمان شد

Senin yoldaşın olan melekler sana derler
Ne iyi etti de kötü amellerinden pişman oldu

***K** 175/104-3077*

1.1.2.2. Cebrâil

Cebrâil, vahiy meleğidir. Bu özelliği itibariyle klasik edebiyatta ismi en çok zikredilen meleklerdendir. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de en üstün melek olarak anılmakta ve en kötü olan şeytanın karşısında en iyi benzetilen olarak sunulmaktadır. Bazen sözü doğrudan, aracısız olarak alması bağlamında bazen de kanatları bağlamında anılmaktadır. Cebrâil, Seyf'in şiirinde, *ruhu'l-emîn*, *Cibrîl* olarak geçmektedir.

نه صاحب طبع را عاشق توان ساخت

نه شیطان را توان روح الامین کرد

Ne kimseyi âşık yapabilirsin
Ne de şeytanı rûhu'l-emîn yapabilirsin

***K** 192/125-3416*

ای خانه دلت بهوا و هوس گرو

وی جان جبریل بشیطان فروخته

Ey gönlünün evini hevâ ve hevese rehin vermiş
Ve ey Cebrâil'in canını şeytana satmış

***K** 43/5-152*

پیغمبران نیند ولیکن چو جبریل

بی واسطه کلام تو از تو شنیده اند

Peygamber değildirler lakin Cebrâil gibi
Sözü senden vasıtasız bir şekilde işitmişler

***K** 69/26-712*

در لفظش را گهرچین گوش جان عاشقان

روی خوبش را مگس ران شهپر روح الامین

Sözünün incisine inci avcısıdır âşıkların can kulağı
Güzel yüzüne sinek kovucudur rûhul emînin şah kanadı

***K** 127/64-2036*

آن زمان کز خویشتن رفتند و در سیر آمدند

جبرئیل تیز پر در راه از ایشان باز ماند

Kendilerinden geçtiklerinde ve seyre başladıklarında
İnce kanatlı Cebrâil yolda onlardan geride kaldı

***K** 187/116-3342*

1.1.2.3. Azrâil

Azrâil, ölüm meleği, ecel meleği olarak kabul edilmektedir. Can almak görevi bağlamında klasik edebiyatta sıklıkla anılmaktadır. Seyf'in şiirinde de bu özelliği itibariyle ölüm ve ecel bağlamında anılmaktadır. Seyf, şiirinde, Azrâil'i, *Bu Yahyâ, Peyk-i ecel, emîr-i ecel, piyâde (yaya)* gibi sıfatlarla anar.

زنده جانی که بشمشیر غمش خود را کشت

بحیات ابدی مژده ور بویحیست

Gam kılıcıyla kendini öldüren bir can
Ebedi hayatta Azrâil'in müjdecisidir

***K** 54/15-388*

رسید پیک اجل کای بزرگوار بمیر

تو پایدار نه ای، ای سرِ کِبار بمیر

Yetişti ecel meleği öl sen ey ulu kişi
Sen ölümsüz değilsin, uluların ulusu öl

چنان مکن که اجل گوید ای بریشم پوش

من آمدم تو درین پیله کرم وار بمیر

Öyle yapma ki ecel sana ey ipek elbiseli
Ben geldim sen bu elbisede cömertçe öl diye seslensin

***K** 178/106-3122 -3133*

اگر چه پادشهی گویدت امیر اجل

که همچو مردم خرد ای بزرگوار بمیر

Gerçi padişah olsan da ecel emiri sana der ki
Tıpkı küçük insanlar gibi ey ulu kişi öl

***K** 178/106-3138*

اگر بچرخ سواری چو ماه، شاه قضا

پیاده یی بفرستد که ای سوار بمیر

Eğer ay gibi feleğe binersen kaza şahı
Ey atlı öl diyen bir yaya gönderir sana

***K** 178/106-3141*

1.1.2.4. Rıdvân

Rıdvân, cennet bekçisi olan melektir. Bu özelliği itibariyle klasik edebiyatta anılan Rıdvân melek, Seyf'in şiirinde de aynı özelliği bağlamında anılmaktadır. Sevgilinin göndereceği bir diken bile Rıdvân meleğin cennetten göndereceği bir gülden daha değerli görülmektedir. Sevgilinin sokağı cennet bahçesine benzetilirken rakip de Rıdvân meleğe benzetilmektedir.

گرم گل فرستد ز فردوس رضوان

مرا خار تو خوشتر آید از آن گل

Eğer Rıdvân cennetinden bana gül gönderirse
Benim için senin dikenin o gülden daha güzeldir

***K** 99/42-1413*

گر از بهر نزهت ز باغ جمالت

به رضوان دهی دسته‌ای در جنان گل،

Eğer temizlik için senin güzellik bahçenden
Cennetteki Rıdvân'a bir deste gül verirsen

***K** 100/42-1429*

مقیم کوی ترا از رقیب (تو) چه غمست

که بر کسی نزند در بهشت رضوان تیغ

Senin sokağında yaşayan için rakib dert değil
Zira cennette Rıdvân kimseye kılıç çekmez

***K** 157/84-2706*

1.1.3. Dinî Kitaplar

Allah'ın tarih boyunca peygamberleri vasıtasıyla insanlığa gönderdiği kitaplardır. Tarih boyunca insanlığa gönderilen çok sayıdaki peygamberden Kur'an'da adı anılanlar yirmi beş kişidir ve bunların da çok azına kitap verilmiştir. Bunlardan Tevrat, Hz. Mûsâ'ya, Zebûr, Hz. Dâvûd'a, İncil, Hz. Îsâ'ya, Kur'an-ı Kerim, Peygamberimiz Hz. Muhammed'e gönderilmiştir. Bunun dışında kendilerine suhûf verilen bazı peygamberler de şunlardır: 10 sahife Hz. Âdem, 50 sahife Hz. Şît, 30 sahife Hz. İdrîs, 10 sahife Hz. İbrâhim, olmak üzere toplam 100 sahifedir.

Dinî kitaplar edebiyatta sıklıkla atıfta bulunulan, kendilerinden iktibaslar yapılan kitaplardır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde bu kitaplardan sadece Kur'an, İncil, Zebûr ve

Zend anılmaktadır. Seyf'in şiirinde de bu kitaplar doğruluğun tanığıdırlar. Bu kitapların nazil olma özellikleri bağlamında ele alındığı görülür.

در محکمه دین کتب منزله یک یک

داده همه بر محضر صدق تو گواهی

Din mahkemesinde nazil olan kitaplar tek tek
Hepsi senin doğruluğuna tanıklık etmişler

***K** 48/10-261*

1.1.3.1. Kur'an

Kur'an-ı Kerim Allah'ın Hz. Cebrâil aracılığıyla peygamber efendimiz Hz. Muhammed'e gönderdiği kitaptır. Müslümanların kutsal kitabıdır. Müslümanlar için doğruluğun tek kaynağıdır. Nazil olduğu günden günümüze kadar korunmuştur, değiştirilememiştir, hıfz edilerek, hüsn-ü hat ile yazılarak nesilden nesile ulaştırılmıştır. Klasik edebiyatta *Allah tarafından gönderilmesi, Mushaf olması, korunmuş olması, mucize olması, taklit edilemez, nazire yazılamaz olması* gibi özellikleri bağlamında benzetilen olarak anılmıştır. Kur'an sayfası, sevgilinin yüzüne, yazılar/harfler de yüzdeki tüylere benzetilmiştir.

Seyf-i Fergânî, Kur'an için özel bir kaside kaleme almıştır. Bu kaside divânının kırk yedinci sayfasında yer almakta ve ikiyüz kırk dokuzuncu beyit ile başlamaktadır. Bunun dışında da Kur'an-ı Kerim'i divânının birçok yerinde doğrudan anmaktadır yahut bir takım özellikleri itibariyle göndermede bulunmaktadır. Seyf'in şiirinde Kur'an-ı Kerim, İslâmî anlayışta yer aldığı üzere anılmaktadır. Seyf'in şiirinde Kur'an, *din gerçeğini vazeden tek kitaptır, Kur'an dersi veren imam değerlidir, efendidir, Kur'an, harflerinin aracılığıyla mana dilinde konuşur. Kur'an temel bilgi kaynağıdır. Kur'an mana sözlerinin kabıdır, Kur'an'a sırt dönen kara yüzlüdür, Kur'an ilahi sırların mahzenidir, Kur'an cehennemden kurtarıcıdır, cennet gibidir, Kur'an şifadır, Kur'an doğruluğun sembolüdür.* Kur'an, klasik edebiyatta gelenek olduğu üzere *Mushaf olması* bağlamında benzetilen olarak anılır. Klasik edebiyatta *sevgilinin güzelliği, yüzü, boyu, hattı, kaşı ve beni* için benzetilen olarak kullanılır.[98]

دین فروشم بخلق و در قرآن

خوانم الدین کله لله

Din satarım halka ve Kur'anda
Okurum: Din bütünüyle Allah'ındır diye

***K** 38/3-52*

[98] İskender Pala, ***Ansiklopedik Divân Şiri Sözlüğü,*** s. 278.

ایا ندیده ز قرآن دلت ورای حروف

بچشم جان رخ معنی نگر بجای حروف

Ey gönlü Kur'an'da harflerden ötesini görmeyen sen
Harfler yerine can gözüyle mananın yüzüne bak

***K** 46/9-216*

قرآن رهاننده ز دوزخ چو بهشتست

زیرا که بیابی تو درو هرچه بخواهی

Kur'an cehennemden kurtarıcı ve cennet gibidir
Çünkü sen onda ne istersen bulursun

***K** 48/10-55*

هر سو که برد نفس ندا از چپ و از راست

گر پشت بقرآن بکنی روی سیاهی

Her tarafa götürür nefs, sağdan ve soldan sesler
Eğer Kur'an'a sırt dönersen kara yüzlüsün

***K** 48/10-260*

سوَرِ مصحف نکویی را

همچو الحمد سروَرِ سُوَرست

Güzellik mushafının sureleri için
El-hamd gibi liderdir o surelere

***K** 119/58-1849*

اگر تو راه حق رفتی بسنتهای پیغمبر

احادیث تو چون قرآن هدی للمتقین باشد

Eğer sen peygamberin sünnetleriyle hak yoluna gidersen
Senin sözlerin tıpkı Kur'an gibi hude'l-li'l-muttakin[99] olur

***K** 167/95-2920*

1.3.1.2. İncil

İncil, Allah'ın Hz. Cebrâil aracılığıyla peygamberlerimizden Hz. Îsâ'ya gönderdiği kitaptır. Seyf'in şiirinde sadece bir yerde geçmektedir. O da Hz. Îsâ'nın erken konuşma mucizesi bağlamında anıldığı beyittir.

در شکم مادر ضمیر چو خواهم

عیسی انجیل خوان کنم پسرت را

Anne karnında gizlenmesini istediğim için
Oğluna İncil okuyan Îsâ yapacağım

***K** 174/102-3044*

1.3.1.3. Zebûr

[99] **Hude'l-li'l-muttaḳin:** Takva sahiplerinin (insanlar) yol göstericisi. Bakara suresinin ikinci ayetinin son bölümüdür. Allah katından geldiğine dair hiçbir şüphe olmayan bu kitap takva sahipleri için yol göstericidir. Bakara/2.

Zebûr, peygamberlerimizden Hz. Dâvûd'a Allah tarafından gönderilen kutsal kitaba verilen addır. Seyf-i Fergânî Divanı'nda da sadece bir yerde Hz. Dâvûd ve Zerdüşt kıyaslanması bağlamında geçmektedir.

که زردشت پنهان کند زند خویش

بجایی که داود خواند زبور

Zerdüşt saklar kendi Zend'ini
Dâvûd'un Zebur'u okuduğu yerde

K *63*
/20-588

1.3.1.4. Zend

Zend, yahut Zend Avestâ beşerî dinlerden olan Zerdüştîliğin kutsal kitabıdır. İran dillerinin en eski yazılı metnidir. Avestâ'nın dili olan Avestçe de İranî dillerin anadili olarak kabul edilir. İranlılar için oldukça önemli bir kitaptır. İranlıların Müslüman olduktan sonra Zerdüştîlik kültürünü uzun süre devam ettirdikleri bilinir. Klasik edebiyatta da eski İran kültürü bağlamında anılır. Seyf'in şiirinde de Kur'an okuyor görüntüsüyle Zend okumaktan bahsedilerek bu gizlenmeye göndermede bulunulur. Seyf, onların Müslüman olmuş gibi göründüklerini ama aslında Müslüman olmadıklarını söyler. Şair burada *hakk geldi batıl zail oldu* sözünü de vurgulamaktadır.

که زردشت بنهان کند زند خویش

بجایی که داود خواند زبور

Zerdüşt saklar kendi Zend'ini
Dâvûd'un Zebûr'u okuduğu yerde

K *63/20-588*

بت‌پرستی همی بکعبه درون

زند خوانی همی به یاسین در

Sen puta taparsın Ka'be'nin içinde
Zend okursun daima Yâsîn'in içinde

K *133/68-2157*

1.1.4. Sureler, Âyetler ve Hadisler

1.1.4.1. Sureler

Kur'an-ı Kerim'in 114 bölümünden her birine verilen addır. Kur'an-ı Kerim'in ayet ve sureleri ile Seyf'in şiirinde sıklıkla karşılaşıyoruz. Seyf'in şiirlerinde bazen sadece sure isimleri verilirken bazen de bilinen birtakım gerçeklikler üzerinden surelere gönderme ile yetinilmiştir. Seyf'in şiirinde, *Hamd ve Senâ (Fatiha) suresi, Tâhâ*

suresi, Yâsîn suresi, Neml suresi, İhlâs suresi, Yûsuf suresi ve *Kaf suresi* ismen anılan surelerdendir.

مطَلَب عشق را ز عقل که نیست

معنی فاتحه بآمین در

Akıldan aşkı isteme sen zira
Fatihanın anlamı aminde yoktur

***K** 133/68-2150*

بت‌پرستی همی بکعبه درون

زند خوانی همی به یاسین در

Sen puta taparsın Kâbe'nin içinde
Zend okursun daima Yâsîn'in içinde

***K** 133/68-2157*

ذکر فرعون دان بطاها در

قصۀ مور دان بطاسین در

Firavun'un adı Tâhâ'da geçer bil
Tâ-Sîn'de geçen karınca hikâyesini bil

***K** 134/68-2169*

ندیدم نعمت از اخوان و بر نعمت حسد دیدم

بحق سوره یوسف ز اخوان بی نیازم کن

Kardeşlerden nimet görmedim ve nimetin üstüne bir de haset gördüm
Yûsuf süresinin hakkı için sen kardeşlere muhtaç etme beni

***K** 150/78-2528*

مصحف آیات خوبیی و باخلاص

فاتحه خوانیم جمله سورت را

Güzellik ayetlerinin mushafısın ve ihlas ile
Fatiha okuyoruz bütün surelere

***K** 173/102-3023*

بر الواح اطفال اگر حرف بود

ببین در نبی سوره یی گشته قاف

Eğer çocukların levhalarında harf olursa
Bak Kur'an'da bir sure Kâf olmuş

***K** 67/24-674*

ز سوز عشق رود رنگ هستی از دل مرد

چو چرک شرک عمر کآن بآب طاها رفت

Aşkın ateşiyle adamın gönlünden gider varlığın rengi
Ömer'in şirkinin kirinin Tâhâ'nın suyuyla gitmesi gibi

***K** 70/27-744*

Rivayete göre Hz. Ömer, eniştesinden dinlediği Tâhâ suresinden etkilenerek Müslüman olmuştur. Bu beyitte bu rivayete gönderme vardır.

1.1.4.2. Ayetler

Kur’an-ı Kerim’in her bir cümlesine verilen addır. Seyf-i Fergânî’nin şiirinde yoğun bir ayet iktibası görülmektedir. Şair, genelde kısmî iktibas yaparken bazen de manevî iktibas yapmaktadır. Divânda bu şekilde karşılaştığımız ayetler şunlardır: *Âl-i İmrân/136, Bakara/2, Bakara/38, En’âm/59, Fâtiha/1, Kassas/30, Kehf/86, Kıyâmet/10, Lokmân/22, Nasr/1, Necm/18, Neml/12, Saffat/11, Tâhâ/43, Yûsuf /21 Yûsuf /43.* Seyf-i Fergânî, divanında, Kur’an’da defaetle geçen *kun feyekun* ifadesine telmihte bulunmaktadır. *Fâtiha suresi*nin *elhamd* şeklinde başlayan ilk ayeti de en sık gönderme yapılan ayetlerdendir.

عدل کن امروز تا باشد مقر تو بهشت

اندر آن روزی که گوید آدمی این المفر

Mekânının cennet olması için adalet uygula bugün
İnsanın eyne’l-mefer[100] *diye sorduğu gün*

***K** 154/81-2609*

مر زمین را بگو که چون یوسف

او غریبست اکرمی مثواه

Yeryüzüne söyle ki Yûsuf gibi
O da gariptir, ona değer ver ve ona iyi bak

***K** 39/3-71*

تو در مصر عرفان عزیزی شوی

چو یوسف بتعبیر سبع عجاف

Sen irfan Mısır’ında bir aziz olursun
Yûsuf gibi yedi zayıfı yorumlayarak

ز امر کن اندر گلستان خلق

بدانی چه برگ آورد شاخ کاف

Yaratılmışların başçesinde “Kün”[101] *emrinden*
Kaf dalı ne yapraklar göğertir bilesin

***K** 67/24-685-686*

خطاب انی اناالله شنود گوش کلیم

و گرچه در پی آتش به طورسینا رفت

İnnî enellâhu[102] *hitabını duyar Mûsâ’nın (Kelîm) kulağı*
Her ne kadar ateşin peşinden Tûr-i Sinâ’ya gittiyse de

***K** 70/27-742*

که جز بیدرقه رهنمای نصرالله

---

[100] **Eyne’l-mefer:** Kıyame süresindeki ayetin “Yok mu kaçacak bir yer” meâlindeki bölümü. “O gün insan, *yok mu kaçacak bir yer* diye feryad eder. Kıyame/10.

[101] Ol emri.

[102] **İnnî enellâhu:** Kassas suresindeki ayetin “Ben Allah’ım” meâlindeki bir bölümü. “Ey Musa! Konuşan Benim, Ben. Âlemlerin Rabbi olan Allah”, Kassas/30.

به عمر ها نتوانیم تا اذا جا رفت

Allah'ın yardımının (nasrullâh) rehberliği dışında bir rehberle
Ömür boyunca izâ câe[103]'ye kadar gidemeyiz

***K** 71/27-758*

بجز از رنگ عشق تو رنگی

نپذیرم که صبغت اللهم

Senin aşkının rengi dışında bir rengi
Kabul etmem zira Allah'ın boyasıyım

***K** 71/28-778*

دعای نیک ز اصناف خلق در عقبش

چنانکه در پی الحمد لفظ آمین رفت

Halkın her kesiminin iyi duası arkasından
Nasıl ki elhamd'dan sonra amin sözü söylenir

***K** 74/30-824*

سوره یوسف حسن تو همی خواند مگر

ایت روی تو بنمود ز رحمت آثار

Yûsuf suresi mi senin güzelliğini okudu
Yoksa senin yüzünün ayeti mi gösterdi rahmetin izlerini

***K** 77/33-904*

آدم آن روز همی گفت ثنای تو که بود

طین لازب که تویی گوهر و انسان فخار

Âdem o gün sürekli seni şöyle övüyordu
Tıynu lâzib[104] olan cevher ve övünen insan sensin

***K** 78/33-916*

آب حیات نداشت که می رفت هر شبی

در حوض عین حامیه بی میزر آفتاب

Güneş hayat suyu olmadığından dolayı her gece
Sarıksız bir şekilde ayn-ı hamiye[105] havuzuna gidiyordu

***K** 89/37-1173*

کلاغان اغیار را کرده دور

بشاهین مازاغ ازآن مرغزار

Düşman kargalarını uzaklaştırmış
Şahinle dikkatlice bahçeden

***K** 76/32-871*

شاید که جمله دست تمسک درو زنیم

---

[103] **izâ câe:** Kur'an'ı Kerim'in 110. Suresi olan Nasr suresinin ilk ayetinin ilk bölümüdür. Kur'an'ın son surelerinden olması itibariyle Allah'ın yardımı olmaksızın oraya kadar okuyamayız, oraya kadar ilerleyemeyiz anlamında bir gönderme bağlamında anılmıştır.

[104] **Tıynu lâzib:** Yapışkan, basit çamur. Sâffât suresinin onbirinci ayetinin son bölümüdür. Oysa biz kendilerini yapışkan, basit bir çamurdan yarattık. Sâffat/11.

[105] **Ayn-ı hamiye:** siyah balçıklı su. Kehf suresinin seksen altıncı ayetinin bir bölümüdür. Sanki güneş siyah balçıklı bir suya batıyor. Kehf/86.

در چنگ او چو عروه وثقی در اوفتاد

Belki de hepimiz dokunma eliyle ona vururuz
Onun avucundan urvetu'l-vuskâ[106] düştüğünde

***K** 117/56-1804*

بر در او باش و می دان زیر پای خود بهشت

در ره او پوی و می خوان نعم اجرالعاملین

Onun kapısında bekle ve cenneti ayağının dibinde bil
Onun yolunda yürü ve amel edenlerin ecri ne güzel ayetini oku

***K** 127/64-2049*

اگر تو راه حق رفتی بسنتهای پیغمبر

احادیث تو چون قرآن هدی للمتقین باشد

Eğer sen peygamberin sünnetleriyle hak yoluna gittiysen
Senin hadislerin tıpkı Kur'an gibi hude'l-li'l-muttakîn[107] olur

***K** 167/95-2920*

Seyf-i Fergânî bazen de *manevi iktibas* yaparak mana itibariyle ayetlere göndermede bulunur. Divânda bu şekilde karşılaştığımız ayetler şunlardır: *Nebe/*12, *En'âm/59, Nûr/35*.

هفت آسمان بحسن تو کردند محضری

چون ماه شاهدیست بر آن محضر آفتاب

Yedi gök senin güzelliğine mübaşirlik yaptı
Nasıl ki ay şahid/güzeldir ve güneş ona mübaşir

***K** 89/37-1173*

بجز بر آیت لطف تو اعتمادش نیست

دل ار ز مصحف اندیشه فال بگشاید

Senin lütfunun ayetinden gayrısına güvenmez
Düşünce mushafından eğer fal bakarsa gönül

***K** 122/61-1942*

ز شمع رخ تو جهان روشنست

چو مشکاة چشم از چراغ بصر

Senin yanağının mumundan dünya aydınlıktır
Gözün göz bebeğindeki ışıktan aydınlanması gibi

***K** 124/62-1956*

خوردنش را چون گنه دانست اگر چه نعمتست

یک درم از وی بده الحمد و استغفار خورد

Onu yemeği günah bildi gerçi nimet olsa da

---

[106] **Urvetu'l-vuskâ:** Sağlam kulp. Bakara suresindeki ayetin bir bölümüdür. Kim Allah'a inanırsa hiçbir zaman kopmayacak sağlam bir kulpa tutunmuş olur. Bakara/256

[107] **Hude'l-li'l-muttaḳin:** Takva sahiplerinin (insanlar) yol göstericisi. Bakara suresinin ikinci ayetinin son bölümüdür. Allah katından geldiğine dair hiçbir şüphe olmayan bu kitap takva sahipleri için yol göstericidir. Bakara/2.

Ondan bir dirhemi on elhamd u istiğfar ile yedi

***K** 162/87-2803*

3. Hadisler

Peygamber efendimizin söz ve fiillerine verilen addır. Seyf-i Fergâni Divânı'nda telmih olunan ve bizim tesbit edebildiğimiz hadisler şunlardır:

در خود ار خواهی که بینی دم بدم آثار حق

یک دم از اخبار ختم المرسلین غافل مباش

Kendinde anbean hakkın izlerini görmek istersen
Bir an bile Hatemu'l-murselîn[108]'in hadislerinden gafil olma

***K** 186/114-3305*

شرع الاهی و سنت نبوی را

هر که نکرد اعتبار معتبر آن بود

Allah'ın dinine ve Peygamberin sünnetine
Her kim ki itibar etmedi muteber o idi

***K** 129/65-2078*

اگر تو راه حق رفتی بسنتهای پیغمبر

احادیث تو چون قرآن هدی للمتقین باشد

Eğer sen peygamberin sünnetleriyle hak yoluna gittiysen
Senin hadislerin tıpkı Kur'an gibi hude'l-li'l-muttakîn[109] olur

***K** 167/95-2920*

که بهر نصرت سلطان شرع در خورست

ز سنت نبوی با لوای قرآن تیغ

Sultanın yardımı için şeriat uygundur
Nebevî sünnetten Kur'an'ın sancağıyla kılıç

***K** 157/84-2731*

گر کس حق ثنای تو هرگز گزاردی

لا احصی از چه گفتی پیغمبر بشیر

Eğer kimse seni hakkıyla övebilseydi
Neden Peygamber övemiyorum diyordu

***K** 37/2-26*

Seyf, burada *övemiyorum* (لا احصی) ifadesiyle Hz. Peygamber'in bir hadis-i şerifine[110] göndermede bulunmaktadır.

---

[108] **Ḫatemu'l-murselîn:** Gönderilen peygamberlerin, resullerin en sonuncusu anlamında olup Hz. Muhammed efendimiz için kullanılmaktadır.

[109] **Hude'l-li'l-muttaḳin:** Takva sahiplerinin (insanlar) yol göstericisi. Bakara suresinin ikinci ayetinin son bölümüdür. Allah katından geldiğine dair hiçbir şüphe olmayan bu kitap takva sahipleri için yol göstericidir. Bakara/2.

[110] **Lâ uḥṣi:** Sahih-i Müslim'de geçen hadis-i şerifin bir bölümüdür. Senin kendini övdüğün gibi seni övemiyorum. Sahih-i Müslim/Salat/222.

1.1.5. Peygamberler

Allah'tan vahiy yoluyla aldığı bilgileri ve emirleri tebliğ edenlere verilen addır. Kur'an-ı Kerim'de peygamber karşılığında nebi, resul ve mürsel kelimeleri kullanılır. Seyf, genel olarak peygamberlerden *enbiyâ*, *peyember*, *peygember* olarak bahseder. Seyf-i Fergânî de şiirlerinde sıklıkla peygamber isimlerini kullanmıştır. Hz. Muhammed için ise divanın başında geleneğe uyarak bağımsız bir naat kaleme almıştır.

وآن را که نور عشق ازل پیش رو نبود

ننموده ره بشمع هدایت پیمبرش

Ezel aşkının ışığı rehberi olmayan kişiye
Peygamberinin hidayet mumu yol göstermemiş

***K** 60/18-516*

پیغمبران نیند ولیکن چو جبریل

بی واسطه کلام تو از تو شنیده اند

Peygamber değildirler lakin Cebrâil gibi
Senin sözünü senden vasıtasız bir şekilde işitmişler

***K** 69/26-712*

ای دوست بکش نفس را که با کافر

چو انبیا ز پی دین زند مسلمان تیغ

Dost için nefsi öldür zira kafire karşı
Müslüman din için peygamberler gibi kılıç vurur

***K** 157/84-2716*

1.1.5.1. Âdem

İlk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem, Seyf'in şiirinde genellikle *balçık, cennetten kovulmak*, *Havvâ* münasebetiyle anılmaktadır.

آدم آن روز همی گفت ثنای تو که بود

طین لازب که تویی گوهر و انسان فخار

Âdem o gün sürekli seni şöyle övüyordu
Teynu lâzib (yapışkan çamur) olan cevher ve övünen insan sensin

K 78/33-916

چون آدم ار زخلد بیفتد چه غم خورد

شوریده طالعی که ز دیدار باز ماند

Âdem gibi cennetten düşerse ne diye üzülsün
Görüşmeye geç kalan talihsiz kişi

K 102/43-1468

چون در جهان ز عشق تو غوغا در اوفتاد

آتش برخت آدم و حوا در اوفتاد

Dünyada senin aşkından dolayı gürültü kopunca
Âdem ve Havvâ'nın elbisesine ateş düştü

K 116/56-1786

1.1.5.2. Dâvûd

Hz. Dâvûd, Seyf'in şiirinde bir yerde, *sesinin güzelliği ve Zebûr okuması* münasebetiyle anılmaktadır.

که زردشت پنهان کند زند خویش

بجایی که داود خواند زبور

Zerdüşt saklar kendi Zend'ini
Dâvûd'un Zebûr'u okuduğu yerde

***K** 63/20-588*

1.1.5.3. Eyyûb

Hz. Eyyûb, *bela ve sabır* bağlamında anılmaktadır.

ففی قلب عشاقکم شوقکم

بلاء وایوبهم ما صبر

Ve âşıklarınızın kalbinde sizin şevkiniz
Belaları ve Eyûbları sabır ile.....

***K** 124/62-1964*

1.1.5.4. İbrâhim

Hz. İbrâhim Seyf'in şiirinde genellikle, *Nemrûd, ateş, Peygamber efendimizin atası olması* münasebetiyle anılmaktadır.

پیوستگان عشق تو از خود بریده اند

آن کو خلیل تست چه نسبت بآزرش

Senin aşkının bağlılları kendilerinden geçmiş
Senin Halîl'in olanın Âzer ile ne ilgisi vardır?

***K** 60/18-522*

چو در اصل پاکش براهیم هست

پیمبر ننازد به عبد مناف

Temiz soyunda İbrâhim olduğu için
Peygamber 'Abdumenâf ile övünmez

***K** 67/24-676*

اگر از سیم و زر باشد ور از در و گهر باشد

به ابراهیم چون شاید بت آزر فرستادن

İster altın ve gümüşten olsun ister inci ve cevher olsun
İbrâhim'e Âzer'in putunu göndermek nasıl yakışık alsın

***K** 109/49-1625*

1.1.5.5. Îsâ

Kur'an'da ismi geçen ve kendine kitap olarak İncil verilen peygamberdir. Seyf-in şiirlerinde *Îsâ, Mesîh* ve *Rûhullâh* olarak anılmaktadır. Hz. Îsâ, genellikle *nefesiyle hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi, Mehdî olması, göğe yükselmesi ve yeryüzüne nüzulü* münasebetiyle anılmaktadır.

نرسد خر به پایگاه مسیح

ورچه پالان کنندش از دیباه

Eşek, Mesîh'in eşiğine varamaz
Sırtına ipekten palan vursalar da

***K** 38/3-58*

چون نزول عیسی اندر عهد ما ناممکن است

عدل غازان است ما را همچو مهدی منتظر

Bizim devrimizde Îsâ'nın inişi imkânsız olduğu için
Gâzân'ın adaleti beklenen Mehdî gibidir bizim için

***K** 154/81-2596*

چو روح الله به انفاس مطهر

جهانی کوردل را توتیایم

Rûhullâh gibi temiz nefisler için
Anlayışsız bir dünya için sürme taşıyım

***K** 52/14-336*

1.1.5.6. İsmâil

Hz. İsmâil, *hac ve kurban* bağlamında anılmaktadır.

درین ره ترا زاد جانست و بس

درین حج سمعیل قربان شود

Bu yolda senin azığın candır ve yeter
Zira bu hacda İsmâil kurban edilir

***K** 121/60-1909*

1.1.5.7. Lokmân

Hz. Lokmân ismi sadece bir beyitte hikmeti bağlamında zikredilmektedir.

از بهر جامه جنت ماوی گذاشته

وز بهر لقمه حکمت لقامان فروخته

Elbise için cennet-i me'vâ'yı bırakmış
Lokma için Lokmân'ın hikmetini satmış

***K** 43/5-160*

1.1.5.8. Hârûn

Hz. Mûsâ'nın kardeşi olması ve O'na yardımcı olarak gönderilmesiyle bilinen Hz. Hârûn, *Hz. Mûsâ'ya vekaleti* bağlamında anılmaktadır.

کار این قوم بهارون قضا کن تسلیم

تو برو تا سخن از حق شنوی موسی وار

Sen bu kavmin işini kaza Hârûn'una teslim et
Sen git ki Allah'tan söz işitesin Mûsâ gibi

***K** 79/33-950*

1.1.5.9. Muhammed

Şair, Hz. Muhammed'den, *resûlullâh, mustafa, resûl, peyember, hatemu'l-enbiyâ, Ahmed, hatemu'l-murselîn* şeklinde bahsetmektedir.

به سوی حضرت رسول‌الله

می‌ورم با دل شفاعت خواه

Ben Hz. Resûlullâh'ın yanına
Gidiyorum şefaat dileyen bir gönülle

***K** 37/2-39*

چون مصطفی شود بقیامت شفیع تو

ای علم بوهریره بانبان فروخته

Mustafa kıyamet gününde nasıl şefaatçin olsun
Ey Ebû Hureyre'nin ilmini bir azık torbasına satan

***K** 43/5-167*

چو در اصل پاکش براهیم هست

پیمبر ننازد به عبد مناف

Temiz soyunda İbrâhim olduğu için
Peygamber 'Abdumenâf ile övünmez

***K** 67/24-676*

چو دل دید کو خاتم الانبیاست

شد از مهر او چون نگین نامدار

Gönül onun hatemu'l-enbiyâ olduğunu görünce
Onun sevgisinden ünlü mühür gibi oldu

***K** 76/32-873*

مگر کشتی سنت احمدی

که بحریست پر لولو شاهوار

Gemi Ahmedî bir sünnettir
Şahlara layık inci dolu bir denizdir

***K** 76/32-875*

در خود ار خواهی که بینی دم بدم آثار حق

یک دم از اخبار ختم المرسلین غافل مباش

Kendinde anbean hakkın izlerini görmek istersen
Bir an bile hatemu'l-murselîn'in hadislerinden gafil olma

***K** 186/114-3305*

1.1.5.10. Mûsâ

Kur'an'da ismi geçen ve kendisine Tevrat gönderilen peygamberdir. Seyf'in şiirlerinde de ismi en çok geçen peygamberlerdendir.

Seyf-in şiirinde, *Mûsâ, Mûsî-yi İmrân, Kelîm, Kelîmullâh,* olarak anılmaktadır. Hz. Mûsâ'nın isminin genellikle *âb-ı hayât, Hızır, asâ, çobanlık, Hârûn, Firavun, tûr-i sinâ, yed-i beyzâ, taş mucizesi, sihir denizi, (Kızıldeniz) nûr-i tecellî, asanın ejderha olması,* bağlamında geçtiği görülmektedir.

در هیچ وقت و دور بفرعونیان که دید

هارون عصای موسی عمران فروخته

Hiçbir zaman ve dönemde gördün mü Firavunîlere
Hârûn Mûsâ-i İmrân'ın asasını satmış olsun

K *43/5-164*

چو موسی علم جوی از من که چون حضر

به دانش منبع آب بقایم

Mûsâ gibi ilim iste Hızır gibi benden
Bilgide âb-ı hayât kaynağı gibiyim

K *52/14-335*

نفس ماموم دلی دان گه امامش عشقیست

گرگ راعیست در آن گله که چوپان موسیست

Namaz kılan nefis öyle bir gönüldür ki imamı aşktır
Çobanı Mûsâ olan o sürüde kurt da çobandır

K *53/15-373*

جبال دعوی برداشتند چون بگفتند

کلیم لفظ وی اندر میان عصای حروف

Kavga dağlarını kaldırdırlar çünkü dediler
Kelîm'in sözü harfler asasının içindedir

K *47/9-230*

خطاب انی انالله شنود گوش کلیم

و گرچه در پی آتش به طورسینا رفت

İnî ennellâhu hitabını duyar Mûsâ'nın (Kelîm) kulağı
Her ne kadar ateşin peşinden Tûr-i Sinâya gittiyse de

K *70/27-742*

1.1.5.11. Nûh

Hz. Nûh, Seyf-in şiirinde bir kez, o da tufan münasebetiyle anılmaktadır.

دل فگند این نفس را اندر بلای عشق تو

برسرکافر دعای نوح طوفان آورد

Gönül bu nefsi senin aşkının belasına attı
Nûh'un duası kafirin başına tufan kopardı

G *542/576-10154*

1.1.5.12. Sâlih

Hz. Sâlih, *devesi* münasebetiyle anılmaktadır.

گردن ناقه صالح بجرس لایق نیست

چون شتر بارکش و همچو جرس بانگ مدار

Sâlih'in devesinin boynu çana layık değildir
Yük çeken deve ve çan gibi böğürme

***K** 79/33-949*

چو دست صالح عشقت عمل کند در دل

ز پای ناقه طبعم عقال بگشاید

Sâlih'in eli gibi senin aşkın gönüle işleyince
Nefsimin devesinin ayaklarından açar bağı

***K** 122/61-1936*

1.1.5.13. Süleyman

Hz. Süleyman, Kur'an'da ismi geçen peygamberlerdendir. Seyf'in şiirinde de genellikle *hükümdarlığı, Sebâ, Hüdhüd, Belkıs, yüzük(mühür), taht, çekirge, karınca gibi hayvanlar* münasebetiyle anılmaktadır.

در همه مملکت امروز سلیمانی نیست

کآدمی را نبود درد سر از دیوانش

Bütün memlekette bugün bir Süleyman yoktur ki
Divânından dolayı hiç kimsenin başı ağrımasın

***K** 102/43-1701*

ببارگاه سلیمان روح هدهد عقل

خبر ز عرش عظیم آرد از سبای حروف

Süleyman'ın sarayına akıl Hüdhüd'ünün ruhu
Arş-ı azimden, harflerin melikesinden haber getirir

***K** 47/9-235*

از انگشت سلیمان رفته خاتم

ولی در دست دیوان اوفتاده

Süleyman'ın parmağından çıkmış yüzük
Fakat şeytanların eline düşmüş

***K** 114/54-1730*

بلقیس وار عدل سلیمان طلب مکن

کز ظلم هست سیل عزم در سبای خاک

Belkıs gibi Süleyman'ın adaletini talep etme
Zira toprağın Sebâsındaki bu şiddetli sel zulümdendir

***K** 126/63-1990*

1.1.5.14. Yahyâ

Kur'an'da adı geçen peygamberlerdendir. Seyf'in şiirinde bir *yerde evlilikten sakınması* bağlamında anılmaktadır.

ایا قطره جانت از بحر نور

چو عیسی مجرد چو یحیی حصور

Ey can damlası ışık denizinden olan sen
İsa gibi bekâr ve Yahyâ gibi evlilikten sakınan

***K** 62/20-566*

1.1.5.15. Ya'kûb

Hz. Ya'kûb, genellikle *Hz. Yûsuf, Ken'ân, gömlek, hüzün, kulbe-i ehzân, kör olması, Ken'ân mahzunu* münasebetiyle anılmaktadır.

من آن یعقوب گریانم ز هجرت

که نور چشمم از پیراهن تست

Ben ayrılıktan ağlayan o Yakub'um
Ki gözümün ışığı senin gömleğindedir

***K** 61/19-548*

وقتست اگر شوی چو زلیخا بوصل شاد

یعقوب وار در غم یوسف حزین تویی

Vaktidir eğer Züleyha gibi vuslat ile mutlu olursan
Ya'kûb gibi Yûsuf'un derdiyle hüzünlü sensin

***K** 52/13-332*

نگردد چشم روشن تا بیعقوب

ز یوسف بوی پیراهن نیاید

Ya'kûb'un gözü aydınlanmaz
Yûsuf'tan gömlek kokusu gelmeyince

***K** 65/22-630*

تو نیز ای سیف فرغانی چرایی

حزین در بیت احزان اوفتاده

Sen de ey Seyf-i Fergânî neden
Hüzünlü bir şekilde beyt-i ehzâna düşmüşsün

***K** 114/54-1750*

بهر یعقوبان نابینای هجران چون بشیر

سوی کنعان بردم از یوسف خبر باز آمدم

Ayrılıktan kör olmuş Ya'kûblara müjde gibi
Ken'ân'a Yûsuf'tan haber götürdüm geri geldim

***K** 135/69-2189*

تو ای یوسف مصر دولت نگویی

بشیری بمحزون کنعان فرستم؟

Ey devlet mısrının Yûsuf'u söylemiyorsun

Ken'ân mahzununa bir müjde göndereyim mi?

***K** 110/51-1672*

1.1.5.16. Yûnus

Hz. Yûnus, *balıkla* beraber Kur'an'da anlatılan kıssa münasebetiyle anılmaktadır.

يوسف عقل ترا نفس تو چون زندانست

يونس روح ترا جسم تو بطن الحوتست

Yûsuf senin nefsin aklın için zindan gibidir
Yûnus senin ruhun için bedenin yunus balığının karnı gibidir

***G** 217/38-3866*

1.1.5.17. Yûsuf

Kur'an'da adı geçen peygamberlerden olan Hz. Yûsuf, Seyf'in şiirinde adı en çok anılan peygamberlerdendir. Hz. Yûsuf, edebiyatta güzellik sembolü olarak anılmaktadır. Seyf'in şiirinde de *güzelliği, gömleği, kardeşleri, kuyu, köle, firavun sarayı, Züleyha, azizler, zindan ve vezirliği* bağlamında anılmaktadır.

بلطف حسن چون عسى و يوسف

بمردم جان ببخشم دل ربايم

İyilik ve güzellikle İsa ve Yûsuf gibi
Halka can bağışlayayım gönül çalayım

***K** 52/13-339*

چه يوسفى تو كه از دست تو عزيزان چون

زنان مصر بريدند زارزار انگشت

Sen nasıl bir Yûsuf'sun ki senin yüzünden Azizler
Mısırlı kadınlar gibi inleyerek parmaklarını kestiler

***K** 144/74-2400*

كز كيد حاسدان بغلامى و بندگى

در مصر گشت يوسف كنعان فروخته

Kıskançların hilesiyle köle ve hizmetçilikle
Mısır'da satıldı Ken'ânlı Yûsuf

***K** 44/5-177*

نكو رو يوسفى دارى تو در چاه

ترا ظن آنكه جانى در تن تست

Senin kuyuda güzel yüzlü bir Yûsuf'un var
Sen zannediyorsun ki teninde bir can var

***K** 62/19-560*

سوره يوسف حسن تو همى خواند مگر

ايت روى تو بنمود ز رحمت آثار

Yûsuf suresi mi senin güzelliğini okudu
Yoksa senin yüzünün ayeti mi gösterdi rahmetin izlerini

***K** 77/33-904*

1.1.6. Dört Halife

İlk dört halife Seyf'in şiirinde birer devlet yöneticisi olarak, *itaat ve hizmet* münasebetiyle anılmaktadır. Seyf, tek beyitte ilk dört halifeden üçünü, *Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali'yi* birlikte anarken *Hz. Osman'ı* onların arasında anmaması dikkat çekicidir. *Hz. Ebû Bekir*, sadakatiyle, *Hz. Ömer*, adaletiyle ve *Hz. Ali* de kılıcıyla birlikte anılmaktadır.

که تا بطاعت و خدمت سری فرو نارد

خلیفه باز نگیرد ز اهل طغیان تیغ

İtaat ve hizmet için baş eğmedikçe
Halife isyancılardan geri çekmez kılıcı

***K** 156/84-2683*

بهر چه دوست کند اعتراض نتوان کرد

که بر خلیفه و سلطان کشید نتوان تیغ

Dostun itiraz ettiği hiçbir şey yapılamaz
Halife ve sultana karşı kılıç çekilemez

***K** 157/84-2717*

صدق ابوبکر را علم کن و با خود

تیغ علی وار زن جهان چو عمر گیر

Ebubekir'in sadakatini öğren ve şiar edin
Ali gibi kılıç salla dünyayı Ömer gibi al

***K** 165/92-2874*

1.1.6.1. Ebû Bekir

İlk halife olan Hz. Ebû Bekir, Seyf'in şiirlerinde *sadakati* bağlamında anılmaktadır.

صدیق جد تست و بدو جانت واصل است

ای انبیا باجمعهم اولیای تو

Sıddık senin atandır ve canın ona ulaşır
Ey bütün peygamberlerin evliyası olan sen

***K** 106/46-1570*

صدق ابوبکر را علم کن و با خود

تیغ علی وار زن جهان چو عمر گیر

Ebû Bekir'in sadakatini öğren ve kendine şiar edin
Ali gibi kılıç salla dünyayı Ömer gibi al

***K** 165/92-2874*

1.1.6.2. Ömer

İlk dört halifenin ikincisi olan Hz. Ömer, *Tâhâ süresini dinledikten sonra müslüman olması, adaleti, 'Acem mülkünü fethetmesi* münasebetiyle anılmaktadır.

ز سوز عشق رود رنگ هستی از دل مرد

چو چرک شرک عمر کآن بآب طاها رفت

Aşkın ateşiyle adamın gönlünden gider varlığın rengi
Ömer'in şirkinin kiri Tâhâ'nın suyuyla gittiği gibi

***K** 70/27-744*

ز عشق تو هستی ما را فناست

زوالست ملک عجم را عمر

Senin aşkından bizim varlığımıza yokluk vardır
'Acem mülküne de Ömer çöküştür

***K** 124/62-1966*

کندرین ایام ای خاقان کسری معدلت

ظلم حجاج است اندر روم نی عدل عمر

Bu günlerde ey adaletin kisrâsı olan hakan
Anadolu'da Haccâc'ın zulmü var Ömer'in adaleti değil

***K** 154/81-2584*

دست لطفی بر سر این یک جهان بیچاره دار

کین نماند پایدار آنگه که عمر آید بسر

Lütuf elini bu bir dünya çaresizin üzerine uzat
Ki bu payidar kalmaz Ömer başa gelinceye kadar

***K** 154/81-2598*

صدق ابوبکر را علم کن و با خود

تیغ علی وار زن جهان چو عمر گیر

Ebû Bekir'in sadakatini öğren ve şiar edin
Ali gibi kılıç salla, dünyayı Ömer gibi al

***K** 165/92-2874*

1.1.6.3. Ali

Hz. Ali, Seyf'in şiirinde adı en çok anılan halifelerdendir. Seyf-i Fergânî Divanı'nda, *Ali*, *Haydar*, *Murtazâ* isimleriyle anılan Hz. Ali, genellikle *zülfikarı, sevaş meydanı, cesareti, cömertliği, Hz. Hüseyin'in şehadeti (Kerbelâ), şairliği ve Nechu'l-belâgâ* münasebetiyle anılmaktadır.

همی کوش با نفس خویش و مترس

که غالب بود حیدر اندر مصاف

Daima kendi nefsinle savaş ve korkma
Zira galip olur Haydar savaş meydanında

***K** 67/24-681*

شده سیف فرغانی از مدح او

چنان نامور کز علی ذولفقار

Seyf-i Fergâni onun medhiyle
Öylesine ünlenmiş ki Zülfikâr'ın Aliy'le ünlenmesi gibi

***K** 76/32-874*

وز معدن دل باشک چون در

بر گوهر مرتضا بگریید

Ve gönül madeninden inci
Murtazâ'nın cevherine ağlayınız

***K** 150/79-2538*

برین نهج که تویی با چنین بلاغت شعر

تو حیدری نزند با تو هر سخن دان تیغ

Böylesine bir belagatla şiir söylediğin bu üslubda
Sen Haydar'sın her söz bilen senle kılıç sallayamaz

***K** 157/84-2742*

1.1.7. Sahabeler

1.1.7.1. Bilâl

Hz. Bilâl, klasik şiirde çoğunlukla İslâm'ın ilk müezzini olması münasebetiyle anılmaktadır. Seyf'in şiirinde de, *müezzinliği, Habeşistanlı olması, köle olması ve davete icabetle Habeşistan'dan gelerek Müslüman olması* münasebetiyle anılmaktadır.

گر نفسی از امام شرع مطهر

اذن اذان یابدی بلال حقیقت

O temiz şeriatın imamından bir nefes eğer
Hakikatin Bilâl'ine ezan izni verirse

***K** 83/35-1048*

آفتاب روی تو چون در عرب پیدا شود

از حبش عاشق بلال از پارس سلمان آورد

Senin yüzünün güneşi Arabistan'da ortaya çıksa
Habeş'ten Bilâl'i, Pârs'tan Selmân'ı getirir

***G** 542/576-10152*

1.1.7.2. Ebû Hureyre

Hz. Ebû Hureyre çok sayıdaki hadis rivayetiyle bilinir. Seyf'in şiirinde de *ilmi* münasebetiyle anılmaktadır.

چون مصطفی شود بقیامت شفیع تو

ای علم بوهریره بانبان فروخته

Mustafa kyamet gününde nasıl şefaatçin olsun
Ey Ebû Hureyre'nin ilmini bir azık torbasına satan

***K** 43/5-167*

1.1.7.3. Hasan

Peygamber efendimizin torunu ve Hz. Ali'nin oğlu olan Hz. Hasan, Hz. Mu'âviye ile hilafet tartışması münasebetiyle bir beyitte anılmakta ve hilafetle meşguliyetinin engellendiği söylenmektedir.

بلی معاویه جاه جوی نگذارد

اگر بکار خلافت شود حسن مشغول

Evet makam sevdasındaki Mu'âviye bırakmaz
Hasan hilafet işleriyle meşgul olursa

***K** 177/105-3112*

1.1.7.4. Hüseyin

Peygamber efendimizin torunu ve Hz. Ali'nin oğlu olan Hz. Hüseyin, Kerbelâ'da şehid edilmesi münasebetiyle sıklıkla anılmaktadır. Seyf-i Fergânî Kerbelâ faicası konulu şiir yazan ilk isimlerden birisidir. Divanın 79 nolu kasidesi Kerbelâ konuludur. *Hüseyin gibi öldürülmek istiyorum* diyen Seyf'in şiirinde *gönül Hüseyin'i, düşünce Kerbelâsı, Hüseyin'in matemi, Hüseyin gibi şah, Kerbelâ'da öldürülmüş olan, Resul'ün evladı, Mustafa'nın gönlü, Murtazâ'nın cevheri, bela ehli* gibi kullanımlar dikkat çekmektedir.

خواهم که در ره تو شوم کشته چون حسین

با من کنون معامله حلاج وار کن

Senin yolunda Hüseyin gibi öldürülmek istiyorum
Şimdi bana Hallâc gibi davran

***K** 46/8-212*

یزید عشق تو هر روز تشنه خون ریزد

حسین دل را در کربلای اندیشه

Senin aşkının yezîdi her gün susamış gibi döker
Gönül Hüseyin'inin kanını düşünce kerbalasında

***K** 56/16-418*

شمر تو چون یزید سمر شد بفعل بد

ای تو حسین و آقسرا کربلای تو

Senin Şimr'in Yezîd gibi kötü eylemiyle ünlendi
Ey kendisi Hüseyin ve Aksaray Kerbelâ'sı olan sen

***K** 105/46-1556*

دل خسته ماتم حسینید

ای خسته دلان هلا بگریید

Gönlünüz Hüseyin'in mateminin yorgunu
Ey gönlü yorgunlar hele siz ağlayınız

***K** 150/79-2540*

با یزید انبازی اندر خون شاهی چون حسین

چون تو در حرب از برای شمر جوشن می بری

Hüseyin gibi bir şahın kanında Yezîd ile arkadaşsın
Çünkü sen savaşta Şimr için zırh taşıyorsun/götürüyorsun

***K** 169/98-2954*

1.1.7.5. Mu'âviye

Hz. Ali'den sonra hilafet makamına gelen Mu'âviye bin Ebû Sufyân'dır. Seyf-i Fergânî, Hz. Mu'âviye'yi bir beyitte anmakta ve *makam sevdasındaki Muâviye'nin Hz. Hasan'ın hilafet işleriyle meşgul olmasını engellemesi* bağlamında olumsuz bir şekilde yad etmektedir.

بلی معاویه جاه جوی نگذارد

اگر بکار خلافت شود حسن مشغول

Evet makam sevdasındaki Muâviye bırakmaz
Hasan hilafet işleriyle meşgul olsun

***K** 177/105-3112*

1.1.7.6. Selmân

Hz. Selmân-i Fârisî *İranlı olması, davete icabetle İran'dan gelerek Müslüman olması* münasebetiyle anılmaktadır.

آفتاب روی تو چون در عرب پیدا شود

از حبش عاشق بلال از پارس سلمان آورد

Senin yüzünün güneşi Arabistan'da ortaya çıksa
Habeş'ten âşık Bilâl'i, Pârs'tan Selmân'ı getirir

***G** 542/576-10152*

1.1.8. Kazâ ve Kader

Kazâ ve kader genellikle birlikte kullanılmaktadır. Kader Allah'ın takdiridir ve kazâ da o takdirin vuku bulmasıdır. Kazâ ve kader bazen terim manasıyla bazen de gönderme şeklinde kullanılır. Seyf'in şiirinde, kazâ ve kader ile ilgili telakkiyi yansıtan *baht, baht sarayı, şans, şans evi, takdir edici olarak Kadîr-i Subhân, kazâ şahı, saadet* gibi hususlar da sıklıkla anılmaktadır. Seyf-i Fergânî, kazâ ve kader konusunda, İslâmî esaslar çerçevesinde düşünmektedir. Şiirlerinde *felek, baht, şans* gibi telakkiler kullanmakla beraber esas belirleyici olanın *takdir-i ilâhî* olduğunu belirtir.

دست مشاطه قضا ناراست

هیچ کس را چو تو بزیور حسن

Kazâ süsleyicisinin eli süslemedi
Hiç kimseyi güzellik süsüyle senin gibi

***K** 58/17-476*

قضا اندرو از خطاها خجل

قدر اندرو از گنه شرمسار

Kazâ onda hatalardan utanır
Kader onda günahtan utanır

***K** 76/32-882*

کار این قوم بهارون قضا کن تسلیم

تو برو تا سخن از حق شنوی موسی وار

Sen bu kavmin işini kazâ Hârûn'una teslim et
Sen git ki Allah'tan söz işitesin Mûsâ gibi

***K** 79/33-950*

ز بعد آنکه مرا مدتی قضای اِلَه

میان خِطهٔ تبریز چون گهر در سنگ

Ondan sonra Allah'ın kazâsı bir süreliğine beni
Tebriz şehrinin ortasına attı taşın ortasındaki cevher gibi

***K** 93/39-1270*

دولت سرای تست بهشت این زمان و لیک

دشمن سگیست دور ز دولت سرای تو

Cennet senin baht sarayındır bu zamanda lakin
Düşman senin baht sarayından uzakta bir köpektir

***K** 106/46-1561*

1.1.9. Âhiret ve İlgili Mefhumlar

1.1.9.1. Âhiret

Şairin ahiret bilinci, İslâmî telakkiyle örtüşmektedir. Şair, genellikle ahireti dünya ile karşılaştırma bağlamında ele almaktadır. Ahiretin genelde bir hatırlatma ile birlikte nasihat ederken, uyarırken kullanıldığı görülmektedir. Ahiret ile ilgili unsurların kullanımında çoğunlukla şairin dünyadan uzak durması ve ahireti önemsemesi dikkat çekmektedir. Şaire göre *ahiret konaktır, dünya yoldur ve biz de bu yoldan geçenleriz.* Seyf'in şiirinde ahiret ile ilgili mefhumlar olarak *ahiret, öte dünya, iki dünyadan biri, iki cihandan biri, iki alemden biri, ebedi hayat, o taraf, ukba, ölümden sonraki hayat* gibi kullanımlar dikkat çekmektedir.

دیده بر روضه عقبی بتو روشن نشود

کوردل را گهر چشم نظر بر دنییست

Senin gözün ahirette aydın olmaz
Gönül gözü kör olanın gözü dünyada olur

***K** 54/15-374*

زنده جانی که بشمشیر غمش خود را کشت

بحیات ابدی مژده ور بویحیست

Gam kılıcıyla kendini öldüren bir can

Ebedî hayatta (ahirette) Azrâil'in müjdecisidir

***K** 54/15-388*

بحر لطفی و چون بر آری موج

دو جهان پر شود ز گوهر حسن

Lütuf denizisin ve sen dalgalandıkça
İki cihan güzellik cevheriyle dolar

***K** 58/17-465*

قصه آن طرف درین جانب

می نشاید باین و آنم گفت

O tarafın hikâyesini bu tarafta
Ona buna söylemen yaraşmaz

***K** 104/44-1522*

ملک عقبی متعلق بکسی خواهد بود

که تعلق نکند هیچ بدنیا جانش

Ukbâ mülkü öyle birine ait olacak ki
Canının dünya ile hiçbir alakası yoktur

***K** 113/53-1707*

1.1.9.2. Mahşer (Haşr, Kıyamet)

Mahşer, genellikle *haşr meydanı, kıyamet, kıyamet günü, sur, diriliş günü, mahşer sabahı, mahşer, kıyamet pazarı, yarın, din mahkemesi, o gün, mahşer toprağı, mahşere kadar, babanın evladından kaçtığı gün, bu kaçış nereye diye adama sordukları gün, dinin hakkını istediği gün* gibi kullanımlarla anılmaktadır.

ز نقد قلب بر مردم زمین حشر تنگ آید

بصحرای قیامت در جو بگشایند بار تو

Sahte gümüşten dolayı haşr meydanı halka dar gelir
Kıyamet çölünde senin yükünü açtıklarında

***K** 40/4-83*

چون مصطفی شود بقیامت شفیع تو

ای علم بوهریره بانبان فروخته

Mustafa kyamet gününde nasıl şefaatçin olsun
Ey Ebû Hureyre'nin ilmini bir azık torbasına satan

***K** 43/5-167*

عشق صورست ترا مرده کند زنده کند

بعث روح است از آن طامه او کبریست

Aşk surdur seni öldürür seni diriltir
Ruhun dirilişidir ondan kıyameti büyüktür

***K** 54/15-389*

چو زنده نگردند اینجا بعشق

همان مرده خیزند روز نشور

Burada aşk ile dirilmediklerinde
Aynen ölü olarak dirilirler diriliş gününde

***K** 62/20-570*

از ملاقات رخت شاید که ماند بعد از این

سرخ رو همچون شفق تا صبح محشر آینه

Senin yüzünle görüşmekten dolayı belki de bundan sonra
Mahşer sabahına kadar şafak gibi kırmızı yüzlü olarak kalır ayna

***K** 65/23-637*

1.1.9.3. Sırat Köprüsü

Sırat köprüsü, Seyf'in şiirinde iki yerde anılmaktadır. İlkinde bir benzetme bağlamında, ikincisinde ise gerçek anlamıyla kullanılmıştır.

رو مستقیم باش اگر خوض می کنی

در بحر عشق او که صراطست معبرش

Doğruca ilerle eğer suya dalacaksan
Onun aşkının denizinde zira geçiti sırattır onun

***K** 60/18-512*

پس پشت کردی جحیم و صراط

چو از هستی خویش کردی عبور

Kulak ardı ettin cehennemi ve sıratı
Kendi varlığından geçerken

***K** 63/20-579*

1.1.9.4. Deccâl

Kıyametten önce zuhur edecek ve *hak din zarar görsün diye batıla destek verecek olan Deccâl*, *zamanın deccâlı* şeklinde bir kez anılmaktadır.

چو باطل را دهی قوت ز بهر ضعف دین حق

تو دجالی درین ایام و، جهل تو حمار تو

Hak din zarar görsün diye batıla destek verdiğin için
Sen bu zamandaki deccâlsın ve cehaletin senin örtün

***K** 42/4-127*

1.1.9.5. Cehennem

Seyf-i Fergânî'nin şiirlerinde *duzeh* olarak anılan cehennem, *ateş, azab, hile, tedbirsizlik ve düşüncesizlik, dinden uzaklaşmak, bencillik, günah, nefis, adaletsizlik* münasebetiyle anılır. Seyf'in şiirinde cehennem genellikle cennet ile kıyaslama şeklinde geçmektedir.

نرهد کس بحیله از دوزخ

ماهی از بحر نگذرد بشنا

Kimse hile ile cehennemden kurtulamaz

Balık yüzerek denizden çıkamaz

***K** 39/3-66*

چو تو بی رای و بی تدبیر او را پیروی کردی

تو در دوزخ شوی پیشین و از پس پیشکار تو

Sen tedbirsiz ve düşüncesiz onu takip ettiğin için
Cehennemde sen önden yürüyeceksin ve arkandan da hizmetçin

***K** 40/4-96*

یقین شناس که منزل بغیر دوزخ نیست

بر آن طریق که آن کوربخت خودبین رفت

İyi bil ki ev cehennemden gayrısı değildir
O şanssız bencilin gittiği yolun üzerinde

***K** 73/30-809*

ترا از آتش دوزخ هم احتراق بود

چو در وبال عقوبت بماند اختر نفس

Sana cehennem ateşinden de bir kıvılcım olur
Günahta ısrarcı olarak kaldığında nefs yıldızı

***K** 108/48-1600*

بعدل چون نکند ملک را بهشت صفت

اگر چه حور بود ز اهل دوزخست امیر

Adaletle memleketi cennet gibi yapmaz ise
Hûri olsa da cehennem ehlidir o emir

***K** 115/55-1756*

1.1.9.6. Cennet

Fergânî'nin şiirinde, *behişt, huld, cennet-i me'vâ* şeklinde geçen cennet, *sevgiliyle buluşma, sevgilinin yüzünü göstermesi, sevgilinin güzelliği, sevgilinin kapısı, ödül, sidre ve tûbâ, lezzetli nimetlerle dolu olması, huriler, bostanlar, âb-ı kevser, Rıdvân, baht sarayı* münasebetiyle anılır. Şiirlerde *sekiz cennet, cennet-i me'vâ, firdevs cenneti, adn bahçesi, cennet-i bâki, cennet-i alâ* gibi kullanımlar dikkat çekmektedir.

از بهر جامه جنت ماوی گذاشته

وز بهر لقمه حکمت لقامان فروخته

Elbise için cennet-i me'vâ'yı bırakmış
Lokma için Lokman'ın hikmetini satmış

***K** 43/5-160*

ای هشت خلد را بیکی نان فروخته

وز بهر راحت تن خود جان فروخته

Ey sekiz cenneti bir ekmeğe satan
Bedeninin rahatlığı için ruhunu satan

***K** 43/5-147*

درخت طوبی قد تو در بهشت وصال

وگر بسدره رسد منتهای اندیشه

Buluşma cennetinde senin endamındır Tuba ağacı
Eğer Sidre'ye ulaşırsa düşüncenin sonucu

***K** 56/16-429*

حوریانند ریاحین و بساتین چو بهشت

وقت آنست که جانان بنماید دیدار

Reyhanlar huriler gibi ve bostanlar cennet gibi
Sevgilinin yüzünü gösterme vaktidir şimdi

***K** 77/33-901*

بباغ جمالت که فردوس جان شد

صنوبر دهد میوه عرعر شکوفه

Firdevs cenneti gibi olan güzelliğinin bahçesinde
Ladin ağacı meyve verir, kavak ağacı gonca açar

***K** 96/41-1347*

1.1.9.6.1. Hûri

Fergânî'nin şiirinde huriler, *vücut güzelliği, iyiliği, masumluğu* münasebetiyle bir benzetilen olarak anılır. Dünyayı cennete çeviren sevgili, güzelliğiyle dikkat çeken sevgili huriye benzetilir.

درختست طوبی صفت زآنکه بستان

بهشتست از آن حور پیکر شکوفه

Tûbâ sıfatlı ağaçtır o yüzden bahçe
Cennettir o yüzden de hûri vücutludur gonca

***K** 96/41-1329*

عالم از وی همچو جنت جنت از وی پر ز حور

خانه از رویش پر از گل جامه زو پر یاسمین

Dünya onunla cennet gibidir cennet onunla hûri doludur
Ev onun yüzüyle gül doludur elbise onunla yasemin doludur

***K** 127/64-2029*

عطر زلف عنبرینش رشک بوی مشک ناب

پشت پای نازنینش به ز روی حور عین

Anber kokulu zülfünün kokusu saf miskin kokusunu kıskandırır
Nazlı ayak bileği ise hûrilerin yüzünden daha güzeldir

***K** 127/64-2039*

1.1.10. Diğer İtikadî Mefhumlar

1.1.10.1. Amel

Sözlükte iş anlamına gelen amel, terim olarak dinî emir ve yasaklar doğrultusundaki her türlü uygulamadır. Seyf-i Fergânî'ye göre amel, *dine uygun olmalıdır, herkes*

kendi amelinin karşılığına ulaşır, amel iyi olmayacaksa hiç olmaması daha iyidir, amel aldatma için kullanılır, amel ilimle olmalıdır, kötü amellerden pişmanlık duyulmalıdır, kötü amellerden utanılmalıdır, amel Allah indinde iyidir ama sadece *amel ile Hakk'ın sevgilisi olunamaz, ibadet/amel halkın huzurunda ifşa edilmemelidir.*

تو هیچ در خور دین کارکرد نتوانی

که آنچه در خور دینست نیست در خور نفس

Sen hiç dine uygun amel edemezsin
Zira dine uygun olan nefse uygun değildir

***K** 108/48-1604*

عاقبت بد بجزای عمل خود برسید

خار می کاشت از آن گل نتوانست درود

Nihayet kötü kendi amelinin karşılığına ulaştı
Diken ekiyordu o yüzden ondan gül deremedi

***K** 160/85-2762*

نفرشتگان که رفیق تواند گویندت

چه نیک کرد کز افعال بد پشیمان شد

Senin yoldaşın olan melekler sana derler
Ne iyi etti de kötü amellerinden pişman oldu

***K** 175/104-3077*

نه نیک زیستی اندر جوانی ای بدفعل

ز کردهای بد خویش شرمسار بمیر

Ey kötü amelli kişi gençlikte iyi yaşamadın
Kendi kötü amellerinden ötürü utanarak öl

***K** 178/106-3143*

گر طاعتی کنی مکنش فاش نزد خلق

چون بیضه یی نهی مکن آواز چون دجاج

Eğer bir ibadet edersen onu halkın huzurunda ifşa etme
Bir yumurta bıraktığın zaman tavuk gibi bağırıp çağırma

***K** 191/124-3398*

1.1.10.2. Arş-ı Alâ

Arş genellikle zemin ile, yer ile, toprak ile beraber kullanılır. Arş-ı Alâ, Seyf'in şiirinde iki yerde *en yüksek mertebe, en yüce makam* anlamında anılmaktadır.

ای قادری که جمله عیال تواند خلق

از فوق عرش اعلی تا منتهای خاک

Ey Kadir olan bütün yaratılmışlar senin ailendir
Arş-ı alânın üzerinden toprağın dibine kadar

***K** 127/63-2018*

شعر با همت عارف که چو چرخست بلند

پست باشد اگر (از) عرش فروتر گویی

Şiir felek gibi yüksek olan arifin himmetiyle
Alçak olur eğer arştan daha aşağıya söylersen

***K** 168/95-2924*

1.1.10.3. Cami

Seyf'in şiirinde cami, bir sosyal eleştiri unsuru olarak kullanılmaktadır. Seyf'e göre, *ibadet için camiye kadar gelmeyen, menfaat için Çin'e kadar gidiyor, cami tevbe mekânıdır, Müslüman olmayanlar, menfaat için camiye gelenler camiden kovulmalıdır.*

از خانه تا در مسجد نيامد از پی دين

وليكن از پی دنيا ز روم تا چين رفت

Din için evden caminin kapısına kadar gelmedi
Fakat dünya için Anadolu'dan Çin'e kadar gitti

***K** 73/30-804*

نقطه عشق اگر پذيرد بسط

بت بمسجد فغان كنان برود

Aşkın noktası eğer şerhi kabul ederse
Güzel camiye figan ederek gider

***K** 131/67-2119*

چو در مسجد سگان يابی مسلمان وار بيرون ران

چو در كعبه بتان بينی برو زنهار بيرون كن

Camide köpekleri bulduğunda Müslüman gibi kov
Kâbe'de putları gördüğünde git aman kov

***K** 165/91-2854*

1.1.10.4. Dua

Dua, kulun Allah'a yönelerek ondan istek ve dilekte bulunmasıdır. Seyf'e göre, *duanın sadakatle yapılması gerekir, gül sabah vakti dua için avucunu açar, bülbül dua için öter, duanın Allah'a ulaşması için dua güvercinlerinin de uçması gerekir, dua eli kapının anahtarıdır, âşık sevgilinin yanağını görmek için dua eder, duanın* kabul o*lması için bulut gibi ağlamak gerekir, dua belalardan korur, yaşlılar devletin bekası için dua ederler, dervişin duası vezirin kalemi ve sultanın kılıcı gibidir, başarıya ulaşmak için dua etmek gerekir, sevgilinin nefreti de sövgüsü de dua olur.*

بتو همی نرسد رقعه نيازم از آنكه

كبوتران دعا راست بسته بر پر سنگ

Sana ulaşmaz bir parça niyazım zira
Dua güvercinleri kanatlarına taş bağlamışlar

K 93/39-1267

ایا مهی که ز بهر دعای روی تو گل

بوقت صبح کف ابتهال بگشاید

Ey ay senin yüzünün duası için gül
Sabah vakti dua avucunu açar

***K** 122/61-1935*

نیکویی کن که نیکوان به دعا

از حوادث نگاهبان تواند

İyilik et zira iyiler dua ile
Belalarda senin koruyucularındır

در زوایای مملکت پیران

داعی دولت جوان تواند

Memleketin her bir köşesinde yaşlılar
Senin genç devletinin duacısıdırlar

***K** 154/82-2639-2640*

که بهر حفظ ولایت دعای درویشان

چو از وزیر قلم باشد و ز سلطان تیغ

Vilayetin korunması için dervişlerin duası
Vezirin kalemi ve sultanın kılıcı gibidir

***K** 156/84-2697*

1.1.10.5. Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i 'ani'l-münker

Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker, Seyf'i Fergânî'nin şiirinde bir beyitte sosyal eleştiri bağlamında abartılı bir şekilde geçmektedir. Memleket kötülük dolmuştur ama hayrı emredecek ve kötülüğü de nehyedecek iyi bir kişi bile yoktur.

مملکت جمله پر از منکر و معروفی نه

که بخیر امر کند یا بود از شرناهی

Memleket münkir doludur ve bir tek mümin yok
Ki hayrı emrede yahut kötülüğü nehy ede

***K** 147/76-2494*

1.1.10.6. Ezan

Seyf'in şiirinde ezan üç beyitte geçmektedir. İki beyitte *ezân* şeklinde geçerken bir beyitte de *bâng-i nemâz* şeklinde geçmektedir. Seyf'in şiirinde *ezan, namaz çağırısıdır ve ezan için minare şart değildir.*

بت را نمازگاه عبادت مقام داد

بانگ نماز و هیبت الله اکبرش

Güzele ibadet namazgahını makam olarak verdi
Namaz çağrısı Allah'u ekberinin heybeti

***K** 60/18-529*

ور ترا شهرت سعدی نبود نقصی نیست

حاجتی نیست در اسلام اذان را بمنار

Sa'di gibi senin şöhretin olmazsa bir eksiklik değildir
Zira İslâmda ezan için minare gerekli değildir

***K** 80/33-974*

گر نفسی از امام شرع مطهر

اذن اذان یابدی بلال حقیقت

O temiz şeriatın imamından bir nefes eğer
Hakikatin Bilâl'ine ezan izni verirse

***K** 83/35-1048*

1.1.10.7. Hac

Hac ibadeti, Seyf'in şiirinde *hac, kâbe yolculuğu, hacı, tavaf yeri, Kâbe, Mekke, Mekke yolculuğu* gibi kullanımlarda anılır. Seyf'in şiirinde, *tavaf yerinde aşırıya kaçan hacı* vurgusu dikkat çeker ve *bu hacda İsmail'in kurban edileceği* vurgulanarak vazgeçişe atıfda bulunur.

سفر کعبه اگر از طرف شام کنند

در ره مکه یکی منزل حجاج علیست

Eğer Şam tarafından Kâbe yolculuğuna çıksalar
Mekke yolunda hacıların büyük bir konak yeri var

***K** 54/15-379*

اگرچه گه سعی در کار علم

چو حاجی رمل میکنی در مطاف

Her ne kadar ilim işinde çaba harcıyorsan da
Hacı gibi aşırıya kaçıyorsun tavaf yerinde

***K** 67/24-677*

درین ره ترا زاد جانست و بس

درین حج سمعیل قربان شود

Bu yolda senin azığın candır ve yeter
Zira bu hacda İsmâil kurban edilir

***K** 121/60-1909*

1.1.10.8. Kâbe

Seyf'in şiirinde hac ve Kâbe genellikle birlikte kullanılmaktadır. Kâbe, klasik edebiyatta genellikle sevgilinin kapısı ve yurdu benzetmesiyle işlenir, hedef ve amaç için de benzetilen olarak kullanılır. Seyf'in şiirinde de bu benzetilen anlamıyla kullanılmaktadır. Seyf'e göre, *sevgili vuslat kâbesidir, fazilet ve şerefle kâbe olur, sevgi kâbesini gönül kurar, dostun sokağı kâbedir.* Kâbe Seyf'in şiirinde genellikle de gerçek anlamıyla kullanılmaktadır. *Kâbe, dinin kuvvetiyle kâfirlerden korunmuştur, darlıkta da viran olmaz, uzaktır, kervanla ulaşılabilir, nefsini terk*

etmeyen kâbe yolculuğuna çıkamaz, hacı olmak için haremde bulunmak yetmez, münafıklar ka'bede puta taparlar, kâbeye gitmek için deve ve azık almak gerekir.

جمال كعبه وصلت بديده دل ديد

دل من از سر كوه صفاى انديشه

Vuslat kâbesinin güzelliğini gönül gözüyle gördü
Düşünce sefasının tepesinden benim gönlüm

***K** 56/16-449*

تو گر كعبه باشى بفضل و شرف

درين كوى كردن نيازى طواف

Sen eğer fazilet ve şerefle Kâbe olursan
Bu sokakta tavaf duası etmek gerekir

***K** 67/24-678*

دين قوى دار كه از قوت اسلام برست

حجر و كعبه ز تقبيل و طواف كفار

Dini güçlü tut zira İslâm'ın kuvvetiyle kurtuldu
Hacer ve Kâbe kafirlerin öpmesinden ve tavafından

***K** 80/33-963*

بناى كعبۀ مهرت چو مى‌نهاد دلم

به عقل گفتم كاز هر طرف بياور سنگ

Gönlüm senin sevgi kâbenin binasını kurduğunda
Akla her taraftan bir taş getirmesini söyledim

***K** 92/39-1249*

بت‌پرستى همى بكعبه درون

زند خوانى همى به ياسين در

Sen puta taparsın Kâbe'nin içinde
Zend okursun daima Yâsîn'in içinde

***K** 133/68-2157*

1.1.10.9. Hicret

Hicret, burada Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretini esas alan hicrî takvimin başlangıcı bağlamında kullanılmıştır.

هفتصد و سه سال بر گذشته ز هجرت

روز نگفتيم و ليل، مه رمضان بود

Hicretten yediyüz üç yıl geçmiş
Gece gündüz demedik, Ramazan ayı idi

***K** 130/65-2087*

1.1.10.10. Hilafet

Hilafet, Seyf-i Fergânî'nin şiirinde hilafet tartışmaları ve mücadelesi bağlamında geçmektedir. İlkinde Ebû Muslim'in son Emevî halifesi II. Mervân ile mücadelesi

bağlamında ve ikincisinde de Hz. Hasan ile Hz. Mu’âviye arasındaki hilafet mücadelesi bağlamında anılmaktadır.

پی عروس خلافت که در کنار آید

میان لشکر بومسلم است و مروان تیغ

Elde edilecek hilafet gelininin ardında
Kılıç var Ebû Muslim ile Mervân’ın ordusunun arasında

***K** 156/84-2685*

بلی معاویه جاه جوی نگذارد

اگر بکار خلافت شود حسن مشغول

Evet makam sevdasındaki Mu‘âviye bırakmaz
Hasan hilafet işleriyle meşgul olsa

***K** 177/105-3112*

1.1.10.11. Hutbe

Hz. Peygamber döneminden sonra hutbe dinî fonksiyonu yanında siyasî hâkimiyetin sembolü olarak da önem kazanmıştır.[111] Klasik şiirde daha çok benzetilen olarak kullanıldığı dikkat çeken hutbe Seyf’in şiirinde de üç beyitte geçmekte ve bu üç beyitte de gerçek anlamının dışında kullanıldığı görülmektedir. İlkinde *güzellik minberinde okunan sevgi hutbesi* olarak dosta övgü bağlamında, ikincisinde de yine övgü bağlamında *sevgilinin yanağına okunur,* üçüncüsünde de şairin kendi şiirini övmesi bağlamında, *benim şiirimle minberin değeri arttı* şeklinde kullanılmaktadır.

خطبه مهر دوست می خواند

روز و شب برفراز منبر حسن

Dost sevgi hutbesini okuyor
Gece gündüz güzellik minberinde

***K** 59/17-493*

چو بلبل به نام رخت خطبه خواند

اگر همچو سوسن بیابد زبان گل

Bülbül gibi senin yanağının adına hutbe okur
Eğer zambak gibi bir dil bulursa gül

***K** 99/42-1407*

خطبه شعر مرا شد پایه منبر بلند

ز آنک بر زر سخن شد سکه سلطانی مرا

Benim şiirimin hutbesiyle minberin değeri yükseldi
Söz altını benim için sultanlık sikkesi olduğu için

***K** 104/45-1525*

[111] Mustafa Baktır, “Hutbe”, ***DİA***, XVIII. Cilt, 1998, s. 425.

1.1.10.12. Günah

Seyf-i Fergânî'ye göre, *günah yara açar ve günah yarası bir ah ile şifa bulur, yanlış kişiye itaat günahtır, günah bağışlanandır, günah dolu gün bir kayıptır, ne mutlu bir ömrü günahsız geçirene, nefis günahta ısrarcı olunca o ısrarı bir cehennem kıvılcımı olur, günah unutulmamalıdır, günah işleyen oturup ağlamalıdır, şeriatta tövbe günahtan daha iyidir ama çokça tövbe edenin tövbesi de kibirlinin ibadetinden daha iyidir.*

مرض صد گنه شفا یابد

از سردرد اگر کنی یک آه

Yüz günahın yarası şifa bulur
Eğer dert edinerek bir ah çekersen

***K** 39/3-69*

نیت طاعت او هست ترا معصیتی

کمر خدمت او هست ترا زناری

Ona itaat etme niyetin senin için günahtır
Onun hizmet kemeri senin için zünnardır

***K** 50/12-295*

حدیث غیر تو کردن صواب می پنداشت

ببخش چون گنه من خطای اندیشه

Senden başkasını konuşmayı sevab sanıyordu
Benim günahım gibi bağışla düşüncenin hatasını

***K** 56/16-454*

مال و عیال اینجا بی شک وبال مردند

شاد آنک بگذراند عمری به بی وبالی

Mal ve çocuklar burada günah şüpesi olmadan öldüler
Ne mutlu ona ki bir ömrü günahsız olarak geçirir

***K** 107/47-1592*

ترا از آتش دوزخ هم احتراق بود

چو در وبال عقوبت بماند اختر نفس

Sana cehennem ateşinden de bir kıvılcım olur
Günahta ısrarcı olarak kaldığında nefis yıldızı

***K** 108/48-1600*

1.1.10.13. Gusül

İslâm'da temizliğin temel şartlarından biri olan gusül bir beyitte gerçek anlamı dışında anılmaktadır.

اگر حق الیقین خواهی برو از چرک هستیها

بآبی غسل ده جان را که از عین الیقین باشد

Hakke'l-yakini istersen sıyrıl varlıkların kirinden
Ayne'l-yakin suyuyla canına gusül aldır

***K** 167/95-2915*

1.1.10.14. İstincâ

İstincâ vücuttan çıkan pisliği temizlemek, tuvalet ihtiyacını giderdikten sonra dışkı ve idrar kalıntısını su vb. şeylerle temizlemek[112] demektir. İslâm'da temizliğin imkânlarından birisi olan istincâ burada bir benzetme vesilesiyle kullanılmıştır.

نزد آن کز حدث نفس طهارت کرده است

خاک آن ملک کلوخی ز پی استنجیست

Nefsin kötülüklerinden temizlenmiş olanın yanında
O memleketin toprağı istincadan sonra bir kesek parçasıdır

***K** 54/15-385*

1.1.10.15. Kadir Gecesi

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde kadir gecesi benzetilen olarak anılmaktadır. Seyf'in şiirinde, *kavuşma günü kadir gecesi gibi beklenir, kadir gecesi hep düşlenir, ay ve güneş eğer dervişlerin gecelerine sığabilirlerse onlar için her saat kadir gecesidir.*

روز وصال در همه ایام سایرست

آن روز را تو چون شب قدر انتظار کن

Kavuşma günü bütün zamanlarda farklıdır
O günü sen kadir gecesi gibi bekle

***K** 46/8-208*

ترا بسی شب قدرست زیر دامن تو

چو خواب فکرت و بالین ترا گریبان شد

Senin eteğinin altında çokça kadir gecesi vardır
Uyku düşüncen ve yastık da senin yakan olunca

***K** 176/104-3095*

شب قدرست و روز عید هر ساعت مه و خور را

اگر خود را بگنجانند در شبهای درویشان

Kadir gecesidir ve bayram günüdür her saat ay ve güneşe
Eğer kendilerini sığdırabilirlerse dervişlerin gecelerine

***K** 184/112-3272*

1.1.10.16. Kıble

Müslümanların namaz kılarken yöneldiği yön olan kıble bu beyitte gerçek anlamı dışında kullanılmıştır.

---

[112] Salim Öğüt, "İstibrâ ve İstincâ", ***DİA,*** XIII. Cilt, 2001, s. 320.

ای که در صورت خوب تو جمال معنیست

قبله روح از آن روی کنم کان اولیست

Ey güzel yüzünde mananın güzelliği olan sen
Ruh kıblesine yöneleyim zira o ilkidir

***K** 53/15-363*

1.1.10.17. Kulluk

Kulluk burada gerçek anlamıyla kullanılmış ve nimetlerin sahibinden gayrısına kulluk edilmemesi vurgusuyla anılmıştır.

ای که طاعت نکنی خاص برای منعم

از نعیم دو جهان هرچه خوری جمله ربیست

Ey nimet bağışlayan için özel kulluk etmeyen kişi
Her iki dünyanın nimetlerinden her ne yersen hepsi de ribâdır

***K** 54/15-376*

1.1.10.18. Kün emri

Ayet-i kerimede geçen *kün fe yekûn* ifadesine göndermeyle anılmaktadır.

از امر کن اندر گلستان خلق

بدانی چه برگ آورد شاخ کاف

Yaratılmışların bahçesinde Kûn emrinden
Kaf dalı ne yapraklar göğertir bilesin

***K** 67/24-686*

1.1.10.19. Levh-i Mahfûz

Kitâbu'l-mübîn, apaçık kitap demektir ve Levh-i Mahfûz için kullanılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de En'âm suresi elli dokuzuncu ayette sözü edilmektedir.

هر رطب و یابسی که رقم دارد از وجود

در خویشتن طلب که کتاب المبین تویی

Yeryüzünde var olan yaş ve kuru her şeyi
Kendine sor zira kitâbu'l-mubîn sensin

***K** 51/13-318*

هرچه بر لوح ازل مکتوبست

یک یک از صفحه دل می خوانند

Levh-i ezelde yazılı olan herşeyi
Bir bir gönül sayfasından okurlar

***K** 184/111-3257*

1.1.10.20. Mehdî-yi muntazır

İnanışa göre ahir zamanda yeryüzüne gelerek adaleti tesis edecek kişidir. İki beyitte anılmaktadır.

چون نزول عیسی اندر عهد ما نا ممکنست

عدل غازانست ما را همچو مهدی منتظر

Bizim devrimizde Îsâ'nın inişi imkânsız olduğu için
Gâzân'ın adaleti beklenen Mehdî gibidir bizim için

***K** 154/81-2596*

آمدی جمشید و مهدی تا شدی سر کوفته

مار ضحاکان ظلم از گرز افریدون عدل

Gelirdi Cemşîd ve Mehdî ezilirdi başı
Zulüm Dehhâklarının yılanının adalet Ferîdûn'unun gürzüyle

***K** 163/88-2816*

1.1.10.21. Namaz

Seyf-i Fergânî'ye şiirlerinde vakit namazları, teheccüd namazı, bayram namazı ve cenaze namazı anılmaktadır. *Namaz için zulmün kirletmediği temiz bir toprak gereklidir, sevgilinin zülfü çağırmayana dek namaz kılınmaz, tevazu için halkla birlikte namaz kılınır, başkalarının iltifatı için kılınan namaz sehiv secdesi gerektirir, Hakkın sevgilisi olmak için namaz yeterli değildir.*

نزد عاشق گل این خاک نمازی نبود

که نجس کرده پرویز و قباد و کسریست

Âşığa göre bu toprağın çamuruyla namaz olmaz
Zira Perviz'in, Kubad'ın ve Kisra'nın kirlettiği topraktır

***K** 54/15-386*

نماز نیست مرا تا بلال زلفت گفت

ز قامت تو دلم را صلای اندیشه

Benim için namaz yoktur ta ki senin zülfünün Bilâl'i
Senin kametinden benim gönlüm için düünce selası okumadıkça

***K** 56/16-425*

بترک ملک دو عالم چهار تکبیرست

یکی نماز تهجد یکی دوگانه تو

İki dünya mülkünü terk etmek için dört tekbir yeter
Biri teheccüd namazı biri de senin iki rekatlık namazın

***K** 111/52-1695*

وز بعد آن بغیر صف اندر نماز عید

کس هیچ جا ندید چنین بر قطار پای

Ve ondan sonra bayram namazının safı dışında
Hiçbir bir yerde ayağı böyle bir safta görmedi kimse

***K** 142/73-2374*

بی طهارت ز التفات غیر اگر طاعت کنی

هم حدث اندر وضو هم سهو داری در نماز

Başkalarının iltifatından arınmadan eğer ibadet edersen

Hem abdestte pislik kalır ve hem de namazda sehiv secdesi
***K** 151/80-2557*

1.1.10.22. Nikâh

İslâm inancının temel ilkelerinden olan nikâh iki beyitte anılmakta ve her ikisinde de gerçek anlamı dışında kullanılmaktadır.

سغبۀ ملکی مشو که پیشتر از تو
همچو زن اندر حبالۀ دگران بود

Saltanata aldanma zira senden önce
Kadın gibi başkalarının nikâhındaydı
***K** 130/65-2090*

مردانه گنده پیر جهان را طلاق ده
کز عشق بست با دل تو عقد ازدواج

Erkekçe şu yaşlı bunak dünyayı boşa
Zira aşkla senin gönlüne evlilik akdi bağladı
***K** 191/124-3403*

1.1.10.23. Oruç/Ramazan

Seyf'in şiirinde oruç ibadet olarak anılırken ramazan ayı da zaman olarak anılmaktadır. Seyf'e göre *Hakk'ın sevgilisi olmak veya Hakk'ın âşığı olmak için oruç yeterli değildir.*

هفتصد و سه سال بر گذشته ز هجرت
روز نگفتیم و لیل، مه رمضان بود

Hicretten yediyüz üç yıl geçmiş
Gece gündüz demedik, Ramazan ayı idi
***K** 130/65-2087*

محبوب حق شدن بنماز و بروزه نیست
این آرزوت اگرچه کند در دل اختلاج

Hakk'ın sevdiği olmak namaz ve oruç ile değildir
Bu arzun gönlünde bir şüphe uyandırsa da
***K** 191/124-3398*

1.1.10.24. Risâlet

Peygamber efendimizin mübarek sırtında bulunan ve peygamberliğine delil olan mühürdür. Şair de onun imanı için delaletine vurgu yapmaktadır.

خود مرا شمشیر حجت قاطعست از بهر آنک
سنت ختم رسل علمیست برهانی مرا

Zaten kılıç benim için kesin delildir zira
Risâlet mührü geleneği apaçık bir işarettir benim için
***K** 105/45-1540*

1.1.10.25. Takvâ

İslâm'da dinin emir ve yasaklarına gereği gibi uymak ve sakınmak anlamında olan takvâ burada mecazen kullanılmaktadır.

هر چه در قید خود آرد دل آزادت را

بجز از عشق بدو دل ندهی آن تقویست

Her ne kadar senin özgür iradeni kendi buyruğuna almış olsa da
Aşk dışında bir şeye gönül vermezsen o takvâdır

***K** 54/15-381*

1.1.10.26. Tekbir

Namaza başlama şartlarından olan tekbir iki beyitte anılmakta ve gerçek anlamıyla kullanılmaktadır.

بترک ملک دو عالم چهار تکبیرست

یکی نماز تهجد یکی دوگانه تو

İki dünya mülkünü terk etmek için dört tekbir yeter
Biri teheccüd namazı biri de senin iki rekatlık namazın

***K** 111/52-1695*

برو اندر صف مردان چو غازی تیغ زن با خود

درآور نفس کافر را بیک تکبیر در طاعت

Git yiğitlerin safında gazi gibi kendine kılıç salla
Kâfir nefsi tek tekbirle itaat ettir

***K** 164/90-2845*

1.1.10.27. Tövbe / İstiğfar

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde tevbe ve istiğfar genellikle birlikte anılır. Seyf'in şiirinde, *boşa geçen ömürden sonra istiğfar etmeli, suskunluk söz günahının tövbesidir, tövbe eden affedilir, tövbe kâfiri Müslüman eder, karanlığı ışık eder, küfrü de iman eder, tövbe köleyi efendi eder, tövbe gönül karanlığını aydınlatan güneştir, tövbe iman lambasının yağıdır, tövbe ile gönül yıkanır ve Kur'an gibi hak sırlarının mekânı olur.*

بسخن گفتن بیهوده بپایان شد عمر

صرف کن باقی ایام باستغفاری

Boş konuşmakla sona erdi ömür
Kalan günlerini istiğfar ile geçir

***K** 50/12-309*

ور نه کم گوی سخن رو پس ازین خامش باش

که خموشی زگناه سخنست استغفار

Yoksa az konuş ve git bundan sonra sessiz ol
Zira suskunluk söz günahından tövbedir

K *80/33-976*

اگر تو توبه کنی کافری مسلمان شد

بتوبه ظلمت تو نور و کفرت ایمان شد

Eğer sen tövbe edersen bir kafir Müslüman olur
Tövbe ile karanlığın ışık ve küfrün de iman olur

K *175/104-3076*

چو توبه کردی ای بنده خواجه وار بناز

که در دو کون بآزادی تو فرمان شد

Tövbe ettiğin için ey köle efendi gibi davran
Zira her iki cihanda senin özgürlük emrin verildi

K *175/104-3079*

برو چو اهل هدایت کنون ره اسلام

بنور توبه که زیت چراغ ایمان شد

Şimdi yürü sen İslâm yolundan hidayet ehli gibi
İman lambasının yağı olan tövbe ışığıyla

K *176/104-3081*

1.1.10.28. Secde

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde secde, namazdaki normal secde, sehiv secdesi gibi gerçek anlamının yanısıra sevgiliye duyulan hürmetin ifadesi olarak da kullanılmaktadır. *Aşk güzelin önünde secde eder, âşık yüz bulunca sevgilinin huzurunda secde eder, güneş sevgilinin yanağının huzurunda secde eder, iltifat için namaz kılınca sehiv secdesi gerekir.*

تا رخ تو ندید سجده نکرد

عشق دل داده پیش دلبر حسن

Senin yanağını görmedikçe secde etmedi
Gönül vermiş aşk güzellik güzelinin önünde

K *59/17-485*

گر تو یکباره بدو روی نمایی پس از آن

پیش تو سجده کند کفر چو ایمان صدبار

Eğer sen bir kez ona yüz gösterirsen ondan sonra
Senin huzurunda secde eder küfür tıpkı iman gibi yüz defa

K *78/33-926*

وآنگه ز روی صدق کند وز سر خشوع

پیش رخ تو سجده خدمت هر آفتاب

Ve o anda sadakat ve itaatle
Senin yanağının önünde hizmet secdesi eder her güneş

K *87/37-1135*

بی طهارت ز التفات غیر اگر طاعت کنی

هم حدث اندر وضو هم سهو داری در نماز

Başkalarının iltifatından arınmadan eğer ibadet edersen
Hem abdestte pislik kalır ve hem de namazda sehiv secdesi

***K** 151/80-2557*

1.1.10.29. Sidre

Sidretü'l-müntehâ ulaşılabilecek en son aşamadır. Beşer bilgisinin son hudududur. Sidre-yi Tûbâ ise Sidre'de bulunan cennetteki bir ağaçtır.[113] Sidre genellikle müntehayla birlikte kullanılır ve sevgilinin uzun boyunu sembolize eder. Tûbâ ağacı da klasik şiirde sevgilinin boyu münasebetiyle anılır. Seyf'in şiirinde her ikisine de gönderme olduğu dikkat çekmektedir.

درخت طوبی قد تو در بهشت وصال

وگر بسدره رسد منتهای اندیشه

Buluşma cennetinde senin endamındır Tuba ağacı
Eğer Sidre'ye ulaşırsa düşüncenin sonucu

***K** 56/16-429*

رعد تا صور دمیدست و زمین زنده شده

همبر سدره و طوبیست درخت از ازهار

Şimşek sûru üfleyinceye kadar yeryüzü dirilmiş
Sidre'nin karşısında ve çiçeklerle dolu bir ağaçtır Tubâ

***K** 77/33-899*

ور چنانست مرادت که درخت قدرت

شاخ بر سدره رساند ز زمین بیخ بر آر

Ve eğer amacın kudret ağacının
Sidre'ye uzatması ise dalını yerden çıkar kökünü

***K** 79/33-954*

1.1.10.30. Şefaat

Bağışlamak için aracı olma durumu olan şefaat bir beyitte anılmakta ve bu anlamıyla kullanılmaktadır.

ترا بنزد تو هردم شفیع می آرم

بحق آنک مگردان مرا بمن مشغول

Senin yanına şefaatçi olarak seni getiririm/anarım
Onun hakkı için beni benimle meşgul etme

***K** 177/105-3121*

1.1.10.31. Şehit / Gazi

Şehit ve gazi kavramları birlikte aynı beyitte kullanılmıştır. Bu kavramlar gerçek anlamlarının dışında aşık ile sevgili arasındaki mücadele münasebetiyle kullanılmıştır.

---

113 İskender Pala, ***Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü,*** Kapı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 404, 459.

تویی غازی که صد چون من مسلمان

شهید غمزه مردافگن تست

Sensin gazi ve ben gibi yüz Müslüman
Senin adam yenen gamzenin şehididir

***K** 61/19-547*

1.1.10.32. Şehâdet

Şehadet kelimesi Seyf'in şiirinde bir yerde o da Kerîmeddîn İsm'âîl el-Bekrî'nin ölümü münasebetiyle geçmektedir.

این هفت ماهه زحمت و محنت ز ناکسان

رنجوری تو بود و شهادت شفای تو

Bu yedi ay boyunca alçaklardan zahmet ve eziyet
Senin hastalığın idi ve şehadet senin şifan idi

***K** 106/46-1057*

1.1.10.33. Şeytan

Şeytan kavramı Seyf'in şiirinde yirmi yedi defa anılmaktadır. Genellikle *şeytan* şeklinde geçerken bazen de *iblis*, *ehrimen*, *div* şeklinde geçmektedir. Şeytan kötülüğü sembolize eder ve genellikle melek ile tezat halinde kullanılır. Kötü, zalim insanlar şeytana benzetilir. Seyf'in şiirinde şeytan, *yol üstüne oturup yol kesendir, şaşırtandır, şaşıdır, eşektir, melek şeytan olmaz, melek şeytan suretine bürünmez, nefsin rehberidir, her evde yuva yapar, iblis lanetlidir, Süleyman'a itaat etmiştir, zulüm şeytanların mülkü ve mirasıdır, şeytan haktan alıkoyar, dünya iblisin mülküdür, zamane insanlar da şeytanlaşmıştır ve şeytan gibi yol keserler, nefis de bir şeytandır, şeytandan güvende olmak için insandan uzaklaşmak gerekir, Süleyman sıfatlılar dışındaki insanlar da şeytandır, yüzük taşının altında şeytanların sihri vardır, gafil avlar, memleket şeytan dolmuştur, memleket Süleyman'sız kalınca şeytanın mülkü oldu, iblis yaşlanınca yeni şeytanlar ona vekalet ediyor, şeytan mührü ele geçirse de Süleyman gibi olamaz, hiçbir şekilde şeytan gibi olan ruhu'l-emîn gibi olamaz.*

درین ره گر ملک بینی پری وار

نهان شو زو که شیطان ره زن تست

Bu yolda eğer peri gibi melek görürsen
Saklan ondan zira yol kesen şeytanındır senin

***K** 62/19-556*

ظلم بهر خانه لانه کرده چو خطاف

عدل چون عنقا ز چشم خلق نهان بود

Zulüm her evde şeytan gibi yuva yapmıştı
Adalet Anka gibi halkın gözünden saklanmıştı

***K** 129/65-2061*

ملک ابلیس است این ویرانه پردیو و دد

مادر و انس دل و آرام جان تا کی خوهیم

İblisin mülküdür dev ve canavar doludur bu harabe
Anneden ne zamana kadar gönül sevgisi ve can huzurunu isteyelim

اهل این دور آدمی را چون شیاطین ره زنند

ما نشان راه تو از ره زنان تا کی خوهیم

Bu zaman ehli insanın yolunu şeytanlar gibi keserler
Biz senin yolunun izini ne zamana kadar yol kesicilerden soralım

***K** 170/99-2976-2977*

جای نفس و طبع شد کز عشق خالی گشت دل

ملک دیوان شد ولایت کز سلیمان باز ماند

Nefsin yeri oldu aşktan boş kalınca gönül
Şeytanların mülkü oldu ülke Süleyman'dan kalınca

***K** 187/116-3336*

1.1.10.34. Şükür

Seyf'in şiirinde şükür genellikle hamd ve nimet ile birlikte anılmaktadır. *Nimete karşı şükredilmesi gerekir, nimetin şükrü seher duasıyla eda edilmelidir, yoksulluktan korkusu olmayan şükreder, mutluluk için şükredilir, harmandan mahsül için şükr edilir.*

گر ز دست دیگری نعمت خوری

شکر او می کن که نعمت آن اوست

Başkasının elinden bir nimet yer isen
O'na şükret zira nimet ona aittir

***K** 36/1-3*

شکر منعم بدعای سحری کن نه بمدح

کاندرین عهد ترا نیست جز او دلداری

Nimetin şükrünü seher duasıyla eda et övgü ile değil
Zira bu zamanda ondan başka kimse sana teselli veren değil

***K** 50/12-306*

سیف فرغانی ازین کشت ار نچیدی خوشه یی

شکر کن چون دانه یی زاطراف خرمن می بری

Seyf-i Fergânî eğer bu tarladan bir başak biçmediysen
Şükr et zira bak harmanın etrafından bir tane götürüyorsun

***K** 170/98-2965*

1.1.10.35. Yedi gök

Kur'an'da defaetle anılan yedi gök ifadesi gökyüzünün farklı katmanlarına işaret etmektedir. Burada mübalağa olarak kullanılmaktadır.

هفت آسمان بحسن تو كردند محضرى

چون ماه شاهديست بر آن محضر آفتاب

Yedi gök senin güzelliğine mübaşirlik yaptı
Nasıl ki ay şahid/güzeldir ve güneş ona mübaşir

***K** 89/37-1152*

1.1.11. Çeşitli Dinler İle İlgili Mefhumlar

1.1.11.1. İslâm/Müslümanlık

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde İslâm/Müslümanlık kavramları birçok beyitte anılmaktadır. Dönemin şartları bağlamında İslâm dininin mevcut durumu değerlendirilir. *Menfaati için İslâmı terk edenlerden, Müslümanlıktan çıkanlardan, memlekette Müslümanlıktan bir eser kalmadığından, İslâm bayrağının boynu büküklüğünden* söz edilir*, İslâm'ın nuru, kuvveti, İslâm lambası* vurgulanır.

تو مسلمان گشته و از نامسلمان حاكمان

اندرين كشور نمانده از مسلمانى اثر

Sen Müslüman oldun ve Müslüman olmayan egemenler yüzünden
Bu memlekette kalmamış Müslümanlıktan bir eser

***K** 154/81-2585*

اى ز براى نعمت دنيا چو اهل كفر

اسلام ترک كرده و ايمان فروخته

Ey sen dünya nimeti için ehl-i küfür gibi
İslâmı terk eden ve imanı satmış olan

***K** 43/5-150*

بر ما بنور لامع اسلام روشنست

كاى عشق يار غير تو كفرست و دين تويى

Bizim için İslâm'ın o parlayan nuruyla aydınlıktır
Ey yârin aşkı senden başkası küfürdür ve din sensin

***K** 51/13-324*

رايت اسلام سر شكسته ازيرا

دولت دين پير و بخت كفر جوان بود

İslâm bayrağı boynu bükük, bu yüzden
Dinin bahtı yaşlı ve küfrün şansı genç idi

***K** 129/65-2062*

برو چو اهل هدايت كنون ره اسلام

بنور توبه كه زيت چراغ ايمان شد

Şimdi yürü sen İslâm yolundan hidayet ehli gibi
İman lambasının yağı olan tövbe ışığıyla

K 176/104-3081

1.1.11.2. Din, İman, Şeriat, Mümin, Müslüman

Din, iman, şeriat, mümin ve Müslüman kavramları Seyf'in şiirinde en sık karşılaşılan kavramlardandır ve sadece kaside bölümünde yüz yirmi altı beyitte anılmaktadır. Din küfür ile, iman küfür ile tezat halinde zikredilir. Mümin ve Müslüman da hakeza küffar ile tezat halinde zikredilir çoğunlukla. Din, iman, şeriat, mümin ve Müslüman kavramları bir olumlama şeklinde kullanılır. Seyf'in şiirinde din bazen klasik edebiyatta gelenek olduğu üzere sevgili anlamında da kullanılmaktadır. Seyf, bu kavramları genellikle sosyal eleştiri bağlamında kullanmaktadır. Bu kullanımlarda yoğunlukla sosyal yozlaşmadan yakınmaktadır. Seyf'in şiirinde *dünya nimeti için ehl-i küfür gibi İslâmı terk edenler, imanı satanlar, dini menfaate alet edenler, dünyalık peşine düşüp din libasını terk edenler, mümin ve müslümnan olduğu halde kibirlenenler, dini dinara tercih edenler* sert bir şekilde eleştirilmektedir.

Seyf'in şiirinde, *sevgiliden başkası küfürdür, karanlıktır, sevgili dindir. Müslüman olmayan için aşk mezhebinin fetvası ölümdür, bu devirde din yok olmuştur, halkın dini zayıftır, amel dine uygun olmalıdır, zira nefse uygun olan dine uygun değildir, dini terkedenler kâfir gibi Müslümanlara saldırıyor, dinde cahil olan devlet işini de bilmez, zalimin elinden dinin kuralları da değişmekten kurtulmaz, din ve dünya işlerini birbirine katan zindana layıktır, din adaleti taşıyan bir gemi gibidir, akılsız ve dinsiz insanlar yönetime gelmiş halk da kurdun elindeki kuzuya dönmüş, din kutbu muzdarip olmuştur, din ve devlet birbirinden ayrılamaz, esası din olan devlet dinin esası gibi sağlam olur, din devletten uzaklaşınca halktan da sevgi beklenmez, dine yardımcı olan sultan ahiretini de kazanır, saltanat ve din mum ve bal gibi ikizdirler.*

Seyf'e göre *fıkıh şeriatın bir bölümüdür, suyu şeriattan olmazsa fidan gelişmez, aşkın saltanatını ilan ettiği yerde şeriatın hükmü kalmaz, nefsi yola getirecek olan şeriattır, gönül şeriat kuralından ayrılınca kâfir nefsin eline esir düşer, Allah'ın şeriatına ve peygamberin sünnetine değer vermeyenler muteber olmuş, şeriatın rüknü boşa çıkmıştır. Hacer ve Kâbe İslâm'ın kuvvetiyle küffârın elinden kurtulmuştur. Ye'cuc fitnesinin engeli İslâm'dır.* Seyf, *eceli geldiğinde Müslümanlık üzere, iman ile ölmeyi diler. Sevgilinin aşkıyla kâfir de Müslüman olur, küfür dinde bir kusurdur, İslâm bayrağının boynu bükük ve dinin bahtı yaşlı olunca, küfrün şansı genç olur, Anadolu'da İslâm'ın adından başka bir şey kalmamıştır.*

ای ز برای نعمت دنیا چو اهل کفر

اسلام ترک کرده و ایمان فروخته

Ey sen dünya nimeti için ehl-i küfür gibi
İslâmı terk eden ve imanı satmış olan

***K** 43/5-150*

بر ما بنور لامع اسلام روشنست

کای عشق یار غیر تو کفرست و دین تویی

Bizim için İslâm'ın o parlayan nuruyla aydınlıktır
Ey yârin aşkı senden başkası küfürdür ve din sensin

***K** 51/13-324*

تا تویی زنده مسلمان نشوی رو خود را

بکش ای خواجه که در مذهب عشق این فتویست

Sen yaşadığın müddetçe Müslüman olmazsan git kendini
Öldür ey efendi zira aşk mezhebinin fetvası budur

***K** 54/15-387*

کم عیار است زر شرع چو هر قلابی

سکه برد از درم دین ز برای دینار

Şeriatın (Kanunun) altınının ayarı düşüktür zira her sahtekâr
Din dirheminden sikke(malzeme) çalar dinar için

***K** 80/33-961*

دین قوی دار که از قوت اسلام برست

حجر و کعبه ز تقبیل و طواف کفار

Dini güçlü tut zira İslâm'ın kuvvetiyle kurtuldu
Hacer ve Kâbe kafirlerin öpmesinden ve tavafından

***K** 80/33-963*

1.1.11.2. Küfr, Kâfir, Âteşperest

Küfür ve kâfir mefhumu, siyah renk, örtme, gizleme mânâlarıyla birlikte sevgilinin saçı, hattı, gözü, kendisi ve rakîb için benzetilen olarak kullanılmaktadır. Bu kavramlar yukarıda belirtildiği üzere genellikle din, iman, mümin ve Müslüman kelimeleriyle tezat halinde kullanılmaktadır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de küfür, kâfir, âteşperest çoğunlukla gerçek anlamıyla kullanılırken aynı zamanda ifade edildiği üzere klasik edebiyatta gelenek olduğu anlamlarda da kullanılmaktadır.

Seyf'in şiirinde *yârden başkası küfürdür, âşık inkârcı bile olsa aşkın etkisiyle Müslüman olur, yanak ve zülüften konuşulurken din ve küfürden bahsedilmemelidir, küfür bir kusurdur, küfür utançtır, kâfirler yıkıcıdır, zalimdir, kâfirler dünya için alçalırlar, dinarı dine tercih edenler kâfirdir, kâfir askeri iman ehline kılıç çeker, kâfiristandan, kâfirlerden cizye alınır, kâfirler kılıç ile yola getirilir, Müslüman kılıcını kâfire karşı kullanır, küfür karanlıktır, küfür ehli tövbe ederse temizlenir ve*

Müslüman olur, kâfir liderler Müslümanları mürted yapıyor, kâfirler Müslümanları işbirlikçi olarak kullanıyorlar çıkarlarına alet ediyorlar.

Seyf-i Fergânî, *kâfir düşmanlarla kolkola girenleri, kâfir gibi mülsümanlara düşenleri, kâfir kılığına bürünen Müslümanları* da sert bir şekilde eleştirmektedir.

بر ما بنور لامع اسلام روشنست

کای عشق یار غیر تو کفرست و دین تویی

Bizim için İslâm'ın o parlayan nuruyla aydınlıktır
Ey yârin aşkı senden başkası küfürdür ve din sensin

***K** 51/13-324*

سیف فرغانی سنائی وار ازین پس نزد ما

« چون سخن زآن زلف و رخ گویی مگو از کفر و دین»

Ey Seyf-i Fergânî bundan böyle bizim yanımızda Senaî gibi
"O yanak ve zulüfe dair konuştuğunda din ve küfürden bahsetme"

***K** 128/64-2054*

اندرین دوری که نزد سروران اهل کفر

زین مسلمان مرتد می کند زنهار دین

Küfür ehli liderlerin yanında bu dönemde
Bu Müslümanlardan bazısını mürted yapıyor din

***K** 180/107-3170*

هر دم اندر حضرت دیان ز بی دینی تو

صد شکایت می کند دنیا چو دین غافل مباش

Her an kadının huzurunda senin dinsizliğinden
Yüz şikayet eder dünya din gibi gafil olma

***K** 185/114-3291*

کافران با نامسلمانان این امت مدام

تا مسلمان را بیازارند آلت می کنند

Kâfirler bu ümmetin gayrimüslimlerini
Müslümanları incitmek için alet ediyorlar

***K** 190/121-3380*

1.1.11.2.1. Zünnar

Zünnâr, gayri müslimlerin dinî alâmetleri olarak takmakla yükümlü kılındıkları kuşak veya kemerdir. Bazı rivayetlerde zünnâr takmanın dinden çıkmak anlamına geldiği ifade edilmekte ve Müslümanların bundan sakınması gerektiği söylenmektedir. Seyf-i Fergânî, zünnarı sevgilinin saçı ve zülüfü anlamında kullanmaktadır.

نیت طاعت او هست ترا معصیتی

کمر خدمت او هست ترا زناری

Ona itaat etme niyetin senin için günahtır
Onun hizmet kemeri senin için zünnardır

***K** 50/12-295*

دهن خوش دم تو مرده دل را عیسی

شکن طره تو زنده جان را زنار

Senin tatlı sözlü ağzın gönlü ölmüş için İsa'dır
Senin zülfünün kıvrımı ruhu canlı için zünnardır

***K** 77/33-905*

بر آن زلف جعد مسلمان فریب

شکن چون صلیبی بزنار بر

O Müslüman aldatan kıvrımlı zülüfün üzerinde
Zünnardaki haç gibi bir kıvrım var

***K** 131/66-2100*

1.1.11.3. Hıristiyanlık

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde Hırıstiyanlık dini doğrudan geçmez ancak Hıristiyanlık dinine ait semboller olan *zünnar, haç ve çarmıh* iki beyitte zikredilir.

بر آن زلف جعد مسلمان فریب

شکن چون صلیبی بزنار بر

O Müslüman aldatan kıvrımlı zülüfün üzerinde
Zünnardaki haç gibi bir kıvrım var

***K** 131/66-2100*

بهر رویت تبارک الله خواند

نطفه در صلب و مضغه در ارحام

Senin yüzün için tebarekallah[114] *okur*
Çarmıhtaki pıhtı ve rahimlerdeki cenin

***K** 175/103-3075*

1.1.11.4. Mecûsîlik

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde Mecûsîlik, iki beyitte benzetilen olarak geçmektedir. Şair muhatabını *dinsizlikte Mecûsî'*ye benzetmektedir.

ز بی‌دینی تو چون گبری و، زند تو سجل تو

ز بی‌علمی تو چون گاوی و، نطق تو خوار تو

Dinsizlikte sen Mecûsî gibisin, büyüklüğün konuşmandır
Bilgisizlikte sen öküz gibisin ve senin konuşman alçaklığındır

***K** 42/4-126*

1.1.11.5. Putperestler

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde, *gümüş putun kulu* olan putperestler çokça anılmaktadır ancak doğrudan putperestler olarak sadece bir beyitte zikredilirken diğer beyitlerde

[114] **Tebarekallah:** Allah mübarek etsin anlamında olup tebrik ve hayranlık bildiren bir duadır.

kendi dininden uzaklaşan Müslümanlar için bir benzetilen olarak anılmaktadır. Bir beyitte de *hak yolu bulmuş olana, İbrâhim'e put gönedermenin yakışık almayacağını* vurgulamaktadır. Menfaatleri için iki yüzlülük yapanlar ve Müslüman gibi görünenler, *Kâbe'de puta tapanlar, Yâsîn'in içinde Zend okuyanlar* eleştirilmektedir.

عابد آن بت سیم اند جهانی که از و

شد مرصع بگهر اسب و خران را افسار

O gümüş putun kulları olan insanlar
At cevheriyle süslendi ama eşeklere yular oldu

***K** 79/33-948*

بمعصیت چه زند ره ترا که گر خواهد

ز طاعت تو ترا بت تراشد آزر نفس

İsyan/günah ile ne diye kessin senin yolunu eğer isterse
Senin ibadetinden/itaatinden sana put yontar nefsin Âzer'i

***K** 108/48-1609*

اگر از سیم و زر باشد ور از در و گهر باشد

به ابراهیم چون شاید بت آزر فرستادن

İster altın ve gümüşten olsun ister inci ve cevher olsun
İbrâhim'e Âzer'in putunu göndermek nasıl yakışık alsın

***K** 109/49-1625*

بت‌پرستی همی بکعبه درون

زند خوانی همی به یاسین در

Sen puta taparsın Kâbe'nin içinde
Zend okursun daima Yâsîn'in içinde

***K** 133/68-2157*

تو در کعبه بتان داری ازین پندارها در دل

ز کعبه بت برون افگن ز دل پندار بیرون کن

Senin putların vardır Kâbe'de ve bu düşünceler de gönülde
Kâbe'den putu at ve gönülden de düşünceyi kov

***K** 165/91-2853*

1.1.11.6. Yahudiler

Üç büyük dinden biri olan Yahudilik Seyf'in şiirinde üç beyitte geçmektedir. İlk beyitte Hz. Mûsâ kıssasında göndermeyle *altın buzağıya tapanlar*, ikinci beyitte doğrudan *Yahudiler* olarak değer bilmeme bağlamında benzetilen olarak ve üçüncü beyitte de riyakarlık bağlamında yine bir benzetilen olarak *Yahudi şalı* kullanımıyla geçer.

این زمان دولت گوساله پرستان زراست

گاو اگر بانگ کند ره بزندشان بُخوار

Bu zaman altın buzağıya tapanların iktidar zamanıdır
İnek eğer böğürürse onların yolunu keser böğürmesiyle

***K** 79/33-947*

نفس را قیمت معشوق نباشد معلوم

قدر عیسی نشناسد چو جهودان این خر

Nefse malum olmaz sevgilinin kıymeti
Yahudiler gibi İsa'nın değerini bilmez bu eşek

***K** 119/57-1844*

عسلی پوشی و گویی که بفقرم ممتاز

شتران با تو شریک‌اند بپشمینه بور

Yahudi şalı örtersin ve fakirliğimdir farkım dersin
Develer seninle ortaktır kırmızı yün elbisede

***K** 188/117-3351*

1.1.11.7. Zerdüştîlik

Seyf-i Fergânî'nin şiirlerinde üç yerde Zerdüştîlik anılmaktadır. İlkinde *şahların yemeğiyle beslenen ve şişmanlayan imam* eleştirilirken Zerdüştîlik dinine mensup olanlarla kıyaslama şeklinde, ikinci beyitte kendi şiirini değerlendirirken ustanın şiiri yanında sürekli yanan bir ateş ve haliyle külün olduğu *Zerdüşt âteşkedesi* şeklinde geçerken üçüncü beyitte de riyakârlık eleştirisi bağlamında Müslüman gibi görünen ve gizli gizli Zerdüştîlik dinini yaşayanlar, *Yâsîn'in içine Zend saklayarak okuyanlar* bağlamında anılır.

ای امام متنعم بطعام شاهان

تا تو فربه شده ای پهلوی دین است نزار

Ey şahların yemeğiyle beslenen imam
Sen şişmanlaşmışsın zayıf ancak Pehlevî dininden olandır

***K** 79/33-941*

حدیث شعر من گفتن بپیش طبع چون آبت

بآتش گاه زردشتست خاکستر فرستادن

Senin su gibi şiirinin yanında benim şiirimin sözünü etmek
Zerdüşt ateşkedesine kül göndermek gibidir

***K** 109/49-1620*

بت‌پرستی همی بکعبه درون

زند خوانی همی به یاسین در

Sen puta taparsın Kâbe'nin içinde
Zend okursun daima Yâsîn'in içinde

***K** 133/68-2157*

1.1.11.7.1. Ahura Mazda

Ahura Mazda, Zerdüştülük dininin tanrısıdır. Bu beyitte de uğuru dolayısıyla zuhalin uğursuzluğu ile karşılaştırma şeklinde kullanılmıştır.

چون به رنج و راحتم راضی از ایزد، فرق نیست

گر به سعد اورمزد ار نحس کیوانی مرا

Sıkıntı ve rahatlıkta da Allah'tan razı olduğum için fark etmez
Benim için ister Ahura Mazda'nın uğuru ve ister zühalin uğursuzluğu

***K** 105/45-1536*

1.2. TASAVVUF

Seyf-i Fergânî'nin eğitim hayatı hakkında başta kendi divanı olmak üzere ulaşılan kaynaklarda net bir bilgiye tesadüf edilmediği belirtilmişti. Divanın müstensihi olan Aksarâyî, şairi *âlim, zahid, takvalı, şeyhlerin ve araştırmacıların efendisi, milletin, hakkın ve dinin kılıcı* şeklinde anmaktadır. Bir şahsın âlimlik mertebesine ulaşması için ciddi bir ilim tahsil etmesi, *âlimlerin ve araştırmacıların efendisi* olarak anılabilmesi için dönemindeki diğer âlimler arasında da ön plana çıkmış olması gerekmektedir. Nitekim şiirleri incelendiğinde de şairin tasavvufi bir birikiminin olduğu görülmekteyse de âlim vasfının çok daha ön planda olduğu kendisini hissettirmektedir. Seyf-i Fergânî bir mutasavvıf olmaktan çok bir âlimdir ancak şiirlerinde tasavvufî mazmunlara da sıklıkla yer vermiştir.

1.2.1. Hak Âşığı

Seyf-i Fergânî'nin şiirlerinde hak âşığı ile ilgili haller çokça anılmaktadır. Tekrara düşmemek için burada lafza dikkatle seçtiğimiz birkaç örnekle yetinecek ve bakiye kullanımlar da ilgili başlıklar altında verilecektir. Seyf'e göre, *hak aşığı olmak namaz ve oruçla olmaz* ve *Hak dostlarının tanınması için onların övülmesi* gerekir. Seyf, *ehlullahın yoksul* olduğunu da vurgular ve *fakr ehliyle ilişki kurulması gerektiğini zira Hakk'a ulaşanların onlar olduğunu* belirti.

محبوب حق شدن بنماز و بروزه نیست

این آرزوت اگرچه کند در دل اختلاج

Hakk'ın sevdiği kul olmak namaz ve oruç ile değildir
Her ne kadar bu arzun gönlünde yer etse de

***K** 44/5-182*

که تا دانی که حق را دوستانند

که من از گفتنی شان می ستایم

Hak dostları olduğunu bilmen için

Onları sözümle övüyorum

***K** 53/14-361*

چون برنگی قانعی از فقر اهل الله را

بوی سیر آید مدام از دلق تو همچون پیاز

Ehlullâh'ın yoksulluğundan bir renge razı olduğundan
Sarımsak kokusu gelir senin hırkandan tıpkı soğan gibi

***K** 151/80-2552*

با اهل فقر تعلق کن و ازیشان باش

بحق رسید چو ایشان چو مرد ازیشان شد

Fakr ehliyle ilişki kur ve onlardan ol
Onlar gibi hakka ulaştı insan onlardan olunca

***K** 176/104-3088*

1.2.2. Tarikat ve İlgili Mefhumlar

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde doğrudan bir tarikat ismi yer almaz, aynı şekilde tarikat mensubiyetine dair bir bilgi de yoktur lakin tarikat ile ilgili mefumlar sıklıkla kullanılmaktadır. Tarikatla ilgili mefumlardan özellikle dikkat çeken derviş daha çok olumsuzlama, eleştiri bağlamında kullanılmaktadır. Seyf, *yularsız eşek dervişleri, kibirli dervişleri, dinarı dert edinen dervişleri, kavga eden miskinleri, hem hırkası hem seccadesi olan ama beynamaz olanları, hakikatte dervişlik ismi ancak mecaz olanları, ciğer kanını ruhunun gıdası yapmış dervişleri, hırka giymiş ama yol yürümeyenleri* eleştirerek *işe yaramaz adam hırkada yiğitlere dönüşmez, eşek sırtında eğer olsa da ata dönüşmez, giydiğin şu hırka yiğitlerden kalmış olsa da haline bir etki edeceğini sanmıyorum* diyerek kanaatini dile getirir.

بگاو آوردند در خانه بعهد تو که و دانه

ز خرمنهای درویشان خران بی فسار تو

Senin döneminde öküz ile getirirler evine saman ve tahılı
Senin yularsız eşeklerin dervişlerin harmanlarından

***K** 40/4-105*

ایا درویش رعناوش چو مطرب با سماعت خوش

بنزد ره روان بازیست رقص خرس وار تو

Ey kibirli derviş dinlemesi güzel çalgıcı gibi
Yolcular için senin ayı gibi oynaman bir oyundur

***K** 42/4-136*

آسمان بار شود پشت زمین را چون کوه

گر حمایت نکند همت درویشانش

Gökyüzü yük olur yeryüzünün sırtına dağ gibi
Eğer dervişlerin himmeti ona yardım etmezse

***K** 113/53-1712*

ای ز تو هم خرقه هم سجاده تو بی نماز

در حقیقت بر من و تو اسم درویشی مجاز

Hem hırkan hem seccaden var ama sen beynamaz
Hakikatte ben ve sana dervişlik ismi ancak mecaz

K *151/80-2552*

Seyf diğer taraftan da dervişliği gayet olumlayarak *dervişlikle bir köşeye çekil ve otur, dervişlerden yüz çevirme, hakikatten aslı vardır tarikattan rengi ve kokusu, eğer dervişlerin himmeti ona yardım etmezse gökyüzü dağ gibi yeryüzünün sırtına yük olur* diyerek *bana dervişlik saltanatını ver sultana muhtaç etme beni, gönül sahibi dervişlere dost kıl dostlara muhtaç etme beni* şeklinde dua eder.

بدرویشی بکنجی در برو بنشین و پس بنگر

جهان داران غلام تو جهان ملک و عقار تو

Dervişlikle bir köşeye çekil ve otur sonra bak
Sultanlar senin kölen ve dünya da senin malın mülkün

K *42/4-140*

غم دینار ندارند که درویشان را

حسبنا الله رقم بر درم استغنیست

Dervişlerin dinar diye bir dertleri yoktur
Hasbunallah istiğnanın en iyi dirhemi olur

K *54/15-382*

سلطان بی نیازی نیست در دنیا توانگر را

بمن ده ملک درویشی ز سلطان بی نیازم کن

Dünyada sultana muhtaç olmayandan daha güçlüsü yoktur
Bana dervişlik saltanatını ver sultana muhtaç etme beni

K *149/78-2515*

چو از اقران صاحب نفس نقصانست حالم را

بدرویشان صاحب دل از اقران بی نیازم کن

Dostlardan halim için bir nefes sahibi noksan olduğu için
Gönül sahibi dervişlere dost kıl dostlara muhtaç etme beni

K *150/78-2530*

Seyf-i Fergânî'nin şiirlerinde doğrudan doğruya bir tarikat isminin zikredilmediği belirtilmişti lakin şiirlerde karşılaştığımız *semâ* mefuhumunun Aksaray'ın hemen yanıbaşındaki Konya'da nevş u nema bulan Mevlevîlik ile ilgili olduğunu ve bu beyitlerde Mevlevîlikten bahsedildiğini ifade etmek mümkündür.

سماع چون کنی از زخمه زبان باصول

بدست دل نزنی بر چهارتای حروف

Semâ' yaparken dil mızrabıyla usul ile

Gönül eline vurmayasın dört harftin üstüne

***K** 47/9-241*

چو چنگ وقت سماع از میان زیورها

چو تو برقص درآیی کند فغان گوهر

Çeng gibi semâ' vakti gümüşlerin arasında
Sen raksa başladığında figan eder cevher

***K** 146/75-2456*

1.2.3. Tecellî

Bir şeyin açıkça belirmesi anlamına gelen tecelli[115], Allah'ın Tûr dağında Mûsâ peygambere tecellisi bağlamında kullanılmaktadır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de *Tûr dağının tecelli ile övünmesi, kayalıkların tecelliye dayanacak takatlerinin olmaması, Allah'ın nurunun tecellisiyle taşın nurlanması, tecelli nurunun dağa düşmesi* şeklinde kullanılmaktadır.

دم از عشق جانان زند جان پاک

که فخر از تجلی کند کوه طور

Temiz can seviliyle aşkından bahseder
Zira Tûr Dağı da tecelli ile övünür

***K** 62/20-574*

ندارد خرد قوت کار عشق

نیارند تاب تجلی صخور

Aklın aşk işine dayanacak kuvveti yoktur
Kayalıkların tecelliye dayanacak takatleri yoktur

***K** 63/20-578*

مراد صعقهٔ موسیست گرچه بر سر طور

شود بنور تجلی حق منور سنگ

Amaç Tûr'un tepesinde Mûsâ'nın bayılması olsa da
Allah'ın nurunun tecellisiyle nurlanır taş

***K** 92/39-1257*

موسی ز دست رفت و ز جای قرار خود

چون کوه دید نور تجلی در اوفتاد

Mûsâ kendini kaybetti bulunduğu yerde
Tecelli nurunun dağa düştüğünü gördüğünde

***K** 117/56-1801*

1.2.4. Cezbe, Hal

Cezbe, heyecana gelme, kendinden geçme anlamına gelirken hal de dervişlerin cezbesi ve coşkunluğu anlamında kullanılmaktadır. Cezbe Seyf'in şiirinde kelime olarak geçmiyor ise de kendinde geçme şeklinde ve vecd hali bağlamında çokça

---

[115] İskender Pala, ***Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü***, s. 445.

anılmaktadır. Hal ise her iki bağlamda da kullanılmıştır. Seyf'e göre *dosta varabilmek için kendinden geçmek gerekir, söz tesir ettiğinde şair kendinden geçer, tövbe şimşeği çaktığında kişi kendine gelir, dalga denizi vecde getirir.*

خیز و از خود بگذر تا بدر دوست رسی

چون رسیدی بدر او بنشین و مگذر

Kalk ve kendinden geç ta ki dostun kapısına varasın
Onun kapısına vardığında otur ve geçme sakın

***K** 119/57-1846*

بپای شوق کنم رقص و سر بیفشانم

چو دست وجد گریبان حال بگشاید

Arzu ve iştiyakla raks edeyim ve baş sallayayım
Vecd eli halin yakasını açtığı vakit

***K** 122/61-1930*

برو سیف فرغانی از خویشتن

سخن را اگر هست در تو اثر

Geç sen kendinden ey Seyf-i Fergânî
Sözün sende bir tesiri var ise eğer

***K** 124/62-1972*

چو برق توبه بغرید شور در تو فتاد

چو برق خنده بزد چشم ابر گریان شد

Tövbe şimşeği çakınca sen vecde geldin
Şimşek kahkaha attığında bulutun gözü ağladı

***K** 176/104-3084*

موج افگنده شور در دریا

تو چو کشتی شده روان در وی

Dalga denizi vecde getirmiş
Sen gemi gibi akar olmuşsun orada

***K** 187/115-3328*

1.2.5. Tecrîd, Kat'-ı ta'alluk, Uzlet, Halvet

Tecrîd, kat'-ı ta'alluk, uzlet ve halvet bireyin dünya ile alakayı keserek kendi yalnızlığına çekilmesidir. Seyf'e göre *akıllı olan bir köşeye çekilerek yalnızlığı seçen kişidir ve aşk yoluna vardığında arkadaşlarıyla vedalaşır, kendi nefsini terk eden dosta ulaşabilir, taze bir söz söyleyebilmek için de gayrıdan uzaklaşmak gerekir.*

مرد ره را ز پی تارگی عهد الست

در شب خلوت خود هر نفسی روز بلیست

Yolcu adam için ahd-i elest karanlığından sonra
Halvet gecesinde her nefesi belâ günüdür

***K** 54/15-392*

ایا سیف فرغانی ار عاقلی

برو گوشه یی گیر و بگزین عفاف

Ey Seyf-i Fergânî eğer akıllıysan
Git bir köşeye çekil ve yalnızlığı seç

***K** 67/24-688*

چون رسیدیم بر سر ره عشق

الوداعی چو دوستانم گفت

Aşk yoluna vardığımızda
Arkadaşlarım gibi elveda dedi

***K** 103/44-1507*

برو از نفس خود برخیز تا با دوست بنشینی

کسی کز باطلی برخاست با حق همنشین باشد

Git kendi nefsinin yanından kalk ki dost ile oturasın
Batılın yanından kalkan kişi hak ile birlikte oturur

***K** 167/95-2916*

دل خود سرد کن از غیر و ز شور عشقش

نفسی گرم بزن تا سخنی تر گویی

Gönlünü soğut gayrıdan ve aşkının heyecanından
Sıcak bir nefes al ki taze bir söz söyleyesin

***K** 167/95-2928*

1.2.6. Riyâzet

Az yemek, az uyumak, sürekli ibadet ile meşgul olmak ve bu şekilde nefsi terbiye etmek anlamına gelen riyâzet Seyf'in şiirinde de şu şekilde kullanılmaktadır.

چون هرچه غیر اوست بدل ترک آن کنی

بر فرق جان تو نهد از حب خویش تاج

O'nun dışındaki herşeyi gönülden terk ettiğinde
Senin canının başına kendi sevgisinden bir tac koyar

***K** 44/6-183*

چو مردان نفس سرکش را بزنجیر ریاضت ده

که کس مر شیر را ناورد بی زنجیر در طاعت

Yiğitler gibi isyancı nefsi riyazette zincire vur
Zira kimse aslanı zincirsiz itaat ettiremez

***K** 164/90-2836*

1.2.7. Kanaat, Sabır, Tevekkül

Seyf'e göre *kanaat saltanatın Mısır'ıdır, kanaat sofrasında çorba içen, Süleyman gibi arpa ekmeğine de ulaşır, güzel şarap da kanaat şarabına benzer, yanan, sabreden pişecektir. Aşk dahi sabretmekle güçlenir, tevekkül din elbisesinin süsüdür, lokmayı sabır suyuyla ıslatmak gerekir, zaafla tevekkül olmaz.*

قناعت مصر ملک است و جهان مانند کنعانی

چو یوسف ملک مصرم ده ز کنعان بی نیازم کن

Kanaat saltanatın Mısır'ıdır ve dünya da Ken'ânlı gibi
Yûsuf gibi Mısır'ı bana mülk olarak ver Ken'ân'a muhtaç etme beni

***K** 150/78-2527*

از توکلنا علی الله نقش کن بر وی اگر

جامه دینت خوهد از رنگ درویشی طراز

Tevekkelnâ alâ'llâh[116] *ile süsle onu eğer*
Din elbisesinin dervişlik rengi ile işlenmesini istersen

***K** 151/80-2559*

بر سر خوان قناعت شوربای عافیت

آنکس آشامد که نان جو سلیمان وار خورد

Kanaat sofrasında afiyet çorbasını
İçen kişi Süleyman gibi arpa ekmeği yer

***K** 162/87-2795*

رو بآب صبر تر کن پس بآسانی بخور

نان خشکی را که سگ چون استخوان دشوار خورد

Git sabır suyuyla ıslat sonra kolaylıkla ye
Köpeğin kemik gibi zor yediği o kuru ekmeği

***K** 162/87-2796*

با چنین ضعف یقین بر تو توکل چون کنیم

قوت حبل المتین از ریسمان تا کی خوهیم

Böylesine bir zaafla sana nasıl inanalım nasıl tevekkül edelim
Hablu'l-metînin[117] *gücünü ne zamana kadar urgandan bekleyelim*

***K** 170/99-2969*

1.2.8. Feragat

Vuslat için feragat şarttır. Seyf'e göre, *dünya nimetlerinden vazgeçmek, hırs elini yıkamak gerek, aşk kapısında beklemek olmaz, başından feragat edip vuslata ermek gerek, arzulardan sıyrılarak ruhun kuş gibi olmasını sağlamak gerekir.*

آن ساعتی که باز رهانی مرا زمن

از زلف خود رسن ز قد خویش دار کن

Beni benden kurtardığın o vakit
Kendi zülfünden urgan ve endamından da darağacı yap

***K** 46/8-213*

ز چربی دنیا بشودست آز

سگست آنکه با استخوانی خوشست

[116] **Tevekkelnâ alâ'llâh:** Allah'a güveniyoruz/tevekkül ediyoruz anlamında kullanılan bir dua.
[117] **Hablu'l-metîn:** Sağlam ip demektir. Kur'an-ı Kerim'de Al-i İmran suresindeki ayette Hablu'l-llah şeklinde geçmektetir. Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın. Al-i İmran/103.

Dünya nimetlerinden hırs elini yıka
Bir kemikle iyi olan köpektir

***K** 72/29-789*

توقف روا نیست در پای عشق

فدا کن سر ای خواجه گردن مخار

Aşkın kapısında beklemek yakışmaz
Feda et başını ey efendi duyarsız olma

***K** 74/32-839*

تا پر هوا ز دل نریزد

جانت نشود چو مرغ طیار

Hevâ yapraklarını gönlünden dökmedikçe
Ruhun uçan kuş gibi olmaz

***K** 82/34-1019*

فارغ مباش یکدم از بندگی ایزد

اکنون که چون من آزاد از بند جاه و مالی

Bir an için Allah'ın kulluğunu unutma bırakma
Şimdi mal ve mülk bağından kurtulmuş ben gibi

***K** 106/46-1590*

1.2.9. İhlas

Seyf'e göre, *itaat altını ihlâs ile ölçülmelidir, tacir ancak bu şekilde kâr edebilir*. Şair kendi sözünü de baştanbaşa ihlas ile dolu olarak görmektedir.

زر طاعت زن و اخلاص عیار آن ساز

خواجه تا سود کنی بر درمی دیناری

İtaat altınını darbet ve ihlasla ölç onu
Ey tacir böylelikle kâr edersin birkaç dirhem dinar

***K** 49/12-279*

سراسر حامل اخلاص ازین سان نکتها دارم

ز سلطان سخن دستور و از چاکر فرستادن

Baştanbaşa ihlas yüklü böylesine sözlerim var
Müsaade sözün sultanından ve göndermek hizmetçiden

***K** 109/49-1632*

1.2.10. Fakr

Seyf'in şiirinde *fakr* ile sıklıkla karşılaşıyor olmak dönemin sosyal durumuyla doğrudan alakalı bir durum olsa gerektir. Şair kendisini de *fakir* olarak nitlemektedir. Seyf'in şiirinde, *aşk ey fakir* diyerek seslenmekte, *fakir adamın hırkası onun tacıdır, fakrdan güvende olunmaz, fakr bir uçurumdur, izzet fakrdan istenir, fakr sokağının toprağı yalanır, fakr rüzgârı kahır yönünden eser, fakr dervişlik sırrıdır, fakr öyle bir boyuta ulaşmış ki günün gücünü elde etmek için fakirlik makamında bir el bulmak gerek, fakr ehliyle ilişki kurmak gerek, fakirlik mülkü ancak himmet ile mümkün olur,*

Yahudi şalı örtenler bile fakirliğimdir farkım der, uydurdukları yalana da fakr derler, git eşyalarını yokluk evine koy, şair Ehlullah'ın yoksulluğundan bir renge razıdır, şairin fakirlik elbisesinden gayrı elbiselik bir şeyi yoktur, fakrdan, yokluktan kurtulmaz hiç makam peşinde olanlar…

ای مرد فقر هست ترا خرقه تو تاج

سلطان توی که نیست بسلطانت احتیاج

Ey fakir adam sana tacdır senin hırkan
Sultan sensin saltanata ihtiyacın yoktur

***K** 44/5-179*

با اهل فقر تعلق کن و ازیشان باش

بحق رسید چو ایشان چو مرد ازیشان شد

Fakr ehliyle ilişki kur ve onlardan ol
Onlar gibi hakka ulaştı insan onlardan olunca

***K** 176/104-3088*

ز ساز فقر مرا غیر جامه چیزی نیست

نه آلتی که بکاری توان شدن مشغول

Fakirlik elbisesinden gayrı giyecek birşeyim yoktur
Bir işle meşgul olabilecek bir aletim de yoktur

***K** 177/105-3118*

چو ملک فقر می خواهی بهمت

برو بر تخت دل سلطان نشان باش

Fakirlik mülkü istiyorsan himmet ile
Git gönül tahtında sultan gibi otur

***K** 180/108-3178*

ای مرد فقر، هست ترا خرقه تو تاج

سلطان تویی که نیست بسلطانت احتیاج

Ey yokluk adamı senin hırkan senin tacındır
Sultan sensin zira saltanata ihtiyacın yoktur

***K** 191/124-3398*

1.2.11. Keramet

Seyf-i Fergânî'ye göre *alışkanlıkları yıkmak keramet delilidir ve keramet de secde iledir.*

این خرق عادت از تو دلیل کرامتست

من مدعی صادق و شهری گوای تو

Bu alışkanlıkları yıkman senin kerametine delildir
Ben doğru iddia edenim ve bir şehir de şahidindir

***K** 106/46-1567*

گر درم داری با خلق کرم کن زیرا

«شرف نفس بجودست و کرامت بسجود»

Eğer dirhemin varsa halka cömertlik yap zira
"Nefsin şerefi cömertlik ile ve keramet ise secde iledir"

***K** 160/85-2764*

1.2.12. Velâyet

Velâyet, velilik hali, velilik mertebesi demek olup dostluk anlamında kullanılmaktadır. Seyf'e göre *kimse hırka ile Allah'ın velisi olmaz, velilerin kervanında olunsa da rehber Peygamberdir, nefsin oyuncağı olunmaz ise velayet sahibi olunur, Allah'a değil de velayete tapanlar ise köpek suratlıdırlar.* Burada haddini aşan tasavvuf ehline yönelik de sert bir eleştiri bulunmaktadır. Şair kendisini de *söz dünyasında son veli* olarak takdim eder.

کس به افسر نگشت شاه جهان

کس به خرقه نشد ولی اله

Kimse taç ile dünya şahı olmadı
Kimse de hırka ile Velîyullâh[118] omadı

***K** 38/3-57*

اگرچه در رکابم اولیایند

ولیکن همعنان با ابیایم

Her ne kadar kervanımda veliler bulunsa da
Lakin peygamberlerin yoldaşıyım ben

***K** 52/13-351*

چو در جهان سخن خاتم الولایه شدم

از آن ز جمله تن کردم اختیار انگشت

Söz dünyasında hâtemu'l-velâyet[119] olduğumdan dolayı
O cümleden ancak parmağı seçtim ben

***K** 144/74-2421*

سگ آدمی رو ولایت پرست

کسی آدمی سان نخواهیم یافت

İnsan sıfatlı velâyete tapan köpek
Adam gibi kimseyi görmeyeceğiz

***K** 160/86-2768*

1.2.13. Hayret

Hayret veya hayranlık Allah'ın kudretine, yaratıcılığına ve hikmetine karşı duyulan en son duygu mertebesidir, son ve en yoğun beğeni ifadesidir. Hayretin bir anlamı da beklenmeyen bir durumla karşılaşmak, beklentilerin aksi bir durumu yaşamak veya durumu anlamakta güçlük çekmektir.

---

[118] **Velîyullâh:** Allah dostları, Allah'ın velileri.
[119] **Hatemu'l-velâyet:** velilerin sonucusu

Seyf'in şiirinde de hayret her iki anlamda da kullanılmıştır. Seyf'in şiirinde *akıl güneşi hayret tozunun içinde kalır, yüz güzelliği karşısında ağzın açık kalması, dal gibi denilerek şaşkınlık, hayret anlatılmıştır.* Şair kendi doğduğu dönemdeki *fesad-ı zamana* karşı da hayretini ifade etmektedir.

که آفتاب خرد در غبار حیرت ماند

ز دره دهنت در هوای اندیشه

Akıl güneşi hayret tozunun içinde kaldı
Ağzının deresinden düşünce arzusuyla

***K** 55/16-406*

بمدح دایرۀ روی او اگر نقطه است

عجب مدان که دهان همچو دال بگشاید

Övgüde yüzünün halkası noktaysa
Ağzını dal gibi açmasına şaşırma

***K** 122/61-1933*

در عجبم تا خود آن زمان چه زمان بود

کآمدن من بسوی ملک جهان بود

Hayret ediyorum, o zamanlar ne zamanlardı
Ki benim dünya mülküne geldiğim zamanlardı

***K** 129/65-2055*

1.2.14. Gayb

Gayb, görünmeyen, bilinmeyen, henüz gerçekleşmemiş demektir. Bu yönüyle gaybın ancak Allah tarafından bilinebileceği ifade edilmiştir. Fergânî'ye göre *levh-i mahfuz halktan gizlidir, gaybdır, ay ve güneş gaybın döl yatağından doğar, çiçekler her baharda gayb çimenliğinden akarlar, yabancılar bahçeye gelince gül goncası da gayb perdesiyle örtünür, hem gayba iman etmek gerek hem de Kur'an'a başvurmak gerekir.*

بر لوح که از خلق نهان در شب غیب است

آن جمله کتب همچو ستاره تو چو ماهی

Gayb gecesinde halktan gizli olan levhada
Bütün o kitaplar yıldız ve sen aysın

***K** 48/10-263*

آن زمانی که از مشیمه غیب

مه و خورشید زاد مادر حسن

O zaman ki gaybın döl yatağından
Ay ve güneşi doğurdu güzellik annesi

***K** 58/17-479*

هر بهار از چمن غیب روان گشته بصدق

بتماشای گل روی من آیند ازهار

Her baharda gayb çimenliğinden sıdk ile akar olmuş
Benim gülyüzlümü izlemeye gelir çiçekler

***K** 68/25-702*

ز نامحرم و مست چون باغ پر شد

زاَستارِ غیب آن مُسترّ شکوفه

Bahçe yabancı ve sarhoşlarla dolunca
Gayb perdesiyle örtündü o gonca

***K** 96/41-1330*

هم پای برفراز سلالیم غیب نه

هم دست در مشیمه ام الکتاب کن

Hem ayağını gayb merdiveninin üstüne koy
Hem elini ummu'l-kitâbın[120] meşimesine koy

***K** 168/96-2949*

1.2.15. Ezel, Kıdem

Ezel, başlangıcı belli olmayacak kadar eski zamandır. Şaire göre *ezel aşkının ışığını rehber edinmeyen kişiye peygamberin hidayet mumu da yol göstermemiştir.*

وآن را که نور عشق ازل پیش رو نبود

ننموده ره بشمع هدایت پیمبرش

Ezel aşkının ışığı rehberi olmayan kişiye
Peygamber hidayet mumu ile yol göstermemiştir

***K** 60/18-516*

1.2.16. Bezm-i Elest

Bezm-i elest[121], ezelde Allah'ın bütün ruhlara *elestu birabbikum[122]* sorusunu yönelttiği ve *belâ* cevabını aldığı gündür. Farsça'da "sohbet meclisi" anlamına gelen bezm kelimesiyle Arapça'da "ben değil miyim" mânasında çekimli bir fiil olan elestüden oluşan bezm-i elest terkibi, "Ben sizin rabbiniz değil miyim (Elestu)" hitabının yapıldığı ve ruhların da "evet (Belâ)" diye cevap verdikleri meclis anlamını ifade eder. Bu tabirdeki elest" kelimesi A'râf sûresinin 172. âyetinden alınmıştır.

[120] **Ummu'l-kitâb:** Kitapların anası demek olup Kur'an-ı Kerim için kullanılan bir ifadedir.
[121] Yusuf Şevki Yavuz, "Bezm-i Elest", ***DİA,*** VI. Cilt, s. 106.
[122] **Elestu birabbikum:** "Ben sizin rabbiniz değil miyim (Elestu)" hitabının yapıldığı ve ruhların da "evet (Belâ)" diye cevap verdikleri meclis anlamını ifade eder. Bu tabirdeki elest" kelimesi A'râf sûresinin 172. âyetinden alınmıştır. Ben sizin Rabbiniz değil miyim diye sordu. Onlar da, Evet Sen bizim Rabbimizsin diye cevap verdiler. Araf/172.

Şaire göre, *yolcu, yani insanoğlu için ahd-i elest*[123] *karanlığı (anne karnı)ndan sonraki her gün belâ günüdür.*

مرد ره را ز پی تارگی عهد الست

در شب خلوت خود هر نفسی روز بلیست

Yolcu adam için ahd-i elest karanlığından sonra
Kendi halvet gecesinde her nefesi belâ günüdür

***K** 54/15-392*

1.2.17. Cevher, Araz

Cevher, varlığı başka varlığa bağlı olmayan, araz ise bunun aksine varlığı başka varlıklara bağlı olan demektir. Örneklerden de görüleceği üzere şairler genellikle cevher ve arazı birlikte kullanırlar. Şairin aşkı *güzelliğin sonucudur, günün bir araz olarak güneşin sonucu olması gibi.*

اندر دلم نتیجه حسن تو هست عشق

روزش عرض بود چو بود جوهر آفتاب

Benim gönlümde senin güzelliğinin sonucudur aşk
Güneş cevher olduğunda gündüzün araz olması gibi

***K** 89/37-1147*

خورشید کیمیایی گر خاک زر کند

با صنعتی چنین عرض اوست جوهرش

Kimyasal güneş eğer toprağı altın ederse
Böylesi bir sanat ile cevheri arazıdır onun

***K** 59/18-504*

1.2.18. İstiğna

İstiğna, dünya malına, makamına tenezzül etmemektir. Şair, istiğna halindedir. Aza kanaat eder, tok gözlüdür. *Dünya malı, mevkii ve makamına tenezzül etmez ve ihtiyaç duymaz. Hırkanın kanaatkâr olana taç olabileceğini savunur.*

ای مرد فقر هست ترا خرقه تو تاج

سلطان توی که نیست بسلطانت احتیاج

Ey fakir adam sana taçdır senin hırkan
Sultan sensin saltanata ihtiyacın yoktur

***K** 44/5-179*

غم دینار ندارند که درویشان را

حسبنا الله رقم بر درم استغنیست

[123] **Ahd-i elest:** Elestte verilen söz anlamında olup yukarıda ifade edildiği üzere Araf suresindeki ayete gönderme bağlamında kullanılmıştır. Ahd-i elest, bezm-i elest, rûz-i elest veya sadece elest şeklinde de kullanılmaktadır.

Dervişlerin dinar diye bir dertleri yoktur
Hasbunallah istiğnanın en iyi dirhemi olur

***K** 54/15-382*

فارغ مباش یکدم از بندگی ایزد

اکنون که چون من آزاد از بند جاه و مالی

Bir an için Allah'ın kulluğunu unutma bırakma
Şimdi mal ve mülk bağından kurtulmuş ben gibi

***K** 106/46-1590*

جهان مأوای انسانست دروی نیک و بد باشد

ز بد مستغنیم دار وز نیکان بی نیازم کن

Dünya insanın sığınağıdır onda iyi ve kötü vardır
Kötüye karşı müstağni kıl beni iyilere de muhtaç etme beni

***K** 149/78-2521*

1.2.19. Belâ

Âşık, belaya yakındır, vuslata ermek için belaya da göğüs germek gerekir. Âşık belaya doğru yürür, bela ve sabır genellikle birlikte kullanılır. Şair, *dünya sevgisi ve servet hırsıyla belalar evini nimet sayanları* eleştirmektedir. Şair, *bela ehline ağlayınız* der ve duanın *bela ehlinin koruması* olduğunu söyler.

درین راه عاشق قرین بلاست

برای زدن گو بمیدان شود

Bu yolda âşık belaya yakındır
Pehlivanı dövmek için meydana gider

***K** 121/60-1912*

بلاهای او را قدم پیش نه

وگر چه سرت در سر آن شود

Onun belalarına doğru yürü
Yoksa kafa kafaya çarpışırsın onunla

***K** 121/60-1914*

دایم تو از محبت دنیا و حرص مال

نعمت شمرده محنت دارالبلای خاک

Sen hep dünya sevgisinden ve servet hırsından
Nimet saymışsın şu toprağın belalar evinin mihnetini

***K** 126/63-2001*

نیکویی کن که نیکوان به دعا

از حوادث نگاهبان تواند

İyilik et zira iyiler dua ile
Hadiselerde senin korumandırlar

***K** 154/82-2639*

1.2.20. Can Gözü

Suret gözü, gerçeği göremez, mananın özünü gören, can gözüdür. Şaire göre Kur'an'ı anlamak için *harfler yerine can gözüyle manaya bakmak gerekir, gönül (can) gözü kör olanın gözü dünyada olur, vuslat kabesinin güzelliği gönül gözüyle görülebilir, işve gönül gözünü kapatır, istemekle gönül gözü aydınlanmaz, onun yüzü ancak can (mana) gözüyle görülür, can gözü güzeli izlemekten vazgeçerse, din sırlarının hazinesine ulaşmak mümkün olur, Allah'ın celali ancak can gözüyle görülebilir.*

ایا ندیده ز قران دلت ورای حروف

بچشم جان رخ معنی نگر بجای حروف

Ey gönlü Kur'an'da harflerden ötesini görmeyen kimse
Harfler yerine can gözüyle mananın yüzüne bak

K *46/9-216*

دیده بر روضه عقبی بتو روشن نشود

کوردل را گهر چشم نظر بر دنییست

Senin gözün ahirette aydın olmaz
Gönül gözü kör olanın gözü dünyada olur

K *54/15-374*

جمال کعبه وصلت بدیده دل دید

دل من از سر کوه صفای اندیشه

Vuslat kabesinin güzelliğini gönül gözüyle gördü
Düşünce Safâ'sının tepesinden benim gönlüm

K *56/16-449*

بچشم روح ببینم جلال او چو مرا

دل از مشاهده آن جمال بگشاید

Can gözüyle göreyim onun celalini zira beni
Alı koymaktadır gönül o güzelliği izlemekten

K *122/61-1931*

1.2.21. Vahdet, Kesret

Vahdet ve kesret mefhumları genellikle birlikte kullanılır. Mutlak ve tek varlık Allah'tır. Evren ve cümle varlık onun sıfatlarının tecelli ve tezahüründen ibaret olarak kabul edilmektedir. Görebilen için her şey onu aksettiren bir ayna gibidir. Seyf-i Fergânî de kesreti bir yanılsama olarak görmekte ve asıl olanın vahdet olduğunu belirtmektedir. Seyf'in yaklaşımı şu beyitinde özetlenmiş gibidir. Seyf, *iki göz doğrudan insanlar gibi birbirlerine kavuşurlardı, eğer aralarında burundan bir kılıç olmasaydı* diyerek aracıların aradan çekilmesi durumunda kesretin ortadan kalkacağını ve her şeyin özüne, vahdete ereceğini ifade etmektedir.

من کیم در میانه واسطه یی

ورنه تو دوستدار خویشتنی

Ben kimim arada bir vasıtayım
Yoksa sen kendi kendini sevensin

***K** 64/21-602*

ز بحر موج برون آمد و بکوه رسید

ز کوه سیل فرود آمد و بدریا رفت

Denizden dalga çıktı ve dağa yetişti
Dağdan sel koptu ve denize gitti

***K** 70/27-740*

در اطوار وحدت بدو رو نماید

به رنگی دگر جای دیگر همان گل

Vahdet edasıyla ona yüz gösterir
Başka bir renk ile başka bir yerde aynı gül

***K** 99/42-1412*

گرد بازار جهان دکان بدکان همچو سیم

گشتم و آخر بمعدن همچو زر باز آمدم

Dünya çarşısının etrafında gümüş gibi dükkan dükkan
Gezdim ve sonunda altın gibi tekrar madene geri döndüm

***K** 134/69-2174*

دو چشم راست چو مردم بهم رسیدندی

ز بینی ار نبدی در میان ایشان تیغ

İki göz doğrudan insanlar gibi birbirlerine kavuşurlardı
Eğer aralarında burundan bir kılıç olmasaydı

***K** 156/84-2688*

1.2.22. Fenâ, Bekâ

Tasavvufî terminolojide fenâ, varlığı Hakk'ın varlığında yok etmek demektir. Genel kullanım itibariyle de *fenâ* yok olmak *bekâ* da var olmak demektir. Şair *fenâdan korkulmaması gerektiğini, aşk uğruna ölmenin aslında ölümsüzlük olduğunu, aşkın tenin fenâsıyla yok olmayacağını, yokluk süpürgesiyle gönülden varlık tozunu temizlemek gerektiğini, dünyanın bekası olmadığını* söylemektedir. Şaire göre *fena okuyla kesilen inek tekrar dirilecektir.*

ای جان بنفس مرده شو و از فنا مترس

وی دل بعشق زنده شو و تا ابد ممیر

Ey can! Nefsini öldür ve fenâdan korkma
Ey gönül aşkta diril ve sonsuza kadar ölme

***K** 37/2-30*

چون جان بفنای تن نمیرد

آن دل که ز عشق گشت بیمار

Can gibi tenin yok oluşuyla ölmez
Aşktan hasta düşen gönül

***K** 81/34-987*

بر دنیی کم بقا بخندید

بر عالم پرعنا بگریید

Bu bekâsız dünyaya gülünüz
Eziyet dolu âleme ağlayınız

***K** 151/79-2544*

پیل فنا که شاه بقا مات حکم اوست

هم بر پیادگان شما نیز بگذرد

Beka şahının hükmü karşısında mat olduğu fenâ fili
Sizin piyonlarınızın da üzerinden geçer

***K** 171/100-2996*

زنده شود مرده از مساس تو گر تو

ذبح بتیغ فنا کنی بقرت را

Dirilir ölü senin okşamandan
Eğer sen fenâ okuyla kesersen ineğini

***K** 174/102-3040*

1.2.23. Hakikat

Hakikat, gerçek demektir. Tasavvufta hakikat ruhtur. Allah'a ulaşma yolunda üçüncü mertebedir.[124] Seyf-i Fergânî'nin en çok kullandığı mefumlardan biridir. Divânında hakikat redifli uzunca bir kaside de yer almaktadır. Seyf'in şiirlerinde *hakikat şarabı, hakikatin hali, hakikatin dilsizi, hakikat güzelliği, hakikatin hilali, hakikat kanadı, hakikat örneği, hakikatin hareket alanı, hakikat ehli, hakikat fidanı, hakikat beni, hakikatin batışı, hakikatin günahsız mutlu yıldızı, hakikatin adamları, hakikat ihtimali, hakikat gölgesi, hakikat çömleği, hakikat ceylanı, hakikatin güzel sözlü papağanı, hakikat savaşı, hakikatin kuzey rüzgârları, hakikat dağları, hakikat malı, hakikatin celali, hakikat derisi, hakikat malı, hakikatin itidali, hakikat tartışması, hakikatin Zal'i, hakikatin kil u kâli, hakikatin hasletleri, hakikatin sözleri, hakikatin kemali, aşk hakikati* şeklinde kullanımlarla sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bu kullanımlar incelendiğinde hakikatin kelime anlamıyla da kullanıldığı, terminolojik anlamıyla da kullanıldığı görülebilmektedir.

بجز جان صافی و ازجام وصل

---

[124] Ethem Cebecioğlu, ***Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,*** Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, 243.

شراب حقیقت درو کرده کار

Temiz can dışında ve vuslat kadehinde
Hakikat şarabı ona işlemiş

***K** 76/32-887*

ای که ز من می‌کنی سؤال حقیقت

من چو تو آگه نیم ز حال حقیقت

Ey benden hakikati sual eden kişi
Ben sen gibi hakikatin halinden haberdar değilim

***K** 83/35-1038*

بدر تمام آنگهی شوی که برآید

از افق جان تو هلال حقیقت

O zaman dolunay olursun ki
Senin canının ufkundan hakikatin hilali doğar

***K** 83/35-1041*

جمله سخن حرفی از کتابه عشق است

جمله کتب سطری از مثال حقیقت

Bütün sözler aşk kitabesinden bir harfdir
Bütün kitaplar da hakikat örneğinden bir satırdır

***K** 83/35-1043*

کوس شریعت کند غریو به تشنیع

گر تو بکوبی برو دوال حقیقت

Şeriat davulu kınayarak feryad eder
Eğer sen onun üzerinde hakikat derisini döversen

***K** 84/35-1069*

1.2.24. Batın, zahir

Batın ve zahir kavramları genellikle birlikte ve bir zıtlık bağlamında kullanılmaktadır. Seyf-i Fergânî, batını öncelemekte, zahir ile yetinilmemesi gerektiğini ifadeyle *anlam gelininin* batında olduğunu belirtmiştir. Seyf'in şiirlerinde batın ve zahir şu kullanımlarla dikkat çekmektedir. *anlam gelini, mana şarabı, mana hazinesi, mana ab-ı hayatı, mananın zerreleri, mana âlemi, mana ilmi, mananın övgüsü, mana perdesi, manaların şahı, mananın özü, mananın güzelliği, mana sözleri, mana çiçekleri, manasız suret, mana dilleri, mana derisi, batın ilmi, mana ehli, mana şehri, mananın canı, canın manası, mana yolu, lafızların anlamları cevher hazinesi, aşkın batını, mana denizi*. Şaire göre *zahiren hüküm hatadır, şekil manayla canlıdır, zahir güzelliktir.*

بگرد حرف چو اعراب تا بکی گردی

بملک عالم معنی نگر ورای حروف

İ'rab[125] *gibi ne zamana kadar harfin etrafında gezersin*
Harflerin ötesindeki mana âlemine bak sen harfler yerine

***K** 46/9-217*

عروس معنی او بهر چشم نامحرم

فروگذاشته بر روی پرده های حروف

O anlam gelinini her namahremin gözüne
Harflerin perdesinin üzerine bırakıvermiş

***K** 46/9-219*

شراب معنی رخشان چو طلعت یوسف

نمود از دل جام جهان نمای حروف

Parlak mana şarabı Yûsuf'un parlayan yüzü gibi
Dünyayı gösteren kadehin içinden harfleri gösterdi

***K** 46/9-223*

وگر علم باطن بدانی ببینی

که ظاهر جمالست و مظهر شکوفه

Ve eğer batın ilmini bilirsen görürsün
Ki zahir güzelliktir ve görüntü de gonca

***K** 98/41-1397*

فعلی که عشق باطن آن را صواب دید

در ظاهر ار خطاست برو ارتکاب کن

Batınî aşkın doğru gördüğü bir eylemi
Zahiren hata ise de git ve gizle onu

***K** 168/96-2948*

1.2.25. Mâsivâ

Mâsivâ, Allah'tan gayrı her şey demektir. Allah'a ulaşmak için Allah'tan gayrısını terk etmek gerekir. Şair, sevgiliye ulaşmak için *alışkanlıkları, gelenekleri, canı ve malı* terk etmek gerektiğini söyler. Ona göre *Hakk'ın dostluğu isteniyorsa halkın dostluğu terk edilmelidir.*

تا زخود بیرون نیایی ره نیابی در حرم

ور چه همچو کعبه باشی سال و مه اندر حجاز

Sen kendinden çıkmadıkça Harem'e yol bulamazsın
Aylarca ve yıllarca Kâbe gibi Hicâz'da olsan da

***K** 152/80-2567*

هرکه عاشق گشت و کرد از بهر جانان چار چیز

محو رسم و رفع عادت ترک جان و بذل مال

Âşık olan herkes sevgili için dört şey yaptı

[125] **İ'rab**: Sözlükte "bir şeyin aslını ve hakikatini ortaya çıkarmak, açıklamak" anlamına gelen i'râb kelimesi terim olarak "Arap dilinin söz dizimini (nahiv/sentaks) incelemek" demektir. Abdulhamit Birışık, "İ'râbü'l-Kur'ân", *DİA,* XX.Cilt, 2000, s. 376-379.

Âdeti yok etmek, alışkanlığı terk etmek, candan vazgeçmek ve malı bağışlamak
***K** 167/94-2898*

دامن از خلق جهان باز کشند

وآستین بر دو جهان افشانند

Dünya halkından el etek çekerler
Ve her iki cihana yen saçarlar
***K** 184/111-3257*

گر دوستی حق طلبی ترک خلق کن

در یک مکان دو ضد نکند باهم امتزاج

Eğer hakkın dostluğunu istersen halkı terk et
İki zıt şey bir mekânda karışmaz birbiriyle
***K** 191/124-3410*

1.2.26. Nefis

Tasavvufi terminolojide kulun kötü vasıfları ve yerilen huy ve hareketlerinin toplamı olarak ifade edilen nefis eleştirilmekte ve olumsuzlanmaktadır. Seyf-i Fergânî de nefsi son derece olumsuzlamaktadır. Nefis ile mücadele ve kavga edilmesi gerektiğini, nefse baş eğdirilmesi gerektiğini düşünen Seyf, nefsi şöyle nitelemektedir: *zalim, murdar yiyen köpek, doymak nedir bilmeyen, dinin zaafı, düşman, gönül evini rehin almış, aklı esir etmiş, aklın düşmanı, aklın muhalifi, yoldan çıkaran, kötülük yapan, eşek, ateş gibi parlayan, bilgiden güçlü olan, nefis kaplanı, nefsin arzuları, nefsin şerri, cehennem ateşinin kıvılcımı, günahta ısrarcı nefis yıldızı, hırsın kölesi olan, nefsin oyuncağı, dine uygunsuz, saf yaran ordu, put yontan, Âzer olan nefis, yol kesen, şeytan, arpa ile beslenen, kâfir, nefis devesi, haram mal yiyen, nefis köpeği, isyankar, gayri müslim yapan.*

ترا در قوت نفس است ضعف دین و آن خوشتر

که نفس تست خصم تو و دین توحصار تو

Senin dininin zaafı nefsinin kuvvetindedir ve senin için daha güzel olan şey
Nefsine düşman olman ve dininin senin kalen olmasıdır
***K** 41/4-117*

در نصرت خرد که هوا دشمن ویست

با نفس خود جدل کن و با طبع خود لجاج

Hevanın düşmanı olan akla yardım için
Kendi nefsinle mücadele ve kendi benliğinle kavga et
***K** 44/6-184*

چون نفس تند گشت بسختیش رام کن

سردی دهد طبیب چو گرمی کند مزاج

Nefis başkaldırınca ona boyun eğdir
Mizacın sıcaklığı yükselince doktor soğutur

K 44/6-186

بآرزویی با نفس خویشتن امروز

چو چیر گردی آمن مباش از شر نفس

Bu gün kendi nefsinin arzusuna karşı
Muzaffer olduğunda nefsin şerrinden emin olma

ترا از آتش دوزخ هم احتراق بود

چو در وبال عقوبت بماند اختر نفس

Sana cehennem ateşinden de bir kıvılcım olur
Günahta ısrarcı olarak kaldığında nefis yıldızı

***K** 108/48-1599-1600*

1.2.27. Gurur, Riya

Toplumsal hayat, güvensiz bir ortama evrildiğinde, toplumsal yozlaşma ayyuka çıktığında, riyakâr tipler de arif, sûfî, derviş vb. kılıklarla kendilerini gizlemeye, toplumsal değerlere ve kamu kabulüne uygun bir görüntü vermeye, toplum nezdinde kabul görmeye çalışırlar.

Seyf, riyakâr insanları çirkin ayaklarını güzel tüyleriyle saklamaya çalışan bir tavus kuşuna benzetir. Seyf, riyakâr zahid ve sûfîlere itirazını ifadeye dökerken şu ifadeleri kullanmaktadır:

ای لقب گشته فلان الدین و الدنیا تو را

ننگ دنیایی و از نام تو دارد عار دین

Ey lakabı filanü'd-din ve'd-dünya olan sen
Dünyanın utancısın ve din de senin isminden utanmaktadır

***K** 179/107-3147*

چو طاووسی تو در دنیا و در عقبی کجا ماند

سیه پایی تو پنهان به بال چون نگار تو

Sen bir tavus gibisin dünya ve ahirette
Siyah ayakların senin kanatların ve süsünle nasıl saklanır

به جامه قالب خود را منقش می کنی تا شد

تکلفهای بی معنی تو صورت نگار تو

Elbiseyle vücudunu süslersin olduğu kadarıyla
Süslü yüzündeki anlamsız pürüzleri

***K** 40/4-85-86*

گر طاعتی کنی مکنش فاش نزد خلق

چون بیضه یی نهی مکن آواز چون دجاج

Eğer bir ibadet edersen halkın yanında onu açığa vurma
Bir yumurta bıraktığında tavuk gibi bağırıp çağırma

***K** 44/6-181*

امروزه غره ای تو بدین خوب رو و بی شک

فردا عروس زشتی خود را بشو نماید

Sen bugün bu güzel yüzle gururlusun şüphesiz
Yarın çirkinlik gelini de mümkün olduğunu gösterir

***K** 74/31-827*

1.2.28. Terk

Terk, Allah'tan gayrı her şeyi bırakmak demektir. Seyf-i Fergânî'nin sıklıkla kullandığı mefhumlardandır. Seyf, sürekli olarak *altını, dünyayı, O'nun dışındaki her şeyi, halkı, yükü, malı, arzuyu ve evi* terk etmeyi önermektedir.

رو ترک سر بگیر و ازین جبیب سر برآر

رو ترک زر بگو و ازین سکه نام گیر

Git yeniden terk et ve bu kuyudan çıkar başını
Git altını terk et ve bu sikkeden al adını

***K** 37/2-28*

ای بدستار و بجبه گشته اندر دین امام

ترک دنیا کن که نبود جبه و دستار دین

Ey sarık ve cübbe ile dinde imam olan
Dünyayı terk et zira cübbe ve sarık din olmaz

***K** 179/107-3146*

چون هرچه غیر اوست بدل ترک آن کنی

بر فرق جان تو نهد از حب خویش تاج

O'nun dışındaki herşeyi gönülden terk ettiğinde
Senin canının başına kendi sevgisinden bir tac koyar

***K** 44/6-183*

گر دوستی خق طلبی ترک خلق کن

در یک مکان دو ضد نکند با هم امتزاج

Eğer Allah'ın dostluğunu istersen halkı terk et
Aynı mekânda iki zıt barınmaz yanyana

***K** 45/6-195*

ترک دنیای دنی گیر که لایق نبود

تو بدو مفتخر و او ز تو می دارد عار

Aşağılık dünyayı terk et zira layık olmaz
Sen onunla gururlanırsın ve o senden arı olur

***K** 79/33-943*

1.2.29. Vird, Zikr

Anmak, hatırlamak anlamına gelen zikir Kur'an ve hadiste sıklıkla geçen bir kavramdır. Zikr ve vird aynı zamanda tasavvufi terminolojide de kullanılmakta olup genellikle birlikte kullanılırlar. Seyf-i Fergânî *kâinatın bütün parçalarının Allah'ı zikrettiğini, inleyen kalemin Allah'ı zikrettiğini, gönül kuşunun Allah'ın zikriyle göğüs yuvasında inlediğini, zikir dışında herşeyin boş olduğunu, bülbülün zikr*

ettiğini, Allah'ın zikri dışındaki bütün seslerin ancak bir hatıra olduğunu, kalemlerin zikir ile tıpkı papağan gibi olduğunu, ayaklar yürümekle meşgulken dilin zikir ile meşgul olduğunu belirtir.

اجزای کاینات همه ذاکر تواند

این گویندت که مولی و آن گویندت نصیر

Kâinatın bütün parçaları seni zikredenlerdir
Bu sana mevla der öbürü sana nasir (yardımcı) der

***K** 37/2-18*

در دست من که قاصرم از شکر نعمت

ذکر تو میکند بزبان قلم صریر

Nimetine şükretmekte yetersiz olan benim elimde
Seni zikrediyor diliyle inleyen kalem

***K** 37/2-20*

هر چند غافلم ز تو لکن ز ذکر تو

در وکر سینه مرغ دلم می زند صفیر

Her ne kadar sana karşı gafil isem de lakin senin zikrin ile
Göğüs yuvasında gönül kuşum feryat ediyor

***K** 49/12-280*

هر چه گویی بجز از ذکر، همه بیهوده است

سخن بیهوده زهر است و زبانت ماری

Zikir dışında her ne söylüyorsan boştur
Boş söz zehirdir ve dilin de bir yılandır

***K** 49/12-280*

ازین سان سیف فرغانی سخن گو تا که اشعارت

بسان ذکر معشوقان انیس العاشقین باشد

Bu şekilde söz söyle Seyf-i Fergânî ta ki şiirlerin
Enîsu'l-âşikînin sevgililerinin zikri gibi olsun

***K** 168/95-2921*

1.2.30. Dünya

Seyf-i Fergânî, şiirlerinde dünya için, *dünya, cihan, gîtî, mezre'a, rûy-i zemîn, golhen*, kelimelerini kullanmaktadır. Dünyadan *köpeklerin avlanma yeri* olarak söz etmekte ve *bu alçak dünyanın terk edilmesi gerektiğini* ifade eder. Şair, dünyayı *bir tarla, ot, ödünç mal, geçici, moruk, derin bir deniz, hayvanların otlağı, mutluluğun avlanma yeri, pazar yeri, gönül gözü kör olanın istediği şey, bir kadehte raksa kaldırılan, külhan yeri, düşman, din derdini alan, fâni, kimseye kalmayan, peşinden Anadolu'dan Çin'e kadar koşulan, aşağılık, iş ve meşgale dolu, sarhoşu goncanın üstüne kusturan, gülün mecalsiz kaldığı yer, deniz gibi sonsuz, sevgisi zift gibi, köy yeri, gürültülü bir yer, ahiretle mesafesi pek az, virane, toprak darboğazı, bazen*

ilkbahar bahçeleri bazen de hazan bahçeleri gibi, kadınların meylettiği bir yer, gam denizi, deniz, nefret edilen toprak çanağı, değersiz, insanın sığınağı, kör gönlün istediği yer, bekasız, zulüm ve düşman dolu, sıkıntı dolu, kervansaray, bana ve sana mekân, karanlık ve mezbelelik bir yer, akrep ve yılan dolu bir kabir olarak anmaktadır.

کرده فدای دنیی ناپایدار دین

ای گنج را بخانه ویران فروخته

Dini şu geçici dünyaya feda etmişsin
Sen ey hazineyi harabe eve satan kimse

***K** 43/5-161*

مردانه گنده پیر جهان را طلاق ده

کز عشق بست با دل تو عقد ازدواج

Erkek gibi o moruk dünyayı boşa
Ki aşkından evlilik bağıyla senin gönlüne bağlandı

***K** 44/6-188*

جهد کن تا بسلامت بکناری برسی

این جهان بحر عمیقیست و کنارش لب گور

Selametle kıyıya varabilmen için çabala
Zira bu dünya derin bir denizdir ve sahili de kabir ağzıdır

***K** 45/7-198*

ترک دنیا بارادت نکند جاهل از آنک

بکراهت بدر آید ز علف زار ستور

Cahil kendi isteğiyle dünyayı terketmez zira
Zorla çıkar hayvanların otlağından

***K** 45/7-200*

گیتی شکارگاه سعادت نهاده اند

ای باز چشم دوخته، دولت شکار کن

Dünyayı mutluluğun avlanma yeri yapmışlar
Ey gözünü dikmiş şahin, devleti avla sen

***K** 45/6-203*

1.2.31. Rind, Zâhid, Sûfî, Vaiz

Seyf-i Fergânî, ikiyüzlü rindleri, zahidleri, sûfîleri sert bir şekilde eleştirmekte ve riyakârlıklarını yüzlerine vurmaktadır. Bu gruplara hitaben dini bir dünya metaı haline getirdiklerini, bundan fayda devşirdiklerini ifadeyle dinin bu kişiliklerden son derece rahatsız olduğunu ifade eder. Seyf, yalancı ariflerin hırslarına ve haram lokma yemelerine dikkat çekerek onları sert ifadelerle eleştirir. Fergânî, gösterişçi zahid, ârif ve dervişleri de eleştirmek için en sert nitelemeleri kullanmaktan geri durmaz.

راست چون واعظ نان جوی بدین شاد مشو

که سخن گویی و جهال بگویند آری

Tam da ekmek arayan bir vaiz gibi bununla mutlu olma
Ki sen söz söyleyesin ve cahiller evet desinler

***K** 49/12-282*

گربه زاهدی و حیله کنی چون روباه

تا سگ نفس تو زهری بخورد یا ماری

Kedi gibi bir zahidsin ve tilki gibi hile yaparsın
Ta ki nefsinin köpeği bir zehir içsin yahut yılan yesin

***K** 49/12-289*

نخوردست زاهد دمی خمر عشق

از آنست مست از شراب غرور

Zahid bir an için bile içmemiştir aşk şarabını
Ondandır gurur şarabıyla sarhoş olması

***K** 63/20-582*

بر صوفی روح چاک گشته

در رقض دل از سماع اسرار

Sûfînin ruhu parçalanmış
Gönlün raksında sırlar semaından

***K** 82/34-1011*

گر بخوانی شعر من از حالت صاحب دلان

مر تو را نبود شعور ار شاعری خوانی مرا

Eğer benim şiirimi okursan sûfîlerin ahvaline dair
Demek ki sende şuur yoktur eğer beni bir şair sayarsan

***K** 104/45-1532*

1.2.32. Sâlik, Mürşid

Sâlik, bir yola giren, o yolun takipçisi, bir tarikatın âdâbını yerine getiren kişidir. Doğru yolu gösteren, kılavuz anlamlarına gelen mürşid de müridlerine yol gösteren kişi, şeyhtir. Her bakımdan gerçek mürşid Hz. Muhammed'dir. Kutup ve gavs da zamanın mürşididir.[126] Seyf-i Fergânî şiirlerinde gâh salik olarak gâh mürşid olarak karşımıza çıkmaktadır. *Eşikte beklemekle yol bulunur, yol uzun ve tehlike doludur, aşk yolunda söz ifade yolundan uzaklaşır, şair yol boyunca hizmetten geri durmaz, mürşid şaire bütün yol yürüme adabını anlatır, insan aşk yoluna girdiğinde kâmil olur, dünya bir yoldur, bizler de yolcuyuz.*

اگرچه در رکابم اولیایند

ولیکن همعنان با ابیایم

Her ne kadar kevanında veliler bulunsa da

[126] İskender Pala, ***Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü***, s. 342, 390.

Lakin peygamberlerin yoldaşıyım ben

***K** 52/13-351*

من این رمزی که گفتم حال قطب است

نه حال من که قطب آسیایم

Benim söylediğim bu sır kutbun halidir
Asya'nın kutbu olan benim halim değildir

***K** 52/13-351*

هرچه پرسیدمش جوابم داد

ره بدو خواستم، نشانم گفت

Ne kadar sorduysam da cevabımı verdi
Ondan yol istedim, o da bana gösterdi

***K** 103/44-1490*

در تجاوز از حدود حق و در ابطال آن

یافته شیخ تو از پیران نابالغ جواز

Allah'ın sınırlarını aşmada ve onu iptal etmede
Senin şeyhin olgun olmayan pirlerden almış cevaz

***K** 151/80-2553*

هریکی مردند و جز حسرت نبردند از جهان

هست عقبی منزل و دنیا ره و ما رهگذر

Her biri öldüler ve hasretten başkasını götürmediler dünyadan
Ahiret konaktır, dünya yoldur ve biz de bu yoldan geçenleriz

***K** 154/81-2605*

1.2.33. Dergâh, Tekke, Hânkâh, Halvethâne, Savmaa

Dergâh, tekke, hângâh, halvetgâh aşığın ulaşmak istediği, özlemini çektiği ve pirin bulunduğu mekânlardır. Şair, *dergâhın toprağına ulaşacaksa eğer ateşe üzülmediğini* belirterek dergâha verdiği değeri belirtir. Şair, hangâh ehlinin perişan elbiseli olmasına rağmen fakir yahut sufi olmadığını ifadeyle eleştirir, gözyaşıyla dergâhın eşiği yıkanır ve dergâhın toprağı öpülür. Şair, kendisini de ululların dergâhında fakir bir dilenci olarak takdim ederek tevazu gösterir. Seyf'in şiirinde aşk ve dünya malı, tekke ve meyhane zıtlıklarına da yer verilmektedir. Seyf'in şiirinde dergâh bir sığınaktır. Bu da dönem sosyolojisi açısından önemli bir veridir. Şairin günün şartlarını anlattığı ve dergâhın halısız ve çatısız kaldığını ifade etmesi de çarpıcı bir gerçeklik vurgusudur.

نه فقیری نه صوفی، ار چه بود

کسوتت دلق و مسکنت خانقاه

Ne fakirsin ne de sufi her ne kadar
Elbiselerin perişan ve meskenin de hangâh olsa bile

***K** 38/3-55*

من بیچاره بر درگاه ایشان

بسان سیف فرغانی گدایم

Ben biçare onların dergâhında
Seyf-i Fergânî gibi bir dilenciyim

***K** 53/14-362*

چو دل بفکر تو مشغول شد بروزین پس

بهم کنم در خلوت سرای اندیشه

Gönül seni düşünmekle meşgul olduğu için
Düşüncenin halvetgahını hazırlayayım bundan sonra

***K** 56/16-455*

یاران من بمدرسه و خانقه شدند

وین بی نوا بخانه خمار باز ماند

Benim dostlarım okula ve tekkeye gittiler
Bu nasipsiz de meyhanede yalnız kaldı

***K** 102/43-1472*

عارفان بی جای و جامه عالمان بی نان و آب

خانقه بی فرش و سقف و مدرسه بی بام و در

Arifler yersiz ve elbisesiz, alimler ekmeksiz ve susuz
Hânkâh halısız ve çatısız, medrese çatısız ve kapısız

***K** 154/81-2586*

1.2.34. Asâ

Asâ, değnek, sopa, baston anlamıyla edebiyatta neredeyse hiç kullanılmaz. Asâ, edebiyatta genellikle Hz. Mûsâ'nın asâsı bağlamında kullanılmaktadır, bazen Hz. Süleyman'ın asası bağlamında kullanılırken kısmen de dervişlerin asâsı anlamında kullanılmaktadır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde asânın benzer kullanımlarıyla karşılaşmaktayız. Seyf'in şiirinde, *düşünce asâsı, harflerin asâsı* gibi kullanımlar dikkat çekerken asânın daha çok Hz. Mûsâ'nın asâsı olarak kullanıldığı görülmektedir.

چو پیر منحنی اندر مقام دهشت بین

مدام تکیه زده بر عصای اندیشه

Kambur yaşlı gibi dehşet makamında gör
Sürekli düşünce asasına dayanmış olarak

***K** 55/16-409*

جبال دعوی برداشتند چون بگفتند

کلیم لفظ وی اندر میان عصای حروف

Kavga dağlarını kaldırdırlar çünkü dediler
Kelîm'in sözü harfler asasının içindedir

***K** 47/9-230*

این عقل کور را بسوی نور روی تو

هم مه عصاکش آمد و هم رهبر آفتاب

Bu kör akıl için senin yüzünün ışığına doğru
Hem ay asâyı çeken olarak ve hem de güneş rehber olarak geldi

***K** 89/37-1146*

تو خود را اگر نام موسی کنی

کی اندر کفت چوب ثعبان شود

Sen kendi adını Mûsâ yaparsan eğer
Senin avucundaki değnek ejderha olur

***K** 121/60-1906*

1.2.35. Tecrîd, Uzlet, Zikr-i Hüdâ, Halvet, Erbaîn Çıkarmak

Tecrîd, dünya ve masivâ ile alakayı kesmektir. Tecrîd için uzlet ve halvet gerekir. Bunlar için de erbaine çekilerek zikr-i hüdâ ile meşgul olunur. Seyf'in şiirinde de *düşünce gönlün kuytusunda halvete oturur, âşık bir köşeye oturur,* bu köşe şaire göre *servet hazinesidir.* Zira, *akıllı âşık dış âlemin zevkinden nasiplenmez.* Şaire göre *karanlıktan kurtulmak için yalnız olmak gerekir.*

علم ترا خبر که ز بهرچه منزویست

خلوت نشین فکر به بیغوله ضمیر

Gözden ırak olan her şeyden haberdardır senin ilmin
Gönlün kuytusunda halvete oturan düşünceden de

***K** 37/2-17*

بکنجی اگر عشق بنشاندت

تو آن کنج را گنج دولت شمار

Eğer aşk seni bir köşeye oturtursa
Sen o köşeyi devlet hazinesi say

***K** 75/32-843*

ز ذوق عالم عشقست بی اثر عاقل

ز چاشنی طعامست بی خبر دندان

Akıllı aşk âleminin zevkinden nasipsizdir
Diş nimetlerin lezzetinden habersizdir

***K** 95/40-1306*

مجرد شو اگر خواهی خلاص از تیرگی خود

که چون شد گوشت دور از وی بماند استخوان روشن

Yalnız ol eğer kendi karanlığından kurtuluş istersen
Zira et üzerinden gidince kalır kemik açık bir şekilde

***K** 137/70-2240*

1.2.36. Akıl

Seyf-i Fergânî, aklı önemsemekte ancak aklı hırsa ve nefse karşı korumak gerektiğini söylemektedir. Seyf'e göre, *aklın yularını hırsa teslim eden, iktidarı da şeytanlara satmıştır, aklını nefsine ve arzusuna esir veren, savaş günü silahını düşmana satmıştır, hevâ aklın düşmanıdır, aşk yolunda aklın peşine takılmamak gerekir, akıl güneşi hayret tozunun içinde kalmıştır, akıl aşkın sırlarını anlamaz, aşk akıl harmanını yakar, akıl ilimden faydalanır, aşk aklı pamuk gibi yapar, aşkın gamı karşısında işleyen akıl kâr etmez, temkinli akıl kendinden geçer, olgun akıl şeriat bahçesindendir, aşkın saltanının olduğu yerde aklın itibarı yoktur, aklın dar gözü aşkın güzelliğini göremez, akıl ilmin huzurundan ilk ayrılandır, kervancı başıdır, akıl ancak bir eşeği sürebilir, akıl ruhani lezzetlerin hazinedârıdır, akıl ilimlerden haberdardır, güzellik aklın afetidir, akılsız insanlar yönetimi ele geçirmişlerdir, muhabbetsiz baştaki akıl, eşeğin yularındaki cevher gibidir, akıl mutluluk evindeki sultandır.*

Seyf'in şiirinde *akıllı hüdhüd, akıl gibi güçlü, çeyrek akıllı, akıl ehli, aklın dar gözü, kör akıl, akıl subayı, topal akıl, kervancı başı akıl, hırslı akıl, hidayete ermiş akıl, akıl gözü, düşünen akıl, akıl tacı, akıl hocası* gibi kullanımlar da dikkat çekmektedir.

در نصرت خرد که هوا دشمن ویست

با نفس خود جدل کن و با طبع خود لجاج

Akla yardım et ki hevâ onun düşmanıdır
Kendi nefsinle mücadele et ve kendi nefsinle kavga et

***K** 44/6-184*

پادشاهی چو عقل گردن کش

از پی روی تست چاکر حسن

Akıl gibi güçlü bir padişah
Senin yüzünün peşinde güzelliğin kölesidir

***K** 58/17-484*

خرد اسرار عشقت فهم نکند

ز نابینا گهر سفتن نیاید

Akıl senin aşkının sırlarını anlamaz
Kör olanın elinden inci delmek gelmez

***K** 64/22-613*

عشق تو سوخت خرمن خردم

باد تو برد دانه و کاهم

Senin aşkın yaktı benim aklımın harmanını
Senin rüzgârın götürdü sap ile samanımı

K 71/28-771

مستفیدند دل و جان ز تو چون عقل از علم

مستفادند مه و خور ز تو چون نور از نار

Can ve gönül senden faydalanıyorlar aklın ilimden faydalandığı gibi
Ay ve güneş senden faydalanıyorlar ışığın ateşten faydalandığı gibi

***K** 78/33-919*

1.2.37. Aşina

Tanıdık, bilinen, yabancı olmayan anlamındaki aşina bir beyitte anılmakta ve aşina gönül tamlaması şeklinde kullanılmaktadır.

زین غم که نیش بر رگ جان می زند چو مرگ

بیگانه شد ز شادی دل آشنای تو

Ölüm gibi can damarını ısıran bu kederden
Mutluluğa yabancı oldu senin aşina gönlün

***K** 106/46-1564*

1.2.38. Sır, Esrar

Seyf-i Fergânî'ye göre *Kur'an ilahî sırların mahzenidir, şekil perdesi aradan çekilmeyince de sırlarını göstermez, aşkın kanununu bilmeyen şiirlerin sırlarını da anlayamaz, akıl aşkın sırlarını anlayamaz, herkesin bildiği sırrı yok saymak gerekir, sırrı saklamak gerekir, aşkın sırları gizli, etkileri açıktır, her sözden geriye bir sır kalır, mektep çocuklarına sır söylenmez zira açığa vurup herkesi rezil ederler, Hakk'ın sırlarının toplamı Allah'ın kitabı gibi olur, can gözünü güzelin yüzüne karşı kapatanın gönlünde din sırlarının hazinesi açılır.*

قرآن چه بود مخزن اسرار الهی

گنج حکم و حکمت آن نامتناهی

Kur'an nasıl İlahi sırların mahzeni olur
Sonsuzdur onun hikmetinin hazinesi

***K** 47/10-249*

گرت نیست از شرع عشق آگهی

بر اسرار شعرم نیابی شعور

Eğer senin aşkın kanununa dair bilgin yoksa
Benim şiirimin sırlarına akıl erdiremezsin

***K** 63/20-583*

سری که هست زبردست جمله اعضا

به زیرپای بنه تا توان ببالا رفت

Bütün organların lideri olan başı
Ayağının altına koy ki yükselebilesin

***K** 70/27-747*

سیف فرغانی تو هتک سر مردم می کنی

رو بمکتب شو که طفلی، با تو نتوان گفت راز

Seyf-i Fergânî, sen perdeyi kaldırıyorsun halkı rezil ediyorsun
Mektebe yönel bak sen çocuksun, sana sır söylenmez

***K** 152/80*-2572

چشم جان از دیدن رخسار این رعنا ببند

تاگشاید بر دلت گنجینه اسرار دین

Can gözünü bu güzelin yanağını görmekten kapat
Ki senin gönlüne din sırlarının hazinesi açılsın

***K** 179/107-3160*

1.2.39. Sa'y ve Himmet

Seyf-i Fergânî'ye göre, *yol ancak yüce himmet ile bitirilebilir.* Seyf, ilim için çaba harcayıp da tavaf yerinde aşırıya kaçanları, yani ilmin gereğini yerine getirmeyenleri eleştirmektedir. Seyf'e göre, *yanlış iş görenlere himmet de kâr etmez, nasip çaba ve şans ile mümkün olur, himmet her zaman etki etmez, iyilikler ve yüceliklerden nasiplenmek aramak, çalışmak ile mümkündür, himmetle yürüyen âşık kanatla uçan kuş gibidir, yaşadığın sürece çabalamalısın zira çabanın karşılığı vardır, can kuşu himmetle kanat çırpar, himmet ile sevgilinin yanında âşıkların makamı yücelir, çaba sarf edene haber apaçık ayan olur, âşığın himmeti dünyadan beridir, saf yarıcılar himmet eliyle cana kılıç vururlar, onların himmeti devenin hörgücünü kılıçla dibe batırır, himmet gelince çaba geri durur, himmet eliyle hevânın başına toprak dökülür, himmet yüceliktendir, şiir arifin himmetiyle felek gibi yüksek olur, himmet ile iki cihanın dışına da adım atılır, himmetin karşısında gümüş ve taş birdir, gönül tahtına oturan fakirlik mülkü için himmet bulur, himmet ile yukarı çekmek zatın sıfatıdır.*

باسب همت عالی توانی ره بسر بردن

گر آید در رکاب جهد پای اختیار تو

Himmet-i âlî atıyla yolu bitirebilirsin
Eğer iradenin ayağı çaba üzengisine gelirse

***K** 42/4-139*

اگرچه گه سعی در کار علم

چو حاجی رمل میکنی در مطاف

Her ne kadar ilim işinde çaba harcıyorsan da
Hacı gibi aşırıya kaçıyorsun tavaf yerinde

***K** 67/24-677*

باز پاکیزه خورش باش که با همت دون

نه تو شایسته عشقی نه زغن مرغ شکار

Temiz yiyecek yiyen bir doğan ol ki alçakların himmetiyle
Ne sen aşka layıksın ne de karga avcı kuştur

K *79/33-942*

عاشق تو بپای همت رفت

طیران مرغ را ببال و پرست

Senin aşığın himmet ayağıyla gitti
Kuşların uçuşu ise kol ve kanatladır

K *119/58-1860*

تا نفس هست سیف فرغانی

جهد می کن که جهد را اثرست

Ey Seyf-i Fergânî nefes aldığın sürece
Çaba göster zira çabanın getirisi vardır

K *119/58-1870*

1.2.40. Ârif

Ârif, irfan sahibi, Allah'ı tanıyan, bilen kişi anlamlarına gelmektedir. İlim aklın, irfan ise duygunun eseridir denilmiştir. Ârif, ilmini duygusuyla yoğurabilmiş kişidir. Tasavvufta, ârif olmanın yolu kitâbî bilgiyi aşmaktan geçer. Tasavvuf ehli, irfanı ilimden üstün tutmuştur. Klasik şiirde şairler sevdiklerini ârif kisvesiyle vasfederler. Ârif, zâhidin karşısında yer alır. Hiçbir menfaat gütmeksizin hizmet etme özelliği vardır.[127]

Seyf-i Fergânî de arifleri yücelterek *âriflerin yanında seyrim değişti* demektedir. Seyf'e göre, *ârifler duymadığımızı duyarlar, gonca bile ârifin kulağına papağan gibidir, ârifler bilinmeyeni de bilirler, yeterli ilim olsa da gene de irfana gerek vardır, hiç kimse şairlik ile âriflere ulaşamaz, ârif Allah'tan başkasıyla meşgul olmaz.*

به طیر عارفان سیرم بدل شد

مقامی نیست اندر هیچ جایم

Âriflerin yanında seyrim değişti benim
Hiçbir yerde bir yerim yok benim

K *52/14-343*

تو می نشنوی ورنه در گوش عارف

چو طوطیست دایم سخن ور شکوفه

Sen duymuyorsun yoksa arifin kulağına
Papağan gibidir daima konuşkandır gonca

K *98/41-1389*

[127] İskender Pala, ***Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü,*** s. 26.

بعارفان نرسد کس بشاعری هرگ

کجا رساند مریخ را بکیوان تیغ

Âriflere asla ulaşamaz kimse şairlik ile
Merihi zühale nasıl ulaştırır kılıç

***K** 157/84-2738*

شعر با همت عارف که چو چرخست بلند

پست باشد اگر (از) عرش فروتر گویی

Şiir felek gibi yüksek olan arifin himmetiyle
Alçak olur eğer arştan daha aşağıya söylersen

***K** 168/95-2924*

ورچه شعر از علم دین بیرون بود، چون عارفان

تا توانی درج کن در ضمن این اشعار دین

Şiir dinî ilimlerin dışında ise de sen arifler gibi
Elinden geldiğince bu şiirlerin içerisinde dine de yer ver

***K** 180/107-3175*

1.2.41. Mutasavvıflar

1.2.41.1. Hallâc-ı Mansûr (ö.309/922)

Tasavvufun gelişmesine önemli katkılarda bulunan ünlü mutasavvıf. 244'te (858) İran'ın Fars eyaletinde bulunan Beyzâ'nın kuzeydoğusundaki Tûr'da doğdu. Hallâc, 24 Zilkade 309/26 Mart 922 tarihinde Bağdat'ın Bâbüttâk denilen semtinde önce kırbaçlandı; burnu, kolları ve ayakları kesildikten sonra idam edildi. Başı kesilerek Dicle üzerindeki köprüye dikildi; gövdesi yakılıp külleri nehrin sularına savruldu. Hallâc-ı Mansûr'un öldürülme sebebi hakkında, Abbâsîler'e karşı ayaklanmış olan Karmatîler'le gizlice mektuplaştığı, "enelhak" sözüyle ulûhiyyet iddiasında bulunduğu, haccın farziyetini inkâr edip yeni bir hac anlayışı ortaya koyduğu şeklinde çeşitli iddialar ileri sürülmüştür.[128]

Hallâc-ı Mansûr, edebiyatta genellikle *ene'l-hak* sözü, darağacı ve kan unsuru ile birlikte anılmaktadır. Hallâc, Seyf-i Ferganî'nin şiirlerinde adını andığı iki mutasavvıftan birisidir ve altı beyitte anılmaktadır. Hallâc'ın Seyf'in şiirinde daha çok benzetmelerde benzetilen olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir. Seyf, hürmetle andığı *Hallâc gibi, Hüseyin gibi öldürülmek istediğini ve ene'l-hak sözü darağacına götürürse korkulmaması gerektiğini* ifade etmektedir. Seyf'in şiirinde *kainat tek bir şarap yudumuyla Hallâc gibi sarhoş olmaktadır, Hallâc üst âleme gitmiştir, Hallâc*

[128] Süleyman Uludağ, "Hallâc-ı Mansûr", ***DİA,*** XV. Cilt, 1997, s. 377-381.

aşka mağlup olmuştur, Hallâc boş yere ölmemiştir, ene'l-hak dediği için öldürülmüştür.

خواهم كه در ره تو شوم كشته چون حسين

با من كنون معامله حلاج وار كن

Senin yolunda Hüseyin gibi öldürülmek istiyorum
Şimdi bana Hallâc gibi davran

***K** 46/8-212*

حلاج وار مست كند كاينات را

يک جرعه زآن شراب كه ايشان چشيده اند

Hallâc gibi sarhoş eder kainatı
Onların tattığı o şarabın tek bir yudumu

***K** 69/26-722*

ميندیش اگر حكم شرع شريف

ان الحق زنانت برد سوى دار

Korkma eğer kutlu şeriatın hükmü
Enne'l-hak[129] demek seni darağacına doğru götürse de

***K** 75/32-855*

عشقت چو پاى بسته خود را رسن زند

حلاج شد بعالم بالا ز زير دار

Senin aşkın kendi bağlı ayağı ile urgana vurunca
Hallâc üst âleme gitti darağacının altından

***K** 86/36-1100*

غم تو بباطل كسى را نكشت

اناالحق زنانش سوى دار برد

Senin kederin boş yere kimseyi öldürmedi
Ennel hak demek onu darağacına götürdü

***K** 131/66-2109*

1.2.41.2. Şeyh Nûreddîn bin Şeyh Mahmud

Şiirlerde doğrudan ismi zikredilmeyen ancak divanda 118 nolu kasidenin başındaki *ketebe ilâ sedikin ersele ileyhi kitâben ve huve eş-şeyh Nûreddîn bin eş-şeyh Mahmud edâmellâhu bereketuhumâ* şeklindeki (Şeyh Nûreddîn bin Şeyh Mahmud bir arkadaşına (bir mektup) yazdı ve onu yazılı olarak ulaştırdı. Alllah ikisinin de bereketini daim kılsın!) anlamındaki ifadede anılmakta ve kasidenin kendisine yazıldığı anlaşmaktadır. Bunun dışında kaside boyunca şahıs hakkında ilave bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat kasidede yer alan genel ifadelerin başlıktaki ibareyle birlikte düşünülmesi şu sonucu ortaya çıkarmaktadır: *anılan şahıs lütufkardır, gönlü söz ile*

[129] **Enne'l-hak:** Hallâc-ı Mansûr'un Ben hakkım anlamındaki meşhur sözü.

açmaktadır, sonbaharı ilk bahara çevirmektedir, hizmetçilerine iyilikler yapmaktadır, fazilet ehlidir, mektubuyla, himayetiyle diriltendir, son derece etkileyici bir üslubu vardır, şairi övmektedir. Yukarıda latinize edilen ifade ve kasidenin matla beyti şu şekildedir:

كتب الى صديق ارسل اليه كتابا و هو الشيخ نورالدين بن الشيخ محمود ادام الله بركتهما

با حسن چو لطف يار كردى

اى جان بنگر چه كار كردى

Güzelce sevgiliyle lütfettiğinde
Ey can bak ki ne iş yaptın

***K** 189/118-3358*

2. CEMİYET

2.1. ŞAHISLAR

2.1.1. Tarihî Şahsiyetler

2.1.1.1. Hükümdarlar, Şehzadeler

Edebiyat tarihi incelendiğinde hükümdarlar ve şehzadelerin şiirlerde en çok işlenen isimlerin başında geldiği görülmektedir. Genellikle adlarına medhiyeler düzülen sultanlar bazen de öne çıkan özellikleri itibariyle benzetmeler içerisinde benzetilen olarak kullanılırlar. Gâzân Han dışında sel#atinden kimseye medhiye yazmadığı bilinen Seyf-i Fergânî de şiirlerinde özellikle benzetilen olarak sıklıkla emir ve umera isimlerini anmıştır ancak bunu yaparken özel isim anmaz, genel ifadeler kullanır. Seyf-i Fergâni'nin en önemli özelliği döneminin emirlerine ve onların zulümlerine yönelik eleştirilerini hiç sakınmadan en sert şekilde dile getirmesidir. Devrin hükümdarlarına bu açıklıkta ve netlikte hitap eden, ayıplarını, kusurlarını, zulümlerini yüzlerine vuran bir şaire daha rastlamak son derece zordur. Seyf'in bir özelliği de bu sert eleştirilerini genellikle dolaylı yoldan dile getirmesidir, şair çoğunlukla isim vermekten kaçınır. Şiirlerinde yererken nasihat etme, doğruyu göstermek yönü ön plana çıkar.

ز حكم مير شهان كو شكست پشت شهان

متاب روى كه اين حكم بر سلاطين رفت

Şahların belini kıran şahlar şahının hükmünden
Yüz çevirme zira bu hüküm sultanlara da gitti

***K** 73/30-813*

ملک شمشيرزن بايد چو تو تن مى زنى نايد

ز تيغى بر ميان بستن مرادى در كنار تو

Padişah dediğin kılıç kullanmalı oysa sen sessiz sakin oturuyorsun
Bir oku bele bağlamak ile murad hasıl olmaz

***K** 40/4-90*

هر كرا ازين امرا مدح كنى ظلم بود

خاصه امروز كه از عدل نماند آثارى

Bu emirlerden hangi birini översen zulüm olur
Özellikle de adaletten eserin kalmadığı bugünde

***K** 50/12-296*

كله مدح تو بر فرق چنين تاجوران

راست چون بر سرانگشت بود دستارى

Senin övgü külahın böylesi taç sahiplerinin başında
Tam da parmak ucundaki bir sarık gibidir

***K** 50/12-298*

2.1.1.1.1. Cengiz Han (ö. 624/1227)

Şair, Cengiz Han'ı onun soyundan gelen Gâzân Han münasebetiyle anmaktadır.

اصل چنگزخان نزاده چون تو فرعى پاک دين

ملک سلطانان نديده چون تو شاهى دادگر

Cengiz Han soyundan doğmamıştır senin gibi temiz dindar evlat
Sultanların mülkü görmemiştir senin gibi adil bir padişahı

***K** 152/81-2575*

2.1.1.1.2. Haccâc (ö.714/1314)

Emevîlerin Irak valisi olan Haccâc bin Yûsuf, zulümleriyle meşhurdur. Seyf-i Fergânî, Haccâc'ı zulmü dolayısıyla bir benzetilen olarak anmaktadır.

كندرين ايام اى خاقان كسرى معدلت

ظلم حجاج است اندر روم نى عدل عمر

Bu günlerde ey adaletin kisrâsı olan hakan
Anadolu'da Haccâc'ın zulmü var Ömer'in adaleti değil

***K** 154/81-2584*

2.1.1.1.3. Gâzân Han (ö.703/1304)

Şairin ismini anarak şiirinde işlediği çok az sayıda kişi vardır. Bunlardan en önemlisi ise kuşkusuz Gâzân Han isimli İlhanlı hükümdarıdır. Gâzân Han'a medhiye yazılmasının nedeni de Müslüman olmuş ilk İlhanlı hükümdarı olmasıdır. Ayrıca şair, yaşadığı dönemde Anadolu'nun içler acısı durumundan duyduğu rahatsızlığı da ifadeyle Gâzân Han'dan yardım dileme amacı taşımaktadır. Seyf-i Fergânî'ye göre Gâzân Han, *dünya şahlarının önderi ve örneğidir, zamanın padişahıdır, Gâzân Han beklenen Mehdî gibidir, memleket koltuğunu ve şahinşahlık makamını varlığıyla süsleyendir, şans ve zaferin yoldaşlık ettiğidir, adil şahtır, Cengiz Han soyundan onun gibi temiz dinli evlat doğmamıştır, hem silahlı, mülk sahibi ve mutludur, hem*

soylu bir padişah hem de adaletiyle ünlüdür, bir yüz olan saltanata tıpkı göz gibi yakışandır, bir göz olan saltanata tıpkı görme gücü gibi gerekendir, şahin onun adaletiyle kanadının altına alır kekliği, devlet ile onurlanmıştır, mutlulukla meşgul olandır, devlete ve ikbale kavuşmuş ikbal sahibidir, saltanatta Feridun'dan yüce olan şahinşâhtır, malı Karun'dan daha fazla olan cihan sahibidir.

قدوه و عمده شاهان جهان غازان را

از پریشانی این ملک بده آگاهی

Dünya şahlarının önderi ve örneği Gâzân'a
Bu memleketin perişanlığından haber ver

***K** 147/76-2481*

پادشاه وقت غازان را اگر بینی بگو

کای همه ایام تو میمون تراز روز ظفر

Zamanın padişahı Gâzân'ı eğer görürsen ona de ki
Sen ey bütün günleri zafer gününden daha mutlu olan

***K** 152/81-2574*

چون نزول عیسی اندر عهد ما نامکنست

عدل غازانست ما را همچو مهدی منتظر

Bizim devrimizde Îsâ'nın inişi imkânsız olduğu için
Gâzân'ın adaleti beklenen Mehdî gibidir bizim için

***K** 154/81-2596*

ای صبا گر سوی تبریز افتدت روزی گذر

سوی درگاه شه عادل رسان از ما خبر

Ey sabâ eğer bir gün Tebriz civarından geçersen
O adil şahın sarayına ulaştır bizden de haber

***K** 152/81-2573*

اصل چنگزخان نزاده چون تو فرعی پاک دین

ملک سلطانان ندیده چون تو شاهی دادگر

Cengiz Han soyundan doğmamıştır senin gibi temiz dinli evlat
Sultanların mülkü görmemiştir senin gibi adil bir padişahı

***K** 152/81-2575*

2.1.1.1.4. Gazneli Mahmud (ö. 421/1030)

Gazneli Mahmud, iki beyitte anılmaktadır. İlkinde saltanat, mevki ve makamın geçiciliği bağlamında örnek olarak ikincisinde de hizmetçisi Ayâz ile birlikte anılmaktadır.

سریر دولت سلجوقیان بمرو نماند

شکوه هیبت محمودیان ز غزنین رفت

Selçuklular devletinin tahtı Merv'de kalmadı
Mahmûdîlerin heybeti ve şaşaası Gazneyn'den gitti

***K** 73/30-814*

تا بسی محنت خدمت نکشد همچو ایاز

مرد همکاسه نعمت نشود با محمود

Tıpkı Ayâz gibi çokça hizmetin eziyetini çekmeyinceye kadar
Adam Mahmud ile aynı nimet sofrasında hemkâse olmaz

***K** 159/85-2747*

2.1.1.1.5. Sultan Mesud (ö.550/1155)

Selçuklu sultanlarından Sultan Mesud, bir beyitte, son İlhanlı hükümdarı Ebû Sa‘îd Bahâdır Han ile birlikte Horasan’ı alması bağlamında anılmaktadır.

چو بوسعید خراسان بآل سلجق داد

نراند سلطان مسعود در خراسان تیغ

Ebû Sa‘îd Horasan’ı Selçuklulara verince
Sultan Mesud Horâsân’da kılıç kullanmadı

***K** 157/84-2727*

2.1.1.1.6. Mısır Azizi

Aziz, Mısır devletinde vezir için kullanılan bir ünvandır. Seyf-i Fergânî’nin şiirinde aziz, Hz. Yûsuf ile birlikte anılmaktadır. Bir beyitte de aziz/vezir ünvanı Hz. Yûsuf için kullanılmaktadır.

از عطای او به ایمان شد عزیز

جان چون یوسف که تن زندان اوست

Onun hediyesiyle imana geldi vezir
Zindanı beden olan Yûsuf gibi canın

***K** 36/1-5*

چو یعقوب و یوسف درین کهنه حبس

مقام عزیزان نخواهیم یافت

Ya‘kûb ve Yûsuf gibi bu eskimiş zindanda
Azizler makamı bulmayacağız

***K** 161/86-2785*

گر ز دنیا باز مانی ملک عقبی آن تست

شد عزیز مصر یوسف چون ز کنعان باز ماند

Eğer dünyadan geriye düşersen ahiret mülkü senindir
Mısır azizi oldu Yûsuf, Ken’ân’dan ayrı düşünce

***K** 187/116-3346*

2.1.2. Diğer Devlat Erkânı

2.1.2.1. Defterdâr

Defterdâr, Seyf’in şiirinde bir beyitte divan üyesi olması bağlamında anılmaktadır.

ایا مستوفی کافی که در دیوان سلطانان

بحل و عقد در کارست بخت کامکار تو

Ey defterdâr sultanların divânında olman yeterlidir
İşlerin yürütülmesinde şansın yaver gidiyor

***K** 41/4-119*

2.1.2.2. Hazinedâr

Hazinedâr, zikredildiği tüm beyitlerde mecaz anlamıyla benzetilen olarak kullanılmıştır.

قمطرهای نباتست پر ز شهد شفا

نهاده خازن رحمت برو غطای حروف

Şeker kapları şifa tadıyla doludur
Rahmet hazinedârı üstüne harflerin perdesini örtmüştür

***K** 46/9-228*

ما جمله دل بمهر تو اسپرده ایم از آنک

دلها خزانه ملک است و امین تویی

Biz hepimiz gönlümüzü senin şefkatine teslim etmişiz
Zira gönüller melikin hazinesi ve de sen onun bekçisisin

***K** 51/13-323*

صاحب دیوان نظمم مُشرف ملک سخن

عقل مستوفی لذتهای روحانی مرا

Şiir divanının sahibiyim söz mülkünün şereflisi
Akıl ruhânî lezzetlerin hazinedârıdır benim için

***K** 104/45-1531*

2.1.2.3. Kadı

Seyf-i Fergânî'nın en sert ve yoğun eleştirdiği devlet erkânının başında kadılar gelmektedir. Sosyal adaletin sağlanmasında önemli bir mevkiyi işgal eden kadıların verdiği hükümler de haliyle doğrudan toplumsal hayatı etkilemektedir. Seyf de bu hassasiyetten hareketle hak ve hukuka riayet etmeyen çeşitli çıkar ilişkileri doğrultusunda hüküm dağıtan ve adalet duygusunun zedelenmesine sebebiyet veren kadıları eleştirmektedir. Seyf-i Fergânî, *ey hilekâr, haram yiyici ve rüşvet alan kadı* şeklinde kadılara seslenerek *dinsizliktir senin dinin, kanunsuzluktur işin senin, bir çaresizin dahi senin hükmüne gönlü razı olmaz, senin çevrende bir komşu kadını dahi güvende olmaz, dinsizlikte sen Mecusi gibisin, bilgisizlikte sen öküz gibisin ve senin konuşman alçaklığındır, hak din zarar görsün diye batıla destek verirsin, sen bu zamandaki deccalsın ve cehaletin senin örtündür* diyerek kadılara yönelik eleştirilerini dile getirmektedir. Adaletten umudunu kesen Seyf-i Fergânî kadının hakka ve hukuka riayet etmemesini mahkeme-i kübrâya havale eder ve *o zaman*

geldiğinde mahkeme mahşer olur, mübaşir de melekler olur, Zulcelâl kadı olur ve cehennem de zindan olur diyerek eleştirdiği kadıları uyarır, âdeta tehdit eder.

ایا قاضی حیلت گر، حرام آشام رشوت خور

که بی دینی است دین تو و بی‌شرعی شعار تو

Ey hilekâr, haram yiyici ve rüşvet alan kadı
Dinsizliktir senin dinin, kanunsuzluktur işin senin

دل بیچاره‌ای راضی نباشد از قضای تو

زن همسایه‌ای آمن نبوده در جوار تو

Bir çaresizin dahi senin hükmüne gönlü razı olmaz
Senin çevrende bir komşu kadını dahi güvende olmaz

ز بی‌دینی تو چون گبری و، زند تو سجل تو

ز بی‌علمی تو چون گاوی و، نطق تو خوار تو

Dinsizlikte sen Mecûsî gibisin, büyüklüğün konuşmandır
Bilgisizlikte sen öküz gibisin ve senin konuşman alçaklığındır

چو باطل را دهی قوت ز بهر ضعف دین حق

تو دجالی درین ایام و، جهل تو حمار تو

Hak din zarar görsün diye batıla destek verdiğin için
Sen bu zamandaki deccalsın ve cehaletin senin örtün

***K** 42/4-124-127*

محکمه آن وقت محشر باشد و محضر ملک

ذولجلال آن روز قاصی باشد و زندان سقر

Mahkeme o zaman mahşer olur, mübaşir de melek olur
Zulcelâl o gün kadı olur ve zindan da cehennem olur

***K** 154/81-2602*

2.1.2.4. Kale Komutanı

Kale komutanı, bir beyitte anılmaktadır ancak gerçek anlamının dışında bir benzetilen olarak kullanılmaktadır.

حصن تن او خراب شد چو سپردید

قلعه جانش به کوتوال حقیقت

Yıkıldı vücudunun surları siperi görünce
Canının kalesi hakikat kalesinin komutanını görünce

***K** 84/35-1062*

2.1.2.5. Vali / Şehrin Emiri

Devletin önemli makamlarından birisi olan valilik Seyf'in şiirinde iki beyitte zikredilmektedir. Her iki beyitte de olumsuz bir eleştiriye muhatap olarak anılmaktadırlar. Şaire göre *şehrin emiri dahi zevk ü sefaya dalmıştır ve mahalledeki dilenciden farkı kalmamıştır.*

گدای کوی که میخواست نان ز در بگذشت

امیر شهر که میخورد جام نوشین رفت

Kapıdan ekmek dilenen mahalle dilencisi gitti
Kadehten tatlı şarap içen şehrin emiri de gitti

***K** 73/30-818*

عزلت می کنند اگرچه عمل دار ملک باشی

امروز رنگ دیدی فردات بو نماید

Kralın valisi olsan da seni azlederler
Bugün rengini gördün yarın da sana kokuyu gösterirler

***K** 74/31-831*

2.1.3. Şairler

Seyf-i Fergânî'nin medhiye şairi olmadığını ve övgü şiirleri yazmadığını daha önce belirtmiştik. Şair, aynı zamanda övgü şiirleri kaleme alan saray şairlerini de sert bir şekilde eleştirmektedir. Seyf, şairin çok konuşmasından rahatsızdır. Ona göre *şair emirleri övmekten dilini iyice sakınmalıdır, sözü ne kadar renkliyse de her duvarı boyamamalıdır, zira bir kavmi övmek şairin aydınlık gönlünü karartır, nitekim övgü yüze kara gibi, aynaya pas gibi olur.* Seyf'e göre *şair halkı övmemeli ki sözü doğru olsun.* Ona göre *şairlik bir meslektir, şairler de meslek ehlidir, şiir divanının sahibi söz mülkünün şereflisidir, şair sözün sultanıdır, söz ülkesinin sultanıdır, şairlerin her biri bir şahbeyit gibi mağrurdurlar, şair bal arısıdır, şair tatlı sözlüdür, şairin dünya pazarındaki tek hasılatı sözdür, şair bülbül gibi bir gülün tepesine oturmuş, birkaç söz söylemiştir ve hiçbir iş yapmamıştır.* Fergânî, *şairin öz söz söylemesi* gerektiğini, *fazla sözden sakınması, övmeyi bırakması* gerektiğini söyleyerek şairin, *gazel söylemesi* gerektiğini ifade eder.

Öte yandan şair, bazen de şairi yermekte ve şairlik mesleğinin değersiz olduğunu ileri sürmektedir. Seyf bu konuda, *şairlik nedir ki onunla nam salınsın, bu namdan utanmayan halkın alçağıdır, şairlerin sözü karışık ve yanlış doludur, şairin şiiri için büyük sultanların övgüsü gereksizdir* demektedir. Seyf, şairlere yönelik eleştirilerini ve nasihatlerini konu edindiği 47 beyit kaleme almıştır. Bu beyitlerden birkaç tanesi şu şekildedir:

ای ز بازار جهان حاصل تو گفتاری

عمر تو موسم کارست و جهان بازاری

Ey dünya pazarından hasılatı tek bir söz olan sen
Senin ömrün iş mevsimidir ve dünya bir pazardır

***K** 49/12-275*

شعر نیکو که خموشیست از آن نیکوتر

اگرت دست دهد نیز مگو بسیاری

Şiir iyidir ama ondan da iyi olan susmaktır
Sana fırsat verseler de fazla söz söyleme

***K** 49/12-281*

از ثنای امرا نیک نگهدار زبان

گرچه رنگین سخنی نقش مکن دیواری

Emirleri övmekten dilini iyice sakın
Sözün ne kadar renkliyse de her duvarı boyama

***K** 49/12-283*

شاعری چیست که آزاده از آن گیرد نام

ننگ خلقی گر ازین نام نداری عاری

Şairlik nedir ki hür insan onunla nam salsın
Halkın alçağısın eğer bu namdan utanmayasın

***K** 50/12-288*

مدح مخلوق مکن تا سخنت راست شود

کآب از همرهی سنگ رود ناهموار

Halkı övme ki sözün doğru olsun
Zira su taşın yoldaşlığından dolayı eğri büğrü akar

***K** 80/33-964*

Seyf'in çok sayıdaki gazellerinden bazıları Sa'dî'ye cevaben ve az sayıdaki gazeller de Humâm-i Tebrîzî ve diğer şairlere cevaben kaleme alınmıştır. İlginç olan şudur ki Seyf'in yaşadığı yer olan Aksaray, Konya'ya son derece yakın bir yer olmasına ve Mevlânâ ile aynı dönemde yaşamış olmasına rağmen şiirleri arasında Mevlânâ'ya herhangi bir cevap yahut atıf yoktur. [130]

Anılan şiirler ve cevabî şiirler incelendiğinde Seyf-i Fergânî'nin kendisi için öncü konumunda olan şairlerin divanlarına ulaşma imkânına sahip olduğu, onların şiirlerini okuduğu görülebilmektedir. Anılan altıntılar ve değerlendirmeler doğrultusunda Seyf-i Fergânî'nin, başta Sa'dî olmak üzere Hâkânî, Rûdekî, Senâî, 'Attâr, 'Am'ak-i Buhârâyî, Enverî, Kemâleddîn-i İsmâ'îl, Humâm-i Tebrîzî gibi şairlerin şiirlerinden etkilendiği ancak şiir yazarken kendi yol ve uslubunu bulduğu anlaşılmaktadır. Seyf-in ismen andığı veya iktibasta bulunduğu ve tarafımızdan tesbit edilen şairler şu şekildedir:

2.2.1.1. Rûdekî (ö.329/950)

[130] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân***, s. 631.

Hicrî dördüncü yüzyılın başlarında yaşamış ve aslen Semerkant'ın köylerinden Rûdekli olan Rudekî'nin tam adı Ebû 'Abdullâh Ca'fer bin Muhammed Rûdekî-yi Semerkandî'dir. *Peder-i şi'r-i fârsî* (Farsça şiirin babası) olarak anılan Rûdekî, Farsça şiir yazan ilk kişi olmasa da Farsça şiiri olgunlaştıran ilk isim olarak anılmaktadır.[131]

Seyf-i Fergânî Divanı'nda yer alan 71 numaralı kaside Rûdekî'nin ünlü şiiri olan ve *Bûy-i cûy-i mûliyân âyed hemî* şeklinde başlayan şirine yazdığı naziredir. Rûdekî'nin anılan kasidesi şu şekildedir:

بوی جوی مولیان آید همی

یاد یار مهربان آید همی

Mûliyân ırmağının kokusu gelmektedir
Şefkatli dostun hatırası gelmektedir

ریگ آموی و درشتی های او

زیر پایم پرنیان آید همی

Ceyhun/Âmûy ırmağının kumları ve iri çakıl taşları
Ayağımın altında ipek gibi gelmektedir

آب جیحون از نشاط روی دوست

خنگ ما را تا میان آید همی

Ceyhun'un suyu dostun yüzünün sevincinden
Atımızın beline kadar gelmektedir

ای بخارا! شاد باش و دیر زی

میر زی تو شادمان آید همی

Ey Buhara! Sevin ve çok yaşa
Emir sana doğru mutlu olarak gelmektedir

میر ماه است و بخارا آسمان

ماه سوی آسمان آید همی

Emir aydır ve Buhara gökyüzü
Ay gökyüzüne doğru gelmektedir

میر سرو است و بخارا بوستان

سرو سوی بوستان آید همی

Emir selvidir ve Buhara bostan
Selvi bostana doğru gelmektedir

آفرین و مدح سود آید همی

گر به گنج اندر زیان آید همی

Övgü ve takdir fayda olmaktadır

[131] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân,*** I. Cilt, s. 371; Bedî'uzzemân-i Furuzânfer, ***Soḫen o Soḫenverân***, s. 18.

Her ne kadar hazineye zarar gelse de

Rûdeki, Dîvân, K 121

Seyf, Rûdekî'nin şirine cevaben aynı redifle elli beyitlik bir kaside kaleme almıştır. Rûdekî'ye nazire olarak kaleme alınan ancak kim için söylendiği belli olmayan medhiye konulu bir kasidedir. Şair, muhatab aldığı kişiyi adı anıldığında âb-ı hayâtın ağza geldiğini ifadeyle yoğun bir şekilde övmektedir. Şair, *senin tek bir saç telini dahi övmek zordur, gönlümde senin sevda ateşin vardır* diyerek muhatabını överken kendisini de *eğri büğrü birisi* diye anarak tevazuyla muhatabını yüceltmektedir. Fergânî, Rûdekî'nin matla beytinin her iki mısraını da şiirinin ilerleyen bölümlerinde aynen iktibas ederek kullanmakta ve bu büyük şaire saygısını sunmaktadır.

نام تو چون بر زبان آید همی

آب حیوان در دهان آید همی

Senin adın dile geldiğinde
Âb-ı hayât ağza gelir daima

در تن مرده چه کار آید ز حان

در دل از یاد تو آن آید همی

Ölmüş bir bedende ne işe yarar can
Gönülde sana dair hep o hatırlanır daima

در دل من آتش سودای تست

آب در جشم از آن آید همی

Benim gönlümde senin sevdanın ateşi var
Gözdeki yaş de ondan dolayı akar durur daima

خود مرا زآن چشم و روی از رو و جشم

آب رفت و خون روان آید همی

Benim de gözümden işte o gözden ve yüzden dolayı
Göz yaşı bitti ve kan gelir durur daima

اشک من بر سوزن مژگان من

چون در اندر ریسمان آید همی

Benim gözyaşım benim kirpik dikenimin üzerine
Bir urgan gibi süzülerek gelir daima

K *137/71-2251-55*

در دلم از تاب عشقت آتشیست

شعر از آن آتش دخان آید همی

Benim gönlümde senin aşkından tutuşan bir ateş var
Şiir de işte o ateşin dumanı olarak yükselir daima

شعر من آتش بمن در زد چو شمع

سوختی زآنت گمان آید همی

Benim şiirim tutuştur benliğimi bir mum gibi
Sanki kendi ateşinle yaktın durdun daima

چون چراغم می بسوزد روغنی

کز دلم سوی زبان آید همی

Bir kandil gibi yakıyor beni bu yağ
Ki gönlümden dile dökülür durur daima

***K** 137/71-2299-2301*

2.2.1.2. ‘Am‘ak-i Buhârâyî (ö.543/1164)

Emîru’ş-şuarâ Ebû’n-Necîb Şehâbeddîn ‘Am‘ak-i Buhârâyî Mâverâünnehir bölgesinin önemli şairlerinden olup hicrî altıncı yüzyılın başlarında yaşamıştır. Buhara doğumludur. Çağdaşlarından Enverî ve Sûzenî gibi büyük şairler tarafından sözün üstadı olarak kabul görmüştür.[132]

Seyf-i Fergânî’nin ‘Am‘ak-i Buhârâyî’ye nazire olarak kaleme aldığı şiiri divanında yer alan 36 numaralı kasidedir.[133]

گفتند ماه خور که چو پیدا شد آن نگار

ما در حنای عزل گرفتیم دست کار

Ay ve güneş dediler ki o güzel ortaya çıktığında
Biz elimizi eteğimizi çektik işten

***K** 85/36-1078*

در چشم همتست خیال تو چون عروس

بر دست قدرتست جمال تو چون نگار

Himmet gözünde hayalin var gelin gibi
Kudret elindedir güzelliğin süs gibi

***K** 85/36-1079*

Seyf-i Fergânî, ‘Am‘ak-i Buhârâyî’yi övmek için *“Eğer benim bülbülüm ötyseydi, seni övmek için söylediği şiirin irâbını senin benindeki noktalardan hareketle düzeltir, konuşmanın nahvini de yanağındaki yazıyı gördüğünde düzeltirdi, senin övgünle güzelliğini buluncaya kadar cümlenin karnı nar gibi şişti, senin yüzüne olan aşkından gül de altın gibi sarardı, ilkbahar senin yanağının utancından gül gibi kızardı”* şeklindeki övgülerle devam eden 34 beyitlik bir kaside kaleme almıştır.

2.2.1.3. Enverî (ö.583/1204)

[132] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân,*** II. Cilt, s. 535; Bedî‘uzzemân-i Furuzânfer, ***Soḫen o Soḫenverân***, s. 237.
[133] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân,*** III/I. Cilt, s. 631.

Evhadeddîn ‘Alî bin İshak Enverî-yi Ebîverdî, hicrî altıncı yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. Enverî, altıncı yüzyılın en önemli Farsça kaside söyleyen şairidir ve Farsça’nın usta isimlerindendir. Sa‘dî’yi etkileyen önemli bir isimdir.[134]

Şair, Enverî’yi ismen anmaktadır. Bu beyitte şair kendi şairliğini Enverî’nin şairliğiyle kıyaslamakta ve kendisini daha üstün görmektedir.

وصف ماه روی تو هرگز نگوید همچو من

انوری گر آفتاب وگر فلک باشد اثیر

Senin ay yüzünün övgüsünü asla benim gibi söylemez
Enverî eğer güneş felek de esir[135] olsa bile

***G** 475/470-8831*

Seyf-i Fergânî, divanında yer alan 10 numaralı kasideyi ünlü şair Enverî’ye nazire olarak kaleme almıştır. Fergânî, bu kasidesinde Enverî’nin kasidesinin matla beyitinin ilk mısraını aynen alıntılayarak kullanmıştır ve kendi kasidesini de aynı kafiyeyle kaleme almıştır.

ای بر سر کتاب ترا منصب شاهی

منشی فلک داده بر این قول گواهی

Ey kâtiplerin başında makamı şahlık olan sen
Feleğin kâtibi de bu söze şahitlik etmiştir

Enverî

حق است که گویند همه کاتب او را

کای بر سر کُتّاب ترا منصب شاهی

Bütün kâtiplerin ona dediği doğrudur
Bütün kâtiplerin başında şahlık makamıdır senin yerin

***K** 48/10-259*

Fergânî, divanının kaside bölümünde de bir yerde hiçbir açıklama yapmaksızın, Enverî’nin bir beytini hiçbir değişikliğe gitmeden olduğu gibi alarak beytinin ilk mısraı olarak kullanmıştır. Bu durum bir takım kelime değişiklikleriyle de karşımıza çıkmaktadır. Bu etkilenmeyi intihal olarak değelendirenler de olmuştur.[136]

ای دوست تر از جانم زین بیش مرنجانم

مگذر ز وفـاداری مگـذار بـرین سـانـم

Ey canımdan daha sevgili olan bundan böyle incitme beni
Vefadar olmayı unutma bu şekilde bırakma beni

Enverî

---

[134] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***age.,*** s. 656; Bedî‘uzzemân-i Furuzânfer, ***age.***, s. 332.
[135] Esir: Göğün tabakalarından birisine verilen isimdir.
[136] Ḥasan-i Besâk, Muḥsin Şerîfî-yi Sehî, *“İḳtibâshâ ve Sirḳât-i Dîgerân ez Enverî”,* ***Faṣlnâme-yi Pejuhişhâ-yi Edebî ve Belâġî,*** Sâl-i Evvel, Şomâre-yi Sevvom, Tâbistân, Meşhed, 1392, s. 12.

ای دوستر از جانم زین بیش مرنجانم

گر زخـــم زنـــی شـــاید بر دیدهٔ گـــریـــانـــم

Ey canımdan daha sevgili olan bundan böyle incitme beni
Benim ağlayan gözümü yaralasan dahi

***G** 294/127-5366*

2.2.1.4. Hâkânî (ö.595-1216)

Hassânu'l-'Acem Efdaluddîn Bedîl (İbrâhîm) bin 'Alî Hâkânî Hakâyik-i Şîrvânî, İran'ın en büyük şairlerinden ve belagatçılarıdan biridir. Şîrvânlıdır. Hicrî altıncı asrın önemli isimlerinden birisidir. Şîrvânşâhlar hanedanının sarayı ile iyi ilişkileri olan Hâkânî'nin Hârezmşâhlar ve diğer emirler ile de iyi ilişkileri vardı. Döneminin saygın isimlerindendir. Şirvânşâhlar ile araları açılmış, Şîrvân'ı terk ederek Tebriz'e yerleşmiştir. Yaşadığı dönemde onun kadar şöhret sahibi olan bir isim daha bulmak zordur. Hâkânî, Farsça'nın en büyük kaside söyleyen şairlerinden birisidir. Senâî'yi izleyen, önemseyen ve kendisini onun takipçisi olarak anan bir şairdir. Hâkânî 595/1216 yılında Tebriz'de vefat etmiştir ve mezarı Tebriz'de makberetu'ş-şu'arâ diye anılan ünlü şairler mezarlığındadır. Kendisinden sonraki şairleri çok etkilemiş ve birçok şair tarafından taklit edilmiştir.[137]

Fergânî, şiirlerinde Hâkânî'nin adını iki kere zikretmektedir. Şair, Şîrvânlı olan Hâkânî'nin bir süre memleketinden ayrı kalmasına göndermede bulunarak kendi gurbetliğini onun gurbetine benzetmektetir. Diğer beyitte ise Hâkânî'nin övgü şiirleri yazmasını eleştirerek kendisiyle kıyaslama yapmakta ve onun gibi övgü şiirleri yazmadığını belirtmektedir.

Seyf-i Fergânî, Anadolu'da bulunduğu dönemde kaleme aldığı bir kasidesinde artık yorulduğunu, gurbetten sıkıldığını ifadeyle Tebriz'e geri dönme isteğini ifade ederek bu isteğinin yerine gelmesi için Allah'a dua ederken Hâkânî'yi anmaktadır.

منم مانند خاقانی و روم امروز شروانم

بتبریزم فگن یارب ز شروان بی نیازم کن

Ben Hâkânî gibiyim ve Anadolu bugün Şîrvân'ımdır
Tebriz'e at beni ya rabbi Şîrvân'a muhtaç etme beni

نگفتم همچو خاقانی ثنای هیچ خاقانی

تو از گنج عطای خود ز خاقان بی نیازم کن

[137] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân,*** s. 776-784; Bedîüzzamân Furuzânfer, ***Soḫen o Soḫenverân***, s. 612.

Ben Hâkânî'nin yaptığı gibi hiçbir hakanı övmedim
Sen kendi hazinenden ver hakana muhtaç etme beni
***K** 150/78-2531-2532*

78 numaralı kasidede bu meyanda Hâkânî'yi anarken 63 numaralı kasidede de adını anmadan kendisine telmihte bulunmaktadır. İfadelerden anlaşıldığına göre bu kasideyi Hâkânî'nin Tebriz'de bulunduğu döneme telmihte bulunarak kaleme almıştır. Kasidede Hâkânî'nin adını anmamıştır ancak kasidenin son beytinin ikinci mısraını Hâkânî'den alıntılamıştır. Kaleme aldığı bu kasidede, "*Orada yatağını serme zira sen toprağa layık değilsin, Orada senin adın cennetin kralı Süleyman olduğu için, burayı karınca gibi toprak sarayında ev edinme"* diyerek şairin Şîrvân'a geri dönmeyerek Tebriz'de kalmasına eleştirel bir ifadeyle göndermede bulunmaktadır. Hâkânî'nin Tebriz'de bulunduğu bu sıkıntılı döneminde birçok kişiye çok sayıda mektup yazarak, kaleme aldığı medhiyelerle yardım talebinde bulunduğu bilinmektedir. Seyf de "*Ey! aşağılık dünya için ömrünü rüzgâra savuran/heba eden, toprak karşılığında su gibi harcama cevheri"* diyerek şiirin böylesine ucuz şeyler için harcanmaması gerektiğini söylemektedir.

ای جان تو مسافر مهمان سرای خاک

رخت اندرو منه که نه یی تو سزای خاک

Ey can sen toprak misafirhanesinin misafiri
Orada yatağını serme zira sen toprağa layık değilsin

آنجا چو نام تست سلیمان ملک خلد

اینجا چو مور خانه مکن در سرای خاک

Orada senin adın cennetin kralı Süleyman olduğu için
Burayı karınca gibi toprak sarayında ev edinme
***K** 125/63-1981-1982*

ای داده بهر دنیی دون عمر خود بباد

گوهر چو آب صرف مکن در بهای خاک

Ey aşağılık dünya için ömrünü rüzgâra savuran/heba eden
Toprak karşılığında su gibi harcama cevheri
***K** 125/63-1987*

2.2.1.5. 'Attâr (ö.617/1238)

Ferîduddîn Ebû Hamîd Muhammed bin Ebû Bekr İbrâhîm bin İshak 'Attâr Kedkenî-yi Nîşâburî, hicrî altıncı asrın ikinci yarısı ve hicrî yedinci asrın ilk yarısında yaşamış ünlü şair ve ariftir. 537/1145 yılında Nîşâbûr'a bağlı Kedken'de dünyaya gelmiştir.

548/1156 tarihindeki Gâzân saldırısından sonra Nîşâbûr'a göç etmiştir. 617/1220'de Nîşâbûr'da vefat etmiştir [138]

Seyf-i Fergânî, divanında yer alan 56 numaralı kasidede büyük sûfî 'Attâr'a olan saygısını ve sevgisini net ve yoğun ifadelerle dile getirmektedir. 'Attâr'a olan sevgisini ifade eden kasidesinde şairin جانم ز سر دو کون برخاست *(canım her iki âlemin başından kalktı)* mısraına cevap olarak جانم ز سر کون بسودا در اوفتاد (*canım varlığın sırrından sevdaya düştü)* mısraını kaleme almıştır. Bu mısrada da düşkünlüğünü ifadeyle tevazu göstermektedir. Fergânî, bu kasidede, *"aşkla tamamlanmayan kişinin eksik kaldığını* ifadeyle 'Attâr'a hitaben *ey güzellik padişahı çaresiz Seyf senin gamından dolayı güçlünün eline düşmüş zayıf güçsüz birisi gibidir* diyerek saygısını sunmaktadır. Nitekim kasidenin son beytinde, "*Bu, şunu diyen 'Attâr'ın çadırından bir damladır, Canım varlığın sırrından sevdaya düştü"* diyerek *kim ne derse desin ancak 'Attâr'ın çadırından süzülen bir damla olabileceğini* ifadeyle saygısını sunmaktadır.

زین سخنها که سنایی برد از نورش رنگ

ور بدی زنده چو گل بوی گرفتی عطار

Senâî'nin ışığını soldurduğu bu sözlerden
Eğer hayatta olsaydı gül gibi kokusunu alırdı 'Attâr

***K** 80/33-968*

ناقص بماند مرد چو کامل نشد بعشق

همچون جنین که از شکم مادر اوفتاد

Eksik kaldı adam aşkla tamamlanmayınca
Anne karnından düşen cenin gibi

بیچاره سیف در غمت ای پادشاه حسن

چون ناتوان بدست توانا در اوفتاد

Ey güzellik padişahı çaresiz Seyf senin gamında
Güçlünün eline düşmüş bir güçsüz gibidir

هر سوی حمله برد ببوی ظفر بسی

مانند لشکری که بهیجا در اوفتاد

Her yöne saldırdı zafer kokusuyla çokça
Tıpkı savaşa tutuşmuş bir ordu gibi

این قطره ییست از خم عطار آنکه گفت

"جانم ز سر کون بسودا در اوفتاد"

Bu, şunu diyen 'Attâr'ın çadırından bir damladır

---

[138] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân,*** s. 858; 'Abdulḥuseyîn-i Zerrînkûb, ***Ez Gozeşte-yi Edebî,*** s.183.

"Canım varlığın sırrından sevdaya düştü"
***K** 118/56-1818-1821*

2.2.1.6. Senâî (ö.535/1156)

Hakîm Ebû'l-mecd Mecdûd bin Âdem Senâî, hicrî altıncı asırda yaşamış üst düzey bir arif ve Farsça'nın usta şairlerindendir. Hicrî beşinci asrın ikinci yarısının başlarında Gazneyn'de dünyaya gelmiştir. Gazneliler sarayına intisap etmiştir. Tasavvufun önemli isimlerine hocalık etmiştir. 535/1143 yılında vefat etmiştir.[139]

Seyf-i Fergânî, ünlü şair Senâî'yi övmekte ve onun olduğu yerde söz söylenemeyeceğini ifadeyle şairi yüceltmektedir. Divanda, Senâî'nin adı iki beyitte anılmaktadır, ilk beyitte 'Attâr ile kıyaslamada Senâî'nin daha geri planda kaldığı görülmektedir. İkinci beyitte ise doğrudan Senâî'nin bir mısraını iktibasla şairi yüceltmektedir.

زین سخنها که سنایی برد از نورش رنگ

ور بدی زنده چو گل بوی گرفتی عطار

Senâî'nin ışığını soldurduğu bu sözlerden
Eğer hayatta olsaydı gül gibi kokusunu alırdı 'Attâr
***K** 80/33-968*

Seyf-i Fergânî'nin, Senâî'ye olan saygısını ifade etmek için kaleme aldığı kaside, divanda 64 numarayla yer almaktadır. Senâî'ye ait bir mısra olan چون سخن زآن زلف و رخ گویی مگو از کفر و دین : *"O yanak ve zülüfe dair konuştuğunda din ve küfürden bahsetme"* mısraını makta beyitinde kullanırken, *Senâî'nin olduğu yerde kimseye söz düşmez* minvalinde bir yüceltmede bulunmaktadır.

سیف فرغانی سنائی وار ازین پس نزد ما

"چون سخن زآن زلف و رخ گویی مگو از کفر و دین"

Ey Seyf-i Fergânî bundan böyle bizim yanımızda Senaî gibi
"O yanak ve zülüfe dair konuştuğunda din ve küfürden bahsetme"
***K** 128/64-2054*

Kasidenin diğer bölümlerinde de, "*Ey güzelliği âlemlerin rabbinin sanatından bir ayet olan sen, senin yüzün için Allah'tan binlerce maşallah olsun, sen öylesine bir padişahsın ki devlet fermanında senin âşıklarına hitaben siz apaçık bir gerçek üzerinesiniz diyerek ilan etti,"* şeklinde açık övgüsünü dile getirmektedir.

---

139 Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân,*** s. 552-556; Bedî'uzzeman Furuzânfer, ***Soḫen o Soḫenverân***, s. 254.

ای جمالت آیتی از صنع رب العالمین

باد بر روی تو از ایزد هزاران آفرین

Ey güzelliği âlemlerin rabbinin sanatından bir ayet olan sen
Senin yüzün için Allah'tan binlerce maşallah olsun

تو چنان شاهی که در منشور دولت درج کرد

عشق تو عشاق را انتم علی الحق المبین

Sen öylesine bir padişahsın ki devlet fermanında ilan etti
Senin aşkın aşıklara hitaben siz apaçık bir gerçek üzerinesiniz

***K** 127/64-2022-2023*

2.2.1.7. Kemâleddîn-i İsmâ'îl (ö.635/1256)

Kemâleddîn İsmâ'îl bin Cemâleddîn Muhammed bin 'Abdurrezâk İsfahânî, kendisi de bir şair olan Cemâleddîn-i İsfehânî'nin oğludur. Moğollar döneminde yaşamış Farsça kaside söyleyen son büyük şairdir. Kemâleddîn-i İsmâ'îl, şiirlerinde teşbihlere çokça yer verir, son derece zorlama redifler kullanır, şiirinin anlaşılması ancak defaten okunmasıyla mümkün olur. Divanı kendi döneminde çok ünlüdür. Şiirinin hiciv yönü çok güçlüdür. Şiirlerinin ünü babasının şiirlerini geçmiştir. Kemâleddîn 633/1254'te Moğolların İsfahan'daki katliamına tanık olmuştur. Kendisi de 635/1256'da bir Moğol katliamında yaşamını yitirmiştir.[140]

Seyf-i Fergânî Divanı'nda Kemâleddîn-i İsmâ'îl'e cevaben yazılmış iki kaside bulunmaktadır. Bu kasideler divanda 70 ve 73 numarayla yer almaktadırlar. Seyf'in İsmâ'îl'i beğendiği, ustalığını takdir ettiği ve kendisini övdüğü anlaşılmaktadır. Kasidenin bir yerinde kullanılan bir ifadeden redif benzerliği üzerinden Seyf'in bir eleştiriye muhatap olduğu anlaşılmaktadır. Bu eleştiriye cevaben Kemâleddîn-i İsmâ'îl'in benden önce yazılmış *çû cân-i âşıkân rûşen* redifli bir kasidesi var imiş diyerek *kendisinin şiir kandiline yağ eklediğini, yani malzeme verdiğini ifade etmiş ve İsfahan'da yaşayan Kemaleddin'in kendi şiirine ihtiyacı olmadığını* eklemiştir. Şiirde üçüncü bir kişiyi muhatap aldığı anlaşılan Seyf'in kendi şiiri ile Kemâleddîn-i İsmâ'îl'in şiiri arasında bir ilişki kurulmasından rahatsız olduğu anlaşılmakta zira bunu *başkasının şiirini andığın için şiirin bir tadı kalmadı, sen sap ile samanı birbirine karıştırdın* diyerek dile getirdiği görülmektedir. Büyük şairlerin son derece hassas olduğu *çalıntı/alıntı* iddialarına karşı Seyf'in de çok tepkili durduğu görülmektedir. Buradaki ifadelerden Seyf-i Fergânî'nin şiirlerinin İsfahan'a ulaştığı

---

[140] Zebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân,*** s. 871-873; 'Abdulḥuseyîn-i Zerrînkûb, ***Ez Gozeşte-yi Edebî,*** s.348; 'Abdurresûl-i Ḥayyâmpûr, ***Ferheng-i Soḫenverân,*** s.866.

anlaşılmaktadır. Devam eden bölümde kendi şiirine benzer bir şiirin Kemâleddîn tarafından söylendiğini ifade ederken kullandığı artık sabrının tükendiğini ifadeyle devam ettiği bu şiirde Kemâleddîn-i İsmâ'îl'in kendisine benzetilmesinden rahatsızlık duyduğu anlaşılmaktadır. Seyf, bu rahatsızlığını *o şiir denizine eğer bu ırmaktan bir damla götürseydin, onun söz suyu İsfahan'da nasıl parlak kalırdı* diyerek ifade etmektedir.

Aşağıya alınan beyitlerden de anlaşılacağı üzere Seyf, sözün nihayetinde Kemâleddîn-i İsmâ'îl'in ustalığını takdir etmiş, hakkını teslim etmiştir. Kendi yazdığının yetkin bir hüner olmadığını, edebini takınması, haddini bilmesi gerektiğini ifadeyle *ayağını altına çektiğini, ayağını kısalttığını, şiirinin artık leylek ayağı gibi uzadığını* söyler. Ayağını altına çekerek oturmak, karşısındakine duyulan saygının gereğidir.

کمال الدین اسمعیل را بودست پیش از من

یکی شعری ردیف آن چو جان عاشقان روشن

Benden önce Kemâleddin İsm'âîl'in bir şiiri varmış
Onun redifi de çû cân-i âşıkân rûşen imiş

***K** 137/70-2247*

سوی آن بحر شعر ار کش ازین جو قطره یی بردی

کجا آب سخن ماندی ورا در اصفهان روشن

O şiir denizine eğer bu ırmaktan bir damla götürseydin
Onun söz suyu İsfahan'da nasıl parlak kalırdı

چو ذکر دیگری کردی نماند شعر را لذت

چو با خس کرد آمیزش نماند آب روان روشن

Başkasını andığın için şiirde bir lezzet kalmadı
Saman sapıyla karıştığı zaman akarsu berrak kalmaz

***K** 137/70-2249-2250*

شعری چنین کمال سماعیل گفته است

کای دل چو نیست صبر ترا برقرار پای

Böylesine bir şiiri Kemâl-i İsmâ'îl söylemiştir
Ki ey gönül senin sabrına dayanamıyor ayak

وز بعد آن بغیر صف اندر نماز عید

کس هیچ جا ندید چنین بر قطار پای

Ve ondan sonra bayram namazının safı dışında
Hiçbir yerde ayağı böyle bir safta görmedi kimse

***K** 142/73-2373-2374*

2.2.1.8. Sa 'dî (ö.690/1311)

Muşerrefudîn Muslih b. ‘Abdullâh Sad‘dî-yi Şîrâzî, miladî onüçüncü asrın başlarında Şiraz’da doğmuştur. Doğum tarihi 606/1227 olarak tahmin edilmektedir. Sa‘dî 690/1311 yılında Şiraz’da vefat etmiştir. Ünlü Bostân ve Gulistân eserlerinin yazarıdır. Sadece Farsça şiirin değil, aynı zamanda Farsça nesrin de önemli bir ismidir. Henüz yaşadığı dönemde büyük bir üne ulaşan şairin eserleri erken dönemden itibaren birçok dile tercüme edilmiştir, eserlerine şerhler yazılmıştır, eserleri yakın döneme kadar medreselerde okutulmuştur.[141]

Seyf-i Fergânî, aynı dönemde yaşadığı Sa‘dî’yi sözün üstadı olarak anmakta ve kendisine derin bir saygı duymaktadır. Şiirlerini onay almak üzere kendisine göndermektedir. Sa‘dî’ye hitaben yazdığı ve divanında 33, 53 ve 85 numaralarıyla yer alan kasidelerden anlaşıldığı üzere karşılıklı yazışmaları vuku bulmuştur.

Seyf-i Fergânî *va’z ederken Sa‘dî gibi bir söz söylediğini ve o esnada orada bulunanların şanslı kimseler olduğunu* ifadeyle sözün ancak Sa‘dî gibi söylendiğinde değer bulduğunu söylemektedir.

سیف فرغانی در وعظ چو سعدی زین سان

سخنی گفت و بود دولت آنکس که شنود

Seyf-i Fergânî vaazda Sa‘dî gibi bu şekilde
Bir söz söyledi ki dinleyen kişi talihliydi

***K** 160/85-2765*

Sa‘dî’ye karşı beslediği saygısını şu beytinde ifade etmektedir: *sana şiir değil de onun yerine eğer canımı dahi gönderirsem ancak Kirmân’a kimyon göndermiş olurum.* Oysa kimyonun çokluğuyla bilinen Kirmân’a kimyon göndermenin anlamsızlığı açıktır şeklinde bir ifadeyle sözün üstadına saygısını sunmaktadır.

بجای سخن گر بتو جان فرستم

چنان دان که زیره بکرمان فرستم

Şiir yerine eğer sana can gönderirsem
Öyle bil ki Kirmân’a kimyon gönderirim

***K** 110/51-1651*

Fergânî, devam eden bölümde bunun böyle olmasının uygun olmadığını, en iyisi *şiiri sen gönder ben de karşılığında sana canımı göndereyim* diyerek üstadı yüceltir ancak bunu dahi utancından dolayı yapamayacağını zira *ab-ı hayata can göndermenin de anlamsız olduğunu* belirtmektedir.

---

141 Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân,*** III. Cilt, s. s.584-600; Sa‘dî-yi Şirazî, ***Gulistan,*** s. 7.

سخن از تو و جان زمن این به آید

که تو این فرستی و من آن فرستم

Şiirin senden ve canın da benden olması daha iyi olur
Ki sen bunu gönderirsin ben de onu gönderirim

اگر چه من از شرمساری نیارم

که شبنم سوی آب حیوان فرستم

Ancak ben utancımdan yapamam
Âb-ı hayâta çiğ tanesi gönderemem

***K** 110/51-1653-1654*

و گرچه من از حشمت تو نیارم

که پای ملخ زی سلیمان فرستم

Ben senin haşmetinden güç yetiremem
Ki bir çekirge ayağını Süleyman'a göndereyim

***K** 110/51-1657*

Sözün üstadına şiir göndermenin bütün hayvanların emrinde bulunduğu Süleyman'a bir çekirge ayağı göndermek hükmünde olacağını ifadeyle asıl şiirin Sa'dî'nin yanında olduğunu, bundan gayrısının *küçücük bir çekirgenin küçücük bir ayağı* hükmünden öteye geçemeyeceğini ifade eder.

ازین شمسه نوری بخورشید بخشم

وزین پنجه زوری بدستان فرستم

Bu şemseden güneşe bir ışık bağışlarım
Bu pençeden ellere bir güç gönderirim

***K** 110/51-1658*

Bu şemseden güneşe bir ışık bağışlarım diyen bu beyit, yazışmalar arasında dikkat çeken bir beyittir. Zira cildin üzerinde bulunan ve adına şemse denilen işlemeyi şemse/şems isimleri arasındaki benzerlik kurarak ve bu benzerlikten hareketle tenasüp sanatıyla anlatırken kuvvetle muhtemel Sâ'dî'nin divanının kapağındaki şemsenin gerçek güneşten daha çok ışık yaydığını ifade etmektedir. Bu mübalağa ile üstadı övmektedir. Zira *şemse* kelimesi benzeştirme ekiyle *şems* isminden türemiş bir kelimedir. Bu ifadelerden Seyf'in, Sa'dî'nin divanını da edinmiş olduğu anlaşılmaktadır.

بر برق رخشنده آتش فروزم

سوی ابر غرنده باران فرستم

Parıldayan şimşeğe ateş yakarım
Gürleyen buluta yağmur gönderirim

بخندد بسی معدن لعل بر من

که خرمهره سوی بدخشان فرستم

Yakut madeni bana çokça güler
Zira Bedehşan'a at boncuğu gönderirim

بکوری کند حمل صاحب بصیرت

که سرمه بسوی سپاهان فرستم

Basiret ehli benim körlüğüme yorumlar
İsfahan'a sürme göndermemi

***K** 111/51-1659-1661*

تو نظم مرا خود گهر گیر یکسر

پسندم که گوهر سوی کان فرستم؟

Sen benim şiirimi hepten cevher kabul et
Madene cevher göndermeyi beğeneyim mi?

***K** 111/51-1663*

Seyf'in kullandığı ifadelerden anlaşıldığına göre bu kasideleri sürekli şiir gönderdiği Sa'dî'ye hitaben özür babında kaleme almıştır. Zira *bu sözleriyle ateş yaksa dahi parıldayan şimşek olan Sa'dî'nin sözlerinin yanında bir değerinin olmadığını, yağmur dahi olsa gürleyen bir bulutun yanında değersiz olduğunu* ifade eder. Hele hele sonraki beyitteki ifadeleri çok daha çarpıcıdır. *Ben Bedehşân'a at boncuğu gönderiyorum oysa orada bir yakut madeni vardır* diyerek kendi şiirini at boncuğuna Sa'dî'nin şiirini de yakut madenine benzetmektedir. Sa'dî'ye şiir gönderdiğinden haberdar olan *bir basiret ehli kendisini kör sanır zira o sürmesiyle meşhur olan İsfahan'a sürme göndermektedir* derken de kendi şiirini sürmeye ama Sa'dî'nin şiirini sürmenin asıl merkezi olan İsfahan'a benzetmektedir. Buraya alıntıladığımız son beyitten anlaşıldığına göre Sa'dî de Seyf-i Fergânî'nin şiirini beğenmekte ve onun şiirini cevhere benzetmektedir ancak Seyf tevazusunu elden bırakmayarak *sen şiirime cevher desen de ben madene cevher gönderme gafletimi nasıl affedeyim* diyerek üstadı yüceltmektedir. Yine devam eden beyitlerde de Sa'dî'nin *Gülistân* isimli eserine de göndermede bulunarak onu, gül saçan bir ağaca benzetirken kendi şiirini, dökülmüş kuru bir yaprağa benzetmektedir. *Külhanın çerçöpünü Rıdvân bahçesine gönderdiği için, Firdevs bahçesine reyhan gönderdiği için dahası seher vakti öten bülbüllere bir sinek vızıltısı gönderdiği için özür dilemenin yollarını* aradığını söylerken de kendi şiirini külhanın çerçöpüne, Sa'dî'nin şiirini cennet bahçesine, kendi şiirini reyhana, Sa'dî'nin şiirini Firdevs cennetine, kendi şiirini bir sinek vızıltısına ve Sa'dî'nin şiirini seher vakti öten bülbüllere benzetmektedir.

بریحان گری عیب باشد اگر من

سوی باغ فردوس ریحان فرستم

Bir reyhancıya göndermem ayıp olur eğer
Ben Firdevs bahçesine reyhan gönderirsem

***K** 111/51-1666*

چه عذر آورم گر طنین مگس را

سوی بلبلان سحرخوان فرستم

Nasıl özür dileyeyim ben eğer sinek vızıltısını
Seher vakti öten bülbüllere gönderirsem

تبر خورده شاخی بگلزار بخشم

خزان دیده برگی ببستان فرستم

Balta yemiş bir dalı gül bahçesine bağışlarım
Hazan görmüş bir yaprağı bahçeye gönderirim

کواکب بخندند چون صبح بر من

که ذره بخورشید تابان فرستم

Sabah vakti yıldızlar bana gülerler
Zira ben parıldayan güneşe zerre gönderirim

شفق وارم از شرم رو سرخ گردد

که کوکب بر ماه تابان فرستم

Şafak gibiyim utançtan yüzüm kızarır
Zira parıldayan aya yıldız gönderirim

***K** 111/51-1668-1671*

صف لشکر من ندارد سواری

که با رستم او را بمیدان فرستم

Benim ordumun safında öyle bir süvari yoktur
Ki Rüstem ile onu meydana göndereyim

***K** 111/51-1676*

تو بحر فضل و ترا در میانه گوهر نظم

سخن بگو که خموشی بود کرانه تو

Sen fazilet denizisin ve şiir senin için cevherin içindeki incidir
Sen konuş ki sükût kaplasın senin sahillerini

***K** 111/52-1690*

Seyf'in kullandığı ifadelerden Sa'dî'nin bir süre onun mektuplarına cevap vermediği ve şairin bu süreçte de kendisine şiir göndermeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Zira Seyf, Sa'dî'ye layık bir şiir gönderemediğini ama konuşmadığı için bu şiirlerin çevresinde bir gürültü oluştuğunu *eğer o konuşursa çevresindeki herkesin susacağını* ifade etmektedir.

نمی دانم که چون باشد بمعدن زر فرستادن

بدریا قطره آوردن بکان گوهر فرستادن

Bilmiyorum nasıl olur madene altın göndermek
Denize damla getirmek, madene cevher göndermek

شبی بی فکر این نقطه بگفتم در ثنای تو

ولیکن روزها کردم تأمل در فرستادن

Bir gece düşünmeksizin seni övmek için bunu söyledim
Lakin günlerce gönderip göndermemeyi düşündüm

***K** 108/49-1615-1616*

Sa'dî'ye göndermek üzere şiir yazdığını ancak *günlerce göndermeye değip değmediğini, gördermekle bir hata edip etmediğini düşündüğünü ve nihayetinde göndermeye karar verdiğini ancak gene de Kevser havuzuna kokmuş su göndermiş olduğunu* ifade etmektedir. Aşağıya alınan beyitler okunduğunda Seyf-i Fergânî'nin Sa'dî'ye duyduğu saygı net olarak görülebilmektedir.

مرا از غایت شوقت نیامد در دل این معنی

که آب پارگین نتوان سوی کوثر فرستادن

Sana duyduğum aşığı özlemden bu mana gönlüme gelmedi
Ki kevser yönüne kokmuş su gönderilmez

مرا آهن در آتش بود از شوقت، ندانستم

که مس از ابلهی باشد بکان زر فرستادن

Senin arzunla ben ateşteki demir gibiyim, bilmedim
Altın madenine bakır görmek aptallıktandır

چو بلبل در فراق گل ازین اندیشه خاموشم

که بانگ زاغ چون شاید بخنیاگر فرستادن

Bülbül gibi gülün ayrılığında bu düşünceden dolayı sessizim
Zira şarkıcıya karga sesi göndermek nasıl yakışık alsın

حدیث شعر من گفتن بپیش طبع چون آبت

بآتش گاه زردشتست خاکستر فرستادن

Senin su gibi mizacının yanında benim şiirimin sözünü etmek
Zerdüşt âteşkedesine kül göndermek gibidir

بر آن جوهری بردن چنین شعر آنچنان باشد

که دست افزار جولاهان بر زرگر فرستادن

O cevhere böylesine bir şiir götürmek tıpkı şuna benzer
Dokumacıların el aletlerini kuyumcuya göndermeye benzer

ضمیرت جام جمشیدست و دروی نوش جان پرور

بر او جرعه یی نتوان ازین ساغر فرستادن

Senin gönlün Cemşîd'in kadehi gibidir ve onda can besleyen içki vardır
Ona bir tek damla dahi gönderilemez bu kadehten

سوی فردوس باغی را نزیبد میوه آوردن

سوی طاوس زاغی را نشاید پر فرستادن

Firdevs cennetine meyve getirmek hiçbir bahçeye yakışmaz
Tâvus'un yanına tüy göndermek hiçbir kargaya yakışmaz

***K** 109/49-1617-1623*

اگر از سیم و زر باشد ور از در و گهر باشد

به ابراهیم چون شاید بت آزر فرستادن

İster altın ve gümüşten olsun ister inci ve cevherden olsun
İbrâhim'e Âzer'in putunu göndermek nasıl yakışık alır

ز باغ طبع بی بارم ازین غوره که من دارم

اگر حلوا شود نتوان بدان شکر فرستادن

Mizaç açısından nasipsizim benim bu koruğumdan
Eğer helva olsa da o şekere gönderilemez

تو کشورگیر آفاقی و شعر تو ترا لشکر

چنین لشکر ترا زیبد بهر کشور فرستادن

Sen ufukların fatihisin ve senin şiirin sana ordudur
Her ülkeye böylesine ordu göndermek sana yakışır

مسیح عقل می گوید که چون من خرسواری را

بنزد مهدیی چون تو سزد لشکر فرستادن؟

Akıl Mesih'i der ki benim gibi bir eşek binicisine
Senin gibi Mehdî'nin yanına ordu göndermek yakışır mı?

چو چیزی نیست در دستم که حضرت را سزا باشد

ز بهر خدمت پایت بخواهم سر فرستادن

Elimde hazrete yakışacak bir şey olmadığından dolayı
Ayağına hizmet ve hürmet için başımı göndereceğim

***K** 109/49-1625-1629*

اگر با یکدگر ما را نیفتد قرب جسمانی

نباشد کم ز پیغامی بیکدیگر فرستادن

Eğer birbirimize nasip olmasa da fiziksel yakınlık
Biribirimize en azından bir mesaj göndermek de eksik olmasın

سراسر حامل اخلاص ازین سان نکتها دارم

ز سلطان سخن دستور و از چاکر فرستادن

Baştanbaşa ihlas yüklü böylesine sözlerim var
Emir sözün sultanından göndermek ise kuldan/hizmetçiden

***K** 109/49-1631-1632*

مدح سعدی نگفته بیتی چند

طوطی نطق را زبان بگرفت

Birkaç beyit Sa'dî'nin övgüsünü demeden
Konuşan papağanın dili tutuldu

***K** 109/50-1635*

پادشاه سخن بتیغ زبان

تا بجایی که می توان بگرفت

Sözün sultanı dil kılıcıyla
Alınabilecek her yeri aldı

***K** 109/50-1637*

2.2.1.9. Humâm-i Tebrîzî (ö.714/1335)

Humâm-i Tebrîzî olarak meşhur olan Hâce Humâmuddîn ‘Alâ-i Tebrîzî, İlhanlılar döneminde yaşamış İran’ın ünlü isimlerinden, büyük şeyhlerinden ve döneminin ünlü şairlerinden birisidir. Tasavvufta üst makamlara ulaşmıştır. 636/1257 yılında doğmuştur. Sâhibdivân Cuveynî’ye yakınlığıyla bilinen bir isimdir. Humâm-i Tebrîzî 714/1335 yılında Tebriz’de vefat etmiştir.[142]

Kaynaklarda Seyf-i Fergânî’nin Tebriz’de bulunduğu süre içinde, Cuveynî’nin yanındayken Humâm ile tanıştıkları ve birlikte zaman geçirdikleri anlatılır. İktibas edilen örnekten de anlaşılacağı üzere Humâm’ın şiirlerini bilen Seyf, onun şiirinden bir mısraı aynen iktibasla şiirinde kullanmıştır.

کای خداوند تو برگیرش اگر خود بمثل

"در میان من و معشوق همام است حجاب"

Ey Allah’ım sen onu kaldır al eğer kendisi
“Ben ile Humâm’ın sevgilisi arasında perde var ise”

***G** 280/128-4903*

2.2.1.10. Sahbân (ö. I. yy sonları / VIII. yy başları)

Sahbân b. Zufer b. İyâs el-Vâilî el-Bâhilî (ö. I. yüzyıl sonları / VIII. yüzyılın başları) Vâil kabilesinin hatip ve şairidir. Câhiliye devrinde Vâil kabilesinde doğdu ve bu kabile içinde yetişti. Sahbânu Vâil, Sahbânu Vâil el-Bâhilî diye tanındı. Hem Câhiliye devrinde hem İslâmî dönemde hitabet, fesahat ve belâgatıyla meşhur oldu.[143] Bu şöhretinden dolayı olsa gerek Seyf, fesahat yönünden yetkinliğini isbat için şiirlerini Sahbân’a göndereceğini ifade etmektedir. Şair, bununla kendi şiirinin fesahatına güvendiğini ifade etmekte ve bu alandaki en usta isimle kıyaslamaktan çekinmemektedir.

من از همت تو چو آنجا رسیدم

که بار فصاحت بسحبان فرستم

Ben senin yardımınla oraya vardığımda
Fesahat yükünü Sahbân’a gönderirim

---

[142] Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der Îrân,*** III. Cilt, s. 612-619.
[143] İsmail Durmuş - Mustafa Öz, **“**Sahbân El-Vâilî**”, *DİA***, XXXV. Cilt, 2008, s. 511-512.

***K** 110/51-1677*

2.1.4. Tarihî-Efsanevî Şahsiyetler

Farsça şiirde, tarihî ve efsanevi şahsiyetlerin imge olarak yer alması oldukça eski ve yaygındır. Özellikle Firdevsî'nin Şehnâmede bu yola başvurması ile kendisinden sonrakilerin de Firdevsî'yi örnek aldıkları görülmektedir. Birçok Farsça yazan şair şiirlerinde İran tarihinin mitolojik imgelerini kullanmışlardır. Fergânî de bu şairlerden biri olarak şiirlerinde tarihî efsanevi şahsiyetlere sıklıkla yer vermektedir. Seyf'in bu isimlerin birçoğunu da benzetme yoluyla kullandığı dikkat çekmektedir. Bu tarihî kişilikler genellikle benzentilen rolüyle benzetmede yer almaktadır. Seyf, şiirlerinde tarihî kişiliklere göndermede bulunarak da dönemindeki şahıslara eleştirilerini dillendirmektedir.

2.1.4.1. 'Abdumenâf

Hz. Peygamber'in baba tarafından üçüncü dedesidir. Şair, Hz. Peygamber'in soyunda Hz. İbrâhim gibi birisi var iken 'Abdumenâf ile övünmediğini söylemektedir.

چو در اصل پاکش براهیم هست

پیمبر ننازد به عبد مناف

Temiz soyunda İbrâhim olduğu için
Peygamber 'Abdumenâf ile övünmez

***K** 67/24-676*

2.1.4.2. Âsaf

İslâm dünyasında vezir veya vezirin sıfatı olarak kullanılan bir terim olan Âsaf, Hz. Süleyman'ın hikmet ve tedbiriyle tanınan veziri Âsaf b. Berahyâ'nın adından gelmektedir. Şair, Âsaf'ı Belkıs ile birlikte *aklının danıştığı kişi anlamında* anmaktadır.

من از نظاره بلقیس حسن تو حیران

شنود آصف عقلم ندای اندیشه

Ben Belkıs'ın bakışından senin güzelliğine hayranım
Aklımın Âsaf'ı işitir düşüncenin çağrısını

***K** 56/16-457*

2.1.4.3. Ashâb-ı Kehf

Yedi Uyurlar olarak da bilinen, bir mağarada yıllarca uyuduktan sonra tekrar uyandıkları, Kur'an'ı Kerim'de Kehf süresinde haber verilen bir arkadaş grubudur. Rivayete göre yanlarında Kıtmîr adında bir köpekleri vardır. Seyf'in şiirinde de kıssaya uygun olarak *ekmek almak için şehre varmalarına, ellerindeki sikkenin*

tedavülden kalkmış olmasına, yanlarında bulunan köpekleri gibi gerçek ve mecaz anlamdaki çeşitli göndermelerle anılmaktadır.

بسا گدا که باسحاب کهف پیوندد

که گرد شهر چو سگ بهر نان بدرها رفت

Ashâb-ı Kehf'e eklenen çokça dilenci
Şehrin etrafında ekmek için köpek gibi kapılara gitti

***K** 70/27-755*

گر بر در تو مقیم باشد

سگ سکه بدل کند در آن غار

Köpek eğer senin kapında oturursa
Onu mağaradaki sikkeye değişir

***K** 81/34-1001*

سگ نفس شما پوشد لباس خوی انسانی

چو با اصحاب کهف آید چون قطمیر در طاعت

Sizin nefis köpeğiniz insan mizacının elbisesini giyer
Kıtmîr gibi ashâb-ı kehf ile itaate geldiğinizde

***K** 164/90-2838*

به ز بیداری بود جای دگر سگ را و گر

بر در اصحاب کهفش بهر خفتن می بری

Bir uyanıktan daha iyi olur diğer köpeğin yerine
Eğer ashâb-ı kehfin kapısına onu uyumak için götürürsen

***K** 170/98-2961*

مبر ز صحبت اصحاب کهف و چون قطمیر

بنزد زنده دلان در درون غار بمیر

Ashâb-ı kehfin sohbetinden ayrılma ve kıtmir gibi
Gönül sahiplerinin yanında mağarada öl

***K** 178/106-3136*

2.1.4.4. Âzer

Hz. İbrâhim'in babasının adıdır. Âzer, Nemrûd'un himayesinde bir put ustasıdır. Seyf'in şiirinde Hz. İbrâhim, put ve ateş gibi kullanımlarla birlikte anılmaktadır. Seyf'in şiirinde, *sevgili güzellik ateşini saçınca Âzer'in putu yanar, Halîl olanın Âzer diye nisbeti olamaz, güneş güzelliğiyle Âzer oğlunun (Hz. İbrâhim) yolunu kesmiştir, ister altın ister gümüş olsun Hz. İbrâhim'in yanında Âzer'in putunun bir kıymeti yoktur.*

بت آزر بسوخت چون هیزم

تا رخت برفروخت آذر حسن

Âzer'in putu yandı odun gibi
Yanağın güzellik ateşini saçınca

خود بت بت شکن کجا آرست

همچو تو در زمانه آزر حسن

Kendisi put kırıcı güzeli nerede süsledi
Senin gibi güzellik Âzer'i zamanede

***K** 58/17-481-482*

پیوستگان عشق تو از خود بریده اند

آن کو خلیل تست چه نسبت بآزرش

Senin aşkının bağlılları kendi benliklerinden kopmuşlardır
Senin Halîl'in olanın Âzer diye nisbeti mi olurmuş

***K** 60/18-522*

رویت بدان جمال مرا روزگار برد

ره زد بحسن بر پسر آزر آفتاب

Senin yüzün o güzellikle benim ömrümü çaldı
Güneş güzellikle Âzer'in oğlunun yolunu kesti

***K** 87/37-1142*

اگر از سیم و زر باشد ور از در و گهر باشد

به ابراهیم چون شاید بت آزر فرستادن

İster altın ve gümüşten olsun ister inci ve cevherden olsun
İbrâhim'e Âzer'in putunu göndermek nasıl yakışık alır

***K** 109/49-1625*

2.1.4.5. Behrâm-i Gûr

Behrâm-i Gûr, Sâsânî hükümdarıdır. Kuvveti, cesareti ve adaleti ile anılır. *Gûr*, yaban eşeği demektir. Kendisi de yaban eşeği avlamaya meraklı olduğu için bu lakabı almıştır. Lakabı olan *Gûr,* aynı zamanda kabir anlamına gelmektedir. Seyf de şiirinde her iki anlamı dikkate alarak tevriyeli bir şekilde kullanmaktadır.

بسوی اشکم گور ای پسر ز پشت زمین

بسا که رستم و اسفندیار رویین رفت

Gûr'un karnına doğru ey çocuk yerin arkasından
Nice Rustem ve İsfendiyâr ve Rûyîn gitti

***K** 73/30-815*

سامری گاو همی ساخت ز زر تا خلقی

بخری نام برآرند چو بهرام بگور

Sâmîrî altından öküz yapıyordu halk için
Ta ki bir eşeği Behrâm-i Gûr gibi anmaları için

***K** 188/117-3354*

2.1.4.6. Belkıs

Belkıs, Sebe melikesidir. Klasik edebiyatta adı daha çok Hz. Süleyman ile birlikte anılmıştır. Hz. Süleyman'la ilgili türlü rivayetlerdeki çeşitli motiflere dayanılarak

işlenmiştir. Kıssada adları geçen Hz. Süleyman, veziri Âsaf ve su ararken Belkıs'ın ülkesini bulan Hüdhüd gibi diğer kahramanlarla Belkıs'ın ülkesi Sebe, tahtı, Hz. Süleyman'ın mührü ve Belkıs'a gönderilen mektup kelimeleri aralarında çeşitli bağlantılar kurularak işlenir. Seyf-i Fergânî, Belkıs'ın hayranlıkla Hz. Süleyman'ın yaptırdığı saraya bakışına göndermede bulunarak *ben Belkıs'ın bakışından senin güzelliğine hayranım* der, diğer beyitte *Hüdhüd'ün ruhu melikeden haber getirir*. Sonraki beyitte ise *Belkıs'ın Hz. Süleyman'ın adaletini talep etmesine* gönderme vardır.

من از نظاره بلقیس حسن تو حیران

شنود آصف عقلم ندای اندیشه

Ben Belkıs'ın bakışından senin güzelliğine hayranım
Aklımın Âsaf'ı işitir düşüncenin çağrısını

***K** 56/16-457*

بیارگاه سلیمان روح هدهد عقل

خبر ز عرش عظیم آرد از سبای حروف

Süleyman'ın sarayına akıl Hüdhüd'ünün ruhu
Arş-ı azîmden, harflerin melikesinden haber getirir

***K** 47/9-235*

بلقیس وار عدل سلیمان طلب مکن

کز ظلم هست سیل عرم در سبای خاک

Belkıs gibi Süleyman'ın adaletini talep etme
Zira toprağın Sebâ'sındaki bu şiddetli sel zulümdendir

***K** 126/63-1990*

2.1.4.7. Bîjen

Şâhnâme'nin efsanevi kahramanlarından birisi olan Bîjen, Rustem'in yeğenidir. *Bîjen ve Menîje* hikâyesinin de kahramanıdır.

بیژن عقل با من اندر بند

یوسف روح با من اندر چاه

Aklın Bîjen'i benimle zindanda
Ruhun Yûsuf'u benimle kuyuda

***K** 38/3-48*

کمند رستمی اندر چه انداز

خلاصش کن که در وی بیژن تست

Bir Rustem kemendini kuyuya at
Kurtar onu zira onda senin Bîjen'in var

***K** 62/19-561*

چو روبه اربه دغا چیر بود سام نماند

چو بیژن اربه وغا شیر بود گرگین رفت

Tilki gibi eğer hileyle başarılı olsaydı Sâm kalmazdı
Bîjen gibi savaşta aslan idi ve hakkıyla gitti

***K** 73/30-816*

همچو رستم سهل گردد راه توران بر دلت

چون سوی ایران سپهداری چو بیژن می بری

Tıpkı Rustem gibi Tûrân yolu gönlüne kolay olur
İrân yönüne doğru komutan olduğunda Bîjen gibi kazanırsın

***K** 170/98-2960*

2.1.4.8. Cemşîd

Cemşîd, İran'ın büyük hükümdarlarındandır. Asıl adı *büyük padişah* anlamındaki *Cem*'dir. *Işık* anlamına gelen *-şîd* sonradan eklenmiştir. Güneş doğduğu vakit tacı ve tahtında meydana gelen parlaklıktan dolayı bu ekleme yapılmıştır. Şarabı icat ettiğine inanılır.[144] Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de bu anlamlara ve inanışlara göndermelerle birlikte kullanıldığı dikkat çekmektedir. Ayrıca Cemşîd'in kadehinin dünyanın her yerindeki her olayı gösterdiğine, haber verdiğine inanılır. Bu nedenle şair Cemşîd'i *şarap, kadeh, güneş ve yıldızlarla* birlikte kullanmaktadır.

ضمیرت جام جمشیدست و دروی نوش جان پرور

بر او جرعه یی نتوان ازین ساغر فرستادن

Senin için Cemşîd'in kadehi gibidir ve onda can besleyen içki vardır
Ona bir tek damla dahi gönderilemez bu kadehten

***K** 109/49-1622*

ماه با خورشید جمشید و سپاه اختران

پیش روی خوب تو چون آسمان بوسد زمین

Ay Cemşîd'in güneşi ve yıldızların ordusu ile
Senin güzel yüzünün huzurunda gökyüzü gibi öper yeryünüzü

***K** 127/64-2024*

آمدی جمشید و مهدی تا شدی سر کوفته

مار ضحاکان ظلم از گرز افریدون عدل

Gelirdi Cemşîd ve Mehdî ezilirdi başı
Zulüm Dehhâklarının yılanının adalet Ferîdûn'unun gürzüyle

***K** 163/88-2816*

2.1.4.9. Cuveynî

Seyf-i Fergânî'nin memduhu olan Cuveynî (ö.683/1284), Hülâgu han tarafından 661/1263'te sahibdivanlığa getirildi. Âbâkâ Han döneminde de (1265-1282) görevine devam etti. Âbâkâ tarafından 676/1277'de büyük yetkilerle Anadolu'ya gönderildi.

[144] Cemal Kurnaz, ***Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli,*** MEB Yayınları, İstanbul, 1996, s. 130.

Nihayet Kazvî0n ve Zencan arasında Eher kasabası civarında 683/1284 tarihinde öldürüldü. Mezarı Tebriz'dedir.[145] Divanda doğrudan adı geçmemektedir ancak Safâ aşağıya aldığımız 119 nolu kasidenin başında yer alan *kutibe ile'l hidmedi'l-sahîb eş-şehîd tâbe sırrehu* (کتب الا الخدمه الصاحب الشهید طاب ثراه) ifadesinde anılan *Sâhib'*in Cuveynî olduğunu söylemektedir.[146]

بماء کرم سایل خویش را

چو گل در چمن چهره ناری کند

Kerem suyuyla dilenci kendisini
Çimendeki gül gibi ateş yüzlü yapar

کسی را که حق داد بر خلق دست

نشاید که جز حق گزاری کند

Allah'ın elini halkın üstüne koyduğu kişnin
Hakkı teslim etmekten gayrısını yapması yakışmaz

بعدل ار تو یاری کنی خلق را

بفضل ایزدت نیز یاری کند

Eğer sen adaletle halka yardım edersen
Allah da fazlıyla sana yardım eder

***K** 189/119-3371-3373*

تو محتاج سرگشته را دست گیر

که تا دولتت پایداری کند

Sen serseri muhtacın elinden tut
Ta ki senin devletin sonsuz olsun

***K** 190/119-3376*

2.1.4.10. Dehhâk

Dehhâk, zulmüyle meşhur bir İran hükümdarıdır. Rivayete göre iki omuzunda iki yılan varmış, bu yılanların beslenmesi için çocukları kesilen Kâve isimli demircinin öncülüğünde bu zalim hükümdarın zulmüne karşı ayaklanan halk onu tahttan indirerek yerine Ferîdûn'u tahta geçirmiştir. Seyf'in şirinde de bu anlatıya gönderme ile anılmaktadır.

آمدی جمشید و مهدی تا شدی سر کوفته

مار ضحاکان ظلم از گرز افریدون عدل

Gelirdi Cemşîd ve Mehdî ezilirdi başı
Zulüm Dehhâklarının yılanının adalet Ferîdûn'unun gürzüyle

***K** 163/88-2816*

---

145 Tahsin Yazıcı, "Cuveynî", ***DİA,*** C.VII, s. 145-146.
146 Ẕebîḥullâh-i Ṣafâ, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân,*** III/I. Cilt, s. 626.

2.1.4.11. Ebû ‘Amr ve ‘Âsım

Ebû ‘Amr ve ‘Âsım, meşhur kıraat imamlarındandırlar. Seyf’in şiirinde de bu özellikleri itibariyle anılmaktadırlar. Şair onların harfleri gereği gibi okuduklarına göndermeyle Kur’an’ı onların kıraatı kadar güzel anlamayı dilemekte, dua etmektedir.

ادای حق معانی آن ببخش مرا

چنانکه عاصم و بوعمرو را ادای حروف

Onun anlamını kavramayı bağışla bana
‘Âsım ve Ebû ‘Amr’a harflerin edasını bağışladığın gibi

***K** 47/9-248*

2.1.4.12. Ebû Hanîfe (Nu‘mân b. Sâbit)

Nu‘mân, Hanefî mezhebinin imamı olan İmâm-ı ‘Azam Ebû Hanîfe’nin adıdır. Seyf’in Hanefi mezhebine bağlı olduğunu ifade ettiği beyitte anılmaktadır.

از حقیقت اصل دارد وز طریقت رنگ و بوی

میوه مذهب که هست از فرع نعمانی مرا

Hakikatten aslı vardır tarikattan rengi ve kokusu
Mezheb meyvesi Nu‘man’ın ışığındandır benim için

***K** 105/45-1537*

2.1.4.13. Ebû Muslim

Ebû Muslim-i Horâsânî (ö. 137/755), Emevilere karşı başlatılan Abbâsi ihtilalinin önemli isimlerinden birisidir. Emeviler ve Abbâsiler arasındaki hilafet mücadelesi bağlamında ismi anılmaktadır. Ebû Muslim, Mervân’a karşı savaşmıştır, şairin şirinde de bu savaşa gönderme vardır.

پی عروس خلافت که در کنار آید

میان لشکر بومسلم است و مروان تیغ

Elde edilecek hilafet gelininin ardında
Kılıç var Ebû Muslim ile Mervân’ın ordusunun arasında

***K** 156/84-2685*

2.1.4.14. Ebû Sa‘îd

Ebû Sa‘îd Bahâdır Han (ö. 736/1335), 1317-1335 tarihleri arasındaki İlhanlı hükümdarıdır. 1313 yılında Horasan valiliğine tayin edildi. Babası Olcâytu Han'ın ölümü üzerine (1316) Emîr Sevinç tarafından başşehir Sultaniye'ye götürülerek hükümdar ilan edildi.

Ebû Sa‘îd Bahâdır Han, 13 Rebiülahir 736'da (30 Kasım 1335) Karabağ'da öldü; cenazesi Sultaniye’ye götürülerek kendisi için yaptırmış olduğu türbede defnedildi.

ilhanlı Devleti'nin son büyük hükümdarı olarak kabul edilen Ebu Sa'îd Bahâdır Han şair, musikişinas ve aynı zamanda hattattı. İlim adamlarını ve edipleri himaye etmiş, bu sebeple şairler tarafından adına kasideler yazılmış ve eserler telif edilmiştir. Zamanında İran ve Azerbaycan'da birçok eser meydana getirilmiştir. Babası Olcâytu Han zamanında devletin adeta resmi mezhebi haline gelen Şiiliği terkederek Sünniliği seçmiş, İslâmiyet'in yayılması için samirniyetle çalışmış, içki, kumar ve fuhuşu yasaklamıştır.[147] Seyf'in şirinde Sultan Mesud'un savaşmadan Horasan'ı Ebû Saîd'den alması bağlamında anılmaktadır.

چو بوسعيد خراسان بآل سلجق داد

نراند سلطان مسعود در خراسان تيغ

Ebû Sa'îd Horasan'ı Selçuklulara verince
Sultan Mesud Horasan'da kılıç kullanmadı

K *157/84-2727*

2.1.4.15. Ayâz

Eyâz, Gazneli Sultan Mahmud'un kölesidir. Şair tarafından sefanın ancak cefa ile mümkün olacağına örnek olarak bir beyitte anılmaktadır.

تا بسی محنت خدمت نكشد همچو اياز

مرد همكاسه نعمت نشود با محمود

Tıpkı Eyâz gibi hizmetin eziyetini çekmeyinceye kadar
Adam Mahmud ile aynı nimet sofrasında hemkâse olmaz

K *159/85-2747*

2.1.4.16. Ferîdûn

Adaletiyle meşhur bir İran padişahıdır. Zalim kral Dehhâk'tan sonra tahta geçen isimdir. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de bu bağlamda ismi zikredilmektedir. Övülenin benzetileni olarak kullanılmıştır.

ای تو بگاو، تخت فريدون گذشته

وی تو بديو، ملک سليمان فروخته

Sen ey öküze Ferîdûn'un tahtını bırakan
Ve sen ey şeytana Süleyman'ın mülkünü satan

K *43/5-151*

ای شهنشاهی كه افزونی زافريدون بملک

وی جهانداری كه از قارون بمالی بيشتر

Ey saltanatta Ferîdûn'dan yüce olan şahinşah

---

[147] Abdulkadir Yuvalı, "Ebû Sa'îd Bahâdır Han", ***DİA,*** X. Cilt, 1994, s. 218-219.

Ey malı Kârûn'dan daha fazla olan cihan sahibi

***K** 154/81-2610*

آمدی جمشید و مهدی تا شدی سر کوفته

مار ضحاکان ظلم از گرز افریدون عدل

Gelirdi Cemşîd ve Mehdî ezilirdi başı
Zulüm Dehhâklarının yılanının adalet Ferîdûn'unun gürzüyle

***K** 163/88-2816*

2.1.4.17. Firavun

Eski Mısır'daki hükümdar unvanıdır. Hz. Mûsâ'nın risaletini redetmesi, inanmaması ve Hz. Mûsâ ile mücadelesi bağlamında ismi anılmaktadır. Bir beyitte Tâhâ süresi 43. ayette ve Neml süresi 12. ayette isminin anılmış olması nedeniyle anılır.

دست زوال پنجه دولت فرو شکست

فرعون را که با ید بیضا در اوفتاد

Zevâl eli devletin pençesini yendi
Firavun yed-i beyzâ ile kavgaya tutuşunca

***K** 117/56-1793*

ذکر فرعون دان بطاها در

قصهٔ مور دان بطاسین در

Firavun'un adı Tâhâ'da geçer bil
Ta-Sin'de geçen karınca hikayesini bil

***K** 134/68-2169*

ایا دستور هامان وش! که نمرودی شدی سرکش

تو فرعونی و چون قارون به مال است افتخار تو

Ey Hâmân gibi emir veren sen isyancı Nemrûd oldun
Sen Firavun'sun ve Kârûn gibi malınla gurur duydun

***K** 40/4-101*

گو درین مصر که فرعون درو صد بیشست

نان عزیزست که شد یوسف گندم چاهی

De ki bu Mısır'da yüzlerce Firavun vardır
Ekmek değerlidir ki Yûsuf kuyu buğdayı oldu

***K** 147/76-2482*

2.1.4.18. Hâmân

Kur'an'da, Hz. Mûsâ dönemindeki Firavun sarayının bir yetkilisi olarak anılan kişidir. Seyf, emirleri ve vezirleri eleştirirken ve adaletli davranmaları gerektiğini söylerken örnek kişi olarak kullandığı tarihi kişiliklerden Firavun'un veziri Hâmân'dan da şöyle söz etmektedir.

ایا دستور هامان وش! که نمرودی شدی سرکش

تو فرعونی و چون قارون به مال است افتخار تو

Ey Hâmân gibi emir veren sen isyancı Nemrûd oldun
Sen Firavunsun ve Kârûn gibi malınla gurur duydun

***K** 40/4-101*

2.1.4.19. Hasan Sabbâh

Hasan Sabbâh (ö. 518/1124), Alamût kalesinde kurduğu Haşhaşîlerin lideri olarak bilinen kişidir. Selçuklular ile mücadelesiyle ve fedailerinin zehirli hançerlerle gerçekleştirdiği suikastlerle bilinir. Seyf'in şiirinde de bu bağlamda ismi anılmaktadır.

هستی تو و عشق هر دو بهم

الموتی بود بقزوین در

Senin varlığın ve aşk her ikisi beraber
Kazvîn'deki Alamûtlu gibidir

***K** 133/68-2158*

ز خنجر ملک الموت بیم نیست مرا

چو در کفش نبود از فراق جانان تیغ

Alamût kralının hançerinden korkum yok benim
Elinde sevgilinin ayrılığından bir hançer olmadıkça

***K** 157/84-2710*

2.1.4.20. Havvâ

İlk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem'in eşidir. Seyf'in şiirinde de bir beyitte Hz. Âdem ile birlikte zikredilmektedir.

چون در جهان ز عشق تو غوغا در اوفتاد

آتش برخت آدم و حوا در اوفتاد

Dünyada senin aşkından dolayı gürültü kopunca
Âdem ve Havvâ'nın elbisesine ateş düştü

***K** 116/56-1786*

2.1.4.21. Hızır

Hz. Mûsâ döneminde yaşayan, kendisine ilâhî bilgi ve hikmet öğretilen kişidir. Hızır efsanevî kişiliğiyle folklor, tasavvuf, halk inanç ve telakkilerinde geniş yer tutar. Genellikle ab-ı hayat ile birlikte anılmaktadır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de Hz. Mûsâ ve âb-ı hayât ile birlikte anılmaktadır. Seyf'e göre, *Mûsâ, Hızır'dan ilim istemektedir, Hızır, bilgide âb-ı hayât kaynağı gibidir, Hızır, âb-ı hayâtı bulan kişidir, âb-ı hayâtı içen ve ölümsüzleşen kişidir.* Daha çok benzetilen olarak şiirde yer almaktadır.

چو موسی علم جوی از من که چون حضر

به دانش منبع آب بقایم

Mûsâ gibi ilim iste Hızır gibi benden
Bilgide âb-ı hayât kaynağı gibiyim

***K** 52/14-335*

آب حیوه یافت حضروار بی خلاف

لب تشنه یی که می طلبد چون سکندرش

Hızır gibi âb-ı hayâtı buldu şüphesiz
İskender gibi isteyen susamış dudak gibi

***K** 59/18-507*

چون خضر آب حیوۀ عشق تو خوردم، سزد

گر بسازم بهر تو همچون سکندر آینه

Hızır gibi senin aşkının âb-ı hayâtını içtim, yakışır
Eğer senin için İskender gibi ayna yaparsam

***K** 66/23-659*

هرکه مانند خضر آب حیات دین یافت

بهر دنیا بر او نیست سکندر محسود

Hızır gibi din âb-ı hayâtını bulan kişi
Şu dünyada İskender bile onu kıskanmaz

***K** 159/85-2748*

دلت که اوست خضر در جهان هستی تو

از آن بمرد که آب حیات تو نان شد

Senin varlık dünyanda Hızır olan gönlün
Senin âb-ı hayâtın ekmek olduğundan öldü

***K** 176/104-3090*

2.1.4.22. Husrev

Kral, padişah anlamına gelen Husrev, Enûşîrevân diye de bilinen Sâsânî hükümdarının adıdır. Klasik edebiyatta daha çok Enûşîrevân-ı adil olarak adaleti bağlamında zikredilmektedir. Husrev kelimesi edebiyatta kahraman, padişah anlamında da kullanılmaktadır. Seyf-i Fergânî, iki beyitte kullanmaktadır.

ایا سلطان ترا بنده ز سلطان بی نیازم کن

ز خسرو فارغم گردان و از خان بی نیازم کن

Ey sultanın kölesi olduğu sen sultana muhtaç etme beni
Husrev'den kurtar beni ve hana muhtaç etme beni

***K** 149/78-2514*

گر چو خسرو چند روز از دست دادی ملک پارس

همچو شیرین شکرستانی ز ارمن می بری

Eğer Husrev gibi birkaç gün kaybedersen Fârs saltanatını
Tıpkı Şîrîn gibi bir şeker tarlasını eğer benden alırsan

K 169/98-2958

2.1.4.23. İbn-i Sînâ

Ünlü filozof ve tıb bilgini olan İbn-i Sînâ (ö. 428/1037), Seyf'in şiirinde Kânûn ve İşârât isimli iki eseri bağlamında anılmaktadır.

ز دارو ها که در قانون نوشتست

مجوی صحت که چون قرآن شفایم

Kânûn'da yazılı olan ilaçlardan
Sağlık arama zira Kur'an'dır şifam

***K** 53/14-357*

بسمع جانش بشارات ره روان نرسید

کسی که ره به اشارات پورسینا رفت

Can kulağıyla yolcuların müjdesine yetişmedi
İbn-i Sînâ'nın işaratına yolu düşen kimsenin

***K** 70/27-746*

2.1.4.24. Îlek Han

Îlek Han (ö.454), Hun imparatorluğunun imparatorlarından Attila Han'ın büyük oğlu ve Attila'dan sonra devletin başına geçen kişidir.

کجا سریر بخارا رسد به ایلک خان

سبکتکین چو زند بهر آل سامان تیغ

Buhara tahtı Îlek Han'a nasıl ulaşsın
Sebûktekîn Sâmânîler için kılıç kuşanınca

***K** 156/84-2687*

2.1.4.25. İmrân

Kur'an'da da ismi anılan İmrân ailesinin reisi, Hz. Mûsâ'nın babasıdır. Seyf'in şiirinde de Hz. Mûsâ'ya nisbetle anılmaktadır.

دیگران ثعبان سحرآشام نتوانند کرد

آن عصایی را که از موسی عمران باز ماند

Diğerleri sihir yutan asa yapamazlar
İmrân'ın Mûsâ'sından kalan asayı

***K** 187/116-3348*

2.1.4.26. İsfendiyâr

İran tarihinde hak, kudret ve lutuf sembolü olarak yer alan efsanevî kahramandır. Seyf'in şiirinde de bu bağlamda diğer efsanevi kişiliklerle birlikte anılmaktadır.

بسوی اشکم گور ای پسر ز پشت زمین

بسا که رستم و اسفندیار رویین رفت

Gur'un karnına doğru ey çocuk yerin arkasından
Nice Rustem ve İsfendiyâr ve Rûyîn gitti

***K** 73/30-815*

2.1.4.27. İskender

Makedonyalı İskender olarak meşhur olan Makedonya'nın m.ö. yaşamış en büyük kralıdır. Edebiyatın genelinde adet olduğu üzere Seyf-i Fergânî de İskender'i *âb-ı hayât, tac, taht, cam, mülk, saltanat* ile birlikte anmaktadır. Ayrıca İskender'in aynası da şiirde kullanılmaktadır.

آب حیوه یافت حضروار بی خلاف

لب تشنه یی که می طلبد چون سکندرش

Hızır gibi âb-ı hayâtı buldu şüphesiz
İskender gibi isteyen susamış dudak gibi

***K** 59/18-507*

عشق تو دل را مسلم گشت و طبعم را سخن

بر سکندر ملک و بر وی شد مقرر آینه

Senin aşkın gönlü teslim aldı ve beni de söz
İskender'e mülk oldu ve onunla eşleşti ayna

***K** 66/23-663*

چون خضر آب حیوهٔ عشق تو خوردم، سزد

گر بسازم بهر تو همچون سکندر آینه

Hızır gibi senin aşkının âb-ı hayâtını içtim, yakışır
Eğer senin için İskender gibi ayna yaparsam

***K** 66/23-659*

در ظلمت ار بیاد تو رفتی بسوی آب

بودی دلیل موکب اسکندر آفتاب

Karanlıkta eğer senin hatıranla suya doğru gitseydi
İskender'in muhafız alayının rehberi olurdu güneş

***K** 89/37-1160*

سخن او که هست آب حیات

چون سکندر همه جهان بگرفت

Onun âb-ı hayât olan sözü
İskender gibi bütün dünyayı aldı

***K** 109/50-1638*

2.1.4.28. Kârûn

Zenginliğiyle tanınan, Hz. Mûsâ ve Hârûn'un şahsında Allah'ın emirlerine karşı çıktığı için cezalandırılan kişidir. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde *ölüp gitmesi, malını mülkünü geride bırakması, malıyla gurur duyması, malı için hazine gibi toprağa*

girmesi bağlamında anılmaktadır. Genel adet üzre şairin şiirinde de olumsuz bir kişilik olarak geçmektedir.

رهت ندهند اندر گور سوی آسمان زیرا

چو قارون در زمین ماندست مال خاکسار تو

Kabirde gökyüzüne doğru sana yol vermezler
Zira Kârûn gibi yerde kalmış senin toprak gibi malın

***K** 41/4-113*

ایا دستور هامان وش! که نمرودی شدی سرکش

تو فرعونی و چون قارون به مال است افتخار تو

Ey Hâmân gibi emir veren sen isyancı Nemrûd oldun
Sen Firavunsun *ve Kârûn gibi malınla gurur duydun*

***K** 40/4-101*

از بهر مال قارون چون گنج در زمین شد

بر چرخ چارم آمد عیسی ز بی عیالی

Hazine gibi toprağa girdi Kârûn malı için
Çarmıha gerildi Îsâ kimsesi olmadığı için

***K** 107/47-1593*

ای شهنشاهی که افزونی زافریدون بملک

وی جهانداری که از قارون بمالی بیشتر

Ey saltanatta Ferîdûn'dan yüce olan şahinşah
Ey malı Kârûn'dan daha fazla olan cihan sahibi

***K** 154/81-2610*

2.1.4.29. Kayser

Doğuda Roma ve Bizans'ta hükümdar ünvandır. Seyf'in şiirinde iki beyitte anılmaktadır. İlkinde Ermeniler ve Kayser arasındaki din birlikteliğine, dayanışmaya vurgu varken ikincisinde mevki ve makamın geçiciliği vurgulanmaktadır.

بترک دنیا جز مرد عشق کس نکند

که ارمنی نزند بر صلیب قیصر سنگ

Aşk adamından başkası terketmez dünyayı
Zira Ermeni Kayser'in haçına taş atmaz

***K** 92/39-1245*

ای که در مملکت قیصر و خاقان شاهی

می کن اندیشه که کو قیصر و کو خاقانش

Sen ki Kayser ve Hakan'ın memleketinde şahsın
Bir düşün nerede Kayser ve nerede Hakan

***K** 112/53-1702*

2.1.4.30. Kisrâ

Kisrâ, Araplar tarafından Sâsânî hükümdarları için kullanılan ünvandır. Seyf'in şiirinde iki beyitte geçmektedir. İlkinde *egemenliği altındaki toprağın kirlendiği ve namaz kılınmadığı* ifade edilirken ikincisinde Gâzân Han'dan bahsedilmekte ve *adaletin kisrâsı* diye anılmaktadır.

نزد عاشق گل این خاک نمازی نبود

که نجس کرده پرویز و قباد و کسریست

Çamura aşık olanın yanında bu toprakta namaz olmaz
Zira Pervîz'in, Kûbâd'ın ve Kisrâ'nın kirlettiği toprak

***K** 54/15-386*

کندرین ایام ای خاقان کسری معدلت

ظلم حجاج است اندر روم نی عدل عمر

Bu günlerde ey adaletin kisrâsı olan hakan
Anadolu'da Haccâc'ın zulmü var Ömer'in adaleti değil

***K** 154/81-2584*

2.1.4.31. Kerîmeddîn İsmâ'îl el-Bekrî

Divanda doğrudan ismi geçmez ancak 46 nolu kasidenin başında yer alan ve *lehu kale fî mersiye eş-şehid kerîme'd-dîn İsmâ'îl el-bekrî nurellâhu hefreteu ve merkedehu (*و له قال فی مرثیه الشهید کریم الدین اسمآعیل البکری نور الله حفرته و مرقده) şeklindeki ifadede anılmaktadır. Şairin Aksaray'da yaşadığı dönemde yardım ve desteklerini aldığı, kendisine hamilik eden bir kişi olduğu anlaşılan Kerîmeddîn İsmâ'îl el-Bekrî hakkında bir mersiye yazmıştır. Mersiyeden *Bekrî'nin yedi ay boyunca işkence gördüğü, çektiği sıkıtınlar itibariyle Aksaray'ın onun için Kerbelâ'ya dönüştüğü* ifade edilmektedir.

ای بوده همتم همه طول بقای تو

همت اثر نکرد و بدیدم فنای تو

Ey bütün himmetimi varlığın için harcadığım sen
Himmet etki etmedi ve senin yok oluşunu gördüm ben

***K** 105/46-1552*

شمر تو چون یزید سمر شد بفعل بد

ای تو حسین و آقسرا کربلای تو

Senin Şimr'in Yezîd gibi kötü eylemiyle ünlendi
Ey kendisi Hüseyin ve Aksaray Kerbelâ'sı olan sen

این هفت ماهه زحمت و محنت ز ناکسان

رنجوری تو بود و شهادت شفای تو

Bu yedi ay boyunca alçaklardan zahmet ve eziyet
Senin hastalığın idi ve şehadet senin şifan idi

***K** 106/46-1556-1057*

در زندگی تو دوست صادق بدی مرا

تا زنده ام بصدق بگویم دعای تو

Hayatta sen sadık bir arkadaş idin bana
Sağ olduğum sürece sadakat ile sana dua edeyim

لطف بنزد خویش مرا جای داده بود

ایزد کناد جنت فردوس جای تو

Lütf ile yanında bana yer vermişti
Allah Firdevs cennetini makamın kılsın senin

***K** 106/46-1571-1572*

گرچه خدا بدست کرم مسندی نهاد

اندر جوار حضرت خویش از برای تو

Allah kerem eliyle bir makam ayırdı
Kendi zatının çevresinde senin için

***K** 106/46-1573*

Kerîmeddîn İsmâ‘îl el-Bekrî'nin ismi bir kez de divanın son bölümünde rubai kısmında geçmektedir. 11 nolu rubainin baş kısmına ilave edilen *Kerîmeddîn İsmâ'îl'den bir mektupla gelen hizmetçi hakkında söyledi* anlamındaki Arapça ibare şu şekildedir: قال فی غلام جاء بمکتوب من کریم الدین اسمعیل

Anılan rubai şu şekildedir:

خط تو که ننوشت کسی ز آن سان خوش

چون شمع وصال در شب هجران خوش

Senin yazın ki kimse onun gibi güzelini yazmadı
Ayrılık gecesinde visal mumu gibi güzel

آورد ببنده شاهدی خوش گرچه

شاهد که خط آرد نبود چندان خوش

Bana getirdi güzel bir genç gerçi
Yazıyı getiren genç o kadar da güzel değildi

***R** 550/10-10250-10251*

2.1.4.32. Kûbâd

Şirvânşâhların hükümdarıdır. Seyf'in şiirinde toprağı namaz kılınmayacak derecede kirleten *Kisrâ ve Pervîz* ile birlikte anılmaktadır.

نزد عاشق گل این خاک نمازی نبود

که نجس کرده پرویز و قباد و کسریست

Çamura aşık olanın yanında bu toprakta namaz olmaz
Zira Pervîz'in, Kûbâd'ın ve Kisrâ'nın kirlettiği toprak

***K** 54/15-386*

2.1.4.33. Muhyîddîn Emîr Şâh

Şiirlerde ismi doğrudan anılmayan Muhyîddîn Emîr Şâh'ın adı divanda 123 nolu kasidenin başında yer alan (در حق امیر محیی الدین امیر شاه طاب مرقده گوید که استری شموس فرستاده بود، رد کرد و دیگری التماس نمود) şeklindeki ifadede geçmektedir. Muhyîddîn Emîr Şâh'ın huysuz bir at gönderdiği ancak bu atın reddedilerek başka bir atın istendiği ifade edilmekte ve atın özellikleri anlatılmaktadır.

ای فرستاده بداعی استری

دلدلی دیگر بزیبی و فری

Ey isteyene bir katır gönderen
Başka bir düldülü süsleyip gönderesin

***K** 190/123-3387*

2.1.4.34. Mervân

Emevîlerin son halifesidir. Abbâsiler ile giriştiği saltanat ve hilafet mücadelesi bağlamında anılmaktadır.

پی عروس خلافت که در کنار آید

میان لشکر بومسلم است و مروان تیغ

Elde edilecek hilafet gelininin ardında
Kılıç var Ebû Muslim ile Mervân'ın ordusunun arasında

***K** 156/84-2685*

2.1.4.35. Meryem

Hz. Meryem'in ismi Seyf'in şiirinde dört beyitte anılmaktadır. Şiirde Hz. Meryem'in yaşadığı mucizeye göndermede bulunmakta ve Hz. Îsâ ile birlikte anılmaktadır.

بیا بگو که چه دامن گرفت مریم را

ک بر فلک نتوانست با مسیحا رفت

Gel de söyle hele Meryem'in başına neler geldi
Ki şu feleğin üstüne Mesîh ile gidemedi

***K** 70/27-737*

دمت عیسوی گردد و شاخ خشک

چو مریم بگیرد ز نفخ تو بار

Nefesin Îsâ'nın nefesi gibi olur kuru dal
Meryem gibi senin nefesinle yeşerir (döllenir)

***K** 75/32-860*

جانی که بود مریم بکر حریم قدس

در مهد غم چو عیسی گویا در اوفتاد

Kudüs bölgesinin bakiresi Meryem gibi olan can

Gam ülkesinde Îsâ gibi konuşmaya başladı

***K** 117/56-1815*

مریم بکر است روح تو بطهارت

ای مدد از جان دم مسیح اثرت را

Meryem bakiredir senin ruhun temizdir
Medet ey senin eserin olan Mesîh'in canından

***K** 174/102-3043*

2.1.4.36. Nemrûd

Nemrûd, şiirlerde iki beyitte anılmaktadır. Her iki beyitte de isyanı ve kibriyle anılır.

ایا دستور هامان وش! که نمرودی شدی سرکش

تو فرعونی و چون قارون به مال است افتخار تو

Ey Haman gibi emir veren sen isyancı Nemrûd oldun
Sen Firavunsun ve Kârûn gibi malınla gurur duydun

***K** 40/4-101*

ور چه در کبر بنمرود رسیدی و گذشت

من همی گویمت از پشه بترس ای نمرود

Kibirde Nemrûd'a yetiştin ve onu geçtiysen de
Ben sana hep diyorum sinekten kork ey Nemrûd

***K** 160/85-2752*

2.1.4.37. Pervîz

Adı Firdevsî'nin *Şâhnâmesi'*nde de geçen Sâsânî hükümdarlarından Husrov Pervîz olarak bilinen kişidir. Seyf'in şiirinde Kûbâd ve Kisrâ ile birlikte toprağı namaz kılınamayacak kadar kirleten biri olarak anılmaktadır.

نزد عاشق گل این خاک نمازی نبود

که نجس کرده پرویز و قباد و کسریست

Çamura aşık olanın yanında bu toprakta namaz olmaz
Zira Pervîz'in, Kûbâd'ın ve Kîsrâ'nın kirlettiği toprak

***K** 54/15-386*

2.1.4.38. Sâm

Klasik dönemin ünlü kahramanlarından birisinin adıdır. Bu isim Avestâ'da Sâme şeklinde geçmektedir.[148] Seyf'in şiirinde *hile yapmasıyla, şahlığıyla, komutanlığıyla* anılırken *mevki ve makamın geçiciliğine* vurgu yapılmaktadır.

چو روبه اربه دغا چیر بود سام نماند

چو بیژن اربه وغا شیر بود گرگین رفت

Tilki gibi eğer hileyle başarılı olsaydı Sâm kalmazdı
Bîjen gibi savaşta aslan idi ve hakkıyla gitti

---

[148] Raḥîm-i 'Afîfî, ***Esâṭîr o Ferheng-i İrân,*** İntişârât-i Tûs, Tahran, 1383, s. 549.

K 73/30-816

گرچه به شه‌نشانی لشکرشکن چو سامی

ورچه بپهلوانی رستم هنر چو زالی

Şahlıkta Sâm gibi ordu kıran olsan da
Pehlivanlıkta Rustem gibi hünerli Zâl gibisin

***K** 107/47-1578*

2.1.4.39. Sâmirî

Sâmirî, Hz. Mûsâ, Tûr'da Allah ile konuşurken yaptığı buzağı heykeline halkı tapınmağa çağıran kişidir. Seyf'in şiirinde yaptığı buzağı ile birlikte anılmakta ve *gururlanması, sihri, işinin gücünün haram olması, hile ile halkı kandırması* şeklinde zikredilmektedir.

ز خرطبعی تو مغروری بدین گوساله زرین

که گاو سامری دارد امل در اغترار تو

Eşekliğinden dolayı sen bu altın buzağı ile gururlanırsın
Zaten Sâmîrî'nin öküzünün amacı da senin gururlanman

***K** 41/4-108*

رو که چون گاو سامری دایم

بی خبر از خوار خویشتنی

Git zira daima Sâmîrî'nin öküzü gibi
Kendi böğürmenden habersizsin

***K** 64/21-610*

حدیث جادویی سامری حرام شناس

بغمزه چون دَر سحر حلال بگشاید

İşi gücü haram olan Sâmîrî'nin sihirli sözü
İşve ile seher kapısını normal bir şekilde açar

***K** 122/61-1932*

ای سامری سحر سخن، گر تو می نهی

در کوی عشق او ز سر اضطرار پای

Ey büyülü sözü olan Sâmirî, sen ayak basarsın
Onun aşkının sokağına zorunluluktan dolayı

***K** 142/73-2362*

سامری گاو همی ساخت ز زر تا خلقی

بخری نام برآرند چو بهرام بگور

Sâmîrî altından öküz yapıyordu halk için
Ta ki bir eşeği Behrâm-i Gûr gibi anmaları için

***K** 188/117-3354*

2.1.4.40. Sebüktekin

Gazneliler hükümdarıdır. Hindistan üzerine yaptığı seferler ve başarıları ile bilinmektedir. İpek yolu üzerindeki ticaret bağlamında anılmaktadır.

کجا سریر بخارا رسد به ایلک خان

سبکتکین چو زند بهر آل سامان تیغ

Buhara tahtı Îlek Han'a nasıl ulaşsın
Sebûktekîn Sâmânîler için kılıç kuşanınca

***K** 156/84-2687*

2.1.4.41. Safûrâ

Hz. Şuayb'in kızının adıdır ve Hz. Mûsâ'nın kıssasında geçmektedir. Seyf'in şiirinde de Hz. Mûsâ ile birlikte anılmakta ve çobanlık yapan Hz. Mûsâ'ya eş olmasından bahsedilmektedir.

هم عصایی هم صفورایی بدست آرد کلیم

ور بچوپانی ز مصرش سوی مدین می بری

Hem bir asayı hem de bir Safûrâ'yı kazanır Kelîm/Mûsâ
Eğer çobanlık için onu Mısır'dan Medyen'e götürürsen

***K** 169/98-2957*

2.1.4.42. Sohrâb

Firdevsî'nin *Şâhnâmesi'*nde *Rustem ile Sohrâb* hikayesinde adı geçen önemli kahramanlardan birisidir. Seyf'in şiirinde de o hikâyeye göndermeyle Rustem ile birlitek anılmaktadır. Bu beyitte geçen *rahş-ı rustem* de Rustem'in atının adıdır.

هرگز ندیده ام ز پی آنک خر خرد

سهراب رخش رستم دستان فروخته

Asla görmemişim eşek satın alır
Sohrâb, Rustem'in atını ellere sattıktan sonra

***K** 43/5-165*

2.1.4.43. Şimr

Kerbelâ vakasında ismi geçen ve Hz. Hüseyin'in şehadetinde önemli bir rolü olduğu söylenen şahsiyetlerden birisidir. Seyf'in şiirinde de *Yezîd'in yanında yer alması, onunla arkadaş olması* bağlamında anılmaktadır.

با یزید انبازی اندر خون شاهی چون حسین

چون تو در حرب از برای شمر جوشن می بری

Hüseyin gibi bir şahın kanında Yezîd ile arkadaşsın
Çünkü sen savaşta Şimr için zırh taşıyorsun/götürüyorsun

***K** 169/98-2954*

2.1.4.44. Rûyîn

Firdevsî'nin *Şâhnâme'*sinde geçen kahraman kişiliklerden birisidir. Seyf'in şiirinde de diğer *Şâhnâme* kahramanları Rustem ve İsfendiyâr ile birlikte anılmaktadır.

بسوی اشکم گور ای پسر ز پشت زمین

بسا که رستم و اسفندیار رویین رفت

Gûr'un karnına doğru ey çocuk yerin arkasından
Nice Rustem ve İsfendiyâr ve Rûyîn gitti

***K** 73/30-815*

2.1.4.45. Rüstem

Zal oğlu Rüstem olarak ünlü olan ve Firdevsî'nin *Şâhnâme'*sinde geçen kahraman kişiliklerden birisidir. Genellikle klasik şiirde gücü, kuvveti, pehlivanlığı bağlamında ismi zikredilmektedir. Seyf'in şiirinde de diğer *Şâhnâme* kahramanlarıyla birlikte maceralarına göndermeyle yer almakta ve benzetilen olarak zikredilmektedir.

کمند رستمی اندر چه انداز

خلاصش کن که در وی بیژن تست

Bir Rustem kemendini kuyuya at
Kurtar onu zira onda senin Bîjen'in var

***K** 62/19-561*

عزم این کار کن ار علم نداری غم نیست

در صف معرکه رستم چه پیاده چه سوار

Sen bu iş için gayret et bilgin yoksa da dert değil
Savaş meydanında Rustem ister yaya olsun ister atlı

***K** 79/33-952*

گرچه به شه‌نشانی لشکرشکن چو سامی

ورچه بپهلوانی رستم هنر چو زالی

Şahlıkta Sâm gibi ordu kıran olsan da
Pehlivanlıkta Rustem gibi hünerli Zâl gibisin

***K** 107/47-1578*

صف لشکر من ندارد سواری

که با رستم او را بمیدان فرستم

Benim ordumun safında öyle bir süvari yoktur
Ki Rustem ile onu meydana göndereyim

***K** 111/51-1676*

همچو رستم سهل گردد راه توران بر دلت

چون سوی ایران سپهداری چو بیژن می بری

Tıpkı Rustem gibi Turân yolu gönlüne kolay olur
İran yönüne doğru komutan olduğunda Bîjen gibi kazanırsın

***K** 170/98-2960*

2.1.4.46. Yezîd

Yezid, Seyf-i Fergânî'nin şiirinde üç beyitte anılmaka ve Hz. Hüseyin ve Kerbelâ faciasındaki rolü bağlamında zikredilmektedir. Olumsuz bir benzetilen olarak işlenmiştir.

یزید عشق تو هر روز تشنه خون ریزد

حسین دل را در کربلای اندیشه

Senin aşkının Yezîd'i her gün susamış gibi döker
Gönül Hüseynin'in kanını düşünce kerbalasında

***K** 56/16-418*

شمر تو چون یزید سمر شد بفعل بد

ای تو حسین و آقسرا کربلای تو

Senin Şimr'in Yezîd gibi kötü eylemiyle ünlendi
Ey kendisi Hüseyin ve Aksaray Kerbelâsı olan sen

***K** 105/46-1556*

با یزید انبازی اندر خون شاهی چون حسین

چون تو در حرب از برای شمر جوشن می بری

Hüseyin gibi bir şahın kanında Yezîd ile arkadaşsın
Çünkü sen savaşta Şimr için zırh taşıyorsun/götürüyorsun

***K** 169/98-2954*

2.1.4.47. Zâl

*Şâhnâme'*nin kahraman kişiliklerinden birisidir. Genellikle ismi oğlu Rustem ile birlikte kahramanlıkları, yiğitliği ve cesareti bağlamında anılmaktadır. Seyf'in şiirinde de bu özellikleri itibariyle olumlu bir benzetilen olarak geçmektedir.

رستم آن معرکه نبود، از آنش

پنجه بهم در شکست زال حقیقت

O savaş meydanının Rustem'i olmaz, o yüzden
Hakikatin Zâl'i pençesiyle yenildi

***K** 84/35-1073*

گرچه به شه‌نشانی لشکرشکن چو سامی

ورچه بپهلوانی رستم هنر چو زالی

Şahlıkta Sâm gibi ordu kıran olsan da
Pehlivanlıkta Rustem gibi hünerli Zâl gibisin

***K** 107/47-1578*

چو زال زر برو ایران زمین نگه می دار

چو رستم ار نزنی در بلاد توران تیغ

Zâl-i zer gibi git İrân ülkesini koru
Rustem gibi Turân ülkesinde kılıç sallamasan da

K *157/84-2721*

2.1.4.48. Zerdüşt

Tek tanrılı dinlerden Zerdüştîliğin peygamberidir. Kutsal Kitabı Zend Avestâ'dır. Hak din olarak kabul görmez. Bu özelliği itibariyle Seyf'in şiirinde anılmakta ve *Dâvûd'un Zebûru'nun karşısında Zerdüşt'ün Zend'inin hükmünün olmadığını, bu yüzden de Zerdüşt'ün kendi kitabını sakladığını* vurgulamaktadır. Zira, hak gelince batıl zaildir.

که زردشت بنهان کند زند خویش

بجایی که داود خواند زبور

Zerdüşt saklar kendi Zend'ini
Dâvûd'un Zebûr'u okuduğu yerde

K *63/20-588*

2.1.4.49. Züleyha

Hz. Yûsuf kıssasında adı anılan Züleyha, Mısır azizinin karısıdır ve Hz. Yûsuf'u köle olarak satın alan, sonra da ona aşık olan kadındır. Edebiyatta çokça konu edilmiştir, Yûsuf ve Züleyha kıssasını konu edinen müstakil eserler kaleme alınmıştır. Seyf'in şirinde de bu özellikleri itibariyle ve genellikle Hz. Yûsuf münasebetiyle anılmaktadır.

وقتست اگر شوی چو زلیخا بوصل شاد

یعقوب وار در غم یوسف حزین تویی

Vaktidir eğer Züleyha gibi vuslat ile mutlu olursan
Ya'kûb gibi Yûsuf'un derdiyle hüzünlü sensin

K *52/13-332*

بسوی هر چه ببینی عزیز من دل تو

چنان رود که بیوسف دل زلیخا رفت

Her gördüğüne doğru azizim gönlün öyle gider ki
Züleyha'nın gönlünün Yûsuf'a doğru gittiği gibi

K *70/27-750*

حسنت مرا مقید زندان عشق کرد

یوسف چهی بکند و زلیخا در اوفتاد

Senin güzelliğin beni aşk zindanına hapsetti
Yûsuf bir kuyu kazdı ve Züleyha ona düştü

K *117/56-1794*

کسی کش زلیخا بود دوستدار

چو یوسف بتهمت بزندان شود

Birisinin aşığı Züleyha olursa eğer

Yûsuf gibi iftirayla zindana gider

***K** 121/60-1918*

بسان اشک زلیخا فشاندم از سر سوز

ز دیده بر درت ای یوسف زمان گوهر

Züleyha'nın gözyaşı gibi başımdan ateş saçtım
Gözümden cehver senin kapında ey zamanın Yûsuf'u

***K** 146/75-2470*

2.1.5. Masal Kahramanları, Onlarla ilgili Unsur ve Mefhumlar

2.1.5.1. Anka (Sîmurg)

İslâm tasavvuf ve sanatında anka veya simurg, halk arasında zümrüdüanka adlarıyla anılan efsanevî kuştur. Seyf-i Fergânî'nin şirinde *ankanın yuvasında darı bulunmaz, aşk ankasını avlamaya gelenin canı şahin olur, sineğin ankayı avladığı görülmemiştir, sevgili Simurg gibi halka yüz göstermez, Anka gibi görünmez* olarak *kırlangıç da ankanın oltasına takılır, Anka ağacın üstüne yuva yapmaz,* adalet de *Anka gibi görünmez olur, anka ölür, yeniden dirilir* gibi kullanımlarda zikredilmiştir.

که اینجا ز آستان خویش عنقا

ز بهر خوردن ارزن نیاید

Burada ankanın kendi yuvasından
Yemek için darı yemek bulunmaz

***K** 64/21-618*

اگر صید عنقای عشق آمدی

شود جان تو باز دولت شکار

Eğer sen aşk ankasını avlamaya geldiysen
Senin canın servet avcısı şahin olur

***K** 74/32-838*

ما از کجا و دولت عشق تو از کجا

هرگز مگس که دید که عنقا کند شکار

Biz nerede senin aşkına nail olma şansı nerede
Hiç görülmüş müdür ki sinek Anka'yı avlamış

***K** 85/36-1097*

از آن بخلق چو سیمرغ روی ننمایی

که ناپدید چو عنقا شدست لانه تو

Sîmurg gibi halka yüz göstermezsin
Zira anka gibi görünmez olmuş yuvan senin

***K** 111/52-1692*

ازآن پیش کآهنگ رفتن کند

ز قاف جسد جان سیمرغ سار

O gitmek istemeden önce
Cesedin kafından sîmurgun canı gibi

K 74/32-837

2.1.5.2. Ferhad ile Şîrîn

Ferhad ile Şîrîn hikayesinin iki kahramanı şiirde hep beraber anılırlar. Bu iki isime bazen Husrev de eşlik eder. Bu isimler şiirde benzetilen olarak anılan hikayelere gönderde bağlamında kullanılırlar. Şîrîn tatlı demektir, Husrev de kahraman, hükümdardır. Bazen bu iki isim kelime anlamlarını da anımsatacak şekilde kullanılır. Ferhad ile Şîrîn, aşık ile maşuku sembolize eder. Fergânî'nin şiirinde, *Ferhad iyi şöhretiyle Şirin'e can verendir, ama şansızlık bu ya Husrev de kalmaz, Şîrîn de gider, aşkın padişahı Ferhad'ın kalbine Şîrîn'in sevgisini koyar gibi sırları koyar gönüle, mal mülk Şîrîn'dir, aşık Husrev'dir Şîrîn'e ulaşmak için yoksul Ferhad'ın yolunu tutmamalıdır, Şîrîn mutlu olduğu için dağı delen Ferhad yorulmaz.*

بنیکنامی فرهاد جان شیرین داد

بتلخ کامی خسرو نماند و شیرین رفت

Ferhad iyi şöhretiyle Şîrîn'e can verdi
Bahtsızlıkla Husrev kalmadı ve Şîrîn gitti

***K** 74/30-821*

می نهد در دل فرهاد چو مهر شیرین

خسرو عشق تو در مخزن جانم اسرار

Ferhad'ın kalbine Şîrîn'in sevgisini koyar gibi
Senin aşkının padişahı benim can zindanıma da sırları

***K** 78/33-923*

مال شیرین و تویی خسرو و فرهاد فقیر

سوی شیرین ره آمد شد فرهاد مگیر

Mal Şîrîn'dir ve sensin Husrev, Ferhad yoksuldur
Şîrîn'e doğru Ferhad'ın gelip gittiği yolu tutma

***K** 166/93-2885*

نیستی شاکر که خشنودی شیرین حاصلست

رنج اگر در سنگ چون فرهاد کُه کَن می بری

Şîrîn'nin mutluluğu için şükretmiyorsun
Dağ delen Ferhad gibi taşı delmekte yoruluyorsan eğer

***K** 170/98-2959*

2.1.5.3. Humâ kuşu

Devlet kuşu, talih kuşu, cennet kuşu denilen, Kaf dağında ve Çin'de yaşadığına inanılan efsanevî bir kuştur. İnanışa göre huma kuşu kimin başına konarsa veya uçarken gölgesi kimin başına düşerse o kişi devletin başına geçermiş bu yüzden adına devlet kuşu da denilmiştir. Klasik şiirde sevgiliyi sembolize eder şekilde kullanılmaktadır. Zira sevgili de hangi aşığına iltifat ederse o kişi saadete ermiş olur.

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde, *Humâ gölgeli aşk, mutluluk kuşu, mutluluk tavusu, lütuf humâsı ve aşkın humâsı* şeklinde kullanılmaktadır.

هرزمان عشق هماسایه مرا می گوید

که تو شاهین جهانی منشین بر مردار

Humâ gölgeli aşk her zaman bana der ki
Sen dünya şahinisin leşin üzerine oturma

***K** 79/33-940*

من همای سعادتم لیکن

هستی تست استخوانم گفت

Ben mutluluk kuşuyum lakin
Senin varlığındır kemiğim dedi

***K** 104/44-1516*

سعادت از پر طاوس بادزن سازد

همای لطف تو بر هر که بال بگشاید

Mutluluk tâvusun kanatlarından yelpaze yapar
Lütfunun humâsı her kime kanat açarsa eğer

***K** 122/61-1937*

همای عشق تو گر سایه افگند بر جغد

بجای بیضه نهد اندر آشیان گوهر

Senin aşkının humâsı eğer baykuş üstüne gölge düşürürse
O da yumurta yerine cevher bırakır yuvaya

***K** 146/75-2448*

2.1.5.4. Husrev ve Şîrîn

Husrev ile Şîrîn hikayesi aslında Ferhad ile Şîrîn diye meşhur olan hikayedir. Husrev hikayenin bir diğer aşık kahramanıdır. Bu nedenle zaman zaman Husrev ile Şîrîn diye anılsa da çoğunlukla bu hikaye Ferhad ile Şîrîn ismiyle bilinmektedir. Seyf'in şirinde de bu hikayeye göndermeler genellikle birlikte yapılır. İki beyitte ise Ferhâd anılmaz, sadece Husrev ve Şîrîn anılmaktadır. Beyitlerde Husrev'in, kahraman, hükümdar anlamlarına da göndermede bulunulur. Şîrîn de gene kelime anlamıyla birlikte kullanılmaktadır.

ترک ملک کیان بباید گفت

خسروان را بعشق شیرین در

Ataların mülkünü terketmek gerek
Husrevleri de Şîrîn'in aşkıyla bırakmak gerek

***K** 133/68-2147*

مال شیرین و تویی خسرو و فرهاد فقیر

سوی شیرین ره آمد شد فرهاد مگیر

Mal Şîrîn'dir ve sensin Husrev ile yoksul Ferhad
Şîrîn'e doğru Ferhad'ın gelip gittiği yolu tutma

***K** 166/93-2885*

گر چو خسرو چند روز از دست دادی ملک پارس

همچو شیرین شکرستانی ز ارمن می بری

Eğer Husrev gibi birkaç gün kaybedersen Fars ülkesini
Tıpkı Şîrîn gibi bir şeker tarlasını Ermenistan'dan alırsın

***K** 169/98-2958*

2.1.5.5. Kafdağı

Kafdağı, genellikle masallarda yer alan, dünyayı çevrelediğine inanılan, arkasında cinlerin, perilerin bulunduğu varsayılan ve asla ulaşılamayacağına inanılan bir yerdir. Meşhur hikayede Simurg'un uçarak ulaşmaya çalıştığı dağdır.

ازآن پیش کآهنگ رفتن کند

ز قاف جسد جان سیمرغ سار

O gitmek istemeden önce
Cesedin kafından simurgun canı gibi

***K** 74/32-837*

2.1.5.6. Leylâ ve Mecnûn

Klasik edebiyatta, Leylâ ile Mecnûn hikayesinin iki kahramanı genellikle birlikte anılırlar. Leyla sevgilidir, mecnun aşıktır ve sevgili ile aşığı sembolize ederler. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de bu şekilde anılmaktadırlar. Leylâ ve Mecnûn birer benzetilen olarak kullanılırlar. *Leylâ'nın anıldığı yerde Mecnûn kendine gelir, Leylâ'nın kabilesinde gürültü kopartan Mecnûn'dur, güzellik Leylâ gibi bir hüküm verdiğinde, aşk Mecnûn gibi onu takip eder, aşık Mecnûn gibi Leylâ'nın sokağına gider.*

عجب مدار که مجنون بخویشتن آید

در آن مقام که ناگاه ذکر لیلی رفت

Şaşırma ki Mecnûn kendine gelir
Ansızın Leylâ'nın anıldığı yerde

***K** 70/27-745*

زیرا شنوده ای که ز مجنون ناشکیب

آشوب در قبیله لیلی در اوفتاد

Zira sabırsız Mecnûn'u duymuşsundur
Leylâ'nın kabilesinde gürültü kopmuştu

***K** 117/56-1810*

حسن لیلی صفت چو حکمی کرد

عشق مجنون سلب بر آن برود

Güzellik Leylâ gibi bir hüküm verdiğinde
Aşk Mecnûn gibi onun doğrultusunda gider

***K** 131/67-2115*

من چو مجنونان بسوی کوی لیلی می شدم

تا دوای خود کنم دیوانه تر باز آمدم

Ben Mecnûnlar gibi Leylâ'nın sokağına doğru gidiyordum
Kendimi tedavi etmek için ama daha çılgın olarak geri geldim

***K** 135/69-2191*

2.1.5.7. Rahş

Rahş, *Şâhnâme* kahramanlarından Rustem'in atının adıdır.

جان چو کار عشق نکند بار تن خواهد کشید

گاو آخر شد چو رخش از پور دستان باز ماند

Can aşk işi yapmadığında vücut yükünü çekecek
Öküz sonunda Rahş gibi oldu ve el oğlundan geri kaldı

***K** 187/116-3337*

2.1.5.8. Semend

Semend, *Şâhnâme*'nin efsanevi kahramanı Rustem'in atının adıdır.

بپای کژروت روزی در آیی ناگهان در سر

وگر سم بر فلک ساید سمند راهوار تو

O uygunsuz halinle bir gün çıkagelirsen ansızın
Ve eger toynağı feleğe değerse rahvan yürüyüşlü semendin

***K** 40/4-100*

بر سمند کامرانی می خرامد شاه وار

گاه در بستان مهر و گاه در میدان کین

Mutluluk semendinin üzerinde şah gibi salınarak gider
Bazen sevgi bahçesine ve bazen kin meydanına

***K** 127/64-2045*

2.1.5.9. Şebdîz

Şebdîz, Husrev'in atının adıdır. Şiirde güzelliği ve hızı bağlamında benzetilen olarak kullanılır.

به ز شبدیزی بگامی و تگی

کم ز طاوسی ببالی و پری

Şebdîzden daha iyisin gemlisin ve rahvansın
Tâvustan eksiksin ve kanatlısın

***K** 191/123-3388*

2.1.5.10. Vîs ile Râmîn

Turân şahının oğlu Râmîn ile Şehrû'nun kızı Vîs'in aşkını anlatan hikayedir. Vîs ile Râmîn, Fahreddîn Gurgânî tarafından Farsça'ya nazmen aktarılan Pehlevice asıllı bir hikayedir.

بنگر امروز تا چه شور و شرست

از مجازش بویس ورامین در

Bak ki bugün ne kadar heyecan ve fitne var
Mecazında Vîs ile Râmîn var

***K** 133/68-2145*

2. 2. KAVİMLER

2.2.1. Âd Kavmi

Kur'an-ı Kerim'de adı geçen ve helak edilmiş kavimlerden birisidir. Kendilerine peygamber olarak Hz. Hûd'un gönderildiği kavimdir.

ز بر و زیر مکن کار جهانی چون عاد

که بیک صیحه شوی زیر و زبر همچو ثمود

Âd kavmi gibi dünya işini gizli saklı yapma
Zira bir nara ile alt üst olursun tıpkı Semûd gibi

***K** 160/85-2753*

برو از شام سوی مکه ببین شهر ثمود

در بنا کردن خانه صفت عاد مگیر

Git Şam'dan Mekke'ye doğru ve Semûd şehrini gör
Ev yapımında Âd kavmini örnek alma

***K** 166/93-2878*

2.2.2. Rûmiyân (Anadolulular)

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde bir beyitte geçer. Müstakil bir kavim olarak değil ancak coğrafyada yaşayan tüm halk kastedilir.

رومیان همچو گوسپند از گرگ

همه در زحمت از سگان تواند

Andolulular koyun gibi kurttan sıkıntıdadırlar
Hepsi senin köpeklerinden dolayı sıkıntıdadırlar

***K** 154/82-2630*

2.2.3. Araplar

Araplar, İslâm öncesi şiir gelenekleri, Hz. Peygamber'e karşı mücadeleleri ve Müslüman olduktan sonra da Sâsânîlere karşı zafer kazanmaları bağlamında anılırlar.

عرب اگرچه بگفتار سحر می کردند

از ابتدای الف تا به انتهای حروف

Arap her ne kadar söz ile sihir yapıyordu
Elifin başından harflerin sonuna kadar

***K** 45/9-229*

مرا کلوخ جفا آنچنان زدند بقهر

که کافران عرب بر لب پیمبر سنگ

Beni cefa kesekleriyle öylesine bir kahırla dövdüler ki
Arap kafirlerinin peygamberin dudağına taş vurması gibi

***K** 93/39-1272*

بعشق قمع توان کرد نفس را، که زدند

عرب بقوت دین با ملوک ساسان تیغ

Nefis aşk ile boyun eğdirilebilir, zira
Araplar dinin kuvvetiyle Sâsânî meliklerine kılıç vurdular

***K** 157/84-2722*

2.2.3.1. Arapça

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde iki beyitte Arapça anılmaktadır. İkisinde de anadili kullanıcısı dışında anılması dikkat çekmektedir. İlkinde *Arapça konuşan bir Türkün ardından Hotenli ve Çinlilerin konuşması* şeklinde anılırken ikincisinde dini duyguları dünyevi çıkarları için kullananlara yönelik bir eleştiri bağlamında yine bir ticaretle uğraşan bir Türkün kendi memleketinde Arapça konuşması şeklinde kullanılmaktadır.

تُرکِ تازی گو که پشت پا ز عشق او زدند

مشک‌مویان ختن بر روی بت‌رویان چین

Arapça konuşan Türk'ün arkasından aşkını konuştular
Hotenli misk saçlılar ile Çinli güzeller

***K** 127/64-2042*

چون تو دایم کار دین از بهر دنیا می کنی

در یمن ترکی همی گویی و تازی در طراز

Sen her zaman din işini dünya için yaptığından
Yemen'de Türkçe konuşursun, Tarâz'da Arapça

***K** 152/80-2566*

2.2.4. Farslar

Farslar doğrudan anılmazken sadece Husrev ve Şîrîn hikayesine yapılan göndermede bir benzetilen olarak anılmaktadır.

گر چو خسرو چند روز از دست دادی ملک پارس

همچو شیرین شکرستانی ز ارمن می بری

Eğer Husrev gibi birkaç gün kaybedersen Fars ülkesini
Tıpkı Şîrîn gibi bir şeker tarlasını Ermenistan'dan alırsın

***K** 169/98-2958*

2.2.5. Tatarlar

Tatarlar doğrudan geçmez ancak Tatarların halkı yükümlü tuttuğu vergi anlamında yarlık kelimesiyle birlikte kullanılmakta ve Anadolu'da bunun geçersiz olduğu vurgulanmaktadır.

چو زر قلب مردود است و تقویم کهن باطل

درین ملکی که ما داریم، یرلیغ تتار تو

Sahte altın gibi geçersiz ve eski takvim gibi batıldır
Bizim yaşadığımız bu memlekette senin Tatar yarlığın

***K** 42/4-130*

2.2.6. Kürtler

Kürtler, Seyf-i Fergânî'nin şiirinde sadece bir beyitte anılmaktadır. Bu beyitte olumsuz bir anma dikkat çekmektedir.

رو که هستی تو اندرین خرقه

همچو کُردی بشَعر پشمین در

Git zira sen bu hırkanın içinde
Yünlü kürkteki Kürt gibisin

***K** 133/68-2153*

2.2.7. Türk/Türkmen

Türkler, Seyf-i Fergânî'nin şiirinde en çok anılan kavimdir. Genellikle olumsuz olarak anılmaktadırlar. O dönemde Türkmenlerin şehir merkezlerine baskın vermeleri, yağmacılıkları vurgulanmaktadır. Türk kelimesi iki beyitte de *güzel* anlamında kullanılmıştır. Bir beyitte de Selçukluların, Hasan Sabbâh ile mücadelesine gönderme yapılmaktadır.

مگو درین خیمه بی ستون

که در خرگهی ترکمانی خوشست

Deme ki bu sütunsuz çadırda (yaşamak)
Bir Türkmen çadırındaymışsın gibi güzeldir

***K** 72/29-792*

چشمت دلم ببرد و بجان نیز قصد کرد

لشکر شکست ترک و بیغما در اوفتاد

Gözün gönlümü götürdü ve canıma da kasdetti
Orduyu yendi Türk ve yağmaya başladı

***K** 116/56-1790*

تُرکِ تازی گو که پشت پا ز عشق او زدند

مشک‌مویان ختن بر روی بت‌رویان چین

Arapça konuşan Türk'ün arkasından aşkını konuştular

Hotenli misk saçlılar ile Çinli güzeller

***K** 127/64-2042*

جمال تو نرسانید بوی عشق بعقل

که جوهری ننماید بترکمان گوهر

Senin güzelliğin aşkın kokusunu ulaştırmadı akla
Zira bir hiçbir cevher Türkmenlere cevher göstermez

***K** 146/75-2461*

ترکمان خسری هر نفس از هر طرفی

بر ولایت بزند چون اجل ناگاهی

Yağmacı Türkmenler her an her bir yandan
Şehre saldırırlar ansızın gelen ecel gibi

***K** 147/76-2491*

ز جان نشانه کن و از نشانه ساز سپر

که تیر غمزه آن ترک راست پیکان تیغ

Candan hedef yap ve hedeften kalkan yap
Zira o Türk'ün gamze okunun temreni kılıçtır

***K** 156/84-2671*

بگرد نرگس مخمور او خدنگ مژه است

بدست ترکان تیر و بچنگ مستان تیغ

Onun mahmur nergisinin etrafında kirpik oku var
Türklerin elinde ok var ve sarhoşların (Hasan Sabbâh'ın fedaileri) elinde hançer var

***K** 156/84-2672*

2.2.7. 1. Türkçe

Türkçe, Seyf'in şiirinde bir beyitte geçmektedir. Bu beyitte Arapça konuşulan Yemen'de Türkçe konuşan birisinin Türkçe konuşulmakta olan Tarâz'da da Arapça konuşması bağlamında geçmektedir.

چون تو دایم کار دین از بهر دنیا می کنی

در یمن ترکی همی گویی و تازی در طراز

Sen her zaman din işini dünya için yaptığından
Yemen'de Türkçe konuşursun, Tarâz'da Arapça

***K** 152/80-2566*

2.2.8. Ermeni

Ermeni, sadece bir beyitte anılmaktadırlar. Bu beyitte de etnik köken vurgusundan ziyade din vurgusu ön plandadır.

بترک دنیا جز مرد عشق کس نکند

که ارمنی نزند بر صلیب قیصر سنگ

Aşk adamından başkası terketmez dünyayı
Zira Ermeni Kayser'in haçına taş atmaz

***K** 92/39-1245*

2.2.9. Semûd

Semud kavmi, Kur'an-ı Kerimde geçen ve helak olduğu belirtilen kavimlerden birisidir. Hz. Sâlih'in kendilerine peygamber olarak gönderildiği kavimdir.

ز بر و زیر مکن کار جهانی چون عاد

که بیک صیحه شوی زیر و زبر همچو ثمود

Âd kavmi gibi dünya işini gizli saklı yapma
Zira bir nara ile alt üst olursun tıpkı Semûd gibi

***K** 160/85-2753*

برو از شام سوی مکه ببین شهر ثمود

در بنا کردن خانه صفت عاد مگیر

Git Şam'dan Mekke'ye doğru ve Semûd şehrini gör
Ev yapımında Âd kavmini örnek alma

***K** 166/93-2878*

2.2.10. Ye'cûc

Ye'cûc kavmi, Kur'an-ı Kerim'de yeryüzünde fitne ve fesat çıkaracak, bozgunculuk yapacak bir kavim olarak bahsedilen kavimdir. Seyf'in şiirinde de bu bağlamda anılmaktadır.

از برای فتنه يأجوج معقولات نفس

سد اسلام است منقولات ایمانی مرا

Ye'cûc fitnesinden dolayı nefsin kabul ettikleri
İslâm engelidir benim imani rivayetlerim için

***K** 105/45-1538*

2.2.11. Zenciler

Zenciler, sadece bir beyitte anılmaktadırlar. Bir etnik vurgudan ziyade siyahî renkleri bağlamında anılmaktadır.

بکافور برفی شود زنگی آسا

سیه روی چون داغ گازر شکوفه

Zenci gibi kâfur ile beyaz/kar gibi olur
Çamaşırcının izi gibi siyah yüzlü olan gonca

***K** 97/41-1360*

2.3. ÜLKELER VE ŞEHİRLER

2.3.1. Aksaray

Seyf-i Fergânî'nin yaşadığı şehir olan Aksaray şehrinin ismi iki beyitte geçmektedir. İlk beyitte şair, şahit olduğu ve Aksaray'da vuku bulan bir zulmü anlatırken şehrin

adını anmaktadır. İkinci beyitte de yaşadığı mekanı belirtirken *Aksaray meskenim oldu* şeklinde bir ifade kullanmaktadır.

شمر تو چون یزید سمر شد بفعل بد

ای تو حسین و آقسرا کربلای تو

Senin Şimrin Yezîd gibi kötü eylemiyle ünlendi
Ey kendisi Hüseyin ve Aksaray Kerbelâsı olan sen

***K** 105/46-1556*

مسکن من ملک روم مرکز محنت

آقسرا شهر و خانه دار هوان بود

Benim meskenim Anadolu toprağı mihnetin merkezi
Aksaray dervişlerin, güçsüzlerin şehri evi ve memleketi idi

***K** 130/65-2088*

2.3.2. Alamût

Hasan Sabbâh'ın mekanı olan ünlü Alamût kalesi iki beyitte anılmaktadır. İlk beyitte Kazvîn'de bulunan ve bir süreliğine Kazvîn'i üs olarak kullanan Hasan Sabbâh'ın nisbesi olarak anılırken ikincisinde gene Hasan Sabbâh ile ilişkili olarak *Alamût kartalı* şeklinde bir tamlamada zikredilmektedir.

هستی تو و عشق هر دو بهم

الموتی بود بقزوین در

Senin varlığın ve aşk her ikisi beraber
Kazvîn'deki Alamûtlu gibidir

***K** 133/68-2158*

ز خنجر ملک الموت بیم نیست مرا

چو در کفش نبود از فراق جانان تیغ

Alamut kralının hançerinden korkum yok benim
Elinde sevgilinin ayrılığından bir kılıç olmadıkça

***K** 157/84-2710*

2.3.3. Anadolu (Rûm)

Andolu, Seyf-i Fergânî'nin şiirinde Mısır'dan sonra en çok adı geçen ikinci memlekettir. Seyf'in şiirinden anlaşıldığı üzere o dönemde çok zor günler geçiren Anadolu'nun durumu açıkça tasvir edilmektedir. *Anadolu mihnetin merkezidir, Anadolu'da İslâm'dan eser kalmamıştır, Anadolu'ya doğru giden abdal ölümü istiyor demektir, devlet sahibi dindar olursa Andolu ve Çin de düşmanı olur, Anadolu, Şîrvân gibi gurbetliktir, Anadolu'da Haccâc'ın zulmü vardır, Anadolu halkı koyun gibi kurdun elinde sıkıntı çekmektedir.*

بهر روی تو بجز آینه چینی مهر

دیدم اندر روم لایق نیست دیگر آینه

Senin yüzün için çini ayna dışında güneş
Gördüm Anadolu'da artık ayna sana yaraşmaz

***K** 65/23-642*

ز خانه تا در مسجد نیامد از پی دین

ولیکن از پی دنیا ز روم تا چین رفت

Din için evden caminin kapısına kadar gelmedi
Fakat dünya için Anadolu'dan Çin'e kadar gitti

***K** 73/30-804*

مسکن من ملک روم مرکز محنت

آقسرا شهر و خانه دار هوان بود

Benim meskenim Anadolu toprağı mihnetin merkezi
Aksaray dervişlerin, güçsüzlerin şehri evi ve memleketi idi

***K** 130/65-2088*

نیست در روم از اسلام به جز نام و شدست

قطب دین مضطرب ورکن شریعت واهی

Anadolu'da İslâm'dan bir şey kalmamıştır adından başka
Dinin kutbu muzdarip olmuş ve şeriattin rüknü boşa çıkmış

***K** 147/76-2492*

بیم آنست که ابدال خضر را گویند

گر سوی روم روی مردن خود می خواهی

Korku odur ki abdal Hızır'a desin ki
Anadolu'ya doğru gidiyorsan eğer sen ölümünü istiyorsun

***K** 147/76-2493*

صاحب دولت ار بود دین دار،

خصمش ار شاه روم و چین باشد

Devlet sahibi eğer dindar olursa
Düşmanı da Anadolu ve Çin şahı olsa

***K** 149/77-2507*

منم مانند خاقانی و روم امروز شروانم

بتبریزم فگن یارب ز شروان بی نیازم کن

Ben Hâkânî gibiyim ve Anadolu bugün Şîrvân'ımdır
Tebriz'e at beni ya rabbi Şîrvân'a muhtaç etme beni

***K** 150/78-2531*

کندرین ایام ای خاقان کسری معدلت

ظلم حجاج است اندر روم نی عدل عمر

Bu günlerde ey adaletin kisrası olan hakan
Anadolu'da Haccâc'ın zulmü var Ömer'in adaleti değil

***K** 154/81-2584*

رومیان همچو گوسپند از گرگ

همه در زحمت از سگان تواند

Andolulular koyun gibi kurttan sıkıntıdadırlar
Hepsi senin köpeklerinden dolayı sıkıntıdadırlar

***K** 154/82-2630*

2.3.4. Bedehşân

Bedehşân, Afganistan'ın vilayetlerinden birisidir, yakut madeniyle ünlüdür ve Seyf’in şiirinde yakut ile ilgili anılmaktadır.

بخندد بسی معدن لعل بر من

که خرمهره سوی بدخشان فرستم

Yakut madeni bana çokça güler
Zira Bedehşân’a at boncuğu gönderirim

***K** 110/51-1660*

2.3.5. Buhara

Buhara, İslâm medeniyetinin önemli ilim merkezlerinden birisidir ancak Seyf’in şiirinde hükümet/taht ile ilgili olarak anılmaktadır.

کجا سریر بخارا رسد به ایلک خان

سبکتکین چو زند بهر آل سامان تیغ

Buhara tahtı Îlek Han’a nasıl ulaşsın
Sebuktekîn Sâmânîler için kılıç kuşanınca

***K** 156/84-2687*

2.3.6. Çin

Çin, Seyf-i Fergânî’nin şiirinde dört beyitte anılmaktadır. İlkinde *ilim Çin’de de olsa* hadis-i şerifine gönderme yapılarak *dini için evden camiye kadar gelmeyenin dünyalık için Anadolu’dan Çin’e kadar gittiği* ifadeyle eleştirilirken ikinci beyitte *Çin ceylanı* münasebetiyle anılmakta, üçüncü beyitte *Çinli güzeller* münasebetiyle anılmakta ve son beyitte ise *dindar olanın düşmanı Anadolu ve Çin olur* şeklinde bir ifadeyle mübalağalı olarak anılmaktadır.

ز خانه تا در مسجد نیامد از پی دین

ولیکن از پی دنیا ز روم تا چین رفت

Din için evden caminin kapısına kadar gelmedi
Fakat dünya için Anadolu’dan Çin’e kadar gitti

***K** 73/30-804*

صبا ز خاک درت گر برو فشاند گرد

چو ناف آهوی چینی شود معطر سنگ

Saba rüzgârı senin kapının toprağından eğer ona toz saçarsa
Çin ceylanının miski gibi koku saçar taş

***K** 93/39-1262*

تُرکِ تازی گو که پشت پا ز عشق او زدند

مشک‌مویان ختن بر روی بت‌رویان چین

Arapça konuşan Türk'ün arkasından aşkını konuştular
Hotenli misk saçlılar ile Çinli güzeller

***K** 127/64-2042*

صاحب دولت ار بود دین دار،

خصمش ار شاه روم و چین باشد

Devlet sahibi eğer dindar olursa
Düşmanı da Anadolu ve Çin şahı olsa

***K** 149/77-2507*

2.3.7. Ermenistan (Ermen)

Ermenistan (Ermen), Seyf'in şiirinde bir beyitte Şîrîn münasebetiyle anılmaktadır.

گر چو خسرو چند روز از دست دادی ملک پارس

همچو شیرین شکرستانی ز ارمن می بری

Eğer Husrev gibi birkaç gün kaybedersen Fars ülkesini
Tıpkı Şîrîn gibi bir şeker tarlasını Ermenistan'dan alırsın

***K** 169/98-2958*

2.3.8. İran / Acem Mülkü

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde İran beş beyitte, *molk-i 'acem, devân, İrân, pârs* şeklinde anılmaktadır. İlkinde Hz. Ömer'in İran'ı feth etmesi bağlamında anılmakta ve ikinci beyitte İran'ın Fars ilinde bulunan Devân çölü münasebetiyle anılırken üçüncü beyitte ünlü kahraman Zal ile ilgilili olarak kullanılırken son beyitte ise *İran'a sefer yapacak olanın muzaffer olacağı* şeklindeki bir ifadede anılmaktadır. Üç beyitte *İrân* kelimesi ile anılırken birinde *'Acem mülkü* olarak anılmaktadır.

ز عشق تو هستی ما را فناست

زوالست ملک عجم را عمر

Senin aşkından bizim varlığımıza yokluk vardır
Acem mülküne de Ömer çöküştür

***K** 124/62-1966*

گرد میدان انفس و آفاق

همچو گویی بسر دوان برود

Dünyanın etrafında dolanır
Dersin ki Devân çölüne doğru gider

***K** 131/67-2126*

چو زال زر برو ایران زمین نگه می دار

چو رستم ار نزنی در بلاد توران تیغ

Zâl-i zer gibi git İran ülkesini koru
Rustem gibi Turân ülkesinde kılıç sallamasan da

***K** 157/84-2721*

همچو رستم سهل گردد راه توران بر دلت

چون سوی ایران سپهداری چو بیژن می بری

Tıpkı Rustem gibi Turân yolu gönlüne kolay olur
İran yönüne doğru komutan olduğunda Bijen gibi kazanırsın

***K** 170/98-2960*

آفتاب روی تو چون در عرب پیدا شود

از حبش عاشق بلال از پارس سلمان آورد

Senin yüzünün güneşi Arabistan'da ortaya çıksa
Habeş'ten Bilâl'i, Pârs'tan Selmân'ı getirir

***G** 542/576-10152*

2.3.9. İsfahan

İran'ın ünlü şehri İsfahan, Seyf'in şiirinde üç beyitte anılmaktadır. İlk iki beyitte sürmesi münasebetiyle anılırken diğer beyitte de şairleri bağlamında zikredilmektedir.

آن نقد را کجا بقیامت بود رواج

وین سرمه کی شود بسپاهان فروخته

O gümüşe kıyamet gününde nasıl ilgi gösterilir
Ve Bu sürme ne zaman İsfahan'da satılabilir

***K** 43/5-166*

بکوری کند حمل صاحب بصیرت

که سرمه بسوی سپاهان فرستم

Basiret ehli benim körlüğüme yorar
İsfahan'a sürme göndermemi

***K** 111/51-1661*

سوی آن بحر شعر ار کش ازین جو قطره یی بردی

کجا آب سخن ماندی ورا در اصفهان روشن

O şiir denizine eğer bu ırmaktan bir damla götürseydin
Onun söz suyu İsfehan'da nasıl parlak kalırdı

***K** 137/70-2249*

2.3.10. Gazne

Gaznelilerin merkezi olan Gazne şehri, Seyf'in şiirinde bir kez, Gaznelilerin saltanatının çökmesi münasebetiyle geçmektedir.

سریر دولت سلجوقیان بمرو نماند

شکوه هیبت محمودیان ز غزنین رفت

Selçuklular devletinin tahtı Merv'de kalmadı
Mahmudilerin heybeti ve şaşaası Gaznenyn'den gitti

***K** 73/30-814*

2.3.11. Gazneliler

Gazneliler, doğrudan Seyf'in şiirinde geçmezken sadece bir beyitte Mahmudîler şeklinde anılmaktadırlar.

سریر دولت سلجوقیان بمرو نماند

شکوه هیبت محمودیان ز غزنین رفت

Selçuklular devletinin tahtı Merv'de kalmadı
Mahmudilerin heybeti ve şaşaası Gaznenyn'den gitti

***K** 73/30-814*

2.3.12. Hicâz

Günümüzde Suudi Arabistan'da bulunan ve bir bölge adı olan Hicaz, sadece bir beyitte o da Ka'be münasebetiyle anılmaktadır.

تا زخود بیرون نیایی ره نیابی در حرم

ور چه همچو کعبه باشی سال و مه اندر حجاز

Sen kendinden çıkmadıkça Harem'e yol düşürmezsin
Kâbe gibi aylarca ve yıllarca Hicâz'da olsan da

***K** 152/80-2567*

2.3.13. Horasan

Horasan, Seyf'in şiirinde tek beyitte o da Selçukluların hakimiyetine geçmesi münasebetiyle anılmaktadır.

چو بوسعید خراسان بآل سلجق داد

نراند سلطان مسعود در خراسان تیغ

Ebû Sa'îd Horasan'ı Selçuklulara verince
Sultan Mesud Horasan'da kılıç kullanmadı

***K** 157/84-2727*

2.3.14. Hoten

Hoten, Çin'in Uygur-Sincan bölgesinde ve ipek yolu güzergâhı üzerinde yer alan bir şehirdir. Güzelleri münasebetiyle anılmıştır.

تُرکِ تازی گو که پشت پا ز عشق او زدند

مشک‌مویان ختن بر روی بت‌رویان چین

Arapça konuşan Türk'ün arkasından aşkını konuştular
Hotenli misk saçlılar ile Çinli güzeller

***K** 127/64-2042*

2.3.15. Kazvîn

İran'ın kuzeyinde yer alan Kazvin şehri, burayı üs olarak kullanan Hasan Sabbâh münasebetiyle anılmıştır.

هستی تو و عشق هر دو بهم

الموتی بود بقزوین در

Senin varlığın ve aşk her ikisi beraber
Kazvîn'deki Alamûtlu gibidir

***K** 133/68-2158*

2.3.16. Ken'ân

Günümüzde İsrail, Filistin ve Lübnan toprakları ile Ürdün, Mısır ve Suriye'nin kıyı kesimlerini kapsayan bölgenin eski ismi olan Ken'ân, Hz. Yûsuf'un memleketidir. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de bu münasebetle anılmakta ve Hz. Yûsuf ile birlikte zikredilmektedir.

تو ای یوسف مصر دولت نگویی

بشیری بمحزون کنعان فرستم؟

Sen ki Mısır'ın devlet bulmuş Yûsuf'usun
Ken'ân mahzununa bir müjde göndereyim mi?

***K** 110/51-1672*

بهر یعقوبان نابینای هجران چون بشیر

سوی کنعان بردم از یوسف خبر باز آمدم

Ayrılıktan kör olmuş Ya'kûblara müjde gibi
Ken'ân'a Yûsuf'tan haber götürdüm geri geldim

***K** 135/69-2189*

قناعت مصر ملک است و جهان مانند کنعانی

چو یوسف ملک مصرم ده ز کنعان بی نیازم کن

Kanaat saltanatın Mısır'ıdır ve dünya da Ken'ânlı gibi
Yûsuf gibi Mısır'ı bana mülk olarak ver Ken'ân'a muhtaç etme beni

***K** 150/78-2527*

گر ز دنیا باز مانی ملک عقبی آن تست

شد عزیز مصر یوسف چون ز کنعان باز ماند

Eğer dünyadan geriye düşersen ahiret mülkü senindir
Mısır azizi oldu Yûsuf, Ken'ân'dan ayrı düşünce

***K** 187/116-3346*

2.3.17. Kerbelâ

Hz. Hüseyin'in şehid edildiği mekan olan Kerbelâ, Seyf'in şiirinde de bu münasebetle anılmaktadır. Kerbelâ, Yezîd ve Hz. Hüseyin ile birlikte zikredilmektedir.

یزید عشق تو هر روز تشنه خون ریزد

حسین دل را در کربلای اندیشه

Senin aşkının Yezîd'i her gün susamış gibi kan döker

Gönül Hüseyin'inin kanını düşünce kerbelâsında

***K** 56/16-418*

شمر تو چون یزید سمر شد بفعل بد

ای تو حسین و آقسرا کربلای تو

Senin Şimr'in Yezîd gibi kötü eylemiyle ünlendi
Ey kendisi Hüseyin ve Aksaray Kerbelâ'sı olan sen

***K** 105/46-1556*

ای قوم درین عزا بگریید

بر کشته کربلا بگریید

Ey halk bu matemde ağlayınız
Kerbelâ'da öldürülmüşe ağlayınız

***K** 150/79-2534*

2.3.18. Kirmân

İran coğrafyası şehirlerinden olan Kirmân, kimyonuyla ünlüdür ve Seyf'in şiirinde de bu münasebetle anılmaktadır.

بجای سخن گر بتو جان فرستم

چنان دان که زیره بکرمان فرستم

Söz yerine eğer sana can gönderirsem
Öyle bil ki Kirmân'a kimyon gönderirim

***K** 110/51-1651*

2.3.19. Kudüs

Müslümanların ilk kıblesi olup Filistin'de bulunan Kudüs, iki beyitte anılmaktadır. ilkinde Hz. Meryem'in memleketi olarak anılırken ikincisinde bir benzetilen olarak kullanılmaktadır.

جانی که بود مریم بکر حریم قدس

در مهد غم چو عیسی گویا در اوفتاد

Kudüs bölgesinin bakiresi Meryem gibi olan can
Gam ülkesinde Îsâ gibi konuşmaya başladı

***K** 117/56-1815*

چون حرم قدس عشق ماست مقامت

زمزم مکه است تشنه آبخورت را

Aşkımızın harem-i kudüsü olduğu için makamın
Mekke'nin zemzemi senin içme suyuna teşnedir

***K** 174/102-3046*

2.3.20. Medyen

Hz. Şuayb'in memleketi olan Medyen, Hz. Mûsâ münasebetiyle anılmaktadır.

هم عصایی هم صفورایی بدست آرد کلیم

ور بچوپانی ز مصرش سوی مدین می بری

Hem bir asâyı hem de bir Sefûrâ'yı kazanır Kelîm (Mûsâ)
Eğer çobanlık için onu Mısır'dan Medyen'e götürürsen

***K** 169/98-2957*

2.3.21. Mekke

Müslümanlar için kutlu şehirlerin başında gelen Mekke-i mükerreme, Seyf'in şiirinde üç beyitte geçmektedir. İlk beyitte hac ibadeti ve hacılar münasebetiyle anılırken ikinci beyitte Semûd şehri tarif edilirken yön belirteci olarak kullanılmış ve son beyitte de zemzem kuyusu münasebetiyle anılmıştır.

سفر کعبه اگر از طرف شام کنند

در ره مکه یکی منزل حجاج علیست

Eğer Şam tarafından Kâbe yolculuğuna çıksalar
Mekke yolunda ileri gelen hacıların konak yerlerinden biridir

***K** 54/15-379*

برو از شام سوی مکه ببین شهر ثمود

در بنا کردن خانه صفت عاد مگیر

Git Şam'dan Mekke'ye doğru ve Semûd şehrini gör
Ev yapımında Âd kavmini örnek alma

***K** 166/93-2878*

چون حرم قدس عشق ماست مقامت

زمزم مکه است تشنه آبخورت را

Aşkımızın harem-i kudüsü olduğu için makamın
Mekke'nin zemzemi senin içme suyuna teşnedir

***K** 174/102-3046*

2.3.22. Mısır

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde adı en çok anılan ülke Mısır'dır. Biri hariç on beş beyitin tamamında da Hz. Yûsuf münasebetiyle anılırken bir beyitte de Hz. Mûsâ münasebetiyle anılmaktadır.

کز کید حاسدان بغلامی و بندگی

در مصر گشت یوسف کنعان فروخته

Kıskançların hilesiyle köle ve hizmetçilikle
Mısır'da satıldı Ken'ânlı Yûsuf

***K** 44/5-177*

تو در مصر عرفان عزیزی شوی

چو یوسف بتعبیر سبع عجاف

Sen Mısır'da bir azizin irfanı olursun
Yûsuf gibi yedi zayıfı yorumlayarak

***K** 67/24-685*

هم عصایی هم صفورایی بدست آرد کلیم

ور بچوپانی ز مصرش سوی مدین می بری

Hem bir asâyı hem de bir Sefûrâ'yı kazanır Kelîm/Mûsâ
Eğer çobanlık için onu Mısır'dan Medyen'e götürürsen

***K** 169/98-2957*

عاقبت چون یوسف اندر ملک مصر و مصر ملک

عزتی یابی چو روزی چند در زندان شوی

Sonuçta Yûsuf gibi Mısır mülkünde ve saltanat şehrinde
Bir değer bulursun birkaç gün zindanda kalırsan

***K** 185/113-3288*

گر ز دنیا باز مانی ملک عقبی آن تست

شد عزیز مصر یوسف چون ز کنعان باز ماند

Eğer dünyadan geriye düşersen ahiret mülkü senindir
Mısır azizi oldu Yûsuf, Ken'ân'dan ayrı düşünce

***K** 187/116-3346*

2.3.23. Merv

Merv şehri, bir beyitte Selçukluların başkenti olması münasebetiyle anılmaktadır.

سریر دولت سلجوقیان بمرو نماند

شکوه هیبت محمودیان ز غزنین رفت

Selçuklular devletinin tahtı Merv'de kalmadı
Mahmudîlerin heybeti ve şaşaası Gaznenyn'den gitti

***K** 73/30-814*

2.3.24. Sâmânîler

Orta Asya ve Doğu İran bölgesinde kurulmuş Semerkant ve Buhara'nın başkentleri olduğu bir devlet olan Sâmânîler, bir beyitte, ipek yolu güzergahı ve Buhara hükümeti/tahtı ve Gazenli hükümdarı Sebûktekîn'in saldırısı münasebetiyle anılmaktadır.

کجا سریر بخارا رسد به ایلک خان

سبکتکین چو زند بهر آل سامان تیغ

Buhara tahtı Îlek Han'a nasıl ulaşsın
Sebûktekîn Sâmânîler için kılıç kuşanınca

***K** 156/84-2687*

2.3.25. Sâsânîler

Sâsânîler, sadece bir beyitte, Müslümanlara karşı yenilmeleri münasebetiyle nefisle mücadelede bir benzetilen olarak anılmaktadır.

بعشق قمع توان کرد نفس را، که زدند

عرب بقوت دین با ملوک ساسان تیغ

Nefis aşk ile boyun eğdirilebilir, zira
Araplar dinin kuvvetiyle Sâsânî meliklerine kılıç vurdular

***K** 157/84-2722*

2.3.26. Sebe

Hz. Süleyman'ın kıssasında dı geçen Belkıs'ın memleketidir. Belkıs Sebe ülkesinin melikesidir. Seyf'in şiirinde de Hz. Süleyman ve Belkıs münasebetiyle anılmaktadır.

بلقیس وار عدل سلیمان طلب مکن

کز ظلم هست سیل عرم در سبای خاک

Belkıs gibi Süleyman'ın adaletini talep etme
Zira toprağın Sebâsındaki bu şiddetli sel zulümdendir

***K** 126/63-1990*

خط تو دیدم و از بنده دل برفت که هست

برای فتح سبا نامه سلیمان تیغ

Senin yüzünü gördüm benden gönül gitti
Zira Süleyman'ın mektubu Sebâ'nın fethi için kılıçtır

***K** 156/84-2681*

نام او پیک صبا شاید که هست

گام او از کشوری تا کشوری

Onun adı Sebâ mektubudur
Onun adımı bir ülkeden bir ülkeye kadardır

***K** 191/123-3389*

2.3.27. Selçuklular

Selçuklular, Seyf'in şiirinde iki beyitte anılmaktadır. İlkinde Merv'deki saltanatlarının yıkılması, ikincisinde ise Horasan'ı almaları münasebetiyle anılmaktadırlar.

سریر دولت سلجوقیان بمرو نماند

شکوه هیبت محمودیان ز غزنین رفت

Selçuklular devletinin tahtı Merv'de kalmadı
Mahmudîlerin heybeti ve şaşaası Gaznenyn'den gitti

***K** 73/30-814*

چو بوسعید خراسان بآل سلجق داد

نراند سلطان مسعود در خراسان تیغ

Ebû Sa'îd Horasan'ı Selçuklulara verince
Sultan Mesud Horasan'da kılıç kullanmadı

***K** 157/84-2727*

2.3.28. Semûd

Semûd kavminin şehri olan Semûd, sadece bir yerde geçmektedir. Şam'dan Mekke'ye giderkenki güzergehta bulunan Semûd şehrinin harabelerinin ibret amaçlı görülmesi ve onlarınkine benzer evler yapılmaması tavsiyesi bağlamında anılmaktadır.

برو از شام سوی مکه ببین شهر ثمود

در بنا کردن خانه صفت عاد مگیر

Git Şam'dan Mekke'ye doğru ve Semûd şehrini gör
Ev yapımında Âd kavmini örnek alma

***K** 166/93-2878*

2.3.29. Şam

Dönemin son derece önemli şehirlerinden olduğu anlaşılan Şam şehri, Seyf'in şiirinde iki beyitte anılmaktadadır. Her iki beyitte de güzergah tarif edilirken belirleyici olarak kullanılmaktadır.

سفر کعبه اگر از طرف شام کنند

در ره مکه یکی منزل حجاج علیست

Eğer Şam tarafından Kâbe yolculuğuna çıksalar
Mekke yolunda ileri gelen hacıların konak yerlerinden biridir

***K** 54/15-379*

برو از شام سوی مکه ببین شهر ثمود

در بنا کردن خانه صفت عاد مگیر

Git Şam'dan Mekke'ye doğru ve Semûd şehrini gör
Ev yapımında Âd kavmini örnek alma

***K** 166/93-2878*

2.3.30. Şîrâz

Şîrâz şehri, sadece bir beyitte o da şairin Sa'dî ile yazışmaları münasebetiyle bir özlem ifadesi olarak anılmaktadır.

سعادت می کند سعیی که با شیرازم اندازد

ولکن خاک را نتوان بگردون بر فرستادن

Saadet beni Şîrâz'a göndermek için çabalıyor
Lakin feleğin üstüne toprak gönderilemez

***K** 109/49-1630*

2.3.31. Şîrvân

Şîrvânşâhların merkezi olan Şîrvân şehri, Hâkânî-yi Şîrvânî münasebetiyle bir beyitte anılmaktadır.

منم مانند خاقانی و روم امروز شروانم

بتبریزم فگن یارب ز شروان بی نیازم کن

Ben Hâkânî gibiyim ve Anadolu bugün Şîrvân'ımdır
Tebriz'e at beni ya rabbi Şîrvân'a muhtaç etme beni

***K** 150/78-2531*

2.3.32. Tarâz (Talas)

Tarâz (Talas), Kazakistan'ın Jambıl Eyaletinin merkezi olan bir şehirdir. Güney Kazakistan'da, Kırgızistan sınırına yakın olup Talas Nehri üzerindedir. Seyf'in şiirinde Türkçe-Arapça münasebetiyle bir beyitte anılmaktadır.

چون تو دایم کار دین از بهر دنیا می کنی

در یمن ترکی همی گویی و تازی در طراز

Sen her zaman din işini dünya için yaptığından
Yemen'de Türkçe konuşursun, Tarâz'da Arapça

***K** 152/80-2566*

2.3.33. Tebriz

Tebriz şehri, üç beyitte anılmaktadır. İlk beyitte Seyf-i Fergânî'nin bir süre Tebriz'de ikamet etmesi münasebetiyle anılırken ikincisinde bir özlem ifadesinde ve son beyitte de Gâzân Han münasebetiyle anılmaktadır.

ز بعد آنکه مرا مدتی قضای اِلَه

میان خِطهٔ تبریز چون گهر در سنگ

Ondan sonra Allah'ın kaderi bir süreliğine beni
Tebriz şehrinin ortasına attı taşın ortasındaki cevher gibi

***K** 93/39-1270*

منم مانند خاقانی و روم امروز شروانم

بتبریزم فگن یارب ز شروان بی نیازم کن

Ben Hâkânî gibiyim ve Anadolu bugün Şîrvân'ımdır
Tebriz'e at beni ya rabbi Şîrvân'a muhtaç etme beni

***K** 150/78-2531*

ای صبا گر سوی تبریز افتدت روزی گذر

سوی درگاه شه عادل رسان از ما خبر

Ey seba eğer bir gün Tebriz civarından geçersen
O adil şahın sarayına ulaştır bizden de haber

***K** 152/81-2573*

2.2.34. Turân

Turân ülkesi, iki beyitte anılmaktadır. Her iki beyitte de İran-Turân tezadıyla kullanılmaktadır.

چو زال زر برو ایران زمین نگه می دار
چو رستم ار نزنی در بلاد توران تیغ

Zâl-i zer gibi git İran ülkesini koru
Rustem gibi Turân ülkesinde kılıç sallamasan da

***K** 157/84-2721*

همچو رستم سهل گردد راه توران بر دلت
چون سوی ایران سپهداری چو بیژن می بری

Tıpkı Rustem gibi Turân yolu gönlüne kolay olur
İran yönüne doğru komutan olduğunda Bîjen gibi kazanırsın

***K** 170/98-2960*

2.3.35. Umman

Arap yarımadasının güneydoğusunda yer alan bir sahil şehri olan Umman, sadece bir beyitte o da denizi münasebetiyle anılmaktadır.

اگر چون بحر عمانند هریک معدن لؤلو
مرا لولو نمی باید ز عمان بی نیازم کن

Gerçi Umman denizi gidibir her bir inci madeni
Bana inci gerekmez ummana muhtaç etme beni

***K** 149/78-2518*

2.3.36. Yemen

Yemen, sadece bir beyitte ve o da dönemin ticaret merkezi olması münasebetiyle anılmaktadır.

چون تو دایم کار دین از بهر دنیا می کنی
در یمن ترکی همی گویی و تازی در طراز

Sen her zaman din işini dünya için yaptığından
Yemen'de Türkçe konuşursun, Tarâz'da Arapça

***K** 152/80-2566*

2.4. NEHİRLER, DAĞLAR VE DENİZLER

2.4.1. Nehirler

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde nehirlerden Ceyhun, Nil ve Movliyân nehri isim olarak anılmaktadır. Ceyhun nehri, bölgedeki zulmün çokluğu bağlamında kesretten kinaye olarak kullanılmaktadır. Nil nehri, kibrin benzetileni olarak kullanılırken Movliyân nehri de Rudekî'nin ünlü şiirine gönderme ile kullanılmaktadır.

باد لطفش وانشاندی آتش این ظلم را
خاک را گر آب دادی ایزد از جیحون عدل

Onun lütfunun rüzgârı söndürürdü bu zulmün ateşini

Eğer Allah adalet Ceyhunundan toprağı sulasaydı

***K** 163/88-2815*

گاه بر نطع شهوتم چون پیل

گاه بر نیل نخوتم چون شاه

Bazen şehvet halısının üzerindeyim fil gibi
Bazen nil üzerinde bir kibirliyim şah gibi

***K** 38/3-50*

دینست مصر ملک و عزیز اندراوست علم

ای نیل را بقطره باران فروخته

Melik ve azizin arasındaki perde dindir ve ilim ondadır
Ey nili bir yağmur damlasına satan

***K** 43/5-159*

خاک کوی او خوهم کز هر سوش

« باد جوی مولیان آید همی»

Onun sokağının toprağını isterim zira her tarafından
"Movliyân ırmağının havası gelir daima"

***K** 139/71-2292*

2.4.2. Dağlar

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde, Hz. Mûsâ münasebetiyle ve Allah'ın nurunun tecellisi dolayısıyla Tûr dağı anılmaktadır.

دم از عشق جانان زند جان پاک

که فخر از تجلی کند کوه طور

Temiz can seviliyle aşkından bahseder
Zira Tûr Dağı da tecelli ile övünür

***K** 62/20-574*

مراد صعقۀ موسیست گرچه بر سر طور

شود بنور تجلی حق منور سنگ

Amaç Tûr'un tepesinde Mûsâ'nın bayılması olsa da
Allah'ın nurunun tecellisiyle nurlanır taş

***K** 92/39-1257*

موسی ز دست رفت و ز جای قرار خود

چون کوه دید نور تجلی در اوفتاد

Mûsâ kendini kaybetti bulunduğu yerde
Tecellî nurunun dağa düştüğünü gördüğünde

***K** 117/56-1801*

بر طور شوق او ز سر درد می نهند

هر دم هزار عاشق موسی شعار پای

Onun şevkinin turunun üzerine dertten dolayı
Her an Mûsâ sözlü bin aşık ayak basar

***K** 142/73-2363*

2.4.3. Denizler

Denizler bahsinden sadece Umman denizi geçmektedir. Hint okyanusunun bir bölümüne verilen isim olan Umman denizi, sadece bir beyitte benzetilen olarak anılmaktadır.

اگر چون بحر عمانند هریک معدن لؤلو

مرا لولو نمی باید ز عمان بی نیازم کن

Gerçi Umman denizi gidibir her bir inci madeni
Bana inci gerekmez ummana muhtaç etme beni

***K** 149/78-2518*

2.5. İÇTİMAİ HAYAT

2.5.1. Padişah ve Çevresi

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde padişah, *şah, sultan, kayser, hakan, padişah, kral, devlet atına binen, emir, saltanat sahibi, şahların şahı, şehriyâr, şâhinşâh, devlet sahibi, hüsrev, han ve hükümdar* gibi isimlerle anılmaktadır.

Seyf'in şirinde, *şahın divânı, gönül sultanı, sultanın sarayı, şahın iyilik halısı, varlık şehrinin ve memleketin büyüğü, mülkün kahramanı, şahların kapısı, divanın baş köşesinde oturan, sultanın fermanı, sultanın altını, kayser ve hakan'ın memleketinde şah olan, halkının üzütüsüne rağmen mutlu olan padişah, Allah'ın emriyle tahtın üzerinden düşen, fermanın sahibi, izzet külahı alçakların ayağının dibine düşen, devlet atından inen, şehirde han ve kral olan, bir köy olan dünyanın bekçisi, şahın sancaktarı, cennetin kralı, sarayının halısı feleğin atlası, mutluluk semendinin binicisi, kadın gibi başkalarının nikahında olan saltanata aldanmayan kişi, mutluluk evindeki sultan, şahların şahı, feleğin tahtına oturan, yüzün sultanı, memleket koltuğunu ve şâhinşâhlık makamını varlığıyla süsleyen, saltanat bir yüzdür ve şah da ona göz gibi yakışandır, saltanat bir gözdür ve sultan da ona görme gücü gibi gerekendir* gibi ifadelerle bazen bizzat padişahın kendisi kast edilir, bazen de bu kullanımlarla kastedilen sevgilidir. Padişah ve benzeri kullanımlar burada bir benzetilen olarak kullanılırlar. *Paylaşım günü, saltanat divanı, ferman yayımlamak* gibi çeşitli hususlar, saltanat alameti olarak zikredilir. Padişah *divan kurmak, elçi göndermek, kabul etmek, para bastırmak, vergi almak* münasebetiyle de anılır. Saray ve sultan çevresinde kalabalık bir hizmetli kadrosu vardır. Bunlar meslekler ve tipler başlığı altında verilmiştir.

ای که در مملکت قیصر و خاقان شاهی

می کن اندیشه که کو قیصر و کو خاقانش

Sen ki Kayser ve Hakan'ın memleketinde şahsın
Bir düşün nerede Kayser ve nerede Hakan

***K** 112/53-1702*

پادشاهی که باندوه رعیت شادست

همچو شادیست بقایی نبود چندانش

Halkının üzütüsüne rağmen mutlu olan padişah
Bir süre sonra zerresi kalmayan mutluluk gibidir

***K** 113/53-1709*

شهی ولایت حکمست و در حکومت عدل

وگرنه کس نشود پادشه بتاج و سریر

Vilayetin şahlığı hükümdür ve hükümette de adalet
Yoksa kimse taç ile taht ile padişah olmaz

تو ملک خوانی یک شهر را و سرتاسر

دهیست دنیی و چون تو درو هزار گزیر

Sen hansın kralsın bu şehirde ve bütünüyle
Bir köydür dünya ve senin gibi bin tane bekçi var

***K** 115/55-1765-1766*

پادشاه وقت غازان را اگر بینی بگو

کای همه ایام تو میمون تراز روز ظفر

Zamanın padişahı Gâzân'ı eğer görürsen ona de ki
Sen ey bütün günleri zafer gününden daha mutlu olan

***K** 152/81-2574*

2.5.2. İçtimai Tabakalaşma

İctimai tabakalaşma, doğrudan sosyal adalet olgusunun varlığı yahut yokluğunun bir sonucudur. *Fesâd-ı zamân* dönemlerinde tabakalar arası farklılık artarken, normal zamanlarda bu farklılık giderek azalmaktadır. Kendi dönemindeki toplumsal yozlaşmaya yönelttiği sert eleştirilerle bilinen Seyf-i Fergânî'nin şiirinde *yıl boyunca fasıklık yapan zalimin* karşısında *adil ve iyilik sever* vardır. Bir tarafta *cehalet ehli bir tarafta ilim ehli vardır. Cehalet alt mevkidir ve ilim yüce bir meclistir.* Seyf'in şiirinde, tabakalar arası uçurum bu kadar nettir. *Mal ve makam peşine düşenler körler gibi kuyuya düşerlerken açlıktan halsiz düşen çaresiz, doyuncaya kadar ekmek yemektedir. Halk koyundur ve yöneticiler köpektir, kurttur. İzzet külahı alçakların ayağına düşmüştür. Eline hükmü geçiren zayıfa zulmeder, oysa acizdir ve güçlü ve kadir olan Allah'tır.* Sonuçta şair, bu sınıf farklılaşması olsa bile bunun geçiciliğini vurgulayarak *şeytan yüzüğü ele geçirse de rütbece gene de Süleyman olamaz* der. Öte yandan şair, toplumsal dengelerin alt üst oluşunu da dile getirmekte ve ayakların baş oluşundan yakınmaktadır. Şair, *mal sahipleri miskinler/dervişler gibi hırka*

giyiyorlar, altın bekçileri de dilenciler gibi lokma istiyorlar derken toplumsal dengelerdeki bu tersyüz oluşu işaret eder. Şairin tasavvufçular gibi fakirliği övmemesi aksine bir fakih, bir alim duruşuyla durumu değerlendirmesi dikkat çekicidir. Şair, *fakirlik makamında bulunanların öküzden kötü olduklarını zira feleğe baş eğdiklerini* ifade eder.

با اهل جهل منشین کآن پایه‌یی است نازل

با اهل علم بنشین کین مجلسی است عالی

Cehalet ehliyle oturma zira o alt mevkidir
İlim ehliyle otur zira o yüce bir meclistir

***K** 107/47-1587*

رعیت گوسپنداند، این سگان گرگ

همه در گوسپندان اوفتاده

Halk koyundur, bu köpekler kurt
Hepsi de koyunların içine düşmüş

***K** 114/54-1734*

کلاه عزت اندر پای خواری

ز سرهای عزیزان اوفتاده

İzzet külahı alçakların ayağının dibine
Azizlerin başlarından düşmüş

***K** 114/54-1746*

مردم بی‌عقل و دین گرفته ولایت

حال بره چون بود چو گرگ شبان بود

Akılsız ve dinsiz insanlar almış yönetimi
Kuzunun hali nasıl olur kurt çoban olduğunda

***K** 129/65-2064*

ای بدولت مفتخر، محنت کشان را دست گیر

وی بشادی مشتغل، انده گنان را غم بخور

Ey devlet ile onurlanmış olan sıkıntı çekenlerin elinden tut
Ey mutlulukla meşgul olan, kederliler için de biraz dertlen

***K** 152/81-2582*

2.5.3. Rezm

Eski hayatın bir parçası olan savaş; rezm ve ceng gibi kavramlarla karşılanır. Rezmin şiirde farklı bir bağlamda bir benzetmede kullanılmaktadır. Alim bir kişilik olan Seyf'in ilmin paylaşımı konusundaki değerlendirmesi son derece ilginçtir. İlmini dünya ile paylaşan kişiyi savaş meydanında savaş elbisesini satan kişiye benzetmektedir.

عالم که علم داد بدنیا، چو لشکریست

هنگام رزم جوشن و خفتان فروخته

Dünyaya ilim veren alim bir ordu gibidir
Savaş sırasında savaş elbisesini satan kişidir

***K** 43/5-163*

2.5.3.1. Kan

Dünyadaki savaşı, acıyı, kavgayı en iyi anlatan kelime olduğu için olsa gerek anılan durumlar en çok kan ile anlatılmaktadır. Seyf'in şiirinde de aynı şekilde kullanılmaktadır. Şairin şiirinde geçen *toprağın testisi kan ile doludur* ifadesi dönemin ne kadar zulüm dolu olduğunu, halkın nasıl kanlı zamanlar yaşadığını göstermesi açısından çok çarpıcıdır. Seyf'in şiirinde, *kan bir cezadır, gönül kanı toprağa damlar aşk yolunda, sevgili yolunda kan için yürünür, memlekette toprağın testisi kan ile doludur, değerli insanların kanı su gibi akmaktadır,*

سر اندر دام این عالم میاور

وگرنه خون تو در گردن تست

Bu dünyanın tuzağına başını uzatma
Yoksa senin kanın senin boynundadır

***K** 62/19-563*

زین باد خانه آب دمادم مخور از آنک

از خون لبالبست درین دور انای خاک

Bu teras katında sürekli su içip durma zira
Bu devirde kan ile dopdoludur toprağın testisi

***K** 126/63-1994*

بر سر خاکی که پایگاه من و تست

خون عزیزان بسان آب روان بود

Bana ve sana mekân olan topraklarda
Değerlilerin kanları su gibi aktı

***K** 129/65-2057*

دست چون شمشیرشان هر ساعتی در پای ظلم

بر سر میدان بیدادی بریزد خون عدل

Kılıç gibi olan elleri her an zulüm emrinde
İnsafsızlık meydanında adaletin kanını döker

***K** 162/88-2806*

2.5.3.2. Savaş araç ve gereçleri

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde, savaş araç ve gereçleri olarak *ok, hançer, kılıç, mızrak, kalkan, yay, zırh, silah* geçer. Bu kavramları genellikle gerçek anlamda kullanılırken bazen mecazen kullanıldıkları da dikkat çekmektedir. Şair bazen de ayrıntıya inmeden genel olarak silah ifadesini kullanır. Dönemin şartları gereği silah önemlidir ve gereklidir. Öyle ki şair, *hançerinin ucunu keşfeden kişi, başının üstüne hayat*

tacını koymuştur demektedir. Şaire göre *kılıcını satan kişi, ameli terk eden kişi gibidir.* Dönemin sosyal gerçekliği olan açlığın yoğunluğu, şairin buradaki ifadelerine de sinmiştir. Çoğu zaman yicecek birşeyler alabilmek için tüm varlığını satan halk aslında hiç satılmaz olan silahlarını dahi satar duruma düşmüştür ve şair de bunu eleştirmektedir. Memleket savunması için silahın varlığının yanı sıra kalitesi de önemlidir. Seyf'in şiirinde *bütün diller güneşin hançeri* olması, *kaza hançeri ve kader oku, gökyüzünün kalkan ve güneşin miğfer olması, güneşin hançeri, kınama oku ve dil kılıcı gibi kullanımlar da genellikle mecazi kullanımlara örnektir.* Deliciliği, sivriliği dikkate alınan ok, gamze, kirpik, eza, cefa, kader gibi durumların benzetileni olarak da kullanılır. Yay ise gene şeklinden hareketle daha çok kaşa benzetilir. Kılıç da şekli ve kullanım özellikleri itibariyle, kesici, yaralayıcı, kavisli oluşu itibariyle kaş, kirpik, gamze, hilal, ışık için benzetilen olarak kullanılmaktadır.

بر فرق خویش تاج حیوه ابد نهاد

انکس که بازیافت بسر نیش خنجرش

Başının üstüne ebedî hayat tacını koydu
Hançerinin ucunu yeniden keşfeden kişi

K *60/18-515*

ترک عمل بگفته و قانع شده بقول

ای ذوالفقار حرب بسوهان فروخته

Ameli terk etmiş ve söz ile yetinmiş
Ey savaş zülfikarını eğe demirine satmış

K *43/5-162*

ای نفس تو زبون هوا کرده عقل را

روز وغا سلاح به خصمان فروخته

Ey nefsini aklını arzusuna esir etmiş
Savaş günü silahını düşmanlara satmış

K *44/5-171*

عالم که علم داد بدنیا، چو لشکریست

هنگام رزم جوشن و خفتان فروخته

Dünyaya ilim veren alim bir ordu gibidir
Savaş sırasında savaş elbisesinin satan kişidir

K *43/5-163*

هیهات سیف تیغ سخن در نیام کن

یا رایت کلام برنگی دگر بر آر

Heyhat! Seyf, söz hançerini kınına koy
Yahut söz bayrağını başka bir renkle yüksel t

K *86/36-1102*

2.5.4. Av

Eski toplumlar için temel beslenme kaynaklarından birisi olan av, son derece önemlidir. Daha sonraki dönemlerde bu zaruret durumunu yitiren avcılık bir zevk unsuru haline gelmiştir. Eğlence hayatının bir parçası olmasının yanısıra güç kuvvet, kahramanlık gösterisi olarak dikkat çekmektedir. Seyf'in şiirinde de bu özellikleriyle kullanıldığı görülmektedir. Şaire göre *dünya, mutluluğun avlanma yeridir, aşk ankasını avlamaya giden avcı şahine av olur, şiir bir tuzaktır ve canlar kuşu o tuzağa düşen avlardır, kuşlar avcılar tarafından yemlenerek tuzağa düşürülür, avcı denizde bulduğu avını sahile fırlatır.* Seyf-i Ferganî'nin şiirinde *inci avcısı, kuş avcısı, silahla avlanan, köpekle avlanan, şahinle avlanan avcılar* dikkat çekmektedir. Öte yandan av ve avcı kelimelerinin gerçek anlamlarının dışında mecazen de kullanıldıkları görülmektedir.

چو رو به حیله ها سازی ز بهر صید عوانی

تو مرداری خوری آنگه که سگ باشد شکار تو

Bir zalimin avı için hilelere yöneldiğinde
Bir leş yersin senin avın köpek olduğunda

***K** 39/4-75*

گیتی شکارگاه سعادت نهاده اند

ای باز چشم دوخته، دولت شکار کن

Dünyayı mutluluğun avlanma yeri yapmışlar
Ey gözünü dikmiş şahin devleti avla sen

***K** 45/6-203*

اگر صید عنقای عشق آمدی

شود جان تو باز دولت شکار

Eğer sen aşk ankasını avlamaya geldiysen
Senin canın devlet avcısı şahin olur

***K** 74/32-838*

چو دام شعر ترا گشت مرغ جانها صید

میان دانه دلهاست آشیانه تو

Senin şiir tuzağına canlar kuşu av olunca
Gönül tanelerinin arasındadır senin yuvan

***K** 111/52-1684*

در لفظش را گهرچین گوش جان عاشقان

روی خوبش را مگس ران شهپر روح الامین

Sözünün incisine inci avcısıdır âşıkların can kulağı
Güzel yüzüne sinek kovucudur ruhu'l-eminin şah kanadı

***K** 127/64-2036*

2.5.5. Bezm / Eğlence Hayatı

Bezm, içki ve eğlence meclisi demektir. Bezm, yemek yenilen, içkiler içilen, sohbet edilen, müzik dinlenilen, raks seyredilen bir ortamdır, mekândır. Bezmin temel unsurları sâkî, mutrib, gazelhan, rakkas, ney, def gibi musiki aletleri, şarap, meze, kadeh, sürahi, mum gibi ortam için gerekli olan çeşitli içecek, yiyecek ve eşyalardır. Eğlence hayatı, sosyal hayatın ayrılmaz bir parçasıdır. Eğlence hayatı, bir toplumun sosyal hayat gerçekliğini çok net bir şekilde sunmaktadır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de dönemin bu sosyal gerçekliği görülebilmektedir. *Gam bir meclis ağası gibi gönüle oturunca, düşünce padişahı eğlence meclisini kurmuştur.* Eğlence, gamı, kederi kovmak, gidermek amacını gütmektedir. Meclis ağası olan gam, karşısında düşünce padişahı vardır. *Düşüncenin bülbülü, şarkı söylerse, bütün dünya raksa kalkar,* eğlenmeye başlar. *Kadınlar ortalığa düşmüş erkeklerin elinde oyuncağa, eğlenceliğe dönüşmüşlerdir.* Sevgili o kadar güzel bir sesle şarkı söylemektedir ki *o perdede şarkı söylemeye devam ederse, melek felekten iner ve raksa durur.* Seyf-i Fergânî'ye göre *gönle gam çökünce padişah eğlence meclisi kurar, düşüncenin şarkı söyleyen bülbülünün şarkısı, o mecliste raksa kaldırır bütün dünyayı, aşk ile bu hayatta ölen için kendi matemidir eğlence, aşk ile kalbi yumuşamamış olan kişi, şah olsa da taş taçlı kör gibi zavallı bir adama dönüşür, eğer sevgili bu perdeden bir çalgıcı gibi bir gazel söylerse melek felekten iner ve raksa durur, âşık buluşma meclisinin hatırasıyla daima düşüncenin dünyayı gösteren şarapsız kadehinden şarap içer, yanağı güzellik doğusunun güneşi olan da varır bu lütuf meclisinde kendine bakar, âşıkların meclisinde gazel söyleyen sevgilinin sözü şarap gibidir, şekerin özü gibidir, meclise gelen mutluluk kadehini alır ve kendi arzusunu o mecliste bırakır, bu meclislerde cehalet ehliyle oturulmaz zira o alt mevkidir, ilim ehliyle oturulur zira o yüce bir meclistir, bu mecliste aşk sazı çalınır, bu mecliste sarhoş olunur ve sevgili öpülürse ancak o zaman tadında bir şarap içilebilir, güzeller bu mecliste yıldız gibi toplanır ve sevgili ay gibi ortalarında parlar, iyilik yapanlar ile sohbete oturmak gerekir, zira kişi oturduğu gibi olur.*

بیاد مجلس وصلت خورم مدام شراب

بجام بی می گیتی نمای اندیشه

Buluşma meclisinin hatırasıyla şarap içerim daima
Düşüncenin dünyayı gösteren şarapsız kadehinden

***K** 56/16-432*

چو میر مجلس غم حکم کرد تا در دل

نهاد بزم طرب پادشای اندیشه

Gam meclis ağası gibi gönülde hükmettikçe
Eğlence meclisini kurdu düşünce padişahı

***K** 56/16-441*

گر بدیوان لطف خود نگری

ای رخت آفتاب خاور حسن

Eğer lütuf meclisinde kendine bakarsan
Ey yanağı güzellik doğusunun güneşi olan

***K** 58/17-477*

در بزم خیش زخمه ز اظفار حور کرد

ناهید رودساز بر اوتار مزهرش

Kendi meclisinde tırnaktan mızrabı eksik vurdu
Sazın tellerine saz çalan zühre yıldızı

***K** 61/19-535*

از پی مجلس عشاق غزل گوی غزل

که ز قول تو چو می مایه شکرست اشعار

Aşıkların meclisinde sen gazel söyle gazel
Ki şiirler senin sözünden şarap gibi şekerin özü gibidir

***K** 80/33-971*

2.5.5.1. Meyhane

Meyhane, arkaşdaşlarla toplanılarak içki içilen ve sohbet edilen yerdir. Tasavvufta ise pir-i mugânın dergâhıdır. *Şanslı, nasipli dostlar okula ve tekkeye giderlerken bu nasipsiz aşık da meyhanede yalnız kalmıştır. Aşk içkisinin kadehleri de sevgilinin şaraphanesinden su gibi akar olmuşlardır.*

یاران من بمدرسه و خانقه شدند

وین بی نوا بخانه خمار باز ماند

Benim dostlarım okula ve tekkeye gittiler
Bu nasipsiz de meyhanede yalnız kaldı

***K** 102/43-1472*

ز خمر عشق قدحهاست هریکی غزلت

چو آب گشته روان از شرابخانه تو

Aşk içkisinden kadehler her biri senin gazelin
Su gibi akar olmuş senin şaraphanenden

***K** 111/52-1696*

2.5.5.2. Şarap

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde şarap hem gerçek anlamıyla kullanılmakta hem de mecaz anlamıyla kullanılmaktadır. Seyf'in şiirinde aşk, gönle gelir yeryüzü şarap içer ve ruh sarhoş olur. Seyf'in şiirinde şarap, *aşk kadehi, gül şarabı, ileri gelenlerin şarabı,*

Cemşid'in kadehi, can besleyen içki, aşk içkisi, haram şarap, helal şarap, cömertlik suyu, mutluluk kadehi, şarap gibi dudak, erguvan gibi parlayan şarap, saf şarap, mutluluk şarabı, cömertlik şarabı gibi kullanımlarda geçer. Şaire göre *aşk gönle geldiğinde ruh sarhoş olur, kadehe taş değince de yeryüzü şarap içer, gonca kadeh olduğu için dal sarhoştur, aşık şarabı aşk kadehinden içmelidir, goncanın açılması gül şarabıdır, ileri gelenlerin şarabı Cemşîd'in kadehi gibidir ve onda can besleyen içki vardır, aşk mezhebinde şarap haram olmasa da her şey şarap gibi senden bir şeyler götürür, bu dünyada din için üzülen cennette mutluluk şarabını içer*.

شراب شوق توم مست کرد و خواهم زد

بدست عربده بر شیشه‌های اختر سنگ

Seni arzulamanın şarabı sarhoş etti beni
Nara çekerek yıldız camlarına taş atacağım

که روح مست شود چون بدل در آید عشق

زمین شراب خورد چون رسد بساغر سنگ

Ruh varsın sarhoş olsun zira aşk gönle gelir
Yeryüzü şarap içer kadehe taş değince

***K** 92/39-1258-1259*

هرآنکس که محرور عشقست او را

شراب گلست این مکرر شکوفه

Aşk ateşiyle yananlar için
Goncanın açılması gül şarabıdır

***K** 99/41-1402*

ز خمر عشق قدحهاست هریکی غزلت

چو آب گشته روان از شرابخانه تو

Aşk içkisinden kadehler her biri senin gazelin
Su gibi akar olmuş senin şaraphanenden

***K** 111/52-1696*

گر چه خمرست نه در مذهب عشقست حرام

هرچه چون خمر زمانی ز خودت برد بدر

Aşk mezhebinde şarap haram olmasa da
Her şey şarap gibi senden bir şeyler götürür

***K** 119/57-1845*

2.5.5.3. Musiki ve Musiki Aletleri

Musiki, eğlence hayatının önemli bir parçasıdır. Seyf'in şiirinde musiki daha çok *saz, sema, mızrab, çeng, raks, şarkı, ud, org, saz, çalgıcı, kanun, akort, çengi, tar, erganun, arp, rübab, davul, ney, nota, musikar* gibi kelimeler itibariyle anılmaktadır. Seyf'in şiirinde anılan bu musiki araçları ve kavramları çoğunlukla gerçek

anlamlarıyla kullanılırken bazen de çağrışımlar doğrultusunda farklı kullanımlarda veya bir takım kinayelerle mecaz anlamlarda da karşımıza çıkmaktadırlar. Bu kullanımlara örnek olarak *dil mızrabı, düşünce sazı, düşüncenin şarkı söyleyen bülbülü, zühre yıldızının udu, düşüncenin zengin ibarelerinin orgu, tırnak mızrabı, akortsuz kanun, gam çengisi, inleyip sızlayan arp, şevk çengi, aşk çengi* gibi kullanımlar anılabilir.

سماع چون کنی از زخمه زبان باصول

بدست دل نزنی بر چهارتای حروف

Sema yaparken dil mızrabıyla usul ile
Gönül eline vurmayasın dört harfin üstüne

***K** 47/9-241*

چو چنگ سر در پیشم بود که ساز کنم

ز قول خود غزلی بر سه تای اندیشه

Çeng gibi başım önümde olur yazmak için
Düşünce sazına kendi sözümden bir gazeli

***K** 56/16-442*

کنون برقص در آرد بسیط عالم را

نشید بلبل تغمت سرای اندیشه

Şimdi raksa kaldırır bütün dünyayı
Düşüncenin şarkı söyleyen bülbülünün şarkısı

***K** 56/16-452*

بگوش بربط ناهید هم رسانیدی

ز ارغنون عبارت غنای اندیشه

Zühre yıldızının udunun kulağına da ulaştırdın
Düşüncenin zengin ibarelerinin orgundan

***K** 56/16-460*

آب رو برده ای از رود سرایان سخن

چنگشان ساز ندارد تو بزن موسیقار

Söz söyleyenlerin nehrinden su götürmüşsün
Onların kanunu akortsuzdur sen çal sazı

***K** 80/33-970*

2.5.6. Süslenme

2.5.6.1. Kıymetli Madenler ve Taşlar

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde *altın, gümüş, sürme taşı, inci, yakut, cevher, sedef, akik, fil dişi, dirhem, inci* gibi kıymetli madenler ve taşların zikredildiği görülmektedir. Kıymetli madenler ve taşlar, dönem özelliği itibariyle genel olarak süs eşyası olarak kullanılıyorken özellikle altın ve gümüş, aynı zamanda para olarak da

kullanılmaktadırlar. Tac, kadeh, kılıç, kemer, küpe, zincir vb. takı eşyası çoğunlukla altından yapılır. Günlük kullanım eşyalarının bir kısmı gümüşten imal edilir. Diğer değerli madenler ve taşlar ise süs eşyası olarak kullanılırlar. Seyf'i Fergânî'nin şiirinde anılan kıymetli madenler ve taşlar genellikle renkleri bakımından bazen de değerleri itibariyle bir benzetilen olarak kullanılmaktadırlar. Seyf'e göre güzel olanın gelin süsü yapmasına gerek yoktur zira güzelliğin gümüşe ihtiyacı yoktur. Şaire göre *her maden, yerini bulduğunda değerlidir, sevgili kulağına inci takınca, inci tanesi yanağının aksinde narçiçeği gibi olur, taze gelinin güzelliği için gümüştür güneş, çokluk marifet değildir zira fazla olsa da taş, altından daha değerli değildir, güneş bile sevgilinin yakutundan (dudağından) yakut (renk) alır, sevgilinin göğüsleri sedef, dişleri cevherdir, akik de diş süsüdür, yine sevgilinin dişi incidir dudağı akiktir, sevgilinin dişleri inci saçan şimşektir.*

آرایش عروس جمالش مکن که نیست

با آن کمال حسن نیازی بزیورش

Güzelliğine gelin süsü yapma zira
O güzelliğinin gümüşe bir ihtiyacı yoktur

***K** 59/17-503*

وگر ز لعل تو خورشید لعل برگیرد

ز عکس پرتو او گوهری شود هر سنگ

Ve eğer senin yakutundan güneş yakut alırsa
Onun kıvılcımının aksinden bir cevhere dönüşür her taş

***K** 93/39-1266*

ایا نگار صدف سینه گهر دندان

عقیق را زده لعل تو سنگ بر دندان

Ey sedef göğüslü cevher dişli güzel
Akiki taş diye dişlerine takmış senin yakutun

***K** 94/40-1287*

اگر تو برق دُرافشان ندیده‌ای هرگز

بگیر آینه می خند و می نگر دندان

Eğer sen inci saçan şimşeği hiç görmediysen
Al aynayı, gül ve bak dişlerine

***K** 94/40-1292*

زر مغشوش عمل دارم، مسنجش زآنک نیست

بهر بازار قیامت نقد میزانی مرا

Saf olmayan amel altınım var, tartma onu
Zira kıyamet pazarında, benim mizan gümüşüm yoktur

***K** 105/45-1545*

2.5.6.2. Güzel Kokular

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde misk, anber, gül gibi kokular anılır. Seyf'in şiirinde anılan bu kokular, kullanımlarda da görüldüğü üzere genelde kokuları itibiaryle anılırken bazen de renkleri itibariyle anıldıkları görülmektedir. Seyf'in şiirinde tesadüf edilen kokulu kullanımlara örnek olarak *güzel koku, misk, ceylanın miski, zülfünün kokusu, anber gibi kokan saç, gül gibi yanaktan rengini alan lale, misk kokulu zülfünden kokusunu alan anber, miskle karıştırılan gül* gibi kullanımlar anılabilir.

بتو زآن نافه بویی می فرستم

بتو زآن لاله رنگی می نمایم

Sana oradan bir güzel koku gönderiyorum
Sana oradan renkli bir lale gösteriyorum

***K** 53/14-360*

با خاک کوی تو نبود حاجتی بمشک

با نور روی تو نبود در خور آفتاب

Senin sokağının toprağının miske ihtiyacı olmaz
Güneş de senin yüzünün ışığıyla yarışamaz

***K** 87/37-1132*

وگر بوی زلفت ببستان درآید

چو موی تو گردد معنبر شکوفه

Eğer zülfünün kokusu bahçeye yayılırsa
Senin saçın gibi anber kokar gonca

***K** 97/41-1353*

رنگ از عارض گلگون تو گیرد لاله

بوی از طره مشکین تو دارد عنبر

Lale senin gül gibi yanağından alır rengini
Anber de senin misk kokulu zülfünden alır kokuyu

***K** 118/57-1830*

مشک چه باشد بنزد تو که چو عنبر

زلف تو خوش بو کند کنار و برت را

Misk ne ola ki anber gibi olan senin yanında
Senin zülfün güzel kokutur kucağını ve göğsünü

***K** 173/102-3025*

2.5.6.3. Diğer Süs Unsurları

Seyf'i Fergânî'nin şiirinde süslenme ile ilgili olarak en çok yalın bir şekilde süs, süslenme, süslü kullanımlarıyla karşılaşılmaktadır. Madde olarak da en çok yukarıda da verilen kıymetli madenler süslenme unsuru olarak anılmaktadır. Sıklıkla anılan süslenme usurları da pudra, allık, sürme gibi maddelerdir.

چکنم وصف جمال تو که از آرایش

بی نیاز است رخ تو چو یدالله زنگار

Süslenmekten dolayı nasıl öveyim senin güzelliğini
Allah'ın eli gibi senin yanağının süslenmeye ihtiyacı yoktur

***K** 78/33-931*

از بهر آنکه سرمه ز خاک درت کند

یک چشم او مه است و یکی دیگر آفتاب

Senin kapındaki topraktan sürme yaptığı için
Onun bir gözü aydır ve bir diğeri güneştir

***K** 89/37-1167*

بسیم و زر بود دایم دل بی عشق را شادی

باسپیداج و گلگونه شود روی زنان روشن

Aşksız gönül daima altın ve gümüş ile mutlu olur
Pudra ve alık ile aydınlanır kadınların yüzü

***K** 137/70-2237*

چو سرمه تا بهر چشمی درآیی

برو روشن چو میل سرمه دان باش

Sen sürme gibi her gözde ortaya çıktıkça
Git sürmelik mili gibi aşikar ol

***K** 181/108-3191*

تویی ختم نکویان و ز لعلت

نکویی خاتم خود را نگین کرد

Sensin güzellerin en sonuncusu ve senin yakutundan
Bir güzel kendi yüzüne süslü bir taş taktı

***K** 192/125-3418*

2.5.7. Giyim-Kuşam

Seyf-i Fergânî'nin şiirlerinde giyim kuşam unsurları olarak *gömlek, elbise, külah, libas, yaka, hırka, yün kürk, etek, peçe, aba, varlık elbiseleri*, *tül aba*, *iç çamaşırı, kefen, samur, Yahudi şalı* anılırken bunlar genellikle *kırmızı yün atlas*, *pamuk*, *ipek, nesrin tüyünden yahut gül ipeğinden* imal edilirler. Giyim kuşam unsurları daha çok gerçek anlamıyla kullanılırken *köpek saldırısına uğrayanların varlık elbisesini soyması* örneğinde olduğu üzere mecaz kullanımları da dikkat çekmektedir. Giyim kuşam malzemelerinin işlevleri ve değerleri itibariyle gerçek anlam kullanımlarının yanısıra bir benzetilen olarak kullanımları da dikkat çeker. Seyf'in şiirinde *keder endişe elbisesini sıkı bağladığında gönül gonca gömleği gibi parçalanır, dünyalık elbise ardına düşen din elbisesinden mahrum kalır, ateş gibi feleğin yeşil elbisesini giyen, suyun kolsuz gömleğini ve toprağın abasını çıkarıp atar.*

دلم چو پیرهن غنچه پاره پاره شود
چو غصه تنگ ببندد قبای اندیشه

Gönlüm gonca gömleği gibi parça parça olur
Keder endişenin elbisesini sıkı bağladığında

***K** 56/16-416*

چنان می نماید ز پیراهن آن تن
(که) از شعر نسرین و از پرنیان گل

O vücut gömlekten öylesine görünür ki
Sanki nesrin tüyünden ve gül ipeğindendir

***K** 100/42-1443*

سیف برو جان بباز و نصرت دل کن
دامن معشوق را بدست ظفر گیر

Seyf git sen can oyna gönle yardım et
Sevgilinin eteğini zafer eliyle al

***K** 165/92-2875*

چو نفس گرگ طبعت را نخواهی آدمی کردن
تنت در زیر پیراهن سگی بی پوستین باشد

Kurt tabiatlı nefsine insanlık yapmak istemeyince
Tenin gömleğin altında postsuz bir köpek olur

***K** 167/95-2911*

2.5.8.Sofra ve Yiyecekler

Seyf, şiirlerinde yemeğe çok yer vermez, tıpkı bir derviş gibi yemeği çok önemsemediği de anlaşılmaktadır. Şair, yemekten çoğunlukla *lokma* olarak söz eder, bazen de sadece *ekmek ve su* olarak bahseder. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde yiyecek olarak *domuz eti, meyve, hurma, bal, tuzlu bal, acı bal, mumlu bal,çorba, şeker, yemek, şarap, şeker kamışı, bayat ekmek, pirinç, helva, tatlı, katık, kuru ekmek, gülşeker, kudret helvası, sirke, sirkebal, arpa, arpa ekmeği, büryan, tuzsuz ekmek* gibi kullanımlar dikkat çekmektedir.

تو همچو گربه آنجایی که آن ظالم نهد خوانی
مگر سیری نمی داند سگ مردارخوار تو

Sen bir kedi gibi o zalimin bir sofra kurduğu yerdesin
Yoksa doymak nedir bilmez mi senin leş yiyen köpeğin

طعامش لحم خنزیرست و چون آبش خوری شاید
ز بی نازی اگر از حد گذشتس اضطرار تو

Onun yemeği domuz etidir belki sadece suyunu içersin
Mecburiyetten iyice çaresiz kaldığında

***K** 40/4-76-77*

تو نخل بارور گشتی بمال و دست رس نبود

بخرمای تو مردم را ز بخل همچو خار تو

Sen meyve yüklü hurma ağacı gibi olmuşsun servetinle
Halk senin diken gibi cimriliğin yüzünden sana ulaşamıyor

***K** 41/4-112*

برنجِ وعدۀ تو سنگِ عشوها دارد

خورم بِرنج و نگه دارم از حجر دندان

Senin yemeğindeki pirinçte işve taşları var
Pirinci yiyorum, taşlardan da dişimi koruyorum

***K** 95/40-1315*

کنون سزد که ز چشم تو خون چکد چو کباب

چو در تنور ندامت دل تو بریان شد

Şimdi gözünden kebap gibi kan damlaması yaraşır
Zira pişmanlık tandırında senin gönlün büryan oldu

***K** 176/104-3097*

2.5.9. Mimari

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde yapı unsuru olarak pek fazla unsur anılmamıştır. Yerleşik hayata, ev yahut şehir hayatına dair her hangi bir mekan belirtilmez. Mimari ile ilişkilendirilebilecek ifadeler sadece iki beyitte karşımıza çıkar. Seyf, *otağ kurmanın doğru olmadığını çadırı söküp göçmek gerektiğinden* söz etmektedir.

خرگه زدی برای اقامت درو رلیک

جای تو نیست خیمه فروگیر و بار کن

İkamet etmek için otağ kurdun lakin
Senin yerin değildir çadırı sök ve göç et

***K** 45/8-206*

بهر عمارت سعود را چه خلل شد

بهر خرابی نحوس را چه قران بود

Her yüksek imaret ne zararlar gördü
Her uğursuz yıkıntıda ne yükseklik vardı

***K** 129/65-2056*

2.5.10. Tabâbet

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde *hasta, hastalık, tedavi, ilaç, doktor, şifa, duygusuz doktor, kanun, ruh hastalığı, panzehir, sağlık, sıhhat* gibi mefumlara sıklıkla rastlanmaktadır. *İlaçsız ve güçsüz bir şekilde hastalıktan kurtulunmaz, hasta ve inleyen gönül bu hastalıkla ölür.* Seyf'in şiirinde dönemin sıkıntılı sosyal hayatı, imkansızlıkları rahatlıkla hissedilebilmektedir. Şair, muhatabını açıkça uyarmakta ve *sen ilaçsız ve güçsüz bir şekilde bu hastalıktan kurtulamazsın, senin hasta ve inleyen gönlün bu hastalıkla ölür* diyerek durumun vehametini ortaya koymaktadır. Seyf'in

şiirinde dikkat çeken bir ayrıntı da o dönemde İbn-i Sînâ'nın *Kânûn* kitabının tedavi amaçlı olarak başvuru kitabı olarak kullanılıyor olmasıdır.

تو بی دارو و بی قوت نیابی زین مرض صحت

بمیرد اندرین علت دل بیمار زار تو

Sen ilaçsız ve güçsüz bir şekilde bu hastalıktan kurtulamazsın
Senin hasta ve inleyen gönlün bu hastalıkla ölür

***K** 40/4-79*

ز دارو ها که در قانون نوشتست

مجوی صحت که چون قرآن شفایم

Kânûn'da yazılı olan ilaçlardan
Sağlık arama zira Kur'an'dır şifam

***K** 53/14-357*

چو چشم تو از عشق آبی نریخت

چنین چشم را خاک شاید ذرور

Senin gözün aşktan bir yaş akıtmazsa
Böylesi bir gözü ancak toprak tedavi eder

***K** 63/20-577*

بیچاره زهر خورده تریاک جوی را

صعب است مهره کرد برون از دهان مار

Panzehir ararken zehir içmiş çaresiz için
Yılanın ağzından panzehir (boncuk) çıkartmak zordur

***K** 85/36-1089*

هم مرهم از رعایت مجروح شد ملول

هم صحت از تعهد بیمار باز ماند

Hem merhem yaralının tedavisinden melül oldu
Hem sağlık hastaya verdiği sözden geri kaldı

***K** 101/43-1463*

2.5.11. Ölçü aletleri

Sefy-i Fergânî'nin şiirinde ölçü aleti ve ölçü birimleri olarak *kilo, ölçü, yük, terazi, hervar* anılmaktadır. Seyf'in yaşadığı dönemde belki de yozlaşmaya en çok tanık olduğu alanlardan birisi de pazarlardaki ölçü tartı hırsızlığı, ahlaksızlığıdır ve şair de pazarcıya seslenerek *dinini teraziye koymakla hata ettiğini* ifade etmektedir.

داده بیاد خرمن عمر خود گزاف

پس جو بکیل و کاه بمیزان فروخته

Kendi ömrünün harmanı hatırasıyla laflamış
Sonra arpayı kilo ile ve samanı ölçü ile satmış

***K** 44/5-170*

شاعر از خرمن این قوم بکاهی نرسد

گر ازین نقد بیک جو بدهد خرواری

Şair bu kavmin harmanından bir yere varmaz
Eğer bu gümüşten tek seferde bir yük verirse

***K** 50/12-287*

چون ترازو ز پی عدل درین کار آنست

که بجز راستی او را چو الف چیزی نیست

Terazi gibi adaletin ardından bu işte odur
Onun doğruluğundan başka elif gibi bir şey yoktur

***K** 54/15-383*

ایا بازاری مسکین، نهاده در ترازو دین

چو سنگت را سبک کردی گران زان است بار تو

Ey miskin pazarcı/tüccar koymuşsun teraziye dinini
Taşını hafiflettiğin için ondan dolayı ağırdır yükün senin

***K** 4425/4-134*

قبای تور اندام تو دایم

بتنگ آورده صد خروار گل را

Senin endamının tül abası daima
Yüz harvâr[149] gülü içine sığdırmıştır

***K** 120/59-1892*

2.5.12. Alışveriş

Şair, yaşadığı dönemde toplumsal yozlaşmanın görünürlük kazandığı temel alanlardan biri olan alış veriş konusunda da haksız kazanç sağlayan esnafa seslenerek dükkânından kazanç sağladığını zannettiğini ancak kıyamet pazarında gerçekle yüzleşeceğini ifade etmektedir.

زر طاعت زن و اخلاص عیار آن ساز

خواجه تا سود کنی بر درمی دیناری

İtaat altınını darbet ve ihlasla ölç onu
Ey tacir böylelikle kâr edesin birkaç dirhem dinar

***K** 49/12-279*

با غیر دوست بیع و شری کرده منقطع

خود را بدو فروخته و او را خریده اند

Dosttan başkası ile alışverişi kesmiş
Kendisini ona satmış ve onu satın almış

***K** 69/26-728*

بقبول و رد مردم گهر نظم ترا

نرخ کاسد نشود تیز نگردد بازار

Halkın kabulü ve reddiyle senin şiirin
Değerini kaybetmez ve pazar kızışmaz

[149] Harvâr: Bir ölçü birimi, bir eşek yükü, 300 kg ağırlığında.

***K** 80/33-972*

2.5.13. Yazı ile İlgili Araç ve Gereçler

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde yazı ile ilgili olarak *kalem, divit, defter, silmek, yazmak, hesap defteri, mektup, harf, harfler, kitaplar, nokta, yazı, pergel, daire, divân, levha, nokta, harf-i nidâ, satır, cümle, nakış, kitabe, sayfa, mürekkep* gibi kelimeler anılmaktadır. Yazı ile ilgili unsurların gerçek anlamlarının yanı sıra mecazen ve benzetilen olarak kullanıldığı da dikkat çekmektedir.

بدوستانش فرستاد نامه ایزد

که ره برند بمضمونش از سخای حروف

Arkadaşlarına gönderdi Allah'ın mektubunu
Harflerin cömertliğinden onu anlasınlar diye

پس آمده ز کتب بوده پیشوای همه

چنانکه حرف الف هست پیشوای حروف

O halde gelmiş kitaplardan hepsinin öncüsü
Nasıl ki elif harfi harflerin öncüsüdür

***K** 47/9-231-232*

شعر نکو را چون نقطه دلی باید جمع

همچو خط را قلم و دایره را پرگاری

İyi şiiri bir gönül noktası gibi dermeli
Kalemin yazıyı pergelin daireyi yaptığı gibi

***K** 50/12-302*

هر کو چو من بوصف جمالش خطی نوشت

شد جمله حسن چون رخ گل روی دفترش

Her kim ki benim gibi onun güzelliğini övmek için bir satır yazdı
Cümlesi gül yanağı gibi defterinin üzerinde güzellik oldu

***K** 59/18-506*

قلم صنع برد از پی تصویر عقیق

سرخی از لعل لب تو بزبان چون پرگار

Kalem akiki çizdikten sonra pergel gibi dile döker
Senin dudağının yakutundaki kırmızılığı

***K** 77/33-908*

2.5.14. Sihir, Efsun, Tılsım

Seyf-i Fergânî, Arapların söz ile, harfler ile sihir yaptıklarını söyler. Şaire göre *ilahi hazinede her harf bir tılsımdır. Sevgilinin ayrılık yılanı şairin hazine gibi gönlünü sihir ile düşünce ejderhasının ağzına koyar, tılsım ile şaire kavuşma hazinesinin başına varılamaz, ancak yılan gibi üstündenki deriyi çıkarırsa bu mümkün olur,* Seyf-i Fergâni, kendisine hitaben *sözünün sihir olduğunu, sözünün şiir olmadığını,*

dolayısıyla da solmuş çiçekleri gül diye pazarda satmaması gerektiğni söyler. Şair, kendi şiirinin yetkinliğini anlatırken *dünya şairleri eğer şiir ile büyü yapsalar yazdığı tek kasidenin ejderha gibi onları yutacağını söyler.*

عرب اگرچه بگفتار سحر می کردند

از ابتدای الف تا به انتهای حروف

Arap her ne kadar söz ile sihir yapıyordu
Elifin başından harflerin sonuna kadar

***K** 45/9-229*

در صورت الفاظ معانیش کنوزست

وین حرف طلسمیست برآن گنج الهی

Sözlerin görüntüsünde anlamları saklıdır
Ve bu harf bir tılsımdır o İlahi hazinede

***K** 47/10-250*

دل چو گنج مرا مار هجر تو بطلسم

نهاد در دهن اژدهای اندیشه

Benim hazine gibi gönlümü senin ayrılık yılanın sihir ile
Düşünce ejderhasının ağzına koydu

***K** 55/16-411*

بطلسمی بسر گنج وصالم نرسی

که ازین پوست که داری بدر آیی چون مار

Tılsım ile bana kavuşma hazinesinin başına varamazsın
Ancak bu üstündenki deriden yılan gibi çıkarsan olur

***K** 68/25-709*

سیف فرغانی گفتار تو سحر است نه شعر

موم در صورت گل عرض مکن در بازار

Seyf-i Fergâni, senin sözün sihirdir şiir değildir
Solmuş çiçekleri gül diye pazarda satma

***K** 68/25-710*

2.5.15. Oyunlar

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde oyun olarak *çevgen, satranç* ve *polo* zikr edilmektedir. Seyf sevgilinin zülfünü çevgene benzetmektedir. Şair, sevgilinin güzelliği karşısındaki şaşkınlığını da satranç oyunundaki mat olma durumuyla anlatmaktadır. Özellikle satranç oyunu ve oyundaki araçların benzetilen olarak sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Oyun araçları olarak da *piyon, çevgen, satranç, at, çomak, fil* gibi unsurlar anılmaktadır.

با گرد فتنه یی که ز چوگان زلف تو

برخیزد ای غلام ترا چاکر آفتاب

Senin zülfünün çevgeninden kalkacak fitne tozu ile
Ey çocuk sana köledir güneş

***K** 89/37-1164*

رخ تو دید مست شد عقلم

در همین خانه مات شد شاهم

Senin yanağını gördü sarhoş oldu aklım
İşte şu evde mat oldu benim şahım

***K** 71/28-772*

چو بر بساط سخن اسب خود روان کردی

دمی ز شاه معطل نبود خانه تو

Söz meydanına atını sürünce
Bir an şahı beklemez senin evin

***K** 111/52-1683*

بر در شاهان کزیشان بیدق شطرنج به

حرص قایم خواست کرد از پیل دندانی مرا

Satranç piyonunun onlardan daha iyi olduğu şahların kapısında
Gizli hırs filden benim için bir fil dişi istedi

***K** 104/45-1526*

پیل فنا که شاه بقا مات حکم اوست

هم بر پیادگان شما نیز بگذرد

Beka şahının hükmüne şaşırıp kaldığı fena fili
Sizin piyonlarınızın da üzerinden geçer

***K** 171/100-2996*

2.5.16. Bazı Tipler ve Meslek Erbabı

2.5.16.1. Bazı Tipler

Seyf-i Fergânî Divanı'nda çok sayıda tip ve meslek erbabı zikredilmektedir ancak bunlardan birçoğu sadece bir beyitte geçmekte, hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. Seyf'in şiirlerinde *adil, bilge, cahil, cimri, cömert, dindar, dünyacı, hasta, kederli, hacı, meşhedî*, *iyiliksever, yetim, zalim, küstah, rüşvetçi, sarhoş, gafil, gaflet sarhoşu*, *muhabbet sarhoşu* gibi timplemelerin sıklıkla kullanıldığı dikkat çekmektedir. Seyf, *adillerin adaletinin kalıcı olmadığını ancak zalimlerin zulmünün de geçici olduğunu* ifade eder. Seyf, *halkın huzur bulmadığı bu dönemde cahillerin alimlere hükmesinden* şikayetçidir.

چون داد عادلان بجهان در بقا نکرد

بیداد ظالمان شما نیز بگذرد

Adillerin adaleti dünyada kalıcı olmadı
Siz zalimlerin adaletsizliği de geçer

***K** 171/100-2984*

مثال آمدن و رفتن ای حکیم ترا

بدل نیامد یا از دلت همانا رفت

Senin gelip gitme örneğin ey bilge
Gönlüne mi gelmedi yoksa şüphesiz gönlünden mi gitti

***K** 70/27-739*

اندرین ایام کآسایش نمی یابند انام

حکم بر ارباب علم اهل جهالت می کنند

Halkın huzur bulmadığı bu devirde
Cahiller alimlere hükmederler

***K** 190/121-3379*

Cimri ve cömert tiplemesi genellikle birlikte anılmaktadır. cimrilik eleştirilirken cömertlik övülmektedir. Seyf'in şiirinde, *misafirine su satan cimri ev sahibini* eleştirirken *bu cimrilerden ekmek temin edilemeyecğeini* de söyler. Buna karşın *devlet büyükleri cömerttirler lakin şair onlardan da bir cömertlik görmemiştir.* Buradan anlaşıldığında göre şair yaşadığı dönemde sıkıntılarla karşılaşmış ve bu nedenle de ilgisizlikten yakınmaktadır. *Cömertlik, büyüklğün alametidir lakin bu büyüklerde o da yoktur, cömert ve eli açık olan Ali'nin dostudur. Âl-i Mervân'da öyle birisi yoktur. Emirlerden cömertlik beklenirken bekçilerdden insanlık beklenir, cömertlerin elinden büryanı kızartırlar, cömertlik şarabı da cömertlerden beklenir.* Şaire göre *tıpkı bulut gibi cömertler arasında cevher saçan olmak gerekir.*

نان تو آتش است و بدینش خریده ای

ای تو ز بخل آب بمهمان فروخته

Senin ekmeğin ateştir ve din ile satın almışsın
Ey sen ki cimrilikten suyu misafire satmışsın

***K** 43/5-149*

درین مردگان جان نخواهیم دید

وازین ممسکان نان نخواهیم یافت

Bu ölülerde can görmeyeceğiz
Bu cimrilerden ekmek bulmayacağız

***K** 161/86-2780*

بزرگان دولت کرامند لیک

کرم زین کریمان نخواهیم یافت

Devlet büyükleri cömerttirler lakin
Bu cömertlerden bir cömertlik görmeyeceğiz

سخاوت نشان بزرگی بود

ولی زین بزرگان نخواهیم یافت

Cömertlik büyüklğün alameti idi

Lakin bu büyüklerden görmeyeceğiz

***K** 161/86-2775-2776*

از امیران جود جوییم از عوانان مردمی

ما ز گربه موش و از سگ استخوان تا کی خوهیم

Emirlerden cömertlik bekliyoruz bekçilerdden insanlık
Biz kediden fareyi ve köpekten kemiği ne zamana kadar isteyelim

***K** 170/99-2966*

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde dikkat çeken tiplemelerden ikisi de dindar ve dünyacı zıtlığında ifadesini bulan tiplemelerdir. Seyf, burada da dindarı yüceltirken dünyacıyı yermektedir.

کنی دیندار را خواری و دنیادار را عزت

عزیز تست خوار ما عزیز ماست خوار تو

Dindara hakaret edersin ve dünyacıyı yüceltirsin
Senin için değerlidir bizim alçak gördüğümüz, bizim için değerlidir senin alçak gördüğün

***K** 42/4-131*

صاحب دولت ار بود دین دار،

خصمش ار شاه روم و چین باشد

Devlet sahibi eğer dindar olursa
Düşmanı da Anadolu ve Çin şahı olsa

***K** 149/77-2507*

سیف فرغانی برو آثار دین داران بجان

در کتب می جو، قوی می کن بدان آثار دین

Seyf-i Fergâni git dindarların eserlerini can ile
Kitaplarda ara, o eserlerle güçlendir dinini

***K** 180/107-3171*

Yaşadığı dönemde ciddi sıkıntılarla yüzyüze gelen şair, yaşadığı bu eziyeti de şiirine yansıtmaktadır.

از چنین مرده دلان راحت جان چشم مدار

چون ز رنجور شفا کسب کند بیماری

Böylesine kederli olanlardan can rahatlığı bekleme
Bir hasta bir incinmişten nasıl şifa bulsun

***K** 49/12-286*

Seyf-in şiirinde hacılar bir benztilen olarak sıklıkla kullanılmaktadır. Bu durum da o dönemde hac ve hacının toplumsal konumu hakkında fikir vermektedir. Hac ibadetinin halkın mali durumuyla doğrudan alakalı olduğu düşünüldüğnde bu kullanımlar daha da dikkat çekici olurlar. Öte yandan bir beyitte de Şiilerin hacısı olan *meşhedi* kullanımı dikkat çekmektedir. Meşhedî, son derece sert bir eleştiriyle

birlikte anılmaktadır. *Nefesinde bir hayır olmayan soysuz meşhedi, kendi menfaati için şerri gösterirler.*

سفر کعبه اگر از طرف شام کنند

در ره مکه یکی منزل حجاج علیست

Eğer Şam tarafından Kâbe yolculuğuna çıksalar
Mekke yolunda ileri gelen hâcıların konak yerlerinden biridir

***K** 54/15-379*

چو زاد حاجی اندر میان ره برسید

در ابتدای رهت انتهای اندیشه

Hâcı azığı gibi yol ortasında yetişti
Senin yolunun başında düşüncenin sonu

***K** 56/16-424*

اگرچه گه سعی در کار علم

چو حاجی رمل میکنی در مطاف

Her ne kadar ilim işinde çaba harcıyorsan da
Hâcı gibi aşırıya kaçıyorsun tavaf yerinde

***K** 67/24-677*

وآنکه را در نفس خیری نیست مشتی بدسرشت

از برای نفع خود بر شر دلالت می کنند

Nefesinde bir hayır olmayan soysuz meşhedî
Kendi menfaati için şerri gösterirler

***K** 190/121-3381*

Yukarıda anılan cömert tiplemesiyle birlikte iyiliksever tiplemesi de işlenmiştir. Nitekim halkın iyi olanının iyi duası arkasından söylenir şeklinde anan şair, bunu da fatiha süresine göndermeyle bir benzetmede anmaktadır. Yetime iyi davranılması gerektiğini söyleyen şair onun da insan olduğunu hatırlatmak ve hak vurgusu yapmaktadır.

دعای نیک ز اصناف خلق در عقبش

چنانکه در پی الحمد لفظ آمین رفت

Halkın her kesiminin iyi duası arkasından
Nasıl ki elhamd'dan sonra amin sözü söylenir

***K** 74/30-824*

مروت کن یتیمی را بچشم مردمی بنگر

که مروارید اشک اوست در گوشوار تو

Yetime iyi davran bir insan gözüyle bak
Zira senin küpendeki inci onun gözyaşıdır

***K** 40/4-93*

Çalışmanın önceki bölümlerinde şairin yaşadığı dönemin ne kadar zorlu ve sıkıntılı, zulüm dolu bir dönem olduğundan söz edilmişti. Dönemin bu özel şartlarından olsa gerek şairin şiirlerinde, zalim tiplemesinin bu kadar yoğun kullanılmış olması hiç şaşırtıcı değildir. Şair*, zalimlerin bugün aziz olduklarını ancak yarın dilencilerden de alçalacaklarını, zulüm ile seni bağlayanın zinciri bir gün kopar* diyerek *katillerin elinde memleketin baştanbaşa viran olduğunu* ifade eder. *Zulmeden emirler ergeç zillete düşerler* diyen şair, zalimlere *ey hükmüyle zayıfa ve güçlüye zülmeden sen, acizsin ve dünyanın Allah'ı güçlü ve kadirdir* demekte ve memleket durumunu tasvir ederken memleketin başına bela olan zalimleri şu şekilde anmaktadır: *ev yakıcı zalimler ve perde yırtıcı kafirler memleketi sarmıştır, çevrede zalimlerin insafsız ateşinden ağıtçının gönlü de yanmaz ölü için, duman ve sel gibi kararmıştır toprağın şartları, zalimler taş kalplidir ve mazlumlar ancak ağıt yakar, zalimler hacamatçı gibi kan dökücüdür ve onlar halkın kalbinin kanı için can damarının üzerine vururlar neşteri, zalimin adı kötü olur bugün ve yarın da durumu kötü olur, o kimseye iyilik etmemiş kendi evini ateşe vermiştir zalim, zulümle dervişin gönlünden duman çıkartmıştır. Serseri zalimler eşeklerin ve öküzlerin cehalet ve zulüm pisliğini adaletin boynuna atmak isterler.*

امروز ظالم ار چو توانگر عزیز باشد

فردات خوارتر ز گدایان کو نماید

Bugün zalim güçlüler gibi aziz olsa da
Yarın dilencilerden de aşağıda görürsün

***K** 74/31-834*

ز دست و پای این گردن‌زنان است

سراسر ملک ویران اوفتاده

Bu katillerin yüzünden ve elinden
Baştanbaşa memleket viran olmuş

***K** 114/54-1736*

ز جور ظالمان در شهر خویشی

به خواری چون غریبان اوفتاده

Zalimlerin zulmünden kendi şehrinde
Yabancılar gibi zillet içine düşmüşsün

***K** 114/54-1738*

Seyf-i Fergânî'nin şiirde andığı bir karakter de basiretli kişiler/basiret ehlidir. Basiret ehli de şiirde sevgili övülürken bir mübalağa bağlamında kullanılmaktadır. Basiret ehli bilinmeyeni bilen, halden anlayan bir tiptir.

نزد ارباب بصیرت اگرش صد چشم است

مرد کورست چو با غیر تو او را نظریست

Basiret ehlinin yüz gözü olsa da
Senden başkasına bakan adam kördür

***K** 54/15-375*

بکوری کند حمل صاحب بصیرت

که سرمه بسوی سپاهان فرستم

Basiret ehli benim körlüğüme yorar
İsfahan'a sürme göndermemi

***K** 111/51-1661*

Seyf-i Fergânî, halkı uyandırmak için ve gafil avlanmaması için sürekli uyarılarda bulunmaktadır. şaire göre, *arzularının peşinden giden gaflet sarhoşu olmuştur ancak uyanık olan ise muhabbet sarhoşu olmuştur. Gaflet uykusundan uyanan ise mahşere dek huzurlu bir şekilde uyuyacaktır.*

کار من گویی همه دینست و من بیدار دل

خواب غفلت کی گمارد بر دل بیدار دین

Bütün işim dindir dersin ve ben de gönül uyanığı
Gaflet uykusu ne zaman siner dinin uyanığının gönlünün üzerine

***K** 179/107-3162*

بر سر خوانی که حلوا جمله زهرآلود شد

نیش دارد همچو زنبور انگبین غافل مباش

Üzerindeki bütün helvanın zehirli olduğu sofrada
Tıpkı arı gibi iğnesi vardır balın gafil olma

گر چه در صحرای دنیا دانه نعمت بسیست

همچو مرغ از دام او ای دانه چین غافل مباش

Her ne kadar dünya çölünde nimet tanesi çoksa da
Tıpkı kuş gibi onun tuzağından tane toplayan gafil olma

***K** 186/114-3293-3294*

2.5.16.2. Meslek Erbabı

2.5.16.2.1. Alim

Ulemanın toplum nezdinde müstesna bir konumu vardır. Alimler toplumun en üst düzey meslek gruplarından birisidir. Şaire göre *Kur'andan bir harf dahi bilenler bütün kitaplara karşı gururludurlar, dünyaya ilim veren alim bir ordu gibidir* ve şaire göre eğer alimler bu konumlarını kaybederlerse halkın da huzuru kaçacaktır. Şair, bu kanaatini *cahillerin alimlere hükmettiği devirde halk huzur bulmaz* şeklinde ifade eder.

آنها که یکی حرف بدانند ز قرآن

بر جمله کتب مفتخرانند و مباهی

Kur'an'dan bir harf dahi bilenler
Bütün kitaplara karşı gururlu ve müftehirdirler

***K** 48/10-257*

عالم که علم داد بدنیا، چو لشکریست

هنگام رزم جوشن و خفتان فروخته

Dünyaya ilim veren alim bir ordu gibidir
Savaş sırasında savaş elbisesini satan kişidir

***K** 43/5-163*

علما کاتب دیوان تواند الا آنک

سخن عشق نویسد قلم او اعلیست

Alimler senin divânının kâtipleridir ancak biri hariç
O ki aşk sözü yazar onun kalemi en üstündür

***K** 53/15-366*

اندرین ایام کآسایش نمی یابند انام

حکم بر ارباب علم اهل جهالت می کنند

Halkın huzur bulmadığı bu devirde
Cahiller alimlere hükmederler

***K** 190/121-3379*

2.5.16.2.2. Ağıtçı

Cenazelerde, yas meclislerinde yaslı aile için ağlayan ve ağıt yakan bu meslek grubu, Seyf'in şiirinde sadece bir beyitte anılmaktadır. Ağıtçı, profesyonel olduğu için ağıt yakar yoksa gönlü yandığı, üzüldüğü için değil, o mesleğini icra eder.

ظالمان مرده دل و مظلومکان نوحه کنان

هیچ دلسوزی نباشد مرده را بر نوحه گر

Zalimler taş kalpli ve mazlumlar ağıt yakar
Ağıtçının gönlü hiç yanmaz ölü için

***K** 154/81-2591*

2.5.16.2.3. Asker

Bir yerde yerleşik bir düzen varsa askerlik mesleği de vardır. Zira askerin temel görevi mevcut düzeni korumaktır. Düzen bozulduğunda da düzen sağlayıcı, güvenlik temin edici askerler şakiye dönüşürler. Seyf-i Fergânî de bu durumu *dilenci istemeye ve asker yağmaya gitti* diyerek özetlemektedir. Bu dönemdeki yokluk ve sıkıntı, olduğu gibi şiire yansımıştır. Seyf'in şiirinde *su dahi askerdir ve askerin silahı da ancak taşdır, askerler savaş meydanını kılıç kalkan atarak kaçarlar ve dönüp kendi komutanlarına ok atarlar.* Şair, anılan dönemdeki ehliyetsiz, liyakatsiz yönetimlerin

bir sonucu olarak *savaşın kızıştığı anda körlere kılıç veren kumandanın yenilmeye mahkum olduğunu, eline kılıç alan bir çiftçinin eğitim almadan komutan olamayacağını* ifade eder.

چو هست قیمت هر کس بقدر استعداد

گدا بخواستن و لشکری بیغما رفت

Herkesin değeri yeteneğine göre olunca
Dilenci istemeye ve asker yağmaya gitti

***K** 70/27-741*

کجا سماع کند بانگ کوس فتح و ظفر

سپهبدی که دهد در وغا بکوران تیغ

Zafer ve fetih davulunun sesini nasıl duysun
Savaşın kızıştığı anda körlere kılıç veren kumandan

بوقت حمله سپهدار وصف شکن نشود

وگر چه برزگری یافت در بیابان تیغ

Saldırı sırasında komutan ve saf yaran olmaz
Bir çiftçi, çölde kılıç bulsa da

***K** 157/84-2740-2741*

2.5.16.2.3. Aktar

Aktar, baharat ve kokulu bitkiler gibi ürünler satan kişidir. Şiirde yârin zülfüne benzetilen olarak kullanılmaktadır. Dönem itibariyle toplumsal karşılığı olan bir meslektir.

جانا تو بنیکویی فریدی

وین زلف چو عنبر تو عطار

Sevgili sen iyilikte biriciksin
Ve senin bu anber gibi zülfün aktardır

***K** 80/34-978*

بدین فریده ز عطارِ طبع من چه عجب

که عود سوز مجامع شود چو مجمر سنگ

Benim tabiatımın aktarının bu eşsizliğine ne hayret
Ki kalabalık yerlerin ateşli hastalığı olur taş mangal gibi

***K** 93/39-1284*

2.5.16.2.4. Ayyâr

Ayyâr, parada altın ve gümüş oranını belirleyen, ölçen kişidir. Şiirde de şiirin kalitesini ölçen kişi olarak kullanılmıştır.

نقد شعری که عیارش نه چنین است، بدان

که زراندود تکلف بود آن، مستانش

Ayyârının böyle olmadığı bir şiir gümüşünü alma

Bil ki altınla kaplanmıştır ve sıkıntı yaratır, alma onu

***K** 113/53-1713*

2.5.16.2.5. Âyinedâr / Aynacı

Eskiden saray ehlinden yahut şehrin ileri gelenlerinden birisine giyinmesi için aynasını tutarak yardımcı olan kişiye verilen isimdir. Seyf'in şiirinde de bu anlamda kullanılmaktadır.

عالم آینه جمال تو شد

هم تو آینه دار خویشتنی

Dünya senin güzelliğinin aynası oldu
Sen de kendi kendinin aynacısı odun

***K** 63/20-593*

ای بت سنگ دل و ای صنم سیم عذار

بر رخ خوب تو عاشق فلک آینه دار

Ey taş gönüllü güzel ey gümüş yanaklı güzel
Senin güzel yanağının karşısında aşık aynacı olmuş

***K** 77/33-902*

2.5.16.2.6. Bahçıvan

Seyf'in şiirinde bahçıvan bilinen anlamıyla kullanılmaktadır. Adet olduğu üzere bahçıvan, bahçe, gül, bülbül kelimeleri birlikte kullanılmaktadır.

نبود بهیچ باغ چو تو سرو میوه دار

باغ ار بهشت باشد و رضوان کدیورش

Hiçbir bahçede senin gibi meyveli servi yoktur
Bahçe cennet olursa eğer ve bahçıvanı da cennet bekçisi

***K** 60/18-518*

الا ای صبا باغبان را خبر کن

ستم می کند سخت بر بلبلان گل

Sen ey Saba bahçıvana haber et
Bülbüllere çok zulümler ediyor gül

***K** 100/42-1439*

دین ترا در دل به از دنیا که در دستت بود

گل بدست باغبان از خار بر دیوار به

Dinin senin gönlünde olması dünyanın senin elinden olmasından iyidir
Bahçıvanın elindeki gül duvarın üzerindeki dikenden daha iyidir

***K** 155/83-2647*

2.5.16.2.7. Bekçi

Dönem gerçekliği itibariyle bekçilik en önemli meslek gruplarının başında gelmektedir. Bekçilik ancak ilim tahsili yoluyla ulaşılabilecek bir makamdır. Lakin

şair, *her kitap okuyan kişinin de bekçinin kuvvetini bulmadığını, bekçi olamadığını fakat bekçi olanın da sultanların servetini yediğini, amacına ulaştığını* ifadeyle o dönemde bekçiliğin toplumsal konumunu net olarak anlatır. *O dönemde servet için kalem ve saltanat için de kılıç bekçi gibidir.* Seyf-i Fergânî'nin şiirinde bekçinin hem gerçek anlamıyla hem de mecaz anlamıyla kullanıldığı görülmektedir. *Bekçi illa ki ev bark bekleyen değildir, aynı zamanda malı mülkü bekleyen de bekçidir. Mal mülk ayak bağıdır, filin ayağına mülk bağlanınca fil bekçilerin eline düşer.* Şairin yaşadığı dönemde Andolu'nun sıkıntılı bir dönemin içinden geçmekte olduğundan söz edilmişti. Burada da şairin vurguları bu durumu teyit eder niteliktedir. Şair, *yokluk yılı* diye bir zamandan söz eder ve *yokluk yılında bekçilerin âdeta birer köpek gibi ekmeğe saldırdıklarını* söyler. Yetkililerin zulmünden sıklıkla yakınan şair, kısa zaman sonra o zalim *bekçilerin öleceğini ve beylerin düşeceğini* belirtir. Şair, *han da olsan, kral da olsan dünyanın bir köy olduğunu ve bu köyde de çok sayıda bekçi olduğunu* ifade etmektedir. Şaire göre *zulmetmek niyetinde olan bekçi bir köpektir, zira ateş kıvılcımı olmasa da ateştir. Fesâd-ı zaman* dönemi yaşayan Anadolu ve Aksaray'da *ölüler dahi bekçilerin elinden kurtulamazlar, bekçilere karşı kendilerini güvende hissetmezler oysa hırsız uyusa dahi bekçinin uyanık olması gerekmektedir.*

Şaire göre *bu bekçilerin zulüm pisliğini ancak adalet suyu ve adalet sabunu temizler, gece bile gündüzden korkar duruma gelmiştir,* bekçiler insanlıktan çıkmıştır ve şair *bekçilerden insanlık bekliyoruz der.* Şair halka seslenerek *gece uyuma ey gafil ve gece bekçisinden iyi koru kendi yatağını zira şimdi bu hırsızlar şehri beklerler* şeklinde uyarıda bulunmaktadır.

عوانان اندرو گویی سگانند

به سال قحط در نان اوفتاده

Oradaki bekçiler sanki köpektirler
Yokluk yılında ekmeğe düşmüşler

***K** 113/54-1720*

تو ملک خوانی یک شهر را و سرتاسر

دهیست دنیی و چون تو درو هزار گزیر

Sen hansın kralsın bu şehirde ve bütünüyle
Bir köydür dünya ve senin gibi bin tane bekçi var

***K** 115/55-1766*

عوان سگست چو در نیتش ستم باشد

یی ندارد اثیرکه آتش است و گر شعله

Bekçi köpektir zulüm niyetinde olsa

Zira ateş ateştir kıvılcımı olmasa da

***K** 116/55-1778*

قوت شبانه نیافت هر که کتب خواند

ملک سلاطین بخورد هر که عَوان بود

Her kitap okuyan bekçinin kuvvetini bulmadı
Her bekçi olan da sultanların servetini yedi

***K** 129/65-2066*

از امیران جود جوییم از عوانان مردمی

ما ز گربه موش و از سگ استخوان تا کی خوهیم

Emirlerden cömertlik bekliyoruz bekçilerdden insanlık
Biz ne zamana kadar kediden fareyi ve köpekten kemiği isteyelim

***K** 170/99-2966*

2.5.16.2.8. Boyacı / Kumaş boyacısı

Kumaş boyacısı sadece bir beyitte karşılaşılan bir meslektir. Burada gerçek anlamının dışında kullanılmıştır.

از صانعان رسته بازار حسن تو

یک رنگرز مه است و یکی زرگر آفتاب

Senin güzelliğinin çarşısında yetişen ustalardan
Biri ayın kumaş boyacısıdır ve biri güneşin kuyumcusudur

***K** 89/37-1148*

2.5.16.2.9. Buz satıcısı

İnsanların serinlemesini sağlamak için buz satan kendisi için de serinliğe ve serinlik üreten gölgeye muhtaçtır. Buz satıcısı, güneşe muhtaç olan çamaşırcı ile aynı mekanı paylaşamaz.

من بنده خاک کوی تو شویم بآب چشم

تا یخ فروش سایه خوهد گازر آفتاب

Ben kulun göz suyuyla yıkarım sokağının toprağını
Zira buz satıcısı gölge ister ve çamaşırcı güneş

***K** 89/37-1192*

2.5.16.2.10. Cambaz

Cambaz, ipte yaptığı gösterilerle hayatını idame ettiren kişidir. Burada mesleğine bir gönderme bağlamında ancak mecazen bir benzetilen olarak kullanılmıştır.

بعشق بازی با قید زلف مه رویان

دل سیاه تو غازیست بر رسن مشغول

Ay yüzlülerin zulüfünün zindanında aşk oyunu ile
Senin kara gönlün ipte meşgul olan bir cambazdır

***K** 177/105-3109*

2.5.16.2.11. Cellat

Sadece bir beyitte anılan cellatın mesleğini kılıç ile icra ettiği görülmektedir.

ز بیم و هیبت خنجر بمرد ناکشته

چو دزد دید که جلاد زد بسوهان تیغ

Hançerin heybetinden ve korkusundan öldürülmeden öldü
Hırsız, celladın kılıcı bileği taşına vurduğunu görünce

***K** 156/84-2692*

2.5.16.2.12. Çamaşırcı

Çamaşırcı iki şiirde anılmaktadır. Her iki kullanımda da mesleğinin icrası ve icrası için gerekli ortam bağlamında anılmaktadır. Döneminin sosyal gerçekliğine ve sosyo-ekonomik durumuna dair çağrışımda bulunması açısından dan önemli bir vurgudur.

من بنده خاک کوی تو شویم بآب چشم

تا یخ فروش سایه خوهد گازر آفتاب

Ben kulun göz suyuyla yıkarım sokağının toprağını
Zira buz satıcısı gölge ister ve çamaşırcı güneş

***K** 89/37-1192*

بکافور برفی شود زنگی آسا

سیه روی چون داغ گازر شکوفه

Zenci gibi kâfur ile beyaz/kar gibi olur
Çamaşırcının izi gibi siyah yüzlü olan gonca

***K** 97/41-1360*

2.5.16.2.13. Çoban

Çoban, Seyf-i Fergânî'nin şiirinde en çok anılan meslek gruplarından birisidir. Çok farklı vesilelerle anılan çoban bazen gerçek anlamıyla, bazen mecazen, bazen bir benzetme olarak kullanılmaktadır. Çoğunlukla da Hz. Mûsâ kıssası bağlamında, sabrın, emeğin karşılığını bulması bağlamında kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan çoban güven demektir, güvenlik demektir, emniyet demektir. *Çobanı Mûsa olan sürüde kurt da çobandır, artık tehlikeli değildir.* Her şeyin ihtiyacı ve kullanım sahası itibariyle değer kazanacağını vurgulayan şair *çobanın yanında değersizdir gül* demektedir. Şairin yaşadığı dönemde ehliyetli yöneticilerin bulunmaması, dönemin gerçekliği buradada da kendini hissettirmektedir. *Köpeklerin devrinde çobansızlıktan, sürü kurtların eline düşmüştür, kuzunun hali nasıl olur kurt çoban olduğunda, koyunları kurttan güvende bilmemek gerekir,* hatta durum o kadar vahimdir ki *Mûsâ onlara çoban olarak gelse de çare olmaz.* Şair emanetin ehline

teslim edilmesi gerektiğini ısrarla vurgulamakta ve *kılıcın savaş meydanını arayan adama verilmesi gerektiğini, çobana verilmemesi gerektiğini* söyler. *İnsanların köpeklik yaptığı bir dönemde çobanın kurt gibi bir problemi kalmamıştır*. Eğer yeterince sabr edilir, çaba sarf edilirse ve azm edilirse tıpkı Hz. Mûsâ gibi sen de hem *asayı hem de bir Sefûrâ'yı kazanırsın.* Şair dönemin ehliyetsiz ve zalim yöneticilerine seslenerek *sürüyü kurt gibi çobana teslim eden sen, sizin çobanın bu kurtluğu da geçer* diyerek âdeta tehdit eder.

هم از گوسپند علف جوی باشد

که قیمت ندارد بنزد شبان گل

Ot arayan koyundan da olsa
Çobanın yanında değersizdir gül

***K** 101/42-1453*

بعهد این سگان از بی‌شبانیست

رمه در دستِ سرحان اوفتاده

Bu köpeklerin devrinde çobansızlıktan
Kurtların eline düşmüş sürü

***K** 114/54-1733*

مردم بی‌عقل و دین گرفته ولایت

حال بره چون بود چو گرگ شبان بود

Akılsız ve dinsiz insanlar almış yönetimi
Kuzunun hali nasıl olur kurt çoban olduğunda

***K** 129/65-2064*

گوسپندان را ز گرگ ایمن مدان

ورچه موسی شان شبان آید همی

Koyunları kurttan güvende bilme sen
Musa onlara çoban olarak gelse de

***K** 139/71-2290*

هم عصایی هم صفورایی بدست آرد کلیم

ور بچوپانی ز مصرش سوی مدین می بری

Hem bir asâyı hem de bir Sefûrâ'yı kazanır Kelîm/Mûsâ
Eğer çobanlık için onu Mısır'dan Medyen'e götürürsen

***K** 169/98-2957*

2.5.16.2.14. Çiçekçi

Sevgiliye övgü bağlamında şiirde bir yerde anılan bu meslek grubunun varlığı o dönemde halkın ve çarşı-pazar ehlinin estetik ufkunu göstermesi, öte yandan sosyo-ekonomik durumu göstermesi açısından da son derece dikkat çekicidir.

ناگهان چون بگشادی در دکان جمال

گل فروشان چمن را بشکستی بازار

Ansızın güzellik dükanının kapısını açınca
Pazardaki çimenlik çiçek satıcılarını yendin

***K** 77/33-903*

2.5.16.2.15. Çiftçi

Çiftçi sadece bir yerde bir benzetme bağlamında kullanılmıştır. Burada da şair ehliyet ve liyakat vurgusu yapmaktadır. Ona göre *çiftçi ancak çiftçidir, kılıç alsa da komutan ve kahraman olamaz.*

بوقت حمله سپهدار وصف شکن نشود

وگر چه برزگری یافت در بیابان تیغ

Saldırı sırasında komutan ve saf yaran olmaz
Bir çiftçi, çölde kılıç bulsa da

***K** 157/84-2741*

2.5.16.2.16. Dalgıç

Seyf'in şiirinde tek bir beyitte geçer. Mecazi bir gönderme ile kullanılmıştır. Şaire göre, *dalgıç denizden balık değil inci isteyendir.* Zira inci daha derinde olur.

بحریست درو گوهر علم و در حکمت

غواص شو و در طلب از بحر نه ماهی

Bir denizdir ve içinde ilim cevheri ve hikmet incisi var
Dalgıç ol inci iste o denizden balık değil

***K** 48/10-253*

2.5.16.2.17. Destardâr/Sarıkçı

Seyf'in şiirinde bir beyitte anılan destardar/kolehdar kelimeleri, gerçek anlamlarına da göndermeyle tevriyeli bir kullanımda karşımıza çıkmaktadır. Sarıkçının sarayda sultana yakın isimlerden birisi olması itibariyle düşman onu kazanmayı tercih etmektedir.

ترا در سر کلهداریست چون کافر از آن هر شب

ببندد عقد با فتنه سر دستاردار تو

Senin aklın fikrin fitnecilikte öyleki kâfir ondan her gece
Senin sarıkçın ile fitne sözleşmesi yapar

***K** 42/4-129*

2.5.16.2.18. Deveci

Deveci mesleği, Seyf'in şiirinde bir kez karşımıza çıkmaktadır. Burada benzetilen olarak kullanılmıştır.

حدیث ما و غمت قصه شتربانست

شتر رمیده و پیچیده در مهار انگشت

Bizim ve senin derdinin hikayesi devecinin hikayesidir
Deve ürkmüş ve yuları parmağa dolanmıştır

***K** 144/74-2405*

2.5.16.2.19. Dilenci

Dilenci, Seyf-i Fergânî'nin şiirinde sıklıkla anılmaktadır. Hemen hemen her kullanımda bir zıtlık bağlamında kıyaslama amacıyla kullanıldığı dikkat çekmektedir. Dilencinin bu kadar yoğun kullanılması, o dönemde toplumun yaşadığı ekonomik sıkıntıyı hatırlatmaktadır. Dilencinin yoğun bir şekilde yönetici kıyaslamayasıyla kullanılması da toplumdaki başıboşluk, düzensizlik vurgusu olarak okunabilir. *Kilim örtünmüş dilenci emir olmaz, dilenci kapıya dadanan alçaktır, misafir gibi yüceltilmeye gelmez.* Şair, kendisini de *biçare onların dergâhında bir dilenci* olarak takdim etmektedir. Şair, dönemin düzenine itiraz etmekte, ayakların baş, başların ayak olduğunu ifadeyle ehliyet ve liyakat vurgusu yapar. Şair, *ilerigelenlerden bahseden bir belgede baldırıçıplak dilenciler en baştadırlar, herkesin değeri yeteneğine göre olunca dilenci istemeye ve asker yağmaya gitti* diyerek herşeyin yerliyerinde olması gerektiğini vurgular. Gerçek fakir ve yoksulun arasına karışan fırsatçılar da eleştirilmektedir. *Ashâb-ı Kehf'e eklenen çokça dilenci, şehrin etrafında ekmek için köpek gibi kapılara gidince kapıdan ekmek dilenen mahalle dilencisi mahalleyi terk etti. Zalim güçlüler bugün aziz olsalar da yarın dilencilerden de aşağıda olurlar. Mısır'ın azizleri bile bu sokağın dilencileri nezdinde alçaklar.* Memleket öyle bir hale gelmiştir ki *dilenci sultan olmak için azmetmiştir*. Şair, dostu överken de dilenci mefhumunu sıklıkla kullanmaktadır. Dost cömertliğiyle yolcuya can, kuvvet vermiş, dilenciye ekmeği alacağı yeri göstermiştir. Öyle bir cömertliktir ki dostun sokağının dilencisi sultanlara bile ekmek verebilecek durumdadır.

عزیزم کرد چون مهمان اگرچه

بخواری داشت بر در چون گدایم

Bir misafir gibi yüceltti beni her ne kadar
Alçakça kapıya dadanmış bir dilenciyim

***K** 52/14-342*

من بیچاره بر درگاه ایشان

بسان سیف فرغانی گدایم

Ben biçare onların dergâhında
Seyf-i Fergânî gibi bir dilenciyim

***K** 53/14-362*

اندر جریده یی که ز خاصان برند نام

این پابرهنگان گدا سرجریده اند

İlerigelenlerden bahseden bir belgede
Bu baldırıçıplak dilenciler en baştadırlar

***K** 69/26-721*

چو هست قیمت هر کس بقدر استعداد

گدا بخواستن و لشکری بیغما رفت

Herkesin değeri yeteneğine göre olunca
Dilenci istemeye ve asker yağmaya gitti

***K** 70/27-741*

بسا گدا که باسحاب کهف پیوندد

که گرد شهر چو سگ بهر نان بدرها رفت

Ashâb-ı Kehf'e eklenen çokça dilenci
Şehrin etrafında ekmek için köpek gibi kapılara gitti

***K** 70/27-755*

2.5.16.2.20. Tabip

Tabip, müstakil olarak sadece iki beyitte anılmaktadır ancak tababet başlığı altında daha ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Bu iki kullanımın ilkinde Hz. Îsâ'nın mucizesine göndermede bulunulmakta iken ikincisinde de ebeveyn hakkına vurgu olduğu görülmektedir. Her iki kullanım da gerçek anlamı dışındadır.

هر که اندوه تو خورد از غم خود سیر آمد

عافیت یافت مریضی که طبیبش عیسیست

Her kim ki sana üzüldü kendi kederine doydu
Tabibi Îsâ olan hasta iyileşti

***K** 53/15-372*

بی داروی طبیب غم او بسی بمرد

بیمار دل که هست امانی مزورش

Tabibin ilacı olmaksızın onun gamının çoğu öldü
Ebeveyninin ziyaret ettiği gönül hastası

***K** 60/18-513*

2.5.16.2.21. Dokumacı

İki beyitte karşımıza çıkan bu meslek grubu her iki kullanımda da bir benzetme dolayımında kullanılmıştır.

نشود جامه باف اگر گویند

بمثل عنکبوت را جولاه

Olmaz dokumacı eğer deseler
Misalde örümceğe dokumacı

***K** 39/3-59*

بر آن جوهری بردن چنین شعر آنچنان باشد

که دست افزار جولاهان بر زرگر فرستادن

O cevhere böylesine bir şiir götürmek tıpkı şuna benzer
Dokumacıların el aletlerini kuyumcuya göndermeye benzer

***K** 109/49-1621*

2.5.16.2.22. Emanetçi

Emanetçi, Seyf'in şiirinde sadece bir yerde geçmekte ve bu kullanımda da emanetçilikten ziyade hazinedar anlamıyla kullanıldığı görülmektedir.

مرا این دولت و مکنت عجب نیست

امانت دار گنج مصطفایم

Ben gücüm mevkim makamım garip değildir
Mustafa'nın hazinesinin emanetçisiyim

***K** 53/14-354*

2.5.16.2.23. Emir

Emir, *adaletle memleketi cennet gibi yapmakla mükelleftir, aksi durumda cehennem ehlidir*. Şairin dönemindeki yöneticileri sert bir şekilde eleştirdiği söylenmişti. O eleştirilerden biri de emirlere yönelik dile getirilen eleştirilerdir. *Kendisinin büyüklüğüyle övünen emir, şairin himmetinin karşısında küçüktür, katı kalpli, gevşek görüşlü, tedbirsizdir, emirler tıpkı kurtlar gibidir ve halk onların elinde koyun gibi çaresiz duruma düşmüştür, hırs ve tamah hastası olan emirler sağlığın sıhhatten uzaklığı gibi adalet kanunundan uzaktırlar.*

بعدل چون نکند ملک را بهشت صفت

اگر چه حور بود ز اهل دوزخست امیر

Adaletle memleketi cennet gibi yapmaz ise
Hûri olsa da cehennem ehlidir o emir

***K** 115/55-1756*

چو نوبتت بزنند ای امیر اگر روزی

رعیت از ستمت چون دهل کنند نفیر

Bir gün sıra sana da gelir ey emir
Halk senin zulmünden davul gibi inliyor

***K** 116/55-1776*

چو تو امیر باشعار سیف فرغانی

چو پادشاه بود مفتقر بپند وزیر

Senin gibi emir Seyf-i Fergânî'nin şiirlerine
Vezirin öğüdüne muhtaç padişah gibi olur

***K** 116/55-1785*

امیران همچو گرگان و رعیت گوسپندان شان

سگ درگاه خویشم خوان ز گرگان بی نیازم کن

Emirler tıpkı kurtlar gibidir ve halk onların koyunları gibi
Kendi dergâhımın köpeği diye çağır kurtlara muhtaç etme beni

***K** 149/78-2517*

این امیرانی که بیماران حرص اند و طمع

همچو صحت از مرض دورند از قانون عدل

Bu hırs ve tamah hastası olan emirler
Sağlığın sıhhatten uzaklığı gibi adalet kanunundan uzaktırlar

***K** 162/88-2805*

2.5.16.2.24. Eşek Kiralayan

Divan boyunca karşılaştığımız en ilginç meslek grubudur. Günümüzde yakın dönemde ortaya çıkmış oto kiralamanın tarihteki öncülü gibi değerlendirebileceğimiz bu meslek grubu, binek, ulaşım aracı olarak eşekleri kiraya vermekte ve bu şekilde geçimini temin etmektedir. Şiirde de eşeği kiraya veren kişiden söz edilmekte ve *eşekçinin eşeği öldürmesi beklenmez* denilir.

خلاف نفس کردن کار تو نیست

که از خر بنده خرکشتن نیاید

Nefse karşı çıkmak senin işin değildir
Eşek kiraya verenden eşeği öldürmesi beklenmez

***K** 65/22-626*

2.5.16.2.25. Ev hanımı ve Kethüda

Evhanımı ve kethüda, tek bir kere ve aynı beyitte bir benzetme dolayımında kullanılması nedeniyle ikisi tek başlığa alındı. Şair, kethüdaya maiyeti altındakilere şevkatli davranması gerektiğini söylerken ev hanımını örnek olarak sunmaktadır

عیالان رعیت را بحسبت کدخدایی کن

چو کدبانوی دنیا شد برغبت خواستار تو

Emrindekilere gerektiği gibi davran, sahip çık
Herkesin ilgiyle istediği bir ev hanımı gibi

***K** 40/4-92*

2.5.16.2.26. Fakih

Fakihlik meslek grubu, iki beyitte anılmaktadır. İlkinde bir tercih bağlamında fakih ve fakir kıyaslaması yapılmakta ve ikincisinde de cübbe ile varlık iklimine ulaşmaktan bahsedilmektedir. Sarık ve cübbe fakihi sembolize etmektedir.

این یک فقیر گشت (و) بپوشید خرقه یی

وآن یک فقیه گشت و بتکرار باز ماند

Bu bir fakir oldu ve bir hırka giyindi

O da bir fakih oldu ve tekrar ile geri kaldı

***K** 102/43-1473*

تن از گلیم فقر بدراعه در گریخت

سر از کلاه عشق بدستار باز ماند

Vücut yokluk kiliminden cübbeye kaçtı
Baş aşk külahından sarığa mecbur kaldı

***K** 102/43-1477*

2.5.16.2.27. Hacamatçı

Hacamatçı, bir beyitte, bir benzetme dolayımında yaptığı işin sonucu olan kan dökme nedeniyle benzetilen olarak kullanılmıştır.

ظالمان خون ریز چون فصاد وزیشان خلق را

خون دل سر بر رگ جان می زند چون نیشتر

Zalimler hacamatçı gibi kan dökücüdür ve onlar
Halkın kalbinin kanı için can damarının üzerine vururlar neşter gibi

***K** 154/81-2592*

2.5.16.2.28. Hallâç

Üç beyitte karşımıza çıkan hallaç, üçünde de benzetme bağlamında benzetilen olarak kullanılmaktadır.

نه از بهر عشقست طبع دورنگ

نه از بهر تیرست قوس نداف

Aşk yüzüden değildir iki renkli mizaç
Ok için değildir hallacın yayı

***K** 67/24-679*

گر از پنبه هستی خویشتن

چو دانه شدی رسته حلاج وار

Eğer kendi varlığının pamuğundan
Tane gibi olduysan hallaç gibi kurtulursun

***K** 75/32-854*

عقل را پنبه کند عشق تو و از اثرش

همچو حلاج زند مرد علم بر سر دار

Aklı pamuk yapar senin aşkın ve onun etkisiyle
Adam hallaç gibi sancağı darağacına çeker

***K** 78/33-924*

2.5.16.2.29. Hamâl

Hamal, bir beyitte kullanılmakta. Bu beyitte hem maddi yük hem de manevi yük kasetdilmektedir. Her iki durumda da kişi kendi yükünün hammalıdır denilmektedir.

بار تو دل بقوت تو کشد

پس تو حمال بار خویشتنی

Senin yükünü gönül senin gücünle çeker
O halde sen kendi yükünün hamalısın

***K** 64/21-601*

2.5.16.2.30. Hatip

Hatiplik mesleği, sadece bir beyitte anılmaktadır. Soru yerinde ve makul olmadığı sürece doğru cevaplandırılamaz, muhatap ulu cami hatibi olsa dahi. Zira taş minberler genellikle ulu camilerde bulunur yine genellikle şehrin en deneyimli ve birikimli vaiz ve hatipleri ulu camilerde görevlendirilir.

جواب این سخن آبدار ممکن نیست

مگر خطیب صدا را که هست منبر سنگ

Bu parlak sözün cevabı mümkün değildir
Konuşan hatibin minberi taş olsa da

***K** 93/39-1283*

2.5.16.2.31. Hırsız

Hırsız, Seyf-i Fergânî'nin şiirinde sıklıkla karşılaşılan bir meslek grubudur. Bu yoğun kullanımın temel sebebi daha önce de ifade edildiği üzere dönemin sosyo-ekonomik şartları olsa gerektir. Halk, maddi anlamda ciddi sıkıntılar yaşamakta, şehirlerde emniyet yok olmuş ve hırsızlık artmıştır. Bir taraftan çevreden şehre akın eden yağmacılar, şehri yağmalarken öte yandan yöneticilerin ehil olmaması da emniyet unsurunun iyice yok olmasına yol açmıştır, dahası bekçilerin kendisi de artık hırsızdır.

دزد هوات کرده سیه دل چنانکه تو

از رای تیره شمع بکوران فروخته

Hırsız gönlünü öylesine karartmış ki
Hatayla mumu körlere satmışsın

***K** 43/5-158*

توان گفت اگر بهر آویختن

دل دزد بر نردبانی خوشست

Asmak için denilebilir
Hırsızın kalbi bir merdivende iyidir

***K** 72/29-795*

درین منزلگه دزدان مخسب آمن که کم باشد

بسان شمع بیداران چراغ خفتگان روشن

Hırsızların mekan tuttuğu bu konak yerinde emniyet azdır
Uyanıkların mumu gibi uyuyanların lambası aydınlıktır

***K** 137/70-2242*

شب مخسب ای غافل و نیکو نگه دار از عسس

رخت خویش اکنون که این دزدان ایالت می کنند

Gece uyuma ey gafil ve gece bekçisinden iyi koru
Kendi yatağını zira şimdi bu hırsızlar şehri beklerler

***K** 190/121-3383*

2.5.16.2.32. Hurdacı

Hurdacılık mesleği, şiirde sadece bir beyitte anılmaktadır.

روی در زیر شُمس کرد بساطی چو فگند

بار ابریشیم خود بر خر چوبین طنبور

Hurdacı geceye yöneldi attığında
Kendi ipek yükünü tahta eşeğin üstüne bir saz gibi

***K** 45/7-196*

2.5.16.2.33. Heykeltraş

Heykeltraş, sadece bir beyitte anılmaktadır. Bu tarz mesleklerin anılması şairin güzel sanatlarla ilişkisini de göstermektedir.

ز نور عشق شود چون ملک به معنی مرد

ز بت تراش شود آدمی بپیکر سنگ

Adam aşkın ışığından mana itibariyle melek gibi olur
Heykeltraşın elinde süslü bir insana dönüşür taş

***K** 92/39-1247*

2.5.16.2.34. Hizmetçi

Hizmetçilik, çoğunlukla gerçek anlamına göndermeyle mecazi anlamıyla anılmaktadır. Mecazi anlamda *hizmetçilik elde edilmesi zor ve elde etmek içn gayret sarfedilmesi gereken bir makamdır.* Bu anlamıyla *güzeller, o sevgilinin hizmetçileridir ve padişahlar da* onun *köleleridir*.

بهر مخدوم مجازی دل و دین ترک کنی

تا ترا دست دهد پایه خدمتکاری

Öylesine (mecazi) bir efendi için gönlü ve dini terk edesin ki
Ta ki sana versin hizmetçilik makamını

***K** 50/12-291*

گر تو بی آیینه رو بنمودهای عشاق را

بعد ازین ای جان ز تو روی وز چاکر آینه

Eğer sen aşıklara aynasız yüz gösterseydin
Bundan sonra ey can senden yüz ve köleden ayna

***K** 66/23-660*

ماه رویان چاکران و پادشاهان بندگان

عشق بازان بر یسار و جان فشانان بر یمین

Güzeller (onun) hizmetçileridir ve padişahlar köleleridir
Aşıklar sol tarafındadır ve can verenler sağ tarafındadır

***K** 127/64-2046*

با چاکر خرد خود بسی لطف

ای صدر بزرگوار کردی

Küçük hizmetçine çokça iyilik
Ey ulu büyüklük ettin

***K** 189/118-3360*

2.5.16.2.35. Hoca

Hocalık mesleği, iki beyitte karşımıza çıkmaktadır. İlk beyitte genel anlamıyla bir öğretici olarak anılırken ikincisinde *akıl hocası* şeklinde deyimsel bir kullanımda görülmektedir. Hoca*, nasihat edendir, sözü bölünmemesi gerekendir, kulağı bükendir.*

تا می زند طبیعت بر چنگ لهو ناخن

زاستاد همچو بربط محتاج گوشمالی

Tabiat oyun eline tırnak atınca
Hocanın ud gibi kulağını bükmesine ihtiyaç var

***K** 107/47-1584*

من چو استاد خرد می دهمت چندین پند

منع بی وجه مکن نکته بر استاد مگیر

Ben akıl hocası gibi sana birkaç nasihat veririm
Gereksiz yere engelleme hocadan sözü alma

***K** 166/93-2886*

2.5.16.2.36. Hokkabâz

Hokkabâz, sadece bir beyitte kumarbaz ve aldatma ile birlikte anılmaktadır.

از پی رزقی که لابد چون اجل خواهد رسید

چون مقامر روز و شب بر نطع زرقی مهره باز

Ecel gibi çaresiz gelecek olan nasibin peşindesin
Kumarbâz gibi gece gündüz aldatma halısında hokkabâzsın

***K** 151/80-2562*

2.5.16.2.37. Gül alıcısı

Gül alıcısı, sadece bir beyitte anılmaktadır. Gül bahçelerini gezer ve pazara götürüp satmak üzere gül satın alır. Bu meslek vurgusu da dönemin estetik ufku hakkında güçlü bir şekilde fikir vermektedir.

چو با آن گلستان در گلشن آیی

نظر بروی کن و بگذار گل را

Sen o gül alıcısı ile gül bahçesine geldiğinde
Sen ona bak ve bırak gülü

***K** 120/59-1882*

2.5.16.2.38. İmam / Müezzin

İmam ve müezzin farklı kullanımlarla karşımıza çıkmaktadırlar. İki ayrı kullanımda olumlu ve olumsuz tip olarak kullanılmaktadırlar. Öte yandan diğer kullanımda da benzetilen olarak anılmaktadırlar. Toplumda belli bir karşılığı olan diğer meslek gruplarına karşı olduğu gibi imam ve müezzinlere karşı da sert eleştirilerde bulunan şair, sözünü esirgemez. Şair, olumsuz imam tipini *şahların yemeğiyle beslenen imam, şişmanlaşır, seçilmiş imam kendinde ve ilimden bile habersizdir, kişiliği bizzat cehalettir, sarık ve cübbe ile imam olanı, cübbe ve sarık din olmaz* gibi ifadelerle eleştirir.

گفت خواهد چون مؤذن ای امام نیکوان

پیش نقش روی تو الله اکبر آینه

Dedi ki ey iyilerin imamı müezzin gibi ister
Allahu Ekberi senin yüzünün nakşı önünde ayna

***K** 66/23-646*

خلیفه‌وار بدیدی امام قرآن را

لباس خویش سیه کرده از کسای حروف

Efendi gibi gördün Kur'an imamını
Harf abasıyla kapkara kılmış kendi elbisesini

***K** 46/9-220*

ای امام متنعم بطعام شاهان

تا تو فربه شده ای پهلوی دین است نزار

Ey şahların yemeğiyle beslenen imam
Sen şişmanlaşmışsın, zayıf ancak Pehlevî dininden olandır

***K** 79/33-941*

جهل تو تویی تست و زین علم

تو بی خبر ای امام مختار

Senin cehaletin senliğindir senin ve bu ilimden
Sen habersizsin ey seçilmiş imam

***K** 82/34-1029*

جان و دل سوی طاق ابروی تو

رو بمحراب کرده همچو امام

Can ve gönül senin kaşının çatına doğru
Mihraba yönelmiş tıpkı imam gibi

***K** 174/103-3060*

ای بدستار و بجبه گشته اندر دین امام

ترک دنیا کن که نبود جبه و دستار دین

Ey sarık ve cübbe ile dinde imam olan
Dünyayı terk et zira cübbe ve sarık din olmaz

***K** 179/107-3146*

2.5.16.2.39. Kâhya

Kâhya mesleği, şiirlerde bir beyitte anılmıştır.

گفتمش ترک بار و خر گفتم

کدخدا کار خان و مانم گفت

Eşeği ve yükü terk etmesini söyledim
Ev bark işlerinin kâhyasıyım dedi

***K** 103/44-1501*

2.5.16.2.40. Kapıcı/Perdedâr

Perdedar ve kapıcı, şiirde benzetilen olarak kullanılmıştır. Kendi sarayının kapıcısı olan kimseye hiç kimsenin ulaşması mümkün değildir. Şair hem gerçek anlamda hem de mecaz anlamıyla kullanmaktadır.

بسوی شاه معانی بسان حجابند

معرفان نقط بر در سرای حروف

Manaların şahına doğru pederdar gibidirler
Harflerin sarayının kapısında nokta tanımlayıcıları

***K** 47/9-240*

کس بتو ره نمی برد هم تو

حاجب روز بار خویشتنی

Kimse sana ulaşamaz hem sen
Kendi paylaşım gününün kapıcısısın sen

***K** 64/21-599*

2.5.16.2.41. Kâtip

Kâtip, şiirlerde iki beyitte anılmaktadır. Şairin kullanımından hareketle katipliğin o dönem için önemli bir meslek olduğu söylenebilir. Kâtiplerin başında bulunan onları yönlendiren ve yöneten bir başkatip de bulunmaktadır ve kâtiplik işini, alim kişiler icra etmektedir.

حق است که گویند همه کاتب او را

کای بر سر کتاب ترا منصب شاهی

Bütün kâtiplerin ona dediği doğrudur
Ey başkâtip senin makamın şahlıktır

***K** 48/10-259*

علما کاتب دیوان تواند الا آنک

سخن عشق نویسد قلم او اعلیست

Alimler senin divânının kâtipleridir ancak biri hariç
O ki aşk sözü yazar onun kalemi en üstündür

***K** 53/15-366*

2.5.16.2.42. Kervancı

Kervancı, bir beyitte bir benzetme dolayımında benzetilen olarak kervancı başı şeklinde kullanılmaktadır.

گفتم ای عقل کیستی تو بگو

سروسالار کاروانم، گفت

Ey akıl sen kimsin söyle dedim
Ben kervancı başıyım dedi

***K** 103/44-1498*

2.5.16.2.43. Kılavuz/Rehber

Kılavuz ve rehber mefhumları Seyf'in şiirinde sıklıkla kullanılmaktadırlar. Çoğunlukla mecaz anlamda kullanıldığı görülmektedir. *Yol gösterici aşkın gölgesindedir, sevgilinin yüzü aydır ve onun bir kıvılcımı da kılavuz ışığıdır.* Şair, burada da gene liyakat ve ehliyet vurgusu yapar. *Eline meşale alsa da kör asla rehber olamaz.* Diğer bir kullanım da hayat rehberliği, yol göstericiliği, yardım etmek anlamındaki kullanımdır.

ره نماینده همیشه بطلال عشق است

ماه روی تو که یک لعمه او نور هدیست

Yol gösterici daima aşkın gölgesindedir
Senin ay yüzünün bir kıvılcımı kılavuz ışığıdır

***K** 53/15-365*

در ظلمت ار بیاد تو رفتی بسوی آب

بودی دلیل موکب اسکندر آفتاب

Karanlıkta eğer senin hatıranla suya doğru gitseydi
İskenderin muhafız alayının rehberi olurdu güneş

***K** 89/37-1160*

ناصحان همچو سیف فرغانی

سوی فردوس رهبران تواند

Seyf-i Fergâni gibi nasihatçiler
Firdevs yolunda senin rehberindirler

***K** 154/82-2641*

ز عشق بدرقه کن تا بکوی دوست رسی

اگر دلیل نباشد بکعبه نتوان شد

Aşktan rehberlik al ki dostun sokağına ulaşasın
Zira rehber olmazsa eğer Kabeye gidilemez

***K** 176/104-3099*

نشوی ره رو اگر مخرقه را خوانی فقر

نشود رهبر اگر مشعله بردارد کور

Uydurduğun yalana fakr desen de yolcu olmazsın
Eline meşale alsa da kör rehber olmaz

***K** 188/117-3352*

2.5.16.2.44. Köle

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde sıklıkla kullanılan bir kavram olan kölenin gerçek anlamının dışında daha çok tali anlamlarda ve mecazen kullanıldığı görülmektedir. Şiirdeki kullanımlardan rahatlıkla, bahsedilen kölenin alınıp satılan, esir edilen, meta haline getirilen bir köle olmadığı anlaşılmaktadır. Buradaki köle kısmen hizmetçi ama daha çok mecazi olarak seven, her türlü hizmete hazır olan, tevazu olarak da kendisini mübalağalı olarak köle şeklinde takdim eden kişidir. Kölenin kul anlamı da vardır. Seyf'in şiirinde *emir, kölelerin efendisidir, ruh şeriatın kuralının hükmünün kölesidir, sultanların kölesi olduğu şahların şahının kapısına tekrar kölesi gibi gidilir, ki sultana muhtaç etmesin kendisini.* Seyf'in şiirinde *kılıç köleleri, liderin kölesi, Yûsuf köle, tövbe eden köle, kölelerin efendisi* gibi kullanımlar da dikkat çekmektedir.

تو ای امیر اگر خواجه غلامانی

تو بنده‌ای و ترا از خدای نیست گزیر

Sen ey emir kölelerin efendisi olsan da
Sen kölesin Allah'tan senin bekçin yok

***K** 115/55-1757*

ز قید شرع که جانست بندۀ حکمش

دل تو مطلق و در دست نفس کافر اسیر

Ruhun hükmünün kölesi olduğu şeriatın kuralından
Ayrılmış senin gönlün ve kafir nefsin elinde esir

***K** 115/55-1770*

ای شهنشه چون غلامانت بدر باز آمدم

عیب مشمر کز درت من بی هنر باز آمدم

Ey şahların şahı kölelerin gibi tekrar kapına geldim
Tekrar hünersiz bir şekilde kapına gelmemi kusur sayma

***K** 134/69-2170*

ایا سلطان ترا بنده ز سلطان بی نیازم کن

ز خسرو فارغم گردان و از خان بی نیازم کن

Ey sultanın kölesi olduğu sen sultana muhtaç etme beni
Husrev'den kurtar beni ve hana muhtaç etme beni

***K** 149/78-2514*

2.5.16.2.45. Kumarbaz

Kumarbaz, Seyf'in şiirinde bir beyitte, aldatma bağlamında gerçek anlamıyla anılmaktadır.

از پی رزقی که لابد چون اجل خواهد رسید

چون مقامر روز و شب بر نطع زرقی مهره باز

Ecel gibi çaresiz gelecek olan nasibin peşindesin
Kumarbaz gibi gece gündüz aldatma halısında hokkabazsın

***K** 151/80-2562*

2.5.16.2.46. Külahdâr

Saray görevlilerinden birisi olan külahdar, bazen destarbend olarak da geçer. Seyf'in şiirinde sadece bir beyitte kullanılan külahdarın burada da gerçek anlamında kullanılmadığı görülmektedir.

بخوبی تو کلهداری و، خاری

بسر بربسته چو دستار گل را

Senin iyiliğinle bir külahdar ve bir diken
Başına bağlamış gülü tıpkı sarık gibi

***K** 120/59-1883*

2.5.16.2.47. Meddah

Meddah, Seyf'in şiirinde bir yerde geçmekte olup orada da bir benzetilen olarak kullanıldığı görülmektedir.

بباغ ار درآیی ز بهر نثارت

ایا مر رخت را ثناگر شکوفه

Bahçeye çıktığında gül saçmak için
Yanağına meddah olur gonca

***K** 97/41-1361*

2.5.16.2.48. Mimar

Sadece bir beyitte anılmakta ve gerçek anlamıyla zikredilmektedir.

گهی استون آن سقف رفیعم

گهی معمار این عالی سرایم

Bazen o yüksek tavanın sütunuyum
Bazen de bu yüce sarayın mimarıyım

***K** 52/14-346*

2.5.16.2.49. Muhtar

Sadece bir beyitte anılan muhtar kelimesinin gerçek anlamına göndermeyle ancak deyimsel bir kullanımı dikkat çekmektedir.

بهر تو جای دگر تخت شهی آراسته

تو برآنی تا درین ویرانه ده دهقان شوی

Senin için başka yerde şahlık tahtı süslenmiş
Oysa sen istiyorsun ki bu virane köyde muhtar olasın

***K** 185/113-3283*

2.5.16.2.50. Mübaşir

İki beyitte karşılaşılan mübaşir mefhumu, ilkinde mecaz anlamında ve benzetilen olarak kullanılırken ikinci beyitte gerçek anlamına göndermeyle gene benzetilen olarak kullanıldığı görülmektedir.

هفت آسمان بحسن تو کردند محضری

چون ماه شاهدیست بر آن محضر آفتاب

Yedi gök senin güzelliğine mübaşirlik yaptı
Nasıl ki ay şahid/güzeldir ve güneş ona mübaşir

***K** 89/37-1152*

محکمه آن وقت محشر باشد و محضر ملک

ذولجلال آن روز قاصی باشد و زندان سقر

Mahkeme o zaman mahşer olur, mübaşir de melek olur
Zulcelal o gün kadı olur ve zindan da cehennem olur

***K** 154/81-2602*

2.5.16.2.51. Naip

Memleket yönetiminde hükümdara vekalet eden naipler o dönemde halka zulmetmektedirler. Seyf'in şiirinde de sadece bir beyitte ama o da hem gerçek anlamıyla hem de o dönemdeki zulmü de anımsatır şekilde anılmaktadır.

چون نوایب هلاک خلق شدند

این جماعت که نایبان تواند

Naipler gibi halkı helak ettiler
Bu topluluk da senin naiplerindir

***K** 154/82-2624*

2.5.16.2.52. Noktacı/Noktalamacı

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde anılan ilginç meslek gruplarından birisidir. Seyf'in şiirinde sadece bir beyitte anılmaktadır. Kullanımdan hareketle düşünüldüğünde akla iki ihtimal gelmektedir. İlk ihtimal olarak sıradan bir musahhihlik, imla düzeltmenliği akla geliyorken, ikinci ihtimal ise eski dönemlerde noktasız olarak yazılan yazıdaki (*ḫett-i bīnoḳat)* anlam kargaşasını gidermek, mana farklarını azaltmak için harflere gerekli noktaları koymakla meşgul olan meslek birimidir.

بسوی شاه معانی بسان حجابند

معرفان نقط بر در سرای حروف

Manaların şahına doğru perdedar gibidirler
Harflerin sarayının kapısında nokta tanımlayıcıları

***K** 47/9-240*

52.5.16.2.3. Pehlivan

Sadece bir beyitte anılan pehlivan, gerçek anlamıyla bir benzetme bağlamında deyimsel olarak kullanılmaktadır.

درین راه عاشق قرین بلاست

برای زدن گو بمیدان شود

Bu yolda aşık belaya yakındır
Pehlivanı dövmek için meydana gider

***K** 121/60-1912*

2.5.16.2.54. Ressam

Ressam, Seyf'in şiirnde üç beyitte anılmakta bunlardan birisinde gerçek anlamıyla kullanılırken diğer iki beyitte de mecazen kullanılmaktadır. *Vücut atölyesinde çalışan cemalin ressamları ve kudret resamı* mecazî kullanımlardır. Şiirlerde güzel sanatların sıklıkla anılıyor olması şairin sanatçı kişiliği ve hassasiyetine yönelik fikir vermektedir.

کارگاهیست وجودم که درو بهر کمال

نقش بندان جمالند مدام اندر کار

Vücudum bir atölyedir ki olgunluk için onda
Cemalin ressamları çalışırlar sürekli olarak

***K** 68/25-699*

بشعر نظم معانی وصفت آسان نیست

چو نقش کردن نقاش در صور دندان

Şiir ile senin özünü betimlemek kolay değildir
Ressamın resimde diş çizmesi gibi

***K** 95/40-1307*

چو نقاش قدرت روان کرد خامه

قلم راند بر نقش آزر شکوفه

Kudret ressamı gibi kalemi eline alınca
Âzer'in resmine şekil verdi gonca

***K** 96/41-1333*

2.5.16.2.55. Reyhancı

Sadece bir beyitte anılmakta ve gerçek anlamına göndermeyle benzetme yoluyla kulanıldığı dikkat çekmektedir.

بریحان گری عیب باشد اگر من

سوی باغ فردوس ریحان فرستم

Bir reyhancıya göndermem ayıp olur eğer
Ben Firdevs bahçesine reyhan gönderirsem

***K** 111/51-1666*

2.5.16.2.56. Sanatçı

Sadece bir beyitte genel bir anlam ifadesiyle kullanımıyla karşılaştığımız sanatçı şiirde gerçek anlamına göndermeyle kullanılmıştır.

اگر چه کار برای زر است نفروشد

بصدهزار درم مرد پیشه کار انگشت

Çalışması altın için olsa da satmaz
Parmağını sanatçı olan yüz bin dirheme

***K** 144/74-2415*

2.5.16.2.57. Sancaktar

İki beyitte karşılaştığımız sancaktarın gerçek anlamıyla kullanıldığı görülmektedir. *Şahın sancaktarı sancağı öne götürür.*

اگر مرد راهی قدم پس منه

سپه دار شاهی علم پیش بر

Eğer yolu amaçlıyorsan geri adım atma
Şahın sancaktarısın sancağı öne götür

***K** 124/62-1979*

دست و دولت ورا بود بمثل

گر علمدارش آستین باشد

Onun eli ve devletine örnek olur
Eğer sancaktarı bağışlama olursa

***K** 149/77-2506*

2.5.16.2.58. Sarraf / Kuyumcu

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde çok sayıda beyitte karşılaşılan sarraf mefhumunun adet olduğu üzere çoğunlukla bir benzetme bağlamında benzetilen olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir.

در کف صراف شرع سنگ و ترازوست

معدن جود است در جبال حقیقت

Sarrafın avucunda taş ve terazinin hükmü var
Hakikat dağlarında cömertlik madeni var

***K** 84/35-1066*

از صانعان رسته بازار حسن تو

یک رنگرز مه است و یکی زرگر آفتاب

Senin güzelliğinin çarşısında yetişen ustalardan
Biri ayın kumaş boyacısıdır ve biri güneşin kuyumcusudur

***K** 89/37-1148*

کنون چو سنگ محک نزد صیرفی خرد

زر سخن را پیدا کند عیار انگشت

Şimdi mihenk taşı gibi akıllı bir kuyumcunun yanında
Söz altınını bulur parmağın ölçüsü

***K** 144/74-2428*

چو تاج وصف تو می ساخت زرگر طبعم

درو نشاند زبانم یکان یکان گوهر

Senin övgü tacını yaparken benim sarraf şiirim
Ona tek tek cevher dizer benim dilim

***K** 146/75-2475*

2.5.16.2.59. Subay

Seyf'in şiirinde üç beyitte karşımıza çıkan subay doğrudan doğruya sadece bir beyitte kullanılmaktadır. Bu kullanımda da güçlü bir benzetmede benzetilen olarak kullanıldığı dikkat çeker. *Akıl subayı* kullanımı bu benzetmede kullanılmıştır.

بدست ناظم عقل از فلاخن خاطر

ازین قصیده رسانم بهفت کشور سنگ

Akıl subayının eliyle düşünce sapanından
Bu kaside ile yedi düveli taşa tutarım

***K** 94/39-1285*

2.5.16.2.60. Şarkıcı

Şiirde iki beyitte karşımıza çıkan şarkıcının gerçek anlamına göndermeyle ve mecazen benzetme yoluyla kullanıldığı görülmektedir.

چون ذره رقص کرد و بصد پرده باز گفت

آنرا بسان زهره خنیاگر آفتاب

Toz gibi raks etti ve yüz perdeye tekrar dedi
Onu zühre gibi şarkıcı olarak güneş

***K** 89/37-1184*

چو بلبل در فراق گل ازین اندیشه خاموشم

که بانگ زاغ چون شاید بخنیاگر فرستادن

Bülbül gibi gülün ayrılığında bu düşünceden dolayı sessizim
Zira şarkıcıya karga sesi göndermek nasıl yakışık alsın

***K** 109/49-1619*

2.5.16.2.61. Tartıcı

Seyf'in şiirinde sadece bir beyitte geçen tartıcı gerçek anlamıyla kullanılmıştır.

وزان با تصرف معیار دولتی

ای تو بخاک جوهر ازین سان فروخته

Tartıcı devletin ölçü birimiyle ölçer
Sen ey cevheri toprağa bu şekilde satan

***K** 43/5-168*

2.5.16.2.62. Tercüman

Üç beyitte karşılaştığımız tercüman, her üç kullanımda da gerçek anlamının dışında benzetilen olarak kullanılmaktadır.

خود را مکن میان دل و خلق ترجمان

تا سر میان عشق و دلت ترجمان بود

Kendini halk ve gönül arasında tercüman yapma
Ta ki sır aşk ve gönlün arasında tercüman ola

***K** 49/11-274*

غم من با دل چو دفتر تو

وین سخن نی بترجمانم گفت

Benim derdim senin defter gibi gönlüne
Bu sözümü tercümansız anlattı

***K** 103/44-1511*

هم این قصیده بگوید حدیث من با تو

میان بحر و صدف هست ترجمان گوهر

Hem bu kasideyi söylesin sana sözüm zira
Deniz ve sedef arasında tercümandır cevher

***K** 147/75-2479*

2.5.16.2.63. Tüccar

Üç beyitte karşılaşılan tüccar mehfumu, gerçek anlamıyla ve birer uyarı bağlamında kullanılmaktadırlar.

ایا بازاری مسکین نهاده در ترازو دین

چو سنگت را سبک کردی گران ز آنست بار تو

Ey miskin pazarcı/tüccar koymuşsun teraziye dinini
Taşını hafiflettiğin için ondan dolayı ağırdır yükün senin

***K** 4425/4-134*

زر طاعت زن و اخلاص عیار آن ساز

خواجه تا سود کنی بر درمی دیناری

İtaat altınını darbet ve ihlasla ölç onu
Ey tacir böylelikle kâr edesin birkaç dirhem dinar

***K** 49/12-279*

طالب او تاجر ترسنده نیست

کو چو خر با کاروان آید همی

Onun talibi korkak bir türccar değildir
Zira o eşek gibi kervan ile gelir daima

***K** 139/71-2282*

2.5.16.2.64. Usta

Usta kelimesine sadece bir beyitte tesadüf edilmekte ve orada da mecazen kullanıldığı dikkat çekmektedir.

از صانعان رسته بازار حسن تو

یک رنگرز مه است و یکی زرگر آفتاب

Senin güzelliğinin çarşısında yetişen ustalardan
Biri ayın kumaş boyacısıdır ve biri güneşin kuyumcusudur

***K** 89/37-1148*

2.5.16.2.65. Vaiz

Vaiz, Seyf-i Fergânî'nin şiirinde sıklıkla karşılaşılan mefhumlardan birisidir. Seyf'in şiirinde vaizler, *vaaz kürsüsüne otururlar, cennet yoluna merdiven olurlar.* Seyf'in şiirinde vaiz genellikle nasihat eden olarak karşımıza çıkar ve bazen minberden bazen de şiirle nasihatlerde bulunur.

ناصحان همچو سیف فرغانی

سوی فردوس رهبران تواند

Seyf-i Fergâni gibi nasihatçiler
Firdevs yolunda senin rehberindirler

آنک منبرنشین موعظتند

به سوی خلد نردبان تواند

Vaaz kürüsüsünde oturanlar
Cennet yolunda senin merdivenindirler

***K** 154/82-2641-2642*

2.5.16.2.66. Yağcı

Tek beyitte karşılaştığımız, bitkilerin özünü sıkarak çıkaran anlamında kullanılan yağcının burada da gerçek anlamıyla bir benzetilen olarak kullanıldığı görülmektedir.

ز آتش شوق تو گر هیچ دلش گرم شود

آب بر خاک درت چرخ زند چون عصار

Seni arzulamanın ateşiyle eğer gönlü ısınırsa
Senin kapının önündeki suda yağcı gibi çıkrık vurur

***K** 78/33-927*

2.5.16.2.67. Yol kesici

Üç beyitte karşılaştığımız yol kesici, her üç beyitte de gerçek anlamının dışında daha çok manevi anlamda, mecazen kullanıldığı görülmektedir.

جهل رهزن را مگو از علم رهبر نیک تر

ظلمت شب را مدان از روز پرانوار به

Yol kesicinin cehaletine yol göstericinin ilminden daha iyidir deme
Gecenin karanlığını ışık dolu gündüzden daha iyi bilmez

***K** 155/83-2657*

اهل این دور آدمی را چون شیاطین ره زنند

ما نشان راه تو از ره زنان تا کی خوهیم

Bu zamaneler insanın yolunu şeytanlar gibi keserler
Biz senin yolunun izini ne zamana kadar yol kesicilerden soralım

***K** 170/99-2977*

نه مرد آخرتی؟ چون بشغل دنیا کرد

ترا ز رفتن ره نفس راهزن مشغول؟

Ahiret adamı değil misin? Nasıl dünya ile meşgul olursun
Seni yol yürümekten alıkoyan yol kesici nefis midir?

***K** 177/105-3111*

2.5.16.2.68. Yüzücü

Tek beyitte karşılaştığımız yüzücü, şiirde gerçek anlamının uzağında kullanılmaktadır.

ز روی روشنت ار پرتوی فتد بر خاک

در آب تیره چو ماهی شود شناگر سنگ

Senin aydınlık yüzünden eğer bir kıvılcım düşerse toprağa
Bulanık sudaki balık gibi yüzücü olur taş

***K** 92/39-1252*

2.5.17. Telakki ve İnanışlar

2.5.17.1. Ab-ı hayat

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde *ab-ı hayat*, farklı isimlendirmelerle ama sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. âb-ı hayât, çoklukla bir benzetilen olarak ve her zaman Hızır, Mûsâ, İskender ile beraber kullanılmaktadır. *Âb-ı hayât değerlidir ve bir serap uğruna satılmaz, mana âb-ı hayâtı sözler serçeşmesinden içilir, âb-ı hayât aşkın ateşinden akar, şair Hızır gibi bilgisiyle âb-ı hayât kaynağı gibidir, sevgili aşığını kucağına alınca dudağı buseyle âb-ı hayât verir, İskender gibi isteyen, Hızır gibi âb-ı hayâtı bulur, nasihat bir âb-ı hayâttır, kelimelerin anlamı âb-ı hayâtın mayasıdır.*

ای بهر نان و جامه ز دین بینوا شده

بهر سراب چشمه حیوان فروخته

Ey ekmek ve elbise için dinden nasipsiz olan
Bir serap uğruna âb-ı hayât çeçmesini satan

***K** 43/5-155*

بکام جان برو آب حیوه معنی نوش

ز عین چشمه الفاظ وز انای حروف

Can arzusuyla git mana âb-ı hayâtını iç
Sözlerin serçeşmesinden ve harflerin özünden

***K** 46/9-226*

ما را ببوسه چون بگرفتیم در برش

آب حیوه داد لب همچو شکرش

Bizi buse ile kucağına alınca
Âb-ı hayât verdi şeker gibi dudağı

***K** 59/18-495*

آب حیوه یافت حضروار بی خلاف

لب تشنه یی که می طلبد چون سکندرش

Hızır gibi âb-ı hayâtı buldu şüphesiz
İskender gibi isteyen susamış dudak gibi

***K** 59/18-507*

نصیحت آب حیاتست و اهل دل گویند

که خضرجان خورد این آب بی سکندر نفس

Nasihat âb-ı hayâttır ve gönül ehli der ki
Can hızırı içer bu suyu nefs İskenderi olmaksızın

***K** 108/48-1614*

2.5.17.2. Burak

Burak, Hz. Muhammed'in Miraç'a giderken bindiği bineğin adıdır.

بر براق طلب چو بنشینی

با تو مطلوب هم عنان برود

Sen talep burakına oturduğunda
İstenen de seninle yular olarak gider

***K** 131/67-2131*

2.5.17.3. Câm-ı cem

Câm-ı Cem, Cemşîd'in kadehidir ve inanışa göre dünyanın herhangi bir yerinde olup biten herşeyi anında gösteren bir şarap kadehidir. Dervişin sultanın kadehine meyletmesi ayıptır. Dervişlik daha yüce bir makamdır.

ترا عاری بود زآن پس شراب از جام جم خوردن

چو شد در جشن درویشی ز خرسندی عقار تو

Ondan sonra câm-ı cemden şarap içmen ayıptır
Zira dervişlik töreninde mutlulukla senin oldu

***K** 42/4-141*

2.5.17.4. Düldül

Düldül, İskenderiye kralı tarafından peygamber efendimize hediye edilen binektir. Şiirdeki benzetmelerde benzetilen olarak kullanılmaktadır.

ای فرستاده بداعی استری

دلدلی دیگر بزیبی و فری

Ey isteyene bir katır gönderen
Başka bir düldül süsle ve gönder

***K** 190/123-3387*

2.5.17.5. Fal

Fal bakmak, gelecekten haber almak amacıyla başvurulan bir yoldur. Hakkın sırlarının tamamı Allah'ın kitabı gibi bir aradadır. Rahmet ehli olanlar da bu kitabı yüzünden okurlarmış gibi o sırlar kitabına başvurarak fal bakmış olurlar. Sırra mutalli olanlar, gerçeği de hissederler. Burada anılan fal bakmak eyleminin günümüzdeki falcılıktan daha farklı olduğu anlaşılmaktadır.

جامع اسرار حق همچون کتاب الله شود

واهل رحمت در امور از روی او گیرند فال

Hakkın sırlarının toplamı tıpkı Allah'ın kitabı gibi olur
Ve rahmet ehli olanlar işlerinde onun yüzünden fal baklar

***K** 167/94-2899*

2.5.17.6. İskender'in Aynası

Cihanı gösteren ayna olarak da bilinen bu ayna, İskender'in İskenderiye limanına yerleştirdiği büyük bir aynadır. İnanışa göre iki aylık mesafeden gelen gemileri dahi rahatlıkla gösterebilen büyüklükteki bir aynadır. Yapılış amacı, denizde seyir halindeki düşman gemilerini önceden haber almaktır. İskender'in aynası onun mülküyle, saltanatıyla âdeta eşleşmiştir. Seyf'in şiirinde de iki beyitte karşımıza çıkar.

عشق تو دل را مسلم گشت و طبعم را سخن

بر سکندر ملک و بر وی شد مقرر آینه

Senin aşkın gönlü teslim aldı ve beni de söz
İskender'e mülk oldu ve onunla eşleşti ayna

***K** 66/23-663*

چون خضر آب حیوهٔ عشق تو خوردم، سزد

گر بسازم بهر تو همچون سکندر آینه

Hızır gibi senin aşkının âb-ı hayâtını içtim, yakışır
Eğer senin için İskender gibi ayna yaparsam

***K** 66/23-659*

2.5.17.7. Kevser

Cennette bulunduğuna, sütten ak, kaymaktan yumuşak, baldan tatlı, kardan soğuk olduğuna ve içenin bir daha susamadığına inanılan kutsal sudur. Seyf'in şirinde de sıklıkla kullanılmaktadır. Genellikle bir benzetilen olarak kullanıldığı görülmektedir.

İçme suyu yerine aşk şarabı içen için gayrı her su kevser havuzu gibidir, kevser suyunda kusur bulunmaz, taş bulunmaz, işte bunun gibi arif olan da şairin şiirinde bir melalet görmez.

آن را که آبخور می عشقست حاصلست

بر هر کنار جوی لب حوض کوثرش

İçme suyu yerine aşk şarabı içen için
Her su kenarı kevser havuzunun kenarı gibidir

***K** 59/18-508*

مگوی از آنکه نباشد درین لطایف عیب

مجوی از آنکه نیابی در آب کوثر سنگ

Söyleme ki bu latifelerde bir kusur olmasın
Arama ki kevser suyunda taş bulmayasın

***K** 94/39-1286*

ز شعر تو عارف ملالت نبیند

بهشتی کند ز آب کوثر شکوفه

Senin şiirinde arif melalet görmez
Kevser suyuyla cennetlik eder gonca

***K** 99/41-1404*

مرا از غایت شوقت نیامد در دل این معنی

که آب پارگین نتوان سوی کوثر فرستادن

Seni aşırı özlediğimden dolayı bu mana gönlüme gelmedi
Ki kevser yönüne kokmuş su gönderilmez idi

***K** 108/49-1617*

2.5.17.8. Kıtmîr

Kıtmîr, Ashâb-ı Kehf'in, mağarada uyurlarken yanlarında bulunan köpeklerinin adıdır. Klasik şiirde bir benzetilen olarak, tevazu öğesi olarak sıklıkla kullanılmaktadır.

سگ نفس شما پوشد لباس خوی انسانی

چو با اصحاب کهف آید چون قطمیر در طاعت

Sizin nefs köpeğiniz insan mizacının elbisesini giyer
Kıtmîr gibi ashâb-ı kehf ile itaate geldiğinizde

***K** 164/90-2838*

مبر ز صحبت اصحاب کهف و چون قطمیر

بنزد زنده دلان در درون غار بمیر

Ashâb-ı kehfin sohbetinden ayrılma ve kıtmîr gibi
Gönül sahiplerinin yanında mağarada öl

***K** 178/106-3136*

2.5.17.9. Mehdî

Dünyanın son zamanlarında ortaya çıkıp doğru inancı ve adaleti yeryüzüne hâkim kılacağına inanılan kurtarıcıya verilen isimdir. Şiirde, bazen *Mehdi* olarak bazen de *beklenen Mehdî* yahut beklenen kurtarıcı olarak kullanılmaktadır. şaire göre *Mehdî, zaten büyük bir orduyla gelerek dünyayı kurtaracağı için ona ordu, asker göndermek de yakışık almayacaktır.*

مسیح عقل می گوید که چون من خرسواری را

بنزد مهدیی چون تو سزد لشکر فرستادن؟

Akıl mesihi der ki benim gibi bir eşek bincisinin
Sen gibi Mehdî'nin yanına ordu göndermesi yakışır mı?

***K** 109/49-1628*

2.5.17.10. Peri

Peri, efsanelerde yer alan, olağan üstü derecede güzel olduğuna inanılan hayali varlıktır. Şiirde bir benzetilen olarak kullanılır.

گر از دیو آمنی خواهی پری وار

برو از دیده مردم نهان باش

Eğer şeytandan güvende olmayı istiyorsan peri gibi
Git insanların gözünden saklı kal

***K** 181/108-3190*

2.5.17.11. Tûbâ Ağacı

Cennette olduğuna ve kökü yukarıda olduğu halde dallarının aşağı doğru geliştiğine inanılan ağaçtır. Edebiyatta çoğunlukla sevgilinin endamı ve saçları için benzetilen yahut mübalağa dolayımında kullanılmaktadır.

نه در برگ سدره بود آن لطافت

نه بر شاخ طوبی بود مثل آن گل

Ne Sidre'nin yaprağında olur o tatlılık
Ne de Tuba'nın dalında olur onun gibi çiçek

***K** 100/42-1430*

از سدره در گذشتی طوبی لک الجنان

ای بوده قرب حضرت حق منتهای تو

Sidreden geçtin Tuba sana siper
Ey sonunda hazret-i Hakk'a yakın olan sen

K *106/46-1560*

2.5.17.12. Sidre

İnanışa göre Hz. Peygamberin Allah'ın huzuruna varmadan önce cennetü'l-me'vâda Cebrâil'i yanında bıraktığı mübarek bir ağaçtır. Seyf'in şiirinde de aynı anlamda kullanılmıştır.

نه در برگ سدره بود آن لطافت.

نه بر شاخ طوبی بود مثل آن گل

Ne Sidre'nin yaprağında olur o tatlılık
Ne de Tuba'nın dalında olur onun gibi çiçek

K *100/42-1430*

از سدره در گذشتی طوبی لک الجنان

ای بوده قرب حضرت حق منتهای تو

Sidre'den geçtin tuba sana siper
Ey sonunda hazret-i Hakk'a yakın olan sen

K *106/46-1560*

2.5.17.13. Uğur/Uğursuzluk

İşlerin ters gitmesine, istenilen doğrultuda sonuçlanmamasına sebep olduğuna inanılan nesne, olay, fiil ve durum anlamına gelen uğursuzluk kelimesi, uğur ve uğurlunun zıddı anlamında kullanılırken uğur ise insana mutluluk, iyilik ve şans getireceğine inanılan durumdur. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de bu bağlamda zaman zaman olumlu anlamda ve zaman zaman da olumsuz anlamda kullanıldığı dikkat çekmektedir. Seyf'e göre, uğursuz yıkıntılar yüksektir, baykuş uğursuzdur ve zulmü temsil eder, anka ise uğurludur ve adaleti temsil eder, efendinin ise hem uğurlusu hem de uğursuzu vardır.

بهر عمارت سعود را چه خلل شد

بهر خرابی نحوس را چه قران بود

Her yüksek imaret ne zararlar gördü
Her uğursuz yıkıntıda ne yükseklik vardı

K *129/65-2056*

سیف فرغانی چو پیدا گشت بوم شوم ظلم

راست چون عنقا نهان شد طایر میمون عدل

Ey Seyf-i Fergânî, zulmün uğursuz baykuşu ortaya çıktığında
Anka gibi kayboldu adaletin uğurlu kuşu olan doğru

K *163/88-2822*

هان ای رفیق خفته دمی ترک خواب کن

برخیز و عزم آن در میمون جناب کن

Sen ey uyuyan dost bir an uykuyu terk et
Ayağa kalk ve o uğurlu efendinin kapısına git

***K** 169/97-2937*

2.5.17.14. Zemzem suyu

Zemzem suyu, Kâbe yakınındaki kuyudan çıkan, müslümanların büyük değer verdiği sudur. Şiirde benzetilen olarak ve mübalağa bağlamında kullanılmaktadır. Burada da aynı mübalağalı kullanım görülmektedir.

چون حرم قدس عشق ماست مقامت

زمزم مکه است تشنه آبخورت را

Aşkımızın harem-i kudüsü olduğu için makamın
Mekke'nin zemzemi senin içme suyuna teşnedir

***K** 174/102-3046*

2.5.18. Âdet ve Gelenekler

Şaire göre âdetleri, alışkanlıkları yıkmak bir keramettir. Şair ataların mülkü olarak değerlendirdiği gelenek ve göreneklerin, âdetlerin terk edilmesi gerektiğini ifadeyle Hüsrev ile Şirin'in başbaşa bırakılması gerektiğini söyler.

این خرق عادت از تو دلیل کرامتست

من مدعی صادق و شهری گوای تو

Bu alışkanlıkları yıkman senin kerametine delildir
Ben doğru iddia edenim ve bir şehir de şahidindir

***K** 106/46-1567*

ترک ملک کیان بباید گفت

خسروان را بعشق شیرین در

Ataların mülkünü terketmek gerek
Hüsrevleri de Şirin'in aşkıyla bırakmak gerek

***K** 133/68-2147*

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde karşılaştığımız geleneklerin başında bayram geleneği gelmektedir. Şairin buradaki olumlu anlatımından da anlaşıldığı üzere o İslâmi gelenekteki adetlere karşı çıkmaz aksine gayr-i İslâmi ve daha çok zamanın zulmüyle eşleşmiş gelenekleri eleştirmekte ve terkini istemektedir. Şaire göre *bayram gözü sevinç ve mutluluk gözüdür.*

کنند دست دعا سوی آفتاب رخت

چنانکه سوی مه عید روزه دار انگشت

Senin güneş gibi yanağına doğru açarlar dua elini
Bayram hilaline doğru el açar gibi oruçlu parmak

***K** 144/74-2403*

هست چون ماه بدر در شبها

هست چون روز عید در ایام

Geceleri hilal ay gibidir
Günlerden bayram günü gibidir

***K** 175/103-3065*

شب قدرست و روز عید هر ساعت مه و خور را

اگر خود را بگنجانند در شبهای درویشان

Kadir gecesidir ve bayram günüdür her saat ay ve güneşe
Eğer kendilerini sığdırabilirlerse dervişlerin gecelerine

***K** 184/112-3272*

Doğum geleneği, sadece bir beyitte anılmakta o da şairin kendi doğumundan söz ettiği beyittir.

در عجبم تا خود آن زمان چه زمان بود

کآمدن من بسوی ملک جهان بود

Hayret ediyorum, o zamanlar ne zamanlardı
Ki benim dünya mülküne geldiğim zamanlardı

***K** 129/65-2055*

Kıssas, iki beyitte anılan bir gelenektir. Kıssasını almak bir güç meselesidir ve ancak güçlü olanlar kıssasını alabilirler. Şairin şiirinde de bu duruma vurgu vardır.

وین سخت روی سست قدم را که زار ماند

بگذاشتیم تاش بگیرد خدای تو

Güçsüz kalan bu eringen iriyarı adamı
Senin Allah'ın onu alsın diye bıraktık

***K** 106/46-1566*

روزی قصاص تو بکند باوی ارچه داد

ایزد ز گنج رحمت خود خون بهای تو

Bir gün senin kıssasını alır ondan eğer
Allah rahmet hazinesinden senin diyetini verirse

***K** 106/46-1559*

Ölüm bağlamındaki gelenekler de Seyf'in şiirinde sıklıkla kullanılmaktadır. Mümin, dindar ve alim bir şair olduğu anlaşılan Seyf-i Fergânî, ömrünün kelime-i tevhid ile son bulması yönünde duada bulunmaktadır. Ona göre *sonu ölüm olan şu hayatta hiç kimse övülmemelidir, liderler bile ölümün ayağıyla çiğnenirler, naz ile altın ayakkabı ile de olsa giderler, sakalın beyaz kılı her an ölümü hatırlatan bir aynadır, dört yastıkla oturan efendi de ölmüştür, ecel geldiğinde Müslümanlık üzere, iman ile ölmek arzulanır, keder de ölüm gibi can damarını ısırır, bekçiler de ölmüş ve beyler*

düşmüştür, ölüm öğüt verir ibret almak gerekir, ölüm halka bir müjdedir, ölenler hasretle öldüler, ölümden sonra tevbe yoktur, ölüm elbisesinden kefen yapılmaz.

وآن چنان کن که عمر بنده شود

ختم بر لااله الاالله

Öyle yap ki benim ömrüm
Lailaheillallah üzerine son bulsun.

***K** 39/3-72*

بپای مرگ لگدکوب کیست آن سرور

که در طریق تنعم بکفش زرین رفت

Ölümün ayağıyla çiğnenen kimdir o lider
Nazlanma yoluyla altın ayakkabıyla gitti

***K** 73/30-817*

آیینه یی است موی سپید تو ای سیه دل

هر گه که اندرو نگری مرگ رو نماید

Bir aynadır senin beyaz kılın ey gönlü kararmış
Ona her baktığında o sana ölümü gösterir

***K** 74/31-832*

2.5.19. Diğer Eşya

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde tesbit edilen 112 eşya ismi anılmaktadır ancak bunların büyük çoğunluğu hakkında herhangi bir bilgi verilmez. Bu eşyaların büyük çoğunluğu bir benzetilen olarak yahut küçük bir değiniyle anılmaktadırlar.

2.5.19.1. Asa

Asa, bir eşya olarak neredeyse hiç anılmazken tesbit edilen bütün kullanımlarda Hz. Mûsâ bağlamında anıldığı görülmektedir. Bir beyitte doğrudan Hz. Mûsâ'sının asası kasdedilirken diğer beyitlerde de Hz. Mûsâ'nın asası ya benzetilen olarak anılır yahut bir mübalağa bağlamında söz konusu edilir.

قلم عصای کلیم ار بود سزد که مرا

درین سخن ید بیضاست ای نگار انگشت

Benim kalemim Mûsâ'nın asası olsa yakışır bana
Bu sözde yed-i beyzâdır parmak ey güzel

***K** 144/74-2430*

2.5.19.2. Ayakkabı

İki beyitte anılan ayakkabı, birincinsinde altından yapılmış olması vesilesiyle ikincisinde ise bir benzetme dolayımında kullanılmaktadır.

بپای مرگ لگدکوب کیست آن سرور

که در طریق تنعم بکفش زرین رفت

Ölümün ayağıyla çiğnenen o lider kimdir
Nazlanma yoluyla altın ayakkabıyla gitti

***K** 73/30-817*

2.5.19.3. Ayna

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde en sık karşılaşılan, en çok anılan eşya aynadır. Şair, ayna mazmununu sıklıkla ve farklı teşbihler içerisinde kullanmaktadır. Divanda, ayna redifli otuz altı beyitlik bir kaside de yer almaktadır. Aynanın gerek bir ev eşyası ve gerekse de şahsi bir eşya olarak anılmasının yanı sıra mecazen de benzetmelerde kullanıldığı görülmektedir.

Seyf'in şiirinde ayna şu kullanımlarda karşımıza çıkmaktadır: *ayna, örnek aynası, manayı gösteren ayna, gönül aynası, gönlün gevşediği sert yüzlü ayna, aşkın temizlemediği ayna, sevgilinin yüzünün aksinden ay gibi parıldayan ayna, sevgilinin haya huyundan kuru toprağı ıslatan ayna, mahşer sabahına kadar şafak gibi kırmızı yüzlü olarak kalan ayna, sinesinde tıpkı mangal gibi ateş olan ayna, ayna cevheri, sevgilinin yüzünü kıvılcımını yansıtmayan ayna, sadece sevgilinin yüzünü ve yanağını gösteren ayna, çini ayna, gelinler gibi altın ve gümüş içinde olan ayna, şeker ile dolan ayna, konuşan papağan gibi olan ayna, kırmızı yüzlü demir gibi olan ayna, buğusunda sevgilinin yüzünün aydınlandığı ayna, her gece dolunay gibi büyüyen ayna, sabahın aynayı doğudan çıkarır, İskender'in mülkü olan ayna, körlere rehber olan ayna, tıpkı kan gibi damardan akıtılan ayna, demirin içinde gizli olan ayna, yeryüzü gibi cevherle birarada olan ayna, apaydınlık sabah gibi ortaya çıkan ayna, aydınlık ayna, ayna olan beyaz kıl, paslanmış ayna, ayna gibi yansıtıcı ve aydınlatıcı olan güneş, güzelliğin aynası olan sevgili yüzü, toprağın ibret gösterici kederli aynası, Allah'ın güzelliğinin aynası, aynanın arkası gibi kararmış olan gönül, üflemekle asla temizlenemeyen ayna, gökyüzünün sırtını gösteren ayna, nemli topraktan çıkan ayna, el için işleyen parmak olan ayna, temiz tutulan ve can yüzünü gösteren gönül aynası pas tutan ve kimseye yüz göstermeyen ayna, feleğin üzerindeki ay olan ayna, sabahın doğudan çıkardığı ayna.*

من آن آیینه معنی نمایم

که از مرآت دل زنگی زدایم

Ben o manayı gösteren aynayım
Gönül aynasından pası temizleyenim

***K** 52/14-334*

چو زنگ دورهمی دار سیف فرغانی

ز روی آینه دل جلای اندیشه

Ey Seyf-i Fergânî pas gibi etrafından temizle
Gönül aynasının üzerinden düşünce cilasını

***K** 56/16-462*

گرچه دودش بر نمی آید ز سوز عشق تو

آتش اندر سینه دارد همچو مجمر آینه

Her ne kadar senin aşkının ateşinden duman çıkmıyorsa da
Aynanın sinesinde tıpkı mangal gibi ateş vardır

***K** 65/23-638*

عاشق رویت به دم آیینه‌ها روشن کند

وز دم این دیگران گردد مکدر آینه

Aşık senin yüzünü aynaların buğusunda aydınlatır
Bu diğerlerinin nefesinden kirlenir ayna

***K** 66/23-650*

از دل روشن برای روی چون تو دلبری

همچو خون از رگ برون کردم به نشتر آینه

Aydınlık gönülden senin gibi güzelin yüzü için
Tıpkı kan gibi damardan akıttım aynayı

***K** 66/23-665*

2.5.19.4. Aynalık

Aynalık, içinde aynanın saklandığı, korunduğu ayna kutusu anlamında ve bir kere anılmıştır.

سیف فرغانی دلت آیینه دان مهر اوست

از درون چون صبح روشنگر برآور آینه

Seyf-i Fergânî senin gönlün onun sevgisinin aynalığıdır
İçinden apaydınlık sabah gibi çıkar aynayı

***K** 67/23-668*

2.5.19.5. Balta

Üç beyitte anılan balta, iki beyitte bir ev eşyası olarak anılmakta ve bir beyitte de deyimsel kullanımla anılmaktadır.

که کار او نبود غیر چوب خاییدن

وگر ز ارّه نهی بر لب تبر دندان

O, ağaç çiğnemekten başka bir işe yaramaz
Testere gibi baltanın ağzına diş taksan da

***K** 95/40-1309*

2.5.19.6. Bayrak

Bağımsızlığın, iradenin, varlığın ve var olmanın timsali olarak sembolik önemi haiz eşyalardan olan bayrak, Seyf'in şiirinde de çokça kullanılmaktadır. Bazen bayrak, bazen sancak olarak anılır. Seyf'in şiirinde Allah'ın dininin hakim olması için dua

edilir ve bu dualar *biz hikayeleri hazret-i Hak'a göndermişiz, düşmanı yenmesi ve bayrağını dikmesi için* şeklinde ifadeye dönüştürülür. Fergânî'nin şiirinde bayrağın anıldığı diğer kullanımlar şu şekildedir: *evliya safında büyüklüğün sancağı, bu şiirlerde sevgili zikredilerek gül sancak yapılır bu seherlere, gül goncası gibi kendi sancağını, çabucak sarmaz, şahın sancaktarı, sancağı öne götürür, toğrağın sancağı rüzgârsız yükselmez, İslâm bayrağı boynu büküktür, güzellik memleketinde bir sancak vardır, resmiyet sancağı aşkı yasaklamıştır, sultanın yardımı için şeriat uygundur ve Nebevî sünnetten Kur'an'ın sancağı uygundur*.

ما قصه ها بحضرت حق رفع کرده ایم

از بهر کسر دشمن و نصب لوای تو

Biz hikayeleri hazret-i Hak'a göndermişiz
Düşmanı yenmesi ve bayrağını dikmesi için

***K** 106/46-1558*

اگر مرد راهی قدم پس منه

سپه دار شاهی علم پیش بر

Eğer yolu amaçlıyorsan geri adım atma
Şahın sancaktarısın sancağı öne götür

***K** 124/62-1979*

رایت اسلام سر شکسته ازیرا

دولت دین پیر و بخت کفر جوان بود

İslâm bayrağı boynu bükük, bu yüzden
Dinin bahtı yaşlı ve küfrün şansı genç idi

***K** 129/65-2062*

که بهر نصرت سلطان شرع در خوردست

ز سنت نبوی با لوای قرآن تیغ

Sultanın yardımı için şeriat uygundur
Nebevî sünnetten Kur'an'ın sancağıyla kılıç

***K** 157/84-2731*

2.5.19.7. Bileyi Taşı

Üç beyitte karşılaşılaşılan, kılıç, hançer ve bıçak gibi kesici aletleri keskinleştirmekte kullanılan bileyi taşı, üçünde de gerçek anlamında kullanılmıştır.

همت ما را نفاد از عشق اوست

تیزی تیغ از فسان آید همی

Bizim himmetimizin yok oluşu onun aşkındandır
Kılıcın keskinliği bileyi taşındandır daima

***K** 139/71-2296*

2.5.19.8. Bilezik

İki beyitte söz konusu edilen bilezik, ilkinde gerçek anlamında kullanırlırken ikinci beyitte bir benzetme dolayımında anılmaktadır.

سراپای زیبا کند مر تو را

چو ساعد ز یاره چو دست ازنگار

Baştanbaşa güzelleştirsin seni
Bileğin bilezik ve elin nakışla güzelleştiği gibi

***K** 75/32-847*

2.5.19.9. Boncuk

Şiirlerde üç beyitte anılan boncuk, gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Bedehşan at boncuğu üretimiyle ünlüdür, oraya at boncuğu göndermek yakışık almaz. Diğer iki kullanım da *beyaz boncuk* ve *boncuk fiyatı* gibi kullanımlardır. Şaire göre boncuk ucuzdur ve cevher boncuk fiyatına satılmamalıdır.

بخندد بسی معدن لعل بر من

که خرمهره سوی بدخشان فرستم

Yakut madeni bana çokça güler
Zira Bedehşan'a at boncuğu gönderirim

***K** 110/51-1660*

2.5.19.10. Boru

Sadece bir beyitt anılır. *Atık su borusu* şeklindeki kullanım, dönemin şehircilik anlayışı ve Aksaray şehri hakkında da ciddi firkir vermektedir. Örnekten de anlaşıldığına göre çatılardan yağmur sularını akıtmak üzere *atık su boruları* döşenmektedir.

بام گردون زابر چون بالاترست

بی نیاز از ناودان آید همی

Gökyüzünün çatısı buluttan yüksek olduğu için
Minnet etmeksizin atık su borusundan gelir daima

***K** 139/71-2286*

2.5.19.11. Cam

Özellikle sevgilinin evi başta olmak üzere benzer bir ilişki kurulan evlerin yahut herhangi bir bağlamda bir husumet oluşmuş kişilerin evlerinin camlarının taşlanması, kırılması yaygınlıkla karşılaşılan bir serserilik, bir saldırı durumudur. Bu işin genellikle sarhoşlar tarafından yapılan ucuz bir eylem olduğu da bilinir. Şiirde sevgilinin camlarının işlemeli yıldız camlar olduğu anlaşılmaktadır. Selçuklu döneminde cam sanatının oldukça geliştiği bilinmektedir. Bu örnek de bu gelişmişliği göstermektedir.

شراب شوق توم مست کرد و خواهم زد

بدست عربده بر شیشه‌های اختر سنگ

Seni arzulamanın şarabı sarhoş etti beni
Nara çekerek yıldız camlarına taş atacağım

***K** 92/39-1258*

2.5.19.12. Civa

Civa, şiirde gerçek anlamının dışında bir benzetme dolayımında anılır ve güneşin civa gibi eriyeceğinden bahsedilir.

با تاب همچو آتش اگر چند زرگر است

سیماب گردد از فزع اکبر آفتاب

Ateş gibi parıldamayla gerçi kuyumcudur
En büyük korkudan civa olur güneş

***K** 89/37-1178*

2.5.19.13. Cübbe

İmamların namaz kıldırırken giydikleri özel bir giysidir. Bu şiir cübbe giyme geleneğinin altıncı yüzyılda da olduğunu göstermektedir.

ای بدستار و بجبه گشته اندر دین امام

ترک دنیا کن که نبود جبه و دستار دین

Ey sarık ve cübbe ile dinde imam olan
Dünyayı terk et zira cübbe ve sarıkla din olmaz

***K** 179/107-3146*

2.5.19.14. Çadır

Yerleşik bir hayat yaşayan şairin şiirinde çokça anılan göçebe yaşam kültürünün bir parçası olan çadırın gerçek anlamıyla değil hep bir benzetme bağlamında kullanıldığı görülmektedir. Çoklukla mecazen kullanılmaktadır.

مگو درین خیمه بی ستون

که در خرگهی ترکمانی خوشست

Deme ki bu sütunsuz çadırda (yaşamak)
Bir Türkmen çadırındaymışsın gibi güzeldir

***K** 72/29-792*

2.5.19.15. Çakmak

Sadece bir beyitte kullanılan çakmak, gerçek anlamına göndermeyle gerçek anlamı dışında *inayet çakmağı* şeklinde bir kullanımda anılmaktadır.

گر بجَهَد آتشی ز زند عنایت

سوخته دل بپیش او برو در گیر

Eğer bir ateş sıçrarsa inayet çakmağından
Gönlü yanmış olarak onun yanına git ve kapıyı kapat

***K** 165/92-2866*

2.5.19.16. Çan

Deve boyunlarına asılan çan veya kilise çanı olarak bilinen ses çıkaran alet, Fergânî Divanı'nda da bu iki anlamıyla ve bir benzetilen olarak kullanılmıştır.

من اشتر دل اگر یابم ترا در گردن آویزم

جرس وار و کنم هردم ز درد دل فغان روشن

Kötü kalpli /deve kalpli beni eğer bulursa seni boynuna asacağım
Çan gibi ve daima gönül derdinden ah u figan ederim apaçık

***K** 135/70-2205*

الا ای بی خبر چون اشتر مست

که خوانی چون جرس هرزه درایم

Sen ey sarhoş deve gibi habersiz olan
Çan gibi zırvalarım diyorsun bak

***K** 53/14-358*

گردن ناقه صالح بجرس لایق نیست

چون شتر بارکش و همچو جرس بانگ مدار

Salih'in devesinin boynu çana layık değildir
Yük çeken deve ve çan gibi böğürme

***K** 79/33-949*

گر بقو الان آن حضرت فرستی شعر خود

نزد آواز جلاجل بانگ هاون می بری

Eğer sen o hazretin şiir okuyucularına şiirini gönderirsen
Çan sesinin yanına havan sesi gönderirsin

***K** 170/98-2963*

2.5.19.17. Çanta

Tek beyitte anılan çanta, bir arada geçinme vurgusuyla aynı çantaya konan ekmek ve kamçı benzetmesi bağlamında deyimsel olarak kullanılmıştır.

نفس سرکش چون تواند ساخت با اندوه عشق

کی تواند خورد اگر با سک بود نان در جوال

İsyankar nefs aşk derdiyle nasıl geçinebilir
Ekmek kamçıyla çantada olursa nasıl yiyebilir

***K** 167/94-2901*

2.5.19.18. Çarık

Deriden yapılan ve ayakkabı olarak kullanılan çarık, burada da gerçek anlamıyla kullanılmıştır.

سر نهم در ره عشق تو بجای پالیک

نه چنانم که قدم باز شناسم از سر

Çarık yerine senin aşkının yoluna baş koyayım
Ayağı baştan ayırabilecek durumda değilim

***K** 119/57-1841*

2.5.19.19. Çarşaf

Herhangi bir şeyi örten örtü veya vücudu örten örtü anlamında kullanılan çarşaf, bir beyitte ve hicab örtüsü anlamında kullanılmaktadır.

چون تو عروس سر ز افق برنیاورد

زین پس ز شرم روی تو بی چادر آفتاب

Güneş sen gelin gibi başını ufuktan çıkarmaz
Bundan sonra yüzünün utancından çarşafsız bir şekilde

***K** 89/37-1174*

2.5.19.20. Çeşme

Çeşme, şiirde su kaynağı, pınar, musluk gibi bilinen anlamlarıyla değil daha çok mecaz anlamıyla kullanılmıştır. *Bulut çeşmesi, berrak çeşme* kullanımlarının ikisi de benzetme ve mübalağa bağlamında benzetilen olarak kullanılmıştır.

دلم از عشق پرنورست و شعر از وصف تو نیکو

زلال از چشمه دان صافی شراب از جام دان روشن

Gönlüm aşk ile ışık doludur ve şiir senin övgünle güzel
Çeşmeden daha berrak bil saf şarabı kadehten parlak bil

***K** 136/70-2226*

2.5.19.21. Çivi

İki beyitte anılan çivi, her ikisinde de gerçek anlamının ötesinde mecaz ve deyim anlamıyla kullanıldığı görülmektedir.

چون ازین شیوه سخن طبع تو فصلی پرداخت

بعد ازین بر در این باب بزن مسماری

Bu tarz sözlerle bir süre uğraştığından
Bundan sonra bu kapıya bir çivi çak

***K** 50/12-308*

2.5.19.22. Çömlek

Dört beyitte anılan çömlek, hiçbirinde gerçek anlamıyla kullanılmazken, gerçek anlamına göndermeyle bir benzetilen olarak ve deyim anlamıyla kullanılmıştır.

بنزد تو زر سلطان سفال رنگین است

از آنکه گوهر نفس است در خزانه تو

Senin yanında sultanın altını çömlek renklidir
Zira kendi cevherindir senin hazinendeki

***K** 111/52-1687*

2.5.19.23. Çul

Bir tek beyitte ve gerçek anlamı dışında mecazen ve mübalağalı oalrak kullanılmıştır.

پلاسی که عشق افگند دربرت
که باشد به از خلعت شهریار

Aşkın sana örttüğü çul
Sultanın kaftanından daha iyidir

***K** 75/32-846*

2.5.19.24. Çuval

İki beyitte kullanılan çuval ikisinde de gerçek anlamı dışında mecazi bir benzetilen olarak anılmaktadır. Kullanımlardan hareketle o dönemde çuvalın fakir elbisesi ve bir ölçü birimi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

چون خانۀ نهادت زین دانه خالی آمد
گر جامه شعر پوشی چون کاه در جوالی

Şans evin bu daneden boş çıktığında
Yün elbise giysen de çuvaldaki saman gibisin

***K** 107/47-1582*

2.5.19.25. Davul

Bir beyitte anılan davul zafer ve fetih sonrasında halka zaferi duyurmak ve halkla sevinci paylaşmak için çalınırdı. Burada da bu anlamıyla kullanılmıştır.

کجا سماع کند بانگ کوس فتح و ظفر
سپهبدی که دهد در وغا بکوران تیغ

Zafer ve fetih davulunun sesini nasıl duysun
Savaşın kızıştığı anda körlere kılıç veren kumandan

***K** 157/84-2740*

2.5.19.26. Define / Hazine

Seyf'in şiirinde çokça anılan define hem gerçek anlamıyla hem de benzetilen olarak ve mecaz anlamıyla kullanılmaktadır. En yaygın kullanım *Kârûn* ve *hazineleri* bağlamındaki kullanımdır ve Seyf'in şiirinde de aynı şekilde kullanılmaktadır. Bu kullanımların çoğunluğunun da manevi yahut tasavvufi anlamdaki kullanımlar olduğu görülmektedir. Seyf-i Fergânî'nin şiirindeki hazineye dair örnek kullanımlar şu şekildedir: *senin hazinendeki kendi cevherindir, sevgilinin söz hazinesi, söz hazinesi için ağzın düğümlenmesi, karınca hazineleri, manalar hazinesi, sırlar*

hazinesi, hikmet hazinesi, vuslat hazinesi, Hakk'ın hazinesi, lafızların anlamları cevher hazinesi, bir hazine gibi olan oğul, din sırlarının hazinesi, yıkıntının hazinesi.

چو دلبرم سر درج مقال بگشاید

ز پسته شکرافشان زلال بگشاید

Sevgilim söz hazinesinin ucunu açınca
Şeker saçan ağzından tatlı sular akar

***K** 122/61-1922*

2.5.19.27. Değirmen

Üç beyitte anılan değirmenin üç kullanımda da gerçek anlamının dışında bir benzetme bağlamında benzetilen olarak kullanıldığı görülmektedir.

دانه دل پاک کردم همچو گندم با همه

آسیاسنگی اگر بر سر بگردانی مرا

Gönül tanesini temizledim buğday gibi bütün
Bir değirmen taşı ile eğer üzerinde dönderirsen beni

***K** 104/45-1535*

2.5.19.28. Dizgin

Üç beyitte anılan dizgin kelimesinin gerçek anlamının dışında daha çok fonksiyonu itibariyle kontrol etmek anlamında deyimsel olarak kullanıldığı görülmektedir.

چون عشق لجام بر سرت کرد

دیگر نروی گسسته افسار

Aşk başına dizgini geçirdiğinde
Artık yularından kurtulup gidemezsin

***K** 82/34-1024*

2.5.19.29. Depo/Anbar

Dört beyitte anılan anbarın kullanımlarına bakıldığında ilkinde *bu tarladan kimse bir depo doldurmaz derken* kastedilen dünya, ikincisinde *yeryüzü karınca deposu* derken yoğunluk, kesretten kinaye, üçüncü beyitte *buğday ve kıtlıktaki anbar* derken gerçek anlamıyla kullanılmıştır, son beyitte kullanılan *kim bir gün bu anbardan fare gibi bir tane yediyse* dizesinde de mecazi bir kullanım dikkat çekmektedir.

ظاهر آنست که بی زاد و تهی دست رود

گر ازین مزرعه کس پر نکند انباری

Görünen odur ki azıksız ve eli boş gider
Bu tarladan kimse bir depo doldurmaz ise

***K** 49/12-278*

2.5.19.30. Duvar

Altı beyitte anılan duvar kelimesinin bütün kullanımlarda gerçek anlamıyla anıldığı görülmektedir. Duvar mefhumunun geçtiği kullanımlarda *üstüne diken koyulan duvar, tenlerin ve yüzlerin sevgilinin kapı tozuyla, duvarın üzerinde ruh ve mana bulması, duvar gibi düşmek, yabancılar tarafından duvara yazılan yazı, şekil dolu duvarlar, çifte ile vurularak kapı açılan duvar* gibi ifadeler dikkat çeker.

بتماشای گلستان رخت آمده ایم

در اگر وانکنی خار منه بر دیوار

Senin yanağının gül bahçesini izlemeye gelmişiz
Eğer kapıyı açmazsan bari duvarın üstüne diken koyma

***K** 68/25-707*

2.5.19.31. Eyer

Dört beyitte tesadüf edilen eyer, *aslanın ve eşeğin sırtındaki eyer*, hükümlerin ve suçluların birer binek gibi eğer altına girmeleri, *feleğin vahşi atının eyerin altına gelmesi, atın eyerlenmesi* gibi kullanımlarda anılmaktadır.

دل از غم تو میل بشادی کجا کند

زین کی ز پشت شیر نهد بر خر آفتاب

Gönül senin derdinden nasıl mutlu olsun
Eyeri aslanın sırtından alıp eşeğin sırtına nasıl koysun güneş

***K** 89/37-1144*

2.5.19.32. Elek

Tek beyitte anılan elek, gerçek anlamının dışında bir benzetme bağlamında benzetilen olarak kullanılmıştır.

محبت کار چون تو کوردل نیست

سرشک از چشم پرویزن نیاید

Muhabbet sen gibi duygusuzun işi değildir
Elek gibi gözden gözyaşı gelmez

***K** 65/22-621*

2.5.19.33. Emzik

Sevgiliye olan özlemi anlatmak için kurulan bir benzetmede gerçek anlamına göndermeyle bir benzetilen olarak kullanılmıştır.

چو دست می ندهد لعل او، از آن حسرت

همی مکیم چو طفلان شیرخوار انگشت

Onun yakutu elvermediği için, o hasretten
Emzikli çocuklar gibi parmağımızı emiyoruz

K *143/74-2389*

2.5.19.34. Etek

Etek, farklı kullanımlarının da olmasından hareketle giyim kuşam maddesinin dışında özel eşyalar arasına alındı. Seyf'in şiirinde büyük çoğunlukla gerçek anlamında bazen de gerçek anlamına göndermeyle deyimsel olarak kullanıldığı görülmektedir. Dönem alışkanlığı gereği *etek bir ölçü birimi, biri taşıma aracı* olarak da kullanılmaktadır. Bu bağlamda *sen getir eteğini ve götür goncayı* dizesi bu kullanım alışkanlığına örnektir. Usul erkan, adab erkan bilmek, haddini bilerek oturup kalkmak anlamında *ayağı eteğin ipinde ve eli de yendedir, otur bir köşeye ve eteğinin altına çek ayağını* dizeleri örnek olarak verilebilir. Diğer kullanımlara örnekler de şunlardır: *rüzgârla eteğini çeke çeke gelmek, elin gülün eteğine uzanması, eteğin ayağa öpücük vermesi, ayağın eteği öpmesi, çamurdan eteğini sakınmak, sevgilinin eteğini zafer eliyle almak…*

در آن دم که شاخ آستین برفشاند

همی آر داماں و می بر شکوفه

Dal kollarını sıvadığı zaman
Sen getir eteğini ve götür goncayı

K *95/41-1323*

کار تو نیست عشق، برو زو بدار دست

بنشین بگوشه‌یی و بدامن در آر پای

Senin işin değildir aşk, git ondan çek elini
Otur bir köşeye ve eteğinin altına çek ayağını

K *141/73-2339*

سر بر فلک برد ز علو آنکه مر ترا

چون دامن تو بوسه دهد یک دو بار پای

Bir kere seni öpenin yükselerek feleğe erer başı
Senin eteğinin bir iki kez ayağına öpücük vermesi gibi

K *142/73-2352*

2.5.19.35. Eşik

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde çokça anılan eşik, aşığın daima gözyaşı döktüğü, uzun süreler beklediği, oraya erişebilmek, yüz sürebilmek için yalvardığı, yakardığı, dualar ettiği yerdir. Aşık o eşiğe varıp sevgilin köpeğiyle sohbet etmeyi büyük bir lütuf olarak kabul etmektedir ve bu nedenle de zaman zaman eşik mehfumu aşık ve köpek ile birlikte kullanılmıştır. Şiirlerdeki şu kullanımlar da bu duruma örneklik teşkil etmektedir: *Gönül dişlerini kapının eşiğine geçirmiş bir köpektir, sevgilinin eşiğinin önünde oturmak, gelip başını sevgilinin eşiğine koymak, sevgilinin eşiği*

sevgilinin aşıklar içindir, kapı gibi bu eşiğin üzerine oturmak, eşikte çokça secde etmek, ayağını eşikten içeriye atmak, eşikte secdeye gitmek, sevgilinin gelmesiyle eşiğin de Musa'nın eli gibi aydınlanması, her zaman sevgilinin eşiğine oturmak, sevgilinin eşiğinin önünde yeri öpmek, köpek gibi eşiğe başını koymak, sevgilinin eşiğinden gökyüzüne kadar sadece dört parmak mesafe vardır, köpek gibi sevgilinin eşiğinin üstünde olmak, sevgilinin eşiğinde ölmek, köpek gibi eşikte kalmak…

ز خوان لطف تو از بهر استخوانی دل

سگیست دوخته بر آستان در دندان

Senin lütfunun sofrasından bir kemik almak için gönül
Dişlerini kapının eşiğine geçirmiş bir köpektir

K *94/40-1298*

پای اگر زآستان درون بنهد

همچنین سر بر آستان برود

Ayağını eşikten içeriye atarsa eğer
Aynı şekilde eşikte secdeye gider

K *131/67-2139*

مفتاح فتح خواهی در دست خود، چو سگ

بر آستانه نه سر و بیرون گذار پای

Açma anahtarını kendi elinde istersen eğer
Köpek gibi eşiğe koy başını ve dışarı koy ayağını

K *142/73-2367*

بپای وهم بپیمودم این قدر باشد

از آستان تو تا آسمان چهار انگشت

Şüphe ayağı ile yürüdüm bu kaderdir
Senin eşiğinden gökyüzüne kadar dört parmaktır

K *144/74-2409*

گرت بتیغ برانند سیف فرغانی

مرو ازین درو بر آستان یار بمیر

Eğer seni kılıç ile kesseler Seyf-i Fergânî
Gitme buradan dışarıya sevgilinin eşiğinde öl

K *178/106-3142*

2.5.19.36. Falaka

Tek bir beyitte anılan falaka, gerçek anlamının dışında bir benzetmede benzetilen olarak kullanılmaktadır.

شاهی بپشت گرمی روی تو میکند

بر رقعه فلک ز رخ انور آفتاب

Bir şah senin yüzünün sıcaklığının ardından
Güneşin ışıltılı yanağından bir parçayı falakaya yatırıyor

K *87/37-1124*

2.5.19.37. Fanus

Tek beyitte anılan fanusun gerçek anlamında, muma göre daha korunaklı olması bağlamında toplumsal sınıf farkını yansıtmak üzere kıyas için kullanıldığı görülmektedir.

بادی که در زمانه بسی شمعها بکشت

هم بر چراغدان شما نیز بگذرد

Şu devirde çokça mum öldüren rüzgâr
Sizin fanusunuzdan da geçer

K *171/100-2987*

2.5.19.38. Fırça

Tek beyitte anılan fırçanın resim fırçası olduğu anlaşılmaktadır zira şiirde bu anlamıyla kullanılmıştır. Bu beyit de şairin güzel sanatlarla olan ilişkisine örnektir.

آنکه با نقاش کُن بر لوح هستی زد قلم

در نگارستان دنیا صورتی یابد چنین

Fırça ile varlık lehvasına kalem vuran
Dünya bahçesinde böylesine bir resim bulur

K *127/64-2028*

2.5.19.39. Hallaç yayı

Tek beyitte anılan hallaç yayı bir göndermeyle ve ok yayı ile ilişkilendirilerek anılmaktadır. Her iki yayın kullanım amacının farklılığından hareketle kurulan bir benzetmede anılmaktadır.

نه از بهر عشقست طبع دورنگ

نه از بهر تیرست قوس نداف

Aşk yüzüden değildir iki renkli mizaç
Ok için değildir hallacın yayı

K *67/24-679*

2.5.19.40. Halı

Seyf-i Ferganî'nin şiirinde çokça anılmakta olan halının hem gerçek anlamında hem de mecaz anlamında, bazen de özellikle motiflerine göndermeyle bir benzetilen olarak kullanıldığı görülmektedir. Seyf-i Ferganî'nin şiirinde *şahın iyilik halısı, halı motifindek hal şifreleri, sevgilinin sarayının halısı, yeryüzü halısının üzerine oturan dağ, sultanların halısı, mahşere kadar halının bir köşesinde kalmak, aldatma halısı,*

halısız hankâh, halının üstüne düşen tavan, halının üstündeki eşek gibi kullanımlarda bu anlam evreleri görülebilmektedir.

از علمهای قالی اصلاح حال می کن

تا رمزهای حالی دانی ز نقش قالی

Sözde kalan ilimlerden halini ıslah et
Halı motifinden hal şifrelerini bilmen için

***K** 107/47-1583*

بر گوشه بساط بقا ماند تا بحشر

نام ترا ازین سخن پایدار پای

Halının bir köşesinde kalır mahşere kadar
Senin adın da bu sözde kalır sonsuza kadar

***K** 142/73-2384*

ز آن همی ترسم که ناگه سقف بر فرش اوفتد

خانۀ دین را که بس باریک شد استون عدل

Ansızın tavan halının üstüne düşer diye korkuyorum
Zira şu din evinin çok inceldi adalet sütunu

***K** 162/88-2807*

2.5.19.41. Hasır

Tek beyitte anılan hasır, gerçek anlamının dışında bir benzetilen olarak kullanılmaktadır.

فرش سرایت اطلس چرخست چون سزد

اینجا سریر قدر تو بر بوریای خاک

Senin sarayının halısı feleğin atlası olduğu için
Burada senin kudret tahtın toprak hasırın üstüne yakışır

***K** 125/63-1986*

2.5.19.42. Havan

Havan, şiirde üç yerde anılmakta ve üçünde de gerçek anlamının dışında, göndermeyle, deyimsel olarak kullanıldığı, özellikle fonskiyonu ve sesi itibariyle bir benzetilen olarak kullanıldığı görülmektedir.

کجا در چشم مردم باشدش جای

چو سنگ سرمه در هاون نیاید

Nasıl halkın gözünde yer edinebilsin
Zira sürme taşı havanda olmaz

***K** 65/22-628*

سر تو چون بن هاون بکوفتن شاید

و گر بود بمَثَل جمله مغز چون سرسیر

Senin başını havanın dibi gibi döverler
Misal bütün beynin sarımsak başı gibi olur

***K** 116/55-1777*

گر بقو الان آن حضرت فرستی شعر خود

نزد آواز جلاجل بانگ هاون می بری

Eğer sen o hazretin şiir okuyucularına şiirini gönderirsen
Çan sesinin yanına havan sesi gönderirsin

***K** 170/98-2963*

2.5.19.43. Gemi / Kayık

Fergânî'nin şiirinde yer yer anılan gemi ve kayık, kelimeleri hiçbir bir yerde gerçek anlamıyla kullanılmamıştır. Her kullanımda gerçek anlamlarına göndermeyle oluşturulan deyimler ve benzetmeler bağlamında kullanıldığı görülmektedir. Seyf'in şiirindeki şu kullanımlar bu ifadeleri doğrular niteliktedir: *denizler geçen şeriatın gemisi, Ahmedi bir sünnet olan gemi, feleğin gemisi çatlatan kahır dalgası, Nuh'un gemisi, din gemidir, gamzenin kayık olması, vecde gelip gemi gibi denizde akmak.*

فگنده درو هر کسی زورقی

نه چون کشتی شرع دریاگذر

Herkes ona bir kayık atmış
Denizler geçen şeriatın gemisi gibi değil ama

***K** 76/32-876*

مگر کشتی سنت احمدی

که بحریست پر لولو شاهوار

Gemi Ahmedi bir sünnettir
Şahlara layık inci dolu bir denizdir

***K** 76/32-878*

از موج قهر کشتی گردون کند شکاف

وز سیر باز ماند چون لنگر آفتاب

Kahır dalgasıyla feleğin gemisi çatlar
Dümen gibi seferden geri kalır güneş

***K** 89/37-1179*

2.5.19.44. Gerdanlık

Gerdanlık, hem gerçek anlamıyla hem de mecaz ve benzetmeler bağlamında kullanılmaktadır.

چو دستار ریاست بر سر تست

ترا این طوق در گردن نیاید

Başkanlık sarığı başında olduğu için
Bu gerdanlık senin boynuna yakışmaz

***K** 65/22-622*

دهانت دیدم و بر عقدِ دُر زدم خنده

که هست دُرج دهان ترا گهر دندان

Ağzını gördüm ve inci gerdanlığa bastım kahkahayı
Senin mücevher kutun olan ağzında bir cevherdir diş

***K** 94/40-1302*

این تاج لایق سر من باشد ار مرا

گردون بطوق من علینا در اوفتاد

Bu tac benim başıma layık olur eğer
Felek men 'aleyna[150] gerdanlığına düşerse

***K** 117/56-1803*

حرص زرگر کم بدی در تو عروس ملک را

گوش عقد در شدی از لؤلؤی مکنون عدل

Sende kuyumcu hırsı az olsaydı saltanat gelininin
Kulağı adaletin saklı incisinden yapılan inci gerdanlık olurdu

***K** 163/88-2821*

از نامه خود طویلهٔ دُر

در گردن روزگار کردی

Kendi mektubundan inci gerdanı
Zamanın boynuna taktın

***K** 189/118-3363*

2.5.19.45. İğne

Tek beyitte anılan iğne, gerçek anlamına göndermeyle deyimsel bir göndermede kullanılmaktadır.

سوزن گم شده است در ره هجر

این تن همچو رشته یکتاهم

Ayrılık yolunda kaybolmuş iğnedir
Bu biricik urgan gibi tenim

***K** 71/28-766*

2.5.19.46. İp

Yoğun kullanılan mefhumlardan birisi olan ipin gelenek olduğu üzere mecazi kullanımı ön plana çıkmaktadır. Seyf'in şiirinde en çok Kurânî bir ifade olan *sapasağlam ip* anlamındaki *habl'ul-metin* olarak anılan ipin sır için, gözyaşı için benzetilen olarak kullanıldığı görülmektedir. İp aynı zamanda tutsak etme aracıdır ve bu anlamda da yârin zülfüyle ilişkilendirilerek kullanılmaktadır. İpten kurtulmak özgürlük demektir.

[150] **Men 'aleyna:** Rahman suresi 26. Ayette geçen yerin üstünde ne varsa fanidir ifadesine gönderme olarak kullanılmıştır.

لعل او شهد شفا و نطق او شمع هدی

روی او نور مبین و زلف او حبل المتین

Onun yakutu şifa balıdır onun sözü yol gösteren mumdur
Onun yüzü apaydınlık bir ışık ve onun zülfü sapasağlam bir iptir

***K** 127/64-2038*

اشک من بر سوزن مژگان من

چون در اندر ریسمان آید همی

Benim göz yaşım benim kirpiklerimin iğnesinin üzerinde
İp gibi dizilir gelir daima

***K** 137/71-2255*

وز گشاد دل که در بند غمست

چون رها شد بر نشان آید همی

Gam bendinde bağlı olan gönül ipten kurtulunca
Kurtulur kurtulmaz hedefe gelir daima

***K** 138/71-2264*

با چنین ضعف یقین بر تو توکل چون کنیم

قوت حبل المتین از ریسمان تا کی خوهیم

Böylesine bir zaafla sana nasıl inanalım nasıl tevekkül edelim
Hablu'l-metinin[151] gücünü ne zamana kadar urgandan bekleyelim

***K** 170/99-2969*

بعشق بازی با قید زلف مه رویان

دل سیاه تو غازیست بر رسن مشغول

Ay yüzlülerin zulüfünün zindanında aşk oyunu ile
Senin kara gönlün ipte meşgul olan bir cambazdır

***K** 177/105-3109*

2.5.19.47. İpek

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde sıklıkla anılan bir mefhum olan ipek, klasik şiirde gelenek olduğu üzere *yumuşak olması, parlak olması, değerli olması* gibi özellikleri itibariyle özellikle saçın ve sesin benzetileni olarak kullanılmaktadır.

چو بر رباب غزل پرده‌ساز شد طبعت

بچنگ زهره بریشم دهد چغانه تو

Senin şiirin gazel rübabına ses verince
Zührenin avucuna ipek verir senin sazın

***K** 111/52-1682*

چون لب معشوق از شیرینی نامش گزد

در کتابت مرزبان خامه را دندان شین

Sevgilinin dudağının tatlılıktan adını ısırması gibi

---

[151] **Hablu'l-metîn:** Sağlam ip demektir. Kur'an-ı Kerim'de Al-i İmran suresindeki ayette Hablu'l-llah şeklinde geçmektetir. Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın. Al-i İmran/103.

Senin kitabında da ipeğin kenarını ısırır şinin dişi

***K** 127/64-2040*

دین بنزد مؤمن از دینار و دیبا بهترست

کافری گر نزد تو از دین بود دینار به

Müminin indinde din dinardan ve ipekten daha iyidir
Sen kafirsin eğer senin yanında dinar dinden daha iyi olursa

***K** 155/83-2654*

2.5.19.48. Kadeh

Genel olark klasik şiirde adet olduğu üzere Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de kadeh en çok kullanılan eşya isimlerinden birisidir. Kadeh kelimesi gerçek anlamıyla kullanılırken öte yandan tarihsel süreç içerisinde yüklendiği ilave anlamlar ile bir mecaz dairesinde de çokça anıldığı görülmektedir. Kadeh, atasözleri ve deyimlere de en çok malzeme olan kelimelerden birisidir. Seyf'in şiirinde kadehin, şu kullanımları dikkat çekmektedir: *sevgilinin dudağına benzeyen şarap kadehi, kainatın karanlık kadehi, aşk şarabı doldurulan kadeh, şarap kadehi, vuslat kadehi, ayın elindeki kadeh, kadehin içindeki güneş, kadehe taş deyince yeryüzünün şarap içmesi, aşk kadehi, Cemşid'in kadehi, içki kadehi, mutluluk kadehi, altın kadeh, parlak kadeh, yakut dudağın ucundaki kadeh, taşın altındaki kadeh…*

بی رخت مه ندید برج جمال

بی لبت می نداشت ساغر حسن

Senin yanağın dışında ay güzellik burcunu görmedi
Senin dudağın dışında şarap kadeh görmedi

***K** 58/17-474*

بفروخت در زجاجه تاریک کاینات

مصباح نور اشعه خورشید منظرش

Kainatın karanlık kadehine sattı
Güneş ışınına benzeyen lambayı

***K** 59/18-499*

صافی درون چو شیشه و روشن شود چو می

هر که شراب عشق در آمد بساغرش

İçi şişe gibi berrak ve aydınlık olur şarap gibi
Kadehine aşk şarabı dolanların

***K** 60/18-509*

در دل خسته من جام شراب عشقش

آنچنان کرد سرایت که دوا در بیمار

Benim yorgun gönlüme onun aşkının şarabının kadehi
Öylesine sirayet etti ki tıpkı ilacın hastayı etkilemesi gibi

***K** 68/25-694*

بجز جان صافی و ازجام وصل

شراب حقیقت درو کرده کار

Temiz can dışında ve vuslat kadehinde
Hakikat şarabı ona işlemiş

***K** 76/32-887*

2.5.19.49. Kafes

Kafes, klasik şiirde yoğun kullanılan mefhumlardan birisidir. Seyf'in şiirinde de hem gerçek anlamıyla hem de mecaz anlamıyla kullandıldığı görülmektedir. Özellikle göğüsü anlatan *karanlık kafes* kullanımı yaygın olarak kullanılmaktadır.

کندر سر بریده چو طوطی در قفس

می گفت ذکر بلبل دستان سرای تو

Kafesteki papağan gibi başı kesilirken
Destan okuyan bülbülün zikr ediyordu

***K** 106/46-1568*

ازین تیره قفس بر پر که مر سیمرغ جانت را

نماند بال طاوسی درین زاغ آشیان روشن

Bu karanlık kafesten senin canının simurgunun kanadında
Kalmaz bir tâvus kanadı bu karga yuvasında açıkta

***K** 137/70-2245*

مرغ کو را جای اندر باغ باشد چون درخت

گر بگیری ور بداری در قفس آسوده نیست

Yeri ağaç gibi bahçenin ortasında olan kuşu
Alır da kafese koyarsan huzurlu değildir

***K** 163/89-2831*

2.5.19.50. Kaftan

Sadece bir beyitte anılan kaftan, bir sultan giysisi olarak ancak bir benzetme bağlamında kullanılmıştır.

پلاسی که عشق افگند دربرت

که باشد به از خلعت شهریار

Aşkın sana örttüğü çul
Sultanın kaftanından daha iyidir

***K** 75/32-846*

2.5.19.51. Kamçı

Şair, kamçıyı şiirde genellikle gerçek anlamında kullanmazken sadece bir beyitte gerçek anlamına göndermeyle kullanmıştır. Şiirdeki diğer kullanımlarının mecazi olduğu görülmektedir. Şiirde kamçı kelimesinin genellikle Hz. Musa'nın asası ile birlikte kullanıldığı da dikkat çekmektedir.

گرچه ز عشق مرکب تو تازیانه خورد

این راه مشکلست عنان درکش ای سوار

Gerçi aşk senin bineğini kamçılıyor
Ama bu yol zordur sen dizgini çek ey binici

***K** 86/36-1104*

بدین صفت که ترا سرکش بنان شد رام

مگر عصای کلیم است تازیانه تو

Bu sıfatla başkaldıran parmaklar sana boyun eğdi
Yoksa Mûsâ'nın asası mıdır senin kamçın

***K** 111/52-1688*

2.5.19.52. Kapı

Genel olarak klasik şiirde olduğu gibi Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de kapı mefhumu en yoğun kullanılan kelimlerden birisidir. Kapının gerçek anlamında kullanıldığına tesadüf edilse de kahir ekseriyetle mecazi kullanımının ön plana çıktığı görülmektedir. Klasik şiirde ve Seyf'in şiirinde *zalim olan sevgili kapıyı açmadığı gibi bir de duvarın üstüne diken koymaktadır.* Fergânî'nin şiirindeki şu kullanımlar kapının kullanım şekillerini göstermektedir: *Kapının dışında güzel bir dünya vardır, kapının tozu, cilveyle güneşin kapısı olan sevgilinin yüzü, sevgilinin kapısının halkası, sevgili kapıdır, aşık kapının halkasıdır, aşık gölgenin kapının çatlağından dışarı bakması gibi dışarda kalmıştır, dişlerini kapının eşiğine geçirmiş bir köpek, kapının arkası, kapıda bilgi güneşi, gönlün kapısı, kapının halkası, sevgilinin anahtarın dışında açılmayan kapı, vefa bahçesinin kapısı, dostun kapısı, sevgilinin kapısı, kapı dışarı etmek, seher kapısı, kapı gibi eşiğin üzerine oturmak, sevgilinin kapısının anahtarıdır dua eli, sevgilinin kapısı cennettir, aşk güçlenir kapıda beklemekle, bekleme vaktinde kapıyı farklı çalmak, aşk hakikati dünyaya bakan göze kapattı kapıyı, aşk evinin birinci kapısı, kapıyı beklerken pas tutmak, köleler gibi şahlar şahının kapısına gitmek, dilenci gibi sevgilinin kapısına gitmek, köpek yerine kapıda uyumak, güneşi kapı aralığından görmek, kapısız ve çatısız medrese, iyilik yapma kapısı, kapının toprağı, köpek gibi ekmek için her kapıda olmak, sultanların kapısı…*

بتماشای گلستان رخت آمده ایم

در اگر وانکنی خار منه بر دیوار

Senin yanağının gül bahçesini izlemeye gelmişiz
Eğer kapıyı açmazsan bari duvarın üstüne diken koyma

***K** 68/25-707*

تو در گشاده ای و من چو حلقه مانده برون

از آنکه نبود چون باد پرده در سایه

Sen kapı açmışsın ve ben halka gibi kalmışım dışarıda
Perdenin rüzgâr gibi olmayacağı için gölgede

***K** 91/38-1220*

نظر کنم بتو از روزن آنچنانکه کند

بآفتاب نظر از شکاف در سایه

Pencereden sana bakıyorum öyle ki
Gölgenin kapının çatladığından güneşe bakması gibi

***K** 91/38-1221*

تا بدر تام گردی از آفتاب دانش

هر روز (نور) می گیر اکنون که چون هلالی

Kapıda bilgi güneşi ile tam olman için
Her gün ışık al zira şimdi hilal gibisin

***K** 107/47-1580*

میوه وصل خوهی از سر شاخ کرمش

بر در باغ وفا بیخ فرو بر چو شجر

Vuslat meyvesi istersen kereminin dalının ucundan
Vefa bahçesinin kapısında kök sal ağaç gibi

***K** 119/57-1843*

2.5.19.53. Kemer / Zünnar

Zünnar, Hıristiyan rahiplerin bellerine taktıkları bir tür kuşak olup gayrimüslimlerin sembolü olarak bilinmektedir. Zünnar bireyin dini inancını sembolize eder. Sadece bir beyitte anılan kemer ve zünnar gerçek anlamlarında kullanılmış ve muhataba bir uyarı bağlamında anılmaktadır.

نیت طاعت او هست ترا معصیتی

کمر خدمت او هست ترا زناری

Ona itaat etme niyetin senin için günahtır
Onun hizmet kemeri senin için zünnardır

***K** 50/12-295*

2.5.19.54. Kerpeten

İki beyitte anılan kerpeten, ilkinde dişçilikte diş çekmek için kullanılan bir alet olarak gerçek anlamıyla kullanılmakta iken ikinci beyitte bir benzetilen olarak anılmaktadır.

بمرگ تن شود از خدمت تو بنده جدا

بکلبتین رود از جای خود بدر دندان

Bu kul tenin ölümüyle senin hizmetinden ayrılır
Diş kerpeten ile çıkar kendi yerinden

***K** 94/40-1305*

چون ببینی سیم و زر رویت برافروزد چو شمع

ور بود آتش بدندان زر بگیری همچو گاز

Altın ve gümüş gördüğünde parlar yüzün mum gibi
Ve eğer dişinde ateş olursa altını tutarsın kerpeten gibi

***K** 152/80-2565*

2.5.19.55. Kese

Üç beyitte anılan kese, gerçek anlamıyla her üç beyitte de para kesesi olarak anılmıştır. Her üç kullanım da nasihat amaçlıdır.

کمر ز زر کنی از سیمهای محتاجان

بسا که کیسه تهی گردد از چنین توفیرا!

Muhtaçların gümüşüyle belini altın doldurursun
Yeter zira kese boşalır bu kadar yüksek kârla!

***K** 115/55-1763*

عقل در بازار او در کیسه دارد نقد قلب

کفر اندر راه او بر پشت دارذ بار دین

Onun pazarında aklın kesesinde sahte gümüş vardır
Onun yolunda küfrün sırtında din yükü vardır

***K** 127/64-2044*

کنون که از پی فرزند کیسه پر کردی

برو بدست تهی، زر بدو سپار، بمیر

Evladın için kese doldurdun şimdi de
Eli boş bir şekilde git altını ona teslim et, öl

***K** 178/106-3124*

2.5.19.56. Kilim

İki beyitte anılan kilim, ilkinde gerçek anlamıyla kullanılırken ikincisinde gerçek anlamı dışında zindana düşmek anlamında *devlet atının* zıddı olarak *zindan kilimi* şeklinde kullanılmıştır.

گوید گلیم پوش گدا را کسی امیر؟

خواند هوید پوش شتر را کسی دواج؟

Kilim örtmüş dilenciye kimse emir der mi?
Kilim örtmüş deveye kimse yorgan örtmüş der mi?

***K** 45/6-192*

برین نطع ای پیاده ز اسب دولت

بسی دیدی سواران اوفتاده

Ey devlet atından inen sen bu zindan kilimine
Nice atlıların düştüğünü de çok gördün

***K** 115/54-1751*

2.5.19.57. Kilit/Anahtar

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde kilit/anahtar kavramları kendi gerçek anlamlarının dışında mecaz anlamlarıyla *bir müşkili gideren, sorunu halleden* anlamıyla kullanılmaktadır.

مرا فیض یدالله قفل بگشود

بده انگشت مفتاح خدایم

Allah'ın eli benim için kilidi açtı
Parmağı ver ben Allah'ın anahtarıyım

***K** 52/14-340*

به تو دربسته‌ام امید گشایش که مرا

نخوهد به جز بکلید تو گشادن این در

Açma umudunu sana bağlamışım zira
Senin anahtarın dışında açılmaz bu kapı

***K** 119/57-1839*

کلید در اوست دست نیاز

سرست اندرین راه پای سفر

Onun kapısının anahtarıdır dua eli
Baştır bu yolda yolculuğun ayağı

***K** 124/62-1970*

مفتاح فتح خواهی در دست خود، چو سگ

بر آستانه نه سر و بیرون گذار پای

Açma anahtarını kendi elinde istersen eğer
Köpek gibi eşiğe koy başını ve dışarı koy ayağını

***K** 142/73-2367*

2.5.19.58. Külah

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde farklı kullanımlarla dikkat çeken külah mehfumu bazen gerçek anlamında ama çoğunlukla mecazen kullanılmaktadır. Seyf'in şiirindeki *cevahirle süslü külah, aşk külahı, izzet külahı* gibi kullanımlar dikkat çekmektedir.

آن سروری که چون کمر کوه و طرف کان

ترصیع کرده اند جواهر در افسرش

O lider ki dağ kemeri ve maden çevresi gibi
Cevahirle süslemişler külahını

***K** 60/18-526*

تن از گلیم فقر بدراعه در گریخت

سر از کلاه عشق بدستار باز ماند

Vücut yokluk kiliminden cübbeye kaçtı
Baş aşk külahından sarığa mecbur kaldı

***K** 102/43-1477*

ای خروس تاجور چون ماکیان بر تخم خویش

خامش اندر گوشه یی بنشین، نگه می دار دین

Ey taçlı horoz kendi yumurtasına yatan tavuklar gibi
Bir köşeye çekil otur, koru sen dini

***K** 180/107-3176*

2.5.19.59. Lamba/Kandil

Klasik şiirde sıklıkla kullanılan lamba/kandil mefhumu Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de yoğun bir şekilde geçmektedir. Lamba ve kandil, genellikle aynı anlam ve amaçla ışıkla beraber, bazen de karanlığın zıddı olarak anılmaktadır. Çoğunlukla da bir benzetme bağlamında benzetilen olarak kullanılırlar. Seyf'in şiirindeki lamba/kandil kullanımlarına örnekler şu şekildedir: *ışığın lambaya düşmesi, güneş ışınına benzeyen lamba, bir lamba olmak, ışık lambası, güneşten lamba yapmak, ay lambası, ömür lambası, gökyüzünün lambası, gönül evinin lambası, sevgilinin yüzünün ışığıyla lamba yakmak, uyuyanların lambası, küçük ayı lambası, düşünce lambası, lambayı yağ ile yakmak, ölü bir lambadan mum için yağ götürmek, iman lambasının yağı olan tövbe ışığı, devlet günü yanan lamba, mumun yağ ile canlanarak lamba olması…*

هستی تو چو زیت بسوزد گرت فتد

بر دل شعاع عشق چون مصباح در زجاج

Senin varlığın yağ gibi eğer yanarsa düşer
Işığın lambaya düşmesi gibi aşk kıvılcımları da gönle düşer

***K** 45/6-189*

ز اندوه او چو مشعله ماه روشن است

شمع دلت، که زنده بروغن بود سراج

Onun üzüntüsünden ay meşalesi gibi aydınlıktır
Senin gönlünün mumu, sanki yağ ile lamba oluyor

***K** 45/6-190*

چو شمع اشکی همی ریزد و همی سوز

چراغی آب چشمت روغن تست

Mum gibi daima hem yanarsın hem de gözyaşı dökersin
Bir lambasın ve gözyaşın da senin yağındır

***K** 61/19-551*

چون چراغ عمر را فیض تو روغن کم کند

آن طمع دارم که با ایمان بمیرانی مرا

Senin feyzin ömür lambasının yağını azaltınca
Onu arzularım ki iman ile öldüresin beni

***K** 105/45-1550*

شعر خود نزدیک او آگه نه ای ای زنده دل

کز چراغ مرده پیش شمع روغن می بری

Ey merhametli onun yanında şiirinin farkında değilsin

Oysa ölü bir lambadan mum için yağ götürüyorsun

***K** 170/98-2964*

2.5.19.60. Mangal

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde çokça kullanılan mangal çoklukla bir benzetilen olarak anılmaktadır. Mangalın şiirlerdeki kullanımına şu örnekler verilebilir: *Mangal gibi yürek, aynanın sinesinde mangal gibi ateş olması, mangaldaki güneş, taş mangal, mangal gözü, mangal gibi apaydınlık dudak, mangaldan şeker saçmak, mangal gibi yanmak, adalet mangalı…*

عاشق که آبخورده ی عشقست خاک او

کانون شوق بوده دل همچو مجمرش

Aşığın toprağı aşk suyu ile beslenmiştir
Mangal gibi yüreği de arzu mekânı olmuş

***K** 60/18-531*

گرچه دودش بر نمی آید ز سوز عشق تو

آتش اندر سینه دارد همچو مجمر آینه

Her ne kadar senin aşkının ateşinden duman çıkmıyorsa da
Aynanın sinesinde tıpkı mangal gibi ateş vardır

***K** 65/23-638*

دهان چون پسته و دروی سخن همچون شکر شیرین

رخت را رنگ گلنار و لبت چون ناردان روشن

Fıstık gibi ağız ve içinde de şeker gibi tatlı söz
Yanağın nar çiçeği renginde ve dudağın mangal gibi apaydınlık

***K** 135/70-2203*

دیگران در وی چو مجمر عود احسان سوختند

وین خسان را هیمه سرگین است در کانون عدل

Diğerleri onda ihsan ateşinin mangalı gibi yandılar
Bu alçakların çerçöpü pisliktir adalet mangalında

***K** 162/88-2810*

2.5.19.61. Merdiven

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde merdiven gerçek anlamının dışında yücelere, bir üst makama ulaşmak için ihtiyaç duyulan manevi ve mecazi bir vesiledir. Seyf'in şiirindeki merdiven kullanımına örnek olarak şu ifadeler gösterilebilir: *felekten merdiven yapmak, gökyüzünün merdivenleri, Kur'an merdiveni, göklerin merdiven olması, cennet yolundaki merdivenler, gayb merdiveni, ayağın kırık bir merdiven olması, yüceliklerin damına doğru çıkan merdiven, merdiven basamağı…*

اگر خواهم بسوی عالم قدس

ز گردون نردبان سازم بر آیم

Eğer istersem alem-i kuds (ilahi manalar alemi) yönüne doğru
Felekten merdiven yapar da çıkarım

***K** 52/14-338*

بیام قصر معانی بر آیی ای درویش

اگر توانی بر نردبان اسما رفت

Mana sarayının damına çıkarsın ey derviş
Eğer edebiliyorsan gökyüzünün merdivenlerine çık

***K** 70/27-756*

قدم ز سر کن و بر نردبان قرآن رو

رواست بر سر این پایه با چنین پا رفت

Baştan yürümeye başla ve Kur'an merdivenine çık
Böylesi bir basamağa böylesi bir ayakla çıkmak yakışır

***K** 71/27-757*

هم پای برفراز سلالیم غیب نه

هم دست در مشیمه ام الکتاب کن

Hem ayağını gayb merdiveninin üstüne koy
Hem elini ummu'l-kitâbın meşimesine koy

***K** 168/96-2949*

دست تو گسسته ریسمانیست

پای تو شکسته نردبانست

Elin çürük bir urgandır
Ayağın kırık bir merdivendir

***K** 172/101-3008*

2.5.19.62. Meşale

Sadece bir beyitte anılan meşale, karanlıkta yol bulmaya yarayan ışık şeklindeki gerçek anlamıyla kullanılmıştır.

نشوی ره رو اگر مخرقه را خوانی فقر

نشود رهبر اگر مشعله بردارد کور

Uydurduğun yalana fakr desen de yolcu olmazsın
Eline meşale alsa da kör rehber olmaz

***K** 188/117-3352*

2.5.19.63. Mihrap

İmamın namaz kıldırmadak için cemaatin önüne geçtiğinde kullandığı mekan olan mihrap, burada gerçek anlamının dışında bir benzetilen olarak kullanılmaktadır.

جان و دل سوی طاق ابروی تو

رو بمحراب کرده همچو امام

Can ve gönül senin kaşının çatına doğru
Mihraba yönelmiş tıpkı imam gibi

***K** 174/103-3060*

2.5.19.64. Minare

Ezanının okunduğu yüksek mekan olan minare, şiirde de yüksekliği ve ezan okunan yer olması itibariyle benzetilen olarak kullanılmaktadır.

از بهر آنکه نام تو گویند بر سرم

ای کاش بودمی همه تن چون منار پای

Başımın üzerinde senin adını okumaları için
Keşke bütün vücutların minare gibi ayağı olsaydı

***K** 142/73-2371*

2.5.19.65. Minber

Cuma ve bayram namazlarında hutbe okunan yüksek yer olan minber, şiirde hem gerçek anlamıyla hem de benzetme bağlamında mecazen kullanıldığı görülmektedir.

جواب این سخن آبدار ممکن نیست

مگر خطیب صدا را که هست منبر سنگ

Bu sulu sözün cevabı mümkün değildir
Konuşan hatibin minberi taş olsa da

***K** 93/39-1283*

خطبه شعر مرا شد پایه منبر بلند

ز آنک بر زر سخن شد سکه سلطانی مرا

Benim şiirimin hutbesiyle minberin değeri yükseldi
Sözün altın olanı sultani sikke oldu benim için

***K** 104/45-1525*

عاشق منبرنشین قرب را

آسمانها نردبان آید همی

Minbere oturan aşık için
Gökler merdiven olur daima

***K** 139/71-2284*

خلق را شعر تو از دوست مذَكِّر باشد

همچو واعظ سخن ار بر سر منبر گویی

Halk için senin şiirin dostu anlatan bir şiir olsun
Tıpkı söz vaizi gibi eğer minberin üzerinden söylersen

***K** 167/95-2932*

2.5.19.66. Mum

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde çok kullanılan mefhumlardan birisi de mumdur. Mum genellikle lamba, kandil, fanus ve ışık ile birlikte kullanılırken bazen de karanlığın zıddı olarak bir tezat bağlamında kullanılmaktadır. Mum, klasik edebiyatta da gelenek olduğu üzere büyük çoğunlukla bir benzetilen olarak kullanılmaktadır. Seyf'in şiirinde bir beyitte de *balmumu* olarak kullanıldığı görülmektedir.

Fergânî'nin şiirindeki mum kullanımına dair örnekler şu şekildedir: *mumdan ağaç yapmak, feyzinin mumundan gönül şamdanı aydınlanan, yüzüğün şeklini alan mum, sonsuz sabahın mumu, sevgilinin yanağının mumu, yol gösteren mum, mum cebinden sır çıkarmak, evi aydınlatan mum, parlayan mum, mum gibi karanlık gece, uyanıkların mumu, mum gibi ayağa kalkmak, mum gibi tutuşmak, gece sevgiliyi görmeyi sağlayan mum, balın ikizi olan mum, mum gibi ad almak, yüzüğün şeklini alan mum, düşünce mumu, ışıklı mum, lambadan mum için yağ götürmek, mum öldüren rüzgâr, gönlü yanan mum, sultanların mumu, mum gibi göz suyu dökmek, mum gibi korkmak, gönül mumu…*

ای ز شمع فیض تو مشکات دل روشن، ببخش

از مصابیح هدایت جان نورانی مرا

Ey feyzinin mumundan gönül şamdanı aydınlanan, bağışla
Hidayet ışıklarıyla aydınlanan canımı benim

***K** 105/45-1542*

شب ار چون شمع برخیزی و سوزی در میان خود را

بسان صبح روشن دل نشینی بر کران روشن

Gece eğer mum gibi ayağa kalkar ve yakarsan çevreni
Aydınlık sabah gibi gönle yerleşirsin aydınlığın kıyısında

***K** 137/70-2243*

توأمانند ملک و دین باهم

شمع همزاد انگبین باشد

Saltanat ve din ikizdirler
Mum da balın ikizidir

***K** 149/77-2506*

تا بر افروزد بوصفت شمع فکر اندر ضمیر

طبع وقادم کند هر دم چو آتش اشتعال

Düşünce mumu seni övmek için içerde yandıkça
Hazırcevap şiirim her an ateş gibi kıvılcım saçar

***K** 167/94-2895*

بادی که در زمانه بسی شمعها بکشت

هم بر چراغدان شما نیز بگذرد

Şu devirde çokça mum öldüren rüzgâr
Sizin fanusunuzdan da geçer

***K** 171/100-2987*

2.5.19.67. Mücevher kutusu

İki beyitte anılan mücevher kutusu, her iki beyitte de gerçek anlamının dışında bir benzetilen olarak kullanılmaktadır.

دهانت دیدم و بر عقدِ دُر زدم خنده

که هست دُرج دهان ترا گهر دندان

Ağzını gördüm ve inci gerdanlığa bastım kahkahayı
Senin mücevher kutun olan ağzında bir cevherdir diş

***K** 94/40-1302*

بر سر بازار روزگار بریزیم

بر طبق عرض حقۀ گهرت را

Feleğin pazarının başına dökeriz
Sergi örtüsünün üzerine senin cevher kutunu

***K** 173/102-3029*

2.5.19.68. Mühür

Mühür, klasik edebiyatta olduğu üzere Seyf'in şiirinde de çoklukla yüzükle beraber kullanılmaktadır. Yer yer Hz. Süleyman ile birlikte anılmaktadır. Zira mührün sahibi hükmün sahibidir. Şiirlerde, Hz. Süleyman, hüküm ve yüzükle beraber kullanılmıştır.

هر سلیمان را که خاتم دار حکمست این زمان

سحر دیوانست در زیر نگین غافل مباش

Hükmün mührünün sahibi olan her Süleyman'a bu zamanda
Yüzüğün taşının altında şeytanların sihiri vardır gafil olma

***K** 186/114-3301*

2.5.19.69. Nal

İki beyitte anılan nal, gerçek anlamında kullanılmıştır. Her iki beyitte de benzetilen olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir.

دستشان افلاک را چون نعل دارد زیر پای

حکمشان اجرام را چون مرکب آرد زیر زین

Elleri felekleri nal gibi ayaklar altına almıştır
Hükümleri suçluları binek gibi getirir eğer altına

***K** 127/64-2051*

ز بهر آن رو پیشت رخی بر خاک می مالم

که از بس سنگ ساییدن شود نعل خران روشن

O yüzün yüzünden huzurunda yüzümü toprağa sürüyorum
Zira taşa çokça sürtmekten eşeklerin nalı bile parlak olur

***K** 136/70-2227*

2.5.19.70. Neşter

Sadece bir beyitte anılan neşter, gerçek anlamına göndermeyle bir benzetme bağlamında kullanılmıştır.

ظالمان خون ریز چون فصاد وزیشان خلق را

خون دل سر بر رگ جان می زند چون نیشتر

Zalimler hacamatçı gibi kan dökücüdür ve onlar
Halkın kalbinin kanı için can damarının üzerine vururlar neşter gibi

***K** 154/81-2592*

2.5.19.71. Ocak

Sadece bir beyitte anılan ocak, gerçek anlamına göndermeyle bir benzetme bağlamında benzetilen olarak kullanılmıştır.

دل چو کوره من خاک معدن است کزو

چو آب از آتش عشق تو شد روان گوهر

Benim ateş ocağı gibi gönlüm maden toprağıdır ki ondan
Senin aşkının ateşinden su gibi akar oldu cevher

***K** 146/75-2469*

2.5.19.72. Pamuk

İki beyitte anılan pamuk, her iki yerde de hafifliği ve yumuşaklığı itibariyle bir benzetilen olarak kullanılmıştır.

عقل را پنبه کند عشق تو و از اثرش

همچو حلاج زند مرد علم بر سر دار

Aklı pamuk yapar senin aşkın ve onun etkisiyle
Adam hallaç gibi atar ilmi ağacın üstüne

***K** 78/33-924*

تو مست غفلت و در تو فتاده آتش آن

تو بار پنبه و در جوف تست اخگر نفس

Sen gaflet sarhoşusun ve onun ateşi yakıyor seni
Sen pamuk yüküsün ve nefsin ateşi senin içindedir

***K** 108/48-1608*

2.5.19.73. Para

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde çokça kullanılan para mehfumunun yer yer gerçek anlamıyla yer yer mecaz anlamıyla farklı kullanımlarda anıldığı dikkat çekmektedir. Para kelimesinin karşılığı da döneme göre değişkenlik arzetmektedir. Seyf'in yaşadığı dönemde en çok kullanılan isimler dinar ve dirhemdir. Seyf'in şiirindeki kullanım örnekleri şöyle sıralanabilir: *dinar derdi, istiğnanın dirhemi, servet, dirhem mührü, dirhem gibi para, sasanilerin bakır parası, bir dirhemden zerrece eksik,*

dinarın çokluğuyla mutlu olan, güzellik dinarının sikkesi, yüz bin dirhem, din dinardan ve ipekten daha iyidir, kafirsin eğer sence dinar dinden daha iyi olursa, kırmızı altın, sahte dirhem, gümüş karıştırılmış bakır, ondan bir dirhem alırsın yüz dinar din ile…

غم دینار ندارند که درویشان را

حسبنا الله رقم بر درم استغنیست

Dervişlerin dinar diye bir dertleri yoktur
Hasbunallah istiğnanın en iyi dirhemi olur

***K** 54/15-382*

شاعرم گرچه بخورشید و بمه نسبت کرد

نقص قیمت نکند مهر درم بر دینار

Şairim her ne kadar güneşe ve aya benzettiyse de
Dirhem mührü dinarın karşısında değer kaybetmez

***K** 68/25-697*

من ز مهرت چو درم مهر گرفتم که بقدر

خوب رویان چو پشیزند و توی چون دینار

Ben senin mihrinden dirhem gibi para aldım ölçüsünce
Güzel yüzlüler Sasani'lerin bakır parası ve sen dinar gibisin

***K** 78/33-922*

بحکم خاتم دولت اگرچه از لقبت

زر و درم چو نگین است نامدار بمیر

Devlet mührünün hükmüyle eğer lakabında
Altın ve dirhem yüzük gibi ise de ünlü olarak öl

***K** 178/106-3139*

قدر دنیا را تو می دانی که گر دستت دهد

یک درم از وی بدست آری بصد دینار دین

Dünyanın değerini sen biliyorsun eğer sana el verirse
Ondan bir dirhem alırsın yüz dinar din ile

***K** 179/107-3149*

2.5.19.74. Pencere

İki beyitte anılan pencere, her iki beyitte de gerçek anlamıyla kullanılmıştır.

تو شمعی از طلب در خانه بر کن

گرت مهتاب در روزن نیاید

Sen bir mumsun evde kalmaya devam et
Eğer mehtapsan pencerede durmak olmaz

***K** 65/22-625*

نظر کنم بتو از روزن آنچنانکه کند

بآفتاب نظر از شکاف در سایه

Pencereden sana bakıyorum öyle ki
Gölgenin kapının çatladığından güneşe bakması gibi

***K** 91/38-1221*

2.5.19.75. Perde

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde sıklıkla kullanılan perde çoğunlukla gerçek anlamıyla kullanılırken zaman zaman da mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Perde bazen de benzetmede benzetilen olarak kullanılırken nadiren benzeyen olarak da kullanıldığı görülmektedir. Fergânî'nin şiirinde perdenin kullanımına dair örnekler şunlardır: *aşkın perdesi, göze inen perde, perde, gecenin perdesi, yakut gibi perde, görüntü perdesi, bir perdede bin makam ile ağlamak, perdeyi kaldırmak, perde yırtıcı kafirler, meydanın perdesi…*

دلم ز دیدن غیر تو کور شد چو فگند

مرا غشاوه عشق تو بر بصر سایه

Gönlüm senden başkasını görmekten kör oldu zira
Gölge senin aşkının perdesini gözümün üzerine attı

***K** 91/38-1215*

تو در گشاده ای و من چو حلقه مانده برون

از آنکه نبود چون باد پرده در سایه

Sen kapı açmışsın ve ben halka gibi kalmışım dışarıda
Perdenin rüzgâr gibi olmayacağı için gölgede

***K** 91/38-1220*

هتک استار مسلمانان چنین تا کی کنند

ظالمان خانه سوز و کافران پرده در

Müslümanların örtüsünü ne vakte kadar böyle yırtarlar
Ev yakıcı zalimler ve perde yırtıcı kafirler

***K** 154/81-2593*

گرچه نامت مرد باشد عاشقی دعوی مکن

کندرین میدان چو تو مردی نباشد در رجال

Adın erkek olsa da âşıksın kavga etme
Bu meydanda senin gibi adam yoktur erkekler arasında

***K** 167/94-2900*

ملک از چرخ فرود آید و در رقص آید

گر تو زین پرده چو مطرب غزلی برگویی

Melek felekten iner ve raksa durur
Eğer sen bu perdeden bir çalgıcı gibi bir gazel söylersen

***K** 167/95-2931*

2.5.19.76. Pergel

Üç beyitte anılan pergel, gerçek anlamıyla benzetmelerde bir benzetilen olarak kullanılmaktadır.

ور نقطه سر از الف تن جدا شود

بیرون منه ز دایره پرگاروار پای

Eğer baş noktası vücut elifinden ayrılırsa
Pergel gibi dairenin dışına adımını atma

***K** 141/73-2333*

دست حکم طبع بیرون ناورد از دایره

نقطه دل را که زد بر گرد او پرگار دین

Hüküm eli mizacı daireden dışarı çıkarmaz
Din pergeli onun çevresine gönül noktasını koyunca

***K** 179/107-3161*

درین مرکز که هستی همچو پرگار

بسر بیرون بپای اندر میان باش

Pergel gibi bulunduğun bu merkezde
Başın ile dışarda ayağın ile ortada ol

***K** 180/108-3180*

2.5.19.77. Sabun

İki beyitte anılan sabun, ilkinde gerçek anlamıyla kullanılırken ikincisinde temizleyici özelliği dolayımında bir benzetilen olarak anılmaktadır.

گر از خاک کوی تو صابون نسازد

نشوید رخ خود منور شکوفه

Eğer senin sokağının toprağından sabun yapmazsa
Yıkamaz kendinin o ışıltılı yanağını gonca

***K** 97/41-1359*

آب عدل و دست احسان شوید از روی زمین

چرک ظلم این عوانان را به یک صابون عدل

Adalet suyu ve iyilik eli yıkar yeryüzünden
Bu bekçilerin zulüm pisliğini bir adalet sabunuyla

***K** 162/88-2811*

2.5.19.78. Sacayağı

Sacayağı, tek beyitte, gerçek anlamının dışında benzetilen olarak kullanılmıştır.

ز بهر پختن سودای وصل تست مدام

نهاده دیگ هوس بر سه پایه ی اندیشه

Daima sena kavuşma sevdasını pişirmek için
Gönlüm arzu tenceresini düşüncenin sacayağının üzerine koymuş

***K** 56/16-434*

2.5.19.79. Sandık

Tek beyitte anılan sandık, gerçek anlamında kullanılmıştır.

منت ز درج سخن عقدهای بسته دهم

توانگر از سر صندوق مال بگشاید

Ben senin söz hazinen için ağzımı düğümlemişim
Zengin varsın açsın servet sandığının kapağını

***K** 122/61-1941*

2.5.19.80. Sarık

Seyf-i Fergânî, sarığı genellikle ilmin, fakihliğin, alimliğin sembolü olarak kullanmaktadır. Sarık, makam ve mevkinin alametidir. Bir beyitte saltanatın sembolü olarak kullanmaktadır.

چو دستار ریاست بر سر تست

ترا این طوق در گردن نیاید

Başkanlık sarığı başında olduğu için
Bu gerdanlık senin boynuna yakışmaz

***K** 65/22-622*

گفت در من نگر ای خواجه که از خوبان من

همچو سر از تنم و همچو علم از دستار

Bana bak dedi ey efendi ki ben iyilerdenim
Vücuttaki baş gibiyim ve sarıktaki alem gibiyim

***K** 68/25-695*

دلشاد بعالمی که در وی

کس سر نشود مگر بدستار

Öyle bir dünyada mutlusun ki
Onda sarık dışında kimse baş olmaz

***K** 82/34-1017*

آب حیا نداشت که می رفت هر شبی

در حوض عین حامیه بی میزر آفتاب

Güneş hayat suyu olmadığından dolayı her gece
Sarıksız bir şekilde ayn-ı hamiye havuzuna gidiyordu

***K** 89/37-1173*

ای بدستار و بجبه گشته اندر دین امام

ترک دنیا کن که نبود جبه و دستار دین

Ey sarık ve cübbe ile dinde imam olan
Dünyayı terk et zira cübbe ve sarıkla din olmaz

***K** 179/107-3146*

2.5.19.81. Seccade

Bir beyitte anılan seccade, namaz ve dindarlığın sembolü olarak kullanılmakta ancak hırka ve seccadenin dervişlik için yeterli olmadığı ifade edilmektedir.

ای ز تو هم خرقه هم سجاده تو بی نماز

در حقیقت بر من و تو اسم درویشی مجاز

Hem hırkan hem seccaden var ama sen beynamaz
Hakikatte ben ve sana dervişlik ismi ancak mecaz

***K** 151/80-2552*

2.5.19.82. Sikke

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde sikke daha çok gerçek anlamına göndermeyle benzetmelerde ve mecazen kullanılmaktadır.

چون تویی پادشاه سیم بران

سکه دارد ز نام تو زر حسن

Gümüş göğüslülerin padişahı sen olduğun için
Güzellik altınından adına sikke basmışlar senin

***K** 58/17-467*

در بوته جحیم گدازند هر کرا

بی سکه غم تو بود جان چون زرش

Cehennem potasında her kimi eritirlerse
Senin gam sikken olmadan canı altın gibi olur

***K** 60/18-521*

کم عیار است زر شرع چو هر قلابی

سکه برد از درم دین ز برای دینار

Şeriatın (Kanunun) altınının ayarı düşüktür zira her sahtekar
Din dirheminden sikke(malzeme) çalar dinar için

***K** 80/33-961*

مس ترا حکم کیمیاست ازین پس

سکه اگر از قبول ماست زرت را

Bakır senin için altının hükmündedir bundan sonra
Sikkeyi eğer kabul edersen senin altınındandır

***K** 173/102-3027*

2.5.19.83. Sinek kovucu

İki beyitte anılan sinek kovucu, her iki beyitte de benzetilen olarak kullanılmıştır.

در لفظش را گهرچین گوش جان عاشقان

روی خوبش را مگس ران شهپر روح الامین

Sözünün incisine inci avcısıdır âşıkların can kulağı
Güzel yüzüne sinek kovucudur ruhu'l-emîn'in şah kanadı

***K** 127/64-2036*

کند ز هستی خود مرد را مجرد عشق

ز خوان ملک بود شاه را مگس ران تیغ

Aşk adamı kendi varlığından soyutlar
Saltanat sofrasında şah için sinek kovucu olur kılıç

***K** 157/84-2723*

2.5.19.84. Sürme

Üç beyitte anılan sürme, iki beyitte hammaddesi olan sürme taşı şeklinde birinde de süs eşyası olan sürme olarak gerçek anlamıyla kullanılmıştır.

چو روح الله به انفاس مطهر

جهانی کوردل را توتیایم

Ruhullah gibi temiz nefisler için
Anlayışsız bir dünya için sürme taşıyım

***K** 52/14-336*

کجا در چشم مردم باشدش جای

چو سنگ سرمه در هاون نیاید

Nasıl halkın gözünde yer edinebilsin
Zira sürme taşı havanda olmaz

***K** 65/22-628*

اگر خاک سر کویت دمی با سرمه آمیزد

بره بینی شود چون چشم میل سرمه دان روشن

Eğer senin sokağının toprağı bir an sürme ile karışırsa
Yolda görürsün sürmeliğin mili göz gibi aydınlık olur

***K** 135/70-2206*

2.5.19.85. Sürmelik

İki beyitte anılan sürmelik, her iki beyitte de gerçek anlamına göndermeyle iki benzetme bağlamında benzetilen olarak kullanılmıştır.

اگر خاک سر کویت دمی با سرمه آمیزد

بره بینی شود چون چشم میل سرمه دان روشن

Eğer senin sokağının toprağı bir an sürme ile karışırsa
Yolda görürsün sürmeliğin mili göz gibi aydınlık olur

***K** 135/70-2206*

چو سرمه تا بهر چشمی درآیی

برو روشن چو میل سرمه دان باش

Sen sürme gibi her gözde ortaya çıktıkça
Git sürmelik mili gibi aşikâr ol

***K** 181/108-3191*

2.5.19.86. Süpürge

Sadece bir beyitte anılan süpürge, burada da gerçek anlamının dışında kullanılmıştır.

من بجاروب نیستی از دل

گرد هستی فرو فشانم گفت

Ben yokluk süpürgesiyle gönülden
Varlık tozunu temizlerim dedi

***K** 104/44-1514*

2.5.19.87. Şamdan

İki beyitte kullanılan şamdan birinde mecaz anlamında kullanılırken ikincisinde gerçek anlamıyla bir benzetme bağlamında benzetilen olarak kullanılmaktadır.

ای ز شمع فیض تو مشکات دل روشن، ببخش

از مصابیح هدایت جان نورانی مرا

Ey feyzinin mumundan gönül şamdanı aydınlanan, bağışla
Hidayet ışıklarıyla aydınlanan canımı benim

***K** 105/45-1542*

ای شمع می خوهم که ببینم شبی ترا

چون شمعدان گرفته من اندر کنار پای

Ey mum isterim ki bir gece göreyim seni
Şamdan gibi ben ayağını kucaklamış olarak

***K** 142/73-2370*

2.5.19.88. Şekerlik

Sadece bir beyitte anılan şekerlik, gerçek anlamına göndermeyle benzetme bağlamında kullanılmıştır.

شکرستان ترا چون من مگس در خور بود

زین سوم راندی من از سوی دگر باز آمدم

Senin şekerliğin ben gibi sineğe layıktır
Bu yandan kovdun beni diğer taraftan geri geldim

***K** 134/69-2183*

2.5.19.89. Şemsiye

Sadece bir beyitte anılan şemsiye, *hanedan şemsiyesi* gibi gerçek anlamının dışında kullanılmıştır.

چو غنچه گل علم خویش در نوردد زود

چو لاله گر رخ او چتر آل بگشاید

Gül goncası gibi kendi sancağını çabucak sarmaz
Eğer onun yanağı lale gibi hanedan şemsiyesini açarsa

***K** 122/61-1924*

2.5.19.90. Taç

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde çokça anılan taç mefhumu, çoğunlukla gerçek anlamıyla kullanılırken bazen de benzetme dolayımında benzetilen olarak anılmaktadır. Tac,

saltanatın, devletin, iktidarın sembolüdür. Öte yandan tac mutluluğun, bahtın ve ikbalin de sembolüdür. Tac bir nasip ve kısmet işidir. Seyf'in şiirindeki taç kullanımına örnek olarak şu kullanımlar gösterilebilir: *ebedî hayat tacı, miskten taç, taş taçlı kör, mülk tacı, taç sahipleri, taç ile taht ile padişah olmak, tacını taşıyamayan, övgü tacı, taçlı horoz, akıl tacı, sevgi tacı, hüsrevlerin tacı.*

زیر پایت فکند ماه کلاه

چون تو بر سر نهادی افسر حسن

Ayağının dibine atar ay külahı
Çünkü sen başına koymuşsun güzellik tacını

***K** 58/17-469*

بر فرق خویش تاج حیوه ابد نهاد

انکس که بازیافت بسر نیش خنجرش

Başının üstüne ebedi hayat tacını koydu
Haçerinin ucunu yeniden keşfeden kişi

***K** 60/18-515*

با موی و روی تو نکند همسری بحسن

بر سر اگر ز مشک نهد افسر آفتاب

Senin yüzünün tüyüyle güzellikte eş olamaz
Başının üzerine eğer miskten taç koyarsa güneş

***K** 87/37-1128*

سرت را در فسار حکم خویش آورد نفس تو

گر از عقل افسری داری سر از افسار بیرون کن

Başını kendi hükmünün yularına takar senin nefsin
Eğer akıldan bir tacın varsa başında yulardan kurtar

***K** 165/91-2855*

چون هرچه غیر اوست بدل ترک آن کنی

بر فرق جان تو نهد از حب خویش تاج

Onun dışındaki her şeyi gönülden terk edersen
Senin canının tepesine koyar kendi sevgisinden tacı

***K** 191/124-3398*

2.5.19.91. Taht

Padişahın oturduğu makam, mevki, koltuk anlamına gelen taht, daha çok saltanat, padişahlık, sultanlık anlanmında kullanılmaktadır. Şiirlerde tahtın hem gerçek anlamında hem de mecaz anlamıyla kullanıldığı görülmektedir. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de *padişahın tahtı, devletin tahtı, tahtın üstünde olmak, kralın tahtı, tac ile taht ile padişah olmak, feleğin tahtı, memleket koltuğu, şahinşahlık makamı, gönül tahtı, şahlık tahtı* gibi kullanımlar dikkat çekmektedir.

سریر دولت سلجوقیان بمرو نماند

شکوه هیبت محمودیان ز غزنین رفت

Selçuklular devletinin tahtı Merv'de kalmadı
Mahmudîlerin heybeti ve şaşaası Gazneyn'den gitti

***K** 73/30-814*

در چشم اهل عقل برافراز تخت هستی

مانند بیدقی که بچاهی فرو نماید

Akıl ehlinin gözünde tahtın üstündesin
Kuyunun dibinde görünen bir piyon gibi

***K** 74/31-833*

گرش گردون سریر ملک باشد

برو صد ماه تابان اوفتاده

Eğer felek kralın tahtı olursa
Onun üzerine yüz parıldayan ay düşmüş

***K** 114/54-1748*

چو ملک فقر می خواهی بهمت

برو بر تخت دل سلطان نشان باش

Fakirlik mülkü istiyorsan himmet ile
Git gönül tahtında sultan gibi otur

***K** 180/108-3178*

بهر تو جای دگر تخت شهی آراسته

تو برآنی تا درین ویرانه ده دهقان شوی

Senin için başka yerde şahlık tahtı süslenmiş
Oysa sen istiyorsun ki bu virane köyde muhtar olasın

***K** 185/113-3283*

2.5.19.92. Tandır

Günümüze kadar varlığını devam ettiren ev eşyalarından birisi olan ve ekmek pişirmek için kullanılan tandır, Seyf'in şiirinde bazen gerçek anlamında bazen de fonksiyonundan hareketle benzetmeyle kullanılmaktadır. Seyf'in şiirindeki şu kullanımlar dikkat çekmektedir: g*önül tandırı, ateş yiyici tandır, pişmanlık tandırı, tandırdan pişerek çıkan…*

زان آتشی که کرده ای اندر تنور دل

ترسم که با دمم بگلو پر شود شرار

Gönül tandırına doldurduğun ateşten
Korkarım ki nefesimle boğazım kıvılcımla dolar

***K** 85/36-1094*

بهر سیاه دلی چون تنور آتش خوار

بنرخ آب بدادند بهرنشان گوهر

Her ateş yiyici tandır gibi olan taş kalpliye

Su fiyatıyla nişan diye cevher verdiler

***K** 146/75-2464*

کنون سزد که ز چشم تو خون چکد چو کباب

چو در تنور ندامت دل تو بریان شد

Şimdi gözünden kebap gibi kan damlaması yaraşır
Zira pişmanlık tandırında senin gönlün büryan oldu

***K** 176/104-3097*

طمع خام ببر از همه کس تا پس ازین

گرده قسمت تو پخته برآید ز تنور

Herkesten ham yemek götür ta ki bundan sonra
Senin kısmetin olsun tandırdan pişerek çıkan

***K** 188/117-3356*

2.5.19.93. Tarak

İki beyitte anılan tarak, her iki beyitte de gerçek anlamının dışında bir benzetme bağlamında benzetilen olarak kullanılmaktadır.

چو سنگ پای تو بوسم بروی شسته ز اشک

گرم چو شانه برآید ز فرق سر دندان

Taş gibi ayağını öperim gözyaşıyla yıkanmış yüzümle
Eğer benim kafamdaki yivden tarak gibi iz bırakırsa diş

***K** 94/40-1301*

ز جیب فکر چو سر بر کند سخن در حال

چو موی راست شود فرق او بشانه تو

Düşünce cebinden başını kaldırınca söz o anda
Kıl gibi doğrulur onun yivi senin tarağında

***K** 111/52-1689*

2.5.19.94. Terazi

Tek beyitte anılan terazi, gerçek anlamının dışında benzetilen olarak kullanılmıştır.

ترازویی که گرت در کفی بود دنیا

ز راستی نگراید جوی زبانه تو

Senin terazinin bir kefesinde eğer dünya olursa
Doğruluktan ayrılmaz senin terazinin dili

***K** 111/52-1693*

2.5.19.95. Tesbih

Genellikle ibadet edilirken yahut zikredilirken kullanılan teşbih, bu özelliği itibariyle zahidlerin, alimlerin, dervişlerin sembolü olarak bilinmektedir. Şiirde zaman zaman gerçek anlamıyla zaman zaman da bir benzetilen olarak kullanıldığı görülmektedir.

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de tek beyitte anılan tesbih gerçek anlamında kullanılmaktadır.

ایا بزهد مشهر ز عشق لاف مزن

که نیست لایق آن دست سبحه گردان تیغ

Açığa çıkmış zühd ile aşktan söz etme sen
Zira o tesbih çeken ele yakışmaz kılıç

***K** 157/84-2709*

2.5.19.96. Testere

İki beyitte anılan testere, her iki beyitte de bir benzetme dolayımında şekli ve kullanım fonksiyonu itibariyle bir benzetilen olarak anılmaktadır.

که کار او نبود غیر چوب خاییدن

وگر ز اره نهی بر لب تبر دندان

O, ağaç çiğnemekten başka bir işe yaramaz
Testere gibi baltanın ağzına diş taksan da

***K** 95/40-1309*

بتیغم از دهن او جدا نگردد لب

وگر چو اره برآرد هزار دندان تیغ

Benim kılıcımla onun ağzından ayrılmaz dudak
Kılıç testere gibi bin diş çıkarsa da

***K** 156/84-2675*

2.5.19.97. Testi

Klasik edebiyatta en çok kullanılan eşyalardan birisi olan testi gerçek anlamının yanısıra değişik birçok anlamda da kullanılmaktadır. Seyf-i Fergânî de iki beyitte testiyi kullanmakta ve her iki kullanımda da gerçek anlamının dışında anmaktadır.

زین باد خانه آب دمادم مخور از آنک

از خون لبالبست درین دور انای خاک

Bu teras katında sürekli su içip durma zira
Bu çevrede kan ile dopdoludur toprağın testisi

***K** 126/63-1994*

چو روی خود در آیینه ببینی پشت گردون را

گرت در کوزه قالب شود آب روان روشن

Yüzün gibi aynada görürsün gökyüzünün sırtını
Eğer berrak akarsu senin testinde donarsa

***K** 137/70-2236*

2.5.19.98. Tuzluk

Sadece bir beyitte anılan tuzluk, gerçek anlamına göndermeyle bir benzetme dolayımında kullanılmıştır.

درین دور احسان نخواهیم یافت

شکر در نمکدان نخواهیم یافت

Bu devirde iyilik bulmayacağız
Tuzlukta şeker bulmayacağız

***K** 160/86-2766*

2.5.19.99. Urgan

İki beyitte anılan urgan, ilkinde gerçek anlamıyla kullanılırken ikinci beyitte gerçek anlamı dışında kullanılmıştır.

چو در برشته تعلق گرفت عشق بمن

اگرچه زیب نگیرد ز ریسمان گوهر

Kızarmış inci gibi alaka kurdu benimle aşk
Her ne kadar urgandan süs almazsa da cevher

***K** 146/75-2447*

دست تو گسسته ریسمانیست

پای تو شکسته نردبانست

Elin çürük bir urgandır
Ayağın kırık bir merdivendir

***K** 172/101-3008*

2.5.19.100. Usturlap

Astronomi ölçümlerinde kullanılan bir cihaz olan usturlap, sadece bir beyitte ve gerçek anlamıyla anılmaktadır.

هر دم نظر کند به صطرلاب بخت خویش

کز مدت فراق چه مقدار باز ماند

Her an usturlap ile bakar kendi bahtına
Ayrılık süresinden ne kadar kaldı diye

***K** 101/43-1459*

2.5.19.101. Üzengi

Atın koşumlarından birisi olan ve ata binmeyi kolaylaştıran bir eşya olan üzengi, Seyf'in şiirinde hem gerçek anlamıyla hem de mecaz anlamıyla kullanılmıştır.

از زمین خودی چو برخیزی

در رکاب تو آسمان برود

Benlik zemininden ayağa kalktığında
Senin üzenginde gökyüzü gider

***K** 131/67-2132*

تا چون رکاب پا بنهی در دهان مرا

من دست در عنان تو گویم بیار پای

Üzengi gibi benim ağzıma ayak basıncaya kadar
Ben elim yularında durup getir ayağını derim

***K** 141/73-2344*

چو رفتی در رکاب او پیاده

برو با اسب دولت هم عنان باش

Madem onun üzengisinde yaya olarak gittin
Git devlet atına da yular ol

***K** 180/108-3183*

2.5.19.102. Yatak

Esasen yatılan yer anlamında kullanılan bir eşya olan yatak yer, yurt, mecra, makam, mevki, evlilik, ilişki gibi farklı anlamlarda da kullanılmaktadır. Seyf'in şiirinde de farklı anlamlarıyla kullanılmaktadır.

بدست مردم بی خیر مال و ملک بود

عروس بکر که اندر فراش عنین رفت

Hayırsız insanların elinde mal mülk
Namerdin yatağına giden taze gelin gibi olur

***K** 73/30-806*

شب مخسب ای غافل و نیکو نگه دار از عسس

رخت خویش اکنون که این دزدان ایالت می کنند

Gece uyuma ey gafil ve gece bekçisinden iyi koru
Kendi yatağını zira şimdi bu hırsızlar şehri beklerler

***K** 190/121-3383*

2.5.19.103. Yastık

Yatağın bir parçası olmakla beraber genel dinlenme zamanlarında da yaslanmak, dayanmak için sıklıkla kullanılan yastık Seyf'in şiirinde de bu farklı anlamlarıyla kullanılmaktadır.

گر ذره ز آستان تو بالین کند، ورا

زیر لحاف سایه شود بستر آفتاب

Eğer zerre senin eşiğini yastık edinirse, ona
Gölge yorganının altı güneş yatağı olur

***K** 87/37-1120*

ای جان تو مسافر مهمان سرای خاک

رخت اندرو منه که نه یی تو سزای خاک

Ey can sen toprak misaferhanesinin misafiri
Orada yatağını serme zira sen toprağa layık değilsin

***K** 125/63-1981*

گل چو بنمود روی گو بلبل

خواب را خار نه ببالین در

Gül yüzünü gösterdiğinde bülbül dedi
Uyku için yastığa diken koy

***K** 134/68-2167*

بیدار درو نیافت بالش

کین بستر از آن خفتگانست

Uyanık olan orada yastık bulamadı
Zira bu yatak ölülerindir

***K** 172/101-3003*

ترا بسی شب قدرست زیر دامن تو

چو خواب فکرت و بالین ترا گریبان شد

Senin eteğinin altında çokça kadir gecesi vardır
Uyku düşüncen ve yastık da senin yakan olunca

***K** 176/104-3095*

2.5.19.104. Yen

Sadece bir beyitte anılan yen, gerçek anlamıyla kullanılmıştır.

چون گریبان افق وقت طلوع آفتاب

پای او در عطف دامن دست او در آستین

Gün doğumu vaktinde ufkun koynundaymış gibi
Ayağı eteğin ipinde ve eli de yendedir

***K** 127/64-2034*

2.5.19.105. Yorgan

İki beyitte anılan yorgan, her iki beyitte de geçrek anlamının dışında kullanılmıştır.

گر ذره ز آستان تو بالین کند، ورا

زیر لحاف سایه شود بستر آفتاب

Eğer zerre senin eşiğini yastık edinirse, ona
Gölge yorganının altı güneş yatağı olur

***K** 87/37-1120*

گوید گلیم پوش گدارا کسی امیر؟

خواند هوید پوش شتر را کسی دواج

Kilim örtünen dilenciye de kimse emir der mi?
Kimse kilim örtmüş deveye yorgan örtmüş der mi

***K** 191/124-34107*

2.5.19.106. Yular

Genellikle binek hayvanları olmak üzere evcil büyük baş hayvanların kontrol edilmesini sağlayan bir eşya olan yuların gerçek anlamının ötesinde daha çok mecazen kullanıldığı görülmektedir. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde yuların anıldığı şu kullanımlar dikkat çeker: *yular, şeriat yuları, eşeğin yuları, aşk yuları, gönül yuları, yularsız deve, deve yuları, nefsin yuları, akıl yuları, din yuları, devlet atının yuları, hikmet yuları …*

اگر ز راه ادب پای می نهد بیرون

عنان شرع بدستست باز کش سر نفس

Eğer edep yolundan ayrılırsa
Şeriat yuları elindedir tekrar çek nefsin başını

***K** 108/48-1606*

سر بالجام عشق درآور که در مسیر

بی ضبط می نهد شتر بی مهار پای

Kafaya aşkın yularını geçir zira yolda
Kontrolsüz atar adımını yularsız deve

***K** 141/73-2329*

سرت را در فسار حکم خویش آورد نفس تو

گر از عقل افسری داری سر از افسار بیرون کن

Başını kendi hükmünün yularına takar senin nefsin
Eğer akıldan bir tacın varsa başında yulardan kurtar

***K** 165/91-2855*

در چراگاه جهان خوش خوش همی کن گاو لیس

چون خر نفس ترا بر سر نکرد افسار دین

Dünya otlağında güzel güzel inek gibi otlan
Zira senin nefis eşeğinin başına yular takmadı din

***K** 180/107-3169*

ای بر سر تو لجام حکمت

وی در کف تو عنان معقول

Ey başında hikmet yuları olan
Ey elinde makul bir dizgini bulunan

***K** 181/109-3207*

2.5.19.107. Yüzük

Yüzük, çoğu zaman süs eşyası olarak kullanılan ya da nişan, evlilik gibi kurumların simgesi olarak parmağa takılan madenî halkadır. Öte yandan yüzüklerin üst yüzeyi aynı zamanda mühür olarak da kullanıldığından dolayı yüzüğün mühür anlamı da vardır. Bu anlamı itibariyle klasik edebiyatta çoğunlukla mühür, yüzük ve Hz. Süleyman birlikte anılmaktadırlar. Bu anlamlarıyla kullanılan yüzük, hem gerçek anlamıyla hem de mecaz anlamıyla şiirde konu edilmektedir. Seyf'in şiirinde

yüzüğün sıklıkla benzetme dolayımında bir benzetilen olarak kullanıldığı görülmektedir. Seyf-i Fergânî'nin şiirindeki yüzük ile ilgili kullanımlar da şu şekildedir: *yüzük mühür, Süleyman'ın parmağındaki yüzük, yüzük halkası, zifte batmış yüzük, şeytan yüzüğü, yüzükteki desen, lütfun yüzüğü, Süleyman'ın yüzüğü, hepsi yüzük gibi cevherli, inci yüzük, taşsız yüzük, altın yüzük, dirhem yüzük…*

که دل من ز خاتم مهرش

همچو شمع از نگین نشان بگرفت

Benim gönlüm onun yüzük mühründen
Yüzüğün şeklini alan mum gibi şekil aldı

***K** 110/50-1646*

اگر دیو خاتم بدست آورد

برتبت کجا چون سلیمان شود

Şeytan yüzüğü ele geçirse de
Rütbece nasıl Süleyman olur

***K** 121/60-1908*

حورگاه بوسه در جنت دُر دندان خود

در لب لعلش نشاند همچو نقش اندر نگین

Huri buse vakti cennette kendi inci dişini
Yakut dudağına batırır yüzükteki desen gibi

***K** 127/64-2030*

بحکم خاتم دولت اگرچه از لقبت

زر و درم چو نگین است نامدار بمیر

Devlet mührünün hükmüyle eğer lakabında
Altın ve dirhem yüzük gibi ise de ünlü olarak öl

***K** 178/106-3139*

هر سلیمان را که خاتم دار حکمست این زمان

سحر دیوانست در زیر نگین غافل مباش

Hükmün mührünün sahibi olan her Süleyman'a bu zamanda
Yüzüğün taşının altında şeytanların sihiri vardır gafil olma

***K** 186/114-3301*

2.5.19.108. Zincir

Birbirine geçmiş bir dizi metal halkadan oluşan eşya yahut peşpeşe gelen şeylerin oluşturduğu sıra, dizi anlamında kullanılan bir kelime olan zincir, esasen birşeyleri birbirine bağlamak, özellikle hayvanları kontrol altına almak için bağlamak anlamında kullanılırken şekil benzerliği üzerinden üretilen süs eşyaları için de yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Öte yandan şekil itibariyle birbirini takip eden halkalardan hareketle benzer her durum için, mesela olaylar ve insan zinciri için de bu kelime kullanılmıştır. Öte yandan zincir ile oluşturulan çok sayıda deyim ifade de mevcuttur.

Hapsedilmek, zindana atılmak anlamındaki *zincire vurulmak* da bunlardan birisidir. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de zincirin bütün bu farklı anlam kullanımlarıyla yer aldığı görülmektedir.

آن کو بدست ظلم ترا قید کرده بود

روزی هلاک سرشودش بند پای تو

Zulüm eliyle seni bağlamış olanın
Bir gün ayağındaki zincir helakı olur onun

***K** 105/46-1555*

ببند و حبس سزایی که از تو دیوانه

امور دنیی و دین در همست چون زنجیر

Sen zindana hapse layıksın zira senin elinden
Din ve dünya işleri zincir gibi birbirine karışmış

***K** 115/55-1760*

زبان بخامشی اندر دهان نگه می دار

ز بند یابی امان گر کنی بزندان تیغ

Dili sükut ile ağzında tut
Zincirden kurtulursun eğer kılıcı zindana koyarsan

***K** 157/84-2736*

چو مردان نفس سرکش را بزنجیر ریاضت ده

که کس مر شیر را ناورد بی زنجیر در طاعت

Yiğitler gibi isyancı nefsi riyazette zincire vur
Zira kimse aslanı zincirsiz itaat ettiremez

***K** 164/90-2836*

3. İNSAN

Daha önce Din-Tasavvuf ve Cemiyet bölümlerinde, çeşitli meslek ve tiplerdeki insanların Seyf-i Fergânî Divanı'nda nasıl bir mahiyet arzettiğini, nasıl algılandığını belirtmiştik. Şaire göre insan, şu beytite ifade edildiği üzere *aşkının ışığıyla mana itibariyle bir melek olur ve daha sonra bir heykeltraşın elinde süslü bir insana dönüşür*. Heykeltraş yaratıcıdır. Burada ruh ve cisim ikilemine de dikkat çekilmiştir.

ز نور عشق شود چون ملک به معنی مرد

ز بت تراش شود آدمی بپیکر سنگ

İnsan aşkın ışığından mana itibariyle melek gibi olur
Heykeltraşın elinde süslü bir insana dönüşür taş

***K** 92/39-1247*

Seyf-i Fergânî Divanı'nda insan ömür macerasının mecrası itibariyle farklı tiplerde karşımıza çıkmaktadır. Bu maceralardan ve mecralardan birisi de bu bölümde ele aldığımız güzellik, güzel, sevgili, aşık, rakib, aşk, maddi ve manevi haller ve insanın vücudunun konu edildiği hayatın bir parçasıdır. Bu bölümde insan unusuru, geniş bir kadro içinde görülmektedir. Bu bölümde en çok ön plana çıkan sevgili, aşık ve rakib tipleri ele alınmıştır.

3.1. GÜZELLİK

3.1.1. Umumi Olarak Güzellik

Güzellik, çoğunlukla adet olduğu üzere yüz güzelliği yahut fiziki güzellik olarak düşünülmektedir. Yüzdeki yahut vücuttaki diğer güzellik unsurları ile birlikte çeşitli hayallere konu olmakta ve farklı estetik algılarla işlenmektedir. Aslında insanın çevresinde çokça güzellik vardır ancak gene de güzellik için can ve gönül verilir, bütün manzaralar güzellikle güzelleşir ancak güzellik manzarası sadece sevgili ile güzelleşebilir, aşık *sevgilinin güzelliğinin kölesidir, sevgilinin adı güzellik masdarıdır, aşığın gönlünde sevgilinin güzelliğinin sonucudur aşk, sevgilinin güzelliğini hesaplamak vaktinde ay şahid/güzeldir ve güneş ona mübaşirdir, sevgili bir güzellik güneşidir, ay ve güneş güzellikte sevgilinin kardeşidirler, gonca o güzelliğin şahitlerindendir, zahir güzelliktir ve görüntü de goncadır,* sevgilinin *güzellik bahçesi daima bir burç gibidir...* Bu kullanımlara örnek olarak şu beyitler verilebilir:

ای که در دور خوبی تو بسیست
دل و جان داده در برابر حسن

Ey ki çevrende güzelliği çokça olan
Güzelliğe karşı can ve gönül vermişsin

***K** 58/17-470*

همه منظر بحسن شد زیبا
لیک زیبا بتست منظر حسن

Bütün manzaralar güzellikle güzel oldu
Lakin seninle güzeldir güzellik manzarası

***K** 58/17-473*

پادشاهی چو عقل گردن کش
از پی روی تست چاکر حسن

Akıl gibi güçlü bir padişah
Senin yüzünün peşinde güzelliğin kölesidir

***K** 58/17-484*

این همه فعلها بتست مضاف

زآنکه اسم تو هست مصدر حسن

Bütün bu fiiller sana muzaf olur
Çünkü senin adındır güzellik masdarı

***K** 59/17-494*

اندر دلم نتیجه حسن تو هست عشق

روزش عرض بود چو بود جوهر آفتاب

Benim gönlümde senin güzelliğinin sonucudur aşk
Günü araz olur güneşin cevher olması gibi

***K** 89/37-1147*

3.1.2. Güzellik İle İlgili Tasavvurlar

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde güzellik, güzelin varlığıyla mümkün olmakta ve o güzel de sevgilidir. Bizzat *sevgilinin yüzünün güzelliği güzelliğin yüzünde bir bendir*. Güzellik sadece cismani değildir, asıl güzellik manevi güzelliktir. Zira şaire göre *mana güzelliğinin ruhu olmadan şekil işe yaramaz. Sevgili, Yûsuf'un güzelliğine* benzetilmekte, dahası bizzat *güzelliğin Yûsuf'u* olmakta ve bu güzellik aşığı aşk zindanına hapsetmektedir. Şaire göre aşk bir hapishanedir. Sevgili, *güzellik padişahıdır ve şair de bu güçlü padişahın elindeki bir güçsüzdür. Sevgili, güzellik ülkesinin şahıdır.* Fergânî, Gâzân Han'ı övdüğü kasidede *güzelliğin o ana dek mana gibi gizli olduğunu ancak Han ile birlikte ağaçları süsleyen çiçek misali görünür olduğunu* ifade etmektedir. Şaire göre güzellik ortaya çıkıp canlanmıştır zira *şekil ancak manayla canlıdır.* Seyf'in şiirindeki güzelliğe dair benzetmelerden en ilginci *sevgilinin güzellik mushafındaki sürelere El-hamd gibi lider* olarak betimlendiği benzetmedir. *Güzellik sevgilinin yüzünün süslediği dünyada bir meyvedir.* Şaire göre güzellik sevgilinin yüzünü süslemez, aksine sevgilinin yüzü, güzelliği süslemektedir. Seyf'e göre *sevgili kendi güzelliğinden maya vererek çimenlik pazarındaki güle ayrıcalık kazandırır. Güzellik, sevgilide renk ve koku gibidir, sevgilinin endamı bir ağaçtır ve güzellik de meyvesidir. Güzellik dünyanın neresine giderse, aşk ardından terkedilmiş gibi gider, güzellik nerede bir sevgiliye/güzele giderse, aşk canını eline alıp peşinden gider. Güzellik, Leyla gibi hüküm verir ve aşk mecnun gibi onun doğrultusunda gider. Sevgilinin güzelliği, Allah'ın güzelliğinin aynasıdır. Güzellik bir yüzde cilvelenerek ortaya çıkar, görünür olur.*

Sef-i Fergânî, *şiirini sevgilinin güzelliğini övmek için yazar. Sevgilin güzelliğinden dünya güzellerinin yüzünün ışığı azalır. Sevgilinin güzellik diye bir memleketi vardır ve onun güzellik memleketinde bir sancak vardır. Sevgilinin aşkının balına kim*

parmak sokarsa tıpkı bir arı gibi *sevgilinin ayrılığı o parmağı sokar. Güzellik çimenliğin süsleyicisidir.* Şairin kasidesi de *sevgilinin güzelliğinin övgüsü ile itibar görür.*

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde güzellik algısının işlendiği ifadeler şunlardır: *güzellik gelini, şehri karıştıran güzellik (şehr-âşûb), güzellik denizi, güzelliğin anlatısı, güzellerin güzelliği, Mısır memleketini elde eden güzellik, güzellik tavusu, güzellik ayetlerinin mushafı, tâvus gibi güzel, cilveli güzellik.*

با لطف طبع اگرچه در قلبِ روح روحی

با حسن روی اگر چه بر روی حسن خالی

Gerçi huyunun lütfuyla ruhun kalbinde huzursun
Yüzünün güzelliğiyle güzelliğin yüzünde bir bensin

***K** 106/47-1576*

بی جان حسنِ معنی صورت بکار ناید

گر تو جمال یوسف یا یوسف جمالی

Mana güzelliğinin ruhu olmadan şekil işe yaramaz
Sen Yûsuf'un güzelliği yahut güzelliğin Yûsuf'u olsan da

***K** 107/47-1579*

بیچاره سیف در غمت ای پادشاه حسن

چون ناتوان بدست توانا در اوفتاد

Ey güzellik padişahı çaresiz Seyf senin gamında
Güçlünün eline düşmüş bir güçsüz gibidir

***K** 118/56-1819*

سوَرِ مصحف نکویی را

همچو الحمد سروَرِ سُوَرست

Güzellik mushafının surelerine
El-hamd gibi liderdir o surelere

***K** 119/58-1849*

ای ز روی تو حسن را زینت

حسن از آن روی در جهان سمرست

Sen ey yüzünün güzelliği süslediği
Güzellik dünyada o yüzden bir meyvedir

***K** 119/58-1850*

3.2. SEVGİLİ

3.2.1. Umumi Olarak Sevgili

Seyf-i Fergânî'nin divânında sevgili için kullanılan isim ve sıfatlar şunlardır: *Sevgili, dost, güzel, gümüş göğüslülerin padişahı, adına sikke basılan, ölüm gibi sevgili, kendi kendini düşünen, güneşe ve aya benzeyen, ay ve can besleyen güneş, cevher,*

karanlık gecedeki yıldız. Bu ifadeler ya sevgilinin ismi olarak yahut ismini betimleyen ifadeler olarak kullanılmaktadır. Sevgili, hem zalimdir hem de şefkatlidir

Himmetiyle, ihsanıyla, lütfuyla var edendir, yaşatandır. O bir padişahtır ve tebasını hem sevgi ile hem de cevr ü cefa ile terbiye etmektedir.

چون تویی پادشاه سیم بران

سکه دارد ز نام تو زر حسن

Gümüş göğüslülerin padişahı sen olduğun için
Güzellik altınından senin adına sikke basmışlar

***K** 58/17-467*

با آفتاب و ماه چه نسبت کنم ترا

دلبر کجا بود مه و جان پرور آفتاب

Güneş ve aya nasıl benzeteyim ben seni
Sevgili nasıl ay ve can besleyen güneş olur

***K** 87/37-1130*

سزد که وزن نیارد بنزد گوهر سنگ

که تو گوهری و دلبران دیگر سنگ

Taşın cevher karşısında ağır gelmemesi uygundur
Zira sen cevhersin ve diğer sevgililer taştır

***K** 91/39-1233*

ز همت (نزد) معشوقست جای عاشقان عالی

از اختر در شب تیره است راه کهکشان روشن

Himmet ile sevgilinin yanında aşıkların makamı yücedir
Karanlık gecedeki yıldızdan dolayı aydınlıktır samanyolu

***K** 137/70-2241*

3.2.2. Sevgili İle İlgili Tasavvurlar

Sevgili, en çok güle benzetilmektedir ve aşık da bülbüldür. Bu nedenle de gül ile bülbül hep birlikte zikredilmektedir. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde *sevgili tatlı sözlü ve akıllıdır,* aşık da *güzel konuşmak ile şekeri hakkeden papağandır.* Sevgili *madendeki cevherdir, güneşe benzer bir nur yüzlüdür, süs ve ışığıyla tavusa benzer, gönül çelendir, yol gösterendir, sevgili şefkatlidir, sevgili göz aydınlığıdır, sevgili güldür, sevgiliyi görmek kişinin kendi başını görmesi gibi zordur, sevgili güneş yüzlü aydır, sevgilin güzelliği güneş gibidir, sevgili gül yanaklı güzeldir, sevgili inci dişlidir, güzelliğiyle şehri karıştırandır, sevgili güzellik denizidir, o güzeller denizindeki cevherdir, sevgili yay kaşlıdır, sevgili peri suretlidir, gümüş yüzlü ve tenli, selvi boyludur, gül yanaklıdır, can besleyendir, melek gibi görüntüsü olandır, sevgili güzellikte dünyada biriciktir, sevgili güzellerin en sonuncusudur.*

بخورشید مانی بآن نور روی

بطاوس مانی باین زیب و فر

O nur yüzünle güneşe benzersin
Bu süs ve ışığınla tavusa benzersin

***K** 124/62-1949*

سوی گل زآن می روم کز وی مرا

"بوی یار مهربان آید همی"

Güle doğru giderim zira o gülden bana
"Şefkatli sevgilinin kokusu gelir daima"

***K** 139/71-2294*

مانند سایه این مهِ خورشید روی را

در پی بسی دویدم و کردم فگار پای

Gölge gibi bu güneş yüzlü ayın peşinden
Çokça koştum ve yaraladım ayağımı

***K** 141/73-2337*

جز آن محبوب جان پرور چو کس را سر فرو ناری

فرود از پایه خود دان اگر خلد برین باشد

O can besleyen sevgilinin dışında kimseye baş eğmezsen
Kendi derecenden aşağıda bil onu cennet-i ala olsa da

***K** 167/95-2918*

تویی ختم نکویان و ز لعلت

نکویی خاتم خود را نگین کرد

Sensin güzellerin en sonuncusu ve senin yakutundan
Bir güzel kendi yüzüne süslü bir taş taktı

***K** 192/125-3418*

3.3. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde sevgilinin güzellik unsurları olarak y*üz, zülüf, yanak, baş, dudak, gamze, göğüs, göbek, ağız, gamze, ben, tüy, diş, göz, endam, vücut, göz* gibi mefhumlar anılmaktadır. Anılan bu mefhumlar çeşitli özellikleri bakımından farklı hayal ve tasavvurlar içide ele alınmaktadır.

3.3.1. Saç, Zülüf

Saç ve zülüf, renk, koku ve şekil bakımından çeşitl hayal, benzetme ve tasavvurlar içinde ele alınır ve genellikle de bu hususların en azından birkaçı bir arada anılır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde *sevgilinin zülüfü, urgan olur ve sevgilinin endamı da darağacı* olur, yeri gelir *sevgilinin zülüfü, hablu'l-metin (en sağlam tutunacak ip) olur*.

Seyf-i Fergânî’nin şiirinde saç, halka şeklinde, uzun, yüzün iki yanından, yanaklardan sarkan, dağınık, güzel kokulu ve siyah olarak anılır. Klasik edebiyatta gelenek olduğu üzere Seyf’in şiirinde de saç siyahtır ve bu yönüyle geceye benzetilir. Uzunluğu itibariyle de urgana yahut yılana benzetilir. Seyf’in şiirinde, *sevgilinin boyu posu tüy gibi ince mana ilmine benzetilmekte ve zülüfler (sözler) de harflerin (sözlerin, kulakların) arkasında düğümlenmiştir (giriftleşmiştir).* Şair, *yarin zülfünden ipi çözmesini, öylelikle canını çözmesini* ister. Sevgilinin yüzü *onun zülfünün gecesinde ay gibi parlamaktadır. Sevgili, zülfünün ucunu aşk zinciri yapmıştır, aşığı kuyuya atan sevgili zülüf ipiyle onu oradan çıkarır, sevgilinin zülfünün kıvrımı canlılar için bir zünnara dönüşür, karanlık gece sevgilinin atkı gibi duran zülüflerinin kıllarına çözgü olur, sevgilinin yüzü güzelliktir ve etrafında da zülüften yıllanlar vardır,* güzel kokması itibariyle de *zülüf bir attardır.* Seyf-i Fergânî’nin şiirinde zülüfe dair dikkat çeken diğer kullanımlar şunlardır: *zincir gibi zülüf, zülüf ucundaki halka, zülüf çevgeni, zülüf güneşi (sevgilinin yüzü) gölgelemektedir, zülfünün gölgesinin altı mekân edinilir, zülfün kokusu bahçeye yayılır, kuzey rüzgârı sevgilinin zülfünden koku alırsa anber saçarak gelir, heryeri güzel kokutan zülüftür, zülüf kıvrımında gönüller perişandır, dağınıktır.*

آن ساعتی که باز رهانی مرا زمن

از زلف خود رسن ز قد خوش در کن

Beni benden kurtardığın o vakit
Kendi zülfünden urgan ve endamından da darağacı yap

***K** 46/8-213*

ز روی علم معانی همچو مو باریک

چه زلفاست گره بسته در قفای حروف

Tüy gibi ince mana ilminin üzerinden
Ne zülüfler düğümlenmiştir harflerin arkasında

***K** 47/9-246*

در شب زلف خود چو مه تابان

از رخ چون بهار خویشتنی

Kendi zülfünün gecesinde parlak ay gibi
Yanaktan kendi baharın gibisin

***K** 63/21-597*

بحر لطفی و ز اوصاف تو بر روی تو موج

گنج حسنی و براطراف تو از زلف تو مار

Letafet denizisin ve senin sıfatlarından yüzünde dalgalar
Güzellik hazinesisin ve etrafında senin zülfünden yılanlar

***K** 78/33-912*

وگر بوی زلفت ببستان درآید

چو موی تو گردد معنبر شکوفه

Eğer zülfünün kokusu bahçeye yayılırsa
Senin saçın gibi anber kokar gonca

***K** 97/41-1353*

3.3.2. Yüz, Yanak

En önemli güzellik unsurlarından olan yüz ve yanak genellikle birlikte ele alınır ve hemen hemen aynı unsurlara benzetilir. Sevgilinin yüzü ve yanağı rengi, parlaklığı itibariyle benzetmede anılır. Yüz ve yanak, parlaklığı, rengi itibariyle güneşe ve aya benzetilir. Şaire göre *sevgilinin yanağı, aşığın rehberidir, yol gösterenidir. Sevgilinin yüzü gül renklidir.* Seyf-i Fergânî'nin şiirinde yüz ve yanak ile ilgili kullanımlar şunlardır: *gül renkli yüz, yüzün ayı, yüzün nuru, güzellik ordusunun şahı olan yanak, yanağı güzellik doğusunun güneşi olan, güzellik ateşi saçan yanak, yüzün güneşi, ay yüzlü, ateş yüzlü, yüzünün güneşi, güzellik yüzü.*

زهی رخت به دلم رهنمای اندیشه

رونده را سر کوی تو جای اندیشه

Yaşasın yanağın benim gönlüme düşünce için rehberdir
Yolcular için senin sokağının başı düşünce yeridir

***K** 55/16-404*

ولی نبرد بسر وصف روی گلرنگت

که خار عجز در آمد بپای اندیشه

Ama senin gül renkli yüzünü övmeyi tamamlamadı
Çünkü düşüncenin ayağına eziyet dikeni battı

***K** 56/16-427*

چو ماه روی تو دیدم ستاره شعری

طلوع کرد مرا بر سمای اندیشه

Senin yüzünün ayı gibi gördüm bir şiir yıldızını
Düşünce semasında doğdu benim için

***K** 56/16-437*

تو آمدی همه اندیشه ها برفت از دل

بنور روی تو دیدم قفای اندیشه

Sen geldin ve bütün düşünceler gittiler gönülden
Senin yüzünün nuruyla gördüm düşüncenin arkasını

***K** 57/16-456*

روی تو عرض داد لشکر حسن

که رخ تست شاه کشور حسن

Senin yüzün gösterir güzellik ordusunu
Zira senin yanağındır güzellik ordusunun şahı

***K** 58/17-463*

3.3.3. Kaş

Kaş, güzellik unsurlarından önemli bir ögedir. Tek başına kullanıldığı da görülür, göz, gamze, kirpik, saç, zülüf ile birlikte kullanıldığı da olur. Kaşın özellikle şekil ve renk yönüyle benzetmelere konu olduğu görülmektedir. Klasik şiirde gelenek olduğu üzere kaş, en çok *hilale* ve *yaya* benzetilir. Seyf'in şiirinde *sevgilinin kaşının yayı sevgilinin gönlüne ok atar.* Şiirdeki kullanımlar şu şekildedir: *kaşın çatı, hilal kaş, kaşın yayı.*

جان و دل سوی طاق ابروی تو

رو بمحراب کرده همچو امام

Can ve gönül senin kaşının çatına doğru
Mihraba yönelmiş tıpkı imam gibi

***K** 174/103-3060*

بروز نبود حاجت چو پردۀ شب زلف

ز روی آن مهِ ابرو هلال بگشاید

Gündüz vakti gerekmez gecenin perdesi gibi zülfünü
Çeksin/açsın o hilal kaşlı ay kendi yüzünden

***K** 122/61-1926*

کمان ابروت بر دل خدنگی زد کزو هردم

مرا تیر مژه گردد بخون همچون سنان روشن

Kaşının yayı gönlüme bir ok attı ki zaten onun kaşı
Benim için kanlı bir hançer olur mızrak başı gibi

***K** 135/70-2204*

3.3.4. Göz

Son derece önemli bir güzellik unsuru olan göz daha çok kaş ve kirpik ile birlikte anılmaktadır. Seyf'in şiirinde *göz, sevgilin yanağını görebilmek için ödünç istenebilen ve istenen* birşeydir. *Göz, yanağın kendisinden saklandığıdır.* Seyf-i Fergânî'nin şiirinde *sarhoş göz, ödünç göz, tek göz, nergis gibi göz, kahkaha atan badem* gibi kullanımlar dikkat çeker. Göz, kapakları itibariyle fıstık ve badem kabuğuna benzetilmektedir. Göz, en çok etkileyen, haliyle incitendir. Şaire göre *göz, eğer insanları bu kadar incitebiliyorsa sarhoştur.*

ای لعل تو شهد مستی انگیز

وی چشم تو مست مردم آزار

Ey yakut dudağı sarhoş eden bal olan
Ve ey gözü sarhoş olup insanları inciten

***K** 81/34-992*

وز بهر دیدن رخ تو چشم وام خواست

از آسمان دیده ور این اعور آفتاب

Ve senin yanağını görmek için ödünç göz istedi
Gözcü gökyüzünden bu tek gözlü güneş

***K** 89/37-1168*

نهفته دار رخ خویش را ز هر دیده

نگاه دار لب خویش را ز هر دندان

Sakla sen yanağını her gözden
Koru sen dudağını her dişten

***K** 94/40-1288*

همچو پسته ز نسبت چشمت

خنده در پوست می زند بادام

Tıpkı fıstık gibi senin gözüne yakınlıktan
Kabuğunun içinde kahkaha atar badem

***K** 174/103-3055*

3.3.5. Gamze

Önemli bir güzellik unsuru olan gamze genellikle göz, kaş ve kirpiklerle birlikte anılmaktadır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde gamze, *güzellik cesedine can veren, kan dökücü, yüzbin adamı tek başına öldüren, şeker canlı, gamzenin oku* şeklindeki kullanımlarla anılmaktadır. Şaire göre *gamze güzellik cesedine yüz can verebilir, kan dökücü olan gamze aşığı öldürüp tekrar can verebilir, sevgili tek bir gamze ile yüzbin aşığı öldürebilir, gönüller şeker canlı gamzenin avı olur, savaşçılar bile gamzenin okunu görünce kılıcını saklarlar.*

وی تو از یک کرشمه در یکدم

داده صد جان نو به پیکر حسن

Ey sen ki bir gamze ile bir anda
Güzellik cesedine yüz yeni can vermişsin

***K** 58/17-471*

مست بودم که مرا کشت و دگرجان بخشید

دوست با غمزه خون ریز و لب شکربار

Sarhoştum ki beni öldürdü ve tekrar can verdi
Sevgili kan dökücü gamze ve şeker yüklü dudağıyla

***K** 68/25-692*

کسی که با من شمشیر آشکار زدی

چو تیر غمزه او دید کرد پنهان تیغ

Benimle açıktan kılıç ile vuruşan kişi
Onun gamzesinin okunu görünce kılıcı gizledi

***K** 156/84-2674*

3.3.6. Ben

Yüzdeki önemli güzellik unsurlarından birisi olan ben, siyah rengi ve küçük boyutu itibariyle benzetmelerde kullanılmaktadır. Ben, genellikle yüzdeki tüyler, dudak, saç ve yanak ile birlikte ele alınır. *Sevgilin yüzündeki ben aşığı tutsak eder. Aşık sevgilinin beninden hareketle irabı düzeltir. Sevgilinin beni can kuşunu tuzağa düşürür.*

از دانه خال تو دل من

در دام هوای تو گرفتار

Senin bir beninden dolayı benim gönlüm
Senin arzunun tuzağında tutsaktır

***K** 81/34-984*

دانه خال تست آن ملواح

که کند مرغ روح را در دام

Senin benindir o av kuşu
Zira can kuşunu düşürür tuzağa

***K** 175/103-3068*

3.3.7. Tüy, Hatt

Yüzdeki ayva tüyleri genellikle siyah rengi sebebiyle ele alınır. Fergânî'nin şiirinde sevgilinin yüzündeki tüyler bitkilere benzetilmektedir. Diğer beyitte de sevgilinin ayva tüyleri tatlandırıcıya benzetilmektedir. Tüylerin karanlığı ve yanağın parlaklığı bir tezat olarak kullanılmaktadır. Seyf'in şiirinde tüyler klasik şiir geleneğinin aksine genellikle olumlu anılmaktadır.

چون خط تو نبات نپرورد اگر چه شد

در بذل روح نامیه را یاور آفتاب

Senin yüzündeki tüy gibi bitki yetiştiremez eğer ki
Ruha göğertme gücünü vererek yardımcı olsa da güneş

***K** 87/37-1133*

چو خواست کز من شیرین سخن بر آرد شور

نبات خط تو افگند بر شکر سایه

Tatlı dilli benden tuzlu bir söz çıkmasını istediğinde
Senin tüyünden bir tatlandırıcı kattı şekere gölge

***K** 90/38-1200*

ز روز اول هستند روشن و تاریک

ز روی و موی تو گر آفتاب و گر سایه

İlk günden beri aydınlık ve karanlıktırlar
Senin yüzünden ve tüyünden gerek güneş ve gerek gölge

***K** 90/38-1203*

3.3.8. Ağız, Dudak

Ağız ve dudak genellikle birlikte anılmaktadır. Ağız şekil olarak dardır, küçüktür ve bu yönü itibariyle benzetmelere konu olurken olumlanmakta ve övülmektedir. Ağız çoğunlukla *peste:fıstık* olarak anılmaktadır. Dudak renk olarak kırmızıdır. Kırmızı rengi itibariyle yakuta, kana ve şaraba benzetilir ve çoğunlukla da yakut olarak anılır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde, *küçük ağız, fıstık, yakut, şeker* şeklindeki kullanımlar ağız ve dudağı anlatmaktadır.

پسته تنگت تبسم کرد چون آیینه دید

همچو اجزای قصب شد پر ز شکر آینه

Senin küçük ağzın tebessüm etti aynayı gördüğünde
Şeker kamışının parçaları gibi şeker ile doldu ayna

***K** 66/23-644*

پشسته آن بت شکرلب شیرین گفتار

بسخن بر من شوریده شکر کرد نثار

O tatlı sözlü şeker dudaklı güzelin küçük ağzı
Söz ile ben divaneye yemek artıklarını şeker kıldı

***K** 68/25-690*

قلم صنع برد از پی تصویر عقیق

سرخی از لعل لب تو بزبان چون پرگار

Kalem akiki çizdikten sonra pergel gibi dile döker
Senin dudağının yakutundaki kırmızılığı

***K** 77/33-908*

3.3.9. Boy, Endam

Genel olarak klasik şiirde sevgilinin boyu uzun olarak kabul edilmiştir ve bu özelliği itibariyle benzetmelere bir benzeyen olarak konu olmuştur. Bazen de mübalağa bağlamında kullanılarak yüceltilmiştir. Boyun en çok da selvi ağacına benzetilmektedir. Seyf'in şiirinde, *sevgilinin boyuna kendi gölgesi hariç hiç kimse benzemez. Sevgili güzellik bahçesinin uzun boylu selvisidir, eğer sevgili bahçeye çıkmazsa selvi ve kavak da tomurcuk açmaz, gönül gökyüzüne doğru yücelere erdiğinden oralarda sevgilinin endamını görünce yere düşer, sevgili bu endam ile bahçeye çıknca kavak ağacı eğilip de ayağını öper onun. Sevgilinin endamı ağaca benzemekte ve güzellik de o ağacın meyvesidir,*

بنزد عقل چو خورشید روشن است که نیست

کسی به قامت و بالای تو مگر سایه

Aklın yanında güneş gibi aydınlıktır/aşikardır
Ki hiç kimse senin boy posun gibi değil gölge hariç

K *90/38-1195*

سهی سرو باغِ جمال آن نگاری

که از حسن باغیست یکسر شکوفه

O güzelin güzellik bahçesinin uzun boylu selvisisin
Ki bahçenin güzelliği baştanbaşa gonca olmasıdır

K *96/41-1343*

با چنین قامت و بالا چو درآیی در باغ

سر بزیر آورد و پای تو بوسد عرعر

Böylesi bir endam ile bahçeye çıktığında
Başını önüne eğer ve senin ayağını öper kavak ağacı

K *118/57-1836*

ایا میوه بوستان وجود

درختیست قد تو و حسن بر

Ey varlık bahçesinin meyvesi
Bir ağaçtır senin endamın ve güzellik de meyvesi

K *124/62-1948*

3.3.10. Diş

Önemli bir güzellik unsuru olan diş, *renk, şekil ve parlaklık* yönünden inciye benzetilir. İnci, denizde bulunduğundan dolayı şair, ağzı da yer yer denize benzetmektedir. İnci, sedef, cevher, delmek ve eritmek genellikle birlikte kullanılır. Diş her zaman güzellik unsuru olarak kullanılmaz. Bazen de deyimsel olarak *diş geçirmek, diş sökmek, dişleri sökülmek* gibi güç, kudret, zulüm, mazlumiyet, güçsüzleşme gibi anlamlarda da kullanıldığı görülmektedir.

تراست زآن لب نوشین همه سخن شیرین

تراست زآن در دندان همه دهان گوهر

Senin o tatlı dudağından bütün sözler tatlıdır
Senin o inci dişinden bütün ağız cevherdir

K *146/75-2445*

ز شرم آن در دندان سزد که حل گردد

چو مغز در صدفِ همچو استخوان گوهر

O inci dişlinin utancından erimek yakışır cevhere
Tıpkı kemik gibi olan sedefteki ilik misali

K *146/75-2453*

چون ببینی سیم و زر رویت برافروزد چو شمع

ور بود آتش بدندان زر بگیری همچو گاز

Altın ve gümüş gördüğünde parlar yüzün mum gibi
Ve eğer dişinde ateş olursa altını tutarsın kerpeten gibi

K *152/80-2565*

ای تیغتان چو نیزه برای ستم دراز
این تیزی سنان شما نیز بگذرد

Ey kılıcı zulüm için mızrak gibi uzun olan sizler
Sizin dişlerinizin bu keskinliği de geçer

***K** 171/100-2983*

3.3.11. Bel, Göbek

Bel, vücudun orta yerinde olması, ince olması itibariyle benzetme dolayımında anılmaktadır. Bele ulaşmak, kucaklamak aşık için büyük bir hasrettir. *Ancak bele ulaşan kucak berraklık dolacaktır, bel ve zülüf buluşmasına aşıklar teslim olurlar.* Seyf'in şiirinde bel, her zaman güzellik unsuru değildir. Bel aynı zamanda iktidarı da sembolize eder. *Kılıcı bele bağlamak, belini altınla, gümüşle doldurmak* gibi kullanımlar bu duruma örnektir.

پر زلآلی شود چو بحر کنارش
کوه اگر در میان رود کمرت را

Deniz gibi berraklık dolar kucağı
Dağ eğer ortasından geçerse senin belinin

***K** 173/102-3022*

چه گردنان که کله زیر پایت اندازند
چو افگند سر زلف تو بر کمر سایه

Ne büyükler külahı senin ayağının dibine atarlar
Senin zülfünün ucunun gölgesi bele düşünce

***K** 90/38-1201*

ملک شمشیرزن باید چو تو تن می زنی ناید
ز تیغی بر میان بستن مرادی در کنار تو

Padişah dediğin kılıç kullanmalı sen dizini dövdüğün için
Bir kılıcı bele bağlamak ile murad hasıl olmaz senin için

***K** 40/4-90*

کمر ز زر کنی از سیمهای محتاجان
بسا که کیسه تهی گردد از چنین توفیرا!

Muhtaçların gümüşüyle belini altın doldurursun
Yeter zira kese boşalır bu kadar yüksek kârla!

***K** 115/55-1763*

3.3.12. Cisim, Ten, Beden

Sevgilinin vücudu beyaz renginden dolayı gümüşe benzetilir. Sevgilin göbeği ceylanın göbeğine benzetilir. Seyf-i Fergânî'ye göre, ten karanlıktır, yaşamak için tene gerek yoktur, ten bir yüktür, dünyada hiçkimsenin teni rahat değildir. Ten ve ruh ikileminde Seyf, ruhtan yana durmaktadır.

تو عاشق بر آن کس شوی کوبود

چو قاقم بسینه چو آهو بناف

Sen öyle birine aşık olursun ki o
Göğsünden gelincik ve göbeğinden ceylan gibidir

***K** 67/24-680*

دلم کز ظلمت تن بد چو پشت آینه تیره

شد از انوار عشق تو چو روی نیکوان روشن

Tenin karanlığından aynanın arkası gibi kararmış olan gönlüm
Senin aşkının ışığından güzellerin yüzü gibi aydınlandı

***K** 136/70-2223*

برای زندگی تن نخواهم منت جان را

بعشقم زنده دل گردان و از جان بی نیازم کن

Yaşamak için senden ten istemem bu can için
Aşk ile beni dirilt beni cana muhtaç etme beni

***K** 149/78-2522*

مرا از بهر تن باید که نانی باشد اندر کف

ز جانم بار تن برگیر و از نان بی نیازم کن

Ten için avucumda bir ekmek olması gerek
Canımdan ten yükünü al ve ekmeğe muhtaç etme beni

***K** 150/78-2523*

جاییست که اندرو کسی را

نی راحت تن (نه) انس جانست

Öyle bir yerdir ki burada hiç kimsenin
Ne bedeni ne de canı rahat değildir

***K** 172/101-3001*

3.3.13. Baş

Baş da güzellik unsuru olarak kullanılmakta ancak anılan diğer unsurlara göre daha az geçmektedir. Baş genellikle tac ile, külah ile birlikte anılmaktadır. Dünyada mutlu olan, ancak dertsiz baştır.

زیر پایت فکند ماه کلاه

چون تو بر سر نهادی افسر حسن

Ayağının dibine atar ay külahı
Çünkü sen başına koymuşsun güzellik tacını

***K** 58/17-469*

در چراگاه جهان خوش خوش همی کن گاو لیس

چون خر نفس ترا بر سر نکرد افسار دین

Dünya otlağında güzel güzel inek gibi otlan
Zira senin nefis eşeğinin başına yular takmadı din

***K** 180/107-3169*

سبک سر را که از دنیاست شادان

چو گر بر تن چو غم بر دل گران باش

Dertsiz/hafif baş dünyada mutlu olsa da
Sen vücutta gönüldeki gam gibi ağır ol

***K** 181/108-3203*

3.3.14. Kirpik

Genellikle kaş, göz ve gamze ile birlikte ele alınan kirpik, kesici ve delici bir takım aletlere şekilsel benzerliğinden hareketle öldürücü ve yaralayıcı olarak anılır. Çoğunlukla ok, hançer şeklinde anılırken Seyf'in şiirindeki bir kullanımda, okun yapıldığı ağaç olan gelincik ağacına benzetildiği dikkat çekmektedir. Şiirde okun sahibi olarak anılan Türk de etnik grup değil güzel anlamındaki Türktür. *Güzelin, sevgilinin kirpiği bir ok olarak sevgilinin sevgisinden ve güzelliğinden sarhoş olan ve elinde hançer olan aşıkları yaralamakta, öldürmektedir.*

بگرد نرگس مخمور او خدنگ مژه است

بدست ترکان تیر و بچنگ مستان تیغ

Onun mahmur nergisinin etrafında kirpik gelinciği (oku) var
Türklerin elinde ok var ve sarhoşların elinde hançer var

***K** 156/84-2672*

کمان ابروت بر دل خدنگی زد کزو هردم

مرا تیر مژه گردد بخون همچون سنان روشن

Kaşının yayı gönlüme bir ok attı ki zaten onun kaşı
Benim için kirpik oku olur mızrak başı gibi

***K** 135/70-2204*

3.4. SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

3.4.1. Buse

Buse, şiirde sevgili ile ilgili olarak kullanılan önemli unsurlardandır. Zira şaire göre buse, tıpkı ab-ı hayat gibi yeniden diriltendir, canlandırandır. *Sevgilinin dudağı, iffetten dolayı mühürlü mum gibi kapalıdır ve o yüzden de kimse ondan bir buse alamaz, buse vakti huriler, inci dişlerini yakut dudaklara batırırlar, şair, o dudaktan bir buse almak için canını vermeye hazırdır, bir buse kadehe dokununca bala dönüşür kadehin içindeki.* Buse hayatı tatlandıran, lezzet katan, anlamlandıran önemli özlemlerden, hasretlerden biridir. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde her buse bir hayat öpücüğüdür.

ما را ببوسه چون بگرفتیم در برش

آب حیوه داد لب همچو شکرش

Bizi buse ile kucağına alınca
Ab-ı hayat verdi şeker gibi dudağı

***K** 59/18-495*

بوسه که یابد از لب چون انگبین تو

کز عصمت است لعل تو چون موم مهردار

Senin bal gibi dudağından kim bir buse alabilir
Zira iffetten dolayı senin dudağın mühürlü mum gibidir

***K** 85/36-1086*

حورگاه بوسه در جنت دُر دندان خود

در لب لعلش نشاند همچو نقش اندر نگین

Huri, buse vakti cennette kendi inci dişini
Yakut dudağına batırır yüzükteki desen gibi

***K** 127/64-2030*

بجان فروشی از آن لب تو بوس و این عجبست

که در میانه معدن بود گران گوهر

Can karşılığında satarsın o dudaktan bir buseyi ve bu tuhaftır
Zira madende pahallı olur cevher

***K** 146/75-2452*

می شود انگبین چه بوسه دهد

لب لعل تو بر کناره جام

Bal olur eğer buse verir ise
Senin yakut dudağın kadehin ucunda

***K** 174/103-3052*

3.4.2. Söz

Söz, her hikâyenin tartışmasız en önemli unsurudur. Klasik şiirde de sözün, düzgün, güzel, özlü, ölçülü, tatlı, faydalı olması itibariyle söz konusu edildiği görülür. Özellikle sevgilinin sözü çok tatlıdır, o tatlılıkla aşığı helak eder. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de *sevgilinin sözü tatlıdır, şekerdir, incidir, sevgili sözünü güzel sesli bülbülle beraber söyler, sevgilinin sözleri bir dertleşme hikayesidir, sevgilinin söz hazinesine ulaşabilmek için inci gibi gözyaşı dökmek ve susmak gerekir.* Öte yandan *sevgilinin sözü dünyaya yayılmalıdır, bunu yapacak olan da âşıktır. Sevgilinin zikrini yazmaktan, adını anmaktan dolayı bütün kalemler papağan kesilmiştir.*

وقت شد اکنون که ما حدیث تو گوییم

فاش کنیم اندرین جهان خبرت را

Vakti erdi şimdi biz senin sözünü söylüyoruz
Yayarız bu dünyada senin sözünü

***K** 173/102-3028*

ای ز تحریر ذکر تو گشته

همچو طوطی سخن گزار اقلام

Ey senin zikrini yazmaktan dolayı
Tıpkı papağan gibi söz söyler olmuş kalemler

***K** 175/103-3072*

گر ترا در چمن روح گل عشق شکفت

قول با بلبل خوش نغمه برابر گویی

Eğer senin ruh çimenliğinde aşk gülü açarsa
Güzel sesli bülbül ile birlikte söylersin sözü

***K** 168/95-2925*

در سخن چه برم بر در تو چون داری

از آب دیده عاشق بر آستان گوهر

Söz incisini niye götüreyim senin kapına zira vardır
Senin eşiğinin üzerinde aşığın gözyaşından cevher

***K** 146/75-2471*

3.4.3. Kûy-i Yâr / Sevgilinin Sokağı

Kuy-i yar, sevgilinin mahallesi, dostun sokağı demektir. Sevgilinin ikamet ettiği mekan/mahalle olan sokakta genellikle aşık ile rakip, karşı karşıya geldiğinden dolayı sevgilinin sokağı/kuy-i yar da genellikle aşık ve rakip ile beraber anılmaktadır. Sevgilinin sokağında toprak ve eşik taşı dahi inci doludur, göz yaşı ile yıkanmıştır, zira aşıklar sürekli oralarda göz yaşı dökmektedirler. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde, *sevgilinin sokağının başı, yolcular için bir düşünce yeridir, sevgilinin/dostun sokağının toprağını isteyen o istekle ayaksız bir şekilde tıpkı su gibi yola koyulur, dilenciler, aşıklar yürür gelirler, sokağın başına otururlar, sevgilinin sokağına varabilmek için aşktan rehberlik talep etmek gerekir.*

زهی رخت به دلم رهنمای اندیشه

رونده را سر کوی تو جای اندیشه

Yaşasın yanağın benim gönlüme düşünce için rehberdir
Yolcular için senin sokağının başı düşünce yeridir

***K** 55/16-404*

سرپای گرده در طلب خاک کوی دوست

بی پای همچو آب بهر سو دویده اند

Dostun sokağının toprağının isteğiyle yola koyulmuş
Ayaksız tıpkı su gibi her tarafa doğru koşmuşlar

***K** 69/26-731*

ز عشق بدرقه کن تا بکوی دوست رسی

اگر دلیل نباشد بکعبه نتوان شد

Aşktan rehberlik al ki dostun sokağına ulaşasın
Zira rehber olmazsa eğer Kabeye gidilemez

***K** 176/104-3099*

هرکه ترک سر کند در کوی دوست

پای او بر لامکان آید همی

Sevgilinin sokağında başını terk edenin
Ayağı mekansızlığa düşer daima

***K** 138/71-2280*

خاک کوی او خوهم کز هر سوش

"باد جوی مولیان آید همی"

Onun sokağının toprağını isterim zira her tarafından
"Movliyân ırmağının havası gelir daima"

***K** 139/71-2292*

3.4.4. Eşik, Kapı

Sevgilinin evinin kapısı ve eşiği onunla ilgili bir unsur olarak söz konusu edilir. Sevgili her yönüyle idealize edildiği için eşiği ve kapısı da idealize edilir, ulaşılması için çaba ve gayret gerekir, mücadele ve fedakarlık gerekir. Sevgilin eşiği bir darüşşifadır. *Tenler ve yüzler sevgilinin kapısında ruh ve mana bulurlar, bağrı yanıklar sevgilinin kapısındaki kuyu başında bulurlar şifalarını, güneş dahi kapıdaki toz zerreciklerinin arasına saklanmıştır, sevgilinin kokusuyla muhatap olduğu için sevgilinin kapısındaki topraktan sürme yapılmaktadır, sevgilinin eşiğine eğer bir zerre gelirse güneş ona yatak olur, gölge de ona yorgan olur.* Sevgilinin kapısına varan, eşiğine yüz süren vuslata ermiştir, maksat hasıl olmuştur, hasret giderilmiştir onun için. Klasik şiir geleneğinde eşik ve kapı neredeyse bizzat sevgilinin evinden ve dahası sevgiliden bile daha fazla işlenmekte, yüceltilmektedir.

آن عجب نیست که ارواح و معانی یابند

از غبار درت اشباح و صور بر دیوار

Ruh ve mana bulmaları garip değildir
Tenlerin ve yüzlerin senin kapının tozundan duvarın üzerinde

***K** 78/33-920*

ز آتش شوق تو گر هیچ دلش گرم شود

آب بر خاک درت چرخ زند چون عصار

Seni arzulamanın ateşiyle eğer gönlü ısınırsa
Senin kapının önündeki suda yağcı gibi çıkrık vurur

***K** 78/33-927*

چون دانه یی که هست شجر مضمر اندرو

در ذره های خاک درت مضمر آفتاب

Tıpkı içinde ağacın saklı olduğu bir tohum gibi

Senin kapındaki toprağın zerrelerinde saklıdır güneş

***K** 89/37-1163*

از بهر آنکه سرمه ز خاک درت کند

یک چشم او مه است و یکی دیگر آفتاب

Senin kapındaki topraktan sürme yaptığı için
Onun bir gözü aydır ve bir diğeri güneştir

***K** 89/37-1167*

گر ذره ز آستان تو بالین کند، ورا

زیر لحاف سایه شود بستر آفتاب

Eğer zerre senin eşiğini yastık edinirse, ona
Gölge yorganının altı güneş yatağı olur

***K** 87/37-1120*

3.4.5. Sevgilinin Ayağının Toprağı

Sevgilinin ayağının toprağı, yoğun sevgi ve saygıyı, derin muhabbeti sembolize eden bir unsur olarak klasik şiir geleneğinde oldukça önemlidir. Sevgilinin ayağının toprağı için aşık can vermeye hazırdır, ayağının tozuna yüz sürmek, büyük bir hasret ve haliyle imkanı dahilinde büyük bir vuslattır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de aynı yüceltme ve ehemmiyet olduğu görülür. *Dostun yolunun toprağı göz suyu ile çamur edilir ve şifa niyetine kullanılır.* Şair, *sevgiliye kul olma nimetine nail olduğu halde onun ayağının toprağına başını koymayanı şiddetle kınamaktadır. Vay toprak onun başına* diyerek sitemini dile getirir.

از آب چشم خاک ره دوست ساز گل

هر رخنه یی که در دل تست استوار کن

Göz suyu ile dostun yolunun toprağını çamur yap sen
Gönlündeki her yarığı sağlamlaştır sen

***K** 45/8-207*

گر بندگی تو دهدش دست و روی خود

بر خاک پای تو ننهد خاک بر سرش

Eğer senin kulluğun ona el verirse ve o yüzünü
Senin ayağının toprağına koymazsa vay toprak onun başına

***K** 60/18-527*

3.4.6. Naz

Sevgilinin önemli özelliklerinden biri, belki de en önemli özelliği nazlı oluşudur. *Naz şarabı, hem aşığı hem de sevgiliyi sarhoş eder. Nefs de tıpkı sevgili gibi nazlıdır. Nefs eşeği yıllarca naz arpası ve samanıyla şişlamanlamaktadır.* Seyf-i Fergânî'ye göre naz, aşığı olgunlaştırırken nefsi de semirtmektedir. Şaire göre *sevgili dünyanın en nazlısı ve yaratıcının övgüsüne de layık olan kişidir.* Şair, *eğer kendisine ulaşırsa,*

tatlı canını bulursa onu sevgilinin ayağının altına serecektir, zira o tatlı can bizzat sevgilinin kendisidir.

گردیم هر دو مست شراب نیاز و ناز

او دست در بر من و من دست در برش

Gezeriz her ikimiz naz u niyaz şarabıyla sarhoş
Onun eli benim koynumda benim elim onun koynunda

***K** 59/18-496*

در ره معنی نکو کن جان خود زیرا بحشر

بس بصورت زشت باشد نفس تن پرور بناز

Mana yolunda iyi et canını zira mahşerde
Çirkin suratlı olması yeter nazlı ve ten sever nefsin

***K** 151/80-2561*

چو سالها بجو و کاهِ ناز فربه شد

چرا همی ننهی بار زهد بر خر نفس

Yıllarca nazın arpa ve samanıyla şişmanlayınca
Neden zühd yükünü nefs eşeğine yüklemiyorsun

***K** 107/48-1597*

ای زبده جهان ز جهان نازنین تویی

واندر خور ثنای جهان آفرین تویی

Ey cihanın özü dünyanın nazlısı sensin
Dünyayı yaratanın övgüsüne layık olan sensin

***K** 51/13-310*

در پای تو فشانم اگر دست رس بود

این نازدیده جان که چوجان نازنین تویی

Senin ayağının dibine saçarım eğer elime geçerse
Bu nazlı canı zira nazlı can aslında sensin

***K** 51/13-311*

3.5. SEVEN (ÂŞIK)

3.5.1. Âşık

Âşık, daima aşk ve ayrılık derdiyle feryad u figan edendir, ah edip inleyendir. Âşık, talep eden, isteyen, ihtiyaç sahibi, ihtiyacının peşine düşen muhtaçtır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde bazen bizzat şairin kendisi olarak da karşımıza çıkan aşık önemli bir sıklıkla kullanılan, tekrarlanan bir unsurdur. Âşık, şiirde çok sık anılır. Zira *sevgilinin âşıkları sayısızdır.* Sevgili zalimdir, zulm eder, cefa eder, o yüzden *sevgilinin vuslat kadehine âşıklar erişemez, ondan bir yudum alabilmek için sabretmek gerekir.* Şair, bu durumu *biz fakirler aşkın sabredenleriyiz* diyerek dile getirir. Şaire göre *âşığın toprağı aşk suyu ile beslenmiştir, âşık bir* arzunun

musibetine uğramıştır, âşığın sabrı yoktur o yüzden şiir söyler zira şiiri onun figandır, aşık gönül derdinden gazel söyler, âşık sevgilinin yüzünü aynaların buğusunda aydınlatır. Doğrudan doğruya sevgilinin yüzüne bakamayan aşık, onun yüzünün tecelli edeceği aynaya bakar ancak orada da problem *diğerlerinin nefesinden aynanın kirlenmesidir.* Sevgili, aşıklara aynasız yüz göstermez ve âşık da köle olarak sevgilinin yüz göstermesi durumunda aynanın hep kendisinden olacağını söyler. Seyf'e göre, *aşığın gönlü iki aleme sığmaz, herkes âşık olamaz, sadık âşıklar kendi sıcak nefeslerini her seherin sabahı gibi dünyaya üflemişlerdir, âşıkların suçu iyilerin iyilikleri gibidir, adam aşkın ışığından mana itibariyle melek gibi olur, sevgili gülmeye başladığında aşıklar ağlar, âşıklar yeryüzüne gönderilmiştir, âşığın zamanı inleyişsiz değildir, âşığın canı aşkın olduğu yerde değer yitirir, âşıkların sözlerini okuyan herkes, hal ve harekette onlara benzemez* ve nitekim şair, *aşığı Züleyha olanın Yûsuf gibi iftirayla zindana gideceğini* ifadeyle âşık ve âşıklık imtihanını açıkça ortaya koyar.

ما فقیران سابر عشقیم

شکر نعمت کن ای توانگر حسن

Biz fakirler aşkın sabredenleriyiz
Nimetin şükrünü eda et ey güzelliğin güçlüsü

***K** 58/17-468*

عاشق که آبخورده ی عشقست خاک او

کانون شوق بوده دل همچو مجمرش

Âşığın toprağı aşk suyu ile beslenmiştir
Mangal gibi yüreği de arzu mekânı olmuştur

***K** 60/18-531*

تو ای عاشق مصیبت دار شوقی

نداری صبر و شعرت شیون تست

Sen ey bir arzunun musibetine uğramış âşık
Sabrın yok senin ve şiirin figandır senin

***K** 61/19-550*

نگنجد دل عاشق اندر دو کون

نیاید ید قدرت اندر نکاف

Âşığın gönlü iki âleme sığmaz
Kudret eli peçeye sığmaz

***K** 67/24-670*

ز نور عشق شود چون ملک به معنی مرد

ز بت تراش شود آدمی بپیکر سنگ

Adam aşkın ışığından mana itibariyle melek gibi olur

Heykeltraşın elinde süslü bir insana dönüşür taş

***K** 92/39-1247*

3.5.2. Gönül

Gönül, çoğunlukla kullanımları itibariyle aşığı andırmakta dahası, doğrudan aşığın yerine kullanılmaktadır. Gönül de tıpkı aşık gibi ağlar, feryad u figan eder, ah edip inler. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde *sevgilinin aşkının yolunda, gönül kanı damlar toprağa, her gönülde aşıklığın eseri bir kıvılcım yoktur, aşığın gönlü sevgilinin sevgi kabesini inşa eder, sevgilinin ışığıyla gönül yanar, ruh varsın sarhoş olsun zira aşk gönle gelir, gönül, sevgilinin lütuf sofrasından bir kemik almak için dişlerini kapının eşiğine geçirmiş bir köpektir, gönlün menfaati halkın canına ulaşır, sevgilinin gönül ağacının meyvesi altındır, gam çağrısı dert ortağından ayrılır gibi gönülden ayrılır.* Seyf-i Fergânî'nin şiirinde dikkat çeken gönül kullanımları şunlardır: *yürüyecek takati olmayan gönül miskini, sevgiliye yönelen ve yabancılardan uzaklaşan gönül, bu yolda can veren gönül, gönül yoldaşlığı, aşıkta hayat bulan gönül kuşu, siyah ve daralmış gönül, buğday gibi temizlenen gönül tanesi, feyziyle gönül şamdanı aydınlanan, candan usanan gönül, aşık, derdi olan gönle derman gönderir, sevgilin gönül kürsüsü, canına ateş düşen gönül, aydınlanmayan gönül gözü, gül derilen gönül bahçesi, gökyüzü gibi yücelere eren gönül, sevgiliyi isteyen gönül, gönül aldatan nergis, sevgilinin yüzünün ışığı olan gönül evinin lambası, gönül evinin üzüntüsü, altın ve gümüş ile mutlu olan aşksız gönül, gecesinde tövbe ayı parlayan gönül, tövbe suyuyla kendi mektubunu yıkayan gönül, Kur'an gibi hak sırlarının mekanı olan gönül, mum gibi yanan gönül.* Seyf-i Fergânî'nin şiirinde gönül, çoğunlukla aşığın seven gönlü iken bazen de *senin gönlün şimdi cefaya daha çok meylediyor* dizesinde ifadesini bulan sevgilinin taş gönlüdür.

بنای کعبهٔ مهرت چو می‌نهاد دلم

به عقل گفتم کاز هر طرف بیاور سنگ

Gönlüm senin sevgi kâbesinin binasını kurduğunda
Akla her taraftan bir taş getirmesini söyledim

***K** 92/39-1249*

چو تاب مهر تو بر دل رسید دل بگداخت

چو اندر آب کلوخ افتد و در آذر سنگ

Senin güneşinin ışığı gönle ulaşınca gönül yandı
Suya kurumuş çiçek ve ateşe taş düşer gibi

***K** 92/39-1256*

که روح مست شود چون بدل در آید عشق

زمین شراب خورد چون رسد بساغر سنگ

Ruh varsın sarhoş olsun zira aşk gönle gelir
Yeryüzü şarap içer kadehe taş değince

K *92/39-1259*

ز خوان لطف تو از بهر استخوانی دل

سگیست دوخته بر آستان در دندان

Senin lütfunun sofrasından bir kemik almak için gönül
Dişlerini kapının eşiğine geçirmiş bir köpektir

K *94/40-1298*

نصیحت آب حیاتست و اهل دل گویند

که خضرجان خورد این آب بی سکندر نفس

Nasihat âb-ı hayâttır ve gönül ehli der ki
Can hızırı içer bu suyu nefs İskenderi olmaksızın

K *108/48-1614*

3.6. AŞIĞIN VÜCUT AKSAMI İLE İLGİLİ UNSURLAR

3.6.1. Vücut/Beden

Seyf-i Fergânî Divanı'nda, vücut ile ilgili en çarpıcı benzetme ve kullanım vücut-minare benzetmesidir. Ağaca benzettiği sevgilinin boyuna/endamına yetişebilmek için ayağın altına başını koymakta bir beis görmeyen şair, kısa boylu oluşundan şikayet etmekte yahut bu ifadeyle tersine bir yüceltmede bulunmaktadır. Seyf-in şiirinde vücut, hem benzeyen hem de benzetilen olarak kullanılmaktadır.

از بهر آنکه نام تو گویند بر سرم

ای کاش بودمی همه تن چون منار پای

Başımın üzerinde senin adını okumaları için
Keşke bütün vücutların minare gibi ayağı olsaydı

K *142/73-2371*

سر نهم زیر پای تا برسد

بدرخت تو دست کوتاهم

Ayağının altına başımı koyayım ki
Senin ağacına yetişebilsin benim kısa elim

K *71/28-776*

گر آن گلستان گیرد اندر کنارم

تنم را شود مغز در استخوان گل

Eğer o bahçe beni kucağına alırsa
Vücudum gülün kemiğine ilik olur

K *100/42-1441*

چون بر خط تو نیست نباشد عزیز سر

چون در ره تو نیست نیاید بکار پای

Senin vücudunda olmayınca değerli olmaz baş
Senin yolunda olmayınca işe yaramaz ayak

***K** 141/73-2342*

3.6.2. Can

Sevgilinin canı, bir ayettir ve her ayet gibi bu ayetin de tefsire ihtiyacı vardır. Bu ayetin tefsiri de muhatabın anlayışıdır.

با نور چشم فهم تو پنهان لطیفه ییست

جان تو آیتیست که تفسیرش آن بود

Göz ışığı ile senin anlayışın gizli bir latifedir
Canın bir ayettir ki tefsiri de o olur

***K** 49/12-272*

3.6.3. Yüz, Yanak

Aşığın yüzü yahut yanağı aslında yoktur, aşk tarafından yok edilmiştir ve aynalar da göstermez. *Aşık aynaya baktığında kendi yüzünü görmez, aşığın yüzünü ancak aşık isterse, bir bakış onun yüzünü gül yaprağı içinde gösterecektir.* Şaire göre yüzünü dosta dönenin, yüzünü sevgiliye dönenin sırtı sağlam olur. Bu bahisteki en önemli kullanımlardan birisi de aşığın huzurda yüzünü toprağa sürmesidir. Aşık, sevgilinin huzuruna vardığında kendi yüzünü toprağa sürüyor ve klasik şiirde gelenek olduğu üzere tevazu ifadeleriyle bir arada anılan bu benzetmede şair kendisini eşekle aynı seviyeye getirerek tevazu göztermekte yahut ince bir alayla muhatabını tariz etmektedir.

عشق از آن سان محو گردانید رسمم را که من

می نبینم روی خود گر بنگرم در آینه

Aşk resmimi öylesine yok etti ki ben
Kendi yüzümü görmüyorum eğer aynaya bakarsam

***K** 66/23-649*

گر بخواهم هم ازینجا که منم عاشق را

روی من در ورق گل بنماید دیدار

Eğer istersem bu olduğum yerden aşığa gösterir
Bir bakış benim yüzümü bir gül yaprağı içinde

***K** 68/25-704*

پشتم امروز قوی گشت که رویم سوی تست

بر سر چرخ نهم پا بچنین استظهار

Bugün yüzümü sana döndüğüm için sırtım kuvvetlendi

Böylesine bir yardım talebiyle feleğin başına basarım ayağımı

***K** 79/33-936*

ز بهر آن رو پیشت رخی بر خاک می مالم

که از بس سنگ ساییدن شود نعل خران روشن

O yüzün yüzünden huzurunda yüzümü toprağa sürüyorum
Zira taşa çokça sürtmekten eşeklerin nalı da parlak olur

***K** 136/70-2227*

3.6.4. Göz

Göz, devamlı ağlamaktadır. Gözden yaş yerine kan gelmesi en yoğun kullanımlardandır. Gözün kan ağlaması da bu kullanımlara deyimsel bir örnektir. Aşık sevgilinin sokağının toprağını sürme yapmakta ve gözüne sürmektedir. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde *emel gözü, yaş akan göz, kan akan göz* kullanımları dikkat çeker.

از بهر جمال وصل خود باز

چشم املم چهار کردی

Kendi vuslatının güzelliğinden
Emel gözümü dört açtın

***K** 189/118-3366*

در دل من آتش سودای تست

آب در چشمم از آن آید همی

Benim gönlümde senin sevda ateşin vardır
O yüzden daima gözümden yaş akar

***K** 137/71-2253*

خود مرا زآن چشم و روی از رو و چشم

آب رفت و خون روان آید همی

Benim gözümden ve yüzümden o yüz ve gözden dolayı
Su gitti akan kan gelir her zaman

***K** 137/71-2254*

گر دهانم را بلب گیری چه سود

خون ز هر چشمم دوان آید همی

Ağzımı dudağına alsan da ne fayda
Kan her gözümden koşarak gelir daima

***K** 138/71-2257*

3.6.5. Gözbebeği

Göz bebeği, genellikle şiirde siyah rengi münasebetiyle ve kanlı göz yaşı ile birlikte anılmaktadır. Göz bebeği ve göz, ölüm bağlamında da sıklıkla anılırlar. Gözün kapanması, göz bebeğinin kayması bu kullanımlara örnektir. Burada da şair gözbeklerinin ölümünü, olmak, kendini bulmak, kendini gerçekleştirmek için şart

olarak görmektedir. Şiirde kast edilen *nazar ber kadem* anlayışıdır. Zira var olmak için gözün sakınması, saklanması, dahası ölmesi gerekmektedir.

زر ندارم که ریزم اندر پات

مردمم جان نمی دهند بوام

Altınım yok ki tahta dökeyim
Gözbebeklerim ölmüyorlar olayım

***K** 174/103-3056*

3.6.6. Gözyaşı

Âşığın en belirgin özelliklerinden birisi olan gözyaşı, rengi, parlaklığı, şekli, hareketi ve çokluğu münasebetiyle anılmaktadır. Şaire göre *gözyaşları kirpklerin iğnesinin üzerinde, yani iğneye benzeyen kirpiklerin üzerinde âdeta bir ip gibi dizilerek gelirler ve âşık gözyaşından ve sinedeki ateşten kendisine bir zarar olmayacağını ifade eder.* Tek başınayken zarar verici, yakıcı olan ateş burada zarar vermez. Gözyaşı sevgilinin sokağını da baştanbaşa sular.

اشک من بر سوزن مژگان من

چون در اندر ریسمان آید همی

Benim göz yaşım benim kirpiklerimin iğnesinin üzerinde
İp gibi dizilir gelir daima

***K** 137/71-2255*

ز سوز سینه و اشک منت زیانی نیست

بلی از آتش و آبست بی زیان گوهر

Gözyaşım ve sinemdeki ateşten sana bir zarar yok
Zira ateşten ve sudan zarar görmez cevher

***K** 146/75-2454*

3.6.7. Kirpik

Kirpik, genellikle şekli münasebetiyle benzetmelere konu olmaktadır. Kirpik ince, sert ve uzunluğu dolayısıyla kılıç, iğne, hançer, ok gibi benzetilenlere benzetilmektedir. Seyf'in şiirinde de *nergis kirpik okundan yapılmış olan hançeri sarhoş etmektedir*.

چو کرد نرگس مستش ز تیر مژگان تیغ

چو چشمم آب ز خون جگر خورد آن تیغ

Nergisin kirpik okundan hançeri sarhoş etmesi gibi
Suyu ciğer kanından içer o hançer gözüm gibi

***K** 156/84-2669*

3.6.8. Ciğer

Ciğer, klasik şiirde aşığın en çok dillendirilen uzuvlarından birisidir. Aşığın, sevenin ciğeri yaralıdır, kanlıdır ve kan damlatmaktadır. Aşık, dertlidir ve dert de kedi gibi aşığın ciğerine diş batırmaktadır. Sürekli düşünmekten dolayı düşünce de aşığın ciğerini yiyip durmaktadır.

همی خورد جگرم را چو گوشت تا افتاد

غم تو در دل من همچو کرم در دندان

Sürekli yiyip durur ciğerimi et gibi, düşünce
Senin derdin gönlümde dişin kurtlanması gibi

شدم ز عشق تو سگ جان و شیر دل که مرا

غمت چو گربه فرو برد در جگر دندان

Senin aşkından canın köpeği ve gönlün aslanı oldum
Senin derdin kedi gibi ciğerime dişlerini batırdığında

***K** 94/40-1295-1296*

3.7. MADDİ VE MANEVİ HALLER

3.7.1. Ah, Feryat, Figan, Nale

Aşığın maddi ve manevi hallerinden olan ah, feryâd, figan ve nâle (inleyiş) genel olarak klasik şiirde en çok işlenen mazmunlardır. Hepsi de âşık ile ilgilidir ve bu nedenle de çoklukla aşık ile beraber anılmaktadır. Âşık, sevgilinin vuslatı için ah çeker, feryad u figan eder, ağlar. Sevgilinin yüzüne duyulan aşktan dolayı feryad u figanlar, inleyişler göğe yükselir. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde sevgilinin aşkıyla feryad edip figan eyleyen sadece aşık değildir. *Şaire göre âşığa felek de yeryüzü de eşlik eder. Âşığın feryadı sevgilinin sokağını sarmaktadır. Âşığın feryad u figanı bülbül ötüşüyle kıyaslanmakta ve daha yüceltilmektedir. Âşık çoğunlukla da deve gibi sessizce yol gider, çan gibi feryad etmez, hasta ve inleyen bir gönül kesin ölür, kurtuluş umudu yoktur, sevgilinin üzüntüsünden dolayıdır aşığın inleyişi, aşığın seher vaktindeki inleyişinden dolayı maşuk kendisini güvende hissetmemelidir. Sevgilinin gamı, figan şarkısını yok ettirmez, âşığın zamanı inleyişsiz değildir, meyve dahi sevgilinin yüzünden dolayı inleyen kuş gibi inlemektedir.*

ز عشق روی تو زین پس برآید

چو بلبل ناله های زار گل را

Senin yüzünün aşkından bundan sonra yükselir
Gülden bülbül gibi feryad u figan inleyişleri

***K** 120/59-1893*

گردون ز بار عشق تو چندان فغان بکرد

کز بانگ او چو ماه رخت شد کر آفتاب

Felek senin aşkının yükünden öylesine feryad etti ki
Onun sesinden senin yüzün ay gibi güneşin yavrusu oldu

***K** 86/37-1116*

فریاد زد زمین که تو کی آسمان شدی

تا در کنار مه بودت، در بر آفتاب

Yeryüzü feryad etti sen ne zaman gökyüzü oldun ki
Kaldı ki ay kucağında olsun ve güneş koynunda olsun

***K** 89/37-1151*

ز عشق روی تو زین پس برآید

چو بلبل ناله های زار گل را

Senin yüzünün aşkından bundan sonra yükselir
Gülden bülbül gibi feryad u figan inleyişleri

***K** 120/59-1893*

چون ز چنگ غمش آهنگ فغان پست کنم

خاصه این لحظه که صد ناله بر آمد ز هزار

Gamının elinden nasıl yok edeyim bu figan şarkısını
Bülbülden bin inleyişin yükseldiği bu anda

***K** 77/33-892*

3.7.2. Yara

Yara, Seyf'in şiirinde sıklıkla anılmaktadır. çoğunlukla gerçek anlamı dışında kullanılmaktadır. şaire göre *aşk yaralayıcıdır, aşık yaralıdır, sevgili yaradır, aşk yaradır. Âşık hem maddi olarak hem de manevi olarak yaralıdır. Gönlü, ruhu, vücudu, sinesi yara bere içindedir. Âşığın yaşadığı hal öyle bir haldir ki merhem yaralının tedavisinden melüldür, muzdariptir, sağlık dahi bu konuda sözünü tutamamıştır.* Sevgilinin üzüntüsüyle alınan her nefes bir yara açar. Sevgilinin peşinde koşturmaktan dolayı âşığın ayakları yara bere içindedir. Sevgilinin kederine elini kaptıran aşığın parmağını akrep de ısırınca yara, hepten azar ama bütün bunlara rağmen acımasız sevgili yaraların üstüne doğru oklarını salmakta, kılıç darbelerini vurmaktan geri durmamamktadır.

هم مرهم از رعایت مجروح شد ملول

هم صحت از تعهد بیمار باز ماند

Hem merhem yaralının tedavisinden melül oldu
Hem sağlık hastaya verdiği sözden geri kaldı

***K** 101/43-1463*

زاندوه تو هر نفس زخمه یی

زده بر طرب روذ اشعار بر

Senin kederinden her nefes bir yara açmış
Saçların salınışındaki mutluğun üzerinde

***K** 131/66-2107*

مانند سایه این مه خورشید روی را

در پی بسی دویدم و کردم فگار پای

Gölge gibi bu güneş yüzlü ayın peşinden
Çokça koştum ve yaraladım ayağımı

***K** 141/73-2337*

ببین که دست دلم را چگونه در غم او

ز نیش عقرب اندوه شد فگار انگشت

Gör bak gönül elim nasıl da onun gamında
Akrebin ısırmasıyla azdı parmağın yarası

***K** 143/74-2395*

چو دردمند هوای توایم هر ساعت

فرو مبر بجراحات دردمندان تیغ

Senin aşkınla her saat kederli olduğumuz için
Kederlilerin yaralarına kılıç saplama sen

***K** 156/84-2700*

3.7.3. Gam, Dert, Belâ

Gam, dert ve bela anlam yakınlıkları nedeniyle genellikle birlikte anılırlar. Seyf'in şiirinde âşık sürekli olarak gamlıdır, dertlidir ve belâya muzdariptir. Ah edip feryat etmesi, ağlayıp inleyip gözyaşı dökmesinin sebebi de budur. *Gam bir çağrıdır ve dert de onun ortağıdır ve ikisinin de mekanı gönüldür. Mutluluk arayanlar gamdan kurtulamazlar*. Şaire göre *dünya üzüntüsüne köle olmak gamla özgür olmaktan evladır, evlat babanın gamını yemez,* hal böyleyken *her nefeste yam yemek (üzülmek) gerekir*. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde, konuyla ilgili şu kullanımlar da dikkat çekmektedir: *gam bulutu, sevgilinin gamı, sevgilinin gamının azabı, gönüldeki ağır gam, aşk kamının sarhoşu, sevgilinin gamını şiir yapan şair, toprağın parçalarındaki dert.* Seyf-i Fergânî, *tamahın bir dert olduğunu, dermanının mal olduğunu* belirterek kendisini dermana muhtaç etmemesi için Allah'a yalvarmaktadır. Şair, belli bir mevki makama gelmişlerin de dertlilerin derdiyle dertlenmesi gerektiğini belirterek *sevgilinin nefesinin belaya uğramış dertliye derman olduğunu* ifade eder.

جانرا عزای تن چو ز دلدار دور شد

دلرا صلای غم چو زغمخوار باز ماند

Ten matemi sevgiliden uzaklaşır gibi candan uzaklaştı
Gam çağrısı dert ortağından ayrılır gibi gönülden ayrıldı

K 101/43-1464

غم خور و در هر نفس انعام بین از ذوالمنن

ره رو و در هر قدم اکرام بین از ذوالجلال

Gam ye ve her nefeste nimetleri gör zülmennandan
Yol yürü ve her adımda ikramı gör zülcelalden

K 167/94-2902

جهد کن تا ز سحاب غم جانان چو صدف

قطره یی در دهنت افتد و گوهر گویی

Gayret et sevgilinin gam bulutundan sedef gibi
Bir damla düşsün ağzına ve cevher söylesin

K 167/95-2926

بنزد زنده دلان در دو کون هشیار اوست

که از شراب غم عشق دوست سکران مرد

Gönül ehlinin yanında iki cihanda da ayık olan odur
Ki dostun aşk gamının şarabıyla sarhoş olarak öldü

K 183/110-3235

غمت را طبع او زینسان سخن ساخت

که گل را نحل داند انگبین کرد

Onun şairliği senin gamını bu şekilde şiir yaptı
Zira çiçeği ancak arı bilir bal yapmayı

K 192/125-3420

3.7.4. Cevr, Cefâ, Kahır

Cevr, cefâ ve kahır, sahip oldukları ortak anlam çerçevesinden dolayı birlikte ele alındılar. Şiirde de çoğunlukla birlikte anılırlar. Klasik şiirin temel iki kahramanı olan aşık ve maşuk ile birlikte anılan bu kavramlar doğrudan aşk ile, aşık derdi ile ilgilidir. Sevgili aşığa cevr ü cefa eder, kahreder, zulmeder. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde bu kavramların kullanım sıklığına bakıldığında aşk, aşık, sevgili bağlamındaki kullanımlarının yanı sıra toplumsal bir olgu olarak da yöneticilerden zulüm gören, cevr ü cefa gören bir halk gerçekliği ile karşılaşırız. Seyf'in şiirinde *zalimlerin cefası* o kadar yoğundur ki *zamanın sıcağı ve soğuğu* ile birlikte anılmaktadır. *Zulüm gören topluluğun cevrine ve cefasına ağlamakta* olanlara dua kabilinden bir de *sefasına ağlanması* temennisinde bulunur. Öte yandan klasik gelenekte adet olduğu üzere sevgili *aşığı cefa pençesiyle dövmektedir ve her tekme ile dostun sıkıntısı ve cefası yoğunlaşmaktadır. Aşık sürekli olarak sevgilinin cefasından taş yemektedir.* Seyf-i Fergânî'nin şiirinde *derin bir deniz olan aşk denizi hep kahır dalgasıyla doludur, kahır dalgasıyla feleğin gemisi çatlar ve yokluk*

rüzgârı kahır yönünden eser. Öyle ki doğanın kahır gagası onun kanadından daha kısa olur.

از جفای ظالمان و گرم و سرد روزگار

یک جهان مظلوم را لب خشک نانی دیده تر

Zalimlerin cefasından ve zamanın sıcağından ve soğuğundan
Bir dünya mazlumun dudağı kuru bir ekmek gibi ve gözü yaşlı

***K** 154/81-2594*

مرا به چنگ جفا می‌زنی و می‌گویی

که تو چو آب لطیفی برو همی خور سنگ

Beni cefa pençesiyle dövüyorsun ve diyorsun ki
Sen tatlı su gibisin git ve daima taşa çarp

***K** 92/39-1243*

نشاند بهر لگد کوب جور و محنت دوست

چنانکِ بر لب جوی از برای گازر سنگ

Her tekme ile yoğunlaşır dostun sıkıntısı ve cefası
Irmak kıyısında elbise yıkanan taş gibi

مرا کلوخ جفا آنچنان زدند بقهر

که کافران عرب بر لب پیمبر سنگ

Beni cefa kesekleriyle öylesine bir kahırla dövdüler ki
Arap kafirlerin peygamberin dudağına taş vurması gibi

بسی دویدم و هرگز وفا ندیده زیار

بخیره چند خورم از جفای دلبر سنگ

Çok koştum ama asla sevgiliden vefa görmedim
Sevgilinin cefasından daha ne kadar taş yiyeyim

***K** 93/39-1271-1273*

عجب ژرف بحریست دریای عشق

همه موج قهر از میان تا کنار

Ne derin bir denizdir aşk denizi
Ortasından kıyısına kadar hep kahır dalgası

***K** 76/32-875*

از موج قهر کشتی گردون کند شکاف

وز سیر باز ماند چون لنگر آفتاب

Kahır dalgasıyla feleğin gemisi çatlar
Dümen gibi seferden geri kalır güneş

***K** 89/37-1179*

3.7.5. Ayrılık

Âşık ve maşukun buluşamama durumu olan ayrılık şiirde sıklıkla işlenmektedir. Şiirde ayrılık hasretin sebebidir. Aşk, hasret demektir, haliyle aşık da hasret çeken, vuslat özlemiyle yanıp tutuşan ve bir türlü vuslata eremeyen, kavuşamayan sürekli

olarak ayrılıktan muzdarip olan kişidir. Durum böyle olunca da ayrılık, klasik şiir geleneğimizde en çok işlenen ve yer alan unsurlardan biri olagelmiştir. Aşık, hep ayrılık halindedir ve vuslata dair ah u feryad eder, inleyerek göz yaşı döker. Seyf-i Fergânî de *vuslat* ve *ayrılık* gerçekliğine dikkat çeker ve ikisinin bir arada olamayacağını ifade eder. Şaire göre *ayrılık bir yılandır, ayrılık ağlayan Ya'kûb'dur, aşık ayrılık yolunda kaybolan bir iğnedir, ayrılık bir yılandır ve vuslat da yılan boncuğudur, ayrılık bir güneştir, yakar ve vuslat bir buluttur serinletir, şair, ayrılık savaşına kasideyle gider ama sevgili ile aşık arasında ayrılık olmayacağını, gül ve dikenin ayrılamayacağı söylenir. Ayrılık sineği, ayrılıktan kör olmuş Yâ'kub, kapalı bir mektup olan ayrılık, ayrılık seferine çıkan sevgili, usturlaptan hesaplayarak ayrılık süresini bulmaya çalışan aşık, bir sıkıntı ve bir diken olan ayrılık* gibi ifade ve kullanımlar da dikkat çekmektedir. Şair, kendi adını anarak eğer *ayrılık dikeninden ağlarsan bulut gibi vuslat rüzgârından bir gün tıpkı gül gibi güleceğini ifade eder.*

وصلت و هجر، آنچه بهست اختیار کن

دانی که وقت می گذرد عزم کار کن

Vuslat ve ayrılık, iyi olanı seç
Biliyorsun ki vakit geçiyor sen işe koyul

***K** 45/8-201*

من آن یعقوب گریانم ز هجرت

که نور چشمم از پیراهن تست

Ben ayrılıktan ağlayan o Yâ'kub'um
Ki gözümün ışığı senin gömleğindedir

***K** 61/19-548*

ماریست هجر و مهره مطلوب وصل ازو

از دیده امید نهان گشته گنج وار

Bir yılandır ayrılık ve kavuşmanın değerli boncuğu da ondan
Umut gözünden gizli kalmış bir hazine gibi

***K** 85/36-1088*

از آفتاب فراقت چو خاک گرم شدم

مراست ز ابر وصال تو منتظر سایه

Senin ayrılık güneşinden toprak gibi sıcakladım
Senin vuslat bulutundan gölge beklerim

***K** 90/38-1214*

بهر یعقوبان نابینای هجران چون بشیر

سوی کنعان بردم از یوسف خبر باز آمدم

Ayrılıktan kör olmuş Yâ'kûblara müjde gibi
Kenan'a Yûsuf'tan haber götürdüm geri geldim

K 135/69-2189

3.7.6. Kan

Kan unsuru, genel olarak aşığın kanayan yarası, gözyaşı, ciğeri gibi münasebetlerle anılır. Rengi itibariyle benzeştiğinden dolayı şarap, kırmızı gül, lale, ateş ve benzeri unsurlarla anılır. Seyf'in şiirinde ilave bir unsur olarak gerçek varlığıyla, toplumsal bir sorun ve problemin, savaşın sonucu olarak anılan kan aynı zamana o facialarıda sembolize etmekte ve deyimsel kullanımlarla şiirde yer bulmaktadır. Bu anlamda en çok anılan Kerbelâ faciasıdır. Fakat Seyf, buna da farklı yaklaşarak *düşünce Kerbelâsında aşkın yezidi Hüseyin'in kanını döker* diyerek acı bir gerçekliği, mecaz üzerinden anlatır. Şairin şiirinde suyla çalışması gereken *düşünce değirmeni gözyaşı ve ciğer kanı ile dönmektedir, gönül tanesinin etrafında.* Seyf'in şiirinde şu kullanımlar dikkat çekmektedir: *kan dökücü sevgili, aşığın kanıyla sedef gibi incili olan aşk hançeri, toprağa damlayan gönül kanı, sevgili yakutu ısırınca ağza dolan kan, goncanın içi gibi kan dolan aşığın içi.*

یزید عشق تو هر روز تشنه خون ریزد

حسین دل را در کربلای اندیشه

Senin aşkının yezidi her gün susamış gibi döker
Gönül Hüseyn'inin kanını düşünce Kerbala'sında

K 56/16-418

بآب چشم و بخون جگر همی گردد

بگرد دانه دل آسیای اندیشه

Göz yaşı ve ciğer kanı ile sürekli döner
Gönül tanesinin etrafında düşünce değirmeni

K 56/16-415

چکیده در ره عشق تو خون دل بر خاک

رسید بر سر کوی تو پای جان بر سنگ

Senin aşkının yolunda gönül kanı damlamış toprağa
Senin sokağının başında taşa değdi canın ayağı

K 92/39-1239

بجای خون دهنم پرعسل شود گر من

فرو برم بلب تو چو نیشکر دندان

Kan yerine ağzıma bal dolar eğer ben
Batırsam dişimi şeker kamışı gibi dudağına

K 94/40-1297

درون چون دل غنچه خون گشت ما را

برون آی تا چند باشد نهان گل

Bizim de içimiz goncanın içi gibi kan oldu

Dışarı çık ki bir süre gizli kalsın gül

***K** 100/42-1421*

3.7.7. Aşk

Seyf-i Fergânî Divanı'nda muhtelif benzetmelerde, bağlamlarda karşımıza çıkan aşk, şiirde en çok kullanılan unsurlardan birisidir. Belki de şiirin en önemli unsuru aşktır. Zira aşığı da maşuğu da var eden, gündeme taşıyan bizzat aşkın kendisidir. Şaire göre *aşk yolunda boş laf edilmez, bununla zaman kaybedilmez, aşk bir servettir. Aşk ile hasta düşen gönül ölümsüzleşir, herkes sevgilinin aşkına nail olamaz, aşk eline kaplan gibi olduğu ve kendisinin de onun kapısında köle olduğu söylenemez. Aşık aşk bahçesinin bülbülüdür, aşk kadehinden şarap içer ve iki çift söz söyler gül ve gonca üstüne aşk ateşiyle yananlar için goncanın açılması gül şarabıdır ve gül dahi bülbül gibi sevgilinin aşkıyla figan etmektedir.*

الا ای زده چون من از عشق لاف

مزن در ره عشق لاف از گزاف

Sen benim gibi aşktan laf eden
Aşk yolunda boş laf edip durma

***K** 67/24-669*

ای خوشا دولت عشق تو که با محنت او

شد دل تنگ من از نعمت غم برخوردار

Ey güzel senin aşkının serveti ve onun sıkıntısıyla
Benim bu üzgün gönlüm gam nimetinden nasiplendi

***K** 78/33-917*

چون جان بفنای تن نمیرد

آن دل که ز عشق گشت بیمار

Can gibi tenin yok oluşuyla ölmez
Aşktan hasta düşen gönül

***K** 81/34-987*

ما از کجا و دولت عشق تو از کجا

هرگز مگس که دید که عنقا کند شکار

Biz nerede senin aşkına nail olma şansı nerede
Hiç görülmüş müdür ki sinek ankayı avlamış

***K** 85/36-1097*

من از خواص عشق چگویم سخن که هست

اسرار او نهفته و آثارش آشکار

Ben aşk ehline ne diye söz söyleyeyim
Zira onun sırları gizli ve etkileri aşikardır

***K** 85/36-1098*

3.8. RAKÎB

Klasik şiir geleneğimizde, sevgili ve âşık ile birlikte ele alınan üçüncü karakter rakibdir. Rakib, kelimenin gerçek anlamıyla aşığın rakibi olduğu için, aşıkla rekabet halinde olduğu için aşık tarafından hep olumsuz olarak anılmaktadır. Bu sebeple de en olumsuz tiplerle anılır, en kötü benzetmelerde konu edilir. Rakib her türlü olumsuzluğun da yegane sebebidir. *Rakip, gelir ve sevgilinin başının üzerine düşürür gölgeyi, sevgili yanağın güneşidir ve başından o gölgeyi uzaklaştırmalıdır.* Sevgili, rakible görünürse dahi bu ancak *gülü yetiştiren diken* misali olabilir. Rakib *kötü kalplidir, taş kalplidir, deve kalplidir, rakiîb bir eşek gibi kervan ile gelir daima, aşık sevgili için muhalifiyle/rakîbiyle savaşmaktadır, her daim savaş halindedir.* Aşık, sevgiliye ulaşamadığından yakınmaktadır zira *rakibler kılıç köleleri gibi sevgilinin sağını solunu sarmıştırlar.* Hep olumsuz olarak anılan, teşbih edilen rakib sadece bir beyitte olumlu anılmaktadır. Bu olumlamanın da sebebi sevgili ve sevgilinin sokağıdır. *Sevgilinin sokağı cennettir ve rakib de cennet bekçesi olan rıdvandır ve Rıdvan da cennette kimseye kılıç çekmez.*

من اشتر دل اگر یابم ترا در گردن آویزم

جرس وار و کنم هردم ز درد دل فغان روشن

Kötü kalpli /deve kalpli beni eğer bulursa seni, boynuna asacağım
Çan gibi ve daima gönül derdinden ah u figan ederim apaçık

***K** 135/70-2205*

طالب او تاجر ترسنده نیست

کو چو خر با کاروان آید همی

Onun talibi korkak bir türccar değildir
Zira o eşek gibi kervan ile gelir daima

***K** 139/71-2282*

میان ما و مخالف برای تو جنگست

کشیده از دو طرف یک بیک دلیران تیغ

Bizim ile muhalif arasında senin için savaş var
Her iki taraftan da yiğitler birer birer kılıç çekmiş

***K** 156/84-2684*

بوصل تو نرسد بنده چون رقیبانت

کشیده اند چپ و راست چون غلامان تیغ

Ben sana ulaşamam zira rakibler
Senin sağını solunu sarmışlar kılıç köleleri gibi

***K** 156/84-2686*

مقیم کوی ترا از رقیب (تو) چه غمست

که بر کسی نزند در بهشت رضوان تیغ

Senin sokağında yaşayan için rakib dert değil

Zira cennette rıdvan kimseye kılıç çekmez

***K** 157/84-2706*

4. TABİAT

4.1. KOZMİK ÂLEM

Kozmik âlem unsurlarını imge olarak şiirlerinde işlemeyen şair, bu konuların işlenmediği şiir yok gibidir. Güneş, ay, yıldızlar, gökyüzü gibi unsurlar imge oluşturmada son derece işlevseldirler. Bu unsurlar genellikle de benzetilen olarak benzetmelerde kullanılırlar.

4.1.1. Gökyüzü, Felek

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde gökyüzü ve felek, sıklıkla anılmakta ve birlikte zikredilmektedirler. Seyf de genelde olduğu gibi yedi gökten sözetmektedir. Bu yedi gök; *ay, utarit, zühre, güneş, merih, müşteri, zuhal*'dir. Bu yedi gök, tıpkı güneşin güzel olan ayın güzelliğine şahitlik yapması gibi sevgilinin güzelliğine mübaşirlik yapmaktadır. *Hakikatin günahsız mutlu yıldızı da yedi göğün arasından doğmuştur.* Seyf-i Fergânî'nin şiirinde, aşağıya alınan örneklerin incelenmesinden de anlaşılacağı üzere alışılmışın dışında bir gökyüzü ve felek algısı yoktur.

Gökyüzü, rengi, yüksekliği, yuvarlaklığı, dönmesi, düz ve geniş görünüşü gibi özellikleri dolayısıyla çeşitli benzetmelere konu olur. Çoğunlukla benzetilen olarak kullanılır. Gökyüzü üzerinde bulunan gökcisimlerinden ayrı düşünülemez. Gökyüzü meydan gibi, atlas gibi düz ve genişçe bir yerdir, mavi renklidir. Yücedir, değerlidir. En sevinçli anda insanın başı göğe değer, en kötü anda insanın başına gökler yıkılır. Gökyüzü ve feleğin bu önemi, Seyf-i Fergânî'nin şiirine de yansımıştır.

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde felek ve gökyüzü ile ilgili kullanımlar şunlardır: *feleğin mavi leğeni, gökyüzünün ardı, feleğin üzeri, felekten merdiven, toprağın felek gibi arzulaması, ay doğuran gökyüzü, feleğin atlası, gökyüzünün diğer tarafı, feleğin üstü, İsa'nın iyi olduğu gökyüzü, ürkekler üzerine gökyüzü olan aşkın sultanı, sevgilinin gökyüzündeki kıvılcımı, feleğin başı, yedi gök, sevgilinin aşkının yükünden feryad eden felek, sevgilinin güzelliğine mübaşirlik yapan yedi gök, felekten üstün sokak, sevgilinin hükmünün yükünü sırtlanan felek, sevgilinin yüzünün utancından her aşkam bahçesinde güneşin gül gibi kızardığı felek, güneşin yıldızlarına lider olduğu felek, kahır dalgasıyla gemisi çatlayan felek, kaza hançeri ve kader okuna karşı kalkan olan gökyüzü, düşümdeki gökyüzü, gök kuşağı gibi renklenen felek, aşığı*

muhtaç eden felek, feleğin pazarı, gökyüzündeki yıldız, felek gökyüzünün ikta sahibi, feleğin mumu, üstü güneşin sarayı olan gökyüzü, gökyüzünün derinliği, feleğin harmanı, feleğin yeşil elbisesi, feleğin aslanı, feleğin yedi tabakası, feleğin tahtı, gökyüzünün çatısı, felek gibi yüksek olan arif, meleklerin yaşadığı felek, feleğin pazarı, feleğin kılıcı, feleğe binen kaza şahı, kendi zirvesinin tepesinde oyunda olan felek, atlas felek.

از طشت آبگون فلک بر مثال برق

در روز ابر شعله زند آتش اثیر

Feleğin mavi leğeninden yıldırım misali
Bulutlu bir günde kıvılcım saçar Esîr'in ateşi

***K** 36/2-13*

از پشت آسمانت ملک می کند خطاب

کای به ز روی مه مه روی زمین تویی

Gökyüzünün ardından sesleniyor melek
Ey ay yüzünden daha güzel yeryüzünün ayı sensin

***K** 51/13-312*

نه همتا بود اطلس چرخ را

بکرباس خود ابر اسپیدباف

Feleğin atlasına eş olmaz
Kendi patiskasıyla beyaz dokumalı bulut

***K** 67/24-672*

گردون ز بار عشق تو چندان فغان بکرد

کز بانگ او چو ماه رخت شد کر آفتاب

Felek senin aşkının yükünden öylesine feryad etti ki
Onun sesinden senin yüzün ay gibi güneşin yavrusu oldu

***K** 86/37-1116*

از خاک بر کناره میدان آسمان

گردد چو جرم گوی زمین اغبر آفتاب

Gökyüzü meydanının kenarındaki topraktan
Yeryüzündeki çomağın parçası gibi tozlanır güneş

***K** 89/37-1165*

بتقدیر ارچه گردون را همه زین سو بود گردش

بگردد آسمان زآن سو که گردد رای درویشان

Takdir ile felek hep bu yöne doğru dönüyorsa da
Öbür yönden dönerse gökyüzü değişir fikri dervişlerin

***K** 184/112-3271*

4.1.2. Yıldızlar

Yıldızlar, genellikle renk, şekil, parlaklık, küçüklük, çokluk gibi özellikleri bağlamında anılırlar. Bu özellikleri itibariyle benzetmelere konu olurlar. Yıldızlar genellikle gökyüzü ve diğer gök cisimleriyle birlikte anılmaktadırlar. Öte yandan astronomi açısından da önemli olan yıldızlar, hareketleri ve burçlardaki durumları itibariyle şans ve talih olaylarına olan etkileri yönündeki inanç itibariyle de klasik şiirde sıklıkla konu edilmişlerdir. İslâm tarafından kabul görmeyen bu inanç, akidevi bir inanışın ötesinde bir gelenek ve görenek bağlamında folklorik bir unsur olarak şiirde işlenegelmiştir. Kimi inanışlarda de uğurlu ve uğursuz yıldızlar olduğuna inanılır. Bütün bu anlamları itibariyle yıldızlar, Seyf-i Fergânî'ninin de şiirinde işlenmektedirler. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde yıldız, sevgilinin yüzünün benzetildiği bir unsur iken bazen de tam tersine yıldız sevgilinin yüzüne benzetilmektedir. Seyf'in şiirinde yıldızlar, *halkın yararına işleri yürütenlerdir, feleğin mumuna gündüz vakti yıldız gönderilemez, parıldayan aya yıldız gönderilmez, ay gece vakti dostun yanağını görürse o gündüz vakti yıldız gibi saklanır, güneşe bitişik olan yıldız yanmıştır.* Fergânî, şansın geçiciliği, talihin süreksizliği konusunda uyarıda bulunarak şöyle der: *ey kendi mutlu şansıyla övünenler, sizin yıldızlarınızın etkisi de geçer.* Seyf-i Fergânî'nin şiirindeki yıldız ile ilgili kullanımlar şunlardır: *anlamın yıldızları, güzellik yıldızı, yıldızlar ordusu, geceyi gündüze çeviren yıldız, ayın tanesi olan yıldız, hakikatin günahsız mutlu yıldızı, sevgilinin canının yıldızı, feleğin yıldızları, yıldızların gözleri, yedi yıldız, yıldız camları, ağaç dallarının tepesinde parlayan yıldız, yıldızların şahı.*

مدبرات امورند در مصالح خلق

سارگان معانیش بر سمای حروف

Halkın yararına işleri yürütenlerdir
Anlamının yıldızları harflerin semasındadır

***K** 46/9-218*

ما از آن شب در احتراق غميم

كه طلوع از تو كرد اختر حسن

Biz o geceden beri gam ateşindeyiz
Ki senden doğdu güzellik yıldızı

***K** 58/17-472*

بر لشكر نجوم كشد آفتاب تيغ

در سايه حمايت روى منورش

Güneş yıldızlar ordusuna kılıç çeker

Işık saçan yüzünün himayetinin gölgesinde

***K** 59/18-500*

بشب گر ببیند رخ دوست ماه

چو استاره در روز پنهان شود

Ay dostun yanağını görürse gece vakti
Yıldız gibi saklanır o gündüz vakti

***K** 121/60-1902*

ای مفتخر بطالع مسعود خویشتن

تأثیر اختران شما نیز بگذرد

Ey kendi mutlu şansıyla övünen
Sizin yıldızların etkisi de geçer

***K** 171/100-2989*

4.1.3. Bazı Yıldızlar Ve Yıldız Kümeleri

Seyf-i Fergânî Divanı'nda, yıldızlara dair ifadeler sıklıkla anılmaktadır. Seyf'in şiirinde yıldızlar, genel olarak benzetilen olarak anılmaktadırlar. Bu yıldızların başında güneş ve ay gelmektedir. Fergânî'nin şiirinde, *her zerre güneş gibi aşikârdır, düşüncenin süha yıldızı hilal gibi parlar, düşüncenin org sesi zühre yıldızının udunun kulağına ulaşır, her serçe samanyolundan yem yiyemez, sevgilinin yüzündeki kıvılcımlardan yeryüzündeki bütün zerreler takım yıldızı olurlar.* Seyf'in şiirinde anılan yıldızlar şunlardır: *güneş, hilal, süha, zühre, samanyolu, zühal, Süreyya, takım yıldızı, aldeberan yıldızı, küçük ayı lambası, merih, müşteri, jupiter, merih.*

چون آفتاب بر دل هر ذره روشن است

کز زیت فیض تست چراغ قمر منیر

Güneş gibi her zerrenin içinde aşikârdır
Işıltılı ay ışığı senin feyzinin yağındandır

***K** 36/2-11*

وز آفتاب جمالت که ماه ازو خجل است

هلال وار فزون شد سهای اندیشه

Ayın ondan utandığı güzelliğinin güneşinden
Hilal gibi parladı düşüncenin süha yıldızı

***K** 56/16-438*

بگوش بربط ناهید هم رسانیدی

ز ارغنون عبارت غنای اندیشه

Zühre yıldızının udunun kulağına da ulaştırdın
Düşüncenin zengin ibarelerinin orgundan

***K** 57/16-460*

که از عقد ثریا دانه خوردن

ز گنجشکان این خرمن نیاید

Samanyolundan (yıldızlardan) yem yemek
Bu harmanın serçelerinin işi değildir

***K** 64/22-616*

نه برویست چومه کوکب آتش چهره

نه بیویست چو گل لاله رنگین رخسار

Ne yüzünde ay gibi ateşyüzlü bir yıldız vardır
Ne de yanağında renkli lale çiçeği gibi koku vardır

***K** 68/25-701*

4.1.4. Burçlar

Burç kelimesi, genel olarak klasik şiirde yoğun kullanımı olan bir kelimedir. Burç genellikle tevriyeli olarak kullanılmakta ve hem yıldız burcu hem de kale burcu anlamları kastedilmektedir. Seyf'in şiirinde *cemal burcu, güneş burcu ve burçlar kuşağı* örnekleriyle anılmaktadır.

چون آفتاب رخت شعله زد ز برج جمال

فکند سایه برین دل همای اندیشه

Senin yanağının güneşi cemal burcundan ışık saçtığında
Gölge düşürdü düşüncenin bu hüma gönlüne

***K** 55/16-407*

سر برج خورشید از آن برترست

که نور استفادت کند از قمر

Güneş burcunun tepesi ondan daha yücedir
Zira ışık istifade eder aydan

***K** 124/62-1961*

در سایه عنایت تو ذره از شرف

بر روی آفتاب نهد ابروار پای

Senin inayetinin gölgesinde zerre burçlar kuşağından
Güneşin üzerine basar ayağını bulut gibi

***K** 142/73-2347*

4.1.5. Gezegenler

4.1.5.1. Aldeberan yıldızı

Aldeberan yıldızı, Boğa takımyıldızı yönünde yaklaşık olarak 65 ışık yılı uzaklıkta bulunan bir kırmızı dev yıldızdır. Takımyıldızlarının en parlak yıldızı olan Aldeberan, gece gökyüzünün de en parlak yıldızlarındandır. Burada da bu özellikleri itibariyle anıldığı görülmektedir.

بر سرِ قطبِ صلاحِ کار نمی‌گشت

چرخ که گویی مدبّرش دَبَران بود

İşin iyiliğinin kutbunun üzerinde dönmüyordu

Felek ki sanki müdebbiri aldeberan yıldızı idi

***K** 129/65-2063*

درین کانون تاریک ار بمانی همچو خاکستر

برآیی بر فلک همچون چراغ فرقدان روشن

Bu karanlık mekânda eğer kalırsan tıpkı kül gibi
Feleğin üzerine çıkagelirsin tıpkı küçük ayı lambası gibi aydınlık

***K** 137/70-2246*

4.1.5.2. Ay

Ay, rengi, parlaklığı, yuvarlaklığı, yüksekliği ve farklı günlerde aldığı şekilleri yönünden çeşitli benzetmeler bağlamında anılmaktadır. Karanlıkta bir ışık gibi parlaması, geceleri dünyaya ışık vermesi, aydınlatması, güneşle nöbetleşe çalışması, hareketliliği, emanet ışık kullanması, yani güneşten aldığı ışığı yansıtması gibi özellikleri itibariyle çoğunlukla benzetilen olarak kullanılmaktadır. Seyf'in şiirinde, *ay feleğin üzerinde görülmüştür, ay sevgilinin ayağının dibine atar külahını, güzellik annesi onu doğurmuştur, ay güzelliğin ışık saçanı olur, bütün yıldızlar ayın* ordusudur, *mehtabın pencerede durması uygun olmaz, şair sevgiliyi aya benzetse de sevgili değerini kaybetmez.*

زیر پایت فکند ماه کلاه

چون تو بر سر نهادی افسر حسن

Ayağının dibine atar ay külahı
Çünkü sen başına koymuşsun güzellik tacını

***K** 58/17-469*

آن زمانی که از مشیمه غیب

مه و خورشید زاد مادر حسن

O zaman ki gaybın döl yatağından
Ay ve güneşi doğurdu güzellik annesi

***K** 58/17-479*

با آفتاب و ماه چه نسبت کنم ترا

دلبر کجا بود مه و جان پرور آفتاب

Güneş ve aya nasıl benzeteyim ben seni
Sevgili nasıl ay ve can besleyen güneş olur

***K** 87/37-1130*

اما بشرط آنکه نماید چو ماه نو

از پسته دهان لب چون شکر آفتاب

Ama hilal gibi göstermesi şartıyla
Şeker gibi dudağı o küçücük ağızdan güneş

***K** 87/37-1137*

گر ماه با رخ تو کند دعوی جمال

ای یافته ز روی تو زیب و فر آفتاب

Eğer ay senin yüzün ile güzellik kavgasına tutuşursa
De ki güneş senin yüzünden elde etmiş güzelliği ve ışığı

***K** 89/37-1154*

4.1.5.3. Jupiter

Genellikle olumlu olarak kullanılan bir gezegen olan jupiter, doğu kültüründe müşteri adıyla bilinmektedir. Jupiter, mutluluk ve bereketin sembolüdür. Seyf'in şiirinde de müşteri diye anılmaktadır.

در زمین مشتری اثر بایند

اخترانی کز آسمان تواند

Yeryüzünde müşteri/jupiter gibi etkileri olmalı
Senin göğünden olan yıldızların

***K** 154/82-2638*

4.1.5.4. Güneş

Güneş, rengi parlaklığı, şekli, sıcaklığı, yüksekliği, hareketi, açık ve seçik olarak bilinmesi, sürekli görünür olması, dünyayı ısıtan ve aydınlatan olması, gölgenin sebebi olması gibi münasebetlerle şiirde en çok anılan unsurlardan biridir. Bu özellikleri itibariyle benzetmelere konu olmakta, çoğunlukla bir benzetilen olarak anılmaktadır. Şaire göre, *doğunun güneşi gerçek hakikattir, güneş doğuya ve batıya doğru hareket eder, güneşin gölgesi vardır, hayret tozunun içinde kalan akıl güneşi, güzellik doğusunun güneşi, toprağı altına çeviren kimyasal güneş, güneş ne kadar uzak ola da ışınları ulaşır, aynanın karşısındaki güneş, sevgilinin yüzünün güneşi, sevgilinin yüzü güneşe ve aya benzetilmekle değer kaybetmez, güneş gibi ilim, ay ve güneşin ikiyüzlülüğü, sevgilinin yüzünün ateşinin dumanı güneşten çıkar, güneş sevgiliden faydalanıyor, melikler gökteki güneşe ışık verirler, sevgilinin yüzünün ışığının göründüğü yer olan güneş, nurlar güneşi, hakikatin batışı olmayan güneşi, güneş çeşmesi, güneşin kapısı, sevgilinin yanağının vekili olan güneş, sevgilinin yüzünün aksinden dolayı dünya baştanbaşa güneş gibidir, sevgili yüzünü yakar ve güneş aydınlanır* gibi kullanımlar dikkat çekmektedir.

از روزن ار رهش نبود در سرای تو

خود را درافگند ز شکاف در آفتاب

Senin sarayında pencereden kurtuluş olmazsa eğer
Kendisini güneşin kapısının çatlağından atar

پیش رخ تو در عرق روی خویشتن

غرق آمده در آب چو نیلوفر آفتاب

Senin yanağının önünde kendi yüzünde gark olmuş
Güneş bir nilüfer gibi suda boğulmuş

با موی و روی تو نکند همسری بحسن

بر سر اگر ز مشک نهد افسر آفتاب

Senin yüzünün tüyüyle güzellikte eş olamaz
Başının üzerine eğer miskten taç koyarsa güneş

در باغ حسن از آن رخ و آن روی مر تراست

بر آفتاب لاله و بر عرعر آفتاب

Bahçede güzellik senin yanağından ve yüzündendir
Güneşe laledir ve serviye güneştir

با آفتاب و ماه چه نسبت کنم ترا

دلبر کجا بود مه و جان پرور آفتاب

Güneş ve aya nasıl benzeteyim ben seni
Sevgili nasıl ay ve can besleyen güneş olur

***K** 87/37-1126-1130*

4.1.5.5. Merih

Merih, gezegeni, savaşı ve erkekleri sembolize eder. Bu beyitte de savaş sembolü itibariyle kılıç kullanmak, savaşmak anlamına göndermeyle bir benzetme bağlamında anılmıştır.

بعارفان نرسد کس بشاعری هرگ

کجا رساند مریخ را بکیوان تیغ

Ariflere asla ulaşamaz kimse şairlik ile
Merihi zühale nasıl ulaştırır kılıç

***K** 157/84-2738*

4.1.5.6. Samanyolu

Samanyolu ya da adına Kehkeşan da denilen ve içinde Güneş Sistemi'nin de bulunduğu gök adasıdır. İsminin kelime anlamınına göndermeyle kullanıldığı görülmektedir.

که از عقد ثریا دانه خوردن

ز گنجشکان این خرمن نیاید

Samanyolundan (yıldızlardan) yem yemek
Bu harmanın serçelerinin işi değildir

***K** 64/22-616*

ز همت (نزد) معشوقست جای عاشقان عالی

از اختر در شب تیره است راه کهکشان روشن

Himmet ile sevgilinin yanında âşıkların makamı yücedir
Karanlık gecedeki yıldızdan dolayı aydınlıktır samanyolu

***K** 137/70-2241*

4.1.5.7. Sühâ

Sühâ, Büyükayı takım yıldızlarından en küçük olanıdır. Burada da düşüncenin Sühâ yıldızı küçük olduğu için parlaklığı itibariyle hilale benzetilmektedir.

وز آفتاب جمالت که ماه ازو خجل است

هلال وار فزون شد سهای اندیشه

Ayın ondan utandığı güzelliğinin güneşinden
Hilal gibi parladı düşüncenin Sühâ yıldızı

***K** 56/16-438*

4.1.5.8. Süreyya

Süreyya, klasik şiir geleneğimizde en çok kullanılan gezegen isimlerinden birisidir. Ülker olarak da bilen Süreyya öte yandan Yedi Kız Kardeş, Peren veya Pervin olarak da anılmaktadır. Boğa takım yıldızlarından birisidir. Genel olarak yıldızlara özgü olan küçüklük, yuvarlaklık, parlaklık ve beyazlık gibi özellikleri yanında daha çok bir yıldız kümesi olması itibariyle anılmaktadır.

آتش بخرمن مهِ این کشت زار سبز

گر خوشه‌های اوست ثریا، در اوفتاد

Bu yeşil tarlanın mehtabına
Ateş düştü salkımları Süreyya olsa da

***K** 117/56-1812*

4.1.5.9. Takım yıldızı

Takım yıldızları, gökyüzünde birbirlerine göre sabit durdukları yer değişmeyen, hep aynı açıda duran yıldızlar topluluğudur. Çoklukları itibariyle benzetilen olarak kullanılırlar. Genelde gökyüzü ve yıldızlar ile birlikte anılmaktadır.

آسمان را و زمین را شود از پرتو تو

ذره ها جمله چو خورشید و کواکب اقمار

Gökyüzünde ve yeryüzünde senin kıvılcımından
Zerrelerin hepsi güneş ve takım yıldızları gibi olur

***K** 78/33-921*

دختر نعش گواهی نتواند دادن

که چنو زاده بود مادر ایام پسر

Takım yıldızı şahitlik edemez
Zira onun gibi oğlan doğurmuştu dehrin anası

***K** 118/57-1825*

4.1.5.10. Zühal

Zühal, gezegenlerin en yükseği olup yedinci gökte bulunmaktadır ve öte yandan en uğursuz yıldız olarak da kabul edilmektedir. Güneş ve ay ile kıyaslamalarda

anılmaktadır. *Güneşin zühalden daha değerli* olması var sayılmaktadır. Öte yandan Seyf de zühali uğursuz olarak anmaktadır. Şaire göre *en yüksek gezegen olması itibariyle batması düşünülemez, kılıç ile zühale ulaşmanın imkanı yoktur.*

گر آسمان بمایه شود کمتر از زمین

ور از زحل بپایه شود برتر آفتاب

Eğer gökyüzü yeryüzünden daha az esaslı olursa
Ve eğer güneş zühalden daha değerli olursa

***K** 89/37-1157*

چون به رنج و راحتم راضی از ایزد، فرق نیست

گر به سعد اورمزد ار نحس کیوانی مرا

Sıkıntı ve rahatlıkta da Allah'tan razı olduğum için fark etmez
Benim için ister Ahuramazda'nın uğuru ve ister Zühal'in uğursuzluğu

***K** 105/45-1536*

بقرانها زوال ممکن نیست

دولتی را که دین قرین باشد

Zühal ve merihin batması mümkün değildir
Dinin yakın olduğu devletin de öyle

***K** 149/77-2501*

بعارفان نرسد کس بشاعری هرگ

کجا رساند مریخ را بکیوان تیغ

Ariflere asla ulaşamaz kimse şairlik ile
Merihi Zühal'e nasıl ulaştırır kılıç

***K** 157/84-2738*

4.1.5.11. Zühre

Zühre, gezegenlerin en güzeli ve en parlak olanıdır ve bu yönüyle kadınları temsil eder. Sanatsal, estetik şeyleri yansıtan bir yapısı vardır. Bu nedenle de şiirde güzellik ile birlikte anılmaktadır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de *musiki, düşünce, musiki aletleri, raks, şarkıcı, tatlı ikramı, güzellik* gibi kavramlarla birlikte kullanılmaktadır.

بگوش بربط ناهید هم رسانیدی

ز ارغنون عبارت غنای اندیشه

Zühre yıldızının udunun kulağına da ulaştırdın
Düşüncenin zengin ibarelerinin orgundan

***K** 57/16-460*

چون ذره رقص کرد و بصد پرده باز گفت

آنرا بسان زهره خنیاگر آفتاب

Toz gibi raks etti ve yüz perdeye tekrar dedi
Onu Zühre gibi şarkıcı olarak güneş

***K** 89/37-1184*

زهره از بهر نقل خویش آنرا

در طبقهای آسمان بگرفت

Zühre kendi tatlı ikramı için onu
Gökyüzünün derinliğine aldı

***K** 110/50-1648*

4.1.6. Işık, Aydınlık

Işık ve aydınlık, göz ışığı, gün ışığı, mum ışığı, güneş ışığı, ateş ışığı gibi ifadelerle genellikle karanlık, gece, mum, kandil, sevgili gibi unsurlarla birlikte anılmakadır. Şekli ve ayndınlığı itibariyle çoğunlukla benzetilen olmaktadır. Seyf-i Fergânî'nin şiirindeki şu kullanımlar dikkat çekicidir: *göz gibi aydınlık, aydınlık yönüyle ayna gibi olan sevgili, gündüzün yüzünün aydınlığı, gözden ışık yükselmesi, sevgilinin yüzünü yakmış ve güneşi aydınlatmış, güneş sevgilinin yüzünden elde eder güzelliği ve ışığı, güneşin aydınlığı, sevgilinin yanağının ışığındandır, göz, gözbebeğindeki ışıktan aydınlanır, gündüz sevgilinin yanağının mumundan ışığını alır, gönül evinin lambası sevgilinin yüzünün ışığı olur, gönül evini can ışığı aydınlatır, aşk lambasının ışığı.*

گویم گشاده عالم تاریک روی را

کرده رخ تو روشن و بسته بر آفتاب

Diyorum ki karanlık dünya açmış yüzünü
Senin yüzünü yakmış ve güneşi aydınlatmış

***K** 86/37-1118*

گر ماه با رخ تو کند دعوی جمال

ای یافته ز روی تو زیب و فر آفتاب

Eğer ay senin yüzün ile güzellik kavgasına tutuşursa
De ki güneş senin yüzünden elde etmiş güzelliği ve ışığı

***K** 89/37-1154*

تو آفتاب زمینی وگر خوهی ندهد

به آسمان و به ماه از تو زیب و فر سایه

Sen yeryüzünün güneşisin ve eğer istersen
Gökyüzüne ve aya senden süs ve ışık vermez gölge

***K** 90/38-1206*

ز شمع رخ تو جهان روشنست

چو مشکاۀ چشم از چراغ بصر

Senin yanağının mumundan dünya aydınlıktır
Gözün göz bebeğindeki ışıktan aydınlanması gibi

***K** 124/62-1956*

زهی از نور روی تو چراغ آسمان روشن

تو روشن کرده ای او را و او کرده جهان روشن

Maşallah senin yüzünün ışığından gökyüzünün lambası aydınlık
Sen onu aydınlatmışsın ve o da dünyayı aydınlatmış

***K** 135/70-2192*

4.1.7. Karanlık

Karanlık, daima gece ve ışık unsurları ile birlikte anılmaktadır. Çoğunlukla rengi dolayısıya bazı unusurlar için benzetilen olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda çoklukla saç, küfür, zulüm ve siyah kelimeleriyle birlikte kullanılmaktadır.

شب سیاهست و چشم من تاریک

ره درازاست و روز من کوتاه

Gece siyahtır ve benim gözüm karanlık
Yol uzundur ve benim günüm kısadır

***K** 38/3-47*

در سواد بشری کشف چنین ظلمت را

چاره از نور بیاضی است که در دیده هیست

İnsanlık bilgisinde böylesine bir karanlığın olması
Çaresi henin gözündeki beyazlığın ışığıdır

***K** 54/15-391*

در ظلمت ار بیاد تو رفتی بسوی آب

بودی دلیل موکب اسکندر آفتاب

Karanlıkta eğer senin hatıranla suya doğru gitseydi
İskender'in muhafız alayının rehberi olurdu güneş

***K** 89/37-1160*

ز روز اول هستند روشن و تاریک

ز روی و موی تو گر آفتاب و گر سایه

İlk günden beri aydınlık ve karanlıktırlar
Senin yüzünden ve tüyünden gerek güneş ve gerek gölge

***K** 90/38-1203*

گیسوی عنبرفشان تاری تر از ظلمات شک

روی خوبش بی گمان روشن تر از نور یقین

Şüphe karanlığından daha karanlıktır anber saçan zülüfü
Onun güzel yüzü de şüphesiz gerçek ışıktan daha ışıltılıdır

***K** 127/64-2033*

4.1.8. Gölge

Gölge, ışığın varlığının ve durumunun bir sonucu olarak hep ışık ile, güneş ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Seyf'in şiirindeki *güneş gölgesi, aşkın gölgesi, yüzün himayetinin gölgesi, yoldaş olan gölge, ayın gölgesi, hakikat gölgesi, ağacın gölgesi, sevgilinin yüzünün kıvılcımı karşısında ay ve güneş gölgededir, karanlık*

gecede daima işveli olur gölge, halk için temmuz güneşinde sığınak olur gölge, sevgilinin zülfünün gölgesinin altı gölge mekânıdır, ağaçların altı dinlenme yeridir gölgeye, gölge kapı çatlağından güneşe bakar gibi kullanımlar dikkat çeker.

اگر یک زره بفرستم بیاید

چو سایه آفتاب اندر قفایم

Eğer bir zerre gönderirsem gelir
Arkama düşen güneş gölgesi gibi

***K** 52/14-349*

ره نماینده همیشه بطلال عشق است

ماه روی تو که یک لعمه او نور هدیست

Yol gösterici daima aşkın gölgesindedir
Senin ay yüzünün bir kıvılcımı kılavuz ışığıdır

***K** 53/15-365*

در غم تست ناله هم نفسم

در ره تست سایه همراهم

Senin üzüntündendir benim inleyişim
Senin yolundadır yoldaşım olan gölge

***K** 71/28-768*

چه گردنان که کله زیر پایت اندازند

چو افگند سر زلف تو بر کمر سایه

Ne büyükler külahı senin ayağının dibine atarlar
Senin zülfünün ucunun gölgesi bele düşünce

***K** 90/38-1201*

باعتدال شود چون هوای فصل ربیع

اگر بیفگنی از لطف بر سقر سایه

İlkbahar mevsiminin iklimi gibi dengeli olur
Eğer sen lütfundan cehennem üzerine gölge düşürürsen

***K** 90/38-1204*

4.1.9. Diğer Kozmik Unsurlar

Klasik şiir geleneğinde adet olduğu üzere Seyf-i Fergânî Divanı'nda adı geçen yıldızlar, yıldız kümeleri, seyyâreler ve burçlar, bu şiirlerde yer alan tek kozmik unsurlar değildirler. Gökyüzünü sürekli olarak inceleyen ve gök olaylarını düzenli bir şekilde takip eden şairlerin şiirlerinde de bu unsurları yoğun bir şekilde görmek mümkündür. Çoğunlukla doğa ile içiçe bir hayat süren şairler, gökkuşağı, ay ve güneş tutulması, yağmur, kar, dolu, çiğ, şimşek, yıldırım gibi doğa olaylarını benzetilen olarak şiirlerinde işlemişlerdir.

4.1.9.1. Ay ve Güneş tutulması

Güneş tutulması, ayın güneş ile dünya arasına girerek güneş ışınlarının dünyaya ulaşmasına mani olması ile oluşur. Bu durumda hava kararır ve güneşin rengi de siyah ya da kan kırmızısı bir renge bürünür. Güneş tutulması bu görüntüsünün yanı sıra gündüz vakti havanın kararması dolayısıyla da farklı kullanımlara konu olmuştur. Ay ve güneş tutulması, Seyf'in şiirinde birer beyitte anılmaktadırlar. Ay, ışık kaynağıdır ve ay tutulunca yeryüzü karanlığa gömülür. Güneş tutulması da gecenin, gündüze dönmesi bağlamında anılmaktadır.

که ماه روشن بر آسمان گرفته شود

زمین تیره چو افگند بر قمر سایه

Aydınlık ay gökyüzünde tutulunca
Yeryüzü karanlık olur aya gölge düşünce

***K** 90/38-1210*

شب خویشتن روز کن این زمان

که مه بدرو ابرست در انکساف

Kendi geceni gündüze çevir ki bu zaman
Bedir ayıdır ve bulut güneş tutulmasındadır

***K** 67/24-682*

4.1.9.2. Bulut

Bulut, rengi ve fonksiyonu itibariyle sıklıkla benzetilen olarak benzetmelere konu olur. Seyf'in şiirinde de bu özellikleri tibariyle kullanılmaktadır. Bulut, çok farklı renklerde ve şekillerde olması, yağmur, dolu, kar yağdırması ve güneş ve ay gibi ışık kaynaklarının önüne perde olması nedeniyle beyitlere konu olmuştur. Seyf'in şiirindeki bulut kullanımları şunlardır: *beyaz dokumalı bulut, güneş tutulmasına sebep olan bulut, sevgilinin lütfu olan bulut, yağmur gönderen gürleyen bulut, bahar bulutları çok olur, güneşin üzerine ayağını basan bulut, dua vatkinde ağlayan bulutlar, gülümseyen şimşekten kılıcı olan bulut.*

نه همتا بود اطلس چرخ را

بکرباس خود ابر اسپیدباف

Feleğin atlasına eş olmaz
Kendi patiskasıyla beyaz dokumalı bulut

***K** 67/24-672*

ز ابر محنت طوفان غم اگر خواهی

برو ببار که نگریزد از مطر سایه

Eğer sen mihnet bulutundan gam tufanı istiyorsan
Git yağ ki yağmurdan kaçmasın gölge

***K** 91/38-1219*

بام گردون زابر چون بالاترست

بی نیاز از ناودان آید همی

Gökyüzünün çatısı buluttan yüksek olduğu için
Minnet etmeksizin atık su borusunda gelir daima

***K** 139/71-2286*

چو برق توبه بغرید شور در تو فتاد

چو برق خنده بزد چشم ابر گریان شد

Tövbe şimşeği çakınca sen vecde geldin
Şimşek kahkaha attığında bulut gözü ağladı

***K** 176/104-3084*

4.1.9.3. Buz

Buz, suyun donması sonucu oluşur. Soğuğun en yüksek derecesi olduğundan dolayı genellikle mübalağa unsuru olarak kullanılmaktadır. Buz, yaz sıcaklarını serinleten bir şey olarak kullanılmaktadır. Divanda, iki beyitte anılmakta ve ikisinde de kış mevsiminin dışında yaz mevsimi bağlamında anılmıştır.

آن نمی بینی که از گرمای تابستان گداخت

همچو یخ در آب برفی کز زمستان باز ماند

O yaz sıcağından yanmış olanı görmüyorsun
Tıpkı kıştan kalma kar suyundaki buz gibi

***K** 187/116-3344*

4.1.9.4. Çiğ tanesi / Şebnem

Özellikle sabaha karşı, aşırı soğuk ve sıcak hava arasındaki bir derecede donmadan suya dönüşen su buharının bitkilerin yaprakları üzerinde aldığı şekildir. Küçük su damlacıkları olarak görülürler. Işığı yansıttıkları için etrafa parlak bir görüntü yayarlar. Şiirde inci tanelerine benzetilen çiy taneleri, aynı zamanda gece ağlayan âşığın gözyaşlarına da benzetilir. Suyun, yağmurun olmadığı bir yerde kıymete binen, değerlenen ve şiirlerde bu özelliği itibariyle anılan bir unsurdur. Seyf-i Fergânî, Allah'a yakarırken *yağmur ver bana şebnemin minnetine muhtaç etme beni* diyerek dua etmektedir. Sadece ab-ı hayatın değil, normal suyun da olduğu yerde şebnemin bahsi olmaz.

اگر چه من از شرمساری نیارم

که شبنم سوی آب حیوان فرستم

Ancak ben utancımdan yapamam
Ab-ı hayata çiğ tanesi gönderemem

***K** 110/51-1654*

در لطافت چون عرق بر جسم او نبود اگر

زآب حیوان شبنم افشاند هوا بر یاسمین

Letafet incisi ter gibi onun teninde olmazsa eğer
Ab-ı hayattan şebnem saçar hava yasemin üzerine

***K** 127/64-2043*

4.1.9.5. Çöl

Çöl, belli bir oranın altında yahut çok az yağış alan bölgedir. Çöllerde çok az sayıdaki çöl bitkisi ve hayvanı dışında canlı yaşamaz. Çok sıcaktır, susuzdur, kumluktur. Buna dayanmak, insan takatini aşmaktadır. Dümdüz bir alandır, engelsizdir. Şiirlerde de bu özellikleri itibariyle konu edilmektedir. Susuzluğa, uçsuz bucaksızlığa, sıcaklığa vb durumlara benzetilen olarak benzetmelerde anılmaktadır.

کامل شود چو مرد درآمد براه عشق

دریا شود چو آب بصحرا در اوفتاد

İnsan aşk yoluna girdiğinde kamil olur
Su çöle düştüğünde deniz olur

***K** 117/56-1805*

ای خرسوار اسب طلب در پیش مران

چون اشتری رمید(و) ببیدا در اوفتاد

At isteyen eşek binicisi yiğitlerin yanında
Bir deve gibi kaçtı ve çöllere düştü

***K** 117/56-1816*

روزگاری بر سر این کوه بودم ابروار

رفتم و بر بحر و بر کردم گذر باز آمدم

Bir zamanlar bu dağın tepesindeydim bulut gibi
Gittim denizleri, çölleri geçtim ve geri geldim

***K** 134/69-2187*

ز ذکردوست اگر طالبی درین صحرا

چو مرغ باش قدم سایر و دهن مشغول

Eğer bu çölde dostun zikrini istersen
Ayakları yürürken ağzı meşgul olan kuş gibi ol

***K** 177/105-3116*

گر چه در صحرای دنیا دانه نعمت بسیست

همچو مرغ از دام او ای دانه چین غافل مباش

Her ne kadar dünya çölünde nimet tanesi çoksa da
Tıpkı kuş gibi onun tuzağından tane toplayan gafil olma

***K** 186/114-3294*

4.1.9.6. Deprem

Deprem, yerkabuğu katmanlarının kırılarak yer değiştirmesi sonucu yeryüzünde çukur, çatlak, çökme gibi çeşitli farklı şekillerin oluşması ve bu oluşumlar sırasında

çevresinde ve üzerinde bulunan herşeye zarar vermesi sonucu meydana gelen bir tabiat olayıdır. Şiirlere de bu özellikleri itibariyle konu olmaktadır. Seyf'in şiirinde de *harap etmek ve yıkmak* bağlamında kullanılmıştır.

ساکن مباش بر سر نطع زمین چو کوه

کز فتنه زلزله است کنون در فنای خاک

Sen oturma şu yeryüzü halısının üzerine dağ gibi
Zira fitneden dolayı deprem var şimdi toprağın yokluğunda

***K** 126/63-2003*

چون عشق دوست ولوله اندر دلت فگند

بر خویشتن چو زلزله خانه خراب کن

Dostun aşkı gönlüne bir velvele düşürdüğünde
Kendi kendine zelzele gibi evini harap et

***K** 168/96-2947*

4.1.9.7. Gökkuşağı

Gökkuşaüğı, gökyüzünde iki ucu yeryüzüne değiyormuş gibi yay yahut bir kavis görüntüsü olan yarım halka şeklindeki renkli görüntüdür. Yağmur sonrası güneşin doğması ile birlikte ışığın kırılması sonucu oluşur. Güneş ışınları, su damlacıkları içinde kırılınca yedi ana renge bölünür ve anılan görüntü böylece oluşmuş olur. Gökkuşağı, şekli, rengi ve oluşumu bakımından benzetmelere konu olmaktadır.

تا از شعاع خویش عقابان ابر را

رنگین کند چو قوس قزح شهپر آفتاب

Kendi ışınlarıyla bulut falakasını
Renklendirir feleğin gök kuşağı gibi güneş

***K** 89/37-1191*

4.1.9.8. Kar

Kar, havada bulunan su buharının donmasıyla oluşarak yeryüzüne doğru yağan beyaz, hafif ve yumuşak buz parçacıklarıdır. Kış mevsiminde yağması normal, diğer mevsimlerde görülmesi olağandışı, beklenmeyen bir durumdur. Rengi, yumuşaklığı ve hafifliği münasebetiyle benzetmelere konu olmaktadır. Özellikle rengi, en çok kullanılan benzetilme yönüdür.

بسی مردم ز سرما بر زمین‌اند

چو برف اندر زمستان اوفتاده

Halkın çoğu soğuktan yerdeler
Kış günü düşmüş kar gibiler

***K** 114/54-1728*

آن نمی بینی که از گرمای تابستان گداخت

همچو یخ در آب برفی کز زمستان باز ماند

O yaz sıcağından yanmış olanı görmüyorsun
Tıpkı kıştan kalma kar suyundaki buz gibi

***K** 187/116-3344*

4.1.9.9. Sel

Sürekli bir biçimde yağan yağmurdan ya da eriyen karlardan oluşan, geçtiği yerlere zarar veren taşkın su demek olan sel, aniden ortaya çıkışı, önüne çıkanı alıp götürmesi, tahrip etmesi, yukarıdan aşağıya doğru sürüklenmesi ve sürüklemesi yönüyle benzetilen olarak kullanılmaktadır.

ز بحر موج برون آمد و بکوه رسید

ز کوه سیل فرود آمد و بدریا رفت

Denizden dalga çıktı ve dağa yetişti
Dağdan sel koptu ve denize gitti

***K** 70/27-740*

4.1.9.10. Şimşek

Şimşek, bulutların çarpışması sonucu oluşan ve çok hızlı hareket eden/meydana gelen bir ışık patlamasıdır. Göz açıp kapayıncaya kadar kaybolur. Bu hususiyetle faniliği, geçiciliği sembolize eder. Şiirde sıklıkla bu anlamda kullanılmıştır. Şimşek aynı zamanda yağmurun da habercisidir. Bu nedenle yağmur ve bulutla birlikte kullanılır. Bazı şiirlerde çok hızlı olmasından hareketle benzetilen olarak kullanılır.

غره روز رخت چون پرتوی بر وی فگند

هر شبی چون ماه نو گردد فزون‌تر آینه

Elbise gününün şimşeği onun üstüne bir kıvılcım saçtığında
Her gece dolunay gibi daha da artar ayna

***K** 66/23-653*

رعد تا صور دمیدست و زمین زنده شده

همبر سدره و طوبیست درخت از ازهار

Şimşek suru üfleyinceye kadar yeryüzü dirilmiş
Sidrenin karşısında ve çiçeklerle dolu bir ağaçtır Tuba

***K** 77/33-899*

برقع روی تو از پرتو رخساره تو

هست چون ابر که از برق شود آتش بار

Senin yüzündeki peçe senin yanağının kıvılcımından
Şimşekten ateş gibi olan bulut gibidir

***K** 77/33-909*

بر برق رخشنده آتش فروزم

سوی ابر غرنده باران فرستم

Parıldayan şimşeğe ateş yakarım
Gürleyen buluta yağmur gönderirim

***K** 110/51-1659*

ز نور عشق تو ناگه دلم چون روز روشن شد

بسان تیره شب کز برق گردد ناگهان روشن

Senin aşkının ışığından ansızın gönlüm gün gibi aydınlandı
Şimşek ile aniden aydınlanan gecenin karanlığı gibi

***K** 136/70-2213*

4.1.9.11. Ufuk

Ufuk, gökyüzü ile yeryüzünün birleşmiş gibi ve bir çizgi şeklinde görünmesidir. Güneş, ufuklardan doğar ve batar. Bir çizgi görünümü ortaya çıktığından dolayı da genellikle ufuk çizgisi olarak ifade edilir. Genellikle güneş ve şafak ile birlikte kullanılırlar.

تو کشورگیر آفاقی و شعر تو ترا لشکر

چنین لشکر ترا زیبد بهر کشور فرستادن

Sen ufukların fatihisin ve senin şiirin sana ordudur
Her ülkeye böylesine ordu göndermek sana yakışır

***K** 109/49-1627*

ناسوخته نماند در آفاق هیچ جای

کین آتش غم تو بهرجا در اوفتاد

Ufuklarda yanmamış hiçbir yer kalmasın
Zira senin gamının bu ateşi her yere düştü

***K** 117/56-1811*

تا گریبان تو از دست اجل بستانند

ای که از بهر تو آفاق گرفتند جنود

Senin yakanı ecelin elinden almak için
Senin için ufukları kaplamış askerler

***K** 160/85-2754*

پای بنه برفراز چرخ و چو خورشید

جمله آفاق را بزیر نظر گیر

Feleğin tepesine ayağını koy ve güneş gibi
Bütün ufukları göz altında tut

***K** 165/92-2868*

چو از توسیف فرغانی سخن راند

همه آفاق پر در ثمین کرد

Seyf-i Fergânî senden bahsedince
Bütün ufukları değerli inci ile doldurdu

***K** 192/125-3419*

4.1.9.12. Yanardağ

Yanardağ, mağmanın yerin içinden üstüne doğru fışkırdığı ve dışarıya çıkan akışkan bir ateş görüntüsü ve sonucunda da bir kül yığınının oluştuğu bir tabiat olayıdır. Ani bir şekilde lavların fışkırması sonucu oluşan o görüntü ve geçiciliği üzerinden benzetilen olarak şiire konu olmaktadır.

ز بس کاید بنور دل بسوزم عود اندیشه

برآید هر نفس از من دمی آتش فشان روشن

Yeter gayrı gönlün ışığıyla tutuşturayım düşüncenin ateşini
Benden çıkan her nefes yanardağ gibi parlasın bir an

***K** 136/70-2232*

4.1.9.13. Yeryüzü

Yeryüzü, şiirde gökyüzü ile birlikte en çok kullanılan unsurlardan birisidir. Yeryüzü, her türlü oluşuma tanıklık eden mekandır. Bu nedenle de hem olumlu hem de olumsuz intibaların ve ithamların muhatabıdır. Seyf-i Fergânî'nin şiirlerindeki yeryüzü kullanımları şu şekildedir: *Yeryüzü cevherden ayrı olmaz, yeryüzünde çok sayıda güzel vardır, yeryüzü dinlenmektedir, yeryüzü göğe doğru feryad eder, yeryüzü gölge altıdır, sevgili yeryüzünün güneşidir, aydınlıktır ama ay tutulunca karanlık olur, kadehe taş değince ve kırılınca yeryüzü şarap içer, ay yeryüzünde parıldar, gökyüzü de yeryüzünün sırtına dağ gibi yük olur, aşıklar yeryüzüne indirilmiştir, yeryüzü tıpkı gökyüzü gibi döner durur, yeryüzünün üstü tümden kabir gibi ağız doludur, insanların hırsından yeryüzü karınca deposu olmuştur, yeryüzünde yavaşça yürünmelidir zira toprağın altında sevgili yatar, yeryüzünü şeytanlar kaplamıştır artık, felek yeryüzünün etrafında gezer.*

از گهرهایی که در وی طبع من ترصیع کرد

چون عرض زین پس جدا نبود ز جوهر آینه

Benim mizacımın süslendiği cevherlerden
Yeryüzü gibi bundan sonra cevherden ayrı olmaz ayna

***K** 66/23-667*

گرچه در صورت خوبست نکویی حاصل

ورچه بر روی زمین اند نکویان بسیار

Gerçi şeklen iyidir elde olan iyilik
Her ne kadar yeryüzünde çok sayıda güzel varsa da

***K** 68/25-700*

تو آفتاب زمینی وگر خوهی ندهد
به آسمان و به ماه از تو زیب و فر سایه

Sen yeryüzünün güneşisin ve eğer istersen
Gökyüzüne ve aya senden süs ve ışık vermez gölge

***K** 90/38-1206*

هریکی قطب بتمکین لیکن
چون فلک گرد زمین گردانند

Her biri temkinli bir kutub lakin
Felek gibi yeryüzünün etrafında gezerler

***K** 184/111-3255*

فلک را گرچه بازیهاست بر بالای اوج خود
زمین را سرفرازیهاست زیر پای درویشان

Felek kendi zirvesinin tepesinde oyundaysa da
Yeryüzü onurludur ayakları altında dervişlerin

***K** 184/112-3270*

4.2. ZAMAN VE ZAMAN İLE İLGİLİ UNSURLAR

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde zaman ve zaman ile ilgili unsurlar çok farklı şekillerdeki kullanımlarıyla dikkat çekerler. Şair, zamanın hemen hemen bütün unsurlarını kullanmıştır. Şair, zaman ve zaman unsurlarını hem benzeyen hem de benzetilen konumunda kullanmıştır.

4.2.1. Zaman

Zaman, vakit, ömür, saat, devir, ruzigâr kelimeleriyle anılan zaman, vakit, dönem, ömür, gün, belirli bir zaman dilimi, belirli bir an anlamlarında kullanılmakta ve daha çok hızlılığı, geçiciliği bağlamında anılmaktadır. Seyf-i Fergânî'nin şiirindeki zaman ile ilgili kullanımlar şunlardır: *bu köpeklerin devrinde sürü çobansızlıktan kurtların eline düşmüştür. Zaman ölüme dair çokça öğüt vermektedir, evladı doğuran dehrin anasıdır, güneşin sıcağından yandığı vakit, zamanı gelince halk ihsalden kusuyor, şair dünyaya geldiği zamanda dünya kötüdür, zamanın padişahı vardır, zamanın ordusu vardır, bu devirde iyilik bulunmaz, zamanın atı, ahir zaman insanı, zamanın şartları, zahmanın bahçesi.*

بروزگار تو اندیشه را درین دل تنگ
شکنجه کردم و کردم سزای اندیشه

Senin zamanında düşünceye bu dar gönülde
İşkence ettim ve düşünceye yaraşır kıldım

***K** 55/16-413*

زمان از تو نیکو چو مردم ز دین

جهان از تو حوش همچو باغ از بهار

Zaman senden memnun tıpkı halkın dinden memnun olduğu gibi
Dünya senden memnun tıpkı bahçenin bahardan memnun olduğu gibi

***K** 75/32-858*

اکنون تو دوری از من و من بی تو زنده ام

سختا که آدمیست در احداث روزگار

Şimdi sen benden uzaksın ve ben sensiz yaşıyorum
Zamanın bu şartlarında bir insanın yaşaması zordur

***K** 86/36-1112*

در باغ دهر چون گل گر سربسر جمالی

در روز زندگانی گر جمله مه چوسالی

Zamanın bahçesinde gül gibi eğer baştanbaşa güzellik isen
Hayat gününde eğer bütün ay boyunca yıl gibi isen

***K** 106/47-1575*

4.2.2. Yıl

Yıl mefhumu, genel zaman kullanımına oranla daha az anılmaktadır. Divanda dört beyitte geçen yıl kelimesi üç beyitte zamanın geçmesi bağlamında anılırken sadece bir kullanımda gerçek anlamı olan 365 günlük zaman dilimi anlamıyla kullanıldığı görülmektedir.

در باغ دهر چون گل گر سربسر جمالی

در روز زندگانی گر جمله مه چوسالی

Zamanın bahçesinde gül gibi eğer baştanbaşa güzellik isen
Hayat gününde eğer bütün ay boyunca yıl gibi isen

***K** 106/47-1575*

بباغی‌در بدیدم پار گل را

مگر گفتم تویی ای یار گل را

Geçen sene bir bahçede gülü gördüm
Güle dedim yoksa sen misin ey sevgili

***K** 120/59-1872*

خطای خویشتن امسال دیدم

که نسبت با تو کردم پار گل را

Kendi hatamı ben bu yıl gördüm
Zira sana benzettim geçen yıl gülü

***K** 120/59-1873*

سپید مهره روز و سیاه دانه شب

مه من ار خوهد از عقد سال بگشاید

Gündüzün beyaz boncuğu ve gecenin siyah tanesi
Benim ayım eğer yılın düğümünü açmak isterse

***K** 122/61-1925*

4.2.3. Mevsimler

Yılın bölümlerinden herbirine verilen isim olan mevsim, bazen genel olarak belli bir zaman kesiti anlamında kullanılırken bazen de bizzat o zaman diliminin zamanı, mevsimi yani adı anılarak belirtilmektedir. Bu durumda mevsim tamamen dönem, devir, zaman anlamıyla kullanılmaktadır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde yaz mevsiminin sadece bir beyitte anılıyor oluşu son derece ilginçtir.

اندر این موسمی که دست قضا

بر جهان باز می کند در حسن

Kaza elin şu mevsimde
Dünyaya açar güzellik kapısı

***K** 59/17-487*

4.2.3.1. İlkbahar

Zevk, eğlence, mutluluk ve muhabbet mevsimi olan ilkbahar mevsimi, şairlerin en çok sevdiği mevsim olup genelde olduğu üzere Seyf'in şiirinde de en çok anılan mevsimdir. İlkbahar, bahçelerin dirildiği, gülün ve bülbülün buluştuğu mevsimdir. Bu nedenle de bahçe, gül, bülbül, çiçek gibi mefhumlar sıklıkla birlikte anılırlar. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde *bahçede sevgili için bekleyen binlerce bülbül vardır bu mevsimde, ilkbahar mevsiminde karganın o çirkin sesiyle bülbül ile sohbet etmesi olmaz, bahar gelince goncanın çatlama vaktidir, çiçek kendi baharında yetişir, çiçekler her baharda gül yüzlü sevgiliyi izlemek için gelirler, bahçeler bahardan memnundur, sevgilinin yanağının utancından gül gibi kızarır ilkbahar mevsimi, sevgilinin rengi ve kokusu nedeniyle dünya hep bahardır, mevsim hiç değişmez, ilkbahar iklimi mutedildir, ılımandır, ilkbahar mevsimlerin sultanıdır, ilk bahar suyu kederlidir, bahar bahçesi gonca doludur, ilkbahar bulutu toprağı doyurur, dünya ilkbahar bahçeleri gibidir, ilk bahar bulutu gül bahçesine gider, sevgilinin yüzü bahar bulutunu sonbahar suyu gibi aydınlatır, baharlar çiçekle süslenir, yeşillik bahçesine yerleşir bahar mevsimi, her bahar göğerme vaktidir.*

ترا در گلستان جان هزارانند چون بلبل

وزین باب ار سخن گویی بود فصل بهار تو

Bahçede senin için binlerce bülbül vardır
Eğer bu konuda konuşursan senin için bahar olur

***K** 42/4-143*

در موسم بهار روا کی بود که زاغ

با عندلیب دم زند از صوت منکرش

İlkbahar mevsiminde olur mu hiç karga
Bülbül ile sohbet etsin o çirkin sesiyle

***K** 61/18-538*

الا ای غنچه در پوست مانده

بهار آمد گه اشکفتن تست

Ey kabuğunda kalmış gonca
Bahar geldi açmanın vatkidir

***K** 61/19-545*

زینت تو ز دست غیری نیست

تو چو گل از بهار خویشتنی

Senin süsün başkasının elinden değildir
Sen çiçek gibi kendi baharından yetiştin

***K** 63/20-596*

بتماشای گل روی من آیند ازهار

Her baharda gayb çimenliğinden sıdk ile akar olmuş
Benim gülyüzlümü izlemeye gelir çiçekler

***K** 68/25-702*

4.2.3.2. Yaz

Sadece bir beyitte anılan yaz mevsimi, sıcağı vesilesiyle şiire konu olmuştur. Yaz geçtiği yerde kış ile birlikte sıcak-soğuk, ateş-buz gibi bir tezat bağlamında anılır.

آن نمی بینی که از گرمای تابستان گداخت

همچو یخ در آب برفی کز زمستان باز ماند

O yaz sıcağından yanmış olanı görmüyorsun
Tıpkı kıştan kalma kar suyundaki buz gibi

***K** 187/116-3344*

4.2.3.3. Sonbahar

Sonbahar yahut diğer yaygın adıyla hazan mevsimi, genellikle ilkhbahar mevsimi ile tezat yahut tenasüp bağlamında anılmaktadır. Sonbahar mevsimi en çok iki temel özelliği olan renginin sarı olması ve solgunluğu ile yaprakların dökülmesi bağlamında bir benzetilen olarak anılmaktadır. Şaire göre *hazan mevsiminde sarı çoğalır, bir sonbahar yaprağı gibi sararır gonca, hazan görmüş bir yaprak değerini yitirmiştir, hazan rüzgârı musibettir, sevgili hazanda da gül açandır, sevgili Kasım'ı (hazanı) nefesiyle bahar yapar.* Şair, dünya geldiği zamanı da problemleri, olumsuzluğu itibariyle *hazan mevsimi* olarak nitlemektedir.

بفصل خزان بود صفراش غالب

کنون باغ را هست در خور شکوفه

Hazan mevsiminde sarısı çoğalır
Şimdi bahçeye yakışır gonca

***K** 95/41-1321*

مدد گر ز رویت نیابد برآید

چو برگ خزانی مزعفر شکوفه

Senin yüzünden iltimas görmezse açar
Bir sonbahar yaprağı gibi sararak gonca

***K** 97/41-1354*

باد خزان نکبت ایام ناگهان

بر باغ و بوستان شما نیز بگذرد

Bugünkü musibetin hazan rüzgârı
Sizin bağınızdan bahçenizden de geçer

***K** 171/100-2981*

همه کس گلی دارد اندر بهاران

چو تو با منی دارم اندر خزان گل

Herkesin bir gülü var şu ilkbaharlarda
Sen benimle olduğun için hazanda da gülüm var

***K** 99/42-1414*

بوده جهان همچو باغ وقت بهاران

ما چو به باغ آمدیم فصل خزان بود

Dünya ilk bahar bahçeleri gibiymiş
Biz bahçeye geldiğimizde hazan mevsimiydi

***K** 130/65-2085*

4.2.3.4. Kış

Kış mevsimi de şiire sıklıkla konu olan bir mevsimdir. Yılın en soğuk ve kar yağışlı mevsimidir. Rengi beyazdır. Bu mevsimde sıcak mekânlar, ateş başları, ocak başları değerlidir. Kış geceleri, uzundur, muhabbetleri derindir. Kış mevsiminde herkes dayanamaz, kışa dayanıklı olanlar o bölgelere gidebilirler. Kış mevsimi, genellikle yaz mevsimiyle beraber tezat halinde kullanılmaktadır. *Kış mevsimi, cimridir, tahrip edicidir, yıkıcıdır.* Kış mevsimi, kötüyü iyi anlatma bağlamında benzetilen olarak kullanılmaktadır.

این علمها که نزد بزرگان روزگار

چون یخ نمی شود بزمستان فروخته

Bu ilimleri zamanın büyüklerinin yanında
Donmadığından dolayı kışa satmış

***K** 44/5-172*

آن نمی بینی که از گرمای تابستان گداخت

همچو یخ در آب برفی کز زمستان باز ماند

O yaz sıcağından yanmış olanı görmüyorsun
Tıpkı kıştan kalma kar suyundaki buz gibi

***K** 187/116-3344*

بسی مردم ز سرما بر زمین‌اند

چو برف اندر زمستان اوفتاده

Halkın çoğu soğuktan yerdeler
Kış günü düşmüş kar gibiler

***K** 114/54-1728*

برغمِ زمستانِ ممسک بهر سو

گل سیمتن می کند زر شکوفه

Cimri kış mevsimine rağmen her yerde
Gümüş tenli çiçeği altın eder gonca

***K** 95/41-1327*

زمستان عشقت درین موسم گل

زمن کس نکردست خوشتر شکوفه

Senin aşkının kış mevsimini bu gül mevsiminde
Kimse benden daha güzel övmemiştir ey gonca

***K** 97/41-1372*

4.2.4. Aylar

Belirli bir zaman diliminin adı olarak kullanılması veya bir sürekliliği ifade etmesi gibi farklı kullanımlarının yanısıra otuz günlük bir zaman dilimi olarak da ifade edildiği görülmektedir.

شب خویشتن روز کن این زمان

که مه بدرو ابرست در انکساف

Kendi geceni gündüze çevir ki bu zaman
Bedir ayıdır ve bulut güneş tutulmasındadır

***K** 67/24-682*

این هفت ماهه زحمت و محنت ز ناکسان

رنجوری تو بود و شهادت شفای تو

Bu yedi ay boyunca alçaklardan zahmet ve eziyet
Senin hastalığın idi ve şehadet senin şifan idi

***K** 106/46-1057*

در باغ دهر چون گل گر سربسر جمالی

در روز زندگانی گر جمله مه چوسالی

Zamanın bahçesinde gül gibi eğer baştanbaşa güzellik isen
Hayat gününde eğer bütün ay boyunca yıl gibi isen

***K** 106/47-1575*

4.2.4.1. Nisan

Nisan adı, *nisan yağmurları* bağlamında anılmaktadır. Şairin kelime tercihinde Farsça asıllı ismi kullanarak yaklaşık bir karşılık vermektense doğrudan Anadolu'da kullanılmakta olan Nisan kelimesini tercih etmesi, şairin göndermede bulunmak istediği Türkçe bir deyim olan *nisan yağmurları* deyimiyle alakalı olsa gerektir.

کند میوه را همچو باران نیسان
صدف وار در سینه گوهر شکوفه

Meyveyi nisan yağmuru gibi yapar
Cevheri göğüste sedef gibi yapar gonca

***K** 97/41-1362*

4.2.4.2. Haziran

Haziran ayı, dönem anlamıyla yaz ve kış tezatı bağlamında kullanılmaktadır. Burada da ilk mısrada kış dönemini anlatırkan Farsça *dey* (21 Aralık-20 Ocak) ismini kullanması, karşıtı olan yaz dönemini anlatırken doğrudan *haziran* kelimesini tercih etmesi de ilginçtir. Haziran ayı, yaz mevsiminin ilk ayıdır ve kıştan çıkılır çıkılmaz kışlıkların elden çıkarıldığı dönemdir.

در ماه دی دریغ و تاسف خوری بسی
ای مرد پوستین به حزیران فروخته

Dey ayında çokça yakınır ve üzülürsün
Be hey adam kış elbiseni Haziran ayında satmışsın

***K** 44/5-176*

4.2.4.3. Temmuz

Bu dönemin Farsça ismi yerine Türkçede de kullanılmakta olan farklı bir takvim geleneğinde yer alan temmuz tercihi de daha evvel de ifade edildiği üzere Türkçedeki *temmuz güneşi/temmuz sıcağı* deyimiyle yakından alakalı olsa gerektir.

مفر من در تست آنچنانک مردم را
در آفتاب تموزی بود مفر سایه

Benim sığınağım senin kapındır nasıl ki
Halk için temmuz güneşinde sığınak olur gölge

***K** 90/38-1211*

4.2.4.4. Âzer (Kasım-Aralık)

İran takviminin dokuzuncu ayı olup 21 Kasım-22 Aralık aralığına denk gelir. Sonbahar mevsiminin son dönemi ile kış mevsiminin ilk dönemini kapsar. Tabiatın o dönemde büründüğü renge gönderme ile kullanılmıştır.

چون رخ تو کی شود حاصل مر او را آب لطف

ور چو آهن سرخ رو گردد در آذر آینه

Senin yanağın gibi lütuf suyunu nasıl bulur
Ve eğer kırmızı yüzlü demir gibi olur Âzer ayında ayna

***K** 66/23-647*

4.2.4.5. Dey (Aralık-Ocak)

Dey, İran takviminin onuncu ayıdır ve 21 Aralık - 21 Ocak aralığına denk gelir. İki beyitte denk gelen bu ay adı ikisinde de mevsim özellikleri dikkate alınarak dönemsel olarak kullanılmıştır. Her iki kullanımda da net bir tarih bildirimi amacı söz konusu değildir.

بزر پاشیدن اندر پای یاران

چو دی گر چند بی برگی خزان باش

Sevgililerin ayağının dibine altın saçmak ile
Dey ayı gibi her ne kadar yapraksız olsan da hazan (yaprak döken) ol

***K** 180/108-3187*

دل را بسخن گشاد دادی

دی را بنفس بهار کردی

Gönlü söz ile açtın
Deyi nefes ile bahar yaptın

***K** 189/117-3359*

4.2.5. Gün

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde gece ve gündüz, bir zaman dilimi olarak yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Gece ve gündüzün yirmidört saatlik zaman dilimini ifade ettiği ve süreklilik anlamında kullanıldığı kullanımlar daha çok iken zaman zaman da gece ve gündüzün tezat şeklinde kullanıldığı da görülmektedir. Tezat kullanımında gece olumsuz anlam yüklenirken gündüz de olumlu anlam yüklenmektedir. Dikkat çeken diğer bir kullanım da zaman belirsizliğini ifade eden *bir gün* kullanımıdır. Gündüz ve gece benzetmelerde de yoğunlukla kullanılırken hem benzetilen hem de benzeyen olarak kullanılmaktadır. Gündüz, sevgilinin yüzüne benzetilirken gece de sevgilinin saçına benzetilmektedir, bazen de bu benzetme tersinden kurulmaktadır. Gece, karanlık olması itibariyle müşkilatı sembolize ederken gündüz de aydınlık olması itibariyle mutluluğu, huzuru ve rahatı sembolize etmektedir. Seyf-i Fergânî'nin şiirindeki gece ve gündüz kullanımları şu şekiledir: Şairin eleştirisine muhatab olan ismi anılmayan şahıs g*ece-gündüz kendini saymaktadır oysa kendi gecesini gündüze çevirmelidir, gece ve gündüz bir mesnevidir, gecenin yüzü karanlık ve gündüzün yüzü aydınlıktır, sevgilinin yanağı ışığıyla geceyi gündüz gibi aydınlatmıştır, ay dostun*

yanağını gece vakti görünce gündüz vakti de yıldız gibi saklanır, gündüz beyaz boncuktur ve gece siyah tanedir, sevgilinin zülüfü gecenin perdesidir ve gündüz vakti ona ihtiyaç yoktur, eğer gündüz sevgilinin yanağının mumundan ışığını almış olmasaydı, karanlık gecede gökyüzü lambaları aydınlık olmazdı, gece ve gündüz sevgilinin yüzünden ve saçından izin alırlar, sevgilinin bütün günleri zafer günü gibi mutludur, gece karanlıktır ve gündüz ışık doludur, adaletin gün arttıran ayı her bir geceyi eksik kabul eder, gece, gündüzün korkusundan bekçinin hırsızları huzurlu değildir, gün geçer, gece geride kalır, sevgilinin kabri geceleyin gündüz gibi ışıklı olur, geceleyin uyanık kalınmalı ve gündüz vakti uyunmalıdır. Geceleyin sevgilinin ay gibi yüzünü görenin, gündüze ve güneşe meyli yoktur, sultanların mumu geceleri yanar ve gece canlı kalıp gündüz vakti ölünmelidir.

صفر بی مغزی و بصد انگشت

روز و شب در شمار خویشتنی

İçi boş bir sıfırsın ve yüz parmakla
Gece gündüz kendini saymaktasın

***K** 64/21-608*

شب خویشتن روز کن این زمان

که مه بدرو ابرست در انکساف

Kendi geceni gündüze çevir ki bu zaman
Bedir ayıdır ve bulut güneş tutulmasındadır

***K** 67/24-682*

وز مثنوی روز و شب و نظم کاینات

ارکان یکی رباعی و ایشان قصیده اند

Gece ve gündüz mesnevisinden ve kainatın düzeninden
Hepsi bir rubainin parçaları ve onlar kasidedir

***K** 69/26-717*

دین از این قوم ضعیف است ازیرا ببرد

ظلمت چهره شب روشنی روی نهار

Bu halkın dini zayıftır bu yüzden götürür
Gecenin yüzünün karanlığı gündüzün yüzünün aydınlığını

***K** 80/33-960*

پر نور چو روی روز کرده

شب را بفروغ شمع رخسار

Işık dolu gündüzün yüzü gibi yapmış
Yanağın mumunun ışığıyla geceyi

***K** 81/34-1004*

اگر صبرت بود روزی دو بینی

عوانان کشته، میران اوفتاده

Eğer sabr edersen bir gün görürsün onda
Bekçiler ölmüş ve beyler düşmüş

***K** 114/54-1739*

4.2.5.1. Gün İle İlgili Unsurlar

Seyf-i Fergânî'nin şiirinde zaman unsurları çok yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bu zaman unsurlarından bir kısmı da *sabah, akşam, gündüz, gece, şafak vakti, seher vakti, seherin sabahı, gün doğumu, ikindi suları, seherler, evvelki gün, dün, bugün, yarın, akşam gibi* günün muhtelif vakitleridir. Bu unsurların *sabah gibi, mahşer sabahına kadar, şafak gibi, her seherin sabahı gibi, seher vakti, gece ve gündüzün iki renkliliği, sabahlara kadar, kavuşma günü, gecelerce, bir sabah gibi, şafak vaktinde, ikindi suları, kandil gecesi, gündüz vakti, seher vakti, sabah vakti, şafak gibi, sabahın mumu, geceleyin, gündüz gibi, aşığın zamanı, sabah rüzgârı, bu seherler, seher kapısı, sabah vakti, seherden önce, gün doğumu vakti, gece gündüz, dün gece, dün, yarının ardından, bugün, sabah gibi, sabah nefes aldığında, mum gibi gece, aydınlık sabah gibi, sevgilinin zülfünün gecesi, seher vakti, bugün ve yarın, akşam yemeği, evvelki gün* şeklindeki benzetme ve tamlamalarda kullanıldığı görülmektedir.

از ملاقات رخت شاید که ماند بعد از این

سرخ رو همچون شفق تا صبح محشر آینه

Senin yüzünle görüşmekten dolayı belki de bundan sonra
Mahşer sabahına kadar şafak gibi kırmızı yüzlü olarak kalır ayna

***K** 65/23-637*

آن عاشقان صادق کانفاس گرم خویش

چون صبح هر سحر بجهان دردمیده اند

O sadık aşıklar ki kendi sıcak nefeslerini
Her seherin sabahı gibi dünyaya üflemişlerdir

***K** 69/26-719*

پریر گفتمت امروز را غنیمت دار

وگرنه در پی دی کی توان چو فردا رفت

Evvelki gün dedim sana bugünü ganimet bil
Yoksa kim dünün ardından yarın gibi gidebilir

***K** 70/27-749*

ای چو شب دل سیاه کرده مباش

ایمن از ناله سحرگاهم

Ey gece gibi gönlünü karartan
Seher vaktindeki inleyişinden güvende olma

***K** 71/28-774*

نزدیک عصر بود که ناگه غروب کرد

اندر محاق حادثه ماه بقای تو

İkindi sularıydı ansızın battığında
Olayların karmaşasında senin varlığının ayı

***K** 105/46-1553*

4.3. DÖRT UNSUR

Dört unsur olarak anılan toprak, su, hava ve ateş, Seyf'in şiirinde yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Anâsır-ı erba'a olarak da bilinen dört unsur, tabiatları veya nitelikleri itibariyle ayrı olup her unsur, çifte özelliğe sahiptir. Ateş; kuru ve sıcak, hava; sıcak ve nemli, su; nemli ve soğuk, toprak; soğuk ve kurudur. Bu unsurların genellikle müstakil olarak kullanıldığı görülürken ortak nitelikleri nedeniyle birbirleriyle tenasüb halinde içiçe kullanımları da görülmektedir.

4.3.1. Su ve İlgili Unsurlar

Su hayat kaynağıdır. Su berrak ve tazedir, sürekli hareket halindedir. Bu özellikleri itibariyle genellikle benzetilen olarak kullanılmaktadır. Suyun önemli bir özelliği de temizleyici olmasıdır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde su ve su ile ilgili unsurların sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Doğrudan su şeklindeki kullanımın yanı sıra *damla, dalga, yağmur, sel, deniz, kıyı, sahil* gibi unsurlar sıklıkla anılırken bazen de *nil* gibi bazı suların özel isimleriyle anıldıkları da görülmektedir. Şiirlerdeki su ile ilgili kullanımlar şu şekildedir: *Nil, yağmur damlası, kaynak, tatlı su, kıyı, dünya denizinin sahili, Kur'an denizi, lafız suyu, deniz, harfler deryası, kuyu başı, akarsu, övgü denizi, havuz, akarsuyun çeşmesi, kevser suyunun buharı, dalga gibi ağzın deresi, lütuf* denizi, *aşkın denizi, küçük damla, akarsu gibi bir can, aşk deryası, sudan daha temiz, denizden çıkan dalga, dağdan kopan ve denize yetişen sel, hüzün yağmurları, ırmak, derin bir deniz, aşk denizi, kahır dalgası, ırmak kenarı, damla görünümlü şebnem, letafet* denizi, *gönül denizi, sırlar dalgası, ırmağın taşları, söz söyleyenlerin nehri, derin güzellik denizi, lütuf suyu, kahır dalgası, ışık nehri, gam tufanı, tatlı su, bulanık su, berrak su, ırmak kıyısı, ab-ı hayat, bahar suyu, nisan yağmuru, gölet, kokmuş su, fazilet denizi, aşk içkisi, ırmak, çeşme, şairlik deryası, tatlılık suyu, şiir denizi, söz suyu, gam denizi, su borusu, feyiz yağmuru, güzellik denizi, güzeller denizi, Umman denizi, rahmet yağmuru, nehir suyu, durgun su.*

جهد کن تا بسلامت بکناری برسی

این جهان بحر عمیقیست و کنارش لب گور

Selametle kıyıya varabilmen için çabala
Zira bu dünya derin bir denizdir ve sahili de kabir ağzıdır

***K** 45/7-198*

دل صدف صفتت بر امید در ثواب

ز بحر قرآن قانع بقطره های حروف

Sedef sıfatlı gönlün sevab incisinin umuduyla
Kur'an denizinden doymuş harflerin damlalarıyla

***K** 46/9-225*

ور آب لفظ نباشد کجا برون آید

دقیق معنی از زیر آسیای حروف

Eğer lafız suyu olmazsa nasıl dışarı çıkar
Sözlerin değirmeninin altından mananın özü

***K** 47/9-242*

بحریست نعت تو و درو خوض مشکل است

زیرا که گوهر صدف ما و طین تویی

Senin övgün bir denizdir ve onda havuz zordur
Çünkü sedef cevheri biziz ve toprak sensin

***K** 51/13-314*

که آفتاب خرد در غبار حیرت ماند

ز دره دهنت در هوای اندیشه

Akıl güneşi hayret tozunun içinde kaldı
Ağzının deresinden düşünce arzusuyla

***K** 55/16-406*

4.3.2. Toprak ve İlgili Unsurlar

İnsanın yaratıldığı temel madde olan ve dört aslî unsurdan biri olan toprak en fazla sevgilinin sokağının toprağı şeklindeki kullanımlarda görülmektedir. Toprak, öte yandan tevazu ifadesi olarak da sıklıkla kullanılmaktadır. Toprak, Seyf-i Fergânî'nin şiirlerinde en sık kullanılan unsurlardan birisidir. Seyf-i Fergânî'nin şiirlerinde geçen toprak ile ilgili kullanımlar şu şekildedir*: yolun toprağı, şebnem damlası gibi toz, toprağın üzeri, felek gibi sevgiliyi arzulayan toprak, toprağı altın eden kimyasal güneş, mahşer toprağı, aşığın toprağı, temizleyici toprak, sürme yapılan toprak, kör eden toz, sevgilinin yanağından gül rengine bürünen toprak, dostun sokağının toprağı, cıva gibi sevgilisiz duramayan toprak, rüzgâr ve toprak gibi sayılan can ve cihan, sevgilinin gölgesinden dolayı altın gibi olan toprak sevgilinin kapısındaki toprağın zerreleri, gökyüzü meydanının kenarındaki topraktan tozlanan güneş, sürme yapılan sevgilinin kapısındaki toprak, güneş gibi toprağı cevher yapan gölge, sevgilinin ayrılık güneşinden toprak gibi sıcaklayan aşık, sevgilin kapısındaki toprağa benzeyen cevher, sevgilinin lütfunun suyu ile toprak gibi ıslanan taş, cansız*

toprak, yüzünü toprağa sürmek, toprak yatağı, hazine gibi toprağa giren Kârûn, feleğin üstüne toprak atmak, toprağın dertli parçaları, topraktaki altın, toprak misafirhanesi, toprağa layık olmak, toprak kümeleri, toprak hasır, toprağın şartları, suyun ve ekmeğin içinde zehirlendiği toprak, kötü olan toprak, toprağın şifahanesi, toprağın testisi, toprağın ayağı, toprağın perdesi, kabrin kazıldığı toprak, toprağın iç karartıcı üstü örtülü kuyusu, toprak ile tanışan insan, eşeğe ottan gayrısını hediye vermeyen toprak, toprağın belalar evi, toprağın suyu, , toprağın yokluğu, toprağın vahşetli evi, toz toprak nasip, ateş alan toprak, toprağın ihtiyacı, toprağın ibret gösterici kederli aynası, toprağın abası, toprağın sancağı, toprağın feda yıldızı, insanın yaşadığı toprak, insanın ardından yok olan toprak, toprak yemek, toprağa feda etmek, toprağın dibine kadar, toprak zerresi, suyun üzerindeki toprak bina, inci saçanın toprağı, toprağın tuzağı, taş kalpli olan toprak, toza bulanmış yanak, toprağın üzeri, canın ayağını çamurdan çıkarmak, nemli toprak, toprak çanak, sevgilinin sokağının toprağı, cevherle bir arada bulunmayan toprak, aşığın başına dökülen sevgilinin kapısının toprağı, toprak olmak, toprağın sırtındaki kabrin karnı, ateş fışkıran toprak, toprağın altındaki ateş, topraktaki kanlı su, toprağın dibinden çorak toprak yemek, adalet Ceyhun'undan toprağı sulamak, toprak sığınağı, hevânın başına toprak dökmek, topraktan daha ucuz olmak, toz olmak, sevgilinin kapısının toprağı, kendi toprağında maden gibi umutlu olmak, yolun toprağı olmak, dervişlerin gönül çelen nefesinin topraktaki izi, toprak ile bir olmak, bataklık olan dünya toprağı, memleket toprağı, yolun toprağından şebnem tanesi gibi yükselen feryatlar.

همه زرات جهان مضطرب از عشق توند

خاک را جون فلک از شوق تو آرامی نیست

Dünyanın bütün zerreleri senin aşkından muzdaripdirler
Toprağın da felek gibi seni arzulamaktan huzuru yoktur

***K** 53/15-367*

فردا که نفخ صور اعادت خوهند کرد

مرده سری بر آورد از خاک محشرش

Yarın diriliş suruna üfledikleri zaman
Ölü başını çıkarır mahşer toprağından

***K** 60/18-520*

عاشق که آبخورده ی عشقست خاک او

کانون شوق بوده دل همچو مجمرش

Aşığın toprağı aşk suyu ile beslenmiştir

Mangal gibi yüreği de arzu mekânı olmuş

***K** 60/18-531*

خاک او سرمه چون توانی کرد

تو که کور از غبار خویشتنی

Onun toprağını nasıl sürme edersin
Sen ki kendi tozunla kör olmuşsun

***K** 64/21-606*

سرپای گرده در طلب خاک کوی دوست

بی پای همچو آب بهر سو دویده اند

Dostun sokağının toprağının isteğiyle yola koyulmuş
Ayaksız tıpkı su gibi her tarafa doğru koşmuşlar

***K** 69/26-731*

4.3.3. Ateş ve İlgili Unsurlar

Dört asli unsurdan biri olan ateş, yakıcılığı, rengi ve parlaklığı itibariyle benzetmelere konu olmaktadır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de bu özellikleri itibariyle sıklıkla kullanılmaktadır. Seyf'in şiirinde ateş genellikle *kıvılcım, duman, mangal, tandır, yangın, kül* gibi unsurlarla birlikte kullanılmaktadır. Bazı kullanımlarda da ateşin gerçek anlamında kullanıldığı görülürken bazı kullanımlarda mecazen kullanıldığı görülmektedir. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde ateş ile ilgili kullanımlar şu şekildedir: *ateş renginde olan o parlak yakut, gönülden duman çıkaran gam ateşi, güzellik ateşi saçan yanak, aşığın vücudunu yakan aşk ateşi, yemek pişiren ateş, sevgilinin aşkının ateşi, mangal gibi ateş, ateşyüzlü bir yıldız, bir ağaçla diriltilen ateş, lalenin ateşi, ateş yanaklı gül, sevgilinin yüzünün ateşinin dumanı, ateşten faydalanan ışık, gönle düşen ateş, gönül tandırına doldurulan ateş, kıvılcımla dolan boğaz, sevgilinin doğuşundan çıkan kıvılcımla güneşte yanan ateş, ateş gibi parıldamak, ateşe düşen taş, içinde taze ateşi yıllarca saklayan taş, sevgilinin yanağından gülün üstüne düşen kıvılcım, sevgili yaklaştığında lale olan ateş ve gül olan duman, yangının üzerine üzerlik olan gül, kıvılcım saçan sevginin güneşi, gaflet ateşi, nefsin ateşi, ateşdeki demir, Zerdüşt âteşkedesi, ateş tabiatlı aşık, canına ateş düşen gönül, ateşli zindan, kıvılcımlı ve kıvılcımsız ateş, Âdem ve Havva'nın elbisesine düşen ateş, ilk elbiseyi yakan ateş, bütün organları titreten ateş, sevgilinin gamının ateşi, aşk ateşinden nasibi olmayan Melek, ateş gibi kıvılcım saçan hırs, zalimlerin insafsız ateşi, deve kuşu gibi ateş yemek, taş kalplinin hırs ateşi, ateş alan hassa, dal ve yaprak gibi ağacı yakan ateş, ateş gibi feleğin yeşil elbisesini giymek, cehennem ateşi, aşkın ateşinin dağı, kederli canda yakılan ateş, sevgilinin yüzünün ateşi, ateş gibi dumana dönen parlayan mumun ışığı, gönlün ışığıyla tutuşturulan*

düşüncenin ateşi, sevda ateşi, âşığın gönlünde sevgilinin aşkının hararetiyle yanan ateş, dumanını daima ateşten alan şiir, kendi ateşinden kendini yakmak, arzulamanın ateşi, aşığın sinesindeki ateş, ateş yiyici tandır gibi olan taş kalpli, ateş ocağı, sevgilinin aşkının ateşinden su gibi akan cevher, Züleyha'nın gözyaşı gibi aşığın başından saçılan ateş, yağ gibi tutuşturulan ateş, kendi evini ateşe veren zalim, zulümle dervişin gönlünden duman çıkartan zalim, sevgilinin ateş gibi yanağı, ekmek için ölen ateş, devekuşu gibi ateş yemek, ihsan ateşinin mangalı, adalet mangalı, lütuf rüzgârının söndürürdüği zulmün ateşi, inayet çakmağından sıçrayan ateş, her an ateş gibi kıvılcım saçan hazırcevap ateş, gönlü yanan mum gibi ateşin üzerine asmak, şehvet ateşi, altın gibi ateşten zararsız olmak, vecd halinde ateşe benzemek, mum gibi onun aşkının ateşinden göz suyu dökmek, çimendeki gül gibi ateş yüzlü olmak, mazlumun gözünün suyu olan ateş.

زآن لعل آبدار که همرنگ آتش است

ما تشنه ایم و چشمه ماء معین تویی

Ateş renginde olan o parlak yakuttan
Biz teşneyiz ve akarsuyun çeşmesi sensin

***K** 51/13-320*

بر آرد آتش غم دودم از دل ار نکند

ترشح آب سخن از انای اندیشه

Gam ateşi duman çıkarır gönülden eğer
Söz suyu düşünce kabından akmazsa

***K** 57/16-440*

بت آزر بسوخت چون هیزم

تا رخت برفروخت آذر حسن

Azer'in putu yandı odun gibi
Yanağın güzellik ateşini saçınca

***K** 58/17-481*

ز سوز عشق بگدازد تن مرد

از آتش هیمه پروردن نیاید

Aşk ateşinden yanar adamın vücudu
Ateşten yemeği sakınmak olmaz

***K** 64/22-620*

گرچه دودش بر نمی آید ز سوز عشق تو

آتش اندر سینه دارد همچو مجمر آینه

Her ne kadar senin aşkının ateşinden duman çıkmıyorsa da
Aynanın sinesinde tıpkı mangal gibi ateş vardır

***K** 65/23-638*

4.3.4. Hava ve İlgili Unsurlar

Dört aslî unsurdan biri olan hava, Seyf-i Fergânî'nin şiirinde bazen hava olarak bazen de rüzgâr olarak anılmaktadır. Rüzgâr çoğunlukla zülüf, koku, çiçek ve toz toprak ile birlikte anılır. Çoğunlukla gerçek anlamıyla kullanılan hava ve rüzgâr, bazen de mecaz anlamıyla kullanılmaktadır. Özellikle saba rüzgârının sılıkla anıldığı dikkat çekmektedir. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde karşılaştığımız hava ve rüzgâr ile ilgili kullanımlar şu şekildedir: *gönül bahçesinde esen düşüncenin sabah rüzgârı, sevgilinin kokusunu getiren rüzgâr, kanatsız her yere uçan rüzgâr, saba rüzgârı, ters esen rüzgâr, sevgilinin sokağının başından esen rüzgâr, canı ve cihanı gibi saymak, hakikatin kuzey rüzgârları, rüzgâr gibi olmayan perde, sevgilinin kokusunu ateşe ulaştıran rüzgâr, her tarafa haber yetiştiren saba, yukarıdan gelen güzgar, bahçıvana haber eden sabâ, rüzgâr ile kuruyan ağaçlar, sevgilinin yanağının üzerine zülfünden anber saçan rüzgâr, kuzey rüzgârına açılan gülün cebi, toprak üzerinde rüzgâr gibi gezmek, rüzgârsız yükselmeyen toğrağın sancağı, kahır yönünden esen yokluk rüzgârı, sevgilinin yüzünün ateşinden havaya yayılan rüzgârla eteğini çeke çeke gelen sıcaklık, toz gibi havanın üzerine ayak basmamak, arzulamanın ateşiyle rüzgâr gibi ıslanmak, Tebriz civarından geçen saba, rüzgâra karşı ateş fışkıran toprak olmak, hava almak, alçağın rüzgârından huzurlu olmak, rüzgâr almak, şiiri rüzgâra tutmak, sevgilinin zülüfünden koku alınca anber saçarak gelen kuzey rüzgârı, mum öldüren rüzgâr, denizden sükunet götüren rüzgâr, havada kuş gibi yükselmek, havadan su gibi şekil almak, ateşi söndüren rüzgâr, kazancın rüzgâr olması, vuslat rüzgârı…*

گفتم ای از رخ تو خاک چو گل یافته رنگ

باد بوی تو بیاورد و زمن برد قرار

Dedim ki ey toprağın yanağından gül rengine büründüğü sen
Rüzgâr senin kokunu getirdi ve benim halimi götürdü

***K** 68/25-705*

مرغان اوج قرب که اندر هوای او

بی بال همچو باد بهرجا پریده اند

Yakın yüksekliğin kuşları onun aşkıyla
Rüzgâr gibi kanatsız her yere uçmuşlar

***K** 69/26-730*

دلی که چون دهن غنچه باهم آمده بود

بدو رسید صبا همچو گل زهم وارفت

Goncanın ağzı gibi buruşmuş olan gönül

Saba rüzgârı ona vardığında leş kokusu saçan çiçek gibi dağıldı gitti

***K** 70/27-752*

چو بادی مخالف بر آید دمی

ازآن جمله زورق بر آید دمار

Ters bir rüzgâr esince bir an
Bütün o kayıklar helak olur

***K** 76/32-877*

بر زمین گر ز سر کوی تو بادی بوزد

خاک دیگر نکند بی تو چو سیماب قرار

Eğer yeryüzünde senin sokağının başından bir rüzgâr eserse
Toprak artık cıva gibi sensiz duramaz olur

***K** 78/33-928*

4.4. HAYVANLAR

Şair, çeşitli hayvan isimlerini de imge oluşturmakta sıklıkla kullanmaktadır. Hayvanlar genellikle benzetmelerde öne çıkan özellikleri itibariyle benzetilen konumunda kullanılmaktadır. Seyf'in şiirlerinde geçen hayvan isimleri, çoğunlukla teşbihlerde kullanılmıştır. Bunun da sebebi, şairin muhataplarını sert bir şekilde eleştirirken ifadeyi kuvvetlendirmek istemesidir. Seyf, şiirlerinde sert eleştirilerini ifade ederken eleştirdiği muhataplarını *hayvan, eşek, kedi*, *köpek, binek* ve *tavus* gibi hayvanlara benzetmektedir. Genelde doğrudan hayvan isimlerini teşbihte kullanan şair bazen de hayvanlara ait bazı özellikleri ve *kemik*, *ilik*, *kanat* gibi bazı organlarını teşbihlerine konu edinmektedir.

تو کنج گیر و برای شرف بگوشه نشین

اگر بهیمه برای علف بصحرا رفت

Sen köşeye çekil köşede otur
Eğer bir yük hayvanı ot için çöle giderse

***K** 70/27-754*

بستان عدن پرگل و ریحان برای تست

تو چون بهیمه عاشق آب و گیای خاک

Gül ve reyhan ile dolu olan Adn bahçesi senin içindir
Sen hayvanlar gibi şu toprağın otuna ve suyuna aşıksın

***K** 126/63-2002*

رویم چو کاه گشت چو در دل ز هجر تو

قوت گرفت غصه چو از جَو چهار پای

Yüzüm saman gibi oldu çünkü gönülde senin ayrılığından
Kuvvet buldu keder hayvanın arpadan kuvvet bulması gibi

***K** 142/73-2353*

زآن روضه غافلی که ترا دست آرزو

بستست چون بهیمه درین مرغزار پای

Sen o bahçenin farkında değilsin zira arzu elin
Hayvanlar gibi bu bahçede bağlamış ayağını

***K** 142/73-2369*

4.4.1. Akrep

Zehirli bir hayvan olan akrep; alçak, hain gibi bağlamlarda anılmaktadır. Genel kullanımı itibariyle olumsuzdur. *Akrep, yılan ve çiyan* ile birlikte zulmün mübalağası için de anılır. Seyf'in şiirinde de bu bağlamda kullanılmıştır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde şu şekildeki kullanımları dikkat çekmektedir: *Kör akrepten ve sağır yılandan alçak olmak, halkın ekmeğindeki akrepler, akrebin ısırmasıyla azan parmağın yarası, akreplerin zulüm yılanı, akreb ve yılan dolu bir kabir…*

کم از کژدم کور و مار کری

گرت عیش در خاکدانی خوشست

Kör akrepten ve sağır yılandan alçaksın
Eğer sana bu çöplükte yaşamak güzelse

***K** 72/29-791*

ببین در نان خلق این کژدمان را

چو اندر گوشت کرمان اوفتاده

Halkın ekmeğindeki bu akrepleri gör
Etin içine düşmüş kurtlar gibi

***K** 113/54-1719*

پرکژدم و پر ز مار گوری

از بهر عذاب زندگانست

Akrep ve yılan dolu bir kabirdir
Dirilere eziyet etmek içindir

***K** 172/101-2999*

4.4.2. Arı

Arı, bal yapması ve balını almak isteyenleri sokması gibi özellikleri itibariyle *her sefanın bir de cefası vardır, her şeyin bir karşılığı vardır* anlayışına gönderme bağlamında anılmaktadır. Şairin dünyadan kam almak isteyenleri, belli bir mevki ve makama ulaşmış kimseleri anlatırken kullandığı *her kimin ağzı baldan iyidiyse arının iğnesinden ağzının tadı da acı oldu* ifadesi bu durumu anlatmaktadır. Şaire göre *arı, bahar ile birlikte bal yapmak için çiçeğin yanına gider, gönül ehli dervişlerin mutlulukla yediklerini ne sinek şekerden ve ne de arı gül bahçesinden yer. Arı harabede olur. Sevgilinin yüzü görülmeyince aşığın (şairin) şairlik arısı söz balını vermez. Helvanın zehirli olduğu sofrada bal da zehirlidir ve arı gibi iğnesi vardır,*

arıdan iğne yememek için balı terketmek gerekir, nasıl ki arı, çiçeği bal yapmayı biliyorsa şairin şairliği de sevgilinin gamını o şekilde şiir yapmıştır.

هم از نیش زنبور شد تلخ کام

گر از شهد کس را دهانی خوشست

Arının iğnesinden ağzının tadı da acı oldu
Her kimin ağzı baldan iyi idiyse

***K** 72/29-793*

تا گل روی تو ندید نداد

نحل طبع من انگبین کلام

Senin gül yüzünü görmeyinceye dek
Benim şairlik arım söz balını vermedi

***K** 175/103-3073*

مال را خاک شمر رنج مبین از مردم

نوش را ترک کن و نیش مخور از زنبور

Malı toprak say halktan eziyet görme
Balı terk et ve arıdan iğne yeme

***K** 188/117-3357*

غمت را طبع او زینسان سخن ساخت

که گل را نحل داند انگبین کرد

Onun şairliği senin gamını bu şekilde şiir yaptı
Zira çiçeği ancak arı bilir bal yapmayı

***K** 192/125-3420*

4.4.3. Aslan

Aslan, ormanlık alanlarda yaşayan ve ormanın kralı olarak bilinen en yırtıcı hayvanlardan biridir. En iyi avcı olmasıyla ve pençesinin kuvvetiyle bilinir. Bu özelliği itibariyle gücü, kuvveti, kudreti bağlamında benzetmelerde benzetilen oalrak kullanılır. Klasik şiir geleneğimizde aşığın ve memduhun sıklıkla benzetilenidir. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde değer vermek, kadir kıymet vermek anlamında *eğer aslanın sırtından alınıp eşeğin sırtına koyulmaz* şeklindeki bir deyimde kullanıldığı görülmektedir. Genellikle Fergânî'nin şiirindeki aslan ve aslan ile ilgili kullanımlar şunlardır: *yırtıcı aslana taş atılmaz, eziyet edilmez, şans aslanı pençe atar ve müdahale eder, mana ormanının aslanı olmak, aslan ve ateş bir araya gelmezler, aslanın pençesi gibi güçlü olmak, aslanın kedi gibi fare avlaması, dişi ceylanın erkek aslanın yanına sığınması, kimse aslanı zincirsiz itaat ettiremez, aslanların kavgası geçip gider…*

دل از غم تو میل بشادی کجا کند

زین کی ز پشت شیر نهد بر خر آفتاب

Gönül senin derdinden nasıl mutlu olsun
Eğeri aslanın sırtından alıp eşeğin sırtına nasıl koysun güneş

***K** 89/37-1144*

پلنگ طبعی و من بر درت چو سگ خوارم

به دست جور مزن بر چو من غضنفر سنگ

Kaplan gibisin ve ben de senin kapında köpek gibi zelilim
Eziyet ederek ben gibi yırtıcı aslana taş atma

***K** 92/39-1241*

شیر دولت پنجه کرد و همچو سگ لایق ندید

بهر مرداری دوان در کوی عوانی مرا

Şans aslanı pençe attı ve köpek gibi layık görmedi
Zulüm sokağında bir leş peşinden koşmamı

***K** 104/45-1529*

در مملکت چو غرش شیران گذشت و رفت

این عوعو سگان شما نیز بگذرد

Memlekette aslanların kavgası geçip gittiğinde
Sizin köpeklerin bu uluması da geçer

***K** 171/100-2985*

4.4.4. At

At, normal hayatta ve savaş döneminde en önemli binek hayvanıdır. Hızı ve asaletiyle anılmaktadır. Klasik şiir geleneğimizde bu özelliklerinin yanısıra farklı *devlet atı, himmet atı* gibi mecaz anlamlarda da kullanıldığı görülmektedir. Seyf-i Fergânî'ninin şiirinde atın kullanım örnekleri şunlardır: *vuslat bineği, aşkın semendi, himmet atı, söz meydanına atını sürmek, padişahın bineği gibi gönlü himmet atı olmak, at isteyen eşek binicisi, at üstündeki binicisiyle vardır, eşek sırtında eğer olsa da ata dönüşmez , zamanın atından daha önde olmak, atı olan kişinin toz dumanının dinmesi, devlet atına yular olmak, feleğin vahşi atı, atlar gibi hızlı feleğin kürresi.* Şiirde anılan semend, efsanevi İran kahramanı Rüstem'in atının adıdır. Ona gönderme ile anılmaktadır.

بسیار در منازل هجرت دویده ایم

وقتست بر جنیبت وصلم سوار کن

Senin ayrılığında çokça koşturduk
Şimdi vaktidir vuslat bineğine bindir beni

***K** 46/8-215*

درکش سمند عشق که از همرهی دل

این عقل کهنه لنگ بیکبار باز ماند

Hazırla aşkın semendini zira gönül yoldaşlığından

Bu topal eskimiş akıl hepten geri kaldı

***K** 102/43-1478*

گرچه در زیر اسب دارد چون کسی بالای اوست

چون خران بارکش زین بر فرس آسوده نیست

Üstünde kimse olduğunda altında at vardır ama
Eğer yük çeken eşekler gibi halının üstünde de huzurlu değildir

***K** 163/89-2829*

بخرقه مرد بی معنی نگردد از جوانمردان

نه همچون اسب گردد خر گرش بر پشت زین باشد

İşe yaramaz adam, hırkayla yiğitlere dönüşmez
Eşek sırtında eğer olsa da ata dönüşmez

***K** 167/95-2919*

4.4.5. Balaban kuşu

Balıkçıllardan biri olan balaban kuşu genellikle yalnız yaşar ve avlanır, bu nedenle hüznü sembolize edegelmiştir. Daha çok bataklık ve sazlıklarda yaşayan kuşlardır. Yerleşmeleri, sazlıklardaki ve uzun otlu durgun sulardaki yuva yapma koşullarına bağlıdır. Yaşadığı döneme dair sert eleştirileriyle bilinen şair yaşadığı zamanda *can bülbülünün balaban kuşu gibi hüzünlü* olduğunu ifade ederek *hüzün kuşu (balaban) için gönül tanesinin gagada olduğunu söylüyor.* Küçüklüğü nedeniyle de doğan ile tezat halinde kullanılmıştır.

سیف فرغانی اگر چند درین دور ترا

بلبل روح حزینست چو بوتیماری

Seyf-i Fergânî, bu zamanda senin için
Can bülbülü balaban kuşu gibi hüzünlüdür

***K** 49/12-303*

باز سودای ترا زقه جان در چنگل

مرغ اندوه ترا دانه دل در منقار

Senin sevdanın doğanı için can zokası oltadır
Senin hüzün kuşun (balaban) için gönül tanesi gagadadır

***K** 78/33-913*

4.4.6. Balık

Balık, klasik şiir geleneğimizde en çok kullanılan unsurlardan biridir. Balık daima su, deniz ve nehir gibi unsurlarla birlikte anılmaktadır. Şekli ve rengi itibariyle zülüf, kaş, baldır, kılıç, hançer gibi unsurlar için benzetilen olarak kullanılır. Şair de *taşın bulunaık sudaki balık gibi yüzücü olduğunu* ifade eder ve yaşadığı dönemin ne kadar kötü olduğunu *korkulur ki sudan korksun balık* şeklinde ifade eder.

ز روی روشنت ار پرتوی فتد بر خاک

در آب تیره چو ماهی شود شناگر سنگ

Senin aydınlık yüzünden eğer bir kıvılcım düşerse toprağa
Bulanık sudaki balık gibi yüzücü olur taş

***K** 92/39-1252*

امن ازین خاک چنان رفته که گر یابد باز

خوف آنست که از آب بترسد ماهی

Emniyet bu memleketten öylesine gitmiş ki eğer gelirse
Korkulan odur ki sudan korksun balık

***K** 147/76-2486*

ز معنی چون صدف شو سینه پر در

ولیکن همچو ماهی بی زبان باش

Mana itibariyle sedef gibi ol göğsü inci dolu
Lakin tıpkı balık gibi dilsiz ol

***K** 181/108-3189*

4.4.7. Baykuş

Baykuş, viranelerde bulunan ve ötüşünün uğursuz olduğuna inanılan bir kuştur. Bu nedenle olumsuz bir imgelem içinde genellikle rakip için benzetilen olarak kullanılır. Seyf'in şiirinde de bu anlamda kullanıldığı görülmektedir.

همای عشق تو گر سایه افگند بر جغد

بجای بیضه نهد اندر آشیان گوهر

Senin aşkının hüması eğer baykuş üstüne gölge düşürürse
O da yumurta yerine cevher bırakır yuvaya

***K** 146/75-2448*

سیف فرغانی چو پیدا گشت بوم شوم ظلم

راست چون عنقا نهان شد طایر میمون عدل

Ey Seyf-i Fergânî, zulmün uğursuz baykuşu ortaya çıktığında
Anka gibi kayboldu adaletin uğurlu kuşu olan doğru

***K** 163/88-2822*

4.4.8. Bülbül

Kuşlar arasında sözü en çok edilen hayvan bülbüldür. Klasik şiir geleneğinin değişmez iki kahramanı bülbül ve güldür. Bu ikisi tartışmasız ve istisnasız bir şekilde seven ile sevileni, âşık ile maşuku sembolize ederler. Güzel sesli oluşu, sürekli ötüşünden hareketle şiir geleneğinde de bülbül sürekli ağlayan, inleyen, ah u feryad eden âşığı sembolize ederken bu durumların muhatabı olan gül de sevgiliyi sembolize eder. Bülbül, Seyf'in şiirinde de *bülbül, 'andelib, hezâr* şeklinde anılmaktadır. Seyf-i Fergânî'nin şiirindeki bülbül ile ilgili kullanımlar şu şekildedir: *bülbül gibi bir gülün tepesine oturmak, gülü medheden bülbül, gülün yaprağının yanına şarkı götüren bülbül, o çirkin sesiyle bülbül ile sohbet etmek, ötme vakti gelen*

bülbül, kutsal destan okuyan bülbül, kendi bülbülünün gülistanı olmak, elinden söz söylemekten başka birşey gelmeyen bülbül, bülbülün dinlenme yeri olan çimenlik, bülbül sözlü gül, bülbül gibi güle gitmek, yarin vuslatından çığlık atan bülbül, bülbülden bin inleyişin yükselmesi, bülbül gibi susmak, aşık bülbüldür ve sevgilinin yanağı gül bahçesi, bülbül gibi sevgilinin yüzünü arzulamak, bozuk kıraatlı bülbülün ötmesi, şarkıcı bülbül olmak, nazlı aşık olan bülbül, bülbülün sessizliği, sürekli anlatan bülbül, bülbül gibi sevgilinin yanağının adına hutbe okumak, bülbül gibi sevgilinin aşkıyla figan etmek, hafif meşrep bülbüller, gülün bülbüllere çok zulümler etmesi, bülbül gibi inlemek, nutuk bülbülünün söz ile doyması, gül bahçesini övmekten geri kalan bülbül, şiirin bülbülünün ıslık çalması, seher vakti öten bülbül, bülbül gibi dile gelen gül, bülbül gibi feryad u figan eylemek, gülün bülbülden utanması, bülbülün ağaçların tepesinde ötmesi, bülbülü olmayana karganın sözü iyidir, aşkından dolayı başka yere gitmyen bülbül, sözü güzel sesli bülbül ile birlikte söylemek, öten bülbülün heyecana gelmesi, tıpkı bülbül gibi günlerini söylemekle geçirmek, vakitsiz horozun bülbül gibi olması, bülbül gibi çimenliği övmekle meşgul olmak.

همچو بلبل که بر افراز گلی بنیشیند

چند گفتی سخن و هیچ نکردی کاری

Bülbül gibi bir gülün tepesine oturmuşsun
Birkaç söz söylemişsin ve hiçbir iş yapmamışsın

***K** 49/12-277*

در موسم بهار روا کی بود که زاغ

با عندلیب دم زند از صوت منکرش

İlkbahar mevsiminde olur mu hiç karga
Bülbül ile sohbet etsin o çirkin sesiyle

***K** 61/18-538*

نگارا کار عشق ز من نیاید

ز بلبل جز سخن گفتن نیاید

Ey sevgili benim elimden aşk işi gelmez
Bülülün elinden söz söylemekten başka birşey gelmez

***K** 64/22-612*

بلبل از وصلت گل بانگ بر آورده چنانک

در چمن ناله کند مرغ جدا مانده ز یار

Bülbül yarin vuslatından çığlık atmış öyle ki
Yarinden ayrı düşmüş kuşun çimenlikte inlediği gibi

***K** 77/33-891*

چون ز چنگ غمش آهنگ فغان پست کنم

خاصه این لحظه که صد ناله بر آمد ز هزار

Gamının elinden nasıl yok edeyim bu figan şarkısını
Bülbülden bin inleyişin yükseldiği bu anda

***K** 77/33-892*

4.4.9. Canavar

Canavar, sadece bir beyitte anılmakta ve seyfin sosyal gerçekçi anlatımlarında örnek bir betimleye konu olur. Şaire göre memleketin o günkü durumu: *İblis'in mülkü ve canavar dolu bir harabe ev* gibidir.

ملک ابلیس است این ویرانه پردیو و دد

مادر و انس دل و آرام جان تا کی خوهیم

İblisin mülküdür bu harabe dev ve canavar doludur
Anneden ne zamana kadar gönül sevgisi ve can huzurunu isteyelim

***K** 170/99-2976*

4.4.10. Ceylan

Ceylan, misk üretmesi, Çin ve Hoten gibi ülkelerde bulunması, çöl hayvanı olması, güzellerinin güzelliği vesilesiyle anılmaktadır. Ceylan yahut ahu en çok gözlerinin, bakışlarının güzelliği ardından da misk kokusu itibariyle anılır. Seyf-i Fergânî'ninin şiirinde şu şekilde anılmaktadır: *miskli ceylan, hakikat ceylanı, Çin ceylanının miski, göğsü gelincik ve göbeği ceylan gibi olmak, siyah tüylü ceylan, erkek aslanın yanına sığınan dişi ceylan…*

آهوی مشکین اگر شوی نکند بوی

سنبل جان تو را غزال حقیقت

Miskli ceylan olsan eğer koklamaz
Hakikat ceylanı senin canının sünbülünü

***K** 84/35-1060*

تو عاشق بر آن کس شوی کوبود

چو قاقم بسینه چو آهو بناف

Sen öyle birine aşık olursun ki o
Göğsü gelincik ve göbeği ceylan gibidir

***K** 67/24-680*

تو آن آهوی مشک مویی که گردد

چو نافه ببویت معطر شکوفه

Sen o siyah tüylü ceylansın
Misk gibi senin kokunla kokar gonca

***K** 96/41-1348*

آمن از چنگال گرگ اندر میان بیشها

آهوی ماده بخسبد در کنار شیر نر

Ormanların arasında kurdun pençesinde korkar
Dişi ceylan erkek aslanın yanına sığınır

***K** 152/81-2580*

4.4.11. Civciv

Civciv, küçüklüğü, zayıflığı ve güçsüzlüğü bağlamında bir benzetilen olarak kullanılmaktadır.

چو مرغ اوج نگیری درین هوا چون تو

در آشیانه چو فرخی بپر زدن مشغول

Kuş gibi yükselmiyorsun bu havada zira sen
Yuvada bir civciv gibi kanat çırpmakla meşgulsün

***K** 177/105-3115*

4.4.13. Çaylak

Çaylak, alçaklardan uçan, diğer kuşlar tarafından rahatlıkla avlanabilen bir kuş olması itibariyle anılmaktadır. Deyim olarak *acemi, yeni öğrenen* anlamında kullanılmaktadır.

زین نامه که دام مرغ روح است

چون من زَغَنی شکار کردی

Can kuşunun tuzağı olan bu mektupla
Ben gibi bir çaylağı avladın

***K** 189/118-3365*

4.4.14. Çekirge

Çekirge, doğadaki en küçük hayvanlardan birisidir ve güçsüzlüğü, çaresizliği bağlamında benzetilen olarak kullanılır.

و گرچه من از حشمت تو نیارم

که پای ملخ زی سلیمان فرستم

Ben senin haşmetinden güç yetiremem
Ki bir çekirge ayağını Süleyman'a göndereyim

***K** 110/51-1657*

تا برگ هستیم بتمامی نخورد دست

نگرفت باز چون ملخ از کشت زار پای

Yaprak olduğumuz sürece kesinlikle dokunmadı
Doğan çekirge gibi tarladan ayağını çekmedi

***K** 142/73-2358*

4.4.15. Deve

Deve, genellikle büyüklüğü, şekli, yük taşıma yeteneği, çölde uzun süre dayanabilmesi ve uzun süre yol yürüyebilmesi bağlamında ele alınmaktadır. Seyf-i

Fergânî'nin şiirindeki deve ile ilgili kullanımlara örnekler şu şekildedir: *ey sarhoş deve, devenin ağır yükü, uyuz develer, deveyi sürüden hiç ayrı bağlamamak, Salih'in devesi, yük çeken deve gibi böğürmek, deve başı gibi yukarıya doğru yürümek, devenin yularını aşağı doğru çekmek, deve gibi kaçarak çöllere düşmek, deve gibi sessizce yol gitmek, kontrolsüz yürüyen yularsız deve, dağ devesi, diken yiyen deve, Kabe'ye gitmek için deve almak, deve gibi yük çekmek, kırmızı yün elbisede develer ile ortak olmak, kilim örtmüş deve…*

الا ای بی خبر چون اشتر مست

که خوانی چون جرس هرزه درایم

Sen ey sarhoş deve gibi habersiz olan
Çan gibi zırvalarım diyorsun bak

***K** 53/14-358*

رو که در بادیه عشق نشید سخنم

ای گران بار شتر سیر ترا همچو حدیست

Git zira aşk çölünde sözümün sesi
Ey devenin ağır yükü senin yürüyüşün için engeldir

***K** 55/15-396*

گردن ناقه صالح بجرس لایق نیست

چون شتر بارکش و همچو جرس بانگ مدار

Salih'in devesinin boynu çana layık değildir
Yük çeken deve ve çan gibi böğürme

***K** 79/33-949*

همچون سر شتر سوی بالا چه می روی

یکدم بسوی زیر کش این ناقه را مهار

Neden yürüyorsun öyle deve başı gibi yukarıya doğru
Bir kere de bu devenin yularını çek aşağı doğru

***K** 86/36-1103*

مال و جاه از پی آنست که خیری بکنی

چون بکعبه نخوهی شد شتر و زاد مگیر

Mal ve makam bir hayır işlemen içindir
Kâbe'ye gitmeyeceksen deve ve azık alma

***K** 166/93-2882*

4.4.16. Devekuşu

Dönemin zorlu şartlarını anlatırken bir benzetilen olarak kullanılan devekuşu, *devekuşu gibi ateş yemek* bahsinde anılmaktadır. Deve kuşunun ateş yemesi ile insan gönlünün gam yemesi (gamlanması) arasında bir ilişki kurulmaktadır. Dönem şartlarının zorluğu ifade edilmektedir.

اندرین دور که رفت از پی نان دین را آب

شاهبازان چو شترمرغ شدند آتش خوار

Ekmek için dinin şerefinin yok olduğu şu zamanda
Şahbazlar devekuşu gibi ateşyiyici oldular

***K** 79/33-958*

آتش خورم بسان شترمرغ کآب و نان

مسموم حادثات شد اندر وعای خاک

Ateş yerim deve kuşu gibi zira su ve ekmek
Olaylarla zehirlendi şu toprağın içinde

***K** 126/63-1991*

چون ز کسب خود ندارد نان قسمت و آب رزق

همچو اشتر مرغ آتش همچو لکلک مار خورد

Kendi kazancından ekmek nasip ve su rızkı olmadığından
Tıpkı devekuşu gibi ateş tıpkı leylek gibi yılan yer

***K** 162/87-2791*

4.4.17. Doğan

Doğan, büyük olması ve yiyeceğini en temiz olanından seçmesi özelliği itibariyle anılmaktadır. Yaşanılan dönemde zorluk ve kıtlığın vardığı noktada artık doğanın dahi yiyeceğini seçmediği, seçemediği ifade edilmektedir. Yiyecek namına bulduyğu herşeyi yiyen çekirge ile birlikte tezat halinde kullanılmaktadır.

باز پاکیزه خورش باش که با همت دون

نه تو شایسته عشقی نه زغن مرغ شکار

Temiz yiyecek yiyen bir doğan ol zira düşük çabayla
Ne sen aşka layıksın ne de karga av hayvanıdır

***K** 79/33-942*

تا برگ هستیم بتمامی نخورد دست

نگرفت باز چون ملخ از کشت زار پای

Yaprak olduğumuz sürece kesinlikle dokunmadı
Doğan çekirge gibi tarladan ayağını çekmedi

***K** 142/73-2358*

باز را کوته شود از بال او منقار قهر

گر بگیرد کبک را شاهین عدلت زیر پر

Doğanın kahır gagası onun kanadından daha kısa olur
Eğer şahin senin adaletinle kanadının altına alırsa kekliği

***K** 152/81-2579*

4.4.18. Ejderha

Seyf'in şiirinde geçtiği her üç yerde de ejderha, Hz. Mûsâ kıssası bağlamında ve Hz. Mûsâ'nın asasının ejderhaya dönüşmesi mucizesine göndermeyle anılmaktadır.

تو خود را اگر نام موسی کنی

کی اندر کفت چوب ثعبان شود

Sen kendi adını Mûsâ yaparsan eğer
Senin avucundaki değnek ejderha olur

***K** 121/60-1906*

سخن وران جهان گر بشعر سحر کنند

درین قصیده بیاشامدش چو ثعبان تیغ

Dünya şairleri eğer şiir ile büyü yapsalar
Bu kasidede ejderha gibi onu içer kılıç

***K** 157/84-2744*

تو ید بیضا نداری چون کلیم و بحر سحر

دست تو ثعبان شد اندر آستین غافل مباش

Senin Kelîm/Mûsâ gibi yed-i beyzân ve sihir denizin yoktur
Senin elin yeninde ejderha oldu gafil olma

***K** 186/114-3298*

4.4.19. Eşek

Seyf-i Fergânî'nin şiirlerinde sıklıkla anılan hayvanlardan birisi de eşektir. Genellikle binek hayvanı anlamındaki gerçek anlamıyla kullanılıyorken kısmen de *ömür eşeği ve nefis eşeği* gibi mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Eşek mefhumu yer yer muhataba hakaret etmek ve muhatabı aşağılamak için de kullanılır. Seyf-i Fergânî'nin şiirlerindeki eşek konulu kullanımlar şu şekildedir: s*idrenin ve tubanın gölgesindeki eşek, eşek kiralayan, eşeğin sırtındaki eğer, ömür eşeği, eşeğin yaşının tarihini diş söyler, eşeğe ot diye ver goncayı, vücudunu düşünen eşek ota meyleder, konak yerine kadar eşek sürmek, eşeği terk etmek, övgü ahırında eşek gibi alçalmak, zühd yükünü nefis eşeğine yüklemek, eşeğe binmiş bu tenbel vücut, nefis için arpa ile eşeği beslemek, at isteyen eşek binicisi, Yahudiler gibi İsa'nın değerini bilmeyen eşek, eşeğe ottan gayrısını hediye vermez toprak, eşeklerin süsü çan, eşeğin yularındaki cevher, eşeklerin nalı, eşek gibi kervan ile gelmek, İsa'nın eşeğe ihtiyacı, bu harabedeki eşek, eşeklerin zulüm pisliği, yük çeken eşekler, eşek sırtında eğer olsa da ata dönüşmez, eşeklerin toynak tozu, eşeğinin samanı ve arpası, eşek nefisli kişi, din yükünün altındaki eşek, Behrâm-i gûr gibi anılan eşek, eşek sessizliğindeki katır…*

خلاف نفس کردن کار تو نیست

که از خر بنده خرکشتن نیاید

Nefse karşı çıkmak senin işin değildir
Eşek kiralayandan eşeği öldürmesi beklenmez

K 65/22-626

دل از غم تو میل بشادی کجا کند

زین کی ز پشت شیر نهد بر خر آفتاب

Gönül senin derdinden nasıl mutlu olsun
Eğeri aslanın sırtından alıp eşeğin sırtına nasıl koysun güneş

K 89/37-1144

بشعر پایه من زین سخن شود معلوم

که ناطق است ز تاریخ سن خر دندان

Şiirde benim makamım bu söz ile belli olur
Zira eşeğin yaşının tarihini de diş söyler

K 95/40-1311

اسب همت سر کشید و بهر جو جایز نداشت

خوار همچون خر در اصطبل ثنا خوانی مرا

Himmet atı arpa için baş kaldırdı caiz değildi
Bana övgü ahırında eşek gibi alçalmak

K 104/45-1527

نفس را چون خر اگر در زیر بار دین کشی

توسن چرخ آیدت در زیر زین غافل مباش

Nefsi eşek gibi eğer din yükünün altında çekersen
Feleğin vahşi atı gelir senin eyerinin altına gafil olma

K 186/114-3302

4.4.20. Fare

Fare, en küçük hayvanlardan birisidir. Genellikle bu özelliği itibariyle kıyaslamalara konu olur. Dehlizlerde yaşaması, delikler oyması da benzetmelere konu olmaktadır. Seyf-i Fergânî'ninin şiirinde de bu özelliği itibariyle anılmaktadır. Şairin yaşadığı dönemde hayat şartları, adalet ve ehliyet duygusu o derece zedelenmiştir ki artık *memlekette aslan kedi gibi fare avlamaktadır.* Seyf'in şiirindeki fare kullanımları örnekleri şu şekildedir: f*are gibi bu toprak kümelerini dehlize çevirmek, saf buğdayın kıtlıkta ambardaki fareden daha iyi olması, anbardan fare gibi bir tane yemek.* Memlekette her şey tersyüz olmuştur. Halk *kediden fareyi ve köpekten kemiği istemek* durumunda kalmıştır.

ای از برای بردن گنجینهای مور

چون موش نقب کرده درین تودهای خاک

Ey karınca hazinelerini götürmek için
Fare gibi bu toprak kümelerini dehlize çeviren

K 125/63-1983

شیر چون گربه درین ملک کند موش شکار

بهر نان گربه کند نزد سگان روباهی

Bu memlekette aslan kedi gibi fare avlar
Kedi ekmek için köpeklerin yanında tilkilik eder

***K** 147/76-2484*

عقل نیک اندیش در تو بهتر از طبع لئیم

غله خاصه در غلا از موش در انبار به

İyiyi düşünen akıl senin için cimri karakterden daha iyidir
Saf buğday kıtlıkta ambardaki fareden daha iyidir

***K** 155/83-2656*

همچو مارش سر همی کوبند امروز ای پسر

هرکه روزی دانه یی چون موش ازین انبار خورد

Tıpkı yılan gibi başını ezerler bugün ey oğul
Kim bir gün bu anbardan fare gibi bir tane yerse

***K** 161/87-2790*

از امیران جود جوییم از عوانان مردمی

ما ز گربه موش و از سگ استخوان تا کی خوهیم

Emirlerden cömertlik bekliyoruz bekçilerden insanlık
Biz ne zamana kadar kediden fareyi ve köpekten kemiği isteyelim

***K** 170/99-2966*

4.4.21. Fil

Fil, karada yaşayan en büyük hayvandır. Genel olarak bütün şiirlerde bu özelliği itibariyle anılmakta ve benzetmelere konu olmaktadır. Fil, savaşlarda kullanılan önemli bir unsurdur. Öte yandan satranç oyununun da önemli bir figürdür ve bu özelliği itibariyle de şiirlerde önemli bir yer tutmaktadır. Filin bir ulaşım aracı olarak kullanılması, üzerinde konulan tahta oturmak bağlamında tahtla da ilişkilendirilmektedir. Seyf'in şiirinde de bu bağlamda tevriyeli olarak anılmaktadır. *Şahın bekası dahi filin bir hamlesine bağlıdır.*

چو بسته زیر پای پیل ملکی

به دست این عوانان اوفتاده

Filin ayağının altına mülk bağladığın için
Bu bekçilerin eline düşmüş

***K** 113/54-1717*

پیل فنا که شاه بقا مات حکم اوست

هم بر پیادگان شما نیز بگذرد

Beka şahının onun hükmüyle mat olduğu fena fili
Sizin piyonlarınızn da üzerinden geçer

***K** 171/100-2996*

مر فقر را امین نبود هیچ جاه جوی

چون تخت شه نشین نشود هیچ پیل عاج

Yokluktan kurtulmaz hiç makam peşinde olan
Zira şahın oturduğu taht olmaz hiçbir yaşlı fil

***K** 191/124-3406*

4.4.22. Horoz

Horoz, evcil kümes hayvanlardandır. En önemli özelliği beş vakit ötmesidir. Çalımlı duruşu ve yürüyüşü, heybetli tavrı ile de dikkat çeker. Genelde vakit ile kurduğu ilişkisi bağlamında, sabahı ilan etmesi özelliği itibariyle anılmaktadır. Anılan özellikleri itibariyle şiirlerde benzetilen olarak kullanılmaktadır. Vakti ermeden yapılan işlerin anlatımında *vakitsiz ötüşü* itibariyle deyimlere konu olmuştur. Tepesindeki tacı nedeniyle de benzetmelere konu olmaktadır.

وقت بی ناله نیست عاشق را

شب و روز این خروس را سحرست

Aşığın zamanı inleyişsiz değildir
Bu horoz için gece de gündüz de seherdir

***K** 119/58-1861*

در چمن بی گل رخت ما را

هست بلبل خروس بی هنگام

Senin yanağının çiçeksiz çimenliğinde
Bülbüldür bizim için vakitsiz horoz

***K** 175/103-3066*

ای خروس تاجور چون ماکیان بر تخم خویش

خامش اندر گوشه یی بنشین، نگه می دار دین

Ey taçlı horoz kendi yumurtasına yatan tavuklar gibi
Bir köşeye çekil otur, koru sen dini

***K** 180/107-3176*

4.4.21. Gelincik

Gelincik, küçük yapılı narin bir hayvandır. Bu özelliği itibariyle şiirde anılmakta ve benzetilen olarak kullanılmaktadır.

تو عاشق بر آن کس شوی کوبود

چو قاقم بسینه چو آهو بناف

Sen öyle birine aşık olursun ki o
Göğsünden gelincik ve göbeğinden ceylan gibidir

***K** 67/24-680*

4.4.22. Güvercin

Geçmişte posta yolu ile iletişim, güvercin aracılığıyla kurulmaktaydı. Bu nedenle klasik şiir geleneğinde güvercin habercidir, postacıdır. Güvercin, dua, talep, istek

mektupları ulaştıran posta güvercini bağlamında sıklıkla anılmaktadır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de bu bağlamda anıldığı görülmektedir.

بتو همی نرسد رقعه نیازم از آنکه

کبوتران دعا راست بسته بر پر سنگ

Sana ulaşmaz bir parça niyazım zira
Dua güvercinleri kanatlarına taş bağlamışlar

***K** 93/39-1267*

ز برج همت ما خود کجا کند پرواز

بجای نامه چو بستیم بر کبوتر سنگ

Bizim himmetimizin kalesinden nasıl uçsun
Mektup yerine güvercine taş bağlamışız biz

***K** 93/39-1268*

کبوتر بوقتی که دلجوی گردد

کند در دهان کبوتر شکوفه

Güvercin bir teselli aradığında
Ağzına bir gonca takar güvercin

***K** 98/41-1384*

اندرمقام وحشت هجر این دل حزین

گویی کبوتریست که از یار باز ماند

Ayrlığın vahşet makamında bu hüzünlü gönül
Sevgiliden geride kalmış bir güvercin gibidir

***K** 101/43-1458*

4.4.23. İnek

İnek, en önemli evcil hayvanlardan biridir. İlk dönemlerden beri evcilleştirilmiş ve insanlığa hizmet sunan, etinden ve sütünden faydalanılan bir hayvandır. İnek, evin geçim kaynağıdır, ailenin beslenmesinde önemli bir yeri vardır. Bu özelliği itibariyle Fergânî'nin şiirinde *varlık ineği* şeklinde anılmaktadır. İnek insanlığa zararsız ve *dünya otlağında güzel güzel otlayan bir hayvan* olması itibariyle de huzurlu olmayı, belalardan uzak olmayı da sembolize etmektedir.

زنده شود مرده از مساس تو گر تو

ذبح بتیغ فنا کنی بقرت را

Dirilir ölü senin okşamandan
Eğer sen fena okuyla kesersen ineğini

***K** 174/102-3040*

برون رود خر شهوت زآخر نفست

چو گاو هستی تو گوسپند قربان شد

Dışarı çıkar şehvet eşeğin son nefesinde
Senin varlık ineğin kurbanlık koyun olduğunda

K 176/104-3094

شتردلی و (خر نفس و) گاو طبعت کرد

از آن چراگه خرم بدین عطن مشغول

Taşkalplinin biri eşek nefisli ve inek huylu yaptı seni
O yemyeşil otlaktan bu ahır gibi çorak yerde alıkoydu seni

K 177/105-3105

در چراگاه جهان خوش خوش همی کن گاو لیس

چون خر نفس ترا بر سر نکرد افسار دین

Dünya otlağında güzel güzel inek gibi otlan
Zira senin nefis eşeğinin başına yular takmadı din

K 180/107-3169

4.4.24. Karınca

Karınca, çalışkanlığı ile bilinen yeryüzünün en küçük hayvanlarından birisidir. Klasik şiir geleneğimizde hep olumlu kullanılmaktadır. Çok çalışkan olması, sürekli gayret ve çaba halinde olması, kendisinden çok büyük yüklerin altına yüksünmeden girmesi gibi özellikleri itibariyle benzetmelere konu olmaktadır. Karınca bolluk ve bereketin de sembolüdür. Klasik şiir geleneğinde genellikle Hz. Süleyaman kıssası bağlamında ele alınmaktadır. Sürekli çaba içinde olan karınca tembelliğin tezadı olarak sunulmakta ve olumlanmaktadır. Tek olumsuz özelliği ise sürekli midesi için çalışması ve aşırı hırslı olmasıdır. Bu nedenle insanların hırsı için benzetilen olarak anılmaktadır. Bu özellikleri de şiire yansımıştır. Seyf-i Fergânî'ninin şiirinde de bu özellikleri itibariyle anılmaktadır. Seyf'in şiirinde *dünya karıncalar için bir anbardır, karıncanın toprak sarayı vardır, karınca hazinelerini dehlizlere taşımaktadır, kuşlar karıncaların deposuna muhtaçtır, karınca boğazı için çabalamaktadır.*

بزر و سیم جهان فخر میاور که بسی

مار را گنج بود مورچگانرا انبار

Dünyanın altını ve gümüşüyle övünme zira
Çoğu yılan için hazine olur ve karıncalara anbar

K 79/33-945

آنجا چو نام تست سلیمان ملک خلد

اینجا چو مور خانه مکن در سرای خاک

Orada senin adın cennetin kralı Süleyman olduğu için
Burayı karınca gibi toprak sarayında ev edinme

K 125/63-1982

ای از برای بردن گنجینهای مور

چون موش نقب کرده درین تودهای خاک

Ey karınca hazinelerini götürmek için
Fare gibi bu toprak kümelerini dehlize çeviren

***K** 125/63-1983*

ز حرص آدمی یارب زمین انبار موران شد

تو از انبار این موران چو مرغان بی نیازم کن

İnsanların hırsından ya rabbi yeryüzü karınca deposu oldu
Sen bu karıncaların deposuna kuşlar gibi muhtaç etme beni

***K** 150/78-2526*

4.4.25. Karga

Karga, renginin siyah olması ve sesi münasebetiyle sıklıkla anılmaktadır. Bu özellikleri itibariyle de benzetilen olarak kullanılmaktadır. Fergânî'nin şiirinde *karga çirkin sesiyle bülbül ile sohbet edemez, ormanların kargası gül bahçesinde olmaz, karga dostun üzerinde bir kanat çırpmaz, karga öğüt vermez, karga bir av hayvanıdır, karga lafçıdır ve lafçı kargalardan olumlu bir şey sadır olmaz, karganın sesi kötüdir, şarkıcıya karga sesi nasıl gönderilir, tıpkı bir karganın leşe konması gibi, tavusun yanına kanat göndermek hiçbir kargaya yakışmaz, bir tavus kanadı açıkta kalmaz karga yuvasında, bülbülü olmayana karganın sözü iyidir,* kartal gibi *yüksekleri almak, gönül karga gibi alçaklarda meşguldür…*

در موسم بهار روا کی بود که زاغ

با عندلیب دم زند از صوت منکرش

İlkbahar mevsiminde olur mu hiç karga
Bülbül ile sohbet etsin o çirkin sesiyle

***K** 61/18-538*

باز پاکیزه خورش باش که با همت دون

نه تو شایسته عشقی نه زغن مرغ شکار

Temiz yiyecek yiyen bir doğan ol ki alçakların himmetiyle
Ne sen aşka layıksın ne de karga av hayvanıdır

***K** 79/33-942*

وه که ز زاغان اهل قال چه آید

بر سر طوطی خوش مقال حقیقت

Eyvah ki dedikoducu kargalardan neler gelir
Hakikatin güzel sözlü papağanının başına

***K** 84/35-1061*

سوی فردوس باغی را نزیبد میوه آوردن

سوی طاوس زاغی را نشاید پر فرستادن

Firdevs cennetine meyve getirmek hiçbir bahçeye yakışmaz
Tavus'un yanına kanat göndermek hiçbir kargaya yakışmaz

***K** 109/49-1623*

عقاب وار اگر چه گرفته‌ای بالا

ولی دلت سوی پستیست چون زغن مشغول

Kartal gibi yüksekleri mekân tutmuş olsan da
Fakat gönlün karga gibi alçaklarda meşguldür

***K** 177/105-3113*

4.4.26. Kartal

Kartal, yüksekten uçan yırtıcı kuşlardandır. Yuvasını yüksek ve güvenlikli yerlere yapmasıyla bilinmektedir. Bu özellikleri itibariyle şiire konu olmaktadır. Çoğunlukla gözü yükseklerde olanlar için bir benzetme olarak kullanılmıştır.

چون ساق لکلکست دراز این قصیده سیف

همچون عقاب جمع کن اندر مطار پای

Leyleğin ayağı gibi uzundur Seyf-in bu kasidesi
Tıpkı kartal gibi topla sen ayaklarını uçma vakti

***K** 143/73-2385*

عقاب وار اگر چه گرفته‌ای بالا

ولی دلت سوی پستیست چون زغن مشغول

Kartal gibi yüksekleri mekân tutmuş olsan da
Fakat gönlün karga gibi alçaklarda meşguldür

***K** 177/105-3113*

4.4.27. Kaplan

Kaplan, yırtıcı bir hayvandır. Atılganlığı ve cesareti ile bilinir ve bu özellikleri itibariyle şiire konu olmaktadır. Köpek ile tezat halinde kullanılmakta ve onuru, şerefi, kimseye muhtaç olmamayı sembolize eder. Tuttuğunu koparan, işinin ehli ve ehliyetli özellikler için de benzetilen olarak anılmaktadır.

پلنگ طبعی و من بر درت چو سگ خوارم

به دست جور مزن بر چو من غضنفر سنگ

Kaplan gibisin ve ben de senin kapında köpek gibi zelilim
Eziyet ederek ben gibi yırtıcı aslana taş atma

***K** 92/39-1241*

پلنگی چند می‌خواهیم یا رب

درین دیوانه گرگان اوفتاده

Birkaç kaplan istiyoruz ya Rab
Bu divana kurtlar düşmüş

***K** 114/54-1735*

4.4.28. Kaplumbağa

Kaplumbağa, evini sırtında taşıması, uzun ömürlü oluşu, yavaşlığı, sabırlı ve sürekli yürüyüşü gibi özellikleri bağlamında şiire konu olan, benzetmelerde kullanılan bir

hayvandır. Özellikle yavaşlığı itibariyle tavşanla tezat halinde anılmaktadır. Öte yandan sert kabuğuna başını çekerek kendini koruması da önemli bir özelliği olarak şiire benzetilen olarak konu olmaktadır.

زمین مدتی بود چون خارپشتی

کشیده درون چون کشف سر شکوفه

Yeryüzü bir süre kirpi gibi olur
Kaplumbağa gibi içine çeker başını gonca

***K** 96/41-1336*

4.4.29. Katır

Önemli bir yük taşıma hayvanı olan katır, inadı ve gücü gibi özellikleriyle bilinir. Herhangi bir artısı olmayan, sessiz bir şekilde işini yapması özelliği ile benzetmelere konu olmaktadır. Gösterişsiz, sade, yer yer çirkinliği kaçan görüntüsüyle de şiirlerde bir hiciv unsuru olarak da kullanılmaktadır.

ای فرستاده بداعی استری

دلدلی دیگر بزیبی و فری

Ey isteyene bir katır gönderen
Başka bir düldül süsle ve gönder

***K** 190/123-3387*

من شتردل را که ترسانم ز گاو

استری باید بخاموشی خری

Ben taş kalpliyi öküz ile korkuturum
Bir katır gerekir bir eşek sessizliğinde

***K** 191/123-3395*

4.4.30. Kedi

Kedi, evcil hayvanların en önemlilerinden birisi olup ev içerisinde, aile efradından birisiymiş gibi yaşar. Bir yönüyle aile efradına yarenlik etmektedir. Genellikle fare ile birlikte tezat kullanımlarında olumlu olarak anılmaktadır. Munis, sessiz, sadakatli, atılgan olması gibi özellikleriyle de şiire konu olmaktaddır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde, sapmalara dair önemli örneklerde de anılmakta ve memleketin sosyal durumunu ifade etmektedir. Şair bu durumu ters benzetme ile *memlekette aslan kedi gibi fare avlar* diyerek ifade eder. Kedi zayıftır ve kendisinden daha güçlü olan köpeğin karşısında rızkını temin için kurnazlık yapmak durumundadır. Şair bu durumu k*edi ekmek için köpeklerin yanında tilkilik eder* diyerek ifade eder. *Kedilerin köpek gibi sofraya saldırması, kediden fare istenmesi, kedinin sofranın etrafında efendi gibi oturması* gibi kullanımlar Seyf'in şiirindeki sosyal sapmalara örnek teşkil

eder. Şiirdeki *kedi gibi kase yalamak* ifadesi de dönemin sosyal durumu için önemli bir göstergedir.

شیر چون گربه درین ملک کند موش شکار

بهر نان گربه کند نزد سگان روباهی

Bu memlekette aslan kedi gibi fare avlar
Kedi ekmek için köpeklerin yanında tilkilik eder

***K** 147/76-2484*

همچو سگ قصد نان ما دارند

گربگانی که گرد خوان تواند

Köpek gibi bizim ekmeğimize kastederler
Senin sofranın etrafında dolanan kediler

***K** 154/82-2631*

از امیران جود جوییم از عوانان مردمی

ما ز گربه موش و از سگ استخوان تا کی خوهیم

Emirlerden cömertlik bekliyoruz bekçilerden insanlık
Biz ne zamana kadar kediden fareyi ve köpekten kemiği isteyelim

***K** 170/99-2966*

هر چند که خواجه ظالمانرا

همواره چو گربه گرد خوانست

Her ne kadar efendi zalimlerin
Sofrasının etrafındaysa da daima kedi gibi

***K** 172/101-3012*

گوشتی لاغرست و چندین سگ

زده چون گربه ناخنان در وی

Zayıf bir ettir ve onlarca köpek
Kedi gibi tırmalamış onu

***K** 186/115-3311*

4.4.31. Keklik

Keklik, *güzelliği*, *ötüşü, yürüyüşü ve avlanması* itibariyle insanlar tarafından önemsenen önemli bir kuştur. Seyf-i Fergânî'ninin şiirinde de bu özellikleri itibariyle anılmaktadır.

عقاب صید که تیهو بپنجه بربودی

چو عندلیب بگل چون مگس بحلوا رفت

Kekliği tuzağa çeken av şahini
Bülbül gibi güle ve sinek gibi helvaya gitti

***K** 70/27-751*

باز را کوته شود از بال او منقار قهر

گر بگیرد کبک را شاهین عدلت زیر پر

Doğanın kahır gagası onun kanadından daha kısa olur
Eğer şahin senin adaletinle kanadının altına alırsa kekliği

***K** 152/81-2579*

از پی جلوه طاوس جمالش خود را

طوق زرین کنی ار سجع کبوتر گویی

Güzelliğinin tavusunun cilvesinin ardından kendini
Altın gerdanlık yaparsın eğer keklik sözü söylersen

***K** 167/95-2929*

4.4.2. Kırkayak

Kırkayak, yavaş hareket eden bir sürüngendir. Genellikle bitmeyen, tamama ermeyen, maksada ulaşmayan işler ve durumları sembolize eder. Bu özelliği itibariyle şiire benzetilen olarak konu olmaktadır.

شعرم روان شدست و بخدمت نمی رسد

با آنکه کرده‌ام (رده) نقش هزار پای

Şiirim gider olmuştur ve huzura varmaz
Kırkayak gibi sıraya dizmeme rağmen

***K** 142/73-2378*

ای گل یقین شناس که ننهد بهیچ وقت

در گلستان وصف تو (چون) من هزار پای

Ey gül iyi tanı zira hiçbir zaman bırakmaz
Gül bahçesinde seni övmeyi ben gibi kırkayak

***K** 142/73-2382*

گر دست رد برو ننهی از سر ملال

در جمله گوشه‌یی برود این هزار پای

Eğer şefkat elinle dokunmazsan o üzüntüsüyle
Toplulukta bir köşeye çekilir bu kırkayak

***K** 142/73-2383*

4.4.33. Kırlangıç

Kırlangıç, sinek avlayarak beslenen küçük bir kuş türüdür. Yem peşinde koştururken yem olması dolayımında anılmaktadır.

لایق نبود طعمه او را ولی نرست

بنجشک چون بچنگل عنقا در اوفتاد

Yem ona layık değildi fakat yetişmedi
Kırlangıç Anka'nın oltasına takıldı

***K** 118/56-1817*

4.4.34. Kirpi

Kirpi, geceleri dışarı çıkan, böcekle beslenen dikenli küçük bir hayvandır. Kendisini savunmak için kafasını içine doğru çekerek dikenlerini diker. Bu yönüyle kaplumbağaya da benzer ve şiirde de bu savunma yöntemiyle anılmaktadır.

زمین مدتی بود چون خارپشتی

کشیده درون چون کشف سر شکوفه

Yeryüzü bir süre kirpi gibi olur
Kaplumbağa gibi içine çeker başını gonca

***K** 96/41-1336*

4.4.35. Koyun

Koyun, insan hayatı için önemli bir evcil hayvandır. İnsanlar için en faydalı ve en zararsız hayvanlarından birisidir. Etinden, sütünden ve yününden yararlanılan ve sürü halinde yaşayan, bu itibarla sürü psikolojisine de sıklıkla örnek verilen bir hayvandır. Seyf-i Fergânî'ninin şiirine de bu özellikleri itibariyle konu olmuştur. Fergânî'nin şiirindeki koyun konulu kullanım örnekleri şunlardır: *halk koyundur ve köpekler de (yöneticiler) koyunların içine düşmüş kurtturlar. Köpek gibi evin dışında kalanı kurtlar koyun gibi yerler, Musa bugün çoban olsa dahi koyunlar kurtlara karşı güvende değildirler…*

هم از گوسپند علف جوی باشد

که قیمت ندارد بنزد شبان گل

Ot arayan koyundan da olsa
Çobanın yanında değersizdir gül

***K** 101/42-1453*

رعیت گوسپنداند، این سگان گرگ

همه در گوسپندان اوفتاده

Halk koyundur, bu köpekler kurt
Hepsi de koyunların içine düşmüş

***K** 114/54-1734*

بخورد همچو گوسپندش گرگ

هرکه زین خانه همچو سگ بدرست

Koyun gibi yer onu kurt
Köpek gibi bu evin dışında kalanı

***K** 119/58-1859*

گوسپندان را ز گرگ ایمن مدان

ورچه موسی شان شبان آید همی

Koyunları kurttan güvende bilme sen
Musa onlara çoban olarak gelse de

4.4.36. Köpek

Köpek, evcil hayvanlardan biri olup et ile beslenir ve sadakati ile bilinir. İnsanoğlunun eskiden beri güvenlik duygusunun temini noktasında olumlu katkısı olmasına rağmen bazı mezheplerde necis olarak kabul görmüş ve ötekileştirilmiş bir hayvandır. Birçok kültürde ortak olumsuz imge olarak kullanılmaktadır. Elsine-i selâse kültüründe de sövgü ve hiciv unsuru olarak kullanılmıştır. Klasik şiir geleneğinde de bu özelliği itibariyle sıklıkla konu edinilmiştir. Farsça şiir geleneğinde *segiye* diye bir tür dahi oluşmuştur. Köpek imgesi, olumsuz benzetilen olarak şiirde yaygın olarak kullanılmaktadır ancak bunun istisnai durumuna örnek olarak Ashab-ı Kehf'in köpeği olan Kıtmir, bu gelenekte ayrı bir yerde durmaktadır. Kıtmir, tam tersine son derece olumlu bir imaja sahip olup tevazu simgesi olarak anılmaktadır. Seyf-i Fergânî'nin şiirindeki köpek konulu kullanımlar şu şekildedir: *Ashab-ı Kehf'e eklenen çokça dilenci ekmek için köpek gibi kapılara gitti, bir kemikle iyi olan köpektir, köpek gibi zelil olmak, köpek murdar yer, köpek gibi murdar peşinden koşmak, düşman bir köpektir, bekçiler sanki köpektir, köpek gibi mülkten düşmek, köpekler çıplak insanlara saldırmazlar, köpeklerin devri, halk koyundur, bu köpekler kurt, avı köpek yer sahibi izler, bekçi köpektir, sevgilinin sokağının köpeklerinin aşığa saldırması, köpek gibi evin dışında kalanı kurt yer, köpek gibi evden kovmak, ekmeğin köpeklerin eline geçmesi, ekmeğin kokusunun peşinden giden köpek gibi, köpeğe ekmek kokusu gelir, köpek yerine bu kapıda uyuyan aşık, hizmetçi, kemikle yemin eden sadakat gösteren köpek, av vaktinde köpeğin ayağı bağlanmaz, kapıyı açmak için köpek gibi eşiğe baş koymak gerekir, ileri gelenler saray köpeği gibi kemik dilenirler, dergâhın köpeği, kurtlara muhtaç değildir, halk aç köpekler gibi birbirine düşmüş, halk padişahın köpeklerinden dolayı sıkıntıdadır, emirler köpek gibi halkın ekmeğine kastederler, köpek gibi insanın ayağını tutmak, ısırmak, köpek gibi eşiğin üstünde olmak, köpek dinden nasipsiz olan ehli dünyadan daha iyidir, köpek murdar olduğu için onun kuvveti de iyi murdar olur, insan sıfatlı köpek, köpek gibi leş yemek, köpeğin kemik gibi zor yediği o kuru ekmek, camiden köpekleri kovmak, postsuz köpek, köpekten kemik istemek, köpeğe insan gibi ekmek vermek, ekmeği köpeklerden istemek, köpek suratlı zalimler, köpeklerin uluması, köpeklerin önünde olan bir av gibi, insanların peşinde olan köpek gibi olan dünya, köpek gibi karnı doymaz, sevgilinin sokağının başına yerleşip azığını köpeklere*

vermek, köpek gibi eşikte kalmak, köpek gibi ekmek için her kapıda olmak, dilenciye ekmek köpeğe kemik olmak, dünya bir murdar gibidir ve çokça köpekler üşüşmüş ona, bir lokma için köpekler gibi düşman olmak, han sultana köpekten kalma ekmek artığı yakışmaz, elbise için din elbisesinden çıplak kalan samur giymiş köpektir…

بسا گدا که باسحاب کهف پیوندد

که گرد شهر چو سگ بهر نان بدرها رفت

Ashab-ı Kehf'e eklenen çokça dilenci
Şehrin etrafında ekmek için köpek gibi kapılara gitti

***K** 70/27-755*

ز چربی دنیا بشودست آز

سگست آنکه با استخوانی خوشست

Dünya nimetlerinden hırs elini yıka
Bir kemikle iyi olan köpektir

***K** 72/29-789*

از امیران جود جوییم از عوانان مردمی

ما ز گربه موش و از سگ استخوان تا کی خوهیم

Emirlerden cömertlik bekliyoruz bekçilerden insanlık
Biz ne zamana kadar kediden fareyi ve köpekten kemiği isteyelim

***K** 170/99-2966*

آدمی آنست کو سگ را چو مردم نان دهد

ما بگوهر آدمی نان از سگان تا کی خوهیم

İnsan olan kişi köpeğe insan gibi ekmek verendir
Biz insanlık cevheriyle ne zamana kadar ekmeği köpeklerden isteyelim

***K** 170/99-2970*

سیف فرغانی ز جور ظالمان سگ صفت

شد جهان پر رنج از راحت نشان تا کی خوهیم

Seyf-i Fergânî köpek suratlı zalimlerin zulmünden
Dünya sıkıntı doldu rahata dair bir izi ne zamana kadar isteyelim

***K** 171/99-2978*

4.4.37. Kumru

Kumru, güvercine benzeyen ancak güvercinden daha küçük olan ve daha çok yerleşim yerlerinde yahut yerleşim yerlerine yakın yerlerde yaşayan bir kuş türüdür. Sevginin ve sadakatin sembolü olarak kullanılır.

گردن ز حلقه سر زلف تو چون کشم

اکنون که طوقدار شد از عنبر آفتاب

Boynu senin zülfünün ucundaki halkadan nasıl çekeyim
Güneşin anberden bir kumru olduğu şu zamanda

***K** 87/37-1139*

4.4.38. Kurbağa

Kurbağa, durgun sularda yumurtlama yöntemiyle üreyen ve yaşayan ancak karaya da uyum sağlayabilen küçük bir hayvan türüdür. Su ihtiyacını karşıladıktan sonra karaya çıkarak dinlenir. Şiire de bu özelliğiyle yansımıştır.

دل ز جهان سیر گشته چون وزغ از آب

خون جگر خورده هر که را غم نان بود

Gönül kurbağanın suya doyması gibi dünyaya doymuş
Ekmek derdi olanlar da ciğer kanı içmiş

***K** 129/65-2074*

4.4.39. Kurt

Kurt, vahşi ve yırtıcı bir hayvandır. Sürülere saldırısıyla ve ihtiyacından, yiyebileceğinden çok daha fazlasını telef etmesiyle bilinir. Sürü halinde yaşar ve sürü halinde avlarına saldırırlar. Bir takım özellikleri itibariyle ön plana çıkan kurtlar genellikle kış mevsimlerinde görünür olurlar. Şiirde daha çok adalet bağlamında benzetilen olarak ve mübalağalı olarak adaletsizliğin, zulmün sembolü olarak kullanılmaktadır. Seyf-i Fergânî'ninin şiirine de bu özelliği itibariyle konu olmaktadır. *Güvenliğini ve koruyucusunu yitirmiş sürü kurtlara yerm olmaktadır.* Seyf-i Fergânî'nin şiirindeki kurt konulu kullanımlar şu şekildedir: *köpekler (yöneticiler) kurt olmuştur, divana kurtlar düşmüştür, kurt koyun yer gibi yer, kurt çoban olduğunda kuzunun hali iyi olmaz, kurdun eline düşmüş tilki, koyunları kurttan güvende bilmek, kurdun pençesinde korkmak, Andolulular koyun gibi kurttan sıkıntıdadırlar, çobanın kurdu, kurt karakterliler, kurt tabiatlı nefis, sürüyü kurt gibi çobana teslim etmek, kurtların sürüsü…*

بعهد این سگان از بی‌شبانیست

رمه در دستِ سرحان اوفتاده

Bu köpeklerin devrinde çobansızlıktan
Kurtların eline düşmüş sürü

***K** 114/54-1733*

چو نفس گرگ طبعت را نخواهی آدمی کردن

تنت در زیر پیراهن سگی بی پوستین باشد

Kurt tabiatlı nefsine insanlık yapmak istemeyince
Tenin gömleğin altında postsuz bir köpek olur

***K** 167/95-2911*

ای تورمه سپرده بچوپان گرگ طبع

این گرگی شبان شما نیز بگذرد

Ey sürüyü kurt gibi çobana teslim eden sen
Sizin çobanın bu kurtluğu da geçer

***K** 171/100-2995*

حمله یی زو و زگوران گله یی

جفته یی زو وز دشمن لشکری

Onun bir saldırısı ve kurtların sürüsü
Onun bir çiftesi ve düşmanların bir ordusu

***K** 191/123-3392*

4.4.40. Kuş

Kuş unsuru, herhangi bir cinsi belirtilmeden sadece kuş olarak ele alınmıştır. Bu durumda kuş genellikle *yem, tuzak, güzel ötüş, avlamak, av olmak, yuva, uçmak* gibi genel özellikleri itibariyle benzetilen olarak kullanılır. Seyf-i Fergânî'nin şiirlerinde genel olarak kuşlar ile ilgili kullanımlar şu şekildedir: *yakın yüksekliğin kuşları, rüzgâr gibi kanatsız her yere uçmak, av kuşu, yarinden ayrı düşmüş kuş, uçan kuş gibi olan ruh, aşk arayan mübarek kuş, gönül kuşu, kuşlar gibi avcının tuzağına gelmek, kol ve kanatla uçan kuşlar, ağacın üstünde inleyen kuş, kanadı çıkınca kuşlar gibi uçmak, kuşlar gibi karıncaların deposuna muhtaç olmak, yeri ağaç gibi bahçenin ortasında olan kuş, yanmış kuş kanadı gibi olmak, bu havada kuş gibi yükselmek, ayakları yürürken ağzı meşgul olan kuş gibi olmak, kuş gibi onun tuzağından tane toplayan gafil olmak.* Şair, *şiir tuzağına canlar kuşunun av olması, can kuşunun sevgilinin tanesiyle beslenmesi, can kuşunun himmetle kanat çırpması, saadet kuşunu yakalamak* gibi örneklerde kuşu mecazen kullanmaktadır.

نه این دام را هر دلی مرغ صید

نه این کار را هر کسی مرد کار

Ne bu tuzak için her gönül bir av kuşudur
Ne de bu iş için herkes işinin ehlidir

***K** 75/32-842*

تا پر هوا ز دل نریزد

جانت نشود چو مرغ طیار

Arzu yapraklarını gönlünden dökmedikçe
Ruhun uçan kuş gibi olmaz

***K** 82/34-1019*

چو دام شعر ترا گشت مرغ جانها صید

میان دانه دلهاست آشیانه تو

Senin şiir tuzağına canlar kuşu av olunca
Gönül tanelerinin arasındadır senin yuvan

***K** 111/52-1684*

چو مرغ اوج نگیری درین هوا چون تو

در آشیانه چو فرخی بپر زدن مشغول

Kuş gibi yükselmiyorsun bu havada zira sen
Yuvada bir civciv gibi kanat çırpmakla meşgulsün

K *177/105-3115*

ز ذکردوست اگر طالبی درین صحرا

چو مرغ باش قدم سایر و دهن مشغول

Eğer bu çölde dostun zikrini istersen
Ayakları yürürken ağzı meşgul olan kuş gibi ol

K *177/105-3116*

4.4.41. Kuzu

Gerçekte koyun yavrusu anlamına gelen kuzu, mecazen insan yavrusu, mazlum, mağdur anlamında da kullanılmaktadır. Kurdun karşısında savunmasız oluşu itibariyle şiirde benzetilen olarak kullanılmaktadır.

مردم بی‌عقل و دین گرفته ولایت

حال بره چون بود چو گرگ شبان بود

Akılsız ve dinsiz insanlar almış yönetimi
Kuzunun hali nasıl olur kurt çoban olduğunda

K *129/65-2064*

4.4.42. Leylek

Göçmen kuşlardan birisi olan leylek bacaklarının uzunluğu ile bilinir. Leylek yılan yemektedir. Bu iki özelliği itibariyle şiirde benzetilen olarak anılmaktadır.

چون ساق لکلکست دراز این قصیده سیف

همچون عقاب جمع کن اندر مطار پای

Leyleğin bacağı gibi uzundur Seyf-in bu kasidesi
Tıpkı kartal gibi topla sen ayaklarını uçma vakti

K *143/73-2385*

چون ز کسب خود ندارد نان قسمت و آب رزق

همچو اشتر مرغ آتش همچو لکلک مار خورد

Kendi kazancından parça ekmeği ve rızık suyu olmadığından
Tıpkı devekuşu gibi ateş tıpkı leylek gibi yılan yer

K *162/87-2791*

4.4.43. Martı

Martı, deniz kuşlarından birisi olup küçük ve sevimli oluşu itibariyle bazen de rengi itibariyle anılmaktadır. Sürekli suya dalıp çıkmaktadır.

دل تنگ نیست گرچه بر او غم فراخ شد

بط تر نگشت اگر چه بدریا در او فتاد

Gönül dar değildir gam ondan geniş olsa da
Martı ıslanmadı her ne kadar denize düştüyse de

***K** 116/56-1791*

4.4.44. Öküz

Öküz, çift sürmekte, kağnı çekmekte kullanılan, gücünden, etinden yararlanılan bir hayvan olup genellikle iş ve besi hayvanı olarak bilinir. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de *Samiri öküzünün böğürmesi, çift öküzü, öküz gibi günlerce zahmet çekmek, baş eğmek, cehalet öküzü, harman başında dışkı atan öküz, sonunda Rahş gibi olan öküz, Samiri'in altından öküz yapması, taş kalpliyi öküz ile korkutmak* şeklindeki kullanımlarda anılmaktadır.

مرد کز خوان عشق قوت نیافت

بهر نان همچو گاو برزگرست

Aşk sofrasından kuvvet bulmayan adam
Ekmek için tıpkı çift öküzü gibidir

***K** 119/58-1864*

چو گاوان کشد روزها آدمی

بسی رنج تا گندمی نان شود

İnsan öküzler gibi günlerce zahmet çeker
Ta ki bir buğday ekmek oluncaya dek

***K** 121/60-1907*

بر سر خرمن چو گاو زِبل میناز

گر کَه و دانه فزون کنند خرت را

Harman başında öküz gibi dışkı atma
Eşeğinin samanını ve arpasını arttırsalar da

***K** 173/102-3033*

4.4.45. Örümcek

En küçük havyvanlardan birisi olan örümcek, çalışkanlığı ve ağ örmesi ile bilinmektedir. Şair, şiirde bu böceği dokumacı ustası ile benzetmekte ve kıyaslamaktadır. Şiirde sadece bir beyitte anılmakta ve o beyit de dönemin sosyal gerçekliğini net olarak ele veren beyitlerden birisidir.

حاکمان دردم از او قنجر و تمغا خواهند

عنکبوت ار بنهد گارگه جولاهی

Yetkililer ondan vergi ve haraç isterler
Örümcek bir dokuma atölyesi kurarsa eğer

***K** 147/76-2489*

4.4.46. Papağan

Klasik şiir geleneğimizde sıklıkla anılan kuşlardan birisi olan papağan, *konuşması, şeker yemesi, ayna karşısına konması, durmaksızın mükerrer ötüşü* gibi özellikleri itibariyle şair, aşık, sevgili, dudak ve şarap için benzetilen olarak anılmaktadır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde şu şekilde yer almaktadır: *mükerrer ötüşünden dolayı utanıp sessiz kalan papağan, konuşan papağan gibi olan ayna, şeker sözlü papağan olmak, mizacının gagasında şeker olan papağan, hakikatin güzel sözlü papağanı, daima papağan gibi konuşkan olan gonca, şeker yemekten dolayı ağzını kapatan papağan, kafesteki papağan gibi başı kesilmek, güzel konuşmak ile şekeri hakeden papağan, dili tutulan konuşan papağan, tatlı sözünden bir şekeri olan şiirinin papağanı, can papağan, papağan gibi söz söyleyen kalemler, güzel şeker saçan papağan…*

بلبل چو پیش برگ گل خود نوا برد

طوطی خجل بماند ز سجع مکررش

Bülbül gülün yaprağının yanına şarkı götürdüğünde
Papağan utancından sessiz kalır mükerrer ötüşünden

***K** 61/19-537*

شاید ار در وصف چون تو شکرستانی شود

بعد ازین ای دوست چون طوطی سخنور آینه

Belki de senin gibi şekerliğin övgüsünde
Bundan sonra ey dost konuşan papağan gibi olur ayna

***K** 66/23-645*

از سخن گلشکری کرد و بمن داد بلطف

گل بلبل سخن و طوطی شکر گفتار

Sözlerden bir gülşeker yaptı ve lütfedip bana verdi
Bülbül sözlü gül ve şeker sözlü papağan

***K** 68/25-691*

گفت ای زاغ زغن شیوه که در وقت سخن

طوطی طبع تو دارد شکر اندر منقار

Dedi ki ey öğüt veren karga konuşma esnasında
Senin papağan mizacının gagasında şeker var

***K** 68/25-708*

وه که ز زاغان اهل قال چه آید

بر سر طوطی خوش مقال حقیقت

Eyvah ki dedikoducu kargalardan neler gelir
Hakikatin güzel sözlü papağanının başına

***K** 84/35-1061*

4.4.47. Samur

Samur, derisinden kürk yapılan ve soğuk Sibirya ikliminde yaşayan ve kürkü en değerli olan hayvandır. Samur kürk, maddi olarak en değerli elbiselerdendir. Seyf'in şiirinde de bu anlamıyla kullanılmaktadır

ای شده از پی جامه ز لباس دین عور

روبه حیله گری ای سگ پوشیده سمور

Ey elbise için din elbisesinden çıplak kalan
Hilekâr bir tilkisin ey samur giymiş köpek

***K** 188/117-3350*

4.4.48. Serçe

Serçe, en küçük kuşlardan birisidir. Serçenin boyundan büyük işlere gücü yetmez. Samanyolundan yem yemek de her babayiğidin (serçelerin) harcı değildir. Şiirde de bu bağlamda kullanılmıştır.

که از عقد ثریا دانه خوردن

ز گنجشکان این خرمن نیاید

Samanyolundan (yıldızlardan) yem yemek
Bu harmanın serçelerinin işi değildir

***K** 64/22-616*

4.4.49. Semender

Semender, ateşte yanmadığına, ateşe atıldığında ateşi söndürdüğüne inanılan, kertenkeleye benzediği belirtilen efsanevi hayvana verilen isimdir. Fergânî'nin şiirinde de bu anlamda kullanılmaktadır.

بآب رخت گر برآید نبیند

از آتش زیان چون سمندر شکوفه

Yüzünün suyuyla eğer ortaya çıkarsa görmez
Yağından dolayı semender gibi gonca

***K** 96/41-1346*

سمندر آسا دستم نسوزد ار بنهم

ز سوز آتش عشق تو بر شرار انگشت

Semender gibi elimi yapmazsa eğer bırakayım
Senin aşkının ateşinden çıkan kıvılcımın üstüne parmağımı

***K** 144/74-2404*

4.4.50. Sinek

Doğadaki en küçük canlılardan birisi olan sinek, iki kanatlılar ya da çift kanatlılar denen böcek takımından eklembacaklıların ortak adıdır. İki kanatlılar takımında yer alan sinekler arasında sivrisinek, tatarcık, karasinek ve büvelek adıyla anılan farklı

çeşitleri olsa da burada hepsi sinek başlığı altında ele alınmaktadır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde sıklıkla anılan bir hayvan olan sinek için müstakil olarak sinek redifli bir kaside de kaleme alınmıştır. Seyf-i Fergânî'nin şiirlerinde sinek konulu kullanımlar şunlardır: *sinek gibi helvaya gitmek, sineğin Anka'yı avlaması, sinek gibi kovmak, sinek vızıltısı, aşk işini sinekten öğrenmek, her çöpe yapışan sinek, sinek gibi tatlı ve tuzlu yemek, sineğe layık şekerlik, ayrılık sineği, mazlumun balındaki sinek, sinekten korkmak, sinekten korkmayan Nemrut, sinek şekerden yer, sineğin musallat olması, bala sinek gibi musallat olmak, sinek gözü…*

عقاب صید که تیهو بپنجه بربودی

چو عندلیب بگل چون مگس بحلوا رفت

Kekliği tuzağa çeken av şahini
Bülbül gibi güle ve sinek gibi helvaya gitti

***K** 70/27-751*

ما از کجا و دولت عشق تو از کجا

هرگز مگس که دید که عنقا کند شکار

Biz nerede senin aşkına nail olma şansı nerede
Hiç görülmüş müdür ki sinek Anka'yı avlasın

***K** 85/36-1097*

ور چه در کبر بنمرود رسیدی و گذشت

من همی گویمت از پشه بترس ای نمرود

Kibirde Nemrud'a yetiştin ve onu geçtiysen de
Ben sana hep diyorum sinekten kork ey Nemrut

***K** 160/85-2752*

تا نمیرم ز تو نگردم باز

شهد را چون مگس کنم ابرام

Ben ölmedikçe senden vazgeçmem
Bala sinek gibi musallat olurum

***K** 175/103-3074*

4.4.51. Sülün

Sülün, klasik şiir geleneğinde genellikle *uzun boynu, nazlı ve güzel yürüyüşü* vesilesiyle anılmaktadır. Bu özellikleri itibariyle sevgilinin benzetilenidir. Seyf'in şiirinde de bu bağlamda kullanıldığı görülmektedir.

دلش مرغزار تذروان عشق

ز امطار حزن اندرو جویبار

Gönlü aşk sülünlerinin bahçesidir onun
Hüzün yağmurlarından içinde ırmak var onun

***K** 76/32-870*

در مقام جلوه اندر مرغزار حسن تو

هر تذروی صد دم طاوس دارد زیر بال

Cilve makamında senin güzelliğinin bahçesinde
Her sülünün kanadının altında yüz tavus kuyruğu vardır

***K** 166/94-2890*

4.4.52. Şahin

Şahin, yırtıcı bir kuş olup avcılar tarafından av kuşu olarak kullanılmaktadır. Şahin av esnasında diğer kuşlar için av görevi görmektedir. Şahinin en önemli özelliği avcılıktaki yeteneğidir. Şahin bu özellikleri itibariyle çoğu zaman sevgilinin benzetileni olarak anılmaktadır. Seyf-i Fergânî'ye göre; *kekliği tuzağa çeken av şahinidir, canın servet avcısı şahindir.* Şair'e göre *eğer şahin, memduhun adaletiyle kekliği dahi kanadının altına alırsa dünya şahini olan muhatab leşin üzerine oturmamalıdır.*

عقاب صید که تیهو بپنجه بربودی

چو عندلیب بگل چون مگس بحلوا رفت

Kekliği tuzağa çeken av şahini
Bülbül gibi güle ve sinek gibi helvaya gitti

***K** 70/27-751*

اگر صید عنقای عشق آمدی

شود جان تو باز دولت شکار

Eğer sen aşk ankasını avlamaya geldiysen
Senin canın servet avcısı şahin olur

***K** 74/32-838*

هرزمان عشق هماسایه مرا می گوید

که تو شاهین جهانی منشین بر مردار

Huma gölgeli aşk her zaman bana der ki
Sen dünya şahinisin leşin üzerine oturma

***K** 79/33-940*

باز را کوته شود از بال او منقار قهر

گر بگیرد کبک را شاهین عدلت زیر پر

Doğanın kahır gagası onun kanadından daha kısa olur
Eğer şahin senin adaletinle kanadının altına alırsa kekliği

***K** 152/81-2579*

4.4.53. Tavuk

Tavuk, evcil kümes hayvanlarının en önemlisidir. Etinden ve yumurtasından istifade edilir. Sürekli kapı önünde, bahçe içinde dolanıp duran, ötüşüyle varlığını

hissettirendir. Bir özelliği de yumurtlama sonrasında öterek bunu duyurmasıdır. Belli dönemlerde kuluçkaya yatar. Bu özellikleri itibariyle de şiire konu olmaktadır.

ای خروس تاجور چون ماکیان بر تخم خویش

خامش اندر گوشه یی بنشین، نگه می دار دین

Ey taçlı horoz kendi yumurtasına yatan tavuklar gibi
Bir köşeye çekil otur, koru sen dini

***K** 180/107-3176*

گر طاعتی کنی مکنش فاش نزد خلق

چون بیضه یی نهی مکن آواز چون دجاج

Eğer bir ibadet edersen onu halkın huzurunda ifşa etme
Bir yumurta bıraktığın zaman tavuk gibi bağırıp çağırma

***K** 191/124-3398*

4.4.54. Tavus

Tavus, güzel ve renkli tüyleri nedeniyle güzelliğin sembolü olarak anılırken ayaklarının çirkinlği nedeniyle de çirkinliği anlatmak için anılmaktadır. Seyf-i Fergânî'ninin şiirinde bu anlamıyla anılan tavus ve tavusla ilgili kullanımlar şu şekildedir: *güzelliğin tavusu, sevgilinin güzellik bahçesinin tavusu, tavus kanadının süsü, Tavus'un yanına kanat gönderen karga, tavusun kanatlarından yelpaze yapan mutluluk, süs ve ışığkla tavusa benzemek, tavusun ayağını kanadı gibi görmek, her sülünün kanadının altında yüz tavus kuyruğu vardır, güzellik tavusunun cilvesi, tavus gibi güzel olmak, tavustan eksik olmak…*

طاوس حسنش ار بگشاید جناح خویش

جبریل آشیانه کند زیر شهپرش

Güzelliğinin tavusu eğer açarsa kanatlarını
Cebrail yuva kılar o büyük kanadının altını

***K** 59/18-502*

زاغ اگر بر اوج تو بالی زند روزی، شود

بر جناحش چون دم طاوس هر پر آینه

Eğer karga senin üzerinde bir kanat çırparsa bir gün,
Kanatlarının üzerinde her tüyü tavusun kuyruğu gibi olur

***K** 66/23-657*

سعادت از پر طاوس بادزن سازد

همای لطف تو بر هر که بال بگشاید

Mutluluk tavusun kanatlarından yelpaze yapar
Lütfunun hüması her kime kanat açarsa eğer

***K** 122/61-1937*

خوب چو طاوسی و بچشم تعشق

ما نگرانیم حسن جلوه گرت را

Tavus gibi güzelsin ve aşk gözüyle
Senin cilveli güzelliğin için endişeliyiz

***K** 173/102-3024*

4.4.55. Tilki

Tilki, kurnazlığıyla ünlü yırtıcı bir hayvandır. Çoğunlukla kurnazlığı münasebetiyle şiirlere konu olmaktadır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde tilki konulu kullanımlar da şunlardır: *tilkilik etmek, tilki yuvası, Hilekâr tilki, kurdun eline düşen tilki…*

زالکی دان بدست رستم عشق

روبهی دان بچنگ گرگین در

Aşkı Rüstemin elinde bir emanet bil
Kurdun eline düşmüş bir tilki bil

***K** 133/68-2160*

شیر چون گربه درین ملک کند موش شکار

بهر نان گربه کند نزد سگان روباهی

Bu memlekette aslan kedi gibi fare avlar
Kedi ekmek için köpeklerin yanında tilkilik eder

***K** 147/76-2484*

خانها لانه روباه شد از ویرانی

شهرها خانه شطرنج (شد) از بی شاهی

Evler viranelikten tilki yuvası oldu
Şehirler şahsızlıktan satranç evi/karesi oldu

***K** 147/76-2488*

ای شده از پی جامه ز لباس دین عور

روبه حیله گری ای سگ پوشیده سمور

Ey elbise için din elbisesinden çıplak kalan
Hilekâr bir tilkisin ey samur giymiş köpek

***K** 188/117-3350*

4.4.56. Timsah

Timsah, sıcak bölgelerde bataklıklar ve su kenarlarında yaşayan vücudu sert kabukla örtülü olan yarı sürüngen, iri yapılı ve yırtıcı bir hayvandır. Bu özellikleri itibariyle şiire konu olmaktadır.

برافراخته بادبانهای نور

همه موج آشام و تمساح خوار

Çekmişler ışık yelkenlerini
Hepsi dalga yutan ve timsah yiyen

***K** 76/32-879*

4.4.57. Yılan

Yılan, uzun, ayaksız bir sürüngen çeşididir. Karada ve suda yaşayanları vardır. Zehirli olanları ve zehirsiz olanları vardır. Genellikle karada yaşayan yılan çeşitleri bilinmektedir. Yılan, insanların korktuğu ve sakındığı bir canlı türü olup zehirlemesi durumunda son derece önemli etkiler bırakmaktadır. Uzunluğu ve zararlı oluşu, zehirli oluşu itibariyle dilin benzeyeni olarak kullanılmaktadır. Bu özellikleri itibariyle şiirlere konu alan yılanlar Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de şöyle geçmektedir: *dilin yılan olması, yılan yemek, yılan gibi deri çıkarmak, sağır yılandan alçak olmak, yılan gibi hazinenin başına oturmak, güzellik hazinesinin etrafındaki zülüf yılanları, yılanın panzehir olması, yılanın ağzından panzehir çıkartmak, yılan gibi gönle yerleşmek, vücudunu yılan gibi yapmak, büyüyle yılanı dışarı çıkarmak, yılan dolu kabir, aşksız insanlar yılandırlar…*

هر چه گویی بجز از ذکر، همه بیهوده است

سخن بیهوده زهر است و زبانت ماری

Zikir dışında her ne söylüyorsan boştur
Boş söz zehirdir ve dilin de bir yılandır

***K** 49/12-280*

بطلسمی بسر گنج وصالم نرسی

که ازین پوست که داری بدر آیی چون مار

Tılsım ile bana kavuşma hazinesinin başına varamazsın
Ancak bu üstündeki deriden yılan gibi çıkarsan olur

***K** 68/25-709*

کم از کژدم کور و مار کری

گرت عیش در خاکدانی خوشست

Kör akrepten ve sağır yılandan alçaksın
Eğer sana bu çöplükte yaşamak güzelse

***K** 72/29-791*

بحر لطفی و ز اوصاف تو بر روی تو موج

گنج حسنی و براطراف تو از زلف تو مار

Letafet denizisin ve senin sıfatlarından yüzünde dalgalar
Güzellik hazinesisin ve etrafında senin zülfünden yılanlar

***K** 78/33-912*

4.5. BAĞ, BOSTAN, ÇİMENLİK, ÇİÇEKLİK VE İLGİLİ UNSURLAR

4.5.1. Bağ / Bahçe

Bağ ve bahçe sevgilinin yüzü, yanağı, güzelliği, aşığın yaralı vücudu, sinesi, savaş meydanı gibi unsurların benzetileni olarak anılır. Benzetmede güzellik ve içindeki kırmızı güllerin çeşitli hayallere imkan sunması dikkat çeker. Fergânî'nin şiirinde

dünya ilk bahar bahçeleri gibi ifade edilir ve şair *o bahçeye geldiğinde hazan mevsimidir*. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde bahçe konulu kullanımlar şu şekildedir: *söz bahçe gibidir ve bülbül yüz nağme bilir bu bahçede, bahçeyi yeşil hale birbirine katar, hiçbir bahçede sevgili gibi meyveli servi yoktur, bahçe cennet olursa eğer ve bahçıvanı da cennet bekçisi olur, bahçenin bahardan memnun olması, vuslat bahçesi, bahçede güzellik sevgilinin yanağındandır, bahçede taze dal meyve saçar, güzel bahçenin bülbülü, devlet bahçesi, bahçede gülmez gül, ırmak kenarındaki bahçe, gonca bahçe yakışır, Tuba sıfatlı ağaç olan bahçe, yabancı ve sarhoşlarla dolan bahçe, şafak vaktinde bahçeye çıkmak, güzellik bahçesi, sevgilinin zülfünün kokusunun yayıldığı bahçe, gül saçmak için bahçeye çıkmak, bahçede kıvılcım görmek, bahar bahçesi, aşk bahçesi, gönül bahçesi, vuslat bahçesi, sevgilinin güzellik bahçesi, meyvesiz kavak ağaçlarının olduğu bahçede, vefa bahçesi, cennet gibi bahçeler…*

سخن مانند بستانست و ذکر دوست دروی گل

چو بلبل سدنوا دارد درین بستان هزار تو

Söz bahçe gibidir ve dostu anmak da onda çiçek gibidir
Bülbül gibi yüz nağme bilir bu bahçede senin bülbülün

***K** 42/4-144*

نبود بهیچ باغ چو تو سرو میوه دار

باغ ار بهشت باشد و رضوان کدیورش

Hiçbir bahçede senin gibi meyveli servi yoktur
Bahçe cennet olursa eğer ve bahçıvanı da cennet bekçisi

***K** 60/18-518*

ای بخت سرکشیده بنه پای در میان

تا من بباغ وصل ز گل پر کنم کنار

Ey baş kaldırmış talih otur şu ara yere
Ta ki ben vuslat bahçesinde gül ile doldurayım kucağımı

***K** 85/36-1090*

در باغ حسن از آن رخ و آن روی مر تراست

بر آفتاب لاله و بر عرعر آفتاب

Bahçede güzellik senin yanağından ve yüzündendir
Güneşe laledir ve serviye güneştir

***K** 87/37-1129*

ای بلبل بوستان معقول

طوطی شکرفشان معقول

Ey güzel bahçenin bülbülü
Güzel şeker saçan papağan

K *181/109-3206*

در بهاران کز گل آراسته

باغها همچون جنان آید همی

Çiçekle süslenmiş baharlarda
Bahçeler cennet gibi olur daima

K *139/71-2293*

4.5.2. Bostan

Bostan, çoğunlukla bahçe anlamında kullanılmıştır. Türkçede kullanıldığı gibi bir anlam farkı olsa da bu çok sınırlıdır. Bahçe dışındaki anlam kullanımı oldukça sınırlı olduğundan dolayı tarlayı da bu başlık altında ele aldık. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde daha çok benzetmelerde benzetilen olarak kullanılmaktadır. Sevgili, şairin *gönül tarlasında sevgi tohumu eker, lakin onda düşünce otu dışında bir şey göğermez.* Şair, döneminin toplumunu eleştirirken bu toplum, *zamanın bostanından yetişen salatalıktır* şeklinde sert eleştiri yüklü bir ifade kullanmaktadır. Şair, *dünyayı bir otlak olarak* değerlendirmektedir. Şaire göre dünya, ikbal bahçesidir ve bu tarladan başka birşey biçmek nasip işidir. Fergânî'nin şiirindeki diğer kullanımlar şu şekildedir: *yeşil tarla, varlık bahçesi (bostanı).*

تو در زمین دلم تخم دوستی کشتی

ولی نرست ازو جز گیای اندیشه

Sen benim gönül tarlamda sevgi tohumu ektin
Lakin ondan düşünce otu dışında bir şey göğermedi

K *56/16-419*

راست گویم چو کدو جمله گلو و شکمند

این جماعت که ز پالیز زمانند خیار

Doğru söylüyorum kabak gibi hepsi boğaz ve midedirler
Bu toplum zamanın bostanından yetişen salatalıktır

K *79/33-959*

در چراگاه جهان خوش خوش همی کن گاو لیس

چون خر نفس ترا بر سر نکرد افسار دین

Dünya otlağında güzel güzel inek gibi otlan
Zira senin nefis eşeğinin başına yular takmadı din

K *180/107-3169*

بستان دولت تو نه جاییست کز علو

در وی نهد مسافر لیل و نهار پای

Senin ikbalinin bahçesi öyle bir yer değildir ki yukarıdan
Ona ayak bassınlar gece ve gündüz misafirleri

K *142/73-2366*

سیف فرغانی ازین کشت ار نچیدی خوشه یی

شکر کن چون دانه یی زاطراف خرمن می بری

Seyf-i Fergânî eğer bu tarladan bir başak biçmediysen
Şükret zira bak harmanın etrafından bir tane götürüyorsun

***K** 170/98-2965*

4.5.3. Çimenlik

Çimenlik, yeşil otlarla kaplı geniş düz alan için kullanılır. Seyf'in şiirinde *çimenlik bülbülün dinlenme yeridir*. Seyf'in şiirinde bu gerçek anlamının yanısıra *ruh çimenliği* gibi mecaz anlamlarıyla kullanımları da dikkat çeker. Seyf-i Fergânî'ninin şiirindeki çimen ve çimenlik konulu kullanımlar şu şekildedir: *çimen gelini, çimendeki gül, çiçeksiz çimenlik, yemyeşil otlak, bülbülün övdüğü çimenlik, sevgilinin ruh çimenliği, çimenliğin süsleyicisi, çimenlikte bağdaş kurmak, çimenlikte bir hikaye, çimenlik pazarı, felek çimenliği, çimenlikteki selvi …*

گر ترا در چمن روح گل عشق شکفت

قول با بلبل خوش نغمه برابر گویی

Eğer senin ruh çimenliğinde aşk gülü açarsa
Güzel sesli bülbül ile birlikte söylersin sözü

***K** 168/95-2925*

در چمن بی گل رخت ما را

هست بلبل خروس بی هنگام

Senin yanağının çiçeksiz çimenliğinde
Bülbüldür bizim için vakitsiz horoz

***K** 175/103-3066*

شتردلی و (خر نفس و) گاو طبعت کرد

از آن چراگه خرم بدین عطن مشغول

Taşkalplinin biri eşek nefisli ve inek huylu yaptı seni
O yemyeşil otlaktan bu ahır gibi çorak yerde alıkoydu seni

***K** 177/105-3105*

بماء کرم سایل خویش را

چو گل در چمن چهره ناری کند

Kerem suyuyla dilenci kendisini
Çimendeki gül gibi ateş yüzlü yapar

***K** 189/119-3371*

4.5.4. Gülistan

Gülistan, *gül bahçesi, gülzar, gülşen, gülistan* gibi farklı şekillerde anılmaktadır. Genellikle gülün yetişiği bahçe anlamında kullanılırken bazen de Farsçada çiçeklerin genel isminin gül olması nedeniyle bütün çiçeklerin yetiştiği yer anlamında da kullanılmaktadır. Seyf-i Fergânî'ninin şiirlerindeki kullanımına dair örnekleri şu

şekildedir: *kendi bülbülünün gülistanı, çevresinde mutluluktan güller açan gülistan, gül bahçesine gezmeye çıkmak, sevgilinin yanağının gül bahçesi, güzel bir gülistan, gül bahçesinin güzelliği, çiçek bahçeleri, aşığı kucaklayan gülistan, gül bahçesine gül götürmek, bülbülün gül bahçesini övmesi, taze gül bahçeleri…*

گل بر اطراف گلستان بشکفت از شادی

کآمد و تحفه بدو بوی من آورد بهار

Gülistanın çevresinde mutluluktan güller açtı
Ki geldi ve ona hediye olarak benim kokumu getirdi bahar

***K** 68/25-703*

کی بود آنک بگلزار در آیم در سیر

در کفی جام می و در دگری گیسوی یار

Ne zaman gül bahçesine gezmeye çıkarım
Bir elimde şarap kadehi ve diğerinde yârin zülfü

***K** 68/25-706*

بتماشای گلستان رخت آمده ایم

در اگر وانکنی خار منه بر دیوار

Senin yanağının gül bahçesini izlemeye gelmişiz
Eğer kapıyı açmazsan bari duvarın üstüne diken koyma

***K** 68/25-707*

من چرا باشم خاموش چو بلبل کاکنون

حسن رخسار گل افزود جمال گلزار

Ben neden susayım bülbül gibi ki şimdi
Gülün yüzünün güzelliği arttırdı gül bahçesinin güzelliğini

***K** 77/33-893*

من بلبلم و رخ تو گلزار

تو خفته من از غم تو بیدار

Ben bülbülüm ve senin yanağın gül bahçesi
Sen uyumuşsun ben ise senin kederinden uyanığım

***K** 80/34-977*

4.6. BİTKİLER

Ağaçlar, çiçekler, otlar ve diğer bitkiler daima şairlerin ilgisini çekmiştir. Aynı şekilde Seyf-i Fergânî de teşbihlerinde doğal güzellikleri kullanmıştır. Bu unsurlar da benzetmelerde ön plana çıkan özellikleri itibariyle daha çok benzetilen konumunda kullanılmıştır. Ancak az da olsa benzeyen konumunda da kullanılmıştır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde *sevgilinin ağacı, çiçekler, bitki, kurumuş çiçek, ot, türlü türlü bitkiler, varlık ağacı, Tuba sıfatlı ağaç* gibi birçok unsur cinsi belirtilmeden genel olarak anılmaktadır. Bitkiler, ayrıca ismi bizzat belirtilerek de sıklıkla

kullanılmaktadır. Bunlar aşağıda müstakil başlıklar şeklinde ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

سر نهم زیر پای تا برسد
بدرخت تو دست کوتاهم
Ayağının altına başımı koyayım ki
Senin ağacına yetişebilsin benim kısa elim

***K** 71/28-776*

چون خط تو نبات نپرورد اگر چه شد
در بذل روح نامیه را یاور آفتاب
Senin yüzündeki tüy gibi bitki yetiştiremez eğer ki
Ruha göğertme gücünü vererek yardımcı olsa da güneş

***K** 87/37-1133*

چون دانه یی که هست شجر مضمر اندرو
در ذره های خاک درت مضمر آفتاب
Tıpkı içinde ağacın saklı olduğu bir tohum gibi
Senin kapındaki toprağın zerrelerinde saklıdır güneş

***K** 89/37-1163*

چون سایه درخت بلرزد ز فرط مهر
بر عاشقان روی تو در محشر آفتاب
Ağacın gölgesi gibi titrer aşırı şefkatten
Senin yüzünün aşıklarının üstüne güneş mahşerinde

***K** 89/37-1182*

تو ساکنی و من اندر پی تو سرگردان
بلی درخت مقیمست و در سفر سایه
Sen sakinsin ve ben senin peşinde serseri
Evet ağaç mukimdir yolcu olan gölgedir

***K** 91/38-1216*

4.6.1. Arpa

Arpa, buğdaygillerden olup taneleri yem olarak kullanılan, unu ekmek yapımında kullanılan bir tahıl bitkisidir. Arpa buğdaydan daha ucuzdur, buğday alamayanlar, arpa alarak ekmek yaparlar. Bu özellikleri itibariyle birçok deyime de konu olan arpa, klasik şiir geleneğinde de bu özellikleri vesilesiyle sıklıkla anılmaktadır. Genellikle gerçek anlamıyla kullanılırken *işve arpası* gibi mecazen kullanımları da görülmektedir. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de bu anlamda kullanılmaktadır. Seyf'in şiirindeki arpa konulu kullanımlar şu şekildedir: *işve arpasıyla şişmanlamak, arpa ile eşeği beslemek, hayvanın arpadan kuvvet bulması, Süleyman gibi arpa ekmeği yemek, eşeğin arpasını arttırmak, bir arpa satın almak için on çuval din vermek…*

چو سالها بجو و كاه ناز فربه شد

چرا همی ننهی بار زهد بر خر نفس

Yıllarca işve arpa ve samanıyla şişmanlaşınca
Neden zühd yükünü nefs eşeğine yüklemiyorsun

***K** 107/48-1597*

رويم چو كاه گشت چو در دل ز هجر تو

قوت گرفت غصه چو از جَو چهار پای

Yüzüm saman gibi oldu çünkü gönülde senin ayrılığından
Kuvvet buldu keder hayvanın arpadan kuvvet bulması gibi

***K** 142/73-2353*

بر سر خوان قناعت شوربای عافيت

آنكس آشامد كه نان جو سليمان وار خورد

Kanaat sofrasında afiyet çorbasını
İçen kişi Süleyman gibi arpa ekmeği yer

***K** 162/87-2795*

بر سر خرمن چو گاو زِبل ميناز

گر كَه و دانه فزون كنند خرت را

Harman başında öküz gibi dışkı atma
Eşeğinin samanını ve arpasını arttırsalar da

***K** 173/102-3033*

قيمت او هم تو بشناسى كه گر يابى كنى

يک جو او را خريدارى بده خروار دين

Onun değerini de sen bilirsen ve eğer bulursan
On çuval din verirsin onun bir arpasını satın alırsın

***K** 179/107-3150*

4.6.2. Bakkam Ağacı

Bakkam ağacı, yakın coğrafyalarda yetişmeyen daha çok Hindistan taraflarında yetişen bir ağaçtır. Sevgilinin yanağından süzülen ter damlası, ekşi tadı vesilesiyle bakkam ağacının suyuna benzetilmiştir.

عرق بر رخ او ز عكس رخش

چو آب بقم دان بگلنار بر

Onun yanağındaki teri yanağının aksinden
Bakkam ağacının suyu gibi bil ve nar çiçeğine götür

***K** 131/66-2099*

4.6.3. Buğday

Buğday, tarihin erken dönemlerinden itibaren insanların temel besin maddesidir. Ekmek üretiminin temel hammeddesi olmasının yanısıra çeşitli çorba ve tatlı yapımında da kullanılan bir tahıl bitkisidir. Değirmende öğütülerek un haline

getirilmesi bağlamında benzetilen olarak da sıklıkla kullanılmaktadır. Hz. Yûsuf kıssasına göndermeyle de anılmaktadır. Seyf-i Fergânî'nin şiirindeki kullanım örnekleri şu şekildedir: *Gönül tanesini buğday gibi temizlemek, ekmek de sırayla bazen buğdaydır bazen hamur, buğday ekmek* oluncaya dek, *ekmek değerlidir ki Yûsuf kuyu buğdayı oldu, saf buğday kıtlıkta ambardaki fareden daha iyidir…*

دانه دل پاک کردم همچو گندم با همه

آسیاسنگی اگر بر سر بگردانی مرا

Gönül tanesini temizledim buğday gibi bütün
Bir değirmen taşı ile eğer üzerinde dönderirsen beni

***K** 104/45-1535*

اگر بسوزی ای خام پخته خواهی شد

که نان بمرتبه گه گندمست و گاه خمیر

Eğer yanarsan ey ham sen de pişeceksin
Zira ekmek de sırayla bazen buğdaydır bazen de hamur

***K** 116/55-1781*

چو گاوان کشد روزها آدمی

بسی رنج تا گندمی نان شود

İnsan öküzler gibi günlerce zahmet çeker
Ta ki bir buğday ekmek oluncaya dek

***K** 121/60-1907*

گو درین مصر که فرعون درو صد بیشست

نان عزیزست که شد یوسف گندم چاهی

De ki bu Mısır'da yüzlerce Firavun vardır
Ekmek değerlidir ki Yûsuf kuyu buğdayı oldu

***K** 147/76-2482*

عقل نیک اندیش در تو بهتر از طبع لئیم

غله خاصه در غلا از موش در انبار به

İyiyi düşünen akıl senin için cimri karakterden daha iyidir
Saf buğday kıtlıkta ambardaki fareden daha iyidir

***K** 155/83-2656*

4.6.4. Diken

Bazı bitkilerin dal, yaprak, meyve kabuğu gibi yerlerinde bulunan sert, ucu sivri ve batıcı çıkıntılardan her biri olan diken, aynı zamanda sert, ucu sivri ve batıcı çıkıntıları çok olan bitkinin de adıdır. Eziyet etmesi, rahatsızlık vermesi vesilesiyle cefa ve eziyetin, işkencenin benzetileni olarak anılmaktadır. Genellikle gül ile birlikte tezat bağlamında kullanılır. Diken, amaca giden yolda her türlü engelin benzetileni olarak ifade edilir. Güle ulaşmak için dikene tahammül etmek gerekir. *Gülü seven, dikenine katlanır* atasözünde olduğu gibi çok sayıda deyim ve

atasözünde kullanılmaktadır. Seyf'i Fergânî'nin şiirindeki diken konulu kullanımlar şu şekildedir: *sevgilinin çevresinde çokça diken vardır, başkasının gülü ve kendinin dikeni, diken gülün sohbetine katılırsa kovulmaz, duvarın üstüne diken koymak, eteği aşkın dikenine asılı kalmak, diken güzel bir gülistandır, sıkıntılı kabrinden çiçeksiz dikenler göğermesi, gülün dikeni yanındadır, gülü dikenden çıkarmak, gülün dikeni gibi olmak, gül için diken toplamak, engellerin ucu diken gibi sivridir, diken ve çer çöp ile karışmak, sevgilinin dikeni gülden daha güzeldir, gülü diken bilmek, dikenden çokça kınama oku vurmak, aşık dikendir, sevgili de güldür, dikenle aynı mekanda beraberdir gül, taze gülün dikenin sohbetinden geri kalması, diken yetiştirir gülü, yoldaki dikeni kaldırmak, gül dikene mecburdur, uyku için yastığa diken koymak, yeşillik sergisini kaplayan diken, ayak dikenden eziyet çeker, keder tırnağı diken gibi yorar parmağı, kederin diken gibi gönle batması, bahçıvanın elindeki gül duvarın üzerindeki dikenden daha iyidir, külhan için gülsüz diken, dikensiz gülden iyidir, diken gül bahçesinde kılıç çeker, diken eken gül deremez, deve dikeni, ayrılık dikeni…*

گل اندما از آن روی از تو دورم

که چندین خار در پیرامن تست

Ey çiçek endamlı şundan dolayı senden uzağım
Senin çevrende onlarca diken var

***K** 61/19-546*

شعر تو رنج تست و راحت خلق

تو گل غیر و خار خویشتنی

Senin şiirin senin yorgunluğundur ve halkın rahatıdır
Sen başkasının gülü ve kendinin dikenisin

***K** 64/21-609*

همه با دوست نشین تا همه دارندت دوست

نیست مردود چو در صحبت گل باشد خار

Daima arkadaşla otur ki hepsi seni severler
Diken gülün sohbetine katılırsa kovulmaz

***K** 68/25-696*

بتماشای گلستان رخت آمده ایم

در اگر وانکنی خار منه بر دیوار

Senin yanağının gül bahçesini izlemeye gelmişiz
Eğer kapıyı açmazsan bari duvarın üstüne diken koyma

***K** 68/25-707*

دامن به خار عشق در آویختهست شان

در وجد از آن چو غنچه دریده اند

Onların eteği aşkın dikenine asılı kalmıştır
Vecd halinde onu gonca gibi yırtmışlar

***K** 69/26-715*

4.6.5. Çınar

Çınar ağacı, uzunluğu itibariyle sevgilinin boyu için benzetilendir ve yaprakları da ele benzediği için *çınarın eli* benzetmesi yapılır. *Dest zeden* aynı zamanda alkış çalmak anlamına da geldiği için burada tevriyeli bir anlatım söz konusudur.

زآنکه با نغمه موزون نبود حاجتمند

قول بلبل باصولی که زند دست چنار

Vezinli söze ihtiyaç duymadığı için
Bülbülün sözü , çınarın alkış çaldığı gibi

***K** 80/33-973*

4.6.6. Eftimon (Gelinsaçı)

Eftimon, bostanlarda biten asalak bir bitki çiçeğidir. Halk arasında şifalı bir bitki olduğuna inanılır. Delilik ilacı olduğu da söylenir. Klâsik şiirde daha çok sevgilinin saçının benzetileni olarak yer verilen eftimon, Seyf'in şiirinde de sıhhat bulmak için kullanılan bir bitki olarak anılmaktadır.

تا مزاج مملکت صحت پذیرد بعد ازین

خلط ظلم از طبع بیرون کن به افتیمون عدل

Memleketin karakteri sıhhat buluncaya dek bundan sonra
Mizacından şu zulüm karışımını dışarı kov gelinsaçı/eftimon adaleti ile
***K** 163/88-2819*

4.6.7. Erguvan

Erguvan, renk itibariyle şarap, kan ve ateş ile benzerlik gösterir. Sevgilinin yüzü erğuvan çiçeğine benzetilir. Şarap erğuvan çiçeği gibi parlar. Gül utanır ve lale gibi kızarır o da utancından erğuvan çiçeği gibi kızarır.

گل لاله رخ روی بر خاک مالد

چو بر عارض تو کند ارغوان گل

Lale yanaklı gül yüzünü toprağa sürer
Senin yüzünde erguvan çiçeği açınca

***K** 99/42-1416*

بمستی و بهشیاری بدیدم نیست چون دردی

بپیش لعل میگونت می چون ارغوان روشن

Sarhoşlukta ve ayıklıkta bir dert olmadığını gördüm
Şarap gibi dudağının yanında şarap erguvan gibi parlar

K 136/70-2218

روی گل از شرم چون لاله شود

کآن رخ چون ارغوان آید همی

Gülün yüzü utancından lale gibi olur
O yanak da erguvan gibi olur daima

K 138/71-2271

4.6.8. Gül

Gül, gülşen, gülzar, gülistan diye anılan gül bahçesinde bağ, bahçe, bostan, çemenzar gibi yerlerde bulunur. En çok anılan kırmızı güldür. Gül, bahar mevsiminde açıldığından dolayı bu mevsim bazen gül mevsimi diye de anılır. Gül, şekli, kokusu ve rengi itibariyle benzetilen olarak kullanılmaktadır. Gül, en çok teşbih edilen, sembolik anlatımda en çok kullanılan çiçektir. Klasik şiir geleneğimizde gül, sevgilinin, bülbül, aşığın timsali olup devamlı olarak birlkte anılırlar. *Bülbül bir gülün tepesine oturup ötmektedir.* Seyf-i Fergânî'nin şiirinde gül konulu kullanımlar şu şekildedir: *gül göğermek için dikene bağlanır, bülbül gülü metheder, gülü gören için perişanlığın vaktidir, gülün yüzü, gülü övmek, gülün sohbetine katılan diken, gülistanın çevresinde mutluluktan açan güller, gül yaprağı, gül rengi, solmuş çiçekleri gül diye pazarda satmak, gülü dikenden çıkarmak, gülün rengi, gül dalı, ateş yanaklı gül, sevgilinin yüzündeki gülün arzusu, altın gibi sararan gül, sevgilinin yanağının utancından gül gibi kızaran bahar, vuslat bahçesinde kucağını gül ile doldurmak, feleğin bahçesinde gül gibi kızaran güneş, gülün koynundaki gonca, gülün yaprakları, sevgilinin yanağından gülün üstüne düşen, sevgilinin kucağındaki güller, goncanın kul köle olduğu gül, gül yüz, güle kardeş olan gonca, sevgilinin gül yüzü, gülden daha güzel gonca, gül ağacı, mümkün olan gül, gül ve gonca üstüne söz söylemek, goncanın açılması gül şarabıdır, sevgilinin güzelliğinin üzerine can serpen gül, dünyada mecalsiz olan gül, can saçan gül, zambak gibi bir dil bulan gül, sevgilinin yüzünden renk bulan ve dünyayı aydınlatan gül, sevgilinin aşkıyla figan eden gül, muhabbet ağacını söken gül, saadet eline düşen gül, Rıdvan cennetinden gelen gül, gül dolan çimenlik, akarsuyun yüzüne gülen gül, dalı meyve ile ağır başlı yapan gül, kendisi ve güzelin yüzü arasında şüpheye düşen gül, ekmeğin üstünden dışarıya ateş çıkaran gül, yangının üstüne bir üzerlik olan gül, kağıt gibi olan gül, parmak ucunda kalemin kuru dalını yeşerten gül, yay gibi olan gül, gülün kemiği, gül ipeği, gül bahçesine gül götürmek, gül ağacı, nilüfer gibi göletten göğeren gül, gül saçan ağaç, gül bahçesi, gönül bahçesinden gül dermek, lale sevgilinin gül gibi*

yanağından alır rengini, gül yüzlü güzellikle güzeldir, fakat güzellik de ağaçların çiçekle süslenmesi gibi sevgilinin gül yüzünden alır süsünü, sevgiliye benzetilen gül, gülün yükü, gülün yanağı, gül alıcısı, gülü sarık gibi başına bağlamak, güzel sultandır gül de onun halkı gibidir, gülü timar etmek, çimenlik pazarındaki işsiz gül, bülbül gibi dile gelen gül, bülbül gibi feryad u figan eden gül, şaire şiirler veren gül, sırları güle ifşa etmek, bülbülden utanmayan gül, dikene mecbur olan gül, gül goncası gibi kendi sancağını sarmak, gülün cebi, sabah vakti dua avucunu açan gül, gül bahçesindeki gül gibi aydınlık olan yanak, gülün eteği, gülden eziyet çeken el, gül yanaklı güzel, gülsüz diken dikensiz gül, adaletin gül yüzü, gül suyu, cilve gülü, gülümseyen gül, çimendeki gül gibi ateş yüzlü…

همچو بلبل که بر افراز گلی بنیشیند

چند گفتی سخن و هیچ نکردی کاری

Bülbül gibi bir gülün tepesine oturmuşsun
Birkaç söz söylemişsin ve hiçbir iş yapmamışsın

***K** 49/12-277*

آن جماعت که سخن از پی ایشان گفتند

راست چون نامیه بستند گلی بر خاری

Arkasından konuşulan söz söylenen topluluk
Tam da göğermesi için bir gülün bir dikene bağlanması gibidir

***K** 49/12-285*

بلبل آغاز کرده مدحت گل

راست گویی منم ثناگر حسن

Bülbül başlamış gülün medhine
Doğru söylüyorsun güzelliğin övgücüsü benim

***K** 59/17-491*

بیا بلبل که وقت گفتن تست

چو گل دیدی گه آشفتن تست

Gel bülbül zira senin ötmenin vaktidir
Gülü gördüğün için perişanlığın vaktidir

***K** 61/19-539*

من اندر وصف گل درها بسفتم

کنون هنگام گوهر سفتن تست

Ben gülü överken inciler deldim
Şimdi senin cevher delme zamanındır

***K** 61/19-542*

4.6.9. Isırgan

Isırgan, ilkbahar aylarında yetişen ve şifalı olduğuna inanılan ve yüzeyi küçük dikenlerle kaplı olan bir bitkidir. Misk ve anber gençlikte süslenmek için

kullanılırken ısırgan yaşlılıkta tedavi amaçlı kullanılmaktadır. Seyf'in şiirinde de bu bağlamda sürekli yanında bulundurma gerekliliğine göndermeyle anılmaktadır.

به جای عنبر و مشکش کنون هست

گزنده در گریبان اوفتاده،

Misk ve anberinin yerinde şimdi
Yakaya düşmüş ısırgan var

***K** 114/54-1725*

4.6.10. Kafur

Çiçeği papatya çiçeğine benzeyen, kokusu limon ve ağaç kavununu andıran kâfur renksiz, kristalize, yarı şeffaf ve kolay kırılabilen güzel kokulu bir maddedir. Klasik şiir geleneğinde kâfur, mecazen çok beyaz oluşundan hareketle, daha çok sevgilinin bedeni, teni için benzetilen olarak ele alınmaktadır. Seyf'in şiirinde de bu özellikleri dolayımında anılmaktadır.

بکافور برفی شود زنگی آسا

سیه روی چون داغ گازر شکوفه

Zenci gibi kâfur ile beyaz/kar gibi olur
Çamaşırcının izi gibi siyah yüzlü olan gonca

***K** 97/41-1360*

4.6.11. Kavak

Söğütgillerden bir ağaç türü olan kavak, sulak bölgelerde yetişmekte, boyu uzun olan ve kereste yapımında kullanılan meyvesiz bir ağaçtır. Klasik şiirde boyu itibariyle sevgilinin boyunun benzetileni olarak anılmaktadır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde kavak konulu kullanımlar şu şekildedir: *sevgilinin güzelliğinin bahçesinde kavak ağacı tomurcuk açar, sevgilinin endamı olmazsa kavak tomurcuk açmaz, bahçede meyvesiz kavak ağaçları vardır, sevgili bahçeye çıktığında başını önüne eğer ve ayağını öper kavak ağacı, eğer sıcakta gölge istersen söğüt, kavak ağacından daha iyidir….*

بباغ جمالت که فردوس جان شد

صنوبر دهد میوه عرعر شکوفه

Firdevs cenneti gibi olan güzelliğinin bahçesinde
Ladin ağacı meyve verir, kavak ağacı tomurcuk açar

***K** 96/41-1347*

گر از قامتت برنخوردیم شاید

نیاید ز سرو و صنوبر شکوفه

Eğer senin endamında karşılaşmaz isek
Belki gelmez selviden ve kavaktan gonca

K *98/41-1380*

درین باغ این سپیداران بی‌بر

به بادی چون درختان اوفتاده

Bu bahçede bu meyvesiz kavak ağaçları
Bir rüzgâr ile kurumuş ağaçlar gibi düşmüşler

K *115/54-1753*

با چنین قامت و بالا چو درآیی در باغ

سر بزیر آورد و پای تو بوسد عرعر

Böylesi bir endam ile bahçeye çıktığında
Başını önüne eğer ve senin ayağını öper kavak ağacı

K *118/57-1836*

در طریق ار یار جویی از غنی بهتر فقیر

ور بگرما سایه خواهی بید از اسپیدار به

Yolda eğer sevgili ararsan fakir olanı zenginden daha iyidir
Ve eğer sıcakta gölge istersen söğüt kavak ağacından daha iyidir

K *155/83-2663*

4.6.12. Kimyon

Kimyon, ilkbahar aylarında yetişen, beyaz ve pembe çiçekleri olan baharat olarak istifade edilen bir bitkidir. Kirman bölgesinde çokça yetişmekte olan kimyon bu bağlamda anılmaktadır.

بجای سخن گر بتو جان فرستم

چنان دان که زیره بکرمان فرستم

Söz yerine eğer sana can gönderirsem
Öyle bil ki Kirman'a kimyon gönderirim

K *110/51-1651*

4.6.13. Ladin

Ladin, çam cinsi bir ağaç olup piramide benzer bir yapısı vardır ve dalları aşağı doğru sarkar. Meyvesiz bir ağaçtır. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde de bu özelliği bağlamında anılmakta sevgilinin güzelliğinin bahçesinde normalde meyvesiz olan ladin ağacının dahi meyve vereceği ifade edilir.

بباغ جمالت که فردوس جان شد

صنوبر دهد میوه عرعر شکوفه

Firdevs cenneti gibi olan güzelliğinin bahçesinde
Ladin ağacı meyve verir, kavak ağacı gonca açar

K *96/41-1347*

4.6.14. Lale

Lale, kırmızı rengi ve şekli itibariyle ele alınmaktadır. Lale, renginden dolayı aşık, gönül, kan, yüz, yanak, kanlı göz, ateş, şafak gibi unsurların benzetileni olarak kullanılır. Seyf-i Fergânî'nin şiirindeki lale konulu kullanımlar şu şekildedir: *renkli lale, ayağa kalkan lale, renkli lale çiçeği, lalenin ateşi, çimenlerin dibindeki lale, güneşin lalesi, lale yüzlü, lale yanaklı, ateş lale, lale sevgilinin gül gibi yanağından alır rengini, lale gibi hanedan şemsiyesini, gülün yüzü utancından lale gibi olur, lalenin yüzü şenbele gibi olur, han şemsiyesi açan lale, lale gibi kırmızı olan yanak…*

لاله برپای خاسته که ز شاخ

غنچه بیرون همی کند سر حسن

Lale ayağa kalkmış ki daldan
Güzellik goncası başını dışarı çıkarıyor

***K** 59/17-490*

نه برویست چومه کوکب آتش چهره

نه ببویست چو گل لاله رنگین رخسار

Ne yüzünde ay gibi ateşyüzlü bir yıldız vardır
Ne de yanağında renkli lale çiçeği gibi koku vardır

***K** 68/25-701*

ز آتش لاله علمدار شده دامن طور

شاخ چون جیب کلیمست محل انوار

Lalenin ateşinden sancaktar olmuş Turun eteği
Dal Kelim'in cebi gibi olmuş nurların yeri

***K** 77/33-895*

لاله بر دامن سبزه است بدان سان گویی

که بشنگرف کسی نقطه زند بر زنگار

Çimenlerin dibindedir lale öyle ki dersin
Birisi sülfür ile nokta koyuyor çimenlerin üstüne

***K** 77/33-898*

پیش آن رخ که سرخ چون لاله است

شد سیه رو گل سپید اندام

Lale gibi kırmızı olan o yanağın yanında
Beyaz endamlı çiçeğin yüzü karardı

***K** 175/103-3071*

4.6.15. Menekşe

Menekşe, rengi, kokusu ve şekli sebebiyle benzetilen olarak kullanılmaktadır. Bahçede yetiştirilen bir bitki olan menekşe, sevgilinin hatırasıyla cehennem çukurunda ateşin içinde dahi göğermektedir.

بیاد تو در قعر دوزخ بروید

از آتش بنفشه از اخگر شکوفه

Senin hatıranla cehennem çukurunda göğerir
Menekşe ateşten ve kömürden gonca

***K** 96/41-1350*

4.6.16. Nar çiçeği

Klasik şiirde rengi vesilesiyle anılan nar çiçeği, Seyf-i Fergânî'ninin şiirinde de sevgilinin teni için benzetilen olarak kullanılmaktadır.

مشتی گل توست در کشیده

در چشم هوای تو چو گلنار

Senin bir avuç çiçeğinden ele geçmiş olan
Senin arzunun gözünde nar çiçeği gibi

***K** 82/34-1016*

دهان چون پسته و دروی سخن همچون شکر شیرین

رخت را رنگ گلنار و لبت چون ناردان روشن

Fıstık gibi ağız ve içinde de şeker gibi tatlı söz
Yanağın nar çiçeği renginde ve dudağın mangal gibi apaydınlık

***K** 135/70-2203*

4.6.17. Nergis

Nergis, renk ve şekil bakımından altın taç, altın kadeh, altın kâse için benzetilen olarak kullanılmaktadır. Seyf'in şiirinde nergis, şu kullanımlarda anılmaktadır: *nergis bakış, nergis gibi göz, kendi nergisin gibi, gönül aldatan nergis, nergiste ayan olmak, mahmur nergis…*

در درون من شوریده چنان کرد اثر

نظر نرگس مستش که می اندر هشیار

Ben çılgının içine öylesine etki etti ki
Onun sarhoş nergis bakışı ki şarap ondan uyanıktır

***K** 68/25-693*

خوهد از پی آنکه روی تو بیند

همه چشم خود را چو عبهر شکوفه

Senin yüzünü gördükten sonra ister
Ki gözleri nergis gibi olsun gonca

***K** 97/41-1368*

عجب نبود که همچون نرگس خود

ز عشق خود کنی بیمار گل را

Şaşırtıcı olmaz tıpkı kendi nergisin gibi
Kendi aşkından hasta edesin gülü

***K** 120/59-1894*

خرد مست آن نرگس دلفریب

دلم صید آن غمزه جان شکر

Akıl o gönül aldatan nergisin aldanmışı
Gönlüm o şeker canlı gamzenin avı

***K** 124/62-1947*

شکر از پسته روان و سحر در نرگس عیان

ماه طالع در رخ و خورشید تابان در جبین

Şeker fıstıktan akar ve seher nergiste ayan olur
Doğan ay yanaktatır ve parıldayan güneş alındadır

***K** 127/64-2025*

4.6.18. Nesrin

Nesrin, klasik şiir geleneğinde beyaz ve sarı renkli taç yaprakları, kokusuz ve meyvesiz olması, ince ve zarif görüntüsü açısından kullanılmıştır. Fergânî'ninin şiirinde nesrin tüyü şeklinde sevgilinin teni için benzetilen olarak anılmaktadır.

چنان می نماید ز پیراهن آن تن

(که) از شعر نسرین و از پرنیان گل

O vücut gömlekten öylesine görünür ki
Sanki nesrin tüyünden ve gül ipeğindendir

***K** 100/42-1443*

4.6.19. Nilüfer

Nilüfer, renk ve şekil bakımından benzetilen olarak kullanılır. Güneş nilüfere benzetilir. Gölet gibi sulak alanlarda göğerir. Bu özellikleri vesilesiyle anılmaktadır.

پیش رخ تو در عرق روی خویشتن

غرق آمده در آب چو نیلوفر آفتاب

Senin yanağının önünde kendi yüzünde gark olmuş
Güneş bir nilüfer gibi suda boğulmuş

***K** 87/37-1127*

زتری که هست از ردیفش تو گویی

برآمد چو نیلوفر از آبدان گل

Senin redifini söylediğin yeşillikten
Nilüfer gibi göletten göğerdi gül

***K** 101/42-1455*

4.6.20. Reyhan

Reyhan, renk, koku ve şekil yönünden benzetmelere konu olur. *Reyhan daima tazedir* bu yüzden *yeni bir elbise* için de benzetilen olarak anılır. Şiirlerde *toza toprağa bulanan reyhan, felek çimenliğini dolduran reyhan çiçekleri, değersiz*

rehyan, Firdevs bahçesine reyhan göndermek, reyhan ile dolu olan adn bahçesi gibi kullanımlarda anılmaktadır.

راست چون مرده مبعوث دگر باره بیافت

کسوه نو ز ریاحین چمن کهنه شعار

Doğru dirilmiş ölü gibi tekrar buldu
Eski görünümlü çimenliğin reyhanlarından yeni bir elbise

***K** 77/33-900*

گر باد خاک کوی تو سوی چمن برد

بر صفحه های گل خط ریحان شود غبار

Eğer rüzgâr senin sokağının toprağını çimenliğe doğru götürürse
Çiçek desenli sayfalarda reyhan toza toprağa bulanır

***K** 85/36-1085*

و گر چه شب و روز بیش از ستاره

کند مرغزار فلک ضیمران گل

Her ne kadar gece gündüz yıldızdan daha çok
Felek çimenliğini doldursa da reyhan çiçekleri

***K** 100/42-1431*

این نکته نیست دعوی نزدیک اهل معنی

کز من چو دور ماندی ریحان بی سفالی

Bu nokta mana ehlinin davası değildir
Ki benden uzaklaştığında değersiz rehyansın

***K** 106/47-1577*

بستان عدن پرگل و ریحان برای تست

تو چون بهیمه عاشق آب و گیای خاک

Gül ve reyhan ile dolu olan adn bahçesi senin içindir
Sen hayvanlar gibi şu toprağın otuna ve suyuna aşıksın

***K** 126/63-2002*

4.6.21. Safran

Safran, rengi dolayısıyla aşığın sararmış yüzü ve hazan yapraklarının benzetileni olarak kullanılmaktadır. Sararıp solmuş yanak safrana benzemektedir.

بدین رخسار گرد آلوده رنگم آنچنان بینی

که گویی بر سر خاکست آب زعفران روشن

Toza bulanmış bu yanak ile rengimi öylesine görürsün ki
Dersin ki toprağın üzerinde parlayan safran suyudur

***K** 136/70-2233*

4.6.22. Sarımsak

Sarımsak, yemek yapımında kullanılan kokulu bir bitkidir. Genellikle kokusu vesilesiyle anılan sarımsak dövülerek yemeklere katılmaktadır. Cami, mescid, dost

meclisi gibi kalabalık yerlere gidecek kişinin, kokusu çevresini rahatsız edeceğinden dolayı sarımsak yememesi gerekir. Fergânî'ninin şiirinde de bu özelliği itibariyle anılmaktadır.

سر تو چون بن هاون بکوفتن شاید

و گر بود بمَثَل جمله مغز چون سرسیر

Senin başını havanın dibi gibi döverler
Misal bütün beynin sarımsak başı gibi olur

***K** 116/55-1777*

چون برنگی قانعی از فقر اهل الله را

بوی سیر آید مدام از دلق تو همچون پیاز

Ehlullah'ın yoksulluğundan bir renge razı olduğundan
Sarımsak kokusu gelir senin hırkandan tıpkı soğan gibi

***K** 151/80-2552*

4.6.23. Selvi

Servi yahut selvi ağacı, ince ve uzun şekli, başının göklere erecekmişçesine yükselmesi, düzgün bir şekilde uzaması, rüzgârda hafif hafif salınması dolayısıyla sevgilinin endamının benzetileni olarak anılmaktadır. Selvi ağacının meyvesi olmaz ancak gölgesi güzel ve önemlidir. Seyf-i Fergânî'nin şiirinde selvi konulu kullanımlar şu şekildedir: *bahçedeki güzellik sevgilinin yanağından ve yüzündendir, güneşe laledir ve serviye güneştir, gül yanaklı selvinin üzerindeki şarkı, servinin ayağının tozu, selviden ve kavaktan gonca olmaz, sevgilinin endamı güzeller meclisinde çimenlikteki selvi gibi güzeldir, selvi kendisini sevgilinin endamına benzetmektedir, baş kaldıran selvi, gümüş yüzlü ve tenli selvi…*

در باغ حسن از آن رخ و آن روی مر تراست

بر آفتاب لاله و بر عرعر آفتاب

Bahçede güzellik senin yanağından ve yüzündendir
Güneşe laledir ve serviye güneştir

***K** 87/37-1129*

چو آوازهٔ روی آن سروگل رخ

بگیرد همی هفت کشور شکوفه

O gül yanaklı selvinin üzerindeki şarkı gibi
Daima yedi düveli birden kaplar gonca

***K** 96/41-1341*

بر چون تو سروی که از خاک پایت

همی روید از گل نکوتر شکوفه

Senin gibi servinin ayağının tozundan
Gülden daha güzel gonca göğerir

***K** 98/41-1376*

قدت در مجمع خوبان چو سرو اندر چمن زیبا

رخت بر صفحه رویت چو گل در گلستان روشن

Senin endamın güzeller meclisinde çimenlikteki selvi gibi güzel
Senin yanağın yüzünün sayfasında gül bahçesindeki gül gibi aydınlık

***K** 135/70-2201*

بیهوده سرکشی چه کند سرو گو بیا

پیش قد تو از گل خجلت برآر پای

Selvi boş yere ne diye baş kaldırır ona de ki gelsin
Senin endamının huzurunda utanç çamurundan ayağını çeksin

***K** 142/73-2349*

4.6.24. Soğan

Soğan, kokusu, acılığı ve suyu vesilesiyle genellikle olumsuz olarak anılan bir bitkidir. Cami, mescid, dost meclisi gibi kalabalık yerlere gidecek kişinin, kokusu çevresini rahatsız edeceğinden dolayı soğan yememesi gerekir. Fergânî'ninin şiirinde de bu özelliği itibariyle anılmaktadır.

چون برنگی قانعی از فقر اهل الله را

بوی سیر آید مدام از دلق تو همچون پیاز

Ehlullah'ın yoksulluğundan bir renge razı olduğundan
Sarımsak kokusu gelir senin hırkandan tıpkı soğan gibi

***K** 151/80-2552*

4.6.25. Söğüt

Söğüt ağacı, su kenarında yetişen, meyvesi olmayan ve gölgesinden istifade edilen bir ağaçtır. Meyve vermeyen bir ağaç olması itibariyle *beceriksiz* olarak nitelendirilir. Söğüt, *meyve yerine yola gölge saçar, meyvesiz söğüdün meyvesi yerine geçer gölgesi, sıcakta söğüt ağacı, kavak ağacından daha iyidir.*

فشاند میوه تر شاخ بارور در باغ

فگند بر سر ره بید بی هنر سایه

Bahçede taze dal meyve saçar
Beceriksiz söğüt de yola gölge saçar

***K** 91/38-1228*

قبول کن ز من این بیتها که نزد کرام

بجای بربود از بید بی ثمر سایه

Kabul buyur benden bu beyitleri ki büyükler indinde
Meyvesiz söğüdün meyvesi yerine geçer gölge

***K** 91/38-1230*

در طریق ار یار جویی از غنی بهتر فقیر

ور بگرما سایه خواهی بید از اسپیدار به

Yolda eğer sevgili ararsan fakir olanı zenginden daha iyidir
Ve eğer sıcakta gölge istersen söğüt kavak ağacından daha iyidir

***K** 155/83-2663*

4.6.26. Sümbül

Sümbül, koyu rengi, kokusu ve şekli dolayısıyla sevgilinin zülfü, kakülü için benzetilen olarak anılmaktadır. Rengi siyah ve laciverttir.

آهوی مشکین اگر شوی نکند بوی

سنبل جان تو را غزال حقیقت

Miskli ceylan olsan eğer koklamaz
Hakikat ceylanı senin canının sümbülünü

***K** 84/35-1060*

4.6.27. Şeker kamışı

Şeker kamışı, şeker elde edilen bir bitkidir. Tadı itibariyle sevgilinin dudağının benzetileni olarak kullanılmaktadır.

بجای خون دهنم پرعسل شود گر من

فرو برم بلب تو چو نیشکر دندان

Kan yerine ağzıma bal dolar eğer ben
Batırsam dişimi şeker kamışı gibi dudağına

***K** 94/40-1297*

4.6.28. Şenbele

Şenbele, yol kenarlarında yetişen sarı renkli ve keskin kokulu bir çiçektir. Şifalı olduğuna inanılan şenbele yemeklere katılmaktadır.

لاله را چهره شود چون شنبلید

کو چو گل در بوستان آید همی

Lalenin yüzü şenbele gibi olur
Zira o da gül gibi bahçeye gelir daima

***K** 138/71-2272*

4.6.29. Üzerlik otu

Halk arasında nazardan koruduğuna inanılan üzerlik otunun kurusunu yakarak çıkan dumanı nazardan korumak istedikleri kişinin üzerine üflerler.

فرود آی تا چشم بد را بسوزد

سپندی بر آن روی آتش فشان گل

Aşağı in ki kem gözü yaksın
O yangının üstüne bir üzerlik olan gül

***K** 100/42-1428*

4.6.30. Yasemin

Semen yahut yasamen, renk yönünden ve şekil yönünden bezetilen olarak anılmaktadır. Semen, zülüf için de benzetilen olarak anılmaktadır.

چو آگه شد از بی نوایی بلبل

ز دوری خویش آن سمن بر شکوفه

Bülbülün sessizliğini fark ettiği zaman
O yasemin kendi uzağındaki goncanın üzerinde

***K** 95/41-1325*

عالم از وی همچو جنت جنت از وی پر ز حور

خانه از رویش پر از گل جامه زو پر یاسمین

Dünya onunla cennet gibidir cennet onunla huri doludur
Ev onun yüzüyle gül doludur elbise onunla yasemin doludur

***K** 127/64-2029*

4.6.31. Zambak

Zambak, renk olarak mavi, şekil bakımından uzun ve incedir. Onun için sürahi, dil ve kılıç için benzetilen olarak kullanılır.

چو بلبل به نام رخت خطبه خواند

اگر همچو سوسن بیابد زبان گل

Bülbül gibi senin yanağının adına hutbe okur
Eğer zambak gibi bir dil bulursa gül

***K** 99/42-1407*

4.7. MEYVELER

Klasik şiir geleneğinde birçok meyveye yer verildiği görülmektedir. Meyveler genellikle olumlu olarak anılmakta ve çeşitli özellikleriyle benzetilen olarak kullanılmaktadırlar. Meyve, şiirlerde aynı zamanda belli bir çabanın sonunda elde edilen ürün, başarılı sonuç anlamında da kullanılmaktadır. Bu anlamda o*lgunlaşmadan düşen meyve, düşünce dairesinin meyvesi, meyvesiz ağaca taş atmak, meyvesi altın olan gönül ağacı, gönlün meyvesi, dostluğun mevyesi, vuslat meyvesi, güzellik meyvesi, aşk meyvesi, varlık bahçesinin meyvesi, din meyvesi* gibi kelime ve tamlamalarla birlikte yer verilir. Selvi, söğüt gibi ağaçların meyvesiz oluşları üzerinde durulduğu. Klasik şiir geleneğinde meyvelerle ilgili benzetmeler genellikle güzellik unsurlarıyla ilişkili olarak yapılmış ve meyvelerin şekil, renk, tat, koku, parlaklık gibi özellikleri anılmıştır.

میوه نارسیده افتاده

از سر شاخسار خویشتنی

Olgunlaşmadan düşmüş meyvesin
Kendi ağacının tepesindeki daldan

***K** 64/21-605*

صفت نقطه یاقوت دهانت چکنم

کاندرآن دایره اندیشه نمی یابد بار

Yakut ağzının noktasının sıfatını ne yapayım
Ki onda düşünce dairesi meyvelenmez

***K** 77/33-906*

بسی بگفتم و سودی نداشت، کردم عهد

که بعد ازین نزنم بر درخت بی بر سنگ

Çokça söyledim ve bir faydası olmadı, yemin ettim
Ki bundan sonra meyvesiz ağaca taş atmayacağım

***K** 93/39-1278*

درخت ضمیرت که بارش زرآمد

کند شاخ او در و گوهر شکوفه

Senin meyvesi altın olan gönül ağacının
Dalını inci ve cevher yapar gonca

***K** 99/41-1403*

چو بلبل همی نالم از مهرش، آری

چنین بردهد دوستی با چنان گل

Bülbül gibi inliyorum onun sevgisinden, evet
Böylesi gül ile dostluğun böyle olur mevyesi

***K** 100/42-1440*

4.7.1. Ayva

Ayva, çiçekleri açık pembe ya da beyaz renkli olup yabani güle benzeyen bir ağaçtır. Bu ağacın meyvesi olan ayva, taze olarak yenildiği gibi reçeli, kompostosu, tatlısı, hatta bazı yörelerde yemekleri yapılarak da tüketilir. Klasik şiir geleneğinde rengi, şekli ve üzerindeki ince tüyleri sebebiyle güzellik unsurları için benzetilen olarak anılmaktadır.

از پشت عقل بالغ کز باغ شرع هست

چون شاخ به ز عالم تکلیف بار دار

Şeriat bahçesinden olan olgun aklın ardından
Ayva dalı gibi yüklüdür olgunluk aleminden

***K** 85/36-1082*

4.7.2. Badem

Baharda pembe ve beyaz çiçekler açan dikensiz bir ağaç olan badem, meyvesi taze olarak da tüketilirken daha çok olgunlaştıktan sonra kurutularak kuruyemiş olarak tüketilen kabuklu bir meyvedir.

همچو پسته ز نسبت چشمت

خنده در پوست می زند بادام

Tıpkı fıstık gibi senin gözüne yakınlıktan
Kabuğunun içinde kahkaha atar badem

***K** 174/103-3055*

4.7.3. Ceviz

Ceviz, sert kabuklu meyvelerdendir. Diş ile kırılması tehlikelidir. Bu özelliği itibariyle kabuğuna çekilmek, geri durmak, sakınmak, korunmak anlamında benzetilen olarak kullanılmaktadır.

امید پسته کور است بسته سر چون جوز

که از شکستن آن هست در خطر دندان

Fıstığın umudu kördür kafasını kapatmış ceviz gibi
Onu kırmak ile tehlikededir diş

***K** 95/40-1316*

4.7.4. Fıstık

Fıstık, klasik şiir geleneğinde sıkça kullanılan farklı çeşitleri de olan küçük bir meyvedir. Küçük olması, kavrularak kabuğunun çatlatılması ve lezzetli olması, sevgilinin dudağı ve ağzı için temel bir benzerlik ögesi olarak değerlendirilmesinde etkili olmuştur. Argoda *güzel kadın*, *iyi, hoş insan* ve *çok güzel şey* anlamında da kullanılmaktadır. Seyf-i Fergânî'nin şiirindeki fıstık konulu kullanımlar şunlardır: *tatlı sözlü fıstık, fıstığın umudu, sevgilinin ağzı şeker yüklü fıstık, şeker fıstıktan akar, fıstık gibi ağız, fıstık gibi …*

به اثر پیش دهان و لب تو بی کارند

پسته چرب زبان و شکر شیرین کار

Ağzının önü ve dudağının etkisiyle çaresizdirler
Tatlı sözlü fıstık ve tatlı işli şeker

***K** 77/33-907*

امید پسته کور است بسته سر چون جوز

که از شکستن آن هست در خطر دندان

Fıstığın umudu kördür kafasını kapatmış ceviz gibi
Onu kırmak ile tehlikededir diş

***K** 95/40-1316*

دهان تو آن پسته قندبار

در آتش نهان کرده لولوی تر

Senin ağzın o şeker yüklü fıstık
Ateşte saklamış taze inciyi

***K** 124/62-1951*

شکر از پسته روان و سحر در نرگس عیان

ماه طالع در رخ و خورشید تابان در جبین

Şeker fıstıktan akar ve seher nergiste ayan olur
Doğan ay yanaktatır ve parıldayan güneş alındadır

***K** 127/64-2025*

دهان چون پسته و دروی سخن همچون شکر شیرین

رخت را رنگ گلنار و لبت چون ناردان روشن

Fıstık gibi ağız ve içinde de şeker gibi tatlı söz
Yanağın nar çiçeği renginde ve dudağın mangal gibi apaydınlık

***K** 135/70-2203*

همچو پسته ز نسبت چشمت

خنده در پوست می زند بادام

Tıpkı fıstık gibi senin gözüne yakınlıktan
Kabuğunun içinde kahkaha atar badem

***K** 174/103-3055*

4.7.5. Hurma

Hurma, sıcak iklimde yetişen tatlı tadı olan ve koyu renkli bir meyvedir. Besleyici özelliği bilinen hurmadan yapılan çeşitli yemekler de mevcuttur. Belli dönemlerde temel besin kaynağı olmuştur. Şiirde de bu bağlamda kullanılmaktadır.

اندرین ویرانه گاو و خر گیاه و نحل گل

وآدمی خرما تناول کرد و اشتر خار خورد

Bu harabede öküz ve eşek ot, arı çiçek
İnsan hurma yedi ve deve de diken yedi

***K** 162/87-2801*

4.7.6. Salatalık

Salatalık, sulu ve farklı bir lezzeti olan yer yer sebezeler arasında, yer yer meyveler arasında değerlendirilen, yaygın bulunan ve ucuz bir bitkidir. Argoda değersiz, aşağılık anlamlarında kullanılmaktadır. Seyf'in şiirinde de bu iki anlamıyla kullanılmaktadır.

راست گویم چو کدو جمله گلو و شکمند

این جماعت که ز پالیز زمانند خیار

Doğru söylüyorum kabak gibi hepsi boğaz ve midedirler
Bu toplum zamanın bostanından yetişen salatalıktır

***K** 79/33-959*

عرصه دنیا بدوریشان صاحب دل خوشست

ای بر تو دوخیار از یک جهان اخیار به

Şu dünya malı gönül sahibi dervişlere iyidir

Sana göre iki salatalığı bir dünyaya değişen iyidir

***K** 155/83-2666*

4.7.7. Nar

Nar, çiçekleri koyu kırmızı veya nâdiren beyaz renkli, dikensiz küçük bir ağaçtır. Çiçeği ve meyvesi dolayısıyla şiirde çokça anılan nar, daha çok kırmızının değişik tonlarında bulunan küçük, sulu, ekşi veya tatlı tanelerden oluşan yuvarlak meyveleri ve renkli çiçekleri vesilesiyle benzetmelere konu olmakta ve güzellik unsurları için benzetilen olarak kullanılmaktadır.

تا صورتی پزیرد زیبا بوصف تو

معنی بکر جمله شکم گشت چون انار

Senin övgünle güzel bir şekle bürününceye kadar
Cümlenin bakir anlamı nar gibi karın bağladı

***K** 85/36-1083*

عرق بر رخ او ز عکس رخش

چو آب بقم دان بگلنار بر

Onun yanağındaki teri yanağının aksinden
Bakkam ağacının suyu gibi bil ve nar çiçeğine götür

***K** 131/66-2099*

دهان چون پسته و دروی سخن همچون شکر شیرین

رخت را رنگ گلنار و لبت چون ناردان روشن

Fıstık gibi ağız ve içinde de şeker gibi tatlı söz
Yanağın nar çiçeği renginde ve dudağın mangal gibi apaydınlık

***K** 135/70-2203*

4.7.8. Üzüm

Tatlı ve ekşi tatları olan salkım şeklinde yetişen bir meyve olan üzümün farklı renkleri mevcut olup en çok şarap yapımında kullanılan siyah renkli olanı meşhurdur. Kalsik şiirde de çoğunlukla şarap münasebetiyle anılmaktdır. Öte yandan farklı dönemdeki özellikleri itibariyle deyimlere de konu olur. *Koruk üzüm gibi oturmak* da bu bağlamda kullanılmaktadır.

ترش چو غوره نشیند شکر ز تنگ دلی

دهانت ار بنماید ز ناردان گوهر

Sıkıntıdan koruk üzüm gibi oturur şeker
Ağzını mangaldan gösterir cevher

***K** 146/75-2446*

SONUÇ

Seyf-i Fergânî Divanı'nı *Din-Tasavvuf, Cemiyet, İnsan, Tabiat* ana başlıkları altında inceledik. Böylece şiirin dokusunu meydana getiren temel unsur ve kavramları tesbit ederek şairin duygu ve düşünce dünyasını, dönemin toplumsal yapısını ve sosyal gerçekliğini, din algısını ve insanın çevresiyle ve tabiatla olan ilişkisini ortaya çıkarmaya çalıştık.

Henüz çok erken yaşlarda memleketini terk ederek seyahate başlayan Seyf-i Fergânî, Fergânâ'dan Aksaray'a uzanan uzun bir yolculuk yapmıştır. Hayatının geri kalan bölümüne ve şiirine derin etkilerde bulunan bu yolculuk sırasında kısa süreli bir Tebriz ikameti de bulunmaktadır. Hayatı, ailesi ve eğitimi hakkında kayda değer bir bilgi edinemediğimiz şairin şiirlerinden edindiğimiz izlenime göre iyi eğitim aldığı görülmektedir. Yer yer mutasavvıf hassasiyeti olan birisi gibi görülse de şiirindeki vurgulardan hareketle kanaatimizce alimlik yönü daha baskındır. Şiirinde tasavvufi göndermelerle karşılaşmak mümkün olsa da bu fikirlerin derinlemesine işlendiğine rastlanmaz. Ehl-i sünnet ve'l-cemaat itikadına mensup Hanefi mezhebinin takipçisi olan Seyf-i Fergânî'nin din anlayışı Hanefi mezhebine mensup bir Müslüman'ın din anlayışıyla aynıdır, farklı tepkileri yahut hassasiyetleri yoktur. Bu anlamda oluşmuş tarihî gelenekle uyum içerisindedir, herhangi bir yerde gelenekten sapma şeklinde bir tavrı görülmez. Başta Allah, Kur'an, peygamberler, halifeler, sahabeler ve diğer dinler ve kitapları hakkındaki görüşleri, ifadeleri İslâmî düşünce geleneğine uygundur. Kerbelâ faciası için ilk kaside yazan şairlerden birisi olması da onun sosyal duyarlılığını ve dinî hassasiyetini bir arada ele veren bir durumdur.

Seyf-i Fergânî Divanı'nda, *Cemiyet,* şahıs kadrosu ve içtimai hayat yoğunlukludur ancak şahıslar büyük çoğunlukla isimsizdir. Özel isimler âdeta isimsizleştirilerek genelleştirilmiştir. Tesbit edilen şahıslar Selçuklu, Moğol, İlhanlı dönem ve sahalarındaki devlet adamları, şairler, sanatkârlar ile efsanevi şahıslar şeklinde görülmektedir. Mitoloji kaynaklı hikâye kahramanları da sıklıkla anılmaktadır. Bu isimler bazen doğrudan kendi anlatıları bağlamında anılırken çoğunlukla da kıssalarına göndermeyle anılmaktadırlar.

İçtimai hayat, saray merkezli bir toplum fotoğrafı şeklinde düşünülmüştür. Padişahın merkezde yer aldığı ve etrafındaki kişiliklerden başlamak üzere topluma doğru halka halka genişleyen bir toplumsal yapı düşünülmüştür. Bu halkalar, merkezde bulunan padişah çevresinde yer alan çeşitli görevliler, hizmetliler, günlük hayatın çeşitli safhalarında yer alan savaş, av, içki, eğlence ve musiki meclis ve ortamları ile bu ortamlara ait alet ve edevattan oluşan eşya söz konusu edilmektedir. Bu bölümde yer yer sevgili, dost, hami bağlamında kurulan benzetmeler de yer almaktadır. Sevgili, dost ve hami olarak anılanlar en kudretli kişi olan padişah olarak düşünülmekte ve tasvir edilmektedir.

Şairin, her yönüyle sosyal hayatın temel bir parçası olduğundan hareketle tepkileri, tesbitleri ve temennileri üzerinden cemiyetin genel durumunu görmek mümkündür. Giyim kuşam, süslenme, yiyecekler, mimarî, tababet, alışveriş gibi toplumun özünü yansıtabilecek durumlar şiirde sıklıkla konu edilmiştir. Klasik şiir geleneğinin estetik anlayışı çerçevesinde görülen, dikkat edilen ve farkındalık bilincine dönüştürülen bu malumat bir arada düşünüldüğünde dönemin sosyal görünümü rahatlıkla tesbit edilebilmektedir.

Çalışmanın *İnsan* bölümü, sevgili-aşık-rakib üçlüsü etrafında yoğunluk kazanır. Padişah gibi hayatın merkezine oturan ve her şeye hükmeden bir sevgili ve padişahın sarayı yerine düşünülebilecek sevgilinin sokağı önemli mekânlardır. Sevgili yer yer eleştirilse, şikayete konu olsa da olumlu bir tiplemedir. Zaman zaman âşığa eziyet eder, işkence eder, üzer ama sonunda onu olgunlaştırır. Âşık daha çok saliktir, hamdır, giderek olgunlaşmaktadır. Çektiği hasret, özlem ve acılar onu olgunlaştırmıştır. Bunların arasında rakib ise olumsuz bir tiplemedir, bütün engel ve olumsuzlukların sebebidir. İnsan kadrosu içerisinde, *rind, zahid, abid, sûfî, vaiz, nasihatçi* gibi tiplemelerin yanısıra günlük hayatta karşılaşılabilecek *birçok meslek erbabının, sanatkâr ve zanaat ehlinin* olduğu da belirtimelidir.

Çalışmanın *Tabiat* bölümü ise, kozmik unsurları, anâsır-ı erbaa, hayanlar ve bitkiler başlıkları altında incelenmiştir. Burada yer alan unsurlar da cemiyet hayatı içerisinde bir şekilde var olan insan ile ve birbirleriyle ilişkileri bağlamında ele alınmışlardır. Tabiat bölümündeki unsurların büyük çoğunluğunun benzetmelere konu olarak benzetilen şeklinde anıldığı görülmektedir. Genelde buradaki unsurlar sevgili, aşık ve rakibin benzetilenidir.

Burada ifade edilenler Seyf-i Fergânî Divanı'nın tahlili sonucunda elde edilen genel bilgilerdir. Bu çalışmayla ortaya konulan verilerin dönem hakkında sosyolojik bir analize tabi tutulması dönemin genel geçer bir sosyal durumunu da bizlere sunmaktadır.

KAYNAKÇA

‘Afîfî, Raḥîm, ***Esâṭir u Ferheng-i İrân,*** İntişârât-i Tûs, Tahran, 1383.

Anonim, ***Târîḫ-i Âl-i Selçûḳ,*** çev. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, Atıf Yay., Ankara, 2014.

Ateş, Ahmed, “Anadolu’nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi: Sayf al-Dīn Muhammed al Farġānī”, ***TTK Belleten***, XXIII/91 Ankara, 1959.

Ateş, Ahmed, ***İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I***, MEB, İstanbul, 1968.

Bâḳırî, Mehdî, “Çegûnegî-yi Teṣvîrsâzî bâ Ḥurûf-i Elifbâ der Şi‘r-i Şâ‘irân-i Sonnetî”, ***Kitâb-i Mâh-i Edebiyât***, Şomâre: 50 (peyâpey) Ḫordâd, Tahran, 1389.

Baktır, Mustafa, “Hutbe”, ***DİA***, XVIII. Cilt, s. 425-428, İstanbul, 2003.

Baykara, Tuncer, ***Türkiye Selçukluları Devrinde Konya***, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1985.

Besâḳ, Hasan, Muḥsin Şerîfî-yi Sehî, *“İḳtibâsha ve Sirḳât-i Dîgerân ez Enverî”,* ***Faṣlnâme-yi Pejuhişhâ-yi Edebî ve Belâġî,*** Sâl-i Evvel, Şomâre-yi Sevvom, Tâbistân, Meşhed, 1392.

Birışık, Abdulhamit, “İ‘râbü’l-Kur’ân”, ***DİA,*** XX. Cilt, s. 376-379, İstanbul, 2000.

Cahen, Claude, ***Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler***, e Yay., İstanbul, 1994.

Cebecioğlu, Ethem, ***Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,*** Ağaç Kitabevi Yay., İstanbul, 2009.

Cuveynî, Muḥammed, ***Târîḫ-i Cihângûşâ,*** I. Cilt, İntişârât-i Erġuvan, Tahran, 1370.

Çetin, Osman, ***Anadolu’da İslâmiyet’in Yayılışı***, Marifet Yay., İstanbul, 1990.

Çiftçi, Hasan, ‘***Ubeyd-i Zâkânî: Toplumsal Görüşleri, Ahlâk ve Felsefesi,*** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Erzurum, 1996.

Çiftçi, Hasan, ***Klâsik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri***, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002.

Darabi, Şokûfe, ***Cilvehâ-yi 'İrfân ve Taṣavvuf der Dîvân-i Seyf-i Ferġânî,*** Pâyânnâme-yi Kârşinâsî-yi Erşed, Gorûh-i Zeban o Edebiyât-i Fârsi, Dânişkede-yi 'Ulûm-i İnsânî, Dânişgâh-i Peyâm-i Nûr, Ahvâz, 1385.

Değirmençay, Veyis, ***Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri***, Atatürk Üniversitesi Yay., No: 1023, Erzurum, 2013.

Durmuş, İsmail - Öz, Mustafa, **"**Sahbân El-Vâilî**",** ***DİA,*** XXXV. Cilt, s.511-512, İstanbul, 2008.

Enûşe, Hasan, ed. ***Dânişnâme-yi Edeb-i Pârsî,*** **C.VI, -Ânâtolî ve Bâlḳân-,** İntişârât-i Ṭab' u Neşr, Tahran, 1384.

Fûlâdî, Mehnâz, ***Berresî-yi Te'sîrât-i Ḥamle ve Ḥukûmet-i Moġolân ber Şi'r-i Fârsî,*** Pâyânnâme-yi Kârşinâsî-yi Erşed, Dânişkede-yi Edebiyât ve Zebânhâ ve Târîḫ, Dânişgâh-i Zehrâ, Tahran, 1383.

Furûzânfer, Bedî'uzzemân, ***Soḫen u Soḫenverân***, Çâp-i Pencom, İntişârât-i Ḫarezmî, Tahran, 1380.

Ḫâliḳî, Muhammedrıza Berzger-Çegînî, Vahîde Novruzzâde, "Berresî-yi Veche-yi Temâyuzât ve Teşâbuhât-i Sebkî der Ḳesâyid-i 'Aṣr-i Moġol", ***Behâr-i Edeb,*** Sâl-i Çehârom, Şomâre-yi Dovvom, Tâbistân, Tahran, 1390.

Ḥamîdiyân, Sa'îd, "Tefâvot-i Reh ez-Sa'dî tâ Seyf-i Ferġânî", ***Faṣlnâme-yi Taḫaṣṣoṣî-yi Zebân o Edebiyât-i Fârsî,*** Sâl-i Evvel, Şomâre-yi Yek, Pejuhişgâh-i 'Ulûm-i İnsânî, Tahran, 1389.

Ḫayyâmpûr, 'Abdurresûl, ***Ferheng-i Soḫenverân,*** İntişârât-i Ṭelâye, Tahran, 1393.

Hidâyetî, Pervîn, ***Naḳd-i İctimâ'î-yi Eş'âr-i Seyf-i Ferġânî,*** Pâyânnâme-yi Kârşinâsî-yi Erşed, Dânişgâh-i Zehrâ, Dânişkede-yi Edebiyât, Zebânhâ ve Târîḫ, Tahran, 1385.

İbrâhîmpûr, 'Alî Honerî, ***Berresî ve Taḥlîl-i 'İlm-i Beyân der Dîvân-i Seyf-i Ferġânî,*** Pâyânnâme-yi Kârşinâsî-yi Erşed, Dânişgâh-i İmâm Ḫomeynî, Dânişkede-yi Ulûm-i İnsânî, Tahran, 1392.

Kafesoğlu, İbrahim, "Selçuklular", ***İslâm Ansiklopedisi,*** X. Cilt, s.353-373, MEB, Eskişehir, 1997.

Karaismailoğlu, Adnan, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Farsça ve Farsça Eserler", ***Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı, I-II,*** T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., I, 487-491, Ankara, 2006.

Karaismailoğlu, Adnan, “Selçuklu Dönemi Şiiri ve Mevlânâ’nın Şiirinin Özellikleri”, ***Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu (14-16 Aralık 2006) / Bildiriler,*** Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay., s. 1-9, Konya, 2007.

Karaismailoğlu, Adnan, ***Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri,*** Akçağ Yay., 2011, Ankara.

Kezâyî, Hâdî, ***Zindegînâme-yi Nivîsendegân ve Şâ’irân ez Rûdekî tâ Dovletâbâdî,*** İntişârât-i Behzâd, Tahran, 1386.

Köprülü, Fuad, “Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları”, ***TTK Belleten***, VII. Cilt, S. 27, Ankara, 1943.

Kurnaz, Cemal, ***Hayâlî Bey Divânı’nın Tahlîli,*** MEB Yay., İstanbul, 1996.

Mahīnfar, Sayyāra, “Farḡānī, Sayf-Al-Dīn Moḥammad”, Encyclopaedia Iranica, December 15, 1999 (Erişim) http://www.iranicaonline.org/articles/ persian-authors-2, 03.06.2016.

Mevlânâ, ***Dîvân-ı Kebîr***, çev. Abdulbaki Gölpınarlı, İş Bankası Yay., İstanbul, 2007.

Necmeddîn-i Râzî, ***Mirṣâdu’l-‘İbâd,*** Maṭba’a-yi Meclis, Tahran, 1302.

Nîkmenîş, Mehdî, “Nigâhî be Şi‘r-i Âftâbî-yi Ḥâḳânî”, Şişomîn Hemâyiş-i Pejuhişhâ-yi Edebî, Dânişgâh-i Behiştî, Tahran, 1391.

Oral, M. Zeki, “Aksaray’ın Tarihî Önemi ve Vakıfları” ***Mütefekkir,*** Yıl:1, S 2, Aksaray, 2004.

Özgüdenli, Osman Gazi, “Moğollar”, ***DİA,*** XXX. Cilt, s. 225-229, İstanbul, 2005.

Pala, İskender, ***Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü,*** Kapı Yayınları, İstanbul, 2016.

Reşîduddîn Faẕlullâh-i Hemedânî, ***Târîḫ-i Mubârek-i Ġâzânî, Dâstân-i Ġâzân Ḫân,*** Neşr-i Evḳâf-i Gib, Lenden, 1940.

Riyâḥî, Muḥammed Emîn, ***Zebân o Edeb-i Farsî der Ḳalemrov-i ‘Osmânî,*** Tahran 1369.

Sa‘dî-yi Şîrâzî, ***Gülistan,*** çev. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

Ṣafâ, Zebîḥullâh, ***Dîvân-i Seyf-i Ferġânî,*** Bâ taṣḥîḥ ve muḳaddime-yi Zebîḥullâh-i Ṣafâ, İntişârât-i Firdevs, Tahran, 1392.

Ṣafâ, Zebîḥullâh, ***Târîḫ-i Edebiyât der İrân,*** C.I ve C.III/I, İntişârât-i Firdevs, Tahran, 1390.

Seccâdî, Ziyâuddîn, "Şi'rhâ-yi Âftâbî", ***Mecelle-yi Dânişkede-yi Edebiyât ve 'Ulûm-i İnsânî,*** Sâl-i Pânzdehom, Şomâre-yi Pencom ve Şişom, Tahran, 1143.

Seyf-i Ferġânî, ***Dîvân,*** İntişârât-i Firdevs, Tahran, 1392.

Seyf-i Sarâyî, ***Gülistân Tercümesi***, Haz. Ali Fehmi Karamanlıoğlu, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1989.

Sümer, Faruk, "Selçuklular", ***DİA,*** XXXVI**.** Cilt, s. 365-387, İstanbul, 2009.

Turan, Osman, ***Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti,*** Boğaziçi Yay., İstanbul, 1993.

Turan, Osman, ***Selçuklular ve İslâmiyet***, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1993.

Turan, Osman, ***Selçuklular ve İslâmiyet***, Ötüken Yay., Altıncı Basım, İstanbul, 2005.

Turan, Osman, ***Selçuklular Zamanında Türkiye***, Ötüken Yay., İstanbul, 2014.

Uludağ, Süleyman, "Hallâc-ı Mansûr", ***DİA,*** XV. Cilt, s. 377-381, İstanbul, 1997.

Yazıcı, Tahsin, "Cuveynî", ***DİA,*** VIII. Cilt, s. 144-146, İstanbul, 1993.

Yazıcı, Tahsin, "Fergana", ***DİA***, XII. Cilt**,** s. 375-377, İstanbul, 1995.

Yıldırım, Nimet, "Seyf-i Fergânî", ***DİA,*** XXXVII. Cilt, s. 27, İstanbul, 2009.

Yılmaz, Ozan, ***Gülistân Şerhi (Sûdî-yi Bosnevî***), Çamlıca Yay., İstanbul, 2012.

Yuvalı, Abdulkadir, "Ebû Sa**'**îd Bahâdır Han", ***DİA,*** X. Cilt, s.218-219, İstanbul, 1994.

Zerrînkûb, 'Abdulḥuseyin, ***Ez Gozeşte-yi Edebî-yi İrân,*** İntişârât-i Soḫen, Tahran, 1385.

Zeynîvend, Muhammed Sâdıḳ, ***Bâztâb-i Mesâ'il-i İctimâ'î ve Bâverhâ-yi Mezhebî der Dîvân-i Seyf-i Ferġânî***, Pejuhişgâh-i 'Ulûm-i İnsânî ve Mutâla'ât-i Ferhengî, Tahran, 1387.

SEYF-İ FERGÂNÎ DÎVÂNI'NIN SİSTEMATİK DİZİNİ
(KASİDE, KIT'A VE RUBAİLER)
BİRİNCİ BÖLÜM
DİN-TASAVVUF

DİN

I. Allah

II. Melekler

Kirâmen Katibîn

Cebrâil

Azrâil

Şükür

Yedi gök

Çeşitli Dinler İle İlgili Mefhumlar

1. Din, İman, Şeriat, Mümin, Müslüman

2. Küfr, Kâfir, Ateş-perest

K 172/101-3010	**K** 179/107-3149	**K** 186/115-3307	**K** 187/115-3325
K 172/101-3011	**K** 179/107-3151	**K** 186/115-3308	**K** 187/115-3326
K 172/101-3012	**K** 179/107-3152	**K** 186/115-3309	**K** 187/115-3327
K 172/101-3013	**K** 179/107-3155	**K** 186/115-3310	**K** 187/115-3328
K 172/101-3014	**K** 179/107-3157	**K** 186/115-3311	**K** 187/115-3329
K 175/103-3069	**K** 179/107-3164	**K** 186/115-3312	**K** 187/115-3330
K 175/104-3079	**K** 179/107-3165	**K** 186/115-3313	**K** 187/115-3331
K 176/104-3086	**K** 179/107-3166	**K** 187/115-3314	**K** 187/115-3332
K 176/104-3090	**K** 180/107-3167	**K** 187/115-3315	**K** 187/115-3333
K 177/105-3103	**K** 180/107-3168	**K** 187/115-3316	**K** 187/115-3334
K 177/105-3104	**K** 180/107-3172	**K** 187/115-3317	**K** 187/116-3339
K 177/105-3106	**K** 181/108-3203	**K** 187/115-3318	**K** 187/116-3345
K 177/105-3111	**K** 184/111-3257	**K** 187/115-3319	**K** 187/116-3346
K 177/105-3117	**K** 185/113-3280	**K** 187/115-3320	**K** 190/122-3384
K 179/107-3145	**K** 185/114-3290	**K** 187/115-3321	**K** 191/124-3398
K 179/107-3146	**K** 185/114-3291	**K** 187/115-3322	
K 179/107-3147	**K** 186/114-3294	**K** 187/115-3323	
K 179/107-3148	**K** 186/115-3306	**K** 187/115-3324	

Rind, Zahid, Sûfî, Vaiz

K 179/107-3145	**K** 105/45-1539	**K** 119/58-1865	**K** 155/83-2666
K 179/107-3147	**K** 105/45-1541	**K** 130/65-2092	**K** 157/84-2709
K 151/80-2555	**K** 106/47-1577	**K** 136/70-2234	**K** 162/87-2797
K 49/12-282	**K** 108/48-1609	**K** 147/76-2493	**K** 167/94-2906
K 49/12-289	**K** 108/48-1614	**K** 149/78-2515	**K** 178/106-3136
K 63/20-582	**K** 110/50-1642	**K** 150/78-2530	**K** 180/108-3182
K 82/34-1011	**K** 110/51-1652	**K** 151/80-2552	
K 102/43-1473	**K** 113/53-1711	**K** 151/80-2553	
K 104/45-1532	**K** 113/53-1712	**K** 154/81-2587	

Sâlik, Mürşid

K 52/13-351	**K** 103/44-1496	**K** 110/50-1642	**K** 154/81-2605
K 52/13-351	**K** 103/44-1504	**K** 117/56-1805	**K** 154/82-2640
K 102/44-1485	**K** 103/44-1505	**K** 134/69-2174	
K 103/44-1490	**K** 103/44-1508	**K** 136/70-2217	
K 103/44-1491	**K** 103/44-1510	**K** 151/80-2553	

Dergâh, Tekye, Hân-gâh, Halvethâne, Savma'a

K 37/2-40	**K** 53/14-362	**K** 102/43-1472	**K** 154/81-2586
K 38/3-55	**K** 56/16-455	**K** 149/78-2517	
K 52/13-331	**K** 71/28-763	**K** 152/80-2572	

Asâ

K 55/16-409	**K** 47/9-230	**K** 89/37-1146	**K** 121/60-1906

Tecrîd, Uzlet, zikr-i Hüdâ, Halvet, Erbaîn Çıkarmak

K 37/2-17	**K** 95/40-1306	**K** 111/52-1692	**K** 137/70-2240
K 75/32-843	**K** 103/44-1499	**K** 116/55-1781	**K** 152/80-2571
K 81/34-1002	**K** 111/52-1689	**K** 117/56-1796	

Akıl

K 43/5-153	**K** 54/15-393	**K** 74/31-833	**K** 82/34-1010
K 44/5-171	**K** 55/16-406	**K** 78/33-919	**K** 84/35-1072
K 44/6-184	**K** 58/17-484	**K** 78/33-924	**K** 85/36-1082
K 47/9-235	**K** 64/22-613	**K** 78/33-930	**K** 86/36-1099
K 51/13-326	**K** 71/28-771	**K** 78/33-932	**K** 89/37-1145

K 89/37-1146	**K** 104/45-1531	**K** 127/64-2044	**K** 155/83-2656
K 90/38-1195	**K** 107/47-1589	**K** 127/64-2048	**K** 165/91-2855
K 92/39-1249	**K** 108/48-1607	**K** 129/65-2064	**K** 166/93-2886
K 94/39-1285	**K** 109/49-1628	**K** 131/66-2112	**K** 172/101-3014
K 102/43-1478	**K** 110/50-1649	**K** 133/68-2150	**K** 179/107-3166
K 103/44-1497	**K** 116/56-1788	**K** 133/68-2159	**K** 191/124-3398
K 103/44-1498	**K** 124/62-1969	**K** 142/73-2381	**K** 191/124-3402
K 103/44-1499	**K** 126/63-1998	**K** 146/75-2461	
K 103/44-1500	**K** 127/64-2037	**K** 154/81-2618	

Aşina

K 106/46-1564

Sır, Esrar, Gayb

K 47/10-249	**K** 75/32-856	**K** 102/44-1487	**K** 155/83-2659
K 48/10-256	**K** 78/33-923	**K** 120/59-1895	**K** 167/94-2899
K 63/20-583	**K** 78/33-933	**K** 131/66-2108	**K** 176/104-3082
K 64/22-613	**K** 82/34-1011	**K** 136/70-2212	**K** 179/107-3160
K 69/26-718	**K** 85/36-1098	**K** 151/80-2564	
K 70/27-747	**K** 102/43-1481	**K** 152/80-2572	

Sa'y ve Himmet

K 42/4-139	**K** 107/47-1586	**K** 137/70-2241	**K** 168/95-2924
K 56/16-447	**K** 110/50-1644	**K** 137/70-2244	**K** 167/95-2926
K 67/24-677	**K** 115/55-1755	**K** 139/71-2285	**K** 173/102-3038
K 75/32-851	**K** 116/56-1789	**K** 139/71-2296	**K** 176/104-3093
K 76/32-867	**K** 117/56-1807	**K** 156/84-2698	**K** 180/108-3178
K 79/33-942	**K** 119/58-1860	**K** 156/84-2701	**K** 180/108-3181
K 85/36-1079	**K** 119/58-1870	**K** 157/84-2729	**K** 185/113-3279
K 93/39-1268	**K** 121/60-1913	**K** 157/84-2732	**K** 187/116-3340
K 94/40-1289	**K** 124/62-1980	**K** 164/90-2844	**K** 187/116-3341
K 105/46-1552	**K** 131/67-2137	**K** 165/92-2873	

Ârif

K 52/14-343	**K** 106/46-1585	**K** 157/84-2730	**K** 180/107-3175
K 154/81-2586	**K** 116/55-1782	**K** 157/84-2738	
K 98/41-1389	**K** 127/63-2015	**K** 157/84-2746	
K 99/41-1404	**K** 154/81-2586	**K** 168/95-2924	

Bazı Mutasavvıflar

Hallac-ı Mansur

K 46/8-212	**K** 75/32-855	**K** 131/66-2108	**K** 168/96-2950
K 69/26-722	**K** 86/36-1100	**K** 131/66-2109	

Şeyh Nureddin bin Şeyh Mahmud

K 189/118-3358	**K** 189/118-3361	**K** 189/118-3364	**K** 189/118-3367
K 189/117-3359	**K** 189/118-3362	**K** 189/118-3365	
K 189/118-3360	**K** 189/118-3363	**K** 189/118-3366	

İKİNCİ BÖLÜM-CEMİYET

ŞAHISLAR

Tarihî Şahsiyetler

Hükümdarlar, Şehzadeler

K 72/29-794	**K** 40/4-90	**K** 50/12-298
K 73/30-813	**K** 50/12-296	

Umman

K 149/78-2518

Yemen

K 152/80-2566

IV. NEHİRLER, DAĞLAR VE DENİZLER

K 89/37-1189

Ceyhun Nehri

K 163/88-2815

Nil Nehri

K 38/3-50 **K** 43/5-159

Movliyân ırmağı

K 139/71-2292

Dağlar

K 52/14-347	**K** 92/39-1257	**K** 124/62-1954	**K** 173/102-3022
K 62/20-574	**K** 113/53-1712	**K** 134/69-2187	
K 89/37-1190	**K** 117/56-1801	**K** 142/73-2363	

V. İCTİMAİ HAYAT

Padişah ve Çevresi

K 41/4-122	**K** 114/54-1749	**K** 147/76-2488	**K** 154/82-2621
K 50/12-293	**K** 115/54-1751	**K** 147/76-2489	**K** 154/82-2625
K 64/21-599	**K** 115/55-1755	**K** 148/77-2499	**K** 154/82-2626
K 154/82-2623	**K** 115/55-1765	**K** 148/77-2500	**K** 154/82-2627
K 154/82-2624	**K** 115/55-1766	**K** 149/77-2501	**K** 154/82-2627
K 162/88-2810	**K** 116/55-1785	**K** 149/77-2502	**K** 154/82-2628
K 48/10-254	**K** 116/56-1789	**K** 149/77-2503	**K** 154/82-2629
K 95/40-1310	**K** 120/59-1884	**K** 149/77-2504	**K** 154/82-2631
K 96/41-1328	**K** 122/60-1921	**K** 149/77-2505	**K** 154/82-2632
K 102/43-1471	**K** 124/62-1979	**K** 149/77-2506	**K** 154/82-2633
K 102/43-1479	**K** 125/63-1982	**K** 149/77-2507	**K** 154/82-2634
K 103/44-1503	**K** 125/63-1986	**K** 149/77-2506	**K** 154/82-2635
K 104/45-1526	**K** 127/64-2023	**K** 149/78-2514	**K** 154/82-2636
K 104/45-1527	**K** 127/64-2045	**K** 149/78-2515	**K** 154/82-2637
K 104/45-1528	**K** 127/64-2046	**K** 149/78-2516	**K** 154/82-2640
K 111/51-1678	**K** 127/64-2047	**K** 150/78-2527	**K** 154/82-2643
K 111/52-1683	**K** 129/65-2064	**K** 150/78-2532	**K** 154/82-2644
K 111/52-1687	**K** 129/65-2066	**K** 152/81-2573	**K** 155/83-2649
K 112/53-1700	**K** 130/65-2077	**K** 152/81-2574	**K** 156/84-2677
K 112/53-1702	**K** 130/65-2082	**K** 152/81-2575	**K** 156/84-2689
K 112/53-1703	**K** 130/65-2090	**K** 152/81-2577	**K** 156/84-2696
K 113/53-1709	**K** 131/66-2103	**K** 152/81-2578	**K** 156/84-2697
K 114/54-1724	**K** 133/68-2159	**K** 154/81-2597	**K** 157/84-2707
K 114/54-1729	**K** 134/69-2170	**K** 154/81-2599	**K** 157/84-2714
K 114/54-1735	**K** 138/71-2273	**K** 154/81-2603	**K** 157/84-2717
K 114/54-1739	**K** 138/71-2274	**K** 154/81-2604	**K** 157/84-2719
K 114/54-1740	**K** 140/72-2319	**K** 154/81-2607	**K** 157/84-2723
K 114/54-1742	**K** 142/73-2364	**K** 154/81-2608	**K** 157/84-2724
K 114/54-1744	**K** 144/74-2400	**K** 154/81-2610	**K** 157/84-2726
K 114/54-1745	**K** 144/74-2410	**K** 154/81-2614	**K** 157/84-2740
K 114/54-1746	**K** 145/74-2437	**K** 154/81-2615	**K** 161/86-2775
K 114/54-1748	**K** 147/76-2483	**K** 154/81-2620	**K** 161/86-2776

K 86/36-1106
K 86/36-1109
K 96/41-1332
K 96/41-1341
K 102/43-1482
K 102/43-1483
K 107/47-1584
K 106/46-1588
K 111/52-1681
K 111/52-1682
K 116/55-1776
K 122/61-1927
K 137/71-2256
K 143/74-2391
K 146/75-2456
K 151/80-2563
K 166/93-2879
K 167/95-2931
K 180/107-3173

Süslenme

Kıymetli Madenler ve Taşlar

K 59/17-503
K 65/22-628
K 66/23-643
K 67/24-675
K 78/33-911
K 89/37-1150
K 92/39-1255
K 93/39-1266
K 93/39-1274
K 93/39-1277
K 94/40-1287
K 94/40-1290
K 94/40-1291
K 94/40-1292
K 95/40-1308
K 95/40-1310
K 95/41-1319
K 95/41-1320
K 95/41-1326
K 95/41-1327
K 99/41-1403
K 105/45-1545
K 107/47-1595
K 108/48-1602
K 108/49-1615
K 108/49-1618
K 109/49-1625
K 109/49-1633
K 110/51-1660
K 111/52-1690
K 113/53-1713
K 113/54-1717
K 114/54-1726
K 115/55-1762
K 115/55-1763
K 115/55-1764
K 116/55-1779
K 118/57-1822
K 118/57-1833
K 119/57-1840
K 119/58-1852
K 119/58-1871
K 122/61-1928
K 124/62-1951
K 124/62-1953
K 124/62-1954
K 124/62-1974
K 127/64-2026
K 127/64-2030
K 127/64-2036
K 127/64-2038
K 127/64-2043
K 129/65-2076
K 130/65-2084
K 130/66-2095
K 133/68-2151
K 133/68-2152
K 134/69-2174
K 134/69-2188
K 136/70-2219
K 136/70-2220
K 137/70-2237
K 139/71-2297
K 140/72-2308
K 140/72-2319
K 142/73-2359
K 142/73-2379
K 143/74-2388
K 144/74-2414
K 144/74-2415
K 144/74-2428
K 144/74-2431
K 144/74-2433
K 145/74-2437
K 145/75-2438
K 146/75-2440
K 146/75-2441
K 146/75-2443
K 146/75-2445
K 146/75-2447
K 146/75-2448
K 146/75-2450
K 146/75-2451
K 146/75-2452
K 146/75-2453
K 146/75-2454
K 146/75-2456
K 146/75-2461
K 146/75-2463
K 146/75-2464
K 146/75-2465
K 146/75-2466
K 146/75-2467
K 146/75-2468
K 146/75-2469
K 146/75-2470
K 146/75-2471
K 146/75-2472
K 146/75-2473
K 146/75-2477
K 147/75-2479
K 149/77-2510
K 152/80-2565
K 152/81-2576
K 154/81-2588
K 154/81-2597
K 154/81-2616
K 154/82-2634
K 155/83-2651
K 160/85-2759
K 163/88-2821
K 164/90-2846
K 165/92-2864
K 165/92-2867
K 166/93-2884
K 168/95-2922
K 168/95-2923
K 167/95-2926
K 167/95-2929
K 173/102-3027
K 174/103-3052
K 174/103-3056
K 176/104-3093
K 178/106-3124
K 178/106-3139
K 179/107-3151
K 179/107-3154
K 180/108-3187
K 180/108-3188
K 181/108-3189
K 181/108-3198
K 184/112-3266
K 187/115-3322
K 188/117-3354
K 189/118-3363
K 189/118-3367
K 192/125-3418
K 192/125-3419

Güzel Kokular

K 53/14-360
K 87/37-1132
K 92/39-1236
K 93/39-1262
K 96/41-1348
K 97/41-1353
K 112/53-1714
K 114/54-1725
K 118/57-1830
K 118/57-1835
K 122/61-1934
K 127/64-2033
K 127/64-2039
K 127/64-2042
K 134/68-2165
K 143/74-2393
K 166/94-2891
K 168/96-2936
K173/102-3025

Diğer Süs Unsurları

K 58/17-476
K 63/20-595
K 63/20-596
K 64/21-606

K 78/33-931
K 89/37-1167
K 118/57-1831
K 118/57-1833
K 124/62-1949
K 129/65-2076
K 137/70-2237
K 139/71-2293
K 144/74-2427
K 181/108-3191
K 181/109-3208
K 187/115-3323
K 189/118-3364
K 192/125-3418

Giyim-Kuşam

K 56/16-416
K 39/4-63
K 45/7-200
K 45/8-205
K 65/22-630
K 67/24-670
K 69/26-727
K 76/32-883
K 77/33-909
K 82/34-1013
K 83/34-1037
K 85/36-1091
K 93/39-1271
K 100/42-1443
K 107/47-1582
K 114/54-1727
K 116/56-1787
K 120/59-1892
K 126/63-2011
K 127/64-2029
K 127/64-2034
K 133/68-2152
K 133/68-2153
K 151/80-2555
K 155/83-2654
K 155/83-2665
K 156/84-2680
K 163/88-2813
K 164/91-2849
K 165/92-2875
K 167/95-2911
K 167/95-2912
K 168/96-2946
K 176/104-3095
K 177/105-3118
K 177/105-3119
K 178/106-3132
K 188/117-3350
K 188/117-3351
K 192/125-3417

Sofra ve Yiyecekler

K 39/4-76
K 40/4-77
K 41/4-112
K 45/5-194
K 50/12-292
K 52/13-333
K 56/16-433
K 59/18-495
K 64/22-620
K 65/22-627
K 66/23-644
K 68/25-691
K 72/29-788
K 85/36-1086
K 92/39-1258
K 93/39-1279
K 94/40-1291
K 94/40-1297
K 95/40-1312
K 95/40-1315
K 97/41-1352
K 98/41-1379
K 100/42-1424
K 101/43-1462
K 103/44-1492
K 104/45-1530
K 105/45-1547
K 107/47-1589
K 109/49-1626
K 110/50-1648
K 111/52-1686
K 113/54-1719
K 113/54-1720
K 113/54-1723
K 116/55-1781
K 117/56-1796
K 117/56-1797
K 118/57-1822
K 118/57-1823
K 119/58-1852
K 119/58-1864
K 119/58-1869
K 121/60-1907
K 122/61-1922
K 124/62-1951
K 124/62-1952
K 125/63-1984
K 125/63-1988
K 126/63-1991
K 127/64-2025
K 127/64-2026
K 127/64-2041
K 127/64-2050
K 129/65-2073
K 130/65-2083
K 131/67-2128
K 134/69-2182
K 134/69-2185
K 135/70-2203
K 136/70-2217
K 136/70-2233
K 138/71-2259
K 138/71-2276
K 140/72-2305
K 143/74-2386
K 143/74-2387
K 144/74-2407
K 144/74-2410
K 144/74-2413
K 147/76-2482
K 147/76-2484
K 147/76-2485
K 149/77-2506
K 149/77-2510
K 149/77-2511
K 150/78-2523
K 151/80-2560
K 154/81-2586
K 154/81-2588
K 154/81-2594
K 154/81-2601
K 154/81-2612
K 154/82-2627
K 154/82-2631
K 156/84-2689
K 157/84-2719
K 157/84-2723
K 159/85-2747
K 160/85-2761
K 160/86-2766
K 161/86-2780
K 161/86-2781
K 161/86-2784
K 162/87-2791
K 162/87-2793
K 162/87-2794
K 162/87-2795
K 162/87-2796
K 162/87-2797
K 162/87-2800
K 162/87-2801
K 163/89-2828
K 165/92-2870
K 167/94-2901
K 167/95-2914
K 167/95-2930
K 167/95-2934
K 168/96-2945
K 170/99-2970
K 170/99-2972
K 170/99-2974
K 172/101-3009
K 172/101-3012
K 172/101-3013
K 174/103-3052
K 174/103-3053
K 175/103-3073
K 175/103-3074
K 176/104-3091
K 176/104-3092
K 176/104-3097
K 181/108-3192
K 181/108-3194
K 181/108-3195
K 181/108-3199
K 181/108-3202
K 182/109-3213
K 185/112-3275
K 185/113-3282
K 186/114-3293
K 186/115-3311
K 187/115-3316
K 187/115-3321
K 187/116-3339
K 187/116-3340
K 188/117-3353

K 188/117-3356	**K** 191/123-3393	**K** 192/125-3420	
K 188/117-3357	**K** 191/124-3409		

Mimari

K 45/8-206	**K** 129/65-2056

Tabâbet

K 40/4-79	**K** 60/18-513	**K** 120/59-1894	**K** 167/95-2907
K 44/5-185	**K** 63/20-577	**K** 126/63-1993	**K** 172/101-3006
K 44/6-186	**K** 68/25-694	**K** 126/63-2010	**K** 176/104-3098
K 49/12-286	**K** 79/33-938	**K** 129/65-2075	**K** 177/105-3102
K 53/14-356	**K** 85/36-1089	**K** 131/66-2104	**K** 191/124-3398
K 53/14-357	**K** 93/39-1284	**K** 135/69-2191	**K** 191/124-3409
K 53/15-372	**K** 101/43-1463	**K** 155/83-2668	
K 55/15-398	**K** 106/46-1057	**K** 161/86-2787	
K 56/16-417	**K** 110/51-1656	**K** 162/88-2805	

Ölçü aletleri

K 44/5-170	**K** 54/15-383	**K** 120/59-1892
K 50/12-287	**K** 4425/4-134	

Alış-veriş

K 49/12-279	**K** 69/26-728	**K** 80/33-972

Yazı İle İlgili Araç ve Gereçler

K 41/4-121	**K** 83/35-1050	**K** 105/45-1543	**K** 156/84-2681
K 42/4-123	**K** 85/36-1081	**K** 110/51-1658	**K** 156/84-2697
K 46/8-210	**K** 89/37-1152	**K** 112/53-1701	**K** 166/94-2889
K 47/9-231	**K** 89/37-1153	**K** 119/58-1848	**K** 167/94-2903
K 47/9-232	**K** 92/39-1251	**K** 122/61-1938	**K** 174/102-3042
K 50/12-302	**K** 93/39-1265	**K** 127/64-2028	**K** 175/103-3072
K 53/15-366	**K** 93/39-1268	**K** 127/64-2040	**K** 176/104-3082
K 53/15-369	**K** 95/40-1317	**K** 129/65-2066	**K** 179/107-3158
K 55/15-397	**K** 96/41-1333	**K** 131/66-2105	**K** 179/107-3159
K 58/17-478	**K** 98/41-1378	**K** 131/66-2110	**K** 179/107-3161
K 59/18-506	**K** 98/41-1391	**K** 131/67-2117	**K** 180/107-3171
K 67/24-684	**K** 98/41-1395	**K** 131/67-2118	**K** 184/111-3257
K 68/25-698	**K** 99/41-1401	**K** 131/67-2119	**K** 184/111-3257
K 73/30-820	**K** 100/42-1434	**K** 135/70-2210	**K** 189/118-3363
K 76/32-872	**K** 100/42-1435	**K** 143/74-2394	**K** 189/118-3364
K 77/33-898	**K** 103/44-1511	**K** 144/74-2423	**K** 189/118-3365
K 77/33-908	**K** 103/44-1512	**K** 144/74-2430	**K** 191/124-3398
K 82/34-1023	**K** 103/44-1513	**K** 144/74-2431	**K** 191/124-3402
K 83/35-1043	**K** 104/45-1528	**K** 154/81-2604	

Sihir, Efsun, Tılsım

K 45/9-229	**K** 68/25-709	**K** 157/84-2744	**K** 186/114-3301
K 47/10-250	**K** 68/25-710	**K** 163/88-2814	
K 55/16-411	**K** 142/73-2362	**K** 186/114-3298	

Oyunlar

K 89/37-1164	**K** 111/52-1683	**K** 140/72-2313	**K** 173/102-3037
K 71/28-772	**K** 114/54-1731	**K** 147/76-2488	**K** 184/112-3270
K 104/45-1526	**K** 121/60-1912	**K** 149/78-2516	**K** 187/115-3331
K 107/47-1584	**K** 134/69-2172	**K** 167/95-2931	**K** 187/116-3341

Oyun Araçları

K 48/10-262	**K** 74/31-833

Katipler
K 48/10-259 **K** 53/15-366
Kervancı
K 103/44-1498 **K** 103/44-1499
Kılavuz / Yol gösterici/ Rehber
K 53/15-365 **K** 122/61-1943 **K** 165/92-2872
K 89/37-1160 **K** 154/82-2641 **K** 176/104-3099
K 89/37-1146 **K** 155/83-2657 **K** 188/117-3352
Köle
K 115/55-1757 **K** 119/57-1840 **K** 156/84-2686 **K** 175/103-3070
K 115/55-1770 **K** 134/69-2170 **K** 157/84-2707 **K** 175/104-3079
K 117/56-1797 **K** 149/78-2514 **K** 166/93-2877
Körler
K 66/23-664 **K** 113/54-1721 **K** 116/56-1788 **K** 157/84-2740
K 111/51-1661 **K** 116/55-1780 **K** 150/78-2533 **K** 188/117-3352
Kumarbaz
K 151/80-2562
Külahdar
K 120/59-1883
Küstah
K 105/46-1554
Meddah
K 97/41-1361
Mimarlar
K 52/14-346
Muhtar
K 185/113-3283
Mübaşir
K 89/37-1152
K 154/81-2602
Naipler
K 154/82-2624
Noktacılar/Noktalamacılar
K 47/9-240
Pehlivan
K 121/60-1912
Ressam
K 68/25-699 **K** 95/40-1307 **K** 96/41-1333
Reyhancı
K 111/51-1666
Rüşvetçi
K 4425/4-133
Sanatçı
K 144/74-2415
Sancaktar
K 124/62-1979 **K** 149/77-2506
Sarraf / Kuyumcu
K 84/35-1066 **K** 92/39-1237 **K** 144/74-2428
K 89/37-1148 **K** 93/39-1280 **K** 146/75-2475
K 89/37-1178 **K** 109/49-1621 **K** 180/108-3188

Tandır
K 85/36-1094 **K** 146/75-2464 **K** 188/117-3356
K 125/63-1986 **K** 176/104-3097
Tarak
K 94/40-1301 **K** 111/52-1689
Terazi
K 111/52-1693
Tesbih
K 157/84-2709
Testere
K 95/40-1309 **K** 156/84-2675
Testi
K 126/63-1994 **K** 137/70-2236
Tren
K 64/21-604
Tuzluk
K 160/86-2766
Urgan
K 146/75-2447 **K** 172/101-3008
Usturlap
K 101/43-1459
Üzengi
K 131/67-2132 **K** 141/73-2344 **K** 180/108-3183
K 139/71-2295 **K** 168/96-2941
Yatak
K 73/30-806 **K** 172/101-3003 **K** 190/121-3383
Yastık
K 87/37-1120 **K** 134/68-2167 **K** 176/104-3095
K 125/63-1981 **K** 172/101-3003
Yen
K 127/64-2034
Yorgan
K 87/37-1120 **K** 191/124-34107
Yular
K 108/48-1606 **K** 139/71-2295 **K** 165/91-2855 **K** 181/109-3207
K 131/66-2112 **K** 141/73-2329 **K** 168/96-2941
K 131/67-2122 **K** 141/73-2344 **K** 180/107-3169
K 131/67-2131 **K** 144/74-2405 **K** 180/108-3183
Yüzük
K 110/50-1646 **K** 127/64-2030 **K** 144/74-2433 **K** 186/114-3300
K 114/54-1730 **K** 144/74-2408 **K** 145/74-2437 **K** 186/114-3301
K 115/55-1761 **K** 144/74-2411 **K** 149/77-2502
K 121/60-1908 **K** 144/74-2429 **K** 178/106-3139
Zil/Çan
K 53/14-358 **K** 53/15-369 **K** 79/33-949 **K** 170/98-2963
Zincir
K 105/46-1555 **K** 138/71-2267 **K** 157/84-2736 **K** 185/113-3278
K 115/55-1760 **K** 141/73-2326 **K** 164/90-2836

VI. SEYFİ FERGÂNÎ DİVANI’NDA TÜRKÇE UNSURLAR

K 92/39-1240 **K** 42/4-130 **K** 148/76-2489

VII. SEYFİ FERGÂNÎ DİVANI'NDA ARAPÇA UNSURLAR

K 131/67-2118	**K** 127/64-2037	**K** 167/95-2915	**K** 175/103-3075
K 75/32-855	**K** 127/64-2038	**K** 167/95-2917	**K** 181/108-3197
K 76/32-870	**K** 127/64-2039	**K** 167/95-2920	**K** 182/109-3216
K 124/62-1975	**K** 131/66-2109	**K** 168/95-2921	**K** 184/111-3257
K 127/64-2023	**K** 134/69-2173	**K** 168/96-2949	**K** 185/114-3290
K 127/64-2022	**K** 140/72-2311	**K** 170/99-2969	**K** 185/114-3291
K 127/64-2033	**K** 154/81-2609	**K** 174/102-3042	**K** 186/114-3305
K 127/64-2035	**K** 156/84-2678	**K** 174/102-3045	
K 127/64-2036	**K** 166/93-2881	**K** 174/102-3047	

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM-İNSAN

GÜZELLİK

Umumi Olarak Güzellik

K 58/17-470	**K** 89/37-1152	**K** 98/41-1392	**K** 102/44-1484
K 58/17-473	**K** 89/37-1153	**K** 98/41-1397	**K** 106/47-1575
K 58/17-484	**K** 90/38-1205	**K** 99/42-1405	
K 59/17-494	**K** 97/41-1369	**K** 100/42-1433	
K 89/37-1147	**K** 97/41-1373	**K** 101/43-1467	

Güzellik İle İlgili Tasavvurlar

K 106/47-1576	**K** 119/58-1871	**K** 135/70-2201	**K** 146/75-2449
K 107/47-1579	**K** 120/59-1872	**K** 135/70-2210	**K** 146/75-2455
K 117/56-1794	**K** 120/59-1887	**K** 136/70-2214	**K** 146/75-2461
K 118/56-1819	**K** 124/62-1946	**K** 136/70-2223	**K** 146/75-2472
K 118/57-1823	**K** 124/62-1948	**K** 138/71-2258	**K** 146/75-2474
K 118/57-1827	**K** 126/63-1996	**K** 138/71-2274	**K** 155/83-2662
K 118/57-1828	**K** 131/67-2113	**K** 139/71-2295	**K** 156/84-2677
K 118/57-1831	**K** 131/67-2114	**K** 141/73-2337	**K** 167/95-2929
K 118/57-1833	**K** 131/67-2115	**K** 142/73-2361	**K** 173/102-3023
K 118/57-1837	**K** 131/67-2117	**K** 143/74-2386	**K** 173/102-3024
K 119/58-1847	**K** 131/67-2123	**K** 143/74-2393	**K** 175/103-3064
K 119/58-1849	**K** 133/68-2154	**K** 143/74-2397	**K** 181/108-3200
K 119/58-1850	**K** 134/68-2165	**K** 144/74-2417	**K** 181/108-3201

SEVGİLİ

Umumi Olarak Sevgili

K 58/17-467	**K** 62/20-575	**K** 91/39-1233	**K** 137/70-2241
K 46/8-209	**K** 63/20-591	**K** 101/43-1467	
K 46/8-210	**K** 64/22-612	**K** 119/57-1844	
K 48/10-268	**K** 87/37-1130	**K** 119/58-1865	

Sevgili İle İlgili Tasavvurlar

K 107/47-1589	**K** 141/73-2334	**K** 155/83-2645	**K** 173/102-3016
K 119/58-1851	**K** 141/73-2337	**K** 156/84-2669	**K** 175/103-3069
K 124/62-1949	**K** 141/73-2341	**K** 156/84-2670	**K** 177/105-3109
K 130/66-2094	**K** 142/73-2345	**K** 156/84-2673	**K** 180/108-3187
K 136/70-2229	**K** 142/73-2361	**K** 156/84-2690	**K** 184/112-3267
K 136/70-2231	**K** 146/75-2444	**K** 160/85-2758	**K** 187/116-3335
K 139/71-2294	**K** 146/75-2453	**K** 163/89-2833	**K** 192/125-3418
K 140/72-2305	**K** 146/75-2467	**K** 167/95-2918	
K 140/72-2306	**K** 146/75-2472	**K** 167/95-2927	

SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

K 45/8-204
K 46/8-213
K 47/9-246
K 51/13-322
K 55/16-404
K 56/16-426
K 56/16-427
K 56/16-437
K 56/16-438
K 56/16-449
K 57/16-451
K 57/16-456
K 58/17-463
K 58/17-465
K 58/17-466
K 58/17-469
K 58/17-474
K 58/17-477
K 58/17-478
K 58/17-471
K 58/17-481
K 58/17-483
K 59/17-485
K 59/18-498
K 59/18-502
K 60/18-510
K 60/18-514
K 61/19-543
K 61/19-543
K 63/20-593
K 63/20-594
K 63/21-597
K 65/23-633
K 65/23-635
K 65/23-637
K 65/23-639
K 65/23-640
K 65/23-641
K 65/23-642
K 66/23-644
K 66/23-647
K 66/23-665
K 66/23-656
K 66/23-654
K 67/24-680
K 68/25-690
K 68/25-692
K 68/25-701
K 68/25-705
K 68/25-706
K 68/25-707
K 71/28-770
K 77/33-901
K 77/33-902
K 77/33-903
K 77/33-905
K 77/33-906
K 77/33-907
K 77/33-908
K 77/33-909
K 78/33-910
K 78/33-911
K 78/33-912
K 78/33-915
K 78/33-925
K 78/33-926
K 78/33-929
K 78/33-931
K 80/34-977
K 80/34-978
K 80/34-980
K 81/34-984
K 81/34-986
K 81/34-992
K 81/34-993
K 81/34-995
K 81/34-998
K 81/34-999
K 81/34-1000
K 81/34-1001
K 81/34-1004
K 81/34-1006
K 85/36-1084
K 85/36-1086
K 85/36-1087
K 85/36-1093
K 86/37-1113
K 86/37-1114
K 86/37-1116
K 86/37-1117
K 86/37-1118
K 87/37-1121
K 87/37-1122
K 87/37-1123
K 87/37-1124
K 87/37-1127
K 87/37-1128
K 87/37-1129
K 87/37-1131
K 87/37-1132
K 87/37-1133
K 87/37-1135
K 87/37-1136
K 87/37-1137
K 87/37-1138
K 87/37-1139
K 87/37-1140
K 87/37-1141
K 87/37-1142
K 89/37-1146
K 89/37-1150
K 89/37-1154
K 89/37-1161
K 89/37-1164
K 89/37-1168
K 89/37-1170
K 89/37-1174
K 89/37-1187
K 90/38-1193
K 90/38-1197
K 90/38-1199
K 90/38-1200
K 90/38-1201
K 90/38-1203
K 90/38-1208
K 90/38-1209
K 91/38-1217
K 91/38-1218
K 91/38-1222
K 91/38-1231
K 91/38-1232
K 92/39-1236
K 93/39-1277
K 94/40-1287
K 94/40-1288
K 94/40-1289
K 94/40-1290
K 94/40-1291
K 94/40-1292
K 94/40-1293
K 94/40-1294
K 94/40-1297
K 94/40-1300
K 94/40-1301
K 94/40-1302
K 95/40-1308
K 95/40-1310
K 95/40-1312
K 95/40-1318
K 96/41-1342
K 96/41-1343
K 96/41-1344
K 96/41-1345
K 96/41-1346
K 96/41-1347
K 96/41-1348
K 96/41-1349
K 96/41-1351
K 97/41-1352
K 97/41-1353
K 97/41-1355
K 97/41-1361
K 97/41-1363
K 97/41-1365
K 97/41-1366
K 97/41-1368
K 97/41-1370
K 97/41-1371
K 98/41-1376
K 98/41-1379
K 98/41-1380
K 98/41-1383
K 99/42-1405
K 99/42-1407
K 99/42-1408
K 99/42-1415
K 99/42-1416
K 99/42-1417
K 100/42-1422
K 100/42-1423
K 100/42-1436
K 100/42-1443
K 100/42-144
K 106/47-1576
K 116/56-1789
K 117/56-1795
K 117/56-1813
K 118/57-1822
K 118/57-1823
K 118/57-1828
K 118/57-1829
K 118/57-1831
K 118/57-1832
K 118/57-1833
K 118/57-1834
K 118/57-1835

K 118/57-1836
K 119/58-1847
K 119/58-1850
K 119/58-1857
K 119/58-1857
K 120/59-1874
K 120/59-1876
K 120/59-1876
K 120/59-1877
K 120/59-1881
K 120/59-1886
K 120/59-1890
K 120/59-1892
K 120/59-1893
K 121/60-1899
K 121/60-1901
K 121/60-1902
K 121/60-1919
K 122/61-1922
K 122/61-1923
K 122/61-1924
K 122/61-1926
K 122/61-1933
K 122/61-1934
K 122/61-1935
K 124/62-1945
K 124/62-1947
K 124/62-1949
K 124/62-1951
K 124/62-1955
K 124/62-1956
K 124/62-1959
K 127/63-2019
K 127/64-2022
K 127/64-2024
K 127/64-2025
K 127/64-2026
K 127/64-2027
K 127/64-2029
K 127/64-2033
K 127/64-2035
K 127/64-2036
K 127/64-2037
K 127/64-2038
K 127/64-2039
K 127/64-2040
K 127/64-2041
K 127/64-2043
K 127/64-2048
K 127/64-2050
K 127/64-2052
K 128/64-2054
K 131/66-2098
K 131/66-2099
K 131/66-2100
K 131/66-2103
K 131/66-2107
K 131/67-2116
K 134/68-2167
K 135/70-2192
K 135/70-2193
K 135/70-2194
K 135/70-2195
K 135/70-2196
K 135/70-2197
K 135/70-2198
K 135/70-2200
K 135/70-2201
K 135/70-2202
K 135/70-2203
K 135/70-2204
K 135/70-2209
K 136/70-2215
K 136/70-2216
K 136/70-2218
K 136/70-2219
K 136/70-2220
K 136/70-2221
K 136/70-2225
K 136/70-2227
K 136/70-2233
K 137/70-2236
K 137/71-2254
K 138/71-2257
K 138/71-2262
K 138/71-2271
K 139/72-2302
K 140/72-2304
K 140/72-2311
K 141/73-2335
K 141/73-2338
K 142/73-2348
K 142/73-2349
K 142/73-2360
K 143/74-2388
K 143/74-2389
K 143/74-2391
K 143/74-2392
K 143/74-2393
K 144/74-2403
K 146/75-2443
K 146/75-2445
K 146/75-2446
K 146/75-2451
K 146/75-2452
K 155/83-2662
K 156/84-2672
K 156/84-2673
K 156/84-2674
K 156/84-2675
K 156/84-2681
K 156/84-2693
K 160/85-2751
K 165/92-2867
K 166/94-2888
K 166/94-2889
K 166/94-2890
K 166/94-2891
K 166/94-2892
K 166/94-2893
K 167/95-2930
K 170/98-2962
K 172/102-3015
K 173/102-3017
K 173/102-3022
K 173/102-3025
K 173/102-3030
K 174/103-3050
K 174/103-3051
K 174/103-3053
K 174/103-3054
K 174/103-3055
K 174/103-3060
K 175/103-3063
K 175/103-3064
K 175/103-3066
K 175/103-3068
K 175/103-3071
K 175/103-3073
K 175/103-3075
K 179/107-3160

SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

K 45/8-207
K 46/8-214
K 46/9-225
K 55/16-407
K 55/16-404
K 59/18-495
K 59/18-496
K 60/18-511
K 60/18-523
K 62/20-571
K 64/21-603
K 68/25-693
K 68/25-694
K 69/26-731
K 71/28-778
K 72/29-784
K 76/32-885
K 77/33-890
K 78/33-920
K 78/33-927
K 78/33-928
K 78/33-932
K 78/33-934
K 79/33-935
K 79/33-936
K 79/33-938
K 81/34-982
K 81/34-983
K 81/34-988
K 81/34-989
K 81/34-990
K 85/36-1085
K 85/36-1091
K 85/36-1092
K 86/36-1101
K 86/36-1110
K 86/36-1111
K 87/37-1120
K 87/37-1132
K 89/37-1144
K 89/37-1158
K 89/37-1163
K 89/37-1167
K 89/37-1185
K 89/37-1188
K 89/37-1192
K 90/38-1194
K 90/38-1195
K 90/38-1204
K 90/38-1211
K 90/38-1212
K 90/38-1214

K 91/38-1225
K 91/38-1229
K 91/39-1234
K 92/39-1239
K 92/39-1240
K 92/39-1244
K 92/39-1250
K 92/39-1251
K 92/39-1255
K 92/39-1259
K 92/39-1260
K 93/39-1262
K 93/39-1263
K 93/39-1265
K 93/39-1269
K 93/39-1271
K 93/39-1273
K 93/39-1281
K 94/40-1296
K 94/40-1298
K 94/40-1305
K 95/40-1313
K 96/41-1350
K 97/41-1358
K 97/41-1359
K 98/41-1376
K 98/41-1381
K 99/42-1406
K 99/42-1410
K 100/42-1425
K 100/42-1426
K 100/42-1434
K 100/42-1442
K 101/43-1464
K 102/43-1470
K 103/44-1492
K 103/44-1509
K 113/54-1715
K 117/56-1797
K 117/56-1802
K 117/56-1809
K 118/57-1824
K 118/57-1826
K 119/57-1839
K 119/57-1841
K 119/58-1860
K 119/58-1863
K 119/58-1865
K 119/58-1867
K 119/58-1868
K 120/59-1885
K 120/59-1888
K 120/59-1891
K 120/59-1894
K 120/59-1894
K 120/59-1897
K 121/60-1900
K 121/60-1903
K 122/61-1936
K 122/61-1937
K 122/61-1938
K 122/61-1939
K 122/61-1940
K 122/61-1941
K 122/61-1942
K 122/61-1943
K 124/62-1957
K 124/62-1958
K 124/62-1967
K 124/62-1971
K 127/64-2032
K 130/66-2093
K 130/66-2097
K 131/66-2102
K 131/66-2105
K 131/66-2106
K 134/69-2188
K 135/70-2206
K 135/70-2208
K 136/70-2211
K 136/70-2213
K 136/70-2214
K 136/70-2217
K 136/70-2223
K 136/70-2227
K 138/71-2260
K 138/71-2263
K 138/71-2280
K 139/71-2288
K 139/71-2292
K 139/71-2294
K 140/72-2309
K 141/73-2325
K 141/73-2326
K 142/73-2350
K 142/73-2351
K 142/73-2353
K 142/73-2354
K 142/73-2355
K 142/73-2356
K 142/73-2359
K 142/73-2362
K 142/73-2371
K 142/73-2372
K 142/73-2373
K 142/73-2384
K 143/74-2386
K 143/74-2390
K 143/74-2395
K 143/74-2398
K 144/74-2404
K 144/74-2405
K 144/74-2408
K 144/74-2411
K 144/74-2423
K 144/74-2432
K 145/74-2437
K 146/75-2440
K 146/75-2448
K 146/75-2458
K 146/75-2459
K 146/75-2460
K 146/75-2462
K 146/75-2469
K 146/75-2471
K 146/75-2473
K 146/75-2474
K 152/81-2579
K 156/84-2694
K 157/84-2706
K 157/84-2707
K 157/84-2710
K 157/84-2711
K 167/94-2896
K 168/95-2925
K 167/95-2926
K 169/98-2956
K 173/102-3016
K 173/102-3018
K 173/102-3019
K 173/102-3028
K 174/103-3051
K 175/103-3067
K 175/103-3072
K 176/104-3099
K 182/109-3214
K 189/118-3366
K 191/124-3408
K 192/125-3411
K 192/125-3413
K 192/125-3420

SEVEN (ÂŞIK)

K 46/8-210
K 46/8-211
K 58/17-468
K 60/18-531
K 61/19-550
K 62/19-569
K 63/20-587
K 66/23-650
K 66/23-660
K 67/24-670
K 67/24-671
K 67/24-680
K 67/24-689
K 68/25-690
K 68/25-704
K 69/26-719
K 76/32-865
K 78/33-918
K 80/33-971
K 82/34-1013
K 82/34-1020
K 85/36-1095
K 89/37-1159
K 89/37-1182
K 92/39-1247
K 92/39-1248
K 94/40-1290
K 94/40-1295
K 97/41-1356
K 97/41-1368
K 98/41-1379
K 99/42-1411
K 99/42-1417
K 117/56-1797
K 117/56-1800
K 119/57-1842
K 119/58-1854
K 119/58-1856
K 119/58-1857
K 119/58-1858
K 119/58-1860
K 119/58-1861
K 119/58-1863
K 120/59-1897

K 176/105-3101	**K** 179/107-3162	**K** 184/112-3264	**K** 187/116-3335
K 177/105-3109	**K** 179/107-3165	**K** 184/112-3269	**K** 187/116-3336
K 177/105-3113	**K** 180/108-3178	**K** 184/112-3273	**K** 189/117-3359
K 177/105-3114	**K** 180/108-3179	**K** 185/113-3286	**K** 191/124-3398
K 177/105-3117	**K** 181/108-3200	**K** 185/113-3287	**K** 191/124-3398
K 179/107-3159	**K** 181/108-3203	**K** 186/114-3303	**K** 191/124-3398
K 179/107-3160	**K** 182/109-3214	**K** 186/115-3308	**K** 191/124-3405

AŞIĞIN VÜCUT AKSAMI İLE İLGİLİ UNSURLAR

K 49/12-272	**K** 92/39-1254	**K** 138/71-2257	**K** 142/73-2371
K 49/12-273	**K** 94/40-1295	**K** 138/71-2262	**K** 143/74-2388
K 49/11-274	**K** 94/40-1296	**K** 138/71-2267	**K** 143/74-2395
K 55/16-408	**K** 94/40-1301	**K** 138/71-2268	**K** 143/74-2397
K 55/16-412	**K** 94/40-1304	**K** 140/72-2324	**K** 144/74-2401
K 56/16-417	**K** 96/41-1350	**K** 141/73-2330	**K** 144/74-2413
K 57/16-455	**K** 100/42-1441	**K** 141/73-2332	**K** 146/75-2444
K 57/16-462	**K** 101/42-1446	**K** 141/73-2337	**K** 146/75-2454
K 64/22-617	**K** 137/70-2240	**K** 141/73-2338	**K** 156/84-2669
K 66/23-649	**K** 137/71-2251	**K** 141/73-2339	**K** 157/84-2708
K 71/28-776	**K** 137/71-2253	**K** 141/73-2342	**K** 174/103-3053
K 78/33-933	**K** 137/71-2253	**K** 141/73-2344	**K** 174/103-3056
K 78/33-934	**K** 137/71-2254	**K** 142/73-2345	**K** 189/118-3366
K 91/38-1215	**K** 137/71-2255	**K** 142/73-2360	

MADDİ VE MANEVİ HALLER

K 67/24-669	**K** 97/41-1356	**K** 101/42-1448	**K** 108/49-1618
K 78/33-913	**K** 97/41-1363	**K** 101/42-1449	**K** 109/49-1630
K 78/33-917	**K** 97/41-1372	**K** 101/43-1457	**K** 109/50-1634
K 81/34-987	**K** 97/41-1373	**K** 101/43-1458	**K** 110/50-1645
K 82/34-1009	**K** 98/41-1381	**K** 101/43-1459	**K** 110/51-1655
K 85/36-1097	**K** 98/41-1382	**K** 101/43-1466	**K** 111/51-1673
K 85/36-1098	**K** 98/41-1383	**K** 101/43-1467	**K** 113/53-1704
K 92/39-1241	**K** 98/41-1384	**K** 102/43-1476	**K** 113/53-1709
K 92/39-1242	**K** 98/41-1398	**K** 102/43-1483	**K** 113/53-1710
K 92/39-1243	**K** 99/41-1400	**K** 103/44-1493	**K** 113/53-1711
K 93/39-1282	**K** 99/41-1402	**K** 103/44-1496	**K** 113/54-1716
K 94/40-1293	**K** 99/42-1409	**K** 103/44-1504	**K** 114/54-1750
K 94/40-1295	**K** 99/42-1410	**K** 103/44-1509	**K** 115/54-1754
K 94/40-1295	**K** 99/42-1411	**K** 103/44-1511	**K** 116/56-1786
K 94/40-1296	**K** 99/42-1420	**K** 104/44-1517	**K** 116/56-1787
K 94/40-1297	**K** 100/42-1421	**K** 104/44-1523	**K** 116/56-1791
K 94/40-1298	**K** 100/42-1424	**K** 104/45-1524	**K** 117/56-1794
K 94/40-1299	**K** 100/42-1426	**K** 104/45-1534	**K** 117/56-1796
K 94/40-1300	**K** 100/42-1427	**K** 106/46-1562	**K** 117/56-1800
K 94/40-1304	**K** 100/42-1428	**K** 106/46-1564	**K** 117/56-1806
K 94/40-1305	**K** 100/42-1432	**K** 106/46-1565	**K** 117/56-1811
K 95/40-1306	**K** 100/42-1435	**K** 106/46-1571	**K** 117/56-1814
K 95/40-1314	**K** 100/42-1439	**K** 106/46-1572	**K** 117/56-1815
K 95/40-1315	**K** 100/42-1440	**K** 106/46-1574	**K** 118/56-1818
K 95/40-1316	**K** 100/42-144	**K** 106/46-1588	**K** 118/56-1819
K 97/41-1354	**K** 100/42-1445	**K** 107/48-1596	**K** 118/56-1821
K 97/41-1355	**K** 101/42-1446	**K** 107/48-1597	**K** 119/57-1838

RAKÎB

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM-TABİAT

KOZMİK ALEM

Gökyüzü, Felek

K 89/37-1179
K 89/37-1180
K 89/37-1183
K 89/37-1186
K 89/37-1191
K 92/39-1250
K 97/41-1374
K 98/41-1392
K 98/41-1395
K 99/42-1418
K 100/42-1431
K 103/44-1508
K 103/44-1513
K 109/49-1624
K 109/49-1630
K 109/50-1636
K 110/50-1648
K 113/53-1712
K 114/54-1748
K 117/56-1795
K 117/56-1803
K 117/56-1808
K 121/60-1911
K 126/63-2000
K 126/63-2011
K 127/64-2051
K 127/64-2053
K 129/65-2063
K 130/65-2080
K 131/67-2132
K 131/67-2134
K 133/68-2148
K 135/70-2192
K 135/70-2193
K 137/70-2236
K 137/70-2246
K 138/71-2273
K 138/71-2275
K 139/71-2284
K 139/71-2286
K 141/73-2341
K 142/73-2345
K 142/73-2352
K 144/74-2409
K 146/75-2455
K 154/81-2617
K 154/82-2637
K 154/82-2638
K 165/92-2868
K 168/95-2924
K 167/95-2931
K 173/102-3029
K 173/102-3034
K 173/102-3036
K 175/103-3062
K 176/104-3096
K 178/106-3141
K 180/108-3179
K 184/111-3255
K 184/111-3256
K 184/112-3270
K 184/112-3271
K 184/112-3274
K 187/115-3327
K 192/125-3413
K 192/125-3414

Yıldızlar

K 46/9-218
K 58/17-472
K 59/18-500
K 59/18-501
K 60/18-514
K 61/19-549
K 83/35-1052
K 83/35-1053
K 87/37-1121
K 89/37-1175
K 89/37-1176
K 89/37-1183
K 89/37-1189
K 92/39-1258
K 97/41-1364
K 98/41-1393
K 99/42-1415
K 99/42-1418
K 100/42-1431
K 100/42-1432
K 109/49-1624
K 111/51-1670
K 111/51-1671
K 121/60-1902
K 126/63-2013
K 127/64-2024
K 136/70-2222
K 137/70-2241
K 138/71-2274
K 147/76-2497
K 154/82-2637
K 154/82-2638
K 167/94-2896
K 168/96-2939
K 171/100-2989

Ay/Hilal

K 51/13-321
K 58/17-469
K 58/17-479
K 59/17-486
K 59/18-501
K 61/19-549
K 65/22-625
K 65/23-633
K 68/25-697
K 76/32-884
K 78/33-910
K 78/33-914
K 78/33-919
K 83/35-1041
K 83/35-1053
K 85/36-1078
K 86/37-1114
K 87/37-1130
K 87/37-1137
K 87/37-1138
K 89/37-1146
K 89/37-1148
K 89/37-1151
K 89/37-1152
K 89/37-1154
K 89/37-1161
K 89/37-1162
K 89/37-1167
K 89/37-1170
K 89/37-1176
K 90/38-1193
K 90/38-1194
K 90/38-1210
K 91/38-1231
K 91/38-1232
K 92/39-1255
K 94/40-1300
K 95/40-1310
K 96/41-1351
K 97/41-1364
K 97/41-1365
K 97/41-1369
K 105/46-1553
K 107/47-1580
K 111/51-1671
K 114/54-1748
K 117/56-1812
K 118/57-1822
K 118/57-1827
K 121/60-1902
K 122/61-1925
K 122/61-1926
K 122/61-1935
K 124/62-1961
K 127/64-2024
K 127/64-2025
K 127/64-2026
K 131/67-2117
K 131/67-2120
K 134/69-2176
K 135/70-2202
K 135/70-2209
K 136/70-2211
K 136/70-2214
K 136/70-2215
K 138/71-2273
K 138/71-2274
K 139/72-2302
K 140/72-2304
K 141/73-2334
K 141/73-2337
K 144/74-2403
K 147/76-2497
K 152/81-2576
K 162/88-2809
K 166/94-2889
K 166/94-2893
K 167/94-2904
K 168/96-2939
K 172/102-3015
K 173/102-3020
K 174/103-3050
K 175/103-3062
K 175/103-3065
K 176/104-3080
K 184/112-3272

Güneş

K 51/13-325
K 52/14-344
K 52/14-349
K 55/16-406
K 56/16-438
K 58/17-477
K 59/18-504
K 62/19-576
K 65/23-633
K 66/23-658
K 66/23-654
K 68/25-697
K 69/26-714
K 76/32-884
K 78/33-910
K 78/33-919
K 80/33-967
K 82/34-1013
K 83/35-1051
K 84/35-1056
K 85/36-1078
K 86/37-1113
K 86/37-1114
K 86/37-1115
K 86/37-1116
K 86/37-1117
K 86/37-1118
K 86/37-1119
K 87/37-1120
K 87/37-1121
K 87/37-1122
K 87/37-1123
K 87/37-1124
K 87/37-1125
K 87/37-1126
K 87/37-1127
K 87/37-1128
K 87/37-1129
K 87/37-1130
K 87/37-1131
K 87/37-1132
K 87/37-1133
K 87/37-1134
K 87/37-1135
K 87/37-1136
K 87/37-1137
K 87/37-1138
K 87/37-1139
K 87/37-1140
K 87/37-1141
K 87/37-1142
K 87/37-1143
K 89/37-1144
K 89/37-1145
K 89/37-1146
K 89/37-1147
K 89/37-1148
K 89/37-1149
K 89/37-1150
K 89/37-1151
K 89/37-1152
K 89/37-1153
K 89/37-1154
K 89/37-1155
K 89/37-1156
K 89/37-1157
K 89/37-1158
K 89/37-1159
K 89/37-1160
K 89/37-1161
K 89/37-1162
K 89/37-1163
K 89/37-1164
K 89/37-1165
K 89/37-1166
K 89/37-1167
K 89/37-1168
K 89/37-1169
K 89/37-1170
K 89/37-1171
K 89/37-1172
K 89/37-1173
K 89/37-1174
K 89/37-1175
K 89/37-1176
K 89/37-1177
K 89/37-1178
K 89/37-1179
K 89/37-1180
K 89/37-1181
K 89/37-1182
K 89/37-1183
K 89/37-1184
K 89/37-1185
K 89/37-1186
K 89/37-1187
K 89/37-1188
K 89/37-1189
K 89/37-1190
K 89/37-1191
K 89/37-1192
K 90/38-1193
K 90/38-1194
K 90/38-1195
K 90/38-1196
K 90/38-1199
K 90/38-1202
K 90/38-1203
K 90/38-1205
K 90/38-1206
K 90/38-1207
K 90/38-1208
K 90/38-1211
K 90/38-1214
K 91/38-1217
K 91/38-1221
K 91/38-1222
K 91/38-1223
K 91/38-1227
K 91/38-1231
K 91/38-1232
K 92/39-1255
K 92/39-1256
K 93/39-1266
K 94/40-1300
K 94/40-1303
K 96/41-1351
K 97/41-1365
K 97/41-1369
K 101/43-1460
K 107/47-1580
K 106/46-1585
K 109/50-1636
K 110/51-1658
K 111/51-1670
K 118/57-1822
K 118/57-1827
K 118/57-1829
K 118/57-1835
K 119/58-1853
K 119/58-1855
K 121/60-1903
K 121/60-1915
K 124/62-1949
K 124/62-1959
K 124/62-1961
K 127/63-2019
K 127/64-2024
K 127/64-2025
K 127/64-2053
K 131/67-2117
K 131/67-2120
K 131/67-2134
K 134/69-2176
K 134/69-2179
K 135/70-2197
K 135/70-2199
K 136/70-2211
K 136/70-2214
K 138/71-2273
K 140/72-2304
K 141/73-2337
K 141/73-2341
K 142/73-2347
K 144/74-2403
K 146/75-2473
K 147/76-2497
K 154/81-2607
K 156/84-2693
K 157/84-2715
K 157/84-2715
K 165/92-2868
K 166/94-2889
K 167/94-2896
K 168/96-2938
K 172/102-3015
K 174/103-3050
K 175/103-3062
K 176/104-3080
K 176/104-3096
K 180/108-3188
K 184/112-3272

Bazı Yıldızlar Ve Yıldız Kümeleri

K 36/2-11
K 56/16-438
K 57/16-460
K 64/22-616

K 121/60-1911	**K** 134/69-2178	**K** 160/85-2758	**K** 184/111-3255
K 126/63-2003	**K** 146/75-2455	**K** 161/86-2774	**K** 184/112-3270
K 127/64-2024	**K** 150/78-2526	**K** 162/88-2811	**K** 187/115-3330
K 129/65-2058	**K** 154/82-2638	**K** 163/88-2820	**K** 192/125-3413

ZAMAN VE ZAMAN İLE İLGİLİ UNSURLAR

Zaman

K 45/8-201	**K** 114/54-1733	**K** 150/79-2535	**K** 163/89-2823
K 45/7-202	**K** 115/55-1767	**K** 152/81-2574	**K** 163/89-2827
K 50/12-309	**K** 118/57-1825	**K** 154/81-2589	**K** 166/93-2880
K 55/16-413	**K** 121/60-1915	**K** 154/81-2594	**K** 168/96-2941
K 67/24-682	**K** 126/63-2010	**K** 154/81-2596	**K** 170/98-2962
K 73/30-812	**K** 130/65-2077	**K** 154/81-2606	**K** 170/99-2973
K 75/32-858	**K** 130/65-2087	**K** 154/81-2607	**K** 171/100-2979
K 86/36-1112	**K** 134/68-2166	**K** 154/82-2623	**K** 171/100-2981
K 106/46-1561	**K** 134/69-2187	**K** 156/84-2700	**K** 171/100-2987
K 106/46-1565	**K** 136/70-2221	**K** 157/84-2711	**K** 173/102-3019
K 106/46-1574	**K** 140/72-2303	**K** 160/86-2766	**K** 173/102-3028
K 106/47-1575	**K** 142/73-2382	**K** 160/86-2769	**K** 189/118-3363
K 108/49-1616	**K** 143/74-2399	**K** 161/86-2778	**K** 190/121-3379
K 109/50-1636	**K** 143/74-2397	**K** 161/86-2787	**K** 191/123-3396
K 111/52-1699	**K** 146/75-2444	**K** 161/86-2788	
K 113/53-1708	**K** 146/75-2470	**K** 162/87-2802	

Yıl

K 129/65-2086	**K** 120/59-1872	**K** 122/61-1925
K 106/47-1575	**K** 120/59-1873	

Mevsimler

K 59/17-487	**K** 77/33-890	**K** 97/41-1372	**K** 135/70-2198
K 42/4-143	**K** 85/36-1084	**K** 99/41-1401	**K** 138/71-2269
K 44/5-172	**K** 86/37-1117	**K** 99/42-1414	**K** 139/71-2293
K 61/18-538	**K** 90/38-1204	**K** 100/42-1427	**K** 142/73-2348
K 61/19-545	**K** 95/41-1321	**K** 100/42-1436	**K** 144/74-2434
K 63/20-596	**K** 95/41-1327	**K** 111/51-1669	**K** 171/100-2981
K 63/21-597	**K** 96/41-1328	**K** 114/54-1728	**K** 180/108-3187
K 68/25-702	**K** 97/41-1354	**K** 130/65-2085	**K** 187/116-3344
K 68/25-703	**K** 97/41-1355	**K** 130/66-2095	**K** 189/117-3359
K 75/32-858	**K** 97/41-1371	**K** 134/69-2185	**K** 189/119-3370

Aylar

K 44/5-176	**K** 90/38-1211	**K** 106/47-1575
K 66/23-647	**K** 97/41-1362	**K** 180/108-3187
K 67/24-682	**K** 106/46-1057	**K** 189/117-3359

Gün

K 64/21-608	**K** 121/60-1902	**K** 150/79-2535	**K** 167/95-2913
K 67/24-682	**K** 122/61-1925	**K** 151/80-2562	**K** 167/95-2933
K 69/26-717	**K** 122/61-1926	**K** 152/81-2574	**K** 168/96-2939
K 80/33-960	**K** 135/70-2193	**K** 155/83-2657	**K** 173/102-3020
K 81/34-1004	**K** 135/70-2195	**K** 162/88-2809	**K** 175/103-3065
K 114/54-1739	**K** 142/73-2366	**K** 163/89-2830	**K** 178/106-3130

Gün İle İlgili Unsurlar

K 41/5-116	**K** 65/23-637	**K** 69/26-719	**K** 71/28-774
K 51/13-325	**K** 66/23-654	**K** 70/27-749	**K** 76/32-884

K 85/36-1092
K 94/40-1303
K 96/41-1342
K 100/42-1431
K 105/46-1553
K 109/49-1624
K 111/51-1668
K 111/51-1670
K 111/51-1671
K 117/56-1799
K 119/58-1856
K 119/58-1861
K 119/58-1861
K 120/59-1880
K 120/59-1896
K 122/61-1932
K 122/61-1935
K 124/62-1967
K 127/64-2025
K 127/64-2034
K 130/65-2087
K 131/66-2106
K 134/68-2166
K 134/69-2171
K 135/70-2197
K 136/70-2220
K 137/70-2243
K 139/72-2302
K 151/80-2562
K 154/81-2600
K 165/92-2870
K 189/119-3374

Akşam, Gece

K 58/17-472
K 59/17-493
K 63/21-597
K 67/24-682
K 69/26-717
K 78/33-910
K 80/33-960
K 81/34-1004
K 85/36-1092
K 87/37-1143
K 89/37-1171
K 89/37-1173
K 90/38-1207
K 100/42-1431
K 108/49-1616
K 119/58-1856
K 119/58-1861
K 121/60-1902
K 122/61-1925
K 122/61-1926
K 135/70-2193
K 135/70-2195
K 135/70-2202
K 135/70-2208
K 135/70-2209
K 136/70-2211
K 136/70-2213
K 136/70-2221
K 136/70-2231
K 137/70-2241
K 137/70-2243
K 139/72-2302
K 142/73-2366
K 142/73-2370
K 152/80-2571
K 154/81-2607
K 155/83-2657
K 162/88-2809
K 163/89-2830
K 167/95-2913
K 167/95-2933
K 168/96-2939
K 173/102-3020
K 175/103-3065
K 176/104-3080
K 176/104-3083
K 178/106-3130
K 189/119-3374
K 189/119-3375
K 191/124-3402

DÖRT UNSUR

Su ve İlgili Unsurlar

K 43/5-159
K 45/7-197
K 45/7-198
K 46/9-225
K 47/9-242
K 48/10-253
K 48/10-258
K 48/10-265
K 51/13-314
K 51/13-320
K 51/13-330
K 52/13-331
K 52/14-352
K 55/16-406
K 58/17-465
K 60/18-512
K 63/20-584
K 67/24-673
K 67/24-675
K 67/24-683
K 69/26-723
K 69/26-731
K 70/27-740
K 76/32-870
K 76/32-875
K 76/32-876
K 77/33-894
K 77/33-897
K 78/33-912
K 78/33-933
K 79/33-957
K 80/33-964
K 80/33-970
K 89/37-1156
K 89/37-1160
K 89/37-1179
K 89/37-1189
K 91/38-1219
K 92/39-1238
K 92/39-1243
K 92/39-1252
K 92/39-1254
K 92/39-1256
K 93/39-1271
K 93/39-1281
K 94/40-1294
K 97/41-1355
K 97/41-1362
K 99/42-1419
K 101/42-1455
K 108/48-1614
K 108/49-1615
K 108/49-1617
K 110/50-1643
K 110/51-1655
K 110/51-1659
K 111/52-1680
K 111/52-1690
K 111/52-1696
K 116/56-1791
K 117/56-1805
K 118/57-1823
K 122/61-1922
K 122/61-1927
K 124/62-1953
K 124/62-1963
K 124/62-1974
K 125/63-1984
K 125/63-1987
K 125/63-1988
K 126/63-1989
K 126/63-1994
K 126/63-2002
K 127/63-2017
K 127/63-2020
K 127/64-2031
K 131/66-2098
K 131/66-2099
K 131/67-2124
K 134/69-2177
K 134/69-2188
K 137/70-2236
K 137/70-2249
K 137/70-2250
K 138/71-2265
K 139/71-2286
K 141/73-2336
K 142/73-2359
K 144/74-2435
K 146/75-2440
K 146/75-2449
K 146/75-2450
K 146/75-2454
K 146/75-2459
K 146/75-2464
K 146/75-2468
K 146/75-2472
K 147/75-2479
K 147/76-2486
K 149/78-2518
K 149/78-2519
K 150/78-2529
K 151/79-2551
K 151/80-2564

Toprak ve İlgili Unsurlar

Ateş ve İlgili Unsurlar

Ayva
K 85/36-1082
Badem
K 174/103-3055
Ceviz
K 95/40-1316
Fıstık
K 77/33-907 **K** 124/62-1951 **K** 135/70-2203
K 95/40-1316 **K** 127/64-2025 **K** 174/103-3055
Hurma
K 162/87-2801
Salatalık
K 79/33-959 **K** 155/83-2666
Nar
K 85/36-1083 **K** 131/66-2099 **K** 135/70-2203
Üzüm
K 146/75-2446